

Volrath Vogt

Efterladte Skrifter

af

R. Keyser.

Andet Binds første Afdeling.

Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen.

Christiania.

P. T. Mallings Forlagsboghandel.

1867.

Norges

Stats- og Retsforfatning

i

Middelalderen.

Af

R. Keyser.

Christiania.

P. T. Mallings Forlagsboghandel.

1867.

24906
19/9/92

B. T. Mallings Bogtrykkeri.

Udgiverens Forord.

Af Keysers Forelæsninger over Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen fandtes blandt Forfatterens Haandskrifter efter hans Død tre Bearbeidelser fra forskjellig Tid. Da den yngste af disse ved Gjennemsyn viste sig at være fuldstændig og færdig fra Forfatterens Haand, er nærværende Udgave trykt efter denne, og de to andre kun benyttede paa nogle faa Steder til at rette Feil i Haandskriftet.

I de ældre Bearbeidelser havde Keyser delt Fremstillingen i tre Hovedafsnit efter de tre Hovedepoker i den norske Samfundsordens Udvikling før Kalmarunionen, medens han i den her udgivne, af Grunde, som han har antydet S. 13, har opgivet denne Adskillelse efter Perioder. I de første aabnes derfor Fremstillingen med en sammenknyttende Udsigt over Forfatningsudviklingens almindelige Gang indtil Unionen. Det er dette Indledningsafsnit, af den mellemste af de tre Bearbeidelser, som haves trykt i Tidsskriftet Nor, 3die Binds 4de Hefte, S. 1—65, under Titel: „Udsigt over den norske Samfundsordens Udvikling i Middelalderen."

Den seneste Omarbeidelse, hvorved Verket har faaet den Skikkelse, hvori det her fremtræder, viser sig at være fra Forfatterens sidste Leveaar og er rimeligvis foretaget, da han sidste Gang foredrog Norges Forfatningshistorie ved Universitetet (1859—1860).

I den første Del af Haandskriftet fandtes en Mængde Anmærkninger og Citater tilføiede af Forfatteren, og det maa have været hans Hensigt at udstyre ogsaa de følgende Afsnit med saadanne; men han er med dette Arbeide ikke naaet længere end til 15de Stykke (Kongedømmets Indtæg-

ter); i de følgende fandtes kun hist og her en enkelt Anmærkning i Haandskriftet. Jeg har søgt at supplere denne Mangel saavidt muligt ved Henvisninger til de gamle Love og andre Kilder, i det Haab, at ogsaa disse vilde kunne være til Nytte for mange Læsere, om de end ikke kunne erstatte den selvstændige Begrundelse af de i Verket fremsatte Anskuelser, som Forfatteren vilde have kunnet give. Fra 16de Stykke af er saaledes Noterne, paa nogle faa nær, tilføiede af mig.

Ved Citaterne er følgende Forkortelser benyttede: NgL. = Norges gamle Love, Christiania 1846—1849; ÆGL. = Ældre Gulathingslov; ÆFL. = Ældre Frostathingslov; ÆBl. = Ældre Bylov (Bjarkøretten); Hkb. = Haakonarbok; NLl. = Nyere Landslov; NBl. = Nyere Bylov; Hrdskr. = Hirdskraa; Grg. = Graagaas; Rb. = Retterbod. Graagaas er, hvor ikke andet er udtrykkelig bemærket, citeret efter Finsens Udgave som den mest udbredte og lettest tilgjængelige.

Christiania, April 1867.

O. Rygh.

Indhold.

Norges

Stats- og Retsforfatning i Middelalderen.



Indledning.

1.

De nordgermaniske Folks Forfatning i forhistorisk Tid.

Norge, som samlet Stat, er ikke ældre end fra Midten af det 9de Aarhundrede eft. Chr. Først ved den Tid ordnede sig den nordgermaniske eller norrøne Folkestammes tre Grene, Nordmænd, Svear og Daner, hver til en egen Stat eller et eget Rige: Norge, Sverige og Danmark, der, jo mere indre Fasthed hver især vandt, des mere affondrede sig fra hinanden indbyrdes.

Hvert af disse Riger var i sin Oprindelse et Slags Forbundsstat, — en ved indre og ydre Aarsager fremkaldt Forening af en Mængde mindre Stater, vel under fælles Overhoved, men dog med Bevaring af en vis Selvstændighed for hver enkelt. Ethvert større Riges Statsforfatning var bygget paa den ældre Samfundsorden i de mindre sammenknyttede Stater, — og denne igjen havde udviklet sig forskjellig af de noget forskjellige Forholde, i hvilke de enkelte Grene af den nordgermaniske Folkestamme indtraadte under sin Udbredelse over vort Nordens Lande.

Den germaniske Folkeklasse som en Heelhed udmerkede sig ved krigersk Aand og ved levende Følelse for personlig Frihed, forenet med en sterk national Selvfølelse. Hvor Germanerne derfor optraadte erobrende i Lande med ældre fast Befolkning af anden Slægt, der opstod Forholdet mellem jordeiende Frie og jorddyrkende Livegne, mellem Erobrerne som en Herrestand, der dannede den egentlige Stat, og de Undertvungne, som hines Tjenere. Hine udgjorde altsaa det raadende Folk; disse, skjønt ofte

langt talrigere, vare i Grunden kun en Trælestand uden politiske Rettigheder. I Forbindelse med dette Forhold, om end ikke udelukkende som Følge deraf, udviklede sig ogsaa i Almindelighed Lensvæsenet med dets forskjellige Trin. Dette Forhold fremtraadte imidlertid sterkest hos den sydgermaniske eller tydske (sudrøne) Folkestamme under dens Udbredelse over og Indvirkning som erobrende Folk paa en stor Deel af Europas mellemste og sydligere Lande med deres agerbrugende og tildeels endog meget kultiverede ældre Befolkning. Mindre sterkt fremtrædende er det, hvor den germaniske Folkestrøm udbredte sig over Lande, som enten vare ganske ubefolkede eller forud kun besatte af Folkefærd, ikke alene uden nogen høiere Kultur, men endog ofte uden Agerdyrkning og uden faste Bopæle, hvor den ældre Befolkning bestod af Nomader. Det sidste var for en stor Deel Tilfældet med den nordgermaniske (norrøne) Folkestamme ved dens Indvandring i det skandinaviske Norden, navnligen i Norge.

Idet Nordmændene indvandrede i Norge fra Østen i en Retning, der tidligst førte dem til Landets nordligere Dele, synes de, idetmindste i Førstningen, kun at have forefundet som ældre Landsboere finske Folkefærd uden Agerbrug og uden faste Boliger, Folk, som de med sin mere udviklede Aandskraft, med sin større legemlige Styrke og med sine bedre Vaaben letteligen trængte tilside. Her kom altsaa Indvandrerne til et forud, om end ikke ubefolket, saa dog ubebygget Land, hvor de selv bleve de første Bønder (búendr) — Bønder i Ordets egentligste Betydning, den eneste faste jorddyrkende Befolkning. De vandt paa den ene Side ingen tidligere bosatte Jorddyrkere under sig til Livegne, og paa den anden Side kom de heller ikke selv til senere at lyde under noget nyt indvandrende og erobrende Folk. Her — i Norge, eller idetmindste dets nordligere Egne — var altsaa ingen Betingelser for Haanden, hvilke skulde saa at sige tvinge dem ind i nye Samfundsforholde.

Ved den nordgermaniske Stammes videre Udbredelse over de sydligere skandinaviske Lande, hvor den fandt for sig en ældre sydgermanisk Befolkning, blev dens Stilling der vistnok i mange Stykker mere lig de sydgermaniske Erobringsfolks. Nordgermanernes oprindelige Samfundsforholde paavirkedes der mere af de nye, som

Sammenstødet med en ældre fast Befolkning frembragte; dog ganske udslettedes deres nordgermaniske Stammeeiendommeligheder derfor ikke. Dette Sammenstød i det skandinaviske Norden mellem den nordgermaniske og sydgermaniske Folkestamme synes imidlertid for en stor Deel at have givet den førstes tre Hovedgrene, de førnævnte Nordmænd, Svear og Daner, hver for sig dens eiendommelige Præg. Især var dette udentvivl Tilfældet med Danerne, hvis Berøring med Sydgermanerne som Følge af lokale Forholde var sterkest og varede længst. Modsat tør man af samme Grund antage om Nordmændene, at Indflydelsen paa dem af Sammenstødet med Sydgermanerne har virket mindst. Nordmændenes Samfundsorden i den historiske Tid vidner ogsaa, som jeg tror, tilstrækkelig herom.

Den naturlige Samfundsorden hos et Folk paa dets første Trin af Dannelse er en paa Familielivet grundet patriarchalsk Forfatning. Flere indbyrdes beslægtede Ætter slutte sig sammen om den mægtigste eller mest anseede af dem, og dennes naturlige Overhoved bliver den hele Familieforenings Forstander. Dette er Samfundsordenens Grundlag, paa hvilket igjen mere omfattende Foreninger bygges.

En saadan Samfundsorden maa antages at have været fælles for hele den germaniske Folkeklasse i dens ældre Hjemstavn i Østen, og den medførtes af begge dens Hovedstammer paa disses Flytning mod Vesten. Flytningen foregik i mindre Hobe, af hvilke enhver udgjorde en allerede tidligere dannet, men fra ældre Bosteder opreven Kreds af beslægtede og forbundne Ætter, — almindelig, som det lader, til et Antal af hundrede eller rettere hundrede og tyve. Flere af disse Hundreds-Hobe eller, som de og kaldtes, Hære holdt sig atter til indbyrdes Understøttelse saa nær sammen som muligt i en større Flok, som kaldtes Folk. Hvor nu ved Indtagelsen af det nye Hjem ingen stor Modstand af ældre krigerske eller meget dannede Beboere mødte, der kunde denne Indvandrernes simple Samfundsorden i det Væsentlige vedligeholde sig ogsaa efter Nedsættelsen og længe vedvare.

Norges og Svealands urgamle Inddeling i Fylker eller Folklande, hvert omfattende et vist Antal Hereder eller Hundreder, hviler aabenbar paa en saadan Tingenes Orden. Hær eller Hundrede var, som allerede sagt, ved Indvandringen Navnet paa den engere

Kreds, Folk paa den videre. Ved Besættelsen af Landet fandt hvert Folk sit Folkland eller Fylke, og i dette igjen hver Hær sit Hered. Dette var Statssamfundets første Udviklingstrin. Saa traadte igjen senere undertiden flere Folk i en ved ældre indbyrdes Slægtskab anviist nærmere Forbindelse. Benævnelsen for denne var þjóð d. e. Folkefærd. Svearnes flere Folk dannede saaledes som et større Heelt Svía þjóð eller Svíþjóð, et Navn, som ogsaa overførtes paa deres Land.

Idet nu Indvandringen og Besættelsen foregik paa denne Maade folkeviis og hærviis, og det som sagt uden at støde paa nogen kraftig Modstand, saa gik den vandrende Stammes patriarchalske Samfundsorden i Grunden uforandret over paa dens nye Forholde som fast bosat. Hver Familiefader i Hæren tog Land som Odel d. e. fri Eiendom for sig og Sine og blev Bonde (búandi) d. e. bofast Mand i Heredet. Han raadede for sit Tyende, hvoriblandt ogsaa fandtes Træle, oprindelig Krigsfanger af fremmed Folkefærd og deres Affkom, og han var Herre i denne Huuskreds og paa det Land, han havde taget. Hovedet for den meest anseede Æt i Hæren vedblev at ansees for alle Heredsbønders Formand. Navnet for Ihændehaveren af denne arvelige patriarchalske Værdighed var Herser (hersir) d. e. Hær- eller Heredsforstander. Han var Heredsbøndernes Anfører i Krig og tillige Forstander for deres Gudstjeneste og dermed nærforbundne Retspleie. Han var saaledes paa een Gang verdslig Høvding og Præst. I sidste Egenskab benævntes han ogsaa Gode (af goð, Gud, Afgud). Han var dog kun den første blandt Ligemænd. Heredsbønderne, samlede til Thing, havde den afgjørende Stemme i alle Heredets Anliggender. Denne Samfundsorden i den engere Samfundskreds hævede ikke den videre Forening. Fylket vedblev at betragtes som det større Hele, hvis Anliggender afgjordes paa Thing af alle Fylkets Bønder, Fylkesthing, under Ledning af samtlige Fylkets Hersere.

Saadan maa Nordmændenes, Norges Indbyggeres, Fylkesforfatning tænkes oprindelig at have været. Hvert Fylke dannede et Forbund af flere Hereder, en liden Stat med demokratisk-patriarchalsk Forfatning. Folket bestod ikkun af frie Bønder; ufrie eller livegne Bønder gaves ikke, men vel Huustræle, hvilke betragtedes som sine Herrers Eiendom uden personlig Ret.

Ved den Tid, da Historien først kaster sit klarere Lys over Norges Forholde, sees dog denne oprindelige Fylkesforfatning i mange, maaskee de fleste Egne af Landet at have antaget et mere monarchisk Præg. Man finder nemlig allerede da Kongedømmet som Herserverdigheden overordnet, idetmindste i Navnet, og Konger i Spidsen for Fylkerne, idetmindste flere af dem.

Anledningen til, at en Magt opstod i Fylket, overordnet Herserverdigheden, kan søges deels i en naturlig Udvikling af selve den ældre Fylkesforfatning, deels i ydre Forholde, især fremkomne efter at den nordgermaniske Stamme var optraadt som erobrende paa den sydgermaniske Stammes og andre fremmede Folkefærds Enemerker.

En enkelt Herser kunde hæve sig til en Forrang for sine Medhersere i samme Fylke som Bestyrer enten af Fylkesthinget eller af Fylkets almindelige eller mest anseede Tempel, eller som Fylkesmændenes Overanfører i Krig. Det forældede Verdighedsnavn Fylker (fylkir) kan maaskee tænkes oprindeligen at betegne en saadan til almindelig Fylkesforstander hævet Herser, — at være eenstydende med, hvad man siden i Norge benævnte Fylkeskonge. Dog dette er saare uvist. Det samme kan muligen have været Tilfældet med det allerede meget tidlig forældede Verdighedsnavn Drotten (dróttinn). Men uagtet et Slags saadan monarchisk Centralmagt har kunnet udvikle sig i enkelte Fylker af selve den ældre Samfundsorden, saa maa det dog antages for sikkert, at Kongenavnet og det egentlige Kongedømme udsprang af senere ydre Forholde.

Navnet Konge (konungr, Gammelhøitydsk chuninc, Gammelnedertydsk kuning, Angelsaxisk cyning) tilhører ligesaavel den sydgermaniske som den nordgermaniske Folkestamme, og det er ei sikkert, hos hvilken af de to det er ældst. Det maa udledes af kon eller kyn, Slægt, og betegner egentlig den, der bærer Navnet, som høiættet. Oprindelig synes det tillagt Hærførere, ofteſt, hos Nordgermanerne idetmindste, af Herseræt, hvilke stode i Spidsen for udvandrende Krigerskarer, og som stiftede eller idetmindste havde til Hensigt at stifte Riger paa fremmed Grund. Hos de germaniske Folk, der optraadte som erobrende, fremkom det saaledes først. Blandt Nordmændene i Norge indbragtes Kongenavnet rimeligviis ved indfødte Krigshøvdinger, som

paa Toge i fremmede Lande havde antaget det, eller hvem det var blevet givet af deres Hære. Efter sin Hjemkomst beholdt de det, mangen Gang, især i Begyndelsen, uden at nogen overordnet Magt i Fylket derved ligefrem blev dem til Deel. Men Krigerhæderen, som fulgte disse Konger til Hjemlandet, spredte ogsaa der, blandt et krigersk og Krigerdaad beundrende Folk, en Glands over dem, som snart virkede til at hæve baade Verdigheden og dens Bærer over de almindelige Forholde og give dem en, om end ikke lovhjemlet, saa dog virksom Indflydelse paa Fylkets Anliggender. Efterhaanden fulgte hermed, under gunstige Omstændigheder, baade en Rang og en Magt i Samfundet, der i visse Maader fordunklede Herserens. Overgangen af den øverste styrende Myndighed fra Hersernes i Kongernes Hænder lader sig imidlertid ikke klart paavise. Den betegner i Norges Fylkesforfatnings Udvikling aabenbare et Tidspunkt, da Krigshøvdingen i Folkemeningen vandt Fortrinet for Religionens og Rettens Forstander, da Krigens Syssel blev stillet over Fredens.

Under Fylkesforfatningens bedste Blomstring i Norge blev imidlertid, hvad man vel maa merke, Kongedømmet aabenbare anseet som en i den oprindelige Samfundsordens egentlige Organisme ingenlunde nødvendigt indgribende Statsmagt. Dette var derimod Herserverdigheden endog i Fylker, hvor ved Siden af den et Kongedømme var tilstede, eller hvor en Konge eller Konger havde Sæde. Hvor høit end Kongedømmet stilledes som personlig, ja som arvelig Verdighed, saa var det dog undværligt for Fylkesforfatningen, og der gaves Fylker i Norge, hvor Kongedømmet ei var indført, førend Harald Haarfager ved Midten af det 9de Aarhundrede samlede alle Norges Fylker under sig til et Norges Rige.

Denne indledende Udsigt over den ældste Udvikling af den norske Samfundsorden, længe for noget Norges Rige endnu var til, har jeg troet at maatte forudskikke, for bedre at tydeliggjøre, hvad siden vil blive sagt. Vi maa nemlig betragte Norges Forfatning i Fylkestiden ligesaavel som efter Fylkernes Forening. Vi maa ved at see dets Samfundsordens Udvikling, før det blev en samlet Stat, søge at forklare os dens Tilstand efter denne Begivenhed.

2.

Kilder til Forfatningens Historie.

Men før vi fra denne korte, egentlig den forhistoriske Tid vedkommende Fremstilling gaa over til den udførligere Skildring af Norges retslige Samfundsforhold i den norske Middelalders historiske Tid indtil den saakaldte Kalmarunion ved Udgangen af det 14de Aarhundrede, — maa vi til nærværende Indledning endnu føie en kort Opregning af de vigtigste Kilder, af hvilke den følgende Skildring er hentet.

Blandt disse Kilder maa jeg først nævne de gamle norske og islandske Love. Disse kunne med Hensyn til Tiden, da de gjaldt, henføres til to Klasser. Den første omfatter de Love, der vare gjældende før Kong Magnus Lagabøters Tid, før 1263, — den anden dem, der skrive sig fra denne Konge og hans Efterfølgere indtil Unionen 1397.

Til den første Klasse hører: 1) Den ældre Gulathingslov, næsten fuldstændig bevaret i en Bearbeidelse fra det 12te Aarhundredes senere Halvdeel. 2) Den ældre Frostathingslov, ligeledes næsten fuldstændig levnet i en Bearbeidelse fra det 13de Aarhundredes tidligere Halvdeel. I begge disse Bearbeidelser, især i den sidste, skjelne de senere Lovbestemmelser sig temmelig iøinefaldende fra de ældre. Hvad Frostathingsloven angaar, da er der ellers stor Sandsynlighed for, at den i Hovedsagen er den gamle norske saakaldte Grágaas, hvilken Kong Magnus den gode i første Halvdeel af det 11te Aarhundrede lod skriftlig optegne. 3) Den ældre Eidsivathingslov og 4) den ældre Borgarthingslov; af begge disse ere imidlertid kun Christenretterne og nogle faa Brudstykker af den verdslige Lov levnede. 5) Den ældre Bjarkøret eller Bylov; af denne er ogsaa blot Brudstykker levnede, som dog ere af ikke ubetydeligt Omfang. 6) Kong Sverrers Christenret, der dog i Grunden blot er en Sammensætning af de i Frostathings- og Gulathingsloven indeholdte Christenretter. Af islandske Love fra samme Tidsrum findes: 7) Den islandske Graagaas, bevaret os i en Bearbeidelse neppe yngre end 1200. 8) Den ældre islandske Christenret,

sammensat af Biskopperne Thorlak og Ketil og vedtagen 1123. Endelig 9) Haakonarbok eller Jærnsiden, et ufuldstændigt Udkast til en ny Lovbog for Island, paabegyndt, som det synes, af Kong Haakon Haakonssøn og fortsat af Kong Magnus Lagabøter, men heelt igjennem støttet til den ældre Frostathingslov, hvilken den tildeels tjener til at fuldstændiggjøre. Den maa saaledes nævnes blandt den første Klasse af Love, skjønt den først er bleven kundgjort for Islændingerne efter Kong Magnus Lagabøters Regjeringstiltrædelse. Den blev forresten aldrig fuldstændiggjort, da en anden nyere Lov for Island kom til at træde i dens Sted, før den blev fuldfærdig og vedtagen.

Til den anden Klasse af gamle Love hører: 1) Den ved Kong Magnus Lagabøter udarbeidede nyere Landslov, der gjaldt for hele Norge, samt 2) den til samme knyttede nyere Bjarkøret eller Bylov, der ligeledes gjaldt for alle Rigets større Kjøbstæder. Begge disse Love have sit Grundlag i de tilsvarende fra foregaaende Tidsrum. De optage derfor i mange Tilfælde disses Bestemmelser næsten ordret. I andre derimod udvise de ogsaa vigtige Afændringer, udsprungne deels af de flere ældre Loves Sammensmeltning til een, deels af de efterhaanden udviklede nye Retsbegreber. 3) Magnus Lagabøters Hirdskraa eller Hirdlov. Denne gjengiver ogsaa ældre Tiders Bestemmelser og Vedtægter, men opstiller ved Siden heraf ogsaa meget Nyt, især sigtende til en bedre Ordning af Rigets Embedsvæsen. Ingen ældre Hirdskraa er levnet; men de nyere Bestemmelser i nærværende, hvilke tilhøre Kong Magnus, lade sig i de fleste Tilfælde lettelig skjelne fra det Ældre. — Fra Kong Magnus's Tid har man videre tre nyere Christenretter, — tvende udarbeidede af Kong Magnus, nemlig 4) en nyere Gulathingschristenret og 5) en nyere Borgarthingschristenret, og een sammensat af Nidaros's daværende Erkebiskop Jon, nemlig 6) den saakaldte Jons Christenret. Alle disse tre Christenretter maa dog betragtes som Lovudkast, hvilke ingensinde i sin Heelhed have faaet Lovskraft. De have alligevel alle været virkelig benyttede til at fuldstændiggjøre og regulere den ældre Kirkelovgivning, og ere derhos høist oplysende med Hensyn til den norske Geistligheds Fordringer i det Tidsrum, da de bleve til. — For Islands Vedkommende er i denne Klasse at nævne

7) Jonsbok, udgiven af Magnus Lagabøter, men først efter hans Død fuldkommen vedtagen af Islændingerne. Navnet skriver sig fra den islandske Lagmand Jon Einarsson, der overbragte den til Island. Denne Lovbog, hvilken som almindelig islandsk Landslov ganske afløste Graagaasen, slutter sig baade i Aand og Form ganske til Magnus's norske Landslov, kun med nodvendigt Hensyn til Islands særegne Forholde. — Ved Siden af Jonsbok som verdslig Lov fik Island ved samme Tid sin egen geistlige Lov, nemlig 8) den saakaldte Arnes Christenret, udarbeidet i Kong Magnus's Tid af den skaalholtske Biskop Arne Thorlaksson efter Forbillede af ovennævnte Erkebiskop Jons Christenret for Norge.

De ovennævnte Love og Brudstykker af Love, hvilke alle ere i det gamle norske Sprog, ere nu udgivne. De norske og Haakonarbok findes i den Samling, der bærer Titel: Norges gamle Love (Christiania 1846—1849. 3 Bind). De islandske haves i særskilte Udgaver.

Foruden de nævnte større Lovarbeider har man levnet fra begge de antydede Tidsrum en heel Deel mindre Forordninger eller saakaldte Retterbøder. Af disse findes fra det første Tidsrum og fra Kong Magnus Lagabøters Regjeringstid ikke ret mange; fra Tiden derimod fra Kong Magnus's Død 1280 indtil Kalmarunionen desto flere. I sidstnævnte Tidsrum udgik nemlig intet større Lovgivningsverk, derimod en Mængde mindre kongelige Forordninger, hvis Hensigt var deels at fuldstændiggjore, deels at opklare og forbedre de under Magnus udkomne Love. Disse Retterbøder, af hvilke udentvivl alle de vigtigere endnu ere forhaanden, danne saaledes for Tidsrummets senere Deel den vigtigste Kilde til Kundskab om de da foregaaede Forandringer i Samfundsordenen og Retstilstanden samt om disses Udvikling ligesom og om den verdslige Stats eller Kongedømmets og Kirkens indbyrdes Forhold.

Hvad den norske Kirkes indre Forhold angaar, da oplyses disse, under dette samme senere Tidsrum, af de Synodalstatuter, der affattedes paa og udgik fra de norske Provincialconcilier. Disse Biskopsmøder afholdtes under Nidaros's Erkebiskops Forsæde og Ledning, og af deres Beslutninger ere de fleste og vigtigste ligeledes beva-

rede. Alle ovennævnte Retterbøder og Statuter ere udgivne i Samlingen af Norges gamle Love, dens tredie Bind.

Ogsaa for Islands Vedkommende gives en heel Deel særlige Retterbøder af de norske Konger, ligesom og særlige Forordninger for de islandske Kirkeforholde af Nidaros's Erkebiskopper samt kirkelige Statuter givne af Landets egne Biskopper paa de islandske Prestemøder eller Diøcesansynoder. Af disse islandske Retterbøder og Statuter findes den største Deel udgivne, deels som Anhang til Udgaven af Jonsbok, deels i Finn Jonssons islandske Kirkehistorie, deels i første Bind af den ved O. Stephensen og Jon Sigurdsson udgivne „Lovsamling for Island."

Som en Kilde for den følgende Fremstilling maa endvidere nævnes gamle Brevskaber eller Diplomer, indeholdende Domme, Forlig, Overeenskomster, Vidnesbyrd og meer af samme Beskaffenhed. Disse ere især af Vigtighed for at see, hvorledes Lovene bragtes i Anvendelse. De kunne og oplyse om Retsformer, der i Lovene selv enten slet ikke omtales, eller kun løselig berøres.

Endelig maa anføres historiske Skrifter, især historiske Sagaer i det gammelnorske Sprog, — baade norske Kongesagaer og islandske Familiesagaer. I mange Tilfælde sprede disse historiske Skrifter et Lys over det os foreliggende Emne, som de gamle Love alene ikke skulde have kunnet meddele. De vise ofte, hvorledes Lovene fremtraadte i Livet, hvad Indflydelse de yttrede paa dette, og hvorledes de af Folket opfattedes.

Enkelte andre gamle Skrifter udenfor Sagaernes Række kunne ogsaa komme i Betragtning paa Grund af de Oplysninger og Vink, de give om de nyere Anskuelser af Stat, Kongedømme og Kirke, hvilke under de indvortes Krige i Norge og især fra Kong Sverrers Tid efterhaanden gjorde sig gjældende i Folkemeningen for siden at virke paa Aanden i Lovgivningen og fremtræde i Statssamfundets Ordning. Som et saadant Skrift fortjener fortrinsviis særligen at nævnes det bekjendte Konungsskuggsjá, Kongespeilet, forfattet ved Aar 1200, under Paavirkning af Kong Sverrers og hans Tilhængeres Grundsætninger.

3.

Forfatningshistoriens Inddeling.

Der frembyder sig egentlig i den norske Samfundsordens Udviklingshistorie i Middelalderen indtil Kalmar-Unionen tre Tidsrum:

Det første — fra de ældste Tider indtil Harald Haarfagers Optræden som Norges Enekonge omkring 870 — viser os Fylkesforfatning uden noget politisk Samhold.

Det andet — fra Harald Haarfager indtil Magnus Lagabøters Lovforbedring, fra 870 til omkring 1270 — viser os Norge som samlet Stat med en Samfundsorden, hvori Kongedømme, patriarchalsk Magt og Folkemagt ere hinanden sideordnede.

Det tredie — fra Magnus Lagabøter til Kalmarunionen, fra 1270 til 1397 — viser os den norske Stat under et næsten uindskrænket Kongedømme, under et Kongedømme, som trænger enhver anden Statsmagt ganske i Baggrunden.

At dele hele den følgende Fremstilling efter disse tre Tidsrum i tre større Afsnit vilde imidlertid i mine Tanker lede til Gjentagelser og unødig Vidløftighed. Jeg foretrækker at dele den efter Hovedindholdet, efter de forskjellige Materier, som blive at omhandle. De paapegede Tidsrum ville alligevel under denne Fremgangsmaade komme tydelig nok tilsyne og det Charakteristiske ved hvert især udhæve sig.

Første Afsnit.

Norges Rige.

4.

Norges oprindelige Dele.

Norges Fylkesinddeling maa, efter hvad forhen er udviklet, ansees ligesaa gammel som Landets Bebyggelse ved Nordmænd. At den dog med Hensyn til Fylkernes Antal i det Hele og de enkelte

Fylkers Omfang og Grændser kan have undergaaet Forandringer i Tidens Løb, er sandsynligt. I det nordlige og vestlige Norge var gjennem hele Middelalderen Fylkesinddelingen skarpt betegnet og stadig. Dette lader udentvivl slutte til, at den her har vedligeholdt sig i sin urgamle Skikkelse. I det østlige og indre Norge, i Viken og paa Oplandene, var derimod Fylkesinddelingen allerede tidlig mindre bestemt og krydset ved andre Inddelinger, skjønt den ogsaa her tydelig nok fremtræder som den oprindelige. Udentvivl var dette en Følge af større politiske Omvæltninger i disse Dele af Landet i de nærmeste Aarhundreder før Harald Haarfager eller før Norges Forening til et samlet større Rige. Der var ogsaa inden Norges Grændser flere Landskaber, hvilke man aldrig finder udtrykkelig betegnede med Fylkesnavn, men som dog vise sig saa selvstændige, at man maa sætte dem i Klasse med Fylkerne.

De Fylker, som ved den norske Stats Stiftelse sikkert vides at have været til, ere alle nævnte efter Indbyggerne eller Folkene. De ere følgende: 1. Háleygjafylki. 2. Naumdœlafylki. Disse to have udentvivl oprindelig udgjort eet, under det førstes Navn. 3. Sparbyggjafylki. 4. Eynafylki. 5. Verdœlafylki. 6. Skeynafylki. 7. Stjórdœlafylki. 8. Strindafylki. 9. Gauldœlafylki. 10. Orkdœlafylki. De otte sidstnævnte (3—10) vare Thrøndernes Fylker, 3—6 Indthrøndernes fire, 7—10 Udthrøndernes fire Fylker, og alle otte tilsammen udgjorde Throndhjem (Þróndheimr). Maaskee have Thrønderne (Þrœndr) oprindelig udgjort eet Folk, der ved Bosættelsen har splittet sig. 11. Norðmœrafylki. 12. Raumsdœlafylki. 13. Sunnmœrafylki. 14. Firðafylki. 15. Sygnafylki. 16. Hörðafylki. 17. Rygjafylki. 18. Egðafylki. 19. Raumafylki. 20. Haðafylki. 21. Heinafylki og rimeligviis 22. Grenafylki.

Hertil komme følgende Landskaber, der vel ikke nævnes med Fylkesnavn, men dog ganske vist oprindelig have udgjort selvstændige Fylker: 23. Vestfold. 24. Álfheimar. Desuden følgende Landskaber, der maaskee have faaet sin Befolkning ved Udflytninger fra ældre Fylker, men dog tidlig have adskilt sig fra disse og vundet Selvstændighed: 25. Vingulmörk. 26. Þelamörk. 27. Haddingjadalr. 28. Valdres.

29. Guðbrandsdalir. 30. Eystridalir. Dette sidste Landskab har dog rimeligviis ved den Tid, da Norges Rige stiftedes, havt en tynd Befolkning og vidt spredte Bygdelag, der endnu ikke havde forenet sig til noget egentligt mindre Stats- eller Fylkessamfund.

Ethvert af disse Fylker og Landskaber udgjorde da en Stat eller rettere et Statsforbund af flere Hereder. Ved den Tid, da Norge blev forenet til et Rige, bestod dog Fylkesforfatningen langtfra ikke i dem alle i sin fuldkomne Reenhed. Den havde allerede undergaaet i nogle større, i andre mindre Afændringer; men ligefuldt dannede den overalt Samfundsordenens Grundlag.

I nogle Egne havde flere Fylker sluttet sig sammen til et Fylkesforbund. Dette var udentvivl Tilfælde med de 8 Fylker, som udgjorde Throndhjem, med enkelte Fylker i det vestlige Norge og med de tre oplandske (19—21). Et saadant Forbund gjorde imidlertid intet væsentligt Skaar i hvert enkelt dertil hørende Fylkes selvstændige Forfatning.

Paa flere Steder havde, som tidligere omtalt, Kongedømmet indtrængt sig som en Statsmagt ved Siden af den oprindelige Fylkesorden, for hvilken det i Grunden var fremmed. Heller ikke her led dog den oprindelige Fylkesforfatning derved nogen stor Afændring.

Endelig var hist og her, helst i den sydøstlige Deel af Landet, virkelige Riger (ríki) oprettede, hvis Grændser ikke altid faldt sammen med Fylkesgrændserne, idet eet Rige snart omfattede flere Fylker, snart kun omfattede en Deel af et Fylke. Her var naturligviis Adgang aabnet for større Afændringer, og saadanne indtraadte vistnok ogsaa paa sine Steder, dog uden at kunne tilintetgjøre Samfundsordenens oprindelige væsentlige Præg. Hvert Fylke eller hvert selvstændigt Landskab, om det end ikke bar Fylkesnavn, udgjorde nemlig desuagtet, med Hensyn til indre Landsstyrelse og Retspleie, et særskilt Statssamfund, medens Riget kun angav Grændsen for en Konges Overhøihed eller for hans Omraade, naar det gjaldt ydre, især krigerske Forhold.

Saaledes vare i Virkeligheden hine 29 eller 30 Smaastater endnu til ved Midten af det 9de Aarhundrede, og ved deres Forening under eet Kongedømme var det, at Norge som Stat eller Rige dannedes. Ved Indbegrebet af dem fæstede sig Navnet Norvegr eller Noregr, oprindelig Norðrvegr eller Norðrvegir d. e. det nordlige Landstrøg.

Ved deres samlede Befolkning heftede sig Navnet Norðmenn, Norrœnir menn, Noregsmenn som en Eiendommelighed. Før havde begge disse Navne, baade Lands- og Folkenavnet, som det lader, havt en videre Tydning, da de gjaldt som Navne for hele den skandinaviske eller nordgermaniske Stamme, og det Landstrøg, hvorover den havde udbredt sig. Det modsattes da nemlig, synes det, et Suðrvegir og Suðrmenn, som i Nordgermanernes Mund var Navnet for Sydgermanerne og de sydgermaniske Lande.

5.

Norges Omfang som samlet Stat.

Ved det Anførte er da Norges oprindelige Omfang som Stat afmerket. Dets Grændser udvidedes dog allerede i det 10de Aarhundrede ved Indlemmelsen af tvende Landskaber, Jæmteland og Herjaadalen, hvilke kort før og under Kong Harald Haarfagers Erobringskrige vare blevne byggede ved udvandrende Thrønder. Jæmterne og Herdølerne, der først havde levet i Uafhængighed, forenede sig nemlig i Kong Haakon den godes Styrelsestid (934—960) godvilligen med Norge. Denne Forening blev vistnok afbrudt ved det 10de Aarhundredes Slutning, og de to Landskaber løde en Tid under Sveriges Konger. Men i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede (omkring 1110) blev Foreningen ved Kong Eystein Magnussøn atter fornyet, og det fastere end før. Fra den Tid af hørte de to nævnte Landskaber stadigen til Norge gjennem hele det Tidsrum, som nærværende Fremstilling omfatter.

Hermed var da det egentlige Norges Grændse i Middelalderen afsluttet. Mod Syd var dets Ydergrændse (landamæri) ved Gautelven; mod Nord, saavidt som Nordmænd boede, eller noget nær til Malangerfjord; mod Øst skiltes det ved store uveibare Skovstrækninger og tildeels ogsaa ved Fjeldhøider fra Sverige (Svíaríki), og mod Vest og Syd omskylledes det af Havet.

Men det norske Riges Høihed straktes i Tidens Løb videre end de her angivne Grændser. Herved opstod en Forskjel mellem Noregr, d. e. Norge i ovennævnte Omfang, og Noregsveldi,

Noregskonungsveldi, d. e. Norge med alle under dets Høihed liggende Lande, eller som man almindelig nævnte disse: Norges Skatlande (skattlönd).

Det ældste af disse Norges Skatlande var Finnmörk, Finmarken, eller de vide, af omvandrende Finner (Lapper) befolkede Landstrøg i Nord for Sverige og Norge, lige hen til Gandvik eller Hvidehavet. Den norske Enekonges Overhøihed og Skatteret over dette Strøg var en Arv efter Haalogalands fordums Landsstyrere, der allerede tidlig synes at have øvet Retten. Den norske Konges Ret over Finmarken og Finnerne var imidlertid ikke ganske ubestridt. De med Finnerne nærbeslægtede tschudiske Folk, Kvæner, Kareler og Kylfinger, paastode den ogsaa og øvede den, forsaavidt de dertil saa sin Leilighed. Da disse Folk senere kom deels under Sverige, deels under det russisk-novgorodske Riges Herredømme, gjorde Fyrsterne her, især de i Novgorod, Fordring paa Skatteretten idetmindste over en Deel af Finmarken. Dette gav i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede Anledning til Krige mellem Nordmændene og Russerne og til ødelæggende Indfald af de sidste i det nordlige Norge. En Fred blev sluttet i 1326, og dermed fulgte et Slags Grændsebestemmelse og Overeenskomst med Hensyn til Skattekrævningen. Norges Overhøihed skulde strække sig til Veleaga, et ikke nøie kjendt Punkt inde i Hvidehavet, og Norges Konges Skatteret over alle Finner (Lapper) i dette Strøg. Men Novgorods Styrer skulde have Ret til at tage Skat af alle Kareler i samme Strøg lige indtil Lyngenfjord. Denne Overeenskomst forebyggede dog ikke, at de gamle Stridigheder jævnlig bleve opríppede til Norges Skade. En fast Grændse mellem Norge, Sverige og Rusland i disse Egne er først i nyeste Tider istandbragt.

Orknøerne (Orkneyjar) og Hjaltland (Shetlandsøerne) fik udentvivl tidlig Beboere fra Norge og vare især Tilholdssted for norske Vikinger. Mange misnøiede Nordmænd fore senere, i Harald Haarfagers Dage, derhen og uroede derfra Norges Kyster. Da Harald havde fuldendt Norges Underkastelse, gjorde han et Tog til de vestlige Farvande og vandt ved den Leilighed under sig ovennævnte Øer. Han satte en Jarl til at styre dem. Orknøerne bleve fra den

Stund et arveligt Jarledømme under det norske Riges Overhøihed. Hjaltland var oftest forenet med Orknøerne, men stod ogsaa til sine Tider umiddelbart under Norges Rige.

Suderøerne (Suðreyjar, nu Hebriderne), til hvilke af Nordmændene ogsaa Øen Man (Mön), ja undertiden ogsaa Angulsey (Anglesea) regnedes, bleve ligeledes ved Kong Harald Haarfagers Tog til Vesterhavet bragte under Norges Overhøihed, og dette Forhold blev senere gjort fastere ved Kong Magnus Barfods (1093—1103) seierrige Hærtoge. Mængden af disse Øers Beboere var imidlertid af keltisk, ikke af norsk Herkomst og beholdt tildeels sine indfødte Høvdinger eller Konger. Disses Forhold til Norges Rige og Konge blev i Grunden et blot Lensforhold, snart fastere, snart løsere. De skotske Konger gjorde oftere Norge denne Overhøihed stridig, og den blev endelig ved Freden til Perth (2den Juli 1266) af Kong Magnus Lagabøter afstaaet til Skotland mod en vis aarlig Pengeafgift.

Det er med Hensyn til de senest omtalte under Norges Høihed staaende Lande i Vesten, at den yderste Grændse for Noregsveldi i Vest ved 1200 siges at være Angulseyjarsund (Sundet mellem Anglesea og Wales), medens til samme Tid dets Grændse i Øst angives at være Eiðaskógr (Eidskogen), i Syd Gautelven og i Nord Gandvik eller Hvidehavet.

Færøerne (Færeyjar) bleve kort før Harald Haarfagers Dage byggede fra Norge. De vare allerede i det 10de Aarhundrede skatskyldige under Norges Konge og forbleve uafbrudt i dette Forhold gjennem hele Middelalderen.

Island blev bygget i Harald Haarfagers Tid (fra 874) ved udvandrede misnøiede Nordmænd. Disse dannede der en uafhængig Fristat, der stod som selvstændig i henved 400 Aar. I Kong Haakon Haakonssøns Regjeringstid gav først en Deel af Islændingerne sig under Norges Kongedømme, og i 1264 blev Øens Underkastelse fuldendt. Siden var den stadigen Norges Konges Skatland.

Grønland blev i det 10de Aarhundrede (fra 985) bygget af Nordmænd fra Island. Indbyggerne holdt sig længe uafhængige under et Slags patriarchalsk-republikansk Selvstyrelse. I 1261 gave de sig først under Norges Rige som Skatydende og forbleve siden

stadigen i dette Forhold, indtil Landets norske Befolkning i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede uddøde eller udryddedes af Nordamerikas eskimoiske Urbeboere.

Alle ovennævnte Lande: Finmarken, Orknøerne med Hjaltland, Suderøerne med Man og til en Tid Angulsø, Færøerne, Island og Grønland regnedes saaledes i Middelalderen — om end ikke alle paa een Tid — til Noregsveldi eller Norges Rige i videste Forstand som dets Skatlande.

6.

Norges Statssamhold.

Norge blev ved Kong Harald Haarfagers Erobringsverk en samlet Stat. Dennes egentlige Samholdskraft og Middelpunkt var det ved Harald oprettede, hele Norge omfattende nye Kongedømme. Dette var oprindelig og forblev i Grunden gjennem hele Middelalderen at være det eneste almindelige Statsbaand mellem Norges forskjellige Landskaber indbyrdes.

Fylkerne og Landskaberne udgjorde i Rigets første Tider i Virkeligheden et løst Statsforbund under et Kongedømme som øverste styrende Statsmagt, — ikke nogen sammentrængt Statseenhed. Forbundet blev dog efterhaanden paa forskjellige Maader fastere knyttet, deels ved Indretningen af et fælles Landvern, deels ved en stedse voxende og tilsidst næsten fuldstændig Eenhed i Lov og Styrelsesmaade.

Den gamle Forbundsforfatning tabte endelig al statsretlig Betydning, skjønt alt Spor af den derfor ikke udslettedes. Men desuagtet udviklede sig ingen kraftig Statsmagt udenfor Kongedømmet, hvilken, optrædende som Eenhed, i paakommende Tilfælde kunde udfylde Kongedømmets Plads som Statens Samholdskraft. Kongedømmet dannede fremdeles den eneste selvstændige, stadige Centralmagt, den eneste Repræsentation af Staten som et Heelt. Folket i Egenskab af Statsmagt — for hvilket det vistnok altid erkjendtes — kom gjennem hele Middelalderen aldrig til at blive repræsenteret som Eenhed ved nogen stadig Rigsforsamling, ved noget for hele Norge almindeligt

Thing. Det øvede kun i engere Kredse sin Statsmyndighed. Det mod Slutningen af Middelalderen fremtrædende Raad eller Rigsraad kunde hverken regnes for en lovlig Repræsentation af Folket, eller for Repræsentation af en herskende Stand i Folket, eller overhoved for en fuldkommen selvstændig Statsmagt. Af Folket selv betragtedes det mere som Kongens end som Rigets Raad. Det ansaaes for at laane sin Myndighed af Kongedømmet, ikke for at staa dette selvstændigen ved Siden. Kongedømmet, som den egentlige almindelige Samholdskraft i den norske Stat under Middelalderen, bliver saaledes den Statsmagt, paa hvilken vi i vor følgende Fremstilling først og fremst maa fæste vor Opmerksomhed.

Andet Afsnit.

Kongedømmet.

7.

Fylkeskongedømmet eller Kongedømmet i Fylkesforfatningens Tider.

Allerede før Norge ved Harald Haarfager samledes til en Statsenhed, findes, som tidligere berørt, Kongedømmet (konungdómr, konungsdœmi) erkjendt for den første Verdighed i Samfundet.

Der maa dog i dette Fylkesforfatningens Tidsrum skjelnes vel mellem to Slags Konger: de, der havde Rige (ríki, eg. Magt, Herredømme) eller, som det ogsaa udtryktes: raadede for Land (réðu löndum), — og de, der blot raadede for en Krigshær eller for Hærskibe (réðu herliði eller herskipum). Det var de første, der udentvivl egentligst nævntes Fylkeskonger (fylkiskonungar), hvad enten deres Rige omfattede hele Fylker eller kun Dele af et Fylke. De sidste kaldtes derimod Hærkonger (herkonungar) eller Søkonger (sjókonungar).

I vore gamle Sagaer blandes vistnok ofte disse to Arter af Kongedømme sammen, idet Konger omtales som Fylkeskonger, hvilke i Grunden ei have været andet end Hærkonger. Og dette er ikke underligt. Overgangen fra den enes Stilling til den andens har sikkert tidt fundet Sted, og begges Virksomhed tidt været forenet i samme Person. Vi maa alligevel her vel skjelne mellem begge.

Kun Fylkeskongen øvede en vis erkjendt og stadig Myndighed i Fylkessamfundet, medens Hærkongens Indflydelse paa Fylket afhang af tilfældige Omstændigheder og oftest kun var selvtagen, ikke indrømmet. Naar her altsaa handles om Kongedømmet før Harald Haarfager, da menes alene Fylkeskongedømmet, saadan som det nys ovenfor er forklaret, og saadan som det i flere af Norges Landskaber efter Sagaerne fremtraadte i Egenskab af Statsmagt.

Fylkeskongens nærmeste Kald var det at staa i Fylkesmændenes Spidse som øverste Hærfører, hvad enten det gjaldt Fylkets Vern mod fiendtligt Anfald, det egentlige Landvern (landvörn), eller en af Fylkesmændene vedtagen Angrebskrig (hernaðr).

I begge Tilfælde var imidlertid Kongens Myndighed meget indskrænket og den Hjælp, Folket skulde yde ham, næsten ganske afhængig af dets egen gode Villie. Noget bestemt Retsforhold i denne Henseende mellem Folk og Konge var neppe endnu indtraadt. Alt afhang i Grunden af Kongens personlige Stilling i Samfundet, især af den Agtelse, han havde vidst at erhverve sig i Folkemeningen, ikke af nogen Kongedømmet engang for alle tillagt Ret. Det almindelige Forhold var udentvivl det, at det vel, naar Fylket angrebes og Kongen ved Hærpiil (herör, Budstikke i Form af en Piil) opbød Folket til dets Forsvar, ansaaes for enhver hærfør (krigsdygtig) Mands Skyldighed at stille sig under hans Førelse; men dette skede da for Fylket, ei for Kongedømmet eller Kongen. Forresten var Hjælpen, der af Bønderne ydedes Kongen, endogsaa om han angrebes, kun lunken, hvis han ei ved sine personlige Egenskaber var agtet og elsket [1]). Vilde Kongen, for at udvide sin egen Magt

[1]) Saaledes fortælles der i Fridthjofs Saga Kap. 3 om de lidet vensæle Konger i Sogn, Helge og Halfdan, Beles Sønner, at da de opbøde Folk for at modstaa Kong Ring, fik de kun lidet Mandskab.

(ríki sitt), feide udenfor Fylket, da kom det ganske an paa Folkets og dets naturlige Høvdingers Godtykke, hvorvidt det vilde hjælpe ham heri eller ei. Saaledes da Kong Harald Haarfager under sin Kamp for at vinde Norge truede Søndmøre, kaldte Kongen der Firdafylkes Konge til Hjælp. Firdakongen Audbjørn lod ogsaa Hærør udgaa for at samle Folk og henvendte sig om Hjælp til Fylkets Stormænd. Da hans Bud kom til Herseren Kveldulf og krævede denne at komme til Kongen med sine Huuskarle, svarede han: „Kongen har Ret til at kræve af mig, at jeg skal følge ham, naar han skal verge sit Land, og der bliver herjet i Firdafylke. Men jeg finder mig slet ikke skyldig til at fare nord til Møre og stride der for at verge Mørernes Land" [1]).

Kongens Myndighed som Fylkeshærfører var saaledes aabenbare i høi Grad afhængig af Folkets Mening om hans Dygtighed til dette Hverv. Og herved toges igjen Hensyn ikke alene til hans personlige Egenskaber, men ogsaa til den Magt, han eiede, uafhængigt af Folkets Tilstødning. Det var derfor nødvendigt for Fylkeskongen at omgive sig med en Skare af øvede Krigsmænd, hvilke ved et eget Troskabsløfte vare stillede i et afgjort Tjenesteforhold til ham som hans haandgangne Mænd (handgengnir menn), og hvilke bleve stadigen underholdte af ham som hans Huuskarle (húskarlar). Denne Flok nævntes i ældre Tider Drott (drótt, af et forældet Verbum drjúga, beslægtet med drýgja, got. driúgan, gjøre Krigstjeneste), Inndrott (inndrótt = drótt) eller Verdung (verðung *f.*, af verðr, Maaltid, verð, Løn, eller beslægtet med verja, verge, vörðr, Vagt?) [2]), — senere Hird (hirð). Paa dette Folges Talrighed og Tapperhed hvilede særligen Kongens Anseelse som Fylkeshærfører. Det var nemlig Kjernen af Fylkets Landevernskraft og lod dog under Kongens Bud alene.

Hvad den indre Landsstyrelse angaar, da var tydeligen ingen hverken lovgivende eller dømmende Myndighed Fylkeskongedømmet tillagt. Disse Statsmyndigheder vare hos Folket. En agtet Konge kunde som Raadgiver virke til Lovens Forbedring og som

[1]) Egils Saga Kap. 3.
[2]) Yngre Edda, Egilss. Udg. S. 94. Arnam. Udg. 1, 458.

Voldgiftsmand afgjøre Retstrætter. Men dette var da paa Grund af den Tillid, man havde til hans personlige Egenskaber, til hans Kundskaber, Retfærdighed og Fasthed, — ikke ifølge nogen Kongedømmets Ret.

Nogenlunde ligedan forholdt det sig udentvivl med Omsorgen for Lovens Haandhævelse, Retspleiens Orden og den indre Rolighed. I alle disse Stykker vare Herserne ordentligviis Statsmyndighedens Ihændehavere. Kongen havde i det Høieste kun et Overtilsyn, hvilket ikke uden i ganske særegne Tilfælde kunde blive af Vigtighed, og det afhang overhovedet af Kongens Dygtighed og Vensælhed, hvorvidt han kunde gjøre det gjældende. En udøvende Myndighed i senere Tiders Betydning har neppe været Kongedømmet i Fylkesforfatningens Tid indrømmet.

Heller ikke med Hensyn til Religionen indtog Fylkeskongen nogen afgjort overordnet Stilling. Hos Nordmændene, medens de hyldede Asatroen, fandtes ingen egen Klasse af Prester. De verdslige Høvdinger vare tillige Religionens Tjenere. Man kan vistnok tænke sig, at en vis prestelig Verdighed har været forbunden med Kongedømmet [1]), men derfor var ingenlunde Fylkeskongen, som saadan, altid Fylkets øverste Gode eller Prest. Almindelig indtog ganske vist en af Fylkets Hersere denne Verdighed som Fylkeshovets Forstander. Ikkun, hvor Kongedømmet selv havde udviklet sig af en saadan overprestelig Stilling, kunne begge Verdigheder antages at have været forenede [2]). Dette var dog neppe Tilfælde i mange af Norges Fylker.

[1]) Ganske vist har det været ikke alene Fylkeskongens Skyldighed, som Fylkesmændenes øverste Fører i Krig, men ogsaa Hærkongens, hvis han og hans Mænd ikke vare fuldkomne Fritænkere, at iagttage de religiøse Skikke og forestaa de Offringer, af hvilke Gudernes Understøttelse til Krigens heldige Udfald troedes at afhænge.

[2]) At Ynglingekongerne fra Sverige have medført en saadan overprestelig Verdighed, er meget sandsynligt; ligeledes at paa enkelte Steder i Norge, hvor Kongedømmet havde ret vundet Indgang og Anseelse, den samme Almuestro kan have gjort sig gjældende, som man finder omtalt i Sverige med Hensyn til Upsalakongerne, at Kongens Forsømmelighed i at tjene Guderne bragte Ulykke over det ham undergivne Folk (Snorres Yngl. S. Kap. 47). Man finder idetmindste, at Nordmændene i Hedendommen af sine senere Landskonger krævede, at de skulde offre til Guderne for Fred og gode Aaringer i Landet (Sn. Haak. d. godes S. Kap. 17, Olaf Tryggvess. S. Kap. 74).

Thi i de allerfleste maa, som forhen sagt, Fylkeskongens Verdighed antages at være udsprungen af Hærkongens.

Ligesaa lidet synes der ordentligviis at have været tillagt Kongedømmet faste offentlige Indtægter til dets Underhold.

Der tilkom ikke Fylkeskongen, som saadan, nogen Skat af Fylket. Vel kunde en Konge under gunstige Omstændigheder tiltvinge sig den; men dette var da blot en personlig og midlertidig Anmasselse.

Neppe var heller i Almindelighed med Kongedømmet forenet Brug og Indtægt af noget bestemt Jordegods. Dette kan dog i visse Tilfælde have fundet Sted. Hvor Kongen nemlig tillige var Fylkeshovets eller et andet Hovedtempels arvelige Forstander, der brugte han naturligviis og drog Indtægt af det Templet tilliggende Gods. Ligeledes hvor een og samme Kongeæt gjennem mange Led havde raadet, eller hvor, ved en eller anden Omvæltning, en Kongeæt havde fortrængt en anden, der kunde det Gods, som egentlig var en vis Ævts Arvegods, i Tidens Løb let blive tænkt som uadskilleligt fra Kongedømmet.

Det er derhos høist tvivlsomt, om den saakaldte Sagøre (sakeyrir) eller Bod til det Offentlige for visse Lovovertrædelser — forudsat at en saadan Bod i dette Tidsrum var i Brug — tilhørte Kongedømmet som en Ret. Ikkun i det Tilfælde, at en Fylkeskonge var Retspleiens øverste Forstander, kan forresten dette tænkes at have fundet Sted.

I de allerfleste Tilfælde maatte ganske vist Fylkeskongen underholde sig og sine Mænd af sine egne private Eiendomme, og, hvor disse ei slog til, ved Vikingetog og Hærfærd. Dette var udentvivl oftest den rigeste Indtægtskilde for Kongen og medførte derhos den Fordeel at skaffe hans Huuskarle, paa hvis Tapperhed og Hengivenhed hans Indflydelse i Fylkessamfundet mest støttede sig, Krigsøvelse tillige med Andeel i Byttet.

Kongedømmet var arveligt, og det almindeligviis efter den Regel, at alle en Konges Sønner vare hinandens Medarvinger til Faderens Verdighed og Ret, saavelsom til hans Eiendom. Fylkeskongedømmets Arvelighed synes endogsaa, naar Arvinger i mandlig Linie manglede, at have strakt sig til Kvindelinien, — vel ikke saaledes,

at en Kvinde selv kunde komme til at besidde det, men saaledes at en Kongedatter i dette Tilfælde kunde bringe Kongedømmet, som et Slags Medgift, over til den, hun egtede, eller Mand af Kvinde (Dattersøn f. Ex.) kunde arve det, naar Mand af Mand (Søn eller Sønnesøn o. s. v.) ikke vare forhaanden[1]).

At denne Arveret saaledes dengang strakte sig langt videre end efter det norske Riges Oprettelse, lader sig maaskee bedst forklare deraf, at Fylkeskongedømmet i Almindelighed opretholdtes ved Kongeættens private Gods og derfor arvedes efter samme Regler som dette. Kongedømmet ansaaes da snarere som et Tilbehør til Godset, end omvendt. Imidlertid er det ei usandsynligt, at i saadant Tilfælde, som ovenfor er nævnet, oftest et formeligt Samtykke eller endog et Valg fra Folkets Side har været udkrævet for at hæve den, der arvede Kongenavnet og Kongegodset, til en virkelig Fylkekonges Verdighed. Dette har ganske vist fundet Sted, om end den Arvende bar Kongenavn forud, men været saameget mere nødvendigt, hvis han tilforn ikke var Konge. Naar derimod Søn arvede Fader, da blev udentvivl, ligesom i senere Tider, Kongedømmet ved hans høitidelige Antagelse ikkun, som det hed, tildømt ham af Folket som en ham tilhørende Ret.

Fylkeskongedømmet var som Følge af den paapegede almindelige Arvegangsmaade deelbart mellem flere Kongesønner. Undertiden gav

[1]) Kong Eystein Halfdansson skal saaledes have faaet Kongedømmet i Vestfold ved at egte en Datter og eneste Barn af den daværende Konge der, Erik Agnarssøn (Sn. Yngl. S. Kap. 51). Eysteins Søn, Halfdan, synes paa samme Maade at have faaet Vestmare ved at egte en Datter af den derværende Konge Dag (Sst. Kap. 52). Halfdan Svarte tog Kongedømme over en Deel af Agder paa Grund af, at han var en Dattersøn af den egdske Konge Harald Rødskjeg (Sst. Kap. 53 jfr. m. Sn. Halfd. Sv. S. Kap. 1). Samme Halfdan egtede Ragnhild, en Datter af Harald Guldskjeg, Konge i Sogn, og avlede med hende en Søn, Harald. Denne blev opfostret hos sin Morfader, som, da han selv var sønneløs, „gav den unge Harald sit Rige og lod ham tage til Konge over Sogn". Strax efter døde Harald Guldskjeg, dernæst Ragnhild, og endelig den tiaarige yngre Harald, hendes Søn, kort efter hinanden. Nu, heder det, drog Halfdan Svarte til Sogn med en stor Hær; „han fordrede der Rige og Arv efter sin Søn, fandt ingen Modstand og lagde dette Rige under sig" (Sn. Halfd. Sv. Kap. 3). I de anførte Tilfælde maa det dog merkes, at den Arvende altid er Konge forud, altsaa ikke først erhverver Kongenavnet eller Kongeverdigheden ved Arv, men egentlig ved Arven kun udvider det Rige, han allerede raadede for som Konge.

dette Anledning til en virkelig Deling af Gods og Rige[1]), dog oftere, som det lader, til en Fællesstyrelse[2]). Hyppig var det ogsaa Tilfælde, at een af Brødrene, oftest maaskee den ældste, udløste de øvrige med rørligt Gods og derved satte dem i Stand til at optræde i Hærkongernes Række, medens han selv beholdt det faste Gods og i Forbindelse med dette det egentlige Fylkeskongedømme, det egentlige Rige. Vare Brødrene forøvrigt Venner, saa kunde et Slags Fællesskab i Styrelsen ligefuldt finde Sted. Hærkongen havde da, naar han tiltrængte eller ønskede det, fredeligt Ophold for sig og sine Mænd, eller, som det nævntes, Fredland (friðland) hos den hjemmesiddende Broder, som da var den, som raadede for Landene (réð löndum, sat at löndum). Hærkongen var da en kraftig Støtte for den hjemmesiddende Broders, og i det Hele deres Æts, Magt og Anseelse.

Baade Fylkeskonger og Hærkonger synes at være blevne holdne for myndige i en meget ung Alder, almindelig, som det lader, med det fyldte 12te Aar. I den Alder begyndte idetmindste jævnligen Kongesønnerne sine Søtoge. De stode imidlertid da under en Ældres, almindelig en Fosterfaders, Ledning, og denne førte den egentlige Hærstyrelse, medens dog Alt gik i den unge Hærkonges Navn, der selv efter Tidens Skik indtog Høisædet ombord, i Kongeskibets Løfting eller Bagstavn ved Styret[3]). Exempler findes dog ogsaa paa, at Konger først i en noget modnere Alder selv have overtaget Landsstyrelsen[4]). Var Kongen umyndig, da styrede en Anden midlertidig i hans Sted, oftest

[1]) Dette har udentvivl oftest fundet Sted, naar den afdøde Konge havde raadet for flere Fylker eller Landskaber, af hvilke hvert især før hans Tid havde havt egne Konger. Saaledes var Tilfældet med Brødrene Olaf Geirstadaalf og Halfdan Svarte, Kong Gudrøds Sønner. De deelte, heder det, Vestfold mellem sig. Men Vestfolds Rige var egentlig sammensat af tvende ældre Riger, Vestmare og Vestfold (Sn. Yngl. S. Kap. 54, Halfd. Svartes S. Kap. 1, jfrt. m. Yngl. S. Kap. 52).

[2]) Saaledes styrede Kong Beles Sønner, Helge og Halfdan, i Fællesskab Sogn (Fridth. S. Kap. 1) og Brødrene Herlaug og Hrollaug Namdalen (Sn. Har. Haarf. S. Kap. 8).

[3]) Halfs S. Kap. 10; Sn. Ol. Hel. S. Kap. 4.

[4]) Saaledes siges Halfdan Svarte først i sit 18de Aar at have taget Kongedømmet efter sin Morfader og sin Fader, skjønt denne sidste allerede skal have været dræbt, da Halfdan kun var eet Aar gammel (Sn. Yngl. S. Kap. 53; Halfd. Sv. S. Kap. 1).

udentvivl en af hans nærmeste mandlige Frænder, ligemeget om paa fædrene eller mødrene Side[1]).

De ydre Merker paa Kongedømmet eller den kongelige Verdighed vare: den fornemste Plads ved alle Sammenkomster, et ophøiet Sæde, det saakaldte kongelige Høisæde (konungs hásæti), og endelig en særegen, udmerket Fane (konungs merki), hvilken bares foran ham, naar han færdedes tillands, og havde sit Rum i Forstavnen paa Kongens Skib, naar han færdedes tilsøs.

En ældgammel betydningsfuld Skik ved Kongens Antagelse var det, at han paa et almindeligt Thing blev høitideligen løftet op i det kongelige Høisæde, hvad de Gamle udtrykte ved Talemaaden hefja til konungdóms d. e. løfte til Kongedømmet. Nedlæggelsen af Kongedømmet betegnedes paa en tilsvarende Maade derved, at Kongen væltede sig ned fra Kongehøisædet, at veltast or konungdómi[2]).

Kongedømmets fornemste og saa godt som eneste Hjælpemagt var i hiin Tid Jarledømmet (jarlsdómr, jarlsdœmi). Dette medførte vel undertiden en selvstændig styrende Myndighed; men dets almindelige Særkjende var dog en fra Kongedømmet udgaaende Embedsmyndighed. Ihændehaveren af Verdigheden nævntes Jarl (jarl).

Navnet er ikke egent for det gammelnorske Sprog alene; det findes og i enkelte af de sydgermaniske Sprog. Saaledes i Angelsaxisk det tilsvarende eorl, der hyppig modsættes ceorl, svarende til det gammelnorske karl, og betyder da en Høvding modsat Bonden. En lignende Betydning har ogsaa utvivlsomt jarl havt i det ældste Norske. I de gamle Eddadigte forekommer det paa flere Steder som Navn for Høvdinger, Krigere, i det Hele for en Klasse, som stilles over Bønderne. Man har Anledning til at tro, at Navnet jarlar fortrinsviis har været tillagt de Flokke af den nordgermaniske Stamme, der forlode sine Bosteder i de nordligste Dele af Skandinavien for at vinde Land og Herredømme paa sydligere Folkefærds Enemerker. Ja

[1]) Hvad Halfdan Svarte angaar, da lader det endog efter Sagaens Ord, som hans Moder har ført Formynderskabet for ham i det Rige paa Agder, som tilfaldt ham i Arv efter hendes Fader (Sn. Halfd. Sv. S. Kap. 1). Ellers om Formynderskab for Konger see Halfs S. Kap. 9, 11; Fridth. S. Kap. 14.

[2]) Sn. Har. Haarf. S. Kap. 8. Egils S. Kap. 3.

der er endog stor Grund til at tro, at det i de sydligere europæiske Lande saa merkelige Folkenavn Eruler intet Andet er end en noget fordreiet Form af jarlar og egentlig betegner en Krigerkaste, et Krigerfolk, Flokke, der dreve Krigen som et Slags Haandverk.

I denne Bemerkelse forekommer imidlertid Navnet ikke længer i Norden efter Indtrædelsen af en historisk Tidsalder. Da bruges det, som allerede sagt, om Ihændehaveren af en høi Styrer- eller Embedsmyndighed.

Af selvstændigt styrende Jarler kjender man forresten ikke i Norge fra Fylkesforfatningens Tid andre end Jarlerne af Haalogaland. Deres Jarledømme var arveligt og skjelnede sig, som det lader, ikkun i Navnet fra Kongedømmet.

I Regelen betragtedes Jarledømmet derimod i Norge allerede i hiin Tid som en Embedsmyndighed, der meddeeltes af Kongedømmet for at være dette til Hjælp og Støtte. Saaledes finder man Jarlen optrædende i Fylkeskongens Sted snart som Landvernsmand (landvarnarmaðr) for Kongens Rige, snart som Bestyrer paa Kongens Vegne og under hans Overhøihed af en vis Deel af Fylket eller af et erobret Landskab. Han var da i alle Tilfælde Kongen nærmest i Verdighed, men derhos hans haandgangne Mand, bunden til ham ved Tjenesteed; og skjønt han havde Ret til selv at danne sig et Krigerfølge, en Drott af haandgangne Mænd, saa var han dog pligtig med disse at følge og tjene sin Konge i Krig paa hans Opfordring.

At Hærkongen ligeledes kunde have en Jarl til Hjælp og Lettelse, var naturligt og er omtalt paa flere Steder i Sagaer og gamle Digte.

Ifølge Retten var udentvivl dette gamle Jarledømme i Norge ikke arveligt; men da den Anseelse, det medførte, tildeels nedarvedes paa Jarlens Efterkommere, og det at være af Jarleslægt (jarlakyn) i og for sig i Folkemeningen var en Udmerkelse, saa bevirkede udentvivl dette, at Jarlesønner fortrinsviis kom i Betragtning til Verdigheden, skjønt denne meddeeltes af Kongen.

De ydre Æresbeviisninger, der tilkom Jarlen, vare: den nærmeste Hædersplads efter Kongen, naar begge vare tilstede, og et udmerket Høisæde, dog eet Trin lavere end Kongens. Ved de høitideligste

Leiligheder havde Jarlen sin Plads paa Fodpallen af Kongens Høisæde.

Hvad her er sagt om det norske Fylkeskongedømmes Væsen i det Hele, betegner det som en i de fleste Henseender eensligstaaende Magt i Staten, som en Magt, der ei støttede sig til almindelig erkjendt Retsforhold mellem Kongen som Landsstyrer og Folket som Undersaatter, men som meget meer maatte søge sin Styrke i sig selv, uafhængig af det Samfund, i hvilket det dog i Navnet indtog den første Plads. Det kan derfor ei ansees som nogen dybt indgribende, uundværlig Kraft i den Tids Statsliv. Snarere var det sideordnet det øvrige Statssamfund og ikkun uregelmæssigen, snart løsere, snart fastere indgribende deri. Dette Forhold lader sig let forklare af Kongedømmets forhen antydede Oprindelse udenfor Samfundsordenens naturlige Udvikling, ligesom det paa den anden Side ogsaa forklarer den ringe Medfølelse, som Fylkeskongedømmet i Almindelighed fandt hos Folket, da det angrebes af Harald Haarfager. Men af hiint ubestemte Forhold fulgte ogsaa, at Kongedømmet i Norge paa forskjellige Steder og til forskjellige Tider kunde fremtræde i en høist forskjellig Charakteer. Een Konge kunde under gunstige Omstændigheder tilegne sig den mest vidtstrakte Myndighed i det eller de Landskaber, som udgjorde hans Rige, medens en anden Konge saa godt som ingen Myndighed besad. I den nærmeste Tidsalder før det norske Riges Oprettelse synes overhovedet, som tidligere bemerket, Kongedømmet i det sydøstlige Norges Fylker at have vundet et langt sikkrere Grundfæste og et mere lovbestemt Omraade end i Landets vestlige og nordlige Egne og i Landets indre Fjældbygder.

Men uagtet Kongedømmet og det dermed nøie forbundne Jarledømme i Fylkesforfatningen før Harald Haarfager ingenlunde greb saa mægtigen ind i det indre Statsliv som Herserverdigheden, saa stode de dog i Navn og udvortes Hæder over denne. Kongedømmets og Jarledømmets Stilling betegnedes udelukkende i det norske Sprog ved Navnet tign d. e. Høihed, fyrstelig Verdighed; Konge- og Jarlsnavnet var alene tignarnafn, Kongen eller Jarlen alene tiginn maðr. En saadan Hæder medførte ikke Herserverdigheden. Rimeligviis havde dette netop sin Grund deri, at Kongedømmet og Jarledømmet

oprindelig ansaaes for en udenfor Statssamfundet staaende selvstændig Magt, hvis Indflydelse, naar den gjorde sig gjældende, egentlig var en Overhøihed, medens Herserverdigheden var uadskillelig sammenknyttet med Folket og med hele Samfundsordenen i dens inderste Liv.

8.

Kongedømmet efter det norske Riges Oprettelse ved Harald Haarfager. Dets Ret i Almindelighed.

Kongedømmet, saadan som det af Harald Haarfager indrettedes, skjelnede sig fra det ældre Fylkeskongedømme ei alene ved et langt videre Omraade af Lande, men ogsaa ved ulige mere udstrakt Regjeringsmyndighed.

I første Henseende blev Kongen nu efter det gamle Sprogs Udtryksmaade þjóðan eller þjóðkonungr d. e. et heelt Folkefærds Konge, eller, hvad nærmere merkede hans Riges Omfang, Norðmannakonungr, Noregskonungr, Noregsmanna konungr, og dertilmed hele Norges einvaldskonungr, d. v. s. Enekonge.

I den anden Henseende udmerkede dette nye Kongedømme sig ikke mindre og det allermest i sin første Opkomst.

Harald tilegnede nemlig sit Kongedømme Landets Odel d. e. Overeiendomsretten til det hele Land med deraf følgende Skatteret[1]). Han gjorde Herserne, eller, som de fra nu af begyndte at kaldes, Lendermændene (lendir menn), Folkets forhenværende uafhængige patriarchalske Styrere, til Kongedømmets Tjenestemænd med Indtægter af Kongedømmets Gods til Løn[2]). — Han udstrakte over-

[1]) „Kong Harald satte den Ret (setti þann rétt) overalt, hvor han vandt Rige under sig, at han tilegnede sig al Odel (óðul öll) og lod alle Bønder betale sig Landskyld, baade mægtige og ringe." Sn. Har. Haarf. S. Kap. 6; jfr. Fornm. S. X, 182. — „Kg. H. tilegnede sig i hvert Fylke al Odel (óðul öll) og alt Land, bygd og ubygd, ja endog Havet og Vandene; alle Bønder skulde være hans Leilændinger, Skovbyggere og Saltkogere (saltkarlarnir) og alle Fiskere og Jægere, de vare ham alle lydskyldige (hans Undersaatter)" Egils S. Kap. 4. — „Kg. H. skatlagde (skattaði) Landet, det indre saavelsom det ydre (Oplandet saavelsom Kystlandet)." Fornm. S. X, 192 jfrt. m. 185; Fagrsk. Kap. 12, 13.

[2]) Sn. Har. Haarf. S. Kap. 6; Egils S. Kap. 4.

hovedet det engere Tjenesteforhold, hvilket tidligere kun bestod for Kongens haandgangne Mænd, til det hele Folk, saaledes at dette underkastedes Kongedømmets vilkaarlige Udbud til Krig og anden Tjeneste[1]). Han satte i hvert Fylke en Herserne overordnet Jarl, som paa Kongens Vegne skulde føre Landsstyrelsen der, forestaa Loven og Rettergangen samt opbære Kongedømmets Indtægter mod selv at nyde en Trediedeel deraf til sit Underhold[2]).

Harald forenede saaledes paa en Maade i Kongedømmet Beskatnings- og Udbudsret med den den høieste styrende, lovgivende og dømmende Myndighed i Staten, med andre Ord: han tilegnede Kongedømmet et uindskrænket Enevælde.

Men skjønt Harald erklærede dette for det nye Kongedømmes Ret i Norge, saa fulgte ei deraf, at han udøvede denne Ret i hele dens Strenghed. Tvertimod er der al Grund til at tro, at Nødvendigheden tilsagde ham at lade Statslivet for største Delen bevæge sig i de gamle Former. En Sammensmeltning af Norges Fylker til et fast Heelt under fælles Lov og eensformigt Retsvæsen fandt saaledes ingenlunde Sted, skjønt Kongedømmets Ret opstilledes i alle Fylker som een og den samme, og Kongedømmets Overeiendomsret til det hele Land fremtraadte meer som en Theori, vigtig i sine mulige Følger, end som en Retssætning, der strax skulde gjennemdrives til det Yderste. Desuden synes i det Hele den Magtfylde, som Harald lagde i Kongedømmet, blot at have hvilet paa Erobrerens Anmasselse, ikke paa nogen formelig Indvilgelse fra Folkets Side.

Under Kong Haakon den gode (934—960) blev først det

[1]) „I de Fylker, som Kg. H. nylig havde tilegnet sig, var han meget opmerksom paa Lendermændene og de mægtige Bønder, og alle dem, som han troede sig at kunne vente nogen Opstand af, lod han vælge mellem enten at blive hans Tjenestemænd (gerast hans þjónustumenn), eller at rømme Landet, eller lide Overlast og miste Livet." Egils S. Kap. 4 jfr. Fortællingen om Asgrim Ulfsson, Herser i Thelemarken, Landnama V, 6.

[2]) „Han (Harald) satte en Jarl i hvert Fylke, som skulde dømme Lov og Landsret (er dœma skyldi lög ok landsrétt) og indkræve Sagøre og Landskyld; og skulde Jarlen have en Trediedeel af Skat og Skyld til sit Bord og sit Underhold. Hver Jarl skulde have under sig fire Hersere eller flere, og skulde hver af disse have tyve Marks Veitsle. Hver Jarl skulde give Kongen i Krig (i her) firti Krigsmænd paa sin egen Kostning, men hver Herser tyve Mænd." Sn. Har. Haarf. S. Kap. 6, jfr. Fornm. S. X, 182.

norske Kongedømmes Ret grundet paa en formelig Overeenskomst mellem Konge og Landsfolk og som Lov vedtagen af dette.

Haakons Antagelse til Norges Konge under visse Vilkaar udtalte allerede i og for sig den Grundsætning, at Kongedømmets Ret fra nu af ikke hvilede paa Erobrerens Anmasselse, men paa en frivillig Indrømmelse af Folket som Ihændehaver af den høieste Statsmyndighed; og idet Haakon, som det heder, gjengav Bønderne deres Odel[1]) og derved opgav den Overeiendomsret til Landet, som Harald Haarfager havde tilegnet sig, erkjendte han Folkets Eiendomsfrihed og gav, efter hine Tiders Begreb, med det Samme Slip paa Kongedømmets vilkaarlige Skatte- og Udbudsret.

Den Kongedømmets Ret (réttr konungdómsins), der fra nu af opstilledes som bindende Lov baade for Konge og Folk, hvilken ei eensidig kunde forandres, var i sine Hovedtræk følgende:

Kongedømmet var en Odel i Harald Haarfagers Æts mandlige Linie, med Opretholdelse ved Siden af Bøndernes Odel eller Eiendomsfrihed i videste Udstrækning[2]).

[1]) „Da lode de (Haakon og Sigurd Jarl) stevne et talrigt Thing (i Throndhjem), og paa Thinget talede Sigurd Jarl paa Haakons Vegne og bød Bønderne (Thrønderne) ham til Konge. Derpaa stod Haakon selv op og talede. . . . . Han begyndte sin Tale dermed, at han bad Bønderne om Modtagelse, og om at de vilde give ham Kongenavn og understøtte ham til at opretholde Kongedømmet. Til Gjengjæld (þar i mót) tilbød han dem, at han vilde gjøre alle Bønder odelsbaarne (óðalborna) og give dem deres Odel (ok gefa þeim óðul sin er byggja). Ved denne Tale reiste sig saa stort Bifald, at hele Bondealmuen raabte og skreg, at de vilde tage ham til Konge, og saa skede, at Thrønderne toge Haakon til Konge over alt Landet. — — — Den Tidende spurgtes til Oplandene, at Thrønderne havde taget sig en Konge, i Alt lig Kong Harald Haarfager, undtagen deri, at Harald havde trælbundet (áþjáð) alt Folket i Landet, men denne Haakon vilde hver Mand vel og bød sig til at give Bønderne deres Odel, som Kong Harald havde frataget dem. Ved denne Tidende bleve Alle glade og sagde den den ene til den anden, og fløi det som Ild i tørt Græs (sino eldr) alt øster til Landsenden." Sn. Haak. God. S. Kap. 1; Eg. S. Kap. 62. Denne Skildring viser noksom, hvor stor Vegt man lagde paa Haakons Skridt, at gjengive Bønderne Odelen, og fra hvilken hadefuld Side man saa Haralds Fremfærd i at tage den fra Bønderne.

[2]) Denne Kongedømmets Ret udtryktes ved den Talemaade, at Kongen var Odelsmand til Norge (óðalsmaðr til Noregs) eller odelsbaaren til Land og Undersaatter (óðalborinn til lands ok þegna). Saaledes yttrede f. Ex. Kg. Haakon Haakonsson paa Høvdingemødet i Bergen (1223), da Talen

Kongedømmet havde den høieste styrende Myndighed i Staten (landsstjórn) og kunde derfor kræve undersaatlig Lydighed (þegnskylda) af Folket inden lovbestemte Grændser [1]).

Kongedømmet var skyldigt at verne om Rigets ydre og indre Fred og Sikkerhed og havde derfor Ret til Udbud af Krigsfolk og Krigsfornødenheder (boð, útboð, leiðangr) i en vis Udstrækning, eller til istedet at opbære en vis Afgift (leiðangr, víss eyrir), — samt Ret til i Nødstilfælde at forbyde al Udfærd af Landet samt Udførsel af Landets Frembringelser til fremmede Lande eller fra det ene Fylke til det andet (bann), — og endelig Ret til Skyds af Bønderne (reiðskjóti) [2]).

Kongedømmet havde Ret til Nydelsen af visse Indtægter (konungstekjur), navnligen Brug og Nytte af Kongedømmets Gods, fast og løst, Land og Løsøre [3]).

var om hans Ret til Norges Kongedømme: „Jeg troede, at Norges Rige var min Fædrenearv, og at jeg var sand Odelsmand til Norge" Fornm. S. IX, 226; og i den samme Konges Kongearvefølgelov i Haakonarbok Kap. 10 heder det: „Sá skal konungr vera í Noregi, er skilgetinn er Noregs konungs sun hinn ellzti, óðalborinn til lands ok þegna". NgL. I, 263. At dette intet Indgreb gjorde i Folkets Odel, er en Selvfølge af, hvad ovenfor er sagt.

[1]) Dette udtaltes i den Ed, Bønderne aflagde til Kongen ved hans Antagelse. De skulde være ham tro, heder det, „som gode Undersaatter (þegnar) en god Konge og yde ham al lovlig Tjeneste og Lydighed, overeensstemmende med alle de Love og Rettigheder (lögum ok lunnendum), som den hellige Kong Olaf satte (skipaði) mellem Kongen og Bønderne ifølge gjensidigt Samtykke (með hvárratveggjo samþykt)". Haakonarb. Kap. 13 i NgL. I, 264, jfrt. m. II, 31.

[2]) „Kongen skal raade for Udbud (boði) og Forbud (banni) og for vor Udfærd (útförum); ikke skulle vi ham Leding negte til Landsenden, hvis han udbyder, sig til Tarv og os til Gavn." ÆGL., NgL. I, 96. — „Kongen skal raade for Udbud og Forbud (boði ok banni) og raade efter Loven (at lögum)." ÆFL. i NgL. I, 198. — „Skal vor lovlige Norges Konge raade for Udbud og Forbud og vor Udfærd, og raade efter Lov, men ikke efter Ulov. — — — Ikke skulle vi ham Leding eller Udbud (útboða) negte, hvis han udbyder paa den Maade, som her følger." NLl., NgL. II, 33. — „Saa er aftalt (mælt), at Bønderne skulle gjøre Kongen Skyds (reiðskjóta), saa megen, han behøver; men Aarmanden (ármaðr) skal opskjære Skydsbud (reiðskjóta boð)." ÆFL. NgL. I, 125. — „Saa er aftalt, at Bønderne skulle gjøre Kongen Skyds, (reiðskjóta)" NLl., NgL. II, 46. Om den Afgift, som traadte i den virkelige Ledings Sted, skal handles senere.

[3]) Herom mere nedf., hvor særskilt handles om Kongedømmets Indtægter.

Kongedømmet opbar, som høieste Verge for Lov og Ret, fastsatte Bøder for visse Lovovertrædelser (þegngildi, sakeyrir)[1]) og meddeelte under visse Betingelser Fredløse midlertidigt Landsophold (landsvist)[2]). Forresten, skjønt det førte Overtilsyn med Lov og Retspleie, havde det ingen egentlig dømmende Myndighed og kun en meget indskrænket Andeel i den lovgivende[3]).

Dette var det norske Kongedømmes lovbestemte Ret, saadan som denne først fastsattes ved Overeenskomst mellem Kongedømmet og Folket under Kong Haakon den gode og siden stadfæstedes ved en lignende under Kong Olaf den hellige (1014—1030). Denne Ret tildømtes og tilsvores enhver Konge af Bønderne til Thinge ved hans Antagelse, idet Kongen ved samme Leilighed fra sin Side svor at overholde Loven og Folkets Ret[4]).

Skjønt heri vistnok med Hensyn til Enkeltheder mangen Ubestemthed fandt Sted, der kunde give en eller anden Konge Paaskud til Anmasselser, — saa vare dog saadanne i det Hele at regne som forbigaaende og uden blivende Virkning paa det egentlige i Loven udtalte Retsforhold. Dette gjælder om de Byrder, som den fra Danmark af

[1]) Særegne Beviser for denne Ret tiltrænges ikke, da de gamle Love næsten paa hvert Blad vidne herom.

[2]) ÆFL. Indl., NgL. I, 122; NLl., NgL. II, 49.

[3]) S. ndf.

[4]) „Nu paa det at Kongen skal vide sig skyldig at holde og forbedre Loven for sine Undersaatter (þegna), da skal han aflægge denne Ed, naar han bliver tagen til Konge: Dertil lægger jeg Haand paa disse Helligdomme, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal holde den christelige Lov, som den hellige Kong Olaf indstiftede (hóf), og andre hans rette Efterkommere have nu samtykt mellem Konge og Bønder med gjensidig Overeenskomst (með hvárratveggio samþykt), og bøde den med gode Mænds Raad, efter den Forstand, som Gud giver mig." Hkb., NgL. I, 263, jfr. NLl., NgL. II, 29. Om Bøndernes Ed s. ovf. Den hellige Olafs Lov, eller den Overeenskomst, som var gjort mellem ham og Folket, lagdes altsaa til Grund for Kongedømmets og Folkets gjensidige Ret. Men denne Olafs Lov var, efter Sagaernes Vidnesbyrd, en Omarbeidelse (især med Hensyn til Christendommen) af Haakon den godes Love. „Han (Olaf) lod sig ofte foresige (lét opt telja fyrir sér) de Love, som Haakon Adalsteinsfostre havde sat i Trondhjem. Han ordnede (skipaði) Lovene med de viseste Mænds Raad, tog fra eller lagde til, hvor ham syntes. Men Christenretten satte han med Biskop Grimkels og andre christelige Læreres (kennimanna) Raad. — — — Det kom dertil, at Bønderne samtykkede (játtu) disse Love, som Kongen satte." Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 56. „Han (Haakon den gode) satte Love over hele Norge — — — og af disse Love nyttede den hellige Kong Olaf største Delen." Fagrsk. Kap. 29. „Da Olaf var bleven

Landet paatrængte Konge Svein Knutsson (1030 – 1035) paalagde Folket. De bleve deels strax efter hans Udjagelse, deels efterhaanden i Løbet af de næstpaafølgende hundrede Aar ophævede [1]). Dette gjælder og om den bekjendte Overeenskomst mellem Kongedømmet og Kirken under Kong Magnus Erlingsson (1161—1184), hvorved Norges Rige erklæredes for et Len af St. Olaf, Kongearvefølgen forandredes, og Kongedømmets Ret med Hensyn til Kirken i mange Maader indskrænkedes. Denne Overeenskomst nemlig, der neppe kan antages at have været lovlig stadfæstet af Folket, sattes allerede ud af Kraft ved Magnus's nærmeste Efterfølger Sverrer Sigurdsson (1184 – 1202).

Den under Kong Magnus Lagabøter (1263—1280) istandbragte Lovforbedring øvede en ikke ringe Indflydelse paa Kongedømmets Ret. Vel blev det ovenfor fremstillede tidligere Retsforhold fra Haakon den godes og Olaf den helliges Lovgivning overført i Kong Magnus's, og Kongedømmet fik ved denne i Grunden ingen bestemt udpeget ny Ret. Men der aabnedes for det Adgang til at gjøre en mere udvidet og indgribende Brug af den ældre, og det i flere Retninger.

At Kongedømmet fra nu af kom til at indtage en langt mere ophøiet og indflydelsesrig Stilling i Staten end forhen, havde især sin Grund i den religiøse Glands, i den Hellighed og Ukrænkelighed, hvormed det efterhaanden i Folkemeningen var blevet omgivet [2]), og som i den nye Lov udtrykkelig tillagdes det.

Enekonge i Norge, lod han Lovene ordne (skipa lögum) efter de viseste Mænds Raad og gav selv Love (setti sjálfr), saaledes som siden er blevet holdet." Fagrsk. Kap. 98; jfr. Ol. d. hell. S. (Chr. 1849) Kap. 31, S. 23.

[1]) Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 253; Fornm. S. V, 101; Sn. Magn. Barf. S. Kap. 1, Sig. Jorsalaf. S. Kap. 18; Fornm. S. X, 416; ÆFL., NgL. I, 257; ÆGL., NgL. I, 58.

[2]) Det bekjendte Skrift Kongespeilet fra Kong Sverrers Tid, fra omkring 1200, forsvarer ivrig Kongedømmets Hellighed og Ukrænkelighed; og de Meninger, som der udtales, maa have fundet stor Indgang hos Samtiden og den nærmeste Eftertid, da det aabenbar er de samme, som i Magnus Lagabøters Lovgivning, henved 80 Aar senere, med Folkets Samtykke ere udtalte og i flere Retninger gjorte gjældende. Vi ville merke os enkelte Sætninger af hiint Skrift: „Kongen repræsenterer (merkir) den guddommelige Heihed (guðliga tign); thi han bærer selve Guds Navn, og han sidder i det høieste Dommersæde paa Jorden, og det er at regne, som om man hædrer Gud selv, naar man hædrer Kongen for det Navns Skyld, som han har af Gud. Guds Søn selv foregik heri med sit Exempel, da han var paa Jorden, at Alle bør hædre Kongen og vise ham fuldkommen

Ifølge den ældre Lovgivning fremstilledes Kongedømmets Ret som ene grundet paa en gammel, ved hver Konges Tiltrædelse gjentagen og stadfæstet Overeenskomst mellem Harald Haarfagers Æt og Folket.

Denne Grund opgav den nye Lovgivning vistnok ikke, men den stillede ved Siden en anden, nemlig Kongedømmets guddommelige Udspring.

Idet Magnus's Lov fremstiller Læren om de tvende af Gud indstiftede Myndigheder, den aandelige og den verdslige, af hvilke den første er overdraget Kirkens Forstandere, Biskopperne, den anden Kongen, siger den ligefrem, at Kongen har af Gud, som Guds Ombudsmand i verdslige Ting, den verdslige Myndighed, hvilket baade Kongen selv og Folket skal levende erkjende, fremfor Alt i de Dele, som Loven udviser, — paa det at Kongen fra sin Side ikke skal trykke Folket, og dette igjen fra sin Side ikke negte Kongen den undersaatlige Skyldighed (þegnskylda), som Loven byder[1]).

Lydighed." „Enhver skal i alle Ting først hædre Kongen og den kongelige Høihed. Thi Gud selv kalder Kongen sin Salvede (krist sinn), og hver Konge, som bærer fuldkommen kongelig Høihed, han heder med Rette Herrens Salvede. Saa sagde ogsaa Guds Apostel i sine Lærdomme, da han undervliste Folkene i den rette Tro: „Frygter Gud og hædrer Eders Konge!" næsten som om han vilde sige, at den frygter ikke Gud, som ikke yder Kongen fuld Ærefrygt." — „Han (Kongen) er dog selv Guds Tjener, skjønt Alle bøie sig for ham som for Gud. Thi Alle tjene heri Gud, og det hellige Navn, som han (Kongen) bærer, men ikke ham selv (Kongens egen Person)." Kgsp. S. 104—105. Det samtidige Skrift om den norske Kirkes Forhold til Staten taler ganske i samme Aand: „Saa mange Exempler," heder det her, „vise aabenbarligen, at hver den sætter sin Sjæls Salighed i Fare, som ikke iagttager fuldkommen Troskab og Ærefrygt og ret Lydighed mod Kongen. Thi Kongedømmet er indstiftet efter Guds Bud, men ikke efter Menneskenes Bestemmelse, og Ingen faar Kongedømmet uden ifølge det guddommelige Forsyn. Ikke var Kongen kraftigere eller mægtigere end andre Mænd, hvis ikke Gud havde sat ham høiere end andre Mænd i sin Tjeneste. Thi Gud tjener han i sit Kongedømme, ikke sig selv." Anh. til Kgsp. S. 183. — Af disse og lignende Sætninger hører man den tydeligste Gjenklang paa mange Steder i den ved Kong Magnus omarbeidede Lov.

[1]) „Nu efterdi Guds Miskundhed seer det utallige Folks og den forskjellige Mængdes store daglige Behov, da har han skikket sine tvende Tjenere at være hans synlige Ombudsmænd med Hensyn til denne hellige Tro og hans hellige Lov, gode Mænd til Vern og Ret, men onde Mænd til Revselse og Rensning. Disse to ere: den ene Kongen, den anden Biskoppen. Kongen har af Gud verdslig

Her stilles ikke alene den gamle Overeenskomst mellem Folk og Kongedømme under Guds Vern, men der tillægges ogsaa Kongedømmet, som guddommelig Indstiftelse, en Hellighed, der ogsaa udstraktes til Thændehaverens Person. Kongen fritoges vel ikke herved for Ansvarlighed for Loven, men han gjordes dog i sine Regjeringshandlinger nærmest ansvarlig for Gud, og denne Ansvarlighed opstilles som det vigtigste Baand paa ham i Udøvelsen af hans Myndighed.

At en saadan Anskuelse af Kongedømmets Væsen, tydelig udtalt i en Lov, som af Folket formelig var vedtagen, maatte i høi Grad hæve Kongedømmets Anseelse og udvide dets Myndighed i Staten, om end ikke bestemte nye Rettigheder tillagdes det, var naturligt. Det er ogsaa af Tidsrummets Lovgivning i dens Heelhed klart, at om Kongedømmet end ikke erkjendtes berettiget til at forøge sine Indtægter ved vilkaarlige Skattepaalæg[1]), eller til at udbyde Rigets Stridskræfter udenfor de i Loven fastsatte Grændser, eller overhovedet til eensidigen at gjøre Forandringer i den mellem det og Folket engang lovlig vedtagne Overeenskomst[2]), — saa indrømtes der det dog, baade med Hensyn til den private Lovgivning og med Hensyn til Retspleien, en Myndighed, som tidligere var ukjendt, eller idetmindste ikke lovlig anerkjendt.

Det blev ikke alene en fast Regel, at Kongedømmets Medvirkning uomgjængelig krævedes til enhver Lovbestemmelse, ligemeget om den

Myndighed til verdslige Ting, men Biskoppen aandelig Myndighed til aandelige Ting, og skal den Ene styrke den Andens Myndighed til rette og lovlige Sager og erkjende hos sig selv, at de have Myndighed og styrende Magt af Gud, men ikke af sig selv. Og fordi de ere Guds Ombudsmænd, og for det andet, fordi Alle indsee, at man ikke kan undvære dem, og for det tredie, fordi Gud selv verdiges at kalde sig med deres Navne, — da er den sandelig i stor Fare for Gud, som ikke med fuldkommen Kjærlighed og Ærefrygt styrker dem til den Myndighed, hvortil Gud har beskikket dem, da de dog bære saa stor Omhu for alt Landsfolket og Ansvar for Gud, allerhelst i de Tilfælde, som Loven fastsætter med visse Grændser, saaledes at hverken Høvdingerne, hvis de iagttage dette, kunne tynge Folket med for stor Begjerlighed, eller taabelige Mænd negte Høvdingen den lovlige undersaatlige Lydighed (þegnskyldu) formedelst Trods eller Kortsynthed." NLl., NgL. II, 23 f.

[1]) „Ingen almindelige Afgifter (tolla) skal Kongen eller hans Ombudsmænd paalægge os, eller Gaver, eller Gjestebud, eller Hestefoder, eller Vedhugst, der hvor Leding udredes, — undtagen Skyds og den øvrige Skyldighed, som Lovbogen vidner." NLl., NgL. II, 33.

[2]) Dette udtales i Kongens Ed ligesaavel i den nyere som i den ældre Lov.

vedkom den private eller offentlige Ret, — men det tillodes ogsaa Kongedømmet i mindre vigtige Ting, saa godt som eensidigen, ved de saakaldte Retterbøder at fuldstændiggjøre og nærmere forklare den engang givne Lov. Ja der indrømtes Kongedømmet paa en vis Maade en overordnet Dommermyndighed, hvilken yttrede sig deels deri, at Kongen tilskikkede Lagmænd, ikke alene som Retsbestyrere, men og som virkelige Dommere, — deels deri, at det i særegne Tilfælde forbeholdtes Kongen at afgjøre, hvorvidt en Dom var gyldig eller ikke[1]). Det er denne Kongedømmets indgribende Deeltagelse i den lovgivende Myndighed, og især dets virksomme Tilsyn med Udøvelsen af den dømmende Myndighed, som Kong Magnus's Landslov betegner med det Udtryk: „Kongen er sat over Loven (er yfir lögin skipadr)“ d. e. Kongen er Lovens Forstander[2]).

Kongedømmet var saaledes vistnok, ogsaa i Tidsrummet fra Magnus Lagabøter indtil Kalmarunionen, indskrænket ved den ældgamle Overeenskomst mellem det og Folket og ved Folkets Deeltagelse i den lovgivende og dømmende Myndighed; men dets Virkekreds som Statsmagt var videre og dets Anseelse og Indflydelse langt større end i tidligere Dage[3]). Dog var denne Udvidelse af Kongedømmets Myndighed hverken erhvervet ved Tvang og uredelige Midler eller overhovedet Folket forhadt. Den grundede sig paa en frivillig, om end ikke af klare Anskuelser udsprungen Indrømmelse, og den medførte intet for Almuen

[1]) Alt dette vil blive nøiere udviklet senere under Afsnittene om den lovgivende og dømmende Myndighed.

[2]) „Thi den Kjendelse (orskurð), som Lagmanden afgiver, maa ingen Mand bryde, med mindre Kongen seer, at vor Lovbog vidner derimod, eller Kongen selv, med vise Mænds Samtykke, finder Andet sandere; thi han (Kongen) er sat over Loven (hann er yfir lögin skipaðr).“ NLl., NgL. II, 21; jfrt. m. NBl., NgL. I, 255.

[3]) Naar Kongespeilets Forfatter yttrer,“ at „Kongen eier (á) alt Riget og ligesaa alt Folket, som i Riget er; og ere alle de Mænd, som i hans Rige ere, ham skyldige til Tjeneste, naar Nødvendigheden kræver det“ (Kgsp. S. 61 f.); og det som en Gjenklang heraf heder i Hirdskraaen: „Hans (Kongens) Eiendom og Odel er alt Landet“ (Hrdskr. N. g. L. II, 403), saa maa vistnok disse Ord, der kunde somme sig for en Harald Haarfager, ikke tages i strengeste Betydning, og end mindre Sætningen tænkes gjort gjældende i det virkelige Statsliv. Men det viser dog, hvilke udsværvende og for Folkefriheden farlige Meninger med Hensyn til Kongedømmets Magtfylde ikke alene enkelt Mand paa den Tid, allerede ved 1200, kunde nære, men endog Kongen selv, rigtignok i Forbigaaende, kunde yttre i et

sterkt føleligt Tryk, saalænge Norge var i fuld Nydelse af sin Selvstændighed som særskilt Stat.

9.

Kongearvefølge.

Som Odel i Harald Haarfagers Æt var Norges Kongedømme arveligt.

Harald Haarfager havde forenet Kongedømmet over alle Norges Fylker i sin Person, og det var hans Tanke, at Kongedømmet for Fremtiden skulde danne det Baand, der sammenholdt Fylkerne. Men desuagtet formaaede han ikke at løsrive sig selv fra eller at tilintetgjøre hos Fylkesmændene den ældgamle Forestilling, at enhver Kongesøn havde Ret til Kongenavn efter sin Fader og til Deel af hans Rige. Han fastsatte derfor, i Lighed ganske vist med gammel Vedtægt, at alle hans Ætmænd paa mandlig Side skulde tage Kongedømme efter ham. Han gav videre hver af sine Sønner en vis Deel af Riget, og skulde enhver af dem, som Fylkeskonge i sin Landsdeel, nyde Hælften af de der faldende kongelige Indtægter, medens den anden Halvdeel tilkom Harald selv som hele Rigets Overkonge (yfirkonungr[1]). Dette Overkongedømme skulde altsaa, efter Haralds Villie, danne den norske Stats Samholdskraft.

Men Harald lod for det første uafgjort, hvo af hans mange Sønner efter ham skulde arve Overkongens Verdighed. Han indførte

Lovverk af den offentlige Beskaffenhed som Hirdskraa. Vilde man tænke sig saadanne Grundsætninger som de ovennævnte strengt gjennemførte i Samfundsordenen, saa maatte man ansee Norges Statsforfatning efter Magnus Lagabøters Tid for at have været det mest uindskrænkede og utaalelige Enevælde. Men til Lykke overbeviser baade Lovens Indhold i det Hele og Tidens Historie os om, at dette langt fra ikke har været Tilfælde.

[1]) „Kong Harald stevner da et talrigt Thing syd i Landet og indbød dertil alle Oplændinger. Da gav han alle sine Sønner Kongenavn og satte det i Lovene, at hans Ætmænd skulde alle, hver efter sin Fader, tage Kongedømme, men Jarldømme den, der stammede fra ham i Kvindelinie. Han deelte Landet mellem dem. . . . . Han gav sine Sønner i hvert af disse Fylker de halve Indtægter (hálfar tekjur) med sig, og det med, at de skulde sidde i Høisædet eet Trin høiere end Jarlerne, men eet Trin lavere end han selv." Sn. Har. Haarf. S. Kap. 35., jfr. Fornm. S. II, 8.

ingen Førstefødselsret, ifølge hvilken den uomtvistelig skulde nedarves paa ældste Søn. Han forbeholdt sig derimod selv at vælge Overkongen[1]), og da han endelig skred dertil, valgte han en af sine yngre Sønner, der paa mødrene Side var mest høibyrdig og ham selv kjærest. Overkongedømmets Besættelse, der dog for Rigets Samhold var det allervigtigste, blev saaledes af Harald givet til Priis for Fremtidens Tilfældigheder, for hans Ætlingers Ærgjerrighed og for Landsfolkets Vilkaarlighed.

Det viiste sig ogsaa altfor snart, at Haralds Indretning var en Kilde til indvortes Uro og hans Riges Splittelse. Overkongedømmet blev et Tvisteæble mellem Haralds nærmeste Efterkommere. Dets Besættelse afgjordes ofte ved Vaabenmagt[2]), undertiden øvedes det af flere Brødre i Fællesskab[3]). Folkets Stemme kom snart til at gjøre sig meer og meer gjældende, baade for de enkelte Landskabers og for hele Landets Vedkommende. Til Folket henvendte sig nemlig de forskjellige Medbeilere for at styrke sig ved dets Hjælp; og Folkets eller Bøndernes Stemme fik en forøget Betydning, da Haakon den gode, for at vinde den, tilbagegav dem Odelen. Men under al denne Strid blev Overkongedømmet i det første Aarhundrede efter Harald Haarfager sjælden øvet med Kraft. Ikkun Kongerne Haakon den gode og Olaf Tryggvessøn kunne siges at have opretholdt dets Verdighed. Til forskjellige Tider var det endogsaa ubesat, og dets Rettigheder øvedes enten af indenlandske Høvdinger uden Kongenavn, som af Haakon Jarl og hans Sønner, eller af udenlandske Konger, som af de danske, Harald Gormssøn og Svein Tjugeskjeg. Den største Ubestemthed og Forvirring raadede i denne Henseende, og Harald Haarfagers Foreningsverk kunde næsten ansees som spildt.

Da var det, at Olaf Haraldssøn i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede (1014—1030) igjen indbragte Liv og Kraft i sin Ætfaders Harald Haarfagers Enekongedømme. Han gjorde sig til virkelig Enekonge i Norge og ophævede for Fremtiden ganske Fylkeskongedømmet[4]).

[1]) Snorre Har. Haarf. S. Kap. 35.

[2]) Saaledes allerede mellem Haralds egne Sønner, mellem Erik Blodøxe og hans Brødre. [3]) Saaledes af Erikssønnerne, Harald Graafeld og hans Brødre.

[4]) Efter at Snorre har fortalt, hvorledes Olaf undertvang de oplandske Konger, siger han: „Var da Olaf ene Kongenavn i Norge." Sn. Ol. d. Hell. S. Kap. 74.

Kongedømmets Udelelighed blev imidlertid ikke dermed indført. Men for at hindre Landets Udstykning og Rigets deraf følgende Svækkelse og mulige Opløsning vedtoges, for det Tilfælde at flere arveberettigede Kongesønner gaves, en Fællesstyrelse af fuldkommen sideordnede Konger. En saadan indtraadte første Gang i Norge, da Magnus den gode, Olafs Søn, og Harald Sigurdssøn, begge i lige mandlig Linie nedstammende fra Harald Haarfager, og begge Kongesønner, i 1046 enedes om at styre Norge i Fællesskab. Da vedtoges udentvivl af Kongerne og samtyktes af Folket Hovedtrækkene i denne nye Styrelsesform[1]). Senere synes den at have modtaget en yderligere Udvikling under en oftere gjentagen Indtræden i det 11te og 12te Aarhundrede. De Regler, som i denne Henseende efterhaanden vandt Hevd, vare, saavidt skjønnes, i Hovedsagen følgende:

Kongedømmet vedblev at være arveligt for alle Harald Haarfagers mandlige Efterkommere, og det i Egenskab af personlig Ret, uden Hensyn til egte eller uegte Fødsel. Enhver Kongeson, naar han af Faderen var erkjendt, eller hans Fæderne paa anden lovlig Maade beviist, havde Ret til Kongenavn og Andeel i Kongedømmet efter sin Fader[2]).

— Om det Samme udtrykker Fagrskinna sig saaledes: „Var der da ingen Mand i Norge, som bar Kongenavn uden Kong Olaf; dette havde ei været i Norge siden Harald Haarfagers Dage; i Mellemtiden havde der været Heredskonger." Fagrsk. Kap. 98. — Om Olaf ved en virkelig Lovbestemmelse har faaet Fylkeskongedømmet afskaffet for Fremtiden, vides ikke; men vist er det, at det aldrig mere efter hans Dage fremtraadte.

[1]) Saavidt man af Sagaerne kan skjønne, er Spørgsmaalet om en saadan Fællesstyrelse først kommen paa Bane, da Harald Sigurdssøn i 1046 optraadte med Fordring paa Deel i Norges Kongedømme med Magnus den gode. Dengang var der, som det lader, ikke flere tilbage end Magnus og Harald af Harald Haarfagers Mandsstamme. Man seer, at Sagen har været Gjenstand for megen Overveielse baade af Magnus selv og hans Raadgivere blandt Norges Høvdinger. Den almindelige Mening synes at have været til Fordeel for Retmæssigheden af Haralds Fordring, og derfor blev omsider den Overeenskomst sluttet, hvori Fællesstyrelsens Grundsætning først udtaltes. Man seer tydelig af Historien om Magnus's og Haralds Samstyrelse, at ingen virkelig Deling af Landet fandt Sted, men at forresten lige Ret tildeeltes begge Konger, kun med Undtagelse af enkelte Hædersfortrin, der forbeholdtes Magnus, som den der tidligere af de to havde baaret Kongenavn. Fagrsk. Kap. 168—177; Sn. Har. Haardr. S. Kap. 20—25.

[2]) De fleste af Norges Konger efter Harald Haardraade synes at have været uegtefødte. Men der findes ikke Spor til, at denne Omstændighed har gjort det ringeste Skaar i deres Arveret. Af Harald Gilles Sønner var een (Inge) egte-

Flere samstyrende Kongers Styrelsestid regnedes kun som een Kongealder. Dette maa udentvivl tydes saaledes, at eet Slægtled af Kongeætten, hvormange enkelte Personer det end indbefattede, dog regnedes som om det kun udgjorde een Person, — at altsaa den ene af flere samstyrende Brødre arvede den andens Kongedømme, saalænge nogen af dem var i Live, og at først naar den sidste af Brødrene var død, kom tidligere afdøde Brødres Sønner i Betragtning til Kongearven. Saalænge een af Brødrene levede, hvilede de afdøde Brødres Sønners Ret til Kongenavn og Kongemagt og traadte først i Kraft ved hiins Død[1]).

Mellem flere samstyrende Konger deeltes Kongedømmets Rettigheder og Indtægter ligeligen, uden at dog derfor nogen vis Deel af Landet anviistes hver især til stadigt Rige[2]).

Landsstyrelsen, forsaavidt den angaar Norges Rige i det Hele,

født, de tvende andre uegtefødte; alligevel nød de i Arven af Kongedømmet efter sin Fader alle lige Ret. Ved den private Arvegang udelukkede derimod efter Norges Love den egtefødte Søn den uegtefødte. Man kan, synes mig, ikke vel forklare sig denne Forskjel mellem den private Arvegang og Kongearven anderledes end ved at antage, at Kongedømmet med Tilbehør har været i Loven betragtet som en personlig Ret, ikke som en Eiendom. En Søn nød nemlig sin Faders personlige Ret ligefuldt, hvad enten han var egtefødt eller uegtefødt. Den første nød ikke her, som ved Arvegangen i Eiendom, nogen Forret.

1) ÆGL., NgL. I, 91. „En þó at konungar sé þrir senn at landi, þá er þat þó eins æfi." — Saaledes da Kong Magnus Haraldssøn døde, blev hans Medkonge og Broder Olaf Kyrre hele Norges Konge, uagtet Magnus efterlod sig en Søn Haakon. Denne Haakon indtraadte ikke i sin Ret til Kongedømmet, saalænge Olaf levede, uagtet han længe før dennes Død havde naaet en myndig og moden Alder. Men saasnart Olaf var død, tildømte Folket Haakon Halvdelen af Kongedømmet med hans Farbroders Søn, Magnus Olafssøn Barfod. Sn. Har. Haardr. S. Kap. 106, Olaf Kyrres S. Kap. 1, Magn. Barf. S. Kap. 1. Her sees tydeligen Haakons Ret at have hvilet, indtil hans Farbroder var død; først da traadte den i Kraft, derved at et nyt Led af Ætten, Fætterne Haakon og Magnus, nu stode Kongedømmet nærmest i Arv. At Haakon Herdebred senere hævedes til Kongedømmet, medens hans Farbroder, Kong Inge Haraldssøn, endnu levede, ansaaes aabenbar for en Anmasselse, et Indgreb i den gjældende Ret.

2) Dette kunde ved første Øiekast synes at modsiges ved Sagaernes Yttringer paa enkelte Steder; saaledes om Harald Haardraades Sønner: „Havde Magnus den nordre Deel af Landet, Olaf den østre" (Sn. Har. Haardr. S. Kap. 106); om Magnus Barfods Sønner: „Havde Eystein den nordre Deel af Landet, men Sigurd den søndre; — — — men den Trediedeel af Landet, som Olaf havde, varetoge de begge" (Sn. Sig. Eyst. Ol. S. Kap. 1). Men disse Yttringer maa enten tilskrives Nagtsomhed hos de gamle Fortællere eller være at forstaa om en

førtes af de samstyrende Konger i Forening, saaledes at deres Bestemmelser desangaaende toges, naar de vare samlede[1]).

Ellers opholdt de samstyrende Konger sig jævnligen hver paa sin Kant af Landet, dog saaledes at de ofte skiftede Opholdssted indbyrdes[2]).

Hver af dem udøvede Kongedømmets Pligter og Myndighed i den Deel af Landet, hvor han for Tiden opholdt sig, og inden visse aftalte Grændser for hans midlertidige Omraade. Overalt hvor flere Konger vare samlede, udøvede de den kongelige Myndighed i Fællesskab.

Opstod der Meningsulighed mellem de samstyrende Konger i deres fælles Raadslagninger, da synes deels deres Raadgivere at have optraadt som Mæglere mellem dem, deels Lodkastning at have gjort Udslaget, hvo af dem der skulde raade[3]).

Var nogen af de samstyrende Konger mindreaarig, førte den eller de af dem, som vare myndige, Formynderskabet for ham. Vare de alle umyndige, styrede Lendermændene Landet i Kongernes Navn. For Kongens Myndighedsalder findes i dette Tidsrums Love ingen udtrykkelig Bestemmelse. Maaskee har, i Overeensstemmelse med hvad der gjaldt i det private Liv, det femtende Aar været regnet for Kongens Myndighedsalder, hvis denne ikke snarere rettede sig efter den Enkeltes personlige Udvikling[4]).

Alle samstyrende Konger vare hinanden fuldkommen lige i Magt og Verdighed, undtagen at der kunde være indrømmet Een af dem, paa

blot midlertidig Ordning af Landsstyrelsen f. Ex. for det første Aar af Fællesstyrelsen. Mangfoldige andre Steder i Sagaerne vidne paa det Klareste om, at ingen virkelig stadig Deling af Landet fandt Sted, f. Ex. Sn. Magn. Barf. S. Kap. 1, 2, S. E. Ol. S. Kap. 21, 22, 23, 24. Endnu bedre end af de enkelte Steder fremgaar det af Begivenhedernes Skildring i det Hele.

[1]) Dette sees t. Ex. af den interessante Beretning om Sigurd Ranessøns Retssag. Det tilkommer alle de tre samstyrende Konger i Fællesskab at afgjøre Principspørgsmaalet om Gyldigheden af en Konges Gave længer end for hans egen Regjeringstid. Fornm. S. VII, 139 f.

[2]) Sn. Sig. Eyst. Ol. S. Kap. 22, 23.

[3]) Fornm. S. VII, 140.

[4]) Sn. Sig. Eyst. Ol. S. Kap. 1. — I Harald Gilles Sønners Mindreaarighed førte Lendermændene Landsstyrelsen i deres Navn. Ligeledes heder det om Magnus Erlingssøn: „Men efterdi han var ung af Alder, raadede Lendermændene for ham (höfðu lendirmenn råðagerðir fyrir honum).“ Sn. Magn. Erl. S. Kap. 8.

Grund af Alder eller andre Omstændigheder, et Fortrin i visse ydre Æresbeviisninger, naar flere af dem vare samlede[1]).

Denne med Arvegangsmaaden nær forbundne Fællesstyrelse udviklede sig i Løbet af det ellevte Aarhundrede til en vis Fasthed og fremtræder som bedst gjennemført under Kong Sigurd Jorsalafarers og hans Brødres, Eysteins og Olafs Samstyrelse (1103—1122). Den havde sine iøinefaldende Fordele fremfor den ældre Landsudstykning; alligevel lod den Anledninger nok aabne til indre Splid, og det var heldige Omstændigheder, meer end Styrelsesmaadens egen Beskaffenhed, der gjorde den nogenlunde uskadelig i det første Aarhundrede efter dens Indførelse[2]).

Anderledes gik det efter Sigurd Jorsalafarers Dage († 1130). Til de indvortes Uroligheder, som Arvegangsmaade og Styrelsesmaade nu fremkaldte, bidrog, foruden dens egen Mangelfuldhed, den Vedtægt, som Sigurd selv, i Anledning af Harald Gilles Optræden, indførte, — at tvivlsom Kongebyrd kunde bevises ved det gloende Jærns Prove[3]). Kongedømmet blev herved givet til Priis for enhver dristig Lykkesøgers Eftertragten, og Forholdet mellem de samstyrende Konger, naar nogen af disse ved ovennævnte Beviismiddel eller ved et Partis eensidige Hjælp havde tiltvunget sig Andeel i Kongedømmet, blev nødvendigviis aabenbare fiendtligt.

Imidlertid forblev den nu beskrevne Kongearvefolge efter Loven urokket, indtil Magnus Erlingssøns Antagelse til Konge (1161) deri gjorde et Indgreb, som truede med at forstyrre den hele Arvefølgeorden.

Magnus var en Søn af Kong Sigurd Jorsalafarers Datter Kristina og af Lendermanden Erling Ormsson Skakke, som ikke var af Kongeæt, men en tapper og klog Høvding. Magnus var saaledes efter gjældende Lov uden Ret til Kongedømmet. Alligevel blev han efter

[1]) T. Ex. Magnus den gode fremfor Harald Haardraade i deres Samstyrelse. Sn. Har. Haardr. S. Kap. 23.

[2]) De Fællesstyrelser, som i dette Tidsrum indtraf, varede for det meste ikkun kort. Magnus Barfods Sønners var den længste. Men under den var det ogsaa meer end een Gang ganske nær ved at komme til aaben Strid mellem Sigurd Jorsalafarer og Eystein.

[3]) Sn. Sig. Eyst. Ol. S. Kap. 33.

Kong Inge Haraldssøns Død, skjønt endnu et Barn, ved sin Faders Indflydelse tagen til Konge af Inges Parti, og efterat den lovlige Konge, Haakon Sigurdssøn Herdebred, var falden (1162), blev han erkjendt for hele Norges Konge[1]).

Skjønt man maaskee for Øieblikket antog, at Harald Haarfagers Mandsstamme med Haakon var udslukket, saa viiste det sig dog snart, at dette ikke var Tilfælde. En Kongesøn fremstod atter[2]) og vandt let Tilhang hos Thrønderne, der holdt fastest ved den gamle Orden i Kongearvefølgen. Erling Skakke fik vel denne første Angriber af Magnus's Kongedømme lykkeligen ryddet af Veien; men han maatte dog frygte nye Modstandere, og nu ikke alene i virkelige eller foregivne Kongesønner, men ogsaa i Ætlinger af Harald Haarfager paa Kvindesiden, hvilke kunde være ligesaa berettigede til Kongedømmet som hans Søn[3]). Derfor søgte han klogeligen for denne en Støtte i den sterkt fremadstræbende Geistlighed. Han fik Nidaros's Erkebiskop, Eystein, til at salve og krone Magnus (1164), og denne i Norge hidtil ukjendte kirkelige Høitidelighed skulde udslette det Ulovlige i Magnus's Kongedømme og indvie ham til Stamfader for en ny Kongeæt[4]).

I nærmeste Forbindelse med dette Skridt stod tvende Overeenskomster: den ene mellem Kongedømmet og Erkebiskoppen i den norske Kirkes Navn; den anden mellem Kongedømmet paa den ene

[1]) Sn. Magn. Erl. S. Kap. 1, 8.

[2]) Nemlig Sigurd Sigurdssøn, Søn af Kong Sigurd Mund. Sn. Magn. Erl. S. Kap. 9.

[3]) En saadan fremstod siden virkelig i 1166, nemlig Olaf Gudbrandssøn, der fordrede Kongedømmet som egtefødt Søn af Kong Eystein Magnussøns Datter Maria og en Gudbrand Skafhøggssøn. Han fandt Tilhang og blev tagen til Konge, men kunde ikke længe holde sig mod Erling. Sn. Magn. Erl. S. Kap. 31.

[4]) Om de mellem Erkebiskop Eystein og Erling drevne Underhandlinger i Anledning af Magnus's Kroning see Fagrsk. Kap. 268 og Sn. Magn. Erl. S. Kap. 16, 21, 22. Paa anførte Sted i Fagrsk. heder det: „Erkebiskoppen svarer: Ikke vil jeg gjøre Indvendinger imod at Magnus bliver Konge, hvis du er sikker paa, at Thrønderne ei finde, at deres Lov er overtraadt deri, at den er Konge, som ikke er Kongesøn. Jeg formoder, at ikke Alle ere enige heri, hvis Nogen fremtræder, som er virkelig Kongesøn, og fordrer Land og Rige. Erling svarer: Efterdi, Herre! det ikke er skrevet (er ritat) i alle Lovbøger, at den ikke skal være Konge, som ei er Kongesøn, og det var Eders og de andre Biskoppers Raad, at Magnus blev tagen til Konge over hele Landet, saa kunde I saaledes styrke ham og hans

Side, og Norges geistlige og verdslige Høvdinger paa den anden.

Ved den første overgav Kongen sit Rige for evige Tider til St. Olaf, samt forpligtede sig til at forestaa det som hans Vicarius og Vassal (tamqvam suus vicarius et ab eo tenens) under hans Overhøihed (dominium); og skulde, til Vidnesbyrd om denne stedsevarende Underkastelse, Kong Magnus's og hans lovlige Efterfølgeres Kroner, efter Enhvers dødelige Afgang, offres paa Nidaros's Kirkes Alter[1]).

Ved den anden Overeenskomst vedtoges Følgende:

For Fremtiden skulde Riget nedarves til ældste, egtefødte Søn, dog saaledes, at hvis denne fandtes uskikket eller uverdig til Kongedømmet, da skulde den af hans egtefødte, samfædre Brødre træde i hans Sted, som Biskopperne og tolv af dem udnævnte Mænd af hvert Biskopsdømme fandt bedst skikket.

Efterlod Kongen ingen egtefødt Søn, skulde den være Konge, som var nærmest i Arv efter den private Lovgivning, saasnart ovennævnte Vælgere fandt ham skikket, eller, i modsat Fald, hvilkensomhelst anden, paa hvem deres Valg faldt.

I Tilfælde af Uenighed mellem Vælgerne skulde Fleerheden af dem raade, naar Erkebiskoppen og Biskopperne gave deres Mening Bifald.

Naar Kongen var død, skulde Biskopper og Abbeder og Hirden selvbudne og tolv de viseste Mænd af hvert Biskopsdømme, udnævnte af Biskoppen, inden een Maaned, efter at Kongens Død var bleven

Rige, at det kunde være Guds Lov, at han er Konge. Vilde I salve og krone ham og give ham Kongevielse, da kan Ingen gjøre Indsigelse derimod; thi det er baade Guds og Menneskenes Lov (d. e. det vil stemme baade med den kanoniske Ret og med hvad den verdslige Lov andensteds vedtager)." Erling har altsaa nyttet den Omstændighed til Paaskud, at Forbudet mod at tage Nogen til Konge, som ei var Konges Søn, ikke var saa udtrykkeligen fremsat i alle Landets skrevne Lovbøger, som i Thrøndernes. Jvf. Fornm. S. IX, 334, 335.

[1]) Dokumentet herom findes i NgL. 1, 442—444. Angaaende Dokumentets Egthed har Tvivl været opkastet, da man kun har det levnet i en slet Afskrift og det her bærer den umulige Datering 1276, 23de Marts. Men hvorledes det end med selve Dokumentet forholder sig, saa kan der om selve Overeenskomsten og dennes Hovedindhold ikke være nogen Tvivl, da det bekræftes ved den ældre Gulathingslov Kap. 2, NgL. 1, 4, hvor Kronens Offring omtales som en Skyldighed.

kundbar, have givet sig paa Reisen for at mødes til Raadslagning med Erkebiskoppen i Nidaros, hvor da den afdøde Konges Krone skulde offres til den hellige Olaf.

Var Erkebiskopssædet ubesat, skulde dette Møde ligefuldt gaa for sig sammesteds.

Hvo som paa anden Maade lod sig tage til Konge, skulde have Gods og Fred forbrudt og være i Kirkens Ban.

Hvo som, udnævnt af sin Biskop, ikke vilde fare, skulde straffes med Ban og Bøder.

Reiseomkostningerne skulde godtgjøres af Kongedømmets Gods, forsaavidt som den Reisende ei tilforn havde Indtægter af samme[1]).

Bestemmelserne i den sidstomtalte Overeenskomst ere tydelig byggede paa den Hovedsætning, som udtales i den første, nemlig at Norges Rige eller Kongedømme var et Len af St. Olaf eller Nidaros's Kirke. Derfor skulde det vel være arveligt, men inden visse snevrere Grændser. Arveretten var jo paa den ene Side betinget af egte Fødsel, og med Hensyn til den paastod Kirken Dommerret. Paa den anden Side afhang Arveretten af Biskoppernes Skjøn, hvorvidt Arvingen var Kongekaldet verdig. Ved indtrædende Valg lagdes følgelig den afgjørende Stemme eller, om man saa vil, et Veto i Biskoppernes Hænder. Førstefødselsretten skulde derimod i Regelen gjælde, for at Lenet ikke skulde splittes.

Det Gode, som unegtelig laa i Indførelsen af Kongedømmets Arvelighed efter egte Fødsel og Førstefødselsret, hvilken sidste medførte dets Udelelighed, fordunkledes ved den Adgang, som aabnedes Kirkens Styrere til næsten vilkaarligen at skride ind ved enhver ny Konges Antagelse. Den Stemme, som i dette Tilfælde medgaves Bønderne, var jo i Grunden kun en intetsigende Form, da Udnævnelsen af de dømmende eller vælgende Bønder var overladt Biskopperne.

Ingen af disse to vigtige Overeenskomster synes forøvrigt at have modtaget Folkets Stadfæstelse. Vistnok findes den sidste Overeenskomst indført i den ældre Gulathingslov[2]). Men dens Vedtagelse af Folket

[1]) AGL. Kap. 2, NgL. I, 3—4.

[2]) Den findes her med følgende indledende Overskrift: „Dette er de nye Bestemmelser (nýmæli), som bleve vedtagne ved Kong Magnus's, Erkebiskop Eysteins,

paa alle Landets Lagthing omtales slet ikke. Dette maatte dog have fundet Sted, hvis den skulde agtes som almeengjældende Lov. Thi endnu erkjendtes den lovgivende Myndighed, og det baade i verdslige og geistlige Sager, at hvile hos Folket eller Bønderne, og det allerhelst, naar det, som her, gjaldt Folkets egen gamle Ret, nemlig den at afgjøre, hvo der havde Arveret til Riget.

Ganske uden Følger i Fremtiden bleve disse Bestemmelser fra Magnus Erlingssøns Tid ikke. Alligevel kom de i sin Heelhed aldrig til virkelig Anvendelse. Begge Overeenskomster stod og faldt med Kong Magnus selv.

Kirkens Vern magtede nemlig ikke at sikkre hans Kongedømme mod gjentagne Angreb af Mænd, der ansaa sig for mere eller ligesaameget berettigede til Riget som han; og til Slutning laa han under i Kampen mod Birkebenernes Parti med Sverrer i dets Spidse (1177—1184).

Sverrer Sigurdssøn støttede sig til den gamle Arvefølge. Skjønt uegtefødt krævede han Riget i Egenskab af Kongesøn, og Thrønderne tildømte ham det som hans fædrene Odel efter St. Olafs Lov, med Forkastelse af Lensforholdet til Nidaros's Kirke og den af Magnus Erlingssøn indførte Arvefølge[1]). Sverrers Tilhængere fremstillede fra nu af Magnus's Kongedømme som en lovstridig Anmasselse og erklærede de af ham sluttede Overeenskomster for ugyldige. Da Sverrer

Erling Jarls og alle de viseste Mænd i Norge, deres Overlægning (umrædum)." NgL. 1, 3. Lægger man nogen Vegt paa, at Erling her nævnes Jarl, maa man antage, at denne Overeenskomst er sluttet eller i det mindste indsat i Gulathings Lovbog efter 1170; thi først i dette Aar blev Erling ophøiet til hiin Verdighed. Sn. Magn. Erl.. S. Kap. 30.

[1]) „Siden lod Kongen (Sverrer) stevne Ørething og nævnte til tolv Mænd af hvert af de otte Fylker, som ere indenfor Agdenes (d. e. af de otte thrøndske Fylker); og da de kom, blev Kongenavn givet Sverrer paa dette otte Fylkers Thing og tildømt ham med Vaabentag, og Land og Undersaatter (þegnar) blev ham tilsvoret efter gammel Landslov." Sv. S. Kap. 16. Det sidste Udtryk „eptir landslögum fornum" kan intet andet ville sige end: „ifølge den Lov, som angaaende Kongearven var gjældende før Magnus Erlingssøns Tid," altsaa den gamle St. Olafs Lov. Følgelig blev da Kong Magnus's Bestemmelser om Kirkens Lensheihed over Norges Rige og om Kongearvefølgen underkjendte af Thrønderne, hvilke muligen, ja sandsynligen, heller ikke nogensinde havde givet dem sit formelige og udtrykkelige Samtykke.

gik af med Seieren, og Riget tilfaldt hans Æt, blev denne Anskuelsesmaade gjældende[1]).

Kongearvefølgen skulde nu være sat paa den gamle Fod. Alligevel spores i den næstfølgende Tid en Vaklen i denne Henseende, som de indre Uroligheder og de mange stridende Partiers forskjellige Paastande ikke kunde andet end forøge.

Efter Sverrer blev hans Søn Haakon (1202) tagen til Konge over hele Norge, med Udelukkelse af hans for afdøde Broders Søn, Guthorm. Denne Udelukkelse fandt udentvivl Sted ifølge den i den private Lovgivning gjældende Regel, at Søn i Arven udelukkede Sønnesøn. Da Haakon døde (1204), og det endnu ikke var kundbart, at han efterlod sig nogen Søn, blev den førnævnte Guthorm, skjønt et Barn, af Birkebenerne tagen til Konge. Dette vandt Thrøndernes Bifald. Baglernes Parti derimod i det sydlige Norge erklærede sig for en foregiven Søn af Magnus Erlingssøn. Men Guthorm døde samme Aar, og da man for Øieblikket ikke vidste andet, end at Sverrers mandlige Stamme med ham var uddød, kom Kongevalget til at dreie sig om denne Konges Søstersønner, Haakon Folkvidssøn Galin og Inge Baardssøn. Haakon, skjønt ældre Halvbroder og støttet af Birkebenernes Hær, blev forbigaaet af Bønderne, fordi han paa fædrene Side var svensk, og Inge blev paa Ørething valgt til Konge. Ved hans Valg altsaa hevdede ikke alene Bønderne sin Ret til at vælge Kongen, naar ingen Arving paa Mandssiden til Kongedømmet var forhaanden, men de gjorde og den Grundsætning gjældende, at blandt flere Ætlinger paa mødrene Side, stammende fra Kongeætten, gav indenlandsk Fædreneæt Fortrinnet for udenlandsk[2]). Imidlertid var den nu følgende Styrelse i Grunden en Fællesstyrelse, om end ikke ganske efter den ældre Maade. Haakon Galin skulde nemlig have halv kongelig Ret med sin Broder, men ikkun Jarlsnavn.

[1]) Sv. S. Kap. 99, 112, Fornm. S. VIII, 241, 270. Paa det sidste Sted yttrer Sverrer i sin Underhandling med Erkebiskop Erik: „Erling Skakke havde ikke Ret til at bryde den hellige Kong Olafs Lov for at faa sin Søn viet til Konge, hvortil han ei var berettiget. Thi aldrig før, siden Landet blev christnet, har det været Tilfælde, at den var Konge, som ikke var Kongesøn, og ikke heller i Hedendommen. Det er ogsaa forbudet i de Landslove, som den hellige Kong Olaf satte."

[2]) Fornm. S. IX, 96—100.

Kort efter dette Valg opdagedes det, at Sverrers Mandsstamme ikke var udslukket, — at nemlig Kong Haakon Sverrerssøn havde efterladt en uegte Søn, født efter Faderens Død. Baade Kong Inge og Haakon Jarl, baade Birkebenernes Hær og det norske Folk i Almindelighed erkjendte dette Barn, Haakon, for en virkelig Søn af Kong Haakon Sverrerssøn. Men saa forvirret var nu Begrebet om den lovlige Arvefølge blevet endog blandt Birkebenerne, som dog skulde være Forsvarere af den gamle Arvefølgeorden, at Inge ikke alene kunde beholde Kongedømmet, men at han og Haakon Galin endog kunde vove at slutte en offentlig Overeenskomst, hvorved fastsattes, at Kongedømmet efter deres Død skulde gaa i Arv til den af deres Sønner, som var egtefødt[1]).

Haakon Haakonssøn blev desuagtet efter Kong Inges Død (1217) tagen til hele Norges Konge. Hans Ret til Kongedømmet efter den gamle Lov blev senere (1223) paa det store Høvdingemøde i Bergen stadfæstet baade af Folket og Kirken. Folkets Stemme udtaltes af alle de forsamlede Lagmænd fra Landets forskjellige Dele, — Kirkens af Erkebiskoppen[2]).

Under Haakons lange Styrelse (1217—1263) blev endelig Veien banet for en bedre og sikkrere Arvefølgeorden, hvortil det ikke kan negtes, at Magnus Erlingssøns Bestemmelser havde givet det første Stød. Jærnbyrden blev (1247) afskaffet som Beviismiddel i Almindelighed, følgelig ogsaa med Hensyn til kongelig Fødsel[3]). Den Mangel, som, efter Kirkens Begreb, klæbede ved Haakons Fødsel, blev udslettet ved Pavens Magtfuldkommenhed og Kongens Kroning af en pavelig Legat[4]). Derhos havde Haakon allerede tidligere, med Forbigaaelse

[1]) Fornm. S. IX, 200, 238, 242.

[2]) Ved denne Leilighed erklæredes udtrykkelig af tvende Lagmænd, nemlig den fra det østlige Viken og den fra Oplandene: „at stedse skulde alle Norges Mænd følge Konges Søn, saalænge en saadan fandtes, og aldrig vilde de trives, som mod ham vare." Fornm. S. IX, 334, 335.

[3]) Dette skede ved Kardinal Vilhelms Medvirkning under dennes Ophold i Norge i Anledning af Haakons Kroning. Det heder herom i Haakon Haakonssøns S. Kap. 255. „Han (Kardinalen) forbød ogsaa Jærnbyrd og sagde, at det ikke sømmede sig at æske Gud til noget Vidnesbyrd i Menneskenes Sager." Fornm. S. X, 22.

[4]) Pave Innocentius IV's Brev i denne Anledning, Lyon 8de Novbr. 1246, Dipl. Norv. I, 29 f.

af sin ældre uegte Søn, faaet den yngre egtefødte, Haakon, tagen til Konge[1]). Ved disse Skridt var da, stemmende med Kirkens Ønske, Forret i Arvegangen indrømmet den egtefødte Søn fremfor den uegtefødte.

Længer vaklede derimod Haakon med Hensyn til, hvorvidt den førstefødte Søn skulde udelukke sine yngre Brødre[2]). Men da hans ældste Søn, Haakon, døde, og hans yngre Søn, Magnus, som nu var ene tilbage, var bleven tagen til Konge med Faderen[3]), saa kom i 1260 en Lov istand af følgende Indhold: „Den skal være Konge i Norge, som er Norges Konges ældste, egtefødte Søn, odelsbaaren til Land og Thegner. Men hvis ei nogen egtefødt Søn er til, da skal Kongens Søn Konge være, skjønt han ikke er egtefødt. Men hvis ingen af disse er til, da være den (sá d. e. den Mand) Konge i Norge, som odelsbaaren er og nærmest i Arv, dog af Kongeæt kommen." Denne Arvefølgelov blev med de almindelige Former vedtagen af Folket paa alle Landets Thingsteder[4]). Saaledes blev da endelig Kongedømmets Udelelighed og Arvelighed efter Førstefødselsret med Fortrin for egte Fødsel lovligen indført i Norge.

Ved Kong Magnus Lagabøters Lov fastsattes Kongearvefølgen

[1]) Haakon den yngre blev tagen til Konge med sin Fader 1240 (Fornm. S. IX, 496), men hans ældre uegte Søn, Sigurd (smst. 349) døde ikke før i 1254 (smst. X, 59).

[2]) Fornm. S. X, 62.

[3]) Kong Haakon den yngre døde 1257, og endnu samme Aar blev Magnus tagen til Konge med sin Fader. Fornm. S. X, 73, 80. Haakon den yngre efterlod sig vel en ung Søn, Sverrer, men denne kom ei i Betragtning efter den i privat Arvegang endnu gjældende Regel, at Søn udelukkede Sønnesøn i Arven.

[4]) „Nu paa det at man ikke skal være uvis om, hvo der retteligen bør være Konge i Norge, da være det vitterligt for alle Nordmænd, at Kong Haakon, Kong Haakons Søn, Kong Sverrers Sønnesøn, stadfæstede og lod i Bogen sætte paa Frostathing, hvo med ret Arv skal være Norges Konge efter den hellige Olafs Lov, med Raad og Samtykke af Kong Magnus, sin Søn, Einar Erkebiskop og alle Lydbiskopper, Lendermænd og lærde Mænd, Stallarer og Lagmænd og alle de haandgangne Mænd, som da vare tilstede, og alle Frostathingsmænd; og siden kundgjorde Kong Magnus, hans Søn, dette i alle Landets Dele paa Thingene, og samtykte heri alle Norges Mænd for sig og sit Afkom med ret Thingtag, at denne Bestemmelse, som da blev gjort herom, evindeligen skal staa ved Magt." Saaledes heder det i Indledningen til denne Kongearvelov, der findes bevaret i Haakonarbok Kap. 9, 10, NgL. I, 263. Om Tiden, da denne Lov gaves, see Haakon Haakonss. S. Kap. 303, Fornm. S. X, 100.

4*

endnu nøiere. Egtefødt Søn blev naturligviis fremdeles nærmeste Arving, men Fortrinnet for den egte Fødsel udvidedes, saaledes at uegtefødt Søn nu blev stillet efter flere fjærnere mandlige Frænder, naar disse vare egtefødte og Mand af Mand. Nærmest Søn sattes Sønneson, saa Broder, saa Farbroder, saa Broderson, saa Farbroders Søn (brœðrungr), alle egtefødte af egtefødte Fædre, og de fire sidstnævnte tillige samfædre eller gjennem Samfædre. Først nu kom Raden til uegtefødt Søn, for hvis Arveret det desuden gjordes til Betingelse, at han maatte være erkjendt af Faderen og ikke være avlet i Hor eller af en Forbindelse i forbudne Slægtled. Efter ham kom Datterson, dernæst Søsterson, begge egtefødte og af egtefødte Mødre, og den sidste desuden af samfædre Søster. Nu kom Farfaders (Søn eller) Sønnesøn (sá er næstr er eptir brœðra syni), dernæst Fasters Søn (syzkina sonr), begge egtefødte og af Egtefødte og Samfædre. Endelig kom Mosters Søn (systrungr), men da skulde ei alene Søn og Moder begge være egtefødte og den sidste samfædre Søster, men Moderen skulde ogsaa være af ret (norsk) Kongeæt. Var ingen af de Ovennævnte til, da skulde den arve Kongedømmet, som var nærmest i Arv efter det almindelige Arvetal, dog Mand og ikke Kvinde, samt af ret (norsk) Kongeæt. I ethvert Tilfælde skulde den Arvende kun være Een, og af Brødre den ældre udelukke den yngre[1]).

Kvinde blev ved denne Lov fremdeles udelukket fra Arveret til Kongedømmet for egen Person, medens derimod Mand af Kvinde udtrykkelig stedtes til Arv i visse Led og under visse Betingelser.

Var ingen lovlig Arving til, da indtraadte Kongevalg. Hermed skulde efter Magnus's Lov fares ad paa følgende Maade: Landets høieste verdslige og geistlige Høvdinger — Hertug og Jarl, hvis saadanne fandtes, Biskopper, Abbeder, Lendermænd og Hirdstyrere, saamange Sysselmænd og Lendermænd undtagne, som udkrævedes til at holde Orden hjemme i Herederne — skulde med hele Hirden og tolv de skjønsommeste Bønder af hvert Biskopsdømme, udnævnte af Biskoppen og de derværende kongelige Sysselmænd, indfinde sig i Nidaros hos

[1]) NLl. II, Kap. 4—5, NgL. II, 25—27.

den hellige Olaf. Alle skulde være paa Reisen inden een Maaned, efter at de havde spurgt den sidste Konges Frafald. Efter sit Komme til Nidaros skulde de skride til Valget, dog saaledes, at de læge Vælgere først svore at ville vælge den, de fandt bedst skikket, — en Ed, som de Geistlige ei udtrykkelig aflagde. Vare Stemmerne deelte, da skulde Fleerheden raade, dog med det Vilkaar, at Erkebiskoppen og Biskopperne samtykkede deres Valg. Erkebiskoppens og Biskoppernes Stemme gjorde altsaa i dette Tilfælde paa en Maade Udslaget. Hvo som anderledes lod sig tage til Konge, havde forbrudt Gods og Fred og var i Pavens Ban, ligesom og Enhver, som dertil understøttede ham[1]).

Ovenstaaende Bestemmelser om Kongearven bleve, efter Lovbogens Udsagn, samtykkede med ret Thingtag af alle Norges Mænd, for dem og deres Afkom, at skulle staa ved Magt evindeligen[2]).

Ikke destomindre gjorde allerede Magnus Lagabøters Søn, Kong Haakon, indgribende Ændringer heri ved en Forordning af 1302, hvorved aabnedes Kvinde, ogsaa for egen Person, Adgang til at arve Kongedømmet.

Arvegangen fastsattes nemlig ved denne Forordning saaledes: Søn — Sønnesøn, eller dennes mandlige Afkom, født før den sidste Konges Død — Dattersøn, eller dennes mandlige Afkom under samme Betingelse — Broder — Farbroder — Brodersøn — Farbroders Søn — Datter — Sønnedatter — Datterdatter, begge de sidste med samme Ret for sit mandlige Afkom som Sønnesøn, og alle under Betingelse af egte Fødsel og samfædre Slægtskabsforhold, ganske som i Kong Magnus's Lov; dernæst Frillesøns egtefødte Søn — Frillesøn — Frilledatters egtefødte Søn, disse tre under samme Betingelse, som opstilles i Magnus's Lov for uegtefødt Søn; — dernæst Søstersøn — Farfaders Broders (Søn eller) Sønnesøn — Fasters Søn — Mosters Søn, Alle under samme Betingelse som i Magnus's Lov; dernæst endelig Søster — Faster — Broderdatter, alle egtefødte, eller af Egtefødte og Samfædre. Var ingen af disse her opnævnte til, da skulde Lovens almindelige Arvetal følges, dog saaledes, at i lige Grad Mand gik forud for

[1]) NLl. II, Kap. 6, NgL. II, 27 f. [2]) NLl. II, Kap.3, NgL. II, 24 f.

Kvinde, Egtefødt for Uegtefødt[1]). Med Hensyn til den hele Arvegang gjaldt, ligesom i Magnus's Lov, at Kongedømmet udeelt skulde tilfalde Een, idet af Brødre eller Søstre den ældre udelukkede den yngre, hvorhos den Arvende altid skulde være af Norges rette Kongeæt. Først naar ingen saadan Arveberettiget fandtes, skulde der skrides til Kongevalg efter de i Magnus's Lovbog fastsatte Regler[2]).

Det var særegne Familieforhold, der fremkaldte den nævnte Forordning af Kong Haakon Magnussøn. Han maatte nemlig, efter de Omstændigheder, som vare forhaanden, frygte, at Kongedømmet ved hans Død kunde gaa ud af hans Æt, hvis der ikke aabnedes hans eneste egtefødte Datter, der endnu var et Barn, Adgang til Kongearven. Forordningen gaves, som den selv siger, „med Raad og Samtykke" af Erkebiskoppen og alle Landets Biskopper, en Deel Lendermænd og andre Høvdinger, der dannede Kongens Raad, samt alle de bedste Mænd, som hos ham vare tilstede. Men der nævnes ikke, at den, som Magnus's Arvefølgelov, blev vedtagen til Thinge af alt Folket. Det heder kun i Indledningsordene eller Overskriften, at „Kongen lod lyse, at ingen Lovbog skulde lovtages, som ikke indeholdt dette Arvetal." Forordningen synes saaledes ikke at være udgangen under Jagttagelse af de Former, som maatte agtes nødvendige ved en Lovbestemmelse af saa stor Vigtighed. Merkeligt er det ogsaa, at trods Overskriftens anførte Ord Haakons Kongearvetal ikke findes indført i flere end tre af de mange Afskrifter af Magnus's Lovbog, som endnu ere os levnede fra den tidligere Halvdeel af det 14de Aarhundrede, og at det selv i hine tre kun er optaget som et Tillæg ved Siden af Magnus's Kongearvetal, hvilket i alle har beholdt sin oprindelige Plads i Christendomsbolken. Man har af alt dette Grund til at slutte, at Haakons Kongearvetal ikke er blevet almindelig samtykket af det norske Folk, der aldrig havde erkjendt Kvindes Ret til at arve og føre Kongedømmet, samt at Kong Haakon, da han oplevede en Dattersøns (Magnus Erikssøns) Fødsel og i ham saa sin uomtvistelige Arving efter Magnus's Lov, har ladet sit eget Arvetal synke i Forglemmelse.

[1]) Den nærmeste, som herved kunde komme til at arve, var egtegift Moder.

[2]) Kong Haakon Magnussøns Forordning om Kongearv og Rigsstyrelse, Oslo d. 9de eller 16de September 1302, NgL. III, 45—49.

Der er saaledes stor Sandsynlighed for, at Kong Magnus's Kongearvetal har været agtet for det egentlig gjældende gjennem hele den senere Deel af Tidsrummet, lige til Kong Olaf Haakonssøns Død i 1387, — skjønt man vistnok ved de Forhandlinger, som fulgte denne Begivenhed, tillige har havt Haakons Arvetal for Øie, og Dronning Margretas Valg til Norges Styrer især er støttet til dette sidste.

I det Brev nemlig, dateret Oslo Kyndelsmessedag (2 Febr.) 1388, hvori Norges Riges Raad kundgjør Margretas Valg, heder det: „Efterdi høibaarne Fyrstinde, vor kjære Frue Margreta, med Guds Naade Norges og Sveriges Dronning og ret Arving og Fyrstinde til Riget i Danmark, var vor kjære Herre Kong Haakons Hustru og vor kjære Herre Kong Olafs Moder — — have vi alle — — — paa vore og paa det ganske Riges Norges Vegne eendrægtigen annammet, udvalgt og undfanget med god Villie den høibaarne Fyrstinde, førnævnte Dronning Margreta, til alles vores — — — og det ganske Norges Riges mægtige Frue og rette Huusbonde, og at denne førnævnte Dronning Margreta skal fuldmægtig være at forestaa og raade Riget i Norge o. s. v."[1]). I det Brev, som Norges Riges Raad kort efter udstedte, dat. Akershuus 1388, første Søndag i Langefasten (16de Febr.), angaaende hvo der skulde være Arving til Norges Rige efter Margreta, siges paa to Steder denne Arving at være: „Kong Olafs Moders, Dronning Margretas Søsterdatterson (Erik af Pommern)," med hvem et nyt „Kongetal" nu begyndes[2]). Margreta toges altsaa til „Rigets Frue og Huusbonde" (d. e. til styrende Dronning) paa Grund af, at hun var den sidste Konges Moder i lovligt Egteskab. Men dette maatte støtte sig til Haakon Magnussøns Kongearvetal; thi ikkun dette stedte Kvinde til Kongearven. Imidlertid gjordes ogsaa herfra en Undtagelse med Margreta, idet hun, skjønt som Moder arveberettiget efter det private Arvetal, dog manglede den Betingelse, at være af Norges rette Kongeæt. Nogen Vilkaarlighed fandtes saaledes under enhver Omstændighed ved hendes Valg.

[1]) Dipl. Norv. III, 357.

[2]) Paludan-Müllers Observationes criticæ 105—108.

Men kan end Margretas Valg siges tildeels at være støttet til Haakon Magnussøns Kongearvetal, saa er det vist, at Norges Riges Raad ved senere at erklære sig angaaende Kongearven efter Erik af Pommern (i Brev af 1389 uden Angivelse af Dag) atter vendte tilbage til det af Kong Magnus opstillede Kongearvetal. Det heder nemlig i sidstnævnte Brev, at naar Kong Erik dør, „da bør hans Søn at arve Riget Norge, eller og fornævnte Konges Broder, om Søn af ham ei er til, eller og fornævnte Kong Eriks Farbroder, om ingen er til af disse to fornævnte. Er og ikke disse fornævnte, Kong Eriks Søn eller Broder eller Farbroder, levende til, da arve den Riget Norge efter dem, som da er næste Frænde efter oftnævnte Kong Erik, og af hans Slægt næste Frænde er, at regne fra fornævnte Kong Erik." Og denne Erklæring gives, efter at Udstederne „have skuet og seet og nøie overlæst Lovbøgerne i Norge." Den her opstillede Kongearvegang kan ene forliges med Magnus's Kongearvetal, som det ovenfor er meddeelt, eftersom Dattersøn er forbigaaet, hvilken Haakon Magnussøns Kongearvetal sætter foran Broder[1]).

10.

Kongens Antagelse.

Skjønt Norges Kongedømme saaledes var arveligt i Harald Haarfagers Mandsstamme, og der følgelig ikke kunde blive Tale om Kongevalg, saalænge nogen Arveberettiget var til, saa var dog Kongens Antagelse af Folket (konungstekja) en meget vigtig og betydningsfuld Handling, hvilken ansaaes aldeles nødvendig, for at den tiltrædende Konge lovligen kunde nyde Kongedømmets Ret og udøve dets Myndighed.

Kongens Antagelse foregik derved, at det til Thinge samlede Folk først undersøgte den vordende Konges Arveret, og naar den var funden i Orden, da tilkjendte ham Kongedømmet med den samme tilhørende Ret, enten alene eller i Fællesskab med flere Konger. Dette skede i Form af en Dom, — deraf Udtrykket: tildømme ham Riget (dœma hánum ríki). En Bonde gav ham nu, paa Folkets Vegne, Kongenavn. Derpaa svor Kongen at ville overholde Landets Love

[1]) Paludan-Müllers Observat. crit. 108—109.

og Folkets Ret (lög ok landsréttr), og Bønderne at ville yde ham undersaatlig Skyldighed (þegnskylda, lýðskylda). Før dette nævntes den vordende Konge ikkun Kongsemne (konungsefni) og indtog ikke det kongelige Hoisæde; men nu blev han hilset med Kongenavn og høitidelig løftet op i Kongesædet.

Handlingen støttede sig til ældgammel Brug i Fylkeskongedømmets Tid. For Enekongedømmets eller Overkongedømmets Vedkommende fik den sin eiendommelige Form og Betydning ved Haakon den godes Antagelse til hele Norges Konge, da Kongedømmets Ret ligeoverfor Folket ved gjensidigt Samtykke fastsattes. Enhver senere Kongeantagelse indeholdt i Grunden en Stadfæstelse af denne Overeenskomst eller, efter den hellige Olafs Tid, af den mellem ham og Folket paa christelig Viis vedtagne. Dette udtalte ogsaa de gjensidige Eder[1]).

Da der intet Thing gaves for hele Norge, foregik Kongens Antagelse særskilt i Landets forskjellige Hoveddele, — dog saaledes, at Throndhjem havde Forrangen, og de otte thrøndske Fylkers Thing paa Oren ved Nidaros, det saakaldte Orething (Eyraþing), i denne Henseende var at regne for Rigets Hovedthing. Oftest blev Kongen her først antagen, og overhovedet betragtedes Antagelsen af Thrønderne paa Orething som det, der satte det fuldkomne Lovlighedens Stempel paa den Antagnes Kongedømme[2]). Med Hensyn til Kongens Antagelse i de øvrige Landsdele var der ingen fast Vedtægt, hverken angaaende Ordenen, i hvilken den skulde skee, eller paa hvilke Thingsteder. Dette var overladt til Kongens eget Tykke, kun at Folket af den hele Landsdeel paa en Maade repræsenteredes, og at Antagelsen skede i hver Landsdeel, forsaavidt der ikke var sorget for, at alle Landsdele repræsenteredes paa det Thing, hvor Kongen først antoges. Det synes derhos, som om Kongens Regjeringsaar (ár ríkis) ere blevе regnede fra

[1]) See ovfr. Stykket 8.

[2]) At dette var den almindelige Mening i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, og at man da ansaa Antagelsen paa Orething saa godt som fyldestgjørende for hele Norges Vedkommende, det viser sig baade deraf, at der i Magnus Erlingssøns Bestemmelse om Kongens Antagelse (s. o. f. S. 46 f.) ikkun nævnes Thing i Throndhjem, og end mere af Kg. Haakon Haakonssøns Yttring paa det store Høvdingemøde i Bergen 1223: „Vi skulle først henvende os til den Lagmand, der er den fornemste, i Thrøndelagen, hvor Kongens Antagelse (konungstekja) med Rette foregaar." Fornm. S. IX, 330.

den Dag, da Kongenavnet først blev ham paa lovlig Maade givet til Thinge, hvad enten nu dette skede først paa Ørething eller andensteds[1]).

Ved Haakon Haakonssøns Arvefølgelov af 1260 fastsattes, at naar Kongen var død, skulde Kongsemnet, alle Biskopper, Abbeder, Hirdstyrere (deri indbefattet Lendermændene), Lagmænd og hele Hirden selvbudet, samt desuden tolv de viseste Bønder af hvert Biskopsdømme, udnævnte af Hirdstyrerne, indfinde sig i Nidaros. Derpaa skulde Kongsemnet stevne Ørething, og paa dette skulde Antagelsen foregaa[2]). Herved blev det da formelig lovtaget, at Kongeantagelsen paa Ørething under de foreskrevne Former skulde være gyldig for hele Norge, og al videre Antagelse i de forskjellige Landsdele gjordes derved i Grunden overflødig.

Denne hensigtsmæssige Bestemmelse, at Kongens Antagelse skulde foregaa paa Ørething i Nærvær af Rigets Høvdinger samt et Udvalg af hele Norges Bondealmue, blev imidlertid igjen opgiven af Magnus Lagabøter, uden at dog derfor Kongen, ligesom i Tiden før Magnus Erlingssøn, forpligtedes til at lade sig antage særskilt i hver enkelt større Landsdeel. Magnus Lagaboters Hirdskraa, hvor Kongeantagelsen udførligst omtales, nævner intet bestemt Thingsted, hvor denne Handling skulde foregaa, og heller ikke Tilstedeværelsen af noget vist Antal Bønder fra alle Landsdele som nødvendig. Den forudsætter kun, at Rigets verdslige og geistlige Høvdinger tilligemed Hirden maatte være tilstede, og at Antagelsen maatte skee paa et offentligt, under de sedvanlige Former stevnet Thing. Paa dette havde da Thinglagets Almue nødvendigviis at møde, men forresten Bønder af andre Thinglag kun, forsaavidt de selv vilde eller udtrykkelig tilstevnedes, og i sidste Fald da inden

[1]) Om Kongeantagelsen og de dermed forbundne Skikke i Tidsrummet før Magnus Lagabøter give følgende Steder Oplysning: Sn. Haakon Godes S. Kap. 1—2; Fornm. S. I, 219—224, 232; Sn. Ol. Hell. S. Kap. 35, 54, 58; Fornm. S. IV, 88, 107, 116; Sn. Magn. Godes S. Kap. 3, 5, Harald Haardr. S. Kap. 24; Fornm. S. VI, 233, 237, 404; Sn. Magn. Barf. S. Kap. 1, Sig. Jng. Eyst. S. Kap. 13, Haak. Hrdbr. S. Kap. 3, Magn. Erl. S. Kap. 8; Fornm. S. VIII, 41; IX, 76, 88, 98, 148—150, 215, 250—257, 263—265, 267—269, 459—463, 496; X, 78—80.

[2]) Hkb. Kap. 10, NgL. I, 263.

den Omkreds og i det Antal, som den vordende Konge fandt for godt at tilsige[1]).

Vel fastsætter Magnus's Lov, at Folkets Ed til Kongen skal aflægges ved „Bønder af hvert Fylke, saamange som Kongen selv tilnævner;" men den foreskriver ikke, at dette netop skulde skee paa det samme Thing, hvor Kongens Antagelse fandt Sted eller engang i Kongens eget Nærvær. Kongen kunde altsaa nu modtage Folkets Troskabsed i de forskjellige Landsdele, uden at deres Almuer repræsenteredes paa det Thing, hvor den høitidelige Antagelse foregik. Han kunde nemlig, saavidt skjønnes, med fuld Gyldighed modtage den ved sine Ombudsmænd, og det enten paa Fylkesthingene eller paa Lagthingene i hver enkelt Landsdeel. Herved tabte vistnok Kongeantagelsen noget af sin gamle Betydning, idet Kongen ikke længer ved denne høitidelige Handling stilledes personlig ligeoverfor det Folk eller det Folks Repræsentanter, hvilket han skulde styre, og aflagde sin Kongeed i dets Paahør og selv personlig modtog dets Troskabsed. Men deels stod den ældre Antagelsesmaade i den nærmeste Forbindelse med Lovens Forskjellighed i de forskjellige Landsdele, hvilken nu var hævet, — deels var den ikke grundet i nogen fast Lovbestemmelse og derfor i Anvendelsen vaklende, — deels endelig stemmede den af Magnus indførte Fremgangsmaade ganske med den Anskuelse af Kongedømmets Væsen og Stilling i Staten, som hans nye Lov stræbte at gjøre gjældende.

Kongenavnet blev dog fremdeles først ved den høitidelige Kongeantagelse Kongedømmets lovlige Arving (konungsefni) tildeel. Men

[1]) At Thingstedet, hvor Kongeantagelsen først foregik, nu ansaaes ligegyldigt, vise de historiske Efterretninger, der ere os levnede om Kongernes Antagelse efter Magnus Lagabøter. Kong Erik Magnusson (Prestehader) antoges i Bergen, i Faderens levende Live, den 2den Juli 1273, og hans Antagelse blev to Aar senere kundgjort paa Frostathing. — Haakon Magnusson blev, som det lader, antaget og kronet den 10de August 1299 i Nidaros; Antagelsen er saaledes udentvivl foregaaet paa Ørething. — Magnus Eriksson blev antagen 1319, den 26de August, paa Haugathing ved Tunsberg. — Haakon Magnusson den yngre blev først antagen til Konge i Norge paa en Raadsforsamling paa Vardberg Slot i Halland den 15de Aug. 1343, og denne Handling blev stadfæstet ved Hyldingsbrev af Bymænd og Bønder fra forskjellige Dele af Norge, udstedt Baahuus den 17de Juli 1344; men han bar først Kongenavn fra Midten af August 1355. — Olaf Haakonsson blev antagen i Throndhjem paa Ørething den 29de Juli 1381. — Erik af Pommern blev antagen sammesteds i September 1389.

Kongenavnets Meddelelse skulde ikke længer, som i ældre Tider, nødvendig skee ved en Bonde. Den skulde skee ved en af de anseeligste Tilstedeværende, Læg eller Lærd d. e. ligemeget enten Verdslig eller Geistlig, og den gamle Skik at give Antagelsen Form af en ved Bønderne fældet Dom synes at være bortfalden. Forresten stemme Skikkene ved Kongeantagelsen, saadanne som de i Magnus's Hirdskraa fremsættes, i Hovedsagen med den ældre Brug, ligesom og de Eder, der fra Kongens, Høvdingernes og Folkets Side aflagdes.

Hirdskraaens Bestemmelser ere følgende: Kongeantagelsen skulde helst foregaa paa en Høitidsdag eller Søndag og forøvrigt saaledes, at de høieste Mænd i Landet derved vare tilstede. — Thing skulde stevnes efter gammel Sedvane; men før Thinget samledes, skulde et Hirdstevne eller et Hirdmøde holdes. Her skulde nemlig Kongsemnet først indrømme alle sine haandgangne Mænd de Navnbøder eller Verdigheder, de i den forrige Konges Tid havde, og dernæst aftale med dem Adfærden ved den forestaaende Høitidelighed. Paa den Dag, der var fastsat til Thingets Afholdelse, skulde der tidlig om Morgenen blæses til Things, hvorpaa alt Folket skulde gaa til Thingstedet og Hirden væbne og klæde sig paa det Bedste. Kongsemnet skulde lade synge Messe for sig og efter Messen gjøre sin Bøn for Alteret og knælende modtage Biskoppens Velsignelse. Derpaa skulde Helligdommene fremhæres og Kongsemnet i Procession følge dem til Thingstedet. Her skulde Høisæder være indrettede for de gjæveste tilstedeværende Høvdinger (Hertug eller Jarl, hvis disse vare tilstede, og vel ogsaa for Erkebiskoppen og Biskopperne), men et i Midten, høiere og prægtigere end de andre, for Kongen. Paa dettes Fodpall skulde Kongsemnet tage Sæde. Naar nu Thinget var sat og Alt kommet i Orden og Rolighed, da skulde den Høieste af de Tilstedeværende, en Geistlig eller Lægmand, meddele Kongsemnet Kongenavn med følgende Ord: „Det Kongenavn, som Gud forlener dig (lér þér), og hvortil du er berettiget og af Landsfolket antagen efter den hellige Kong Olafs Lov, — det meddeler jeg Dig, N. N., paa Guds Vegne og paa alles deres Vegne, som under dit Vælde ere stillede, med den Hæder og styrende Myndighed (stjórn), som dette Navn følger, over alt Norge og dets Skatlande, i Navn Faders, Søns og Helligaands, Amen!" Nu skulde Biskopper, Lendermænd,

Hirdstyrere og Lagmænd reise sig og hæve Kongen op i Høisædet, hvorpaa Geistligheden skulde istemme Te deum og Lægmændene Kyrie eleison, Gud til Lov og Ære. Naar dette var skeet, skulde Kongen aflægge sin Ed i følgende Ord: „Det lover jeg Gud og hans Helgener og dette hans Folk, til hvis Styrer jeg uverdig er sat, at jeg skal holde den christelige Lov, som den hellige Kong Olaf først istandbragte (hóf), og som hans Efterkommere indtil nu have samtykket mellem Kongen og dem, som Landet bygge, med gjensidig Overeenskomst, og bøde den (Loven) med gode Mænds Raad efter det Vid, som Gud forlener mig (lér mér)." Derpaa skulde Hertug og Jarl, hvis disse vare tilstede, og dernæst Lendermænd og Hirdstyrere aflægge sin Ed for Kongen. Lendermændenes Ed, med hvilken i Hovedsagen de øvrige Høvdingers stemmede, lød saaledes: „Dertil lægger jeg Haand paa den hellige Bog, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre N., Norges Konge, huld og tro baade lønligen og aabenbare. Styrke skal jeg ham og hans Rige baade med mine Raad og med al min Magt. Holde skal jeg og de Eder, som Kongen har svoret alt Landsfolket, efter det Vid, som Gud forlener mig. Saa være mig Gud huld, som jeg siger sandt, gram, om jeg lyver." Endelig aflagdes Bøndernes Ed i følgende Ord: „Dertil lægger jeg Haand paa Helligdommene, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre N., Norges Konge, huld og tro baade lønligen og aabenbare, med al min Kraft og Magt, som en god Thegn sin Konge. Yde skal jeg ham al den lovlige Lydskyldighed (undersaatlige Skyldighed) tilligemed al den lovlige Ret, som den hellige Kong Olaf forordnede (skipaði) mellem Kongen og Landsfolket, og som hans rette Efterkommere indtil nu have samtykket mellem Kongen og dem, som Landet bygge, med gjensidig Overeenskomst. Saa være mig Gud huld, som jeg siger sandt, gram, hvis jeg lyver! Sverger jeg denne Ed ikke alene for mig, men og for alle deres Sjæle, som i Norges Konges Rige ere og i undersaatlig Skyldighed til ham, og som hans Ed og Vern ville nyde, fødte og ufødte." Naar alt dette var udført, da skulde til Slutning Kongen, Biskopperne, Geistligheden, Lendermændene og hele Almuen følge Helligdommene tilbage til Kirken. Kongen skulde atter træde til Alteret

og modtage Velsignelsen og endelig gaa hjem, ledsaget af de bedste Mænd[1]).

Disse Skikke ved Kongens Antagelse fremsættes vistnok først i Udførlighed i Magnus's Hirdskraa; men man maa derfor ikke tro, at de først af ham ere saaledes foreskrevne. Det kan ikke være nogen Tvivl underkastet, at de i det Væsentlige ere de samme, som alt fra de første christelige Tider have været anvendte. Man gjenfinder dem nemlig for største Delen stykkeviis ved Sagaernes Skildringer af de ældre Kongeantagelser og især ved Skildringen af Haakon Haakonssøns[2]).

Om Kongerne fra Magnus Lagabøter veed man med fuld Sikkerhed, at de i Regelen regnede sine Regjeringsaar fra den Dag, paa hvilken hver især blev antagen og Kongenavnet ham meddeelt, altsaa ikke umiddelbart fra sin Forgjængers Dødsdag. Saaledes regnes Kong Haakon Magnussøn den ældres Rigesaar fra Midten af August (10de Aug.) 1299, skjønt hans Broder og Forgjænger, Kong Erik, døde den 13de Juli samme Aar; — Kong Magnus Erikssøns fra 26de August 1319, skjønt hans Morfader og Forgjænger Kong Haakon døde allerede den 8de Mai samme Aar; — Olaf Haakonssøns fra 29de Juli 1381, skjønt hans Fader, Kong Haakon, var død allerede i 1380; — og Erik af Pommerns fra September 1389. Undtagelse herfra fandt dog Sted, naar, som Tilfælde var med Erik Magnussøn (Prestehader), den tiltrædende Konge allerede i sin Formands levende Live var antagen og havde modtaget Kongenavn, da i saa Fald denne Handling ikke gjentoges, men den Tiltrædende regnede sine Regjeringsaar lige fra Formandens Dødsdag. Erik nemlig, der var antagen til Konge allerede i 1273, regnede sine Regjeringsaar fra sin Faders Dødsdag, den 9de Mai 1280. En saadan Meddelelse af Kongenavn til Sønnen, medens Faderen endnu levede og regjerede, staar vel tilsyneladende i Modsigelse med Bestemmelsen i Magnus's egen Lov, „at Norges Konge kun skulde være een." Men den var i Grunden ogsaa en blot Form, da ingen Deelagtiggjørelse i Landsstyrelsen dermed var forbunden. Og at Sagen betragtedes saaledes, det viser netop Beregningen af Eriks Regjerings-

[1]) Hirdskraa Kap. 5—11, NgL. II, 395—399, jfrt. m. NLl. II, Kap. 8 — 12, NgL. II, 29—32.

[2]) See ovfr. S. 58 Anm. 1.

aar. Anderledes var Forholdet med Kong Magnus Eriksson og dennes Søn Haakon. Fra Midten af August 1355 var nemlig Landsstyrelsen i Norge, eller i al Fald den væsentligste Deel af samme, virkelig Haakon overdraget, hvorfor ogsaa hans Regjeringsaar regnes fra denne Tid, uagtet Magnus levede lige til 1374.

11.
Kongens Kroning.

Kongens Kroning nævnes i det gamle norske Sprog konungs vígsla eller konungs vígsla undir kórónu, d. e. Kongens Vielse, Vielse under Kronen. Det var en reen kirkelig Ceremoni og blev først indført i Norge med det fremspirende Hierarchi. Den blev, som allerede ovenfor berørt, første Gang i 1164 meddeelt Kong Magnus Erlingssøn som en guddommelig Stadfæstelse af hans Ret til Kongedømmet, hvilken var mangelfuld efter Landets Lov. Den maatte derfor, som allerede sagt, kjøbes ved store Indrømmelser fra Kongedømmets Side til Kirken. Disse Indrømmelser bleve vel snart igjen satte ud af Kraft, og Kroningen for Fremtiden gjort uafhængig af lignende Opoffrelser; men Handlingen i sig selv var desuagtet ikke uden stor Indvirkning paa den Anskuelse af Kongedømmets Væsen, som fra Magnus Erlingssøns Tid af efterhaanden udviklede sig, nemlig at Kongedømmet var udgaaet fra Gud og følgelig helligt. Forhen var Kongen, ifølge sin Antagelse, en Konge ved Arveret efter Folkets Dom og Samtykke; nu blev han, ved Kroningen, en Konge af Guds Naade.

Ved Kroningen var Kirken eller Geistligheden den handlende Part. Kroningsceremonierne vare i Norge omtrent de samme, som til samme Tid vare brugelige i det øvrige romersk-katholske Europa. Kongen modtog for Alteret først Salvelsen (vígsla, smurningr) af en Biskops Haand, og derpaa Kronen (kóróna), Scepteret (ríkisvöndr) og Vielses-Sverdet (vígslusverð), efter at ethvert af disse Stykker var indviet af den forrettende Biskop[1]). I Regelen var

[1]) Rigsæblet omtales neppe nogensteds i de gamle Beskrivelser over Kongekroninger i Norge; alligevel afbildes flere af Kongerne i sine Segl holdende Kuglen med Korset i sin ene Haand, almindelig i den venstre.

Nidaros's Erkebiskop den, som forestod Kroningen; men af alle de norske Kongekroninger, om hvilke vi have Efterretninger, før Kalmarunionen, foregik kun een i Nidaros, alle de øvrige i Bergens Kathedralkirke. Magnus Erlingssøn blev kronet i Bergens Christkirke 1164 af Erkebiskop Eystein[1]); Sverrer sammesteds af Biskop Nikolaus af Oslo 1194[2]); ligesaa Haakon Haakonssøn af den pavelige Legat Biskop Vilhelm af Sabina 1247[3]); Magnus Haakonssøn blev i sin Faders levende Live 1261 ogsaa kronet i Bergen af Erkebiskop Einar[4]); Erik Magnussøn 1280 ligeledes af Erkebiskop Jon[5]). Haakon Magnussøn den ældre var derimod den eneste, som blev kronet i Nidaros af Erkebiskop Jørund 1299[6]). Med Magnus Haakonssøn og Haakon Magnussøn den ældre bleve tillige deres Dronninger kronede, og Erik Magnussøns Dronning blev, som det synes, særskilt kronet i Bergen Dagen efter sit Bryllup 1281, da Kongen allerede var kronet eet Aar iforveien.

Med Kroningen var fra Kongens Side forbunden Aflæggelsen af en Kroningsed (eiðr undir kórónu). Denne indeholdt i Almindelighed en Forsikkring om, at Kongen vilde styre sit Rige overeensstemmende med Guds Bud og verne om Kirken og dens Tjenere. Men foruden dette indeholdt sandsynligviis den første norske kronede Konges, Magnus Erlingssøns, Kroningsed en Troskabsforsikkring eller et Slags Lensed til St. Olaf og Nidaros's Kirke, hvilken dog, Geistlighedens Bestræbelser uagtet, ikke blev gjentagen ved de følgende norske Kroninger[7]).

[1]) Sn. Magn. Erl. S. Kap. 22. [2]) Erkebiskop Erik var dengang i Landflygtighed. Fornm. S. VIII, 297. [3]) Kard. Vilhelm var eenkommelig sendt af Paven selv, Innocentius IV, for at udføre Kroningen. Fornm. S. X, 14—17.

[4]) Fornm. S. X, 108—110. [5]) Isl. Ann. 157; Dipl. Norv. I, 62.

[6]) Isl. Ann. 174. [7]) At der ved Magnus Erlingssøns Kroning blev svoret en saadan Ed, siges vistnok ikke udtrykkelig i hans Saga, hvor det blot heder, at hans Fader, Erling Skakke, og med ham tolv Lendermænd svore Loveden (lagacidinn) med Kongen (Sn. M. Erl. S. Kap. 22). Men den ovenfor omtalte Overeenskomst mellem Kong Magnus, eller rettere Erling Skakke, og Erkebiskop Eystein i Anledning af Magnus's Kroning lader dog formode, at et Slags Lensed er bleven svoren. Dette vinder end mere Bestyrkelse ved, hvad der i Haakon Haakonssøns Saga fortælles om de Underhandlinger, som gik forud for hans Kroning. Det heder nemlig, at Legaten, Kardinal Vilhelm, yttrede for Kongen: „Vi vente, at I vil love den hellige Kirke, hvad Andre have lovet før Eder, og at I vil sverge en saadan Ed, som Kong Magnus svor, der først blev kronet i Landet." Men dette Forlangende afslog Kongen reent ud, og Legaten lod da uden videre sin Fordring falde. Fornm. S. X, 11 f.

Den Kroningsed, som den tolvaarige Konge Erik Magnussøn aflagde ved sin Kroning i 1280, er os endnu levnet og lyder saaledes: „Jeg lover for Gud og hans Hellige, at jeg skal overholde Fred og Ret for den hellige Kirke og det Folk, som jeg uverdig er sat over. Biskopper og Geistlighed skal jeg vise tilbørlig Hæder efter min Skyldighed, og eftersom Gud giver mig Skjønsomhed; holde ubrødeligen, hvad der af Kongerne er Kirken givet og gjengivet, eftersom derom er samtykt mellem Kirken og Kongedømmet; afskaffe uretfærdige Love og onde Sedvaner, navnligen de, som ere stridende mod den hellige Kirkes Frihed, og gjøre bedre Bestemmelser efter vore troeste Mænds Raad[1]." Uagtet her ingen Troskabsforsikkring eller Lensed er aflagt til St. Olaf og Nidaros's Kirke, saa er dog, som let sees, det Hele fortrinlig rettet paa Kirkens Sikkerhed og Fordeel. Men mod denne Ed blev ogsaa Indsigelse gjort fra Kongens verdslige Raadgiveres Side, og man veed ikke, om den nogensinde ved senere Kroninger er bleven benyttet.

Kroningen hævede vistnok i Norge som andensteds Kongens Anseelse i Folkemeningen, men agtedes ingenlunde nødvendig for Kongedømmets Lovlighed og udvidede ei heller i mindste Maade Kongens lovlige Ret. Den findes ikke foreskreven i Lovene, hverken i de ældre eller i de af Magnus Lagabøter omarbeidede. Det synes heller ikke, at alle norske Konger efter Magnus Erlingssøn ere blevne kronede. Med Haakon Sverrerssøn, Guthorm Sigurdssøn og Inge Baardssøn var det ganske vist ikke Tilfælde, siden det ingensteds nævnes i deres Sagaer. Om Magnus Erikssøn, Haakon Magnussøn den yngre, Olaf Haakonssøn og Erik af Pommern veed man heller ikke, at de ere blevne kronede i Norge. De to førstnævnte bleve kronede i Sverige, som man vist veed, og Olaf udentvivl i Danmark, men om deres Kroning i Norge vides Intet. Erik af Pommerns Kroning i Kalmar 1397 gjaldt alle de tre nordiske Riger, til hvis Konge han da indviedes.

[1]) Denne Kroningsed er indtagen baade paa Latin og Norsk i et derom givet Vidnesbyrd af de tilstedeværende Biskopper. Dipl. Norv. I, 62.

12.

Kongens Titulatur, hans og Rigets Vaaben og Segl.

De første norske Konger, fra hvilke vi have Breve levnede i Folkets eget Sprog, kalde sig heri simpelt hen konungr. Saaledes Philippus Baglerkonge Philippus konungr; Haakon Haakonssøn Hákon konungr son Hákonar konungs; Magnus Lagabøter Magnus konungr son Hákonar konungs. I sine latinske Breve derimod kalde allerede de tvende sidstnævnte sig Dei gratia rex Norvegiæ. Fra Kong Erik Magnussøns Tid (1280—1299) blev det først stadig Brug ogsaa i Breve, skrevne i det norske Sprog, at Kongen nævnte sig og blev nævnet Konge af Guds Naade, hvilket ogsaa fuldkommen stemmede med den Anskuelse, som da havde gjort sig almindelig gjældende, at Kongen havde sin kongelige Myndighed af Gud. Hans fulde Titulatur var fra nu af: N. af Guds Naade Norges Konge, i det gamle Sprog: N. með guðs miskunn (senere fra omtrent 1350: með guðs náð) Noregs konungr, paa Latin: N. dei gratia rex Norvegiæ.

Undertiden findes i Breve af Magnus Lagabøter og hans Sønner Erik og Haakon tilføiet næst efter Navnet eller og ved Enden af Titelen: den Kronede (hinn kórónaði); dog er dette sjældent. Magnus Erikssøn, der tillige var Sveriges Konge, antydede stedse dette i sin Titel, med Jagttagelse af, at Norge i hans Titulatur altid nævntes først i skriftlige Udfærdigelser vedkommende Norge, Sverige først i dem, der angik Sverige. Hans Titulatur i norske Breve var saaledes: „Magnus með guðs miskunn (senere: náð) Noregs, Svía ok Gota konungr,“ eller paa Latin: „Magnus dei gratia regnorum Norvegiæ et Sveciæ rex.“ Fra 1341 af, da Magnus havde faaet Skaane fuldkommen i sin Magt, skrev han sig almindelig: „Noregs, Svía ok Skáni konungr,“ og paa Latin: „regnorum Norvegiæ et Sveciæ ac terrarum Scaniæ et Hallandiæ rex.“ Haakon Magnussøn den yngre skrev sig ogsaa, efter at han i 1362 tillige var bleven Sveriges Konge: „Hákon með guðs náð Noregs ok Svía (eller Svíaríkis) konungr,“ paa Latin: „Haqvinus dei gratia Norvegiæ et Sveciæ rex.“ Olaf Haakonssøn skrev sig: „Ólafr með guðs náð Noregs, Dana ok Gota konungr.“ Margareta skrev sig: „Margareta med guds naadh Noregs ok Svia

drothneng ok Danmarks retter erfinge ok þæss fyrstinna." Erik af Pommern skrev sig før 1397: „Eiriker med gudz naadh Noregs konunger og Sverikes retter erfuinge"; men efter denne Tid: „Eriker med guds naadh Noregs, Danmarks, Sveriges, Venda ok Gota konunger ok herthug i Pomeren"; hvor han i norske Breve blot nævnes for Regjeringsaarets Skyld til Tidsbestemmelse, kaldes han kun: „Eirikr með guds naadh Noregs konungr." I Breve, som udelukkende angik Norge, at nævne dette Rige først i Kongetitelen vedblev at være Regelen ogsaa under Oldenborgerne lige til Christian den 3dies Tid, til 1536. Siden stilledes Danmark stedse først i Titulaturen.

Forresten talte Kongen i sine skriftlige Udfærdigelser i første Person af Fleertallet: vér d. e. vi. Naar Titulaturen brugtes af en anden end Kongen selv, da sattes foran: „minn virðuligi herra, herra N." d. e. min værdelige Herre, Herr N. Naar man mundtlig eller skriftlig henvendte sin Tale til Kongen selv, brugtes almindelig Udtrykket: „yðar konungliga tign," d. e. Eders kongelige Høihed, eller og: „yðarr herradómr" d. e. Eders Herredømme. I det Latinske brugtes „rex illustris," „serenitas regia," „excellentia vestra." Dronningen tituleredes ligesom Kongen: „af Guds Naade" og med hans fulde Titel. Naar man henvendte sig til hende, sattes foran Titulaturen: „mín virðuliga frú, frú N." Paa Latin nævntes hun: „serenissima domina, domina N." Kongens Søn, naar han intet Høihedsnavn (tignarnafn) bar, nævntes fra Haakon Haakonssøns Tid af: „jungherra," Junker, paa Latin „Domicellus." Den ugifte Kongedatter nævntes: „jungfrú," paa Latin: „Domicella."

Til Brugen af et stadigt Kongens og Rigets Vaabenmerke i Norge findes først sikkert Spor i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, nemlig under Kong Haakon Haakonssøn (1217—1263). Baade da og i den følgende Tid var det uforandret en opreist, fremadskridende, kronet Løve med en Stridsøxe i sine to Forlabber, i et triangulært Skjold. At Skjoldets Farve altid har været rød og Løven gylden, er der al Grund til at antage. Norges Forening under fælles Konge med Sverige og senere med Danmark frembragte ikke før under Erik af Pommern nogen Sammenstilling af Rigsvaabnene i eet og samme Vaabenskjold.

At hiint Vaabenmerke har været anbragt ikke alene i Kongens Skjold, men ogsaa i hans Fane (merki), er utvivlsomt. Kong Haakon Magnussøn den yngre sees ogsaa at have benyttet som Hjælmtegn Løven med Oxen, omgiven af et Slags Straaler eller Spidser, der danne Figuren af en halv Stjerne.

Vaabenet anvendtes desuden almindelig paa Mynten og stedse i Kongens Segl, i hvilket sidste det overhovedet havde sin vigtigste Anvendelse.

Hvorledes de norske Kongers Segl (innsigli) har været før Kong Haakon Haakonssøns Tid, er ubekjendt. Men fra ham af fremstillede det stedse Kongens og Rigets Vaaben, skjønt dette af de forskjellige Konger anbragtes paa høist forskjellig Maade.

De fleste Konger i dette Tidsrum nyttede, efter Udfærdigelsernes Beskaffenhed, to Slags Segl; snart et større (hitt meira innsigli eller sigillum), snart et mindre (hitt minna innsigli eller secretum). Disse synes dog, forsaavidt de kjendes, hovedsageligen kun at have været forskjellige fra hinanden i Størrelsen.

De fem Konger, Haakon Haakonssøn, hans Medregent Haakon Haakonssøn den unge, Magnus Haakonssøn, Erik Magnussøn og Haakon Magnussøn, brugte alle Segl med Indtryk fra begge Sider (amphissfragistiske Segl). Seglet var anbragt paa en rund, temmelig tyk Voxklump, der ved en Silkesnor eller en Pergamentstrimmel var fæstet i Documentets nedre Rand, og Seglmerket synes at være paatrykt Voxklumpen ved et Slags Klemme. Det fremstiller paa den ene Side Kongen paa Thronen i kongeligt Skrud, paa den anden Side Kongen i fuld Rustning til Hest med det norske Vaabenskjold paa den venstre Arm. Kongerne Erik Magnussøn og Haakon Magnussøn brugte dog ogsaa Segl, paa hvis ene Side istedet for Kongens Billede tilhest ikkun et stort norskt Vaabenskjold fandtes. Paa den ene Side af alle disse Segl — almindelig paa den, hvor Kongen fremstilles paa Thronen — findes en latinsk Omskrift, indeholdende Kongens Navn og Titel; paa den anden Side, ligeledes som Omskrift og paa Latin, en Devise eller et Valgsprog[1]).

[1]) Af saadanne, anvendte af norske Konger i deres Segl, kjendes følgende: Kong Sverrers: „Sverus rex magnus, ferus ut leo, mitis ut agnus," hvilket lader slutte, at i hans Segl allerede Løven har fundets som Vaabenmerke (Suhm D. H. VIII, 669 efter den engelske Forf. Guilelmus Neubrigensis). — Kong

Magnus Erikssøns norske Segl er ligeledes amphisfragistisk og udtrykker hans Stilling som baade Norges og Sveriges Konge. Det fremstiller paa den ene Side Kongen paa hans Throne og til Venstre af ham et lidet Vaabenskjold med Folkungernes svenske Vaaben, nemlig Løven springende over de tre Strømme eller Bjælker, — paa den anden Side fremstiller det et stort norskt Vaabenskjold. Dette Segl har blot til Omskrift Kongens Titel, i hvilken naturligviis Norge nævnes først, men ingen Devise. Hans svenske Segl er indrettet ganske paa samme Maade med tilbørlig Forandring: Kongen siddende paa Thronen har et lidet norskt Vaabenskjold til Venstre, medens paa Seglets anden Side et stort svenskt Vaabenskjold er anbragt.

Haakon Magnussøn den yngres og hans Søn Olafs norske Segl have blot Indtryk fra een Side og ingen Devise. Haakons fremstiller ikkun det norske Vaabenskjold i en til Høire hældende Stilling og med en paa den venstre opstaaende Spidse stillet kronet Hjælm med det ovenfor omtalte Hjælmtegn, Løven i en halv Stjerne. — Olafs fremstiller Kongen paa hans Throne med det norske Vaabenskjold til Høire, det danske til Venstre.

Haakon Magnussøn den ældre, medens han endnu var Norges Hertug, brugte ogsaa det norske Vaaben i sit hertugelige Segl. Her var dog Løven uden Krone.

Til noget norskt Rigssegl, foruden det kongelige, finder man i dette Tidsrum intet Spor, undtagen maaskee i det Document af 1319, hvorved Norges og Sveriges Forening under Magnus Erikssøn som fælles Konge bestemmes. Her heder det nemlig, at Erkebiskoppen af Nidaros, den svenske Biskop af Linkjøping og Biskoppen af Stavanger satte sine Segl „med Rigets Raad i Norge dets almindelige Segl" (með almennelegho rikissins ráðs í Noregi innsigli) for Brevet. Man maa tro, at Talen her er om et eget Segl, som Norges Riges Raad under det korte Mellemrige brugte i Egenskab af den høieste

Haakon Haakonssøn den gamles: „Aco rex magnus, satis audax, mitis ut agnus, justis lætatur, injustos ense minatur" (Suhm l. c. X, 510 efter den skotske Fordun). — Kong Haakon Haakonssøn den unges: „Rex Haco præclarus, probus armis, pectore gnarus." (Thorkelin Dipl. Arn. Magn. II. tab. I). — Kong Haakon Magnussøn den ældres: „Noricus Haquinus, regno jam rex ego quinus. Regnandi munus faustum ei det deus unus" (Segl under et Brev i Lybeks Archiv).

daværende midlertidige Statsmagt. Men hvorledes i saa Fald dette Segl har været beskaffent, vides ikke. Saasnart Magnus Eriksson var bleven tagen til Konge, udfærdigedes alle Rigsstyrelsens Breve under hans Kongesegl, og man finder ikke paa noget andet Sted omtalt noget „Rigets Raads almindelige Segl," hvorimod enkelte af dets Medlemmer jævnligen sees at have fæstet sine Segl med Kongens under dennes Udfærdigelser.

Det indsees let, hvor vigtigt Kongedømmets eller Rigets Segl maatte være i hine Tider, da Kongerne ei brugte at underskrive sine Udfærdigelser, men Seglet alene skulde bære Vidne om deres Egthed. Seglet maatte forvares med den største Omhu og blev udentvivl i Norge, som andensteds, besørget sønderbrudt, saasnart den Konge, det tilhørte, var død, eller idetmindste, saasnart hans Eftermand havde faaet et nyt Segl istand. Man finder vel, at den nye Konge undertiden har nyttet sin Formands Segl under sine første Udfærdigelser; men da er ogsaa denne Omstændighed nævnt i Brevet. Den eneste norske Konge fra denne Tid, som man undertiden — dog yderst sjælden — finder at have anvendt et Slags Underskrift, er Haakon Magnussøn den ældre. Men denne Underskrift bestaar da i et vist Merke, der træder i Navns Sted.

13.

Jarledømmet og Hertugdømmet.

Det er ovenfor viist, at i Fylkesforfatningens Tid var, i Almindelighed taget, Jarledømmet (jarlsdómr, jarlsdœmi) en fra Kongedømmet udgaaende og under det lydende Embedsmyndighed, der dog tænktes at give Eieren, Jarlen, fyrstelig Høihed eller Verdighed, den saakaldte Tign, og at stille ham nærmest efter Kongen i Rang[1]). Denne Betydning vedblev Jarledømmet at have, idetmindste hvad Norge selv angik, efter det norske Riges Stiftelse.

Harald Haarfagers Bestemmelse, at der i hvert Fylke skulde være en Jarl, som skulde forestaa Styrelsen paa Kongens Vegne og i Krig stille 60 Mænd til Kongens Tjeneste mod at nyde en Tredie-

[1]) See ovfr. 7 under Fylkeskongedømmet.

deel af Indtægterne[1]), — blev maaskee aldrig fuldkommen gjennemført. I al Fald stod den kun kort Tid ved Magt. Allerede i Haralds levende Live blev den aabenbare tilsidesat, som en Følge af Rigets Deling mellem hans Sønner. Denne gjorde nemlig Jarledømmet overflødigt for Rigets Styrelse; for Underkongerne maatte Jarlerne endog blive til Byrde[2]). Ligesaaliden Stadighed havde en anden Bestemmelse af samme Konge, at Jarledømmet skulde være en arvelig Ret for hans Afkom paa Kvindesiden[3]). Kongerne begyndte meer og meer at finde Jarledømmet unødvendigt, og Jarlerne forsvandt efterhaanden i Løbet af det 10de Aarhundrede paa Ladejarlerne nær. Men disses Stilling var ogsaa i det Hele ganske særegen. Deres arvelige Jarledømme indtog nemlig flere Gange Kongedømmets Sted i Norge, indtil Ættens Mandslinie uddøde med Haakon Eriksøn 1029.

Ved Midten af det 11te Aarhundrede findes den Vedtægt at have gjældet, at der kun skulde være een Jarl ad Gangen i selve Norge, — en Regel, som kun ved een Leilighed, under de indvortes Krige, blev overtraadt[4]). Derhos blev det, i Overeensstemmelse med den ældste Anskuelse af Jarledømmet, faststat, at Verdigheden ei skulde være arvelig. Fra nu af beroede det paa Kongens Tykke, om Jarledømmet skulde besættes, og i saa Fald paa hvilke Vilkaar.

Undertiden indsattes Jarlen som en Medhjælper for Kongen i Landsstyrelsen i Almindelighed, i hvilken Egenskab en vis Deel af

[1]) See ovfr. 8. [2]) Sn. Har. Haarf. S. Kap. 30. [3]) Sn. Har. Haarf. S. Kap. 6. [4]) Den Grundsætning, at der kun skulde være een Jarl ad Gangen i Norge, findes først udtrykkelig opstillet under Kong Harald Haardraades Styrelse (1047—1066). Da nemlig den mægtige Høvding Haakon Ivarssøn hos Kongen søgte om Jarlsnavn, medens en anden Jarl, Orm Eilifssøn, der paa Kvindesiden stammede fra Ladejarlerne, endnu levede, svarede Harald ham: „Kong Olaf, min Broder, og Kong Magnus hans Søn lode, medens de raadede Riget, kun een Jarl ad Gangen være i Landet; saa har ogsaa jeg gjort, siden jeg fik Kongenavn, og jeg vil ikke fratage Orm Jarl den Verdighed, jeg tidligere har givet ham." Herved blev det, og Haakon Ivarssøn fik først Jarlsnavn efter Orms Død (Sn. Harald Haardr. S. Kap. 49). Grundsætningen blev kun overtraadt een Gang, nemlig i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, da Haakon Galin og Philippus Simonssøn begge til samme Tid vare Jarler. Men dette fandt Sted under særegne Omstændigheder. Haakon var nemlig Birkebenernes Konges, Inge Baardssøns, Jarl; Philippus derimod Baglerkongens, Erling Steinveggs. I Kong Magnus Lagabøters Hirdskraa er dog denne Grundsætning ikke udtrykkelig udtalt. Hirdskr. Kap. 14, NgL. II, 402.

Kongedømmets samtlige Indtægter var ham tillagt[1]). Undertiden derimod, og dette var oftest Tilfælde, havde Jarlen Styrelsen af en vis Landsdeel, der da betragtedes som et personligt Len for ham. Men hertil valgtes da snart en, snart en anden Landsdeel, snart en større og snart en mindre. Omskifte af Len fandt undertiden Sted for samme Jarl, og hans Myndighed i Lenet var udentvivl ikke heller altid lige udstrakt. Kongerne lode sig det overhovedet være magtpaaliggende at modarbeide enhver Forestilling om, at nogen vis Landsdeel fortrinsviis skulde være saa at sige udlagt til Jarledømme, — en Forestilling, der, hvis den gjorde sig gjældende, let kunde afstedkomme en stadig Søndring af Riget og bane Veien til Jarledømmets Arvelighed. Derimod blev den Grundsætning paa det strengeste fremholdt, at Jarledømmet ikkun medførte en *personlig* Ret og Myndighed, hvilken Kongen, naar han selv fandt det hensigtsmæssigt, kunde meddele „sig til Lettelse og Hæder," en Myndighed altsaa, der udgik fra Kongedømmet, var dette strengt underordnet og ikke maatte gjøre noget Skaar i Statens eller Rigets Eenhed[2]).

Jarledømmets Ret og Skyldighed efter Kong Magnus's Hirdskraa, som her ganske vist kun gjengiver ældgammel Vedtægt, er i Hovedsagen følgende:

Jarlen skulde frit raade for den Deel af Landet, som Kongen overdrog ham til Len, dog i Overeensstemmelse med Lovene, saaledes at han ikke opbar større Sagøre, end disse bestemte, og heller ikke gjorde større Udbud (útboð) end Kongen, undtagen med dennes Samtykke, naar lovlig Nødvendighed krævede det. Han kunde til Andre bortforlene de Jorder, som Kongen forlenede ham, saalænge han havde Raadighed over dem, men han kunde ikke bortgive dem.

Jarlen kunde selv danne sig en Hird af haandgangne Mænd; men disses Antal afhang af Kongens Bestemmelse.

Jarlen kunde som ydre Verdighedstegn lade bære Fane foran sig,

[1]) I dette Forhold stod Haakon Galin som Jarl til sin Halvbroder Kong Inge Baardssøn, idet han tog Halvdelen af alle kongelige Rettigheder med denne. Fornm. S. IX, 100.

[2]) Alt dette er paa det bestemteste udviklet i Kong Magnus's Hirdskraa Kap. 14, 16, NgL. II. 402—404.

hvor han færdedes, naar Kongen ikke selv var tilstede, og han kunde have et Æresfølge af indtil sex Mænd.

Paa den anden Side skyldte Jarlen Kongen Lydighed og Tjeneste i Krig og Fred. Han maatte ei tage dem under sit Vern, som havde paadraget sig Kongens Vrede. Han maatte ei uden Kongens Samtykke forlade Landet eller indgaa Forbund med udenlandske Høvdinger. Han var endelig forbunden til at stille Kongen Gisler for sin Troskab, naar Kongen fordrede det[1]).

Jarlens Udnævnelse skulde efter Hirdskraaen foregaa paa et i den Anledning samlet Møde eller Thing. Her satte Jarlsemnet sig paa Fodpallen af Kongens eget Høisæde. Efter at en Tale var holden, passende for Leiligheden, reiste Kongen sig og gav ham Jarlsnavn med følgende Ord: „Det Navn, som jeg meddeler dig N. paa Guds Vegne og ifølge den Myndighed, han har overdraget mig, det giver jeg dig med god Villie. Gud selv lade sin Miskundhed følge det med alt, hvad han seer tjene til din Høihed (tignar) og min Hæder og Lettelse, dig til Forfremmelse og Lykke, alle dem til Fred og Velvære, som jeg med Guds Forsyn stiller under din Myndighed!" Derpaa skulde Kongen lede ham til et eget for ham indrettet Høisæde, række ham et Sverd til Merke paa, at han havde sit Jarledømme af Kongen og var dennes Sverdtager, — ligeledes en Fane til Tegn paa, at Kongen forpligtede dem, som stilledes under Jarlens Raadighed, til at være ham lydige og følgsomme. Endelig skulde Jarlen træde frem for Kongen og aflægge ham sin Troskabsed i følgende Ord: „Dertil lægger jeg Haand paa disse Helligdomme, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre N., Norges Konge, huld og tro baade lønligen og aabenbare, og skal jeg troligen holde den Deel af Landet, som han overdrager mig, paa de fastsatte Vilkaar, og skal jeg i alle Henseender yde ham al den Lydighed, som en god Jarl skylder en god Konge; holde skal jeg og de Eder, som han har svoret alt Landsfolket, efter den Forstand, som Gud giver mig. Saa være Gud mig huld, som jeg siger sandt, gram, hvis jeg lyver"[2]).

Jarledømmet i Norge var, efterat Ladejarlernes mandlige Linie

[1]) Hrdskr. Kap. 17, NgL. II, 404—406. [2]) Hrdskr. Kap. 16 og 7, NgL. II, 404 og 397.

med Haakon Erikssøn var udslukket i 1029, kun sjælden besat. I det 11te Aarhundrede fandt dette kun to Gange Sted, nemlig under Magnus den godes og Harald Haardraades Styrelse, da først Orm Eilifssøn og siden Haakon Ivarssøn bar Jarlsnavn. Disse vare begge paa Kvindesiden af Ladejarlernes Æt og havde under sit Jarledømme Oplandene eller en Deel deraf at styre[1]). I det tolvte Aarhundrede besattes Jarledømmet tre Gange. Sigurd af Reyr udnævntes til Jarl af Kong Haakon Herdebred 1161, men faldt 1163[2]). Erling Ormssøn Skakke udnævntes egentlig af den danske Konge Valdemar Knutssøn 1170 for at styre den Deel af Norge, paa hvilken han troede at kunne gjøre Krav, nemlig Viken[3]). Erlings Jarledømme var saaledes i sin Oprindelse et Len af den danske Konge, hvortil dog senere intet Hensyn blev taget. Erling døde 1179. Erik Sigurdssøn endelig udnævntes af sin Broder Kong Sverrer 1188, havde Oplandene og Viken til Len, hvilket ansaaes for en Trediedeel af Norge, men døde allerede 1190[4]). I det trettende Aarhundrede blev Jarledømmet sex Gange besat. Haakon Galin blev udnævnt af den unge Konge Guthorm Sigurdssøn i 1204, til samme Tid omtrent som Philippus Simonssøn blev udnævnt af Baglerkongen Erling Steinvegg[5]). Philippus tog Kongenavn 1207 og Haakon døde 1214. Skule Baardssøn blev udnævnt af sin Halvbroder Kong Inge 1217 og faldt 1240[6]). Knut, Haakon Galins Søn, blev udnævnt af Kong Haakon Haakonssøn i 1240[7]) og døde 1261. Alf Erlingssøn blev udnævnt af Kong Erik Magnussøn 1286, men dreven i Landflygtighed 1287[8]). Erkebiskop Jørund endelig blev af sidstnævnte Konge udnævnt til Jarl 1297[9]). Denne Jørunds Udnævnelse var den sidste, som fandt Sted i Norge. Den medførte en utilbørlig Sammenblanding af verdslig og geistlig Myndighed og var derhos ulovlig, da den ikke var skeet med Pavens Samtykke. Den synes derfor i Grunden aldrig at have traadt egentlig i Kraft, og den erklæredes, efter Jørunds Død i 1309, af Kong Haakon Magnussøn i 1310 formeligen for ugyldig[10]). I 1308 havde den samme Kong Haakon

[1]) Sn. Har. Haardr. S. Kap. 40. 42. 52. 71. [2]) Sn. Magn. Erl. S. Kap. 3. [3]) Sn. Magn. Erl. S. Kap. 30. [4]) Fornm. S. VIII, 273. 275. [5]) Fornm. S. IX, 78. 88. [6]) Fornm. S. IX, 210. [7]) Fornm. S. IX, 483. [8]) Isl. Ann. 162. [9]) Isl. Ann. 172. [10]) Thorkelins Analecta 110.

fastsat, at Jarledømmet i Norge for Fremtiden ikke skulde meddeles Nogen undtagen Kongesønner, hvorved naturligviis maa forstaaes yngre norske Kongesønner[1]). Da nu i Tidsrummets følgende Deel indtil Kalmarunionen ingen saadanne gaves, der kunde komme i Betragtning til Verdigheden, saa var det en Selvfølge, at denne blev ubesat, og at Jarledømmet i Norge i Virkeligheden ophørte.

Hvad ovenfor er sagt om Jarledømmet, gjælder denne Verdighed, forsaavidt den var forbunden med en vis styrende Myndighed eller Embedsmyndighed inden selve Norges Grændser. Forskjelligt herfra var det Jarledømme, der omfattede et eller andet af Norges Riges Skatlande. Allerede fra gammel Tid skjelnede man mellem disse tvende Slags Jarledømme, og Kong Magnus's Hirdskraa fremhæver udtrykkelig Forskjellen mellem det Jarlsnavn, som Kongen meddeler i Forbindelse med et Len i Norge, og det Jarlsnavn, som han giver de Mænd, han skikker over sine Skatlande[2]).

Af sidste Slags var Jarledømmet over Orknøerne. Dette var alt fra Harald Haarfagers Dage et virkeligt Arvelen af det norske Kongedømme for Rognvald Mørejarls Æt, arveligt ikke alene paa Mands=, men ogsaa paa Kvindesiden. Det Sidste erkjendtes, da Kong Sigurd Jorsalafarer i Aar 1129 gav Rognvald Kale Jarlsnavn og Deel af Jarledømmet paa Grund af, at han var en Dattersøn af Jarlen Rognvald Brusessøn[3]). Siden fandt Arvefølge gjennem Kvindelinien flere Gange Sted. Det statsretlige Forhold mellem de orknøiske Jarler og Norges Konger synes forresten at have været forskjelligt til forskjellige Tider. Ogsaa Jarlernes Omraade var ikke altid ganske det samme. Undertiden indskrænkede det sig til Orknøerne alene eller endog blot til en Deel af dem; undertiden strakte det sig ogsaa over Hjaltland. Forholdet mellem det orknøiske Jarledømme og Norges Kongedømme grundede sig paa gjentagne Overeenskomster. Af disse udhæver Hirdskraaen tvende som de vigtigste, nemlig den af 1195 mellem Kong Sverrer og Jarlen Harald Maddadssøn i Bergen, og den mellem Kong Magnus Lagabøter og Jarlen Magnus Gillebertssøn af 1267, ligeledes i Bergen[4]). Deling af Jarledømmet over Orknøerne mellem

[1]) NgL. III, 74. [2]) Hrdskr. Kap. 14, 15, NgL. II, 402—403. [3]) Orkn. S. 168. [4]) Hrdskr. Kap. 15, NgL. II, 403.

Brødre, ja endog fjærnere Frænder var almindelig. Ofte havde ogsaa de orknøiske Jarler, ved Siden af sit norske Len, store Landstrækninger i Skotland til Len af den skotske Krone.

Til sidstomtalte Slags Jarledømme regner Hirdskraaen ogsaa det, som Kongen meddeelte, „naar han sætter en Jarl over Island paa saadant Vilkaar, som Kongen synes, med gode Mænds Raad“[1]). I den første Overeenskomst mellem Islændingerne og Norges Konge af 1262, hvorved de underkastede sig Norges Kongedømme, er en Jarl nævnt som den, der skulde forestaa Landet, i Troskab mod Kongen og Fred med Indbyggerne[2]); og Kong Haakon Haakonssøn havde allerede i 1258, førend Islændingerne endnu ganske havde underkastet sig, udnævnt en saadan Jarl, nemlig Islændingen Gissur Thorvaldssøn[3]). Men Gissur blev baade den første og sidste, som opnaaede denne Verdighed, der for hans Person ogsaa kun havde lidet at sige og efter hans Død 1268 aldrig oftere blev besat. Den nævnes ei heller i de senere Overeenskomster.

En høiere Verdighed (tign) end Jarledømmet, men af en forholdsviis langt yngre Oprindelse var Hertugdømmet (hertogadœmi) i Norge.

Rigtignok forekommer Verdighedsnavnet Hertug (hertogi) allerede tidlig i Norges Historie, men kun ved en eneste Leilighed, nemlig under Kong Harald Haarfager. Om ham fortælles nemlig, at, da han ti Aar gammel tog Kongedømmet efter sin Fader, gjorde han sin Morbroder Guthorm til „Forstander for Hirden og for al Landsstyrelsen og til Hertug (hertogi) for Hirdfolket (hirðliðinu)“[4]). Selve Udtrykkene her vise imidlertid tydelig nok, at Hertugnavnet ved denne Leilighed ikke betegner andet end en Hærførers Stilling og Verdighed, en Betydning, som ogsaa aabenbare ligger i Ordet som den oprindelige.

Siden gjenfinder man ikke Hertugnavnet i Norge i flere Aarhundreder, førend det igjen fremtræder under Haakon Haakonssøn. Denne udnævnte nemlig sin Svigerfader, Skule Baardssøn, der alt fra 1217 var Jarl, i Aaret 1237 til Hertug[5]). Saadan som Verdigheden fra nu af viser sig, er den dog i Grunden intet andet end det ældre Jarle-

[1]) Hirdskr. l. c. [2]) NgL. I, 461. [3]) Fornm. S. X, 93—94. [4]) Sn. Harald Hrf. S. Kap. 1, jfrt. m. Fornm. S. X, 177; Fagrsk. Kap. 19, hvilken sidste imidlertid omtaler Verdigheden paa en Maade, som mere svarer til dens senere Betydning. [5]) Fornm. S. IX, 449.

dømme under et anseeligere Navn [1]) og tildeels forenet med et mere udstrakt Len. Hirdskraaens Bestemmelse angaaende Hertugens Stilling til Kongen og Riget er ganske den samme som for Jarlen. Ogsaa Udnævnelsesskikkene ere ganske de samme, kun at Kongen, efter Udnævnelsen, skulde sætte Hertugen hos sig i sit eget Høisæde. Hertugens Ed var endelig eenslydende med Jarlens [2]).

Forresten heder det i Hirdskraaen, at Hertugen skulde være „baaren til denne Verdighed med ret Arv efter Loven og kommen af ret Kongeæt." Herved menes dog ingenlunde, at Hertugdømmet skulde være arveligt, men kun at det ei maatte gives nogen anden end den, som var af Kongeætten, og ikke fjærnere i Slægt fra den regjerende Konge, end i et af de Led, som Arvefølgeloven nævnte.

Hertugdømmet i Norge var kun een Gang besat efter Hertug Skules Død (1240). Det var dengang, da Kong Magnus Lagabøter i 1273 gav sin yngre Søn, Haakon, Hertugnavn paa samme Tid som han gav sin ældre, Erik, Kongenavn. Haakon var Hertug, indtil han i 1299 blev sin Broders Efterfølger i Kongedømmet. Hans Hertugdømme omfattede Oplandene samt Oslo-Sysfel og desuden, som det lader, i det vestlige Norge Rygjafylke og maaskee mere. Udentvivl var hans Omraade regnet for at udgjøre en Trediedeel af hele Norge. Han øvede, under sin Broders Regjering, i sin Landsdeel en styrende Myndighed, som meget synes at have nærmet sig den kongelige, og nævnte sig: „af Guds Naade Norges Hertug" (með guðs miskunn Noregs hertogi).

14.

Kongens Hird.

Vi have seet, hvorledes det tidlig blev en Nødvendighed for Hærkongen at omgive sig med et Krigerfølge, der stod i et engere Tjenesteforhold til sin Fører, — og hvorledes, da Hærkongen blev Fylkeskonge, ogsaa denne trængte til et lignende Krigerfølge for at kunne opretholde sin Stilling som Fylkesanfører med Verdighed. Dette var

[1]) Hertug eller dux var paa den Tid overalt i Europa agtet for høiere Verdighedsnavn end Jarl, Greve eller comes. [2]) Hrdskr. Kap. 12, 13, NgL. II, 399—402.

Oprindelsen til Kongens Hird eller, som dens Medlemmer tidligere kaldtes, Kongens Huuskarle, fordi Kongens Forhold til dem udenfor Krigen, i Huset eller Hjemmet, var Huusbondens til hans fri Tjenere.

Den større Glands, der fra Harald Haarfagers Tid omgav det norske Kongedømme i Sammenligning med det tidligere Fylkeskongedømme, strakte sig ganske naturligt ogsaa til Kongens nærmeste Omgivelse, til hans Hird.

Hvad der nu, som for, skjelnede Hirden fra Kongens øvrige fri Undersaatter (þegnar), var det engere Tjenesteforhold. Indtrædelsen heri skede ved at røre Kongens Sverd (taka við sverði konungs), ved at lægge sine Hænder i Kongens Hænder (ganga konungi til handa) og ved at sverge en egen Troskabsed (sverja konungi hollustu eið). Ved disse symbolske Handlinger og ved denne Ed bleve de Indtrædende Kongens Sverdtagere (sverðtakarar), hans haandgangne Mænd (handgengnir menn) og hans Edsvorne (eiðsvarar). Alle, som vare indtraadte i dette Forhold, maatte være til Kongens Tjeneste, naar han krævede det, og ei forlade ham uden hans Orlov [1]).

Fra Olaf den helliges Tid findes stadigen omtalt tre Klasser af Hirden: Hirdmænd (hirðmenn), Gjester (gestir) og Huuskarle (húskarlar) [2]).

Hirdmændene dannede Kongens egentlige Livvagt (vörðr, höfuðvörðr) og Følge (fylgð). De forrettede Tjeneste skifteviis sex til tolv ad Gangen. De havde i Regelen sit Herberge i Kongens Gaard og spiiste ved hans Bord. Paa Søtog vare de paa hans eget Skib [3]).

Gjesterne forrettede det ydre Vagthold (útvörðr), holdt Speideri (njósn) i Krig og udførte overhoved Kongens Erinder rundt omkring i Landet, fjærnt og nær. De havde sin egen Anfører, kaldet gestahöfðingi, og paa Krigstog sit eget Skib. I Kongens Gaard havde de sit særskilte Herberge og Bord. Kun ved de største Høitider gik de tilbords med Kongen selv og Hirden [4]).

[1]) Hrdskr. Kap. 31. 34, NgL. II, 422. 425. [2]) Sn. Ol. Hell. S. Kap. 55; Kgsp. S. 57—63. [3]) Hrdskr. Kap. 25. 32. 33, NgL. II, 414. 423—425; Kgsp. S. 63. [4]) Kgsp. S. 59 60; Hrdskr. Kap. 44—46, NgL. II, 439—443; Fornm. S. VIII, 139. 166.

Huuskarlene forrettede alt Arbeide i Kongens Gaard under Opsyn af Raadsmanden (rædismaðr í konungs garði). Ogsaa de havde særskilt Herberge og Bord for sig [1]).

Af senere Oprindelse end disse tre Klasser, dog udentvivl allerede fra Kong Olaf Kyrres Tid, vare Skutilsvendene (skutilsveinar) og Kjertesvendene (kertisveinar) [2]).

Skutilsvend betegner egentlig: Bordsvend [3]). De havde sit Navn deraf, at de ved høitidelige Leiligheder gjorde Tjeneste ved Kongens Bord. To af dem skulde skifteviis hver Dag være om Kongens Person (halda stöðu fyrir konungi) for at ordne og tilsee Vagterne samt forrette anden forefaldende Tjeneste. De udgjorde den fornemste Klasse i Hirden og udnævntes af Kongen blandt Hirdmændene [4]). De havde efter de ældre Landslove Haulds Ret [5]).

Kjertesvendene stode ved høitidelige Leiligheder for Kongens Bord med brændende Kjerter og havde deraf sit Navn. De vare almindelig Ynglinger af de bedste Ætter, hvilke gik Kongen tilhaande uden med det Samme at blive hans Sverdtagere. De havde sin egen af Kongen beskikkede Hovding og sit eget Skib, som altid skulde følge nærmest efter Kongens [6]).

Da Kongespeilet ikke nævner nogen af disse tvende sidste Hirdklasser, og de heller ikke i Sagaerne synderlig omtales før Haakon Haakonssøns Tid, saa er det rimeligt, at man endnu ikke i det tolvte Aarhundrede har skarpt afsondret dem fra Hirdmændenes Klasse, men blot regnet Skutilsvendene for de fornemste af denne og Kjertesvendene for de ringeste. De første skulde være blandt Hirdens Styrere; de sidste skulde ved et Slags Pagetjeneste opdrages ved Hirden

[1]) Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 55; Kgsp. S. 58.

[2]) „Kong Olaf (Kyrre) havde de Hirdskikke efter udenlandske Kongers Brug, at han lod Skutilsvende staa for sit Bord og skjenke med Bordkar for sig og alle de fyrstelige Personer (tignum mönnum), som sad ved hans Bord. Han havde og Kjertesvende, som holdt Kjerter for Bordet, ligesaamange som der var fyrstelige Personer tilbords." Sn. Ol. Kyrr. S. Kap. 3, Fagrsk. Kap. 220. Jarlesønnen Magnus Erlendssøn af Orknøerne var Kong Magnus Barfods Skutilsvend, og ved 1136 omtales Skutilsvende og Kjertesvende som tjenende ved den orknøiske Jarl Paals Bord. Orkn. S. 110. 190.

[3]) Af skutill, et mindre Bord. [4]) Hrdskr. Kap. 24. 25, NgL. II, 412—415. [5]) ÆGL. Kap. 200, NgL. I, 71; ÆFL. IV. Kap. 60, NgL. I, 175. [6]) Hrdskr. Kap. 47, NgL. II, 443 f.

til senere at indtræde i Hirdmændenes Stilling. Derfor skulde selv efter Hirdskraaen, som dog er fra en Tid, da begge Klasser ere noget skarpere adskilte fra Hirdmændenes Klasse, Skutilsvendene sidde inderst (d. e. i den fornemste Plads) paa den saakaldte Hirdpall med Hirdmændene[1]). Kjertesvendene derimod skulde deeltage med Hirdmændene i Vagter og Følge[2]).

Efterhaanden opstode ogsaa i Hirden flere Embeder, hvis Indehavere nøde stor Anseelse.

Det ældste af disse Hirdembeder var Merkesmandens (merkismaðr). Oprindelsen til dette maa søges i den fjærneste Oldtid. Fylkeskongen og Hærkongen pleiede at vælge en af sine tappreste og troeste Mænd til at tage Plads i og verge Forstavnen af Kongeskibet. Denne kaldtes da Stavnbo (stafnbúi) og beholdt senere, da Stavnens Besætning blev talrigere, udmerkelsesviis Navnet som Anfører for de øvrige Stavnboer. Ham blev det tillige overdraget at bære og verge Kongens Merke eller Fane, der havde sin Plads i Skibets Forstavn, og denne hædrende Forretning gav ham Navnet Merkesmand, saameget mere som den ogsaa udstraktes til Landtog og ansaaes for det Væsentlige ved hans Stilling. Allerede i Harald Haarfagers Tid omtales Merkesmanden som en af Hirdens Formænd[3]), og senere ansaaes han altid for Hirdmændenes nærmeste Anfører, der stadigen skulde sove i samme Gaard som Kongen, være paa Kongens eget Skib, om hans Person og bære hans Fane baade i Krig og Fred. Han havde personlig Ret med Skutilsvendene, indtil han af Kong Magnus Lagabøter fik Lendermands Ret[4]).

Høiere i Verdighed og indtil Magnus Lagabøter den første af Hirdembedsmændene var Stallaren (stallari). Hvor gammelt Stallareembedet er i Norge, lader sig ei bestemt afgjøre. Man kan dog med Sikkerhed følge det op til Kong Olaf Tryggvessons Tid ved Aar 1000[5]), og allerede under Olaf den hellige finder man Stallarens Forretninger angivne i Overeensstemmelse med Hirdskraaens Fremstilling. Stallaren havde i ældre Tider sin Plads i det ringere Høisæde lige-

[1]) Hrdskr. Kap. 51, NgL. II, 447. [2]) Ssk. Kap. 47, NgL. II, 444.
[3]) Egils S. Kap. 16. [4]) Hrdskr. Kap. 23. 50, NgL. II. 411 f., 446 f.
[5]) Fornm. S. II, 331.

over for Kongen, og fra Olaf Kyrres Tid paa den saakaldte Stallarestol (stallarastóll) blandt de tilstedeværende Høvdinger t. Ex. Lendermændene[1]). Stallaren skulde paa Kongens Bud tale paa hans Vegne ved offentlige Leiligheder, til Thinge og paa Hirdstevner, holde Orden i Hirden og fremføre dens Andragender for Kongen. Han skulde ogsaa have Opsyn med Skydsen paa Kongens Reiser. Af denne sidste Forretning, en Staldmesters nemlig, er maaskee Navnet (beslægtet med stallr, Stald) at udlede. Han havde personlig Ret med Lendermændene, skjøndt han stod efter dem i Verdighed. Oftest var der to eller flere Stallarer ad Gangen[2]).

Baade Merkesmand og Stallare udnævntes af Kongen blandt Hirden og ansaaes begge i Forening med de i Hirden tilstedeværende Lendermænd og, i det mindste fra Magnus Lagaboters Tid, ogsaa Skutilsvendene som Hirdens Forstandere eller Hirdstyrere (hirðstjórar)[3]).

Af ringere Betydning vare oprindelig og langt ned i Tiden tvende andre Hirdembedsmænd: Drotseten (dróttseti) og Skjenkeren (skenkari). Den forstnævnte var et Slags Kjøgemester eller Huushovmester, der havde Tilsyn med Kongens Bord og Kjøkken. Den anden havde med Skjenkningen og Drikken at gjøre. Begge udnævntes af Kongen blandt Skutilsvendene, nøde deres personlige Ret og regnedes i deres Tal. Dette var endnu Skikken paa Magnus Lagabøters Tid. Men siden kom Drotseten til at indtage en langt vigtigere Stilling ikke alene i Hirden, men i det hele Styrelsesverk, som nedenfor skal omhandles[4]).

[1]) Sn. Ol. hell. S. Kap. 55, Ol. Kyrres S. Kap. 3.

[2]) Hrdskr. Kap. 22, 49, NgL. II, 410, 446; AEGL. Kap. 200, sst. 1, 71; AEFL. IV. Kap. 60, sst. 1, 175. Stallarens Embede og Navn er dog neppe af eiendommelig norsk eller nordisk Oprindelse. Man finder nemlig tidlig ved de angelsaxiske Kongers Hof en Embedsmand, som kaldes stallere eller steallere, og det i et Tidsrum, som ligger forud for Norges og de andre to nordiske Rigers Oprettelse. Det samme Embedsnavn findes ogsaa hos de gamle Friser, ligesom Verdighedsnavnet comes stabuli (hvoraf det senere connetable) hos de gamle Franker peger sammesteds hen. Forresten var det beslægtet i Betydningen med det tydske maraskalk (af marach Hest og skalk Tjener), i Middelalderens Latin marascalcus.

[3]) Hrdskr. Kap. 24, NgL. II, 412.

[4]) Hrdskr. Kap. 26, NgL. II, 415. Ogsaa Drotsetenavnets udelukkende Nordiskhed eller Norskhed er høist tvivlsom, skjønt Udledningen af drótt, Hird, og setja, sikke til Sæde, falder høist naturlig. De gamle Tydskere havde nemlig ligeledes Embedsnavnet Truchsess, der baade i Form og Betydning udtrykker det Samme.

Foruden disse her opregnede verdslige Embedsmænd havde Hirden ogsaa lige fra Christendommens Indførelse i Norge sine geistlige. De første christne Konger, Olaf Tryggvessøn og Olaf den hellige, havde en Hirdbiskop (hirðbiskup)[1], som ledsagede dem paa deres Omvendelsesreiser og øvede stor Indflydelse paa den norske Kirkes første Indretning og paa den ældre norske Kirkelovgivning. Efter Olaf den helliges Tid nævnes ei dette Embede meer. Maaskee er det faldet bort efter Christendommens fuldkomne Indførelse i Landet, da flere Biskopper udfordredes, og i ethvert Fald er det ophørt ved Norges Inddeling i faste Biskopsdømmer i Slutningen af det 11te Aarhundrede eller Begyndelsen af det 12te. Men istedet herfor traadte een eller flere Hirdprester (hirðprestar). Deres Kald var vel oprindelig reen geistligt, nemlig at udføre den huuslige Gudstjeneste og de dermed forbundne Handlinger for Kongen og hans Hird. Men snart kom hertil ogsaa en anden Bestilling, nemlig at være Kongens Skrivere og tildeels hans Regnskabsførere. I det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede finder man den Hirdprest, som fortrinsviis havde med Udfærdigelsen af Kongens Breve at gjøre, almindelig nævnt Kongens Kapellan (kapalín). Til denne samme var, idetmindste undertiden, Overtilsynet ved Kongens Skatkammer (féhirzla) betroet, saaledes at han tillige var Kongens Skatmester (féhirðir)[2].

Af dette Forhold udviklede sig omsider det saare vigtige Kantslerembede. Det maa antages egentlig at være oprettet og dets Pligter og Rettigheder fastsatte af Kong Magnus Lagaboter (1263—1280). Kantsleren omtales i Hirdskraaen først af alle Hirdembedsmænd. Han skulde, heder det, være en af Kongens høieste Raadgivere og nyde Ret og Hæder lige med Lendermændene. Han skulde, saavidt muligt, altid være i Kongens Nærhed, gjemme det kongelige Segl og under sit Ansvar sørge for Udfærdigelsen af alle kongelige Breve. Desuden skulde han have under sit Opsyn alle Kongedømmets

[1]) Fornm. S. I, 229; Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 55.

[2]) Kgsp. Anhang 186; Sn. M. Erl. S. Kap. 26. Hvor vigtig en saadan Hirdprests Stilling var, og hvor stor hans Indflydelse, sees bedst af, hvad der fortælles om Ivar Bodde, der som Kapellan tjente Kong Sverrer og hans nærmeste Efterfølgere og endnu var af Kong Haakon Haakonssøns meest fortroede Raadgivere i dennes tidligste Regjeringsaar. Fornm. S. IX, 260—262.

Regnskaber og Fortegnelserne over dets Jordegods og øvrige Eiendomme. Kantsleren skulde udnævnes af Kongen paa et Hirdstevne og her aflægge en særegen Troskabsed. Kongen skulde nemlig lade alle haandgangne Mænd, som vare ham nær, blæse sammen til et Hirdmøde. Her skulde han derpaa lade lyse, at han giver den Mand, han nævner, sit Indsegl med den Hæder, som dermed følger. Den Udnævnte skulde falde paa Knæ for Kongen og sverge ham Troskab med følgende Ed: „Dertil lægger jeg Haand paa denne hellige Bog, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre N., Norges Konge, huld og tro, aabenbare og lønligen, hvor som han er stedt, efter det Vid, som Gud forlener mig. Det skal jeg og holde lønligt, som Kongen byder mig at lade være lønligt. Saa hjælpe mig Gud og disse hellige Ord, som jeg holder paa!" Kongen, lægges der til i Hirdskraa, bør omhyggelig vælge sin Mand til dette Embede, „allerhelst da man kan sige, at han er Kongens anden Skriftefader; thi Mangt faar han at vide af Kongen, som denne kun vil sige ganske faa Andre"[1]).

Kantsleren havde under sig flere Klerker eller Notarier som Skrivere[2]). Forresten vedbleve ogsaa efter Kantslerembedets Oprettelse Hirdpresterne. Der skulde ifølge Hirdskraaen være tvende saadanne i Kongens Gaard, hvilke skulde forrette de gudstjenstlige Handlinger for Kongen og hans Hird[3]). Det fastsættes vel ikke udtrykkeligen i Hirdskraa, at Kantsleren skulde være en Geistlig, men hans Embedspligter medførte, at han maatte have en lærd Opdragelse af det Slags, som dengang sjælden fandtes udenfor den geistlige Stand. Ved en Forordning af Kong Haakon Magnussøn af 1314[4]) fastsattes, at den, der var Provst ved Mariekirken i Oslo, Kongens Kapel, tillige skulde være Kronens Kantsler (krúnunnar canceler), men at ogsaa en af Hirdpresterne, hvem Kongen med Kantslerens Raad dertil fandt mest skikket, skulde være Vicekantsler (vicecancellarius); og han skulde forrette Kantslerens Embede, naar denne ikke selv kunde være tilstede hos Kongen.

Denne Bestemmelse, der knyttede Kantslerembedet til en vis høi

1) Hrdskr. Kap. 21, NgL. II, 409 f.
2) NgL. III, 77 f.
3) Hrdskr. Kap. 21.
4) Dipl. Norv. I, 127.

Stilling i Kirken, hvilken dog Kongen besatte, synes betydelig at have forøget dets Glands og Selvstændighed. Bestemmelsen synes imidlertid ikke altid efter Kong Haakons Død strengt at være overholdt. Vel var, saavidt skjønnes, Provsten til Mariekirken selvskreven til hiint Embede, naar det virkelig besattes; men ofte synes det at have været ubesat og dets Forretninger besørgede af en ringere Geistlig, der naturligviis ikke havde Kantslerens Selvstændighed. Dette fandt, som det lader, oftest Sted paa Grund af Avindsyge fra de verdslige Stormænds Side, der misundte og frygtede Kantsleren i hans indflydelsesrige Stilling som Ihændehaver af Kongens Segl, især naar Kongen selv var mindreaarig eller udenfor Riget, hvilke begge Tilfælde oftere indtraf i Løbet af det fjortende Aarhundrede.

Hirdmændene og Gjesterne udgjorde Hirdens egentlige Kjerne. Hver af disse dannede for sig et mindre Samfund (löguneyti), der selv havde Stemme med, naar et nyt Medlem (lögunautr) skulde optages[1]). Optagelsen foregik paa en meget høitidelig Maade, og da var det, at Sverdtagningen, Troskabseden og Haandgangen fandt Sted, hvilket ikke gjentoges ved Opflytningen i en høiere Klasse eller til et Hirdembede.

Skikkene ved denne Leilighed vare i Hovedsagen de samme for Hirdmand og Gjest. Hirdmanden knælede for Kongen, lagde sin høire Haand paa Heftet af hans Sverd og kyssede Kongens Haand; dernæst svor han Troskabseden paa Evangeliebogen og lagde endelig knælende begge sine Hænder i Kongens Hænder. Han blev nu af den opvartende Skutilsvend ledet om til Haandrækning, først til de nærværende Lendermænd og dernæst til de øvrige Hirdmænd. Om Gjesten nævnes ei i Hirdskraaen, at han skulde lægge sine Hænder ind i Kongens, og der

[1]) Da Skalden Stuf Thordssøn bad Kong Harald Haardraade om, at denne vilde gjøre ham til sin Hirdmand, svarede Kongen ham, at dette kunde han ikke strax love ham; „thi dertil maa jeg have mine Hirdmænds Raad." Fornm. S. VI, 393. I Hirdskraaen foreskrives ogsaa udtrykkeligen med Hensyn til nye Hirdmænds og Gjesters Optagelse, at Stallaren, Merkesmanden, eller hvilken anden Kongen vil, i Forveien skulde adspørge de i Hirden nærværende Hirdmænd eller Gjester, om nogen af dem havde Noget mod den til Optagelse Anmeldte at indvende; og hvis dette var Tilfælde, skulde hans Sag foreløbig undersøges. Denne Adfærd benævnes „at leita löguneytis" d. e. at søge Optagelse i Samfundet og betegnes som „gammel Skik" (forn siðr). Hrdskr. Kap. 30, 43, NgL. II, 422, 439.

er heller ikke ved ham Tale om nogen Haandrækning til Andre end hans egne Samfundsbrødre (lögunautar)[1]).

Huuskarlene vare utvivlsomt i ældre Tider, paa samme Maade som Hirdmænd og Gjester, Kongen tjenstbundne, skjønt deres Antagelse vel har foregaaet med mindre Høitidelighed. Men paa den Tid, da Kong Magnus's Hirdskraa blev til, vare de traadte ganske i Baggrunden som et lavere Huussinde, der ikke meer regnedes til Hirden i strengere Betydning, ja maaskee ikke engang længer vare haandgangne i egentligste Forstand, hvorfor de heller ikke ere inddragne under Hirdlovens Bestemmelser[2]).

Kjertesvendene, der kun vare Kongen haandgangne, men ikke hans Sverdtagere, aflagde ved sin Optagelse ingen egentlig Ed. Intet foreløbigt Samtykke af Hirden udfordredes heller ved denne Leilighed. Drotseten fremførte kun den vordende Kjertesvend for Kongens Bord, naar Maaltidet var endt, og Kongen skulde tage Haandtvæt. Kongen rakte sin høire Haand frem over Bordet, og Svenden omsluttede den med begge sine Hænder og kyssede den, idet han ved denne Handling aflagde et Troskabsløfte, der traadte i Edens Sted. Derpaa kastede Kongen et Haandklæde over hans Hals og lod ham holde Vandfadet for sig, medens han toede sine Hænder[3]).

Skutilsvendene og alle de øvrige Hirdstyrere udnævntes, som allerede omtalt, blandt Hirdmændene og vare som saadanne allerede Kongens Sverdtagere, Haandgangne og Edsvorne. Skutilsvendenes Udnævnelse foregik ifølge gammel Sedvane paa den Maade, at Kongen ved Bordet rakte den vordende Skutilsvend et tomt Drikkekar, hvilket han modtog, idet han kyssede Kongens Haand, fyldte det og gav det atter til Kongen[4]). Stallarens, Merkesmandens, Drotsetens og Skjenkerens Udnævnelse skede blot ved en Kundgjørelse, og desuden for Stallarens Vedkommende derved, at Kongen selv ledede ham til

[1]) Hrdskr. Kap. 31, 43, NgL. II, 422 f., 439.

[2]) At den egentlige Haandgang for Huuskarlenes Vedkommende længe før Magnus Lagabøters Tid, maaskee allerede i Olaf Kyrres, var ophørt, synes næsten at kunne sluttes af Fagrsk. Kap. 220, hvis Udtrykket her er fuldkommen nøiagtigt, og handgengnir ikke brugt for málamenn (Mænd som faa Løn) jfr. Kgsp. S. 58.

[3]) Hrdskr. Kap. 47, NgL. II, 443 f.

[4]) Hrdskr. Kap. 24, NgL. II, 412 f.

hans Stallaresæde, — og for Merkesmandens derved, at Kongen paa et Hirdmøde selv overgav ham sin Fane, hvilken den anden modtog, idet han kyssede Kongens Haand[1]).

I enhver Hirdklasse havde Medlemmerne Sæde efter sin Tjenestealder[2]).

Hirdeden, hvilken var den samme for Hirdmænd og Gjester[3]), indeholdt en Forsikkring ikke blot om Troskab mod Kongen, men ogsaa om at skulle holde de Eder, som Kongen havde svoret alt Landsfolket. Den lød efter Hirdskraaen som følger: „Dertil lægger jeg Haand paa denne hellige Bog, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre N., Norges Konge, huld og tro, aabenbare og lønligen. Følge skal jeg ham indenlands og udenlands og ingensteds skilles fra ham uden hans Tilladelse, eller uden at fuld Nødvendighed byder. Holde skal jeg ogsaa de Eder, som han har svoret alt Landsfolket, efter det Vid, som Gud giver mig. Saa være Gud mig huld og disse hans hellige Ord, som jeg siger sandt, gram, om jeg lyver!"[4]). Denne Ed knytter, som man let seer, Hirden paa det nøieste til Kongens Person, ja indlemmer den paa en Maade i moralsk Henseende i denne. Løftet om at holde de Eder, som Kongen har svoret alt Landsfolket, forpligter Hirden i det Hele, alle, som vare Kongen haandgangne, hvilket Hirdskraaen udtrykkelig udtaler, til at holde Loven mod Kongens Thegner, under Straf af at udstødes af Hirdsamfundet som den, der har brudt baade Kongens Ed og sin egen[5]). Og det forudsætter derhos for Hirdstyrernes Vedkommende, for deres af Hirden, som maatte regnes som Kongens selvskrevne Raadgivere, et Ansvar, baade for Gud og Folket, for at Kongen selv holdt sin svorne Ed til det sidste.

Ikke alle til Hirden hørende Personer vare altid samlede om Kongen. Mange vare spredte over Landet i Kongens Syssel eller hans Forretninger; disse havde i Almindelighed til sit Underhold anviist Indtægter af noget vist Kongedømmets Jordegods, hvad man kaldte Veitsle (veitsla). Andre sad hjemme i Kongens Orlov og havde da

[1]) Hrdskr. Kap. 22, 23, 26, NgL. II, 410—412, 415. [2]) Hrdskr. Kap. 25, NgL. II, 413. [3]) Hrdskr. Kap. 43, NgL. II, 439. [4]) Hrdskr. Kap. 31, NgL. II, 423. [5]) Hrdskr. Kap. 34, NgL. II, 426.

i Regelen intet Kongsgods til Underhold[1]). Men de, som vare i Kongens Gaard, modtog fast Løn (máli) af Kongen[2]), og denne Løn udrededes dem den ottende Dag i Julen d. e. paa Nytaarsdag[3]).

Naar flere Konger styrede Landet i en Fællesstyrelse, saa kunde disse vistnok, forsaavidt de vare unge og umyndige, nøies med en fælles Hird; men naar de vare myndige og selvstyrende, havde hver Konge sin. Saaledes fortælles om Harald Gilles Sønner, Kongerne Sigurd Mund og Inge, at disse i sin Barndom begge havde een Hird; deres Broder Eystein derimod, som allerede var voxen, da han kom til Norge, havde sin Hird for sig selv. Men da Sigurd og Inge bleve noget ældre, deelte ogsaa de Hirden mellem sig[4]). Dette grundede sig naturligviis i Forestillingen om den nøie Forbindelse, der fandt Sted mellem Hirden og Kongens Person. Heraf udsprang ogsaa den Vedtægt, at ved en Konges Død ansaaes hans Hirds Forpligtelse at være løst, saaledes at ved enhver ny Konges Tiltræde en ny Haandgang maatte finde Sted i Forening med Sverdtagen og Ed. Dette skede paa et Hirdmøde, der ordentligviis holdtes næste Dag efter Kongens Antagelse[5]). Imidlertid var det derhos Skik, at Kongen allerede paa det Hirdstevne, der holdtes strax forud for hans Antagelse, meddeelte Hirden et almindeligt Løfte, at hvert af dens Medlemmer skulde beholde den Navnbod (nafnbót) d. e. Rang og Stilling, han før havde[6]).

Skjønt Hirden, som viist, dannedes af flere Klasser, saa udgjorde den dog i det Hele et videre Samfund, hvis Medlemmer ikke alene vare bundne til Kongen og Riget, men ogsaa til hinanden indbyrdes ved visse Forpligtelser. Blandt disse maa udhæves følgende: De skulle advare og hjælpe hinanden i Tilfælde af fiendtligt Overfald eller anden Ulykke. De skulle holde Fred mellem sig indbyrdes, og i Tilfælde af Tvist underkaste sig dens Afgjørelse ved Kongen selv eller den, Kongen af deres Midte skikker til Dommer. De skulle afholde sig fra at bagtale sine Staldbrødre. De skulle indfinde sig til Møde, naar Kongens Luur kalder dem, hvad enten det er til almindeligt Møde eller til Møde for den enkelte Klasse. I sidste Tilfælde maa den ene Klasse

[1]) Kgsp. S. 60. [2]) Kgsp. S. 59. [3]) Fornm. S. VI, 243. IX, 482 o. fl. St. [4]) Sn. Sig. Ing. Eyst. S. Kap. 21. [5]) Hrdskr. Kap. 11, NgL. II, 399. [6]) Hrdskr. Kap. 5, NgL. II, 395.

ikke trænge sig ind i den andens Forsamling. — De skulle i Krig holde Kirkefred og Kvindefred. — Hvo, som ikke opfyldte disse Forpligtelser, han skulde udstødes af Samfundet, hvis ikke Kongen benaadede ham[1]).

For dem af Samfundet, der uden egen Brøde bleve vanføre og utjenstdygtige, blev der, som det lader, allerede fra gammel Tid føiet visse Foranstaltninger. Af den Tiende nemlig, som Hirden var skyldig at yde baade af vundet Krigsbytte og af sin Løn, skulde alle Landets Biskopper tilsammen have een Trediedeel, Hirdpresterne en anden; men den tredie skulde henlægges til et Hospital, i hvilket de utjenstdygtige af Hirden, hvilke ei havde Midler til at underholde sig selv, skulde optages. Senere gjorde Kong Magnus den yderligere Bestemmelse, at for samme Øiemed Enhver, som indtraadte i Hirden, skulde ved sin Indtrædelse give en vis Penge, afpasset efter den høiere eller lavere Klasse, hvori han optoges[2]). Magnus's Søn, Kong Haakon, indskjærpede denne Forpligtelse og sørgede ved nye Indretninger for dens Overholdelse[3]).

Hirdens indre Anliggender afgjordes paa Hirdmøder eller Hirdstevner (hirðstefna), deels under Kongens egen, deels under Hirdstyrernes Ledning. Hirden havde, baade med Hensyn til sine Medlemmers Forhold indbyrdes og samtliges Forhold til Kongen, sin egen Hirdlov (hirðlög), der dog ingenlunde unddrog dem fra Lydighed mod den almindelige Landslov. „Vi ere edbudne," lader hiin Lov dem selv sige, „til at holde Loven og styrke den, men ikke til at bryde den"[4]). Denne Hirdlovs Grundlag maa søges i ældgamle Vedtægter, hvilke rimeligviis først ere bragte i et Slags Orden og indre Sammenhæng af Kong Olaf den hellige og siden ere udvidede og nærmere bestemte af Kong Olaf Kyrre[5]). Naar den først er bleven skriftlig optegnet, vides ikke; men som skreven Lov benævntes den Hirdskraa (hirðskrá). At en saadan har været til, før Kong Magnus Lagabøter udgav sin Hirdskraa, fremlyser af flere Steder i denne, hvor en ældre udtrykkelig omtales under Navnet: den gamle Hirdskraa (hirðskrá hin forna)[6]), hvilken dog i alt Væsentligt maa have stemmet med Mag-

[1]) Hrdskr. Kap. 39. 41. 42, NgL. II, 435—438. [2]) Hrdskr. Kap. 53, NgL. II, 449. [3]) Retterbod af 17de Juni 1308, NgL. III, 78 f. [4]) Hrdskr. Kap. 40, NgL. II, 436, jfrt. m. Kap. 34, S. 426. [5]) Sn. Ol. Hell. S. Kap. 55, Ol. Kyrr. S. Kap. 3. [6]) Hrdskr. Kap. 48, 49, 50, NgL. II, 446.

nus's[1]). Hirdskraaen skulde oplæses for Hirden hver Juul, og Oplæsningen være tilendebragt inden 13de Dag eller Helligtrekonger[2]). Ved at udstede en ny Hirdskraa havde Kong Magnus ingenlunde til Hensigt at indføre gjennemgribende Forandringer i den ældre Hirdindretning, men snarere at give denne en større Fasthed ved at underkaste den bestemtere Regler. Hans Tilsætninger sigte alle fortrinsviis til at indskjærpe gode Seder og sleben Adfærd hos Hirdens Medlemmer, — nøiere fastsætte Skikkene ved deres Optagelse, og overhovedet saa klart som muligt at udtale Hirdindretningens Oiemed, der ligesaameget var at styrke og hjælpe Kongedømmet i Opfyldelsen af dets Skyldighed i Egenskab af den høieste styrende Statsmagt, som at give det ydre Glands. Magnus stræbte paa en Maade at drage det hele for Rigsstyrelsen nødvendige Embedsverk ind under Hirdskraaen. Men dette var ganske vist ingen ny Tanke. Kongespeilet viser os klart, at den var levende vakt allerede et Aarhundrede før Magnus. Dens Grund skimtes i Norges Statsindretning ligefra Olaf den helliges, ja fra Harald Haarfagers Dage. Tanken trængte imidlertid til at udtales tydeligen og fremtræde i Verket, samstemmende med de Forandringer, som Tidsaand og Omstændigheder havde frembragt i Norges Statsforfatning i dens Heelhed.

Men uagtet Kong Magnus Lagabøter ved sin Hirdskraa ingen væsentlig Forandring gjorde i den ældre Hirdindretning, saa fattedes dog under samme Konge en Bestemmelse, der, skjønt ubetydelig i sit Ophav, dog synes at have virket til efterhaanden at give den norske Hird en forandret Charakteer og et forandret Udseende. I Aaret 1277 meddeelte Magnus den første Klasse i Hirden, Skutilsvendene, Navn af Riddere og Herrer[3]).

Begge Navne havde vel ogsaa før stundom været anvendte i Norge paa de fornemste af Kongens haandgangne Mænd, men da kun som en Efterligning af Udlandets Brug, og uden at Benævnelsen

[1]) Dette fremgaar ved nærmere Betragtning af de ved Slutningen af Magnus's Hirdskraa tilføiede Retterbøder deels af Kong Haakon Haakonssøn, deels af Kong Magnus Lagabøter. Hrdskr. Kap. 48—54, NgL. II, 444—450.

[2]) Hrdskr. Kap. 54, NgL. II, 449—450.

[3]) Isl. Ann. 154.

havde vundet Hevd for nogen vis Klasse[1]). Herrenavnet blev desuden i Tiltale sjælden eller aldrig brugt uden til Rigets øverste Høvdinger, som Konge, Biskop, Hertug eller Jarl, altsaa til dem, der regnedes for Tignarmænd, men straktes sjælden eller aldrig længere ned. Idet Magnus nu meddeelte disse to Hædersnavne i Forening som et Udmerkelsestegn til den første Klasse af Hirden, synes Hensigten dermed ogsaa kun at have været den, at stille den norske Konges nærmeste Omgivelser, især i Udlændingens Øine, paa samme Trin af Anseelse, som Ridderne i alle vesteuropæiske Lande dengang indtoge, skjønt Ridderverdigheden der i Grunden var noget ganske andet, end hvad den nogensinde blev i Norge. Det nye Navn medførte i Norge, saavidt skjønnes, ingen andre Rettigheder, og satte ikke dem, hvem det meddeeltes, i noget andet Forhold til Kongedømme og Folk, end som Hirdskraaen tidligere for Skutilsvendene fastsatte.

Og dette var ikke alene Tilfælde under Magnus selv, men ogsaa under hans Sønner. Af Kong Haakon Magnussøns Retterbod af 1308 er det nemlig klart, at den Hirdindretning, som Hirdskraaen meddeler, i Hovedsagen endnu har været gjældende, og at den nævnte Lov har været anseet som Rettesnoren i alt, hvad Hirdvæsenet vedkom. De ældre Hirdembeder forudsættes som fremdeles tilværende; idetmindste nævnes udtrykkelig Kantsler, Merkesmand og Drotsete, samt desuden en Fehirde eller Skatmester som Besørger af Indtægter og Udgifter. Ridderne omtales som skyldige til skifteviis at gjøre daglig fast Tjeneste (halda stöðu) hos Kongen, ganske som Skutilsvendene i Hirdskraaen; og det Udtryk, som bruges om Riddernes Udnævnelse: at gjøres (eller gjøre sig) til Ridder med (ved) Kongens Haand" (gerast riddari með konungs hendi), vil rimeligviis intet andet sige end gaa Kongen tilhaande, gjøre sig til hans haandgangne Mand og hentyder saaledes neppe paa nogen Forandring af, hvad tidligere var Brug ved Hirdmændenes Haandgang eller Skutilsvendenes Udnævnelse. Hirdmænd, Gjester og

[1]) I Kongespeilet siges saaledes om de egentlige Hirdmænd: „Disse Mænd bør med Rette kaldes Herrer (herrar) af alle dem, som bære ringere Navne, end de selv;" og senere sættes hirðmenn og riddarar som eenstydende. Kgsp. S. 63, 64.

Kjertesvende omtales fremdeles som Klasser i Hirden. Med Hirdmændene synes Herbergessvendene (herbergissveinar) at stilles i Klasse, ligesom Gjesterne og Kjertesvendene paa en Maade sammenstilles, idet ogsaa de Svende, der tjene for Kongens Bord (sveinar er fyrir borðum þjóna), — hvorved naturligviis forstaaes noget meget ringere end Skutilsvendene eller, som de nu kaldtes, Ridderne, — sættes dem ved Siden. Endelig foreskrives, at Hirdskraaen skal oplæses for de haandgangne Mænd i Julen, naar de modtage sin Løn (máli), for at Enhver skulde kjende sin Skyldighed mod Kongedømmet [1]).

Alt dette hentyder paa, at Ridderverdighedens Oprettelse for det første ikke har medført nogen væsentlig Forandring i Hirdindretningen, ligesom ogsaa den Omstændighed, at den norske Ridderverdighed udgik og stedse vedblev at udgaa fra Kongen alene og ikke kunde meddeles af Nogen uden af Kongen personlig, dannede en Grundforskjel mellem den og Ridderverdigheden til samme Tid i de fleste andre europæiske Lande (Sverige dog og tildeels maaskee Danmark undtagne), hvor den bestod ved sig selv (meddeeltes af enhver Ridder) uafhængig af nogen Meddelelse fra Kongens Side.

Noget anderledes stillede dog Sagen sig, efterat Lendermandsverdigheden, hvorom mere siden, af Kong Haakon Magnussøn ved ovennævnte Forordning af 1308 for kommende Tider var ophævet, de tilværende Lendermænd efterhaanden bortdøde og Verdigheden tilsidst ganske forsvandt. Da fik nemlig Riddernavnet en forøget Betydning. Det kom nu til at betegne ikke alene den første Klasse i Kongens Hird, men ogsaa den høieste verdslige Stilling i Staten. Ridderne gik nu i Rang næst efter Biskopperne og de med dem ligestillede Prælater og verdslige Tignarmænd, om slige gaves. De indtoge i flere Henseender Lendermændenes ældre Plads i Statssamfundet. Vel traadte Ridderne ikke derfor ud af sit oprindelige Forhold til Kongedømmet, men deres Anseelse blev dog nu langt større end tilforn, især da de paa en Maade arvede Lendermændenes Stilling som Kongens nærmeste naturlige Raadgivere af Verdslige. Dette har vist-

[1]) Retterbod af 17de Juni 1308, NgL. III, 74—81; jfr. Retterbod af 15de Mai 1311, sst. S. 90.

nok allerede yttret sig i den ældre Haakon Magnussøns seneste Regjeringstid, og det er ikke usandsynligt, at den store Forøgelse i Riddernes Antal, idet Kongen i 1316 paa een Dag meddeelte ikke mindre end fire og tyve Personer Ridderverdigheden[1]), har staaet i Forbindelse med Forestillingen om den forøgede Vigtighed af deres Kald. Men end mere fremtræder det under Haakons Eftermand, Kong Magnus Eriksøn, da Nordmændene udentvivl meer og meer vante sig til at betragte Ridderverdigheden i Norge som eensbetydende med, hvad den var i Sverige. Ved Siden heraf falder ogsaa en anden Omstændighed sterkt i Oinene, — nemlig at Riddernes Antal i Norge, hvilket ved Kong Haakons Død 1319 var temmelig betydeligt, fra Aarhundredets Midte var i stadigt Aftagende, saaledes at der ved Kong Olaf Haakonssøns Død 1387 ikke synes at have været meer end ganske faa — maaskee endog ikke meer end tre eller fire —, som i hele Norge bar Riddernavn. Hvad Aarsagen har været til denne Besynderlighed, vides ikke: om den har ligget i en Uvillie hos Kongerne mod Ridderverdigheden, som en Indretning, der truede med at gjøre Skaar i deres egen styrende Myndighed, eller i Avindsyge hos Biskopperne, der selv vilde gjælde meest i Kongens Raad, eller endelig i Ængstelse hos Folket, især Bønderne, der har holdt paa den gamle Lighed for Loven og frygtet en Forrykkelse i denne derved, at en Herrestand, ligesom Tilfældet allerede var baade i Sverige og Danmark, skulde hæve sig over Loven og berøve Bondealmuen al Indflydelse paa Statens Anliggender. Muligen kan Aarsagen søges paa alle tre Steder. Høist merkeligt bliver altid, hvad de gamle Annaler fortælle om Erlend Philippussøn af Losna, der døde 1407 og i sin Tid var en af Norges gjæveste Mænd og Medlem af Kongens Raad, — at han holdt paa sit Bondenavn og aldrig vilde lade sig gjøre til Ridder, skjønt Kongerne selv gjentagende tilbøde ham det[2]). Den Slutning tør man vist i ethvert Fald uddrage af Fortællingen, at Ridderverdigheden i sin nyere Betydning intet Grundfæste havde vundet i Norge før Kalmarunionen, — at den ingenlunde støttede sig til den norske Almeenheds Sympathier, og end mindre inden selve sine Indehaveres

[1]) Isl. Ann. 208.
[2]) Isl. Ann. 382.

Kreds havde udviklet sig til nogen ærefrygtbydende selvstændig Magt i Staten. Under Kong Erik af Pommerns Styrelse finder man vel igjen de norske Ridderes Antal forøget; men høit steg det aldrig.

Ligesom Riddernavnet og Ridderverdigheden efter 1319 fik en forhøiet Betydning, saaledes synes i modsat Retning en Forandring at være indtraadt med Hensyn til de lavere Hirdklasser — dog vistnok ikke pludselig, men lidt efter lidt. Fra det nævnte Tidspunkt af forsvinde nemlig Navnene Hirdmænd, Gjester og Kjertesvende, og i Stedet fremtræder kun eet Navn, antydende en lavere Hirdverdighed, og det er: Svende. Den nu forekommende Inddeling af Kongens haandgangne Mænd er: Riddere (riddarar) og Svende (sveinar), og disse Navne svare ligefrem til den andensteds inden Ridderstanden brugelige Inddeling i milites (Riddere) og armigeri (Svende, Væbnere). Med disse latinske Benævnelser udtrykkes ogsaa de anførte norske i Breve, udfærdigede paa Latin. Men hvorvidt under Svendenes eller Væbnernes Klasse har været indbefattet baade Hirdmænd, Gjester og Kjertesvende, eller — hvad maaskee er sandsynligere — blot de første, og hvorledes man i sidste Fald har nævnet de tvende senere Klasser, om de vedbleve, — det lader sig ikke bestemt afgjøre. At man i Regelen betragtede Optagelsen i Svendenes Klasse som et nødvendigt forberedende Trin for siden at stige op i Riddernes, er sikkert. Det var ogsaa ganske stemmende ikke alene med Brugen i Udlandet, men og med de ældre norske Forholde, da man for at blive Skutilsvend forud maatte være Hirdmand[1]).

Ogsaa med Hensyn til Hirdembederne indtraadte efter 1319 en iøinefaldende Forandring. Stallaren og Merkesmanden forsvinde, medens derimod Drotseten, der endnu ifølge Magnus's Hirdskraa blot er Kongens Huushovmester, hæves til en meget forøget Anseelse derved, at med hans Embede, ved gjentagne Leiligheder, en Rigsforstanders Verdighed og Virksomhed blev forenet. Drotseten og Kantsleren optræde nu som noget Mere end blot Hirdembedsmænd. De vise sig som et Slags høie Rigsembedsmænd og som de eneste saadanne. Men det maa vel merkes, at det første Embede, som Rigsembede idetmindste, kun under særegne Omstændig-

[1]) See ovf. S. 79.

heder (især under Mindreaarighedsstyrelser) besattes, — og at det sidste, som allerede forhen yttret[1]), ikke heller var ganske stadigt.

Til Slutning nogle Ord om Hirdens Talrighed. Til Bestemmelsen heraf har man kun fra enkelte Tider nogenlunde tilforladelige Opgifter, og disse udvise, at Medlemmernes Antal ingenlunde altid har været det samme. Om Olaf den hellige og de nærmeste Konger efter ham heder det, at de almindelig havde om sig sexti Hirdmænd, treti Gjester og treti Huuskarle. Om Olaf Kyrre derimod fortælles, at han havde det dobbelte Antal af hver Klasse (120 Hirdmænd, 60 Gjester og 60 Huuskarle)[2]). Ingen af disse Opgifter strækker sig imidlertid, som det lader, videre end til dem, som vare i Kongens Gaard, eller til dem, som ledsagede ham paa hans Reiser. I saa Fald maa, naar de medregnes, som opholdt sig andensteds i Landet i Kongens Forretninger eller vare paa Reiser i hans Erinder, Antallet have været meget større. Neppe er efter Olaf Kyrres Tid Hirdens Tal for det første atter blevet formindsket. Tvertimod er det høist sandsynligt, at de i det tolvte og trettende Aarhundrede oftere indtrædende Fællesstyrelser og Krige mellem de Samstyrende snarere have forøget Hirdens Tal. Thi Hirden udgjorde Hærens Kjerne og de stridende Kongers fornemste Styrke. I det Slag ved Nidaros 1179, i hvilket Erling Skakke tilsatte Livet, fortælles der, at 60 Hirdmænd faldt, og det, som det lader, paa Magnus Erlingssøns Side alene[3]). Og i Aaret 1181, altsaa kun fire Aar efter det første Udbrud af Kampen mellem Magnus Erlingssøn og Sverrer, klager den første over, at han i denne Kamp havde tabt ikke mindre end 100 Hirdmænd, der vare lenderbaarne, det vil sige Sønner af Lendermænd, altsaa af den gjæveste Æt[4]). Paa begge Steder, og navnligen paa det sidste, maa Talen udelukkende være om Hirdmænd i Navnets egentligste Betydning, ikke om Gjester, end sige Huuskarle. Dette tyder aabenbar hen paa en meget talrig Hird i det Hele og især paa et stort Antal egentlige Hirdmænd. Om den indre Fred, som fra Mid-

1) See ovf. S. 84.
2) Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 55, Ol. Kyrr. S. Kap. 4; Fagrsk. Kap. 220.
3) Fornm. S. VIII, 99.
4) Fornm. S. VIII, 155.

ten af det trettende Aarhundrede vendte tilbage i Norge, har bidraget til igjen at nedsætte de haandgangne Mænds Antal, maaskee til det i Olaf Kyrres Tid sedvanlige, lader sig ikke afgjøre; ganske usandsynligt er det ikke. I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, under Kong Haakon Magnusson den ældre, seer man, at hundrede (120) Mand har udgjort det Følge, som almindelig ledsagede Kongen paa hans Reiser i Landet, og som dengang Sysselmændene vare skyldige at underholde, medens han var i enhver Syssel[1]). Dette Tal svarer merkelig nok til, hvad der var Skik før Olaf Kyrre. Tallet maa imidlertid antages ikke engang at have udgjort Halvdelen af den daværende Hird, eftersom samme Kong Haakon i det Brev, hvorved Fredsslutningen med Danmark i 1309 kundgjøres, erklærer at skulle stille 270 Riddere og Svende som Forlovere[2]). Fra senere Tider veed man aldeles Intet om Hirdens Talrighed. Men da er den ogsaa, kan man sige, ganske forsvunden i sin gamle eiendommelige Betydning.

15.

Kongedømmets Indtægter.

Da Kongedømmet ved det norske Riges Stiftelse blev Middelpunktet for den styrende Statsmyndighed, og gjennem det hele heromhandlede Tidsrum var den eneste Repræsentation for Staten i dens Almindelighed, saa fulgte af sig selv, at det, for at kunne opfylde sit Kald, maatte raade for visse Indtægter, hvilke Statssamfundet i sin Heelhed gjorde Udvei til. Den Ret til selv vilkaarligen at bestemme disse Indtægter, hvilken den første Enekonge synes at have tilegnet sig, opgaves, som forhen udviklet, af hans Efterfølgere, og Kongedømmets Indtægter (konungstekjur) sattes, ved Overeenskomst med Folket, efterhaanden paa en fast, lovbestemt Fod.

De Indtægtskilder, hvilke paa saadan Maade anviistes Kongedømmet som henhørende til dets Ret, vare i Hovedsagen følgende:

1. Kongedømmets Jordegods (lönd eller jarðir konungs eller konungdóms). Grundlaget for dette var udentvivl deels det Jorde-

[1]) Retterbod af 17de Juni 1308, NgL. III, 75.

[2]) Thorkelins Analecta S. 109.

gods, som i Fylkesforfatningens Tid havde været betragtet som Almeeneiendom for hvert Fylke, deels det, som havde udgjort de undertvungne Smaakongers private Eiendom rundt om i Landet. At Harald Haarfager, som tilegnede Kongedømmet al Odel i Landet, fortrinsviis lagde det her nævnte Jordegods under samme, var naturligt. Det kan derhos ikke omtvivles, at han senere meget har udvidet disse Kongedømmets Besiddelser ved dertil at føie mange andre sine Modstanderes faste Eiendomme. Ogsaa under de følgende norske Konger blev ganske vist dette Gods overhovedet forøget ved Bøder, Confiscationer og paa anden Maade, skjønt ogsaa Afgang maa antages at have fundet Sted, deels ved Christendommens Indførelse til Kirkers Opbygning og Udstyr, deels ellers ved Gaver og Afhændelser baade til kirkelige Stiftelser og til Private. Under de indvortes Krige i det tolvte og trettende Aarhundrede maa man tro, at det er blevet betydelig forøget, da naturligviis Omstændighederne gave Anledning til, at Eiendom ofte blev forbrudt. At Massen af dette over hele Landet spredte Jordegods, der betragtedes som Kongedømmets Odel, har været overmaade stor, er der al Grund til at antage, ligesom og, at det, trods den muligen mindre hensigtsmæssige Benyttelse, afgav den rigeste Kilde til Kongens og hans Mænds Underhold.

Det nyttedes i Hovedsagen paa en tredobbelt Maade. En stor Deel af det bortbygsledes mod Landskyld. En Deel anvendtes til Lønning eller et Slags Forlening til Kongens Tjenestemænd. Dette var det saakaldte Veitslegods (veitslulönd, veitslujarðir, konungs veitslur), der nyttedes af visse Kongens Mænd, der brugte det eller toge Indtægterne deraf, mod efter en vis Maalestok at bidrage til Kongens og hans Følges Underhold, naar han gjestede (tók veitslur) i den Landsdeel, hvor Godset var beliggende. En Deel endelig brugtes for Kongens egen Regning, og dette udgjorde de saakaldte Kongsgaarde (konungsbú, konungsgarðir), paa hvilke Kongen, især i ældre Tider, vexelviis havde sit Sæde. Disse Gaarde forestodes af Kongens Aarmænd (ármenn, Enkeltt. ármaðr) eller Gaardsfogeder

2. Skat (skattr). Den benævntes forskjellig i Landets forskjellige Dele, nemlig i Kystfylkerne Leding (leiðangr), i det Indre af

Landet Visøre (víss eyrir). Denne Kongedømmets Indtægt havde, som det lader, sin Oprindelse fra Harald Haarfager. Ifølge den Myndighed, som han anmassede sig over Landsfolket i hele Norge, paalagde han det en almindelig Personskat, kaldet nefgildi, egentlig Næseskat. Denne forandredes af Haakon den gode, for alle Kystfylkernes Vedkommende, til et Søkrigsstyr, hvilket Ordet leiðangr egentlig merker[1]). Bønderne i den nævnte Deel af Landet forpligtede sig nemlig til, istedet for Nefgildet, at bygge, udruste og vedligeholde et vist Antal Skibe i hvert Fylke, samt for en bestemt Deel af Aaret sørge for disse Skibes Bemanding og Proviantering. Saadan Leding kunde Kongen udbyde hvert Aar, — i fuld Udstrækning (almenningr), hvis Riget truedes af fiendtligt Indfald, — og for Halvdelen (hálfr almenningr), om slig Fare endog ikke fandt Sted, men Kongen vilde herje udenfor sit Riges Grændser. Naar det virkelige Krigsstyr ikke tiltrængtes, saa havde Kongen ligefuldt Ret til at opbære af Bønderne, hvad de i Krigstilfælde skulde koste paa Toget. Heraf Ledingen som Skat, nemlig i Fredstider i Regelen halv Almenning. Den var ifølge sin Oprindelse reen personlig og derfor udlignet efter Mandtallet. Da den var rettet efter Skibsudrustningen, var den udentvivl, ligesom denne, beregnet til noget Vist for hver Skibrede.

I det Indre af Landet, hvor ikke Ledingsindretningen eller noget Tilsvarende fandt Sted, der vedblev udentvivl det ældre Nefgilde, efter tidligere fastsat Maalestok, at udredes til Kongedømmet, kun under et andet Navn, nemlig Visøre (víss eyrir, egentlig en vis Sum i Penge eller Penges Verd). Skjønt saaledes ogsaa Visøren har været en personlig Skat, er den maaskee bleven mindre strengt udlignet efter Mandtallet, men derimod udredet med et vist Beløb af hver Huusbonde, saaledes at man deelte Huusbønderne efter deres Huusholdningers Størrelse i to Klasser: fulde Bønder og halve Bønder, af hvilke da de første udredede, for sig og Sine, den dobbelte Visøre mod de sidste. Visøren kunde saaledes, hvis forresten denne

[1]) „Kong Haakon gjorde den Bestemmelse, at de Nefgildesskatter (nefgildis skattar), som Kong Harald, hans Fader, havde paalagt alt Landet, dem lod han tage i Kystlandet (hit ytra með sjó) og i Thrøndelagen og lægge til Skibsrustning (til skipagerðar)." Fagrsk. Kap. 32.

Anskuelse er rigtig, stige eller falde med Hensyn til sit fulde Beløb for en vis Landsdeel efter de derværende Huusbønders (Odelsbønders og Leilændingers) Antal, medens den for hver enkelt Huusbonde i Regelen blev uforandret. Med Ledingen var det Modsatte Tilfælde. Dennes fulde Beløb blev for en vis Landsdeel — for hver Skibrede nemlig — altid den samme, men kunde for den enkelte Huusbondes Vedkommende voxe eller minke baade efter Huusbøndernes Antal i Skibreden og efter det større eller mindre Antal Huusfolk, som hver Huusbonde holdt. Ved begge Skatter svarede Huusbonden for sin hjemmeværende Familie og sit Tyende. Men ved ingen af dem kom hans større eller mindre Formue og Jordbrug i Betragtning, ligesaalidet som der toges Hensyn til hans Stilling, om han nemlig brugte sin egen Odelsjord, eller om han brugte Leiejord, naar han kun var selvstændig Huusfader. Forøvrigt synes begge Skatter at have været saaledes fastsatte, at de hverken fra Kongedømmets eller Folkets Side kunde forandres, uden i alt Fald ved gjensidig Overeenskomst.

Det her beskrevne Skatteforhold synes i det Væsentlige at have gjældet lige til Magnus Lagabøters Tid. Ved hans Lovgivning sees der at have været indført, eller idetmindste gjort Forsøg paa at indføre, et nyt System i Skatteydelsen.

Angaaende Ledingen fastsattes nemlig i den nye Landslov, at den skulde udlignes efter Jordbrug og Formue (eller Kvæghold? at jarðarhöfn ok at fjármegni) istedetfor tidligere efter Mandtal[1]). Denne Forandring synes paa sine Steder i Landet at have vakt Modstand, især fra Geistlighedens Side[2]). Den kunde vistnok ogsaa paa en vis Maade ansees som stridende mod det gamle Begreb om Odel, ifølge hvilket Jorden kun skattede til sin Eier, og en Skatteydelse til Kongedømmet af Jord, som ikke var dettes Eiendom eller Odel, tænktes antyde en Kongedømmets eller Statens Overeiendomsret til Landets Jord, hvilken Loven ikke erkjendte. Imidlertid maa man udentvivl ved nærmere Overveielse have fundet, at den nye Skattemaade var bygget paa Billighedsgrundsætninger, som ikke kunde afvises, og at den var mindre trykkende for den fattigere Bonde, end den ældre.

[1]) NLl. III, Kap. 6, 7; NgL. II, 38.
[2]) Document udstedt i Nidaros 1280, 14 Marts. Dipl. Norv. III, 16.

Den synes derfor efterhaanden at være bleven antagen og blev siden staaende ved Magt[1]). At en Forandring, svarende til den, som foregik med Ledingen, ogsaa er foregaaet med Visøren, kan ikke omtvivles. Alligevel blev den gamle Grundsætning med Hensyn til Ledingen fremdeles gjældende, at Kongen i Fredstid ikke maatte hæve meer end halv Almenning d. e. Halvdelen af hvad der regnedes for fuld Ledingsskat, med mindre Folket frivilligen indrømmede saadant. Ligeledes erklærede den nye Landslov udtrykkeligen, at der, hvor Leding udrededes, der skulde Kongen eller hans Ombudsmænd ingen almindelige Tolde (d. e. Skatter) paalægge Bønderne, ligesaalidet som Gaver eller Bevertning (veitslur) eller Hestefoder eller Tømmerhugst, men kun den Skyds, som fra gammel Tid var brugelig[2]). Forresten ere disse gamle Skatteforholde indhyllede i stor Dunkelhed, og især er Forholdet mellem Ledingen som Skat og Ledingen som Krigsrustning yderst vanskeligt at rede paa Grund af det Ubestemte i Lovenes Yttringer om dette Emne. At Kongerne senere have nyttet denne Uklarhed til efterhaanden at gjøre Ledingen som Skat, især efter at den var overført paa Jordbrug og Formue, uafhængig af Krigsudrustningen, er ikke usandsynligt.

3. Sagøre (sakeyrir). Denne bestod i Bøder til Kongedømmet for visse Lovovertrædelser. De Tilfælde, i hvilke en saadan Bod skulde udredes, og dens Størrelse efter de forskjellige Omstændigheder var i Loven nøie fastsat, skjønt Beregningsmaaden var forskjellig til forskjellige Tider. Da visse Forbrydelser medførte for den Skyldige baade fast og løs Eiendoms Fortabelse til Kongedømmet, kunde Sagøren, som allerede ovenfor yttret, bidrage til Forøgelse af Kongedømmets Jordegods.

4. Landøre (landeyrir), senere Told (tollr). Med Hensyn til denne Afgifts Beskaffenhed i Middelalderen raader megen Uklarhed. Landøre omtales lige fra Harald Haarfagers Tid som Skat paa Søfarende, der kom til Norge for at handle. Den betaltes, som det la-

[1]) At Forandringen er gaaet for sig og Ledingen bleven overført som en Byrde paa Jord og Eiendom, er sikkert nok. Men angaaende de nærmere Omstændigheder ved denne Omvæltning i Skattevæsenet og Tiden, naar den er bleven fuldstændig dreven igjennem, derom savnes Oplysning.

[2]) NLl. III, 1, NgL. II, 33; NBl. III, I, sst. S. 199.

der, oprindelig kun ved Ankomsten til Norge, ikke ved Bortfærden derfra, rammede altsaa den, der førte Varer ind, ikke den, som førte Varer ud af Landet[1]). Søfarende, der havde hjemme i Norge selv, vare i Regelen fri for Landøren. Dette kan sluttes af den Omstændighed, at det regnedes blandt Kong Svein Alfifassøns trykkende og mod tidligere og senere gjældende Sedvane stridende Forordninger, at Landøre skulde betales „af Enhver, som for af Landet, hvad enten han var indenlandsk eller udenlandsk"[2]). Det kan ligeledes sluttes af Udtrykkene i den ældre Frostathingslov, hvor den omtaler denne Forordnings Ophævelse ved Sigurd Jorsalafarer og hans Brødre med de Ord: „Kongerne eftergave (gáfu) Thrønderne al Landøre (alla landaura)"[3]). Dette stemmer ogsaa med den Tanke, som man ganske vist oprindeligen har gjort sig ved Landøren, nemlig at den skulde være en Kjendelse, som Udlændingen ydede for Tilladelse til at handle i Landet og for det Vern, han nød af Kongedømmet under denne Virksomhed. Forresten rettede denne Afgift sig ikke efter Ladningens Verdi eller Skibets Drægtighed, men efter Skibsmandskabets Antal, saaledes at den erlagdes med en vis, eengang for alle fastsat Udredelse for hver fri og voxen Mand ombord. Den hvilede altsaa, ligesom Ledingen og Visøren, paa Personen, ikke paa Formuen.

Denne Indtægtskilde vandt i Betydenhed, alt eftersom Norges Søhandel udvidedes med de fremblomstrende Kjøbstæder. Kongerne

[1]) I den gamle Overeenskomst mellem Norges Konge og Islændingerne fra Olaf den helliges Dage heder det, at Islændingerne ei skulde betale Told (tollr d. e. Skat) i Norge, undtagen Landøren (nema landaura), — og at fri Karlmand med fuld Ret giver i Landøre „6 Felder og 6 Alen Vadmel eller en halv Mark Sølv," hvilket kan kræves, „naar de ere komne til Ankersted (i akkerissát) eller Landfæste (i landfestar)." NgL. I, 437 (jfr. fft. S. 443). II, 465, 472. Ved Islands Underkastelse under Norges Konge ophævedes Landøren for Islændingernes Vedkommende. NgL. I, 461. Ophævelsen gjentages dog ikke udtrykkelig i den fornyede Overeenskomst med Haakon Magnussøn NgL. III, 145 f.

[2]) „Maðr hverr er af landi fœri, skyldi gjalda landaura, hvárt er han var hérlenzkr eða útlenzkr." Ol. Hell. S. (Christ. 1849) S. 61. Til dette Sted maa særdeles Hensyn tages ved Fortolkningen af de tilsvarende Steder hos Snorre: „maðr hverr, er til Íslands fœri, skyldi gjalda landaura, þarlenzkr ok útlenzkr (Sn. Ol. Hell. S. Kap. 253), og i Fornm. S. X, 399: „maðr hverr, er til Íslands fœri, skyldi gjalda landaura, hérlenzkr ok útlenzkr."

[3]) ÆFL. XVI, Kap. 1. NgL. I, 257, jfr. ÆGL. Kap. 148, fft. S. 58 f.

vidste ogsaa i Tidens Løb at gjøre sig den fordeelagtigere ved at ordne den paa en ny Maade.

Fra Slutningen af det trettende Aarhundrede finder man nemlig, at det er blevet Regel at holde sig til Skibet og Varerne og indrette Tolden derefter, ikke som tilforn efter Besætningens Talrighed. Man krævede den ogsaa nu ligesaavel af udførte som af indførte Varer. En egen Told udrededes af de fremmede Skibe, der fiskede Sild under Norges Kyst, og denne fastsattes i Forhold til Fangstens Størrelse. Fra Tidsrummet efter Magnus Lagabøter og især fra Haakon Magnussøn den ældres Regjeringstid har man flere oplysende Toldforordninger. Toldens Bestemmelse var ganske overladt Kongedømmets Godtykke, og den fastsattes ved Overeenskomster med de forskjellige paa Norge handlende Stater eller Stæder.

I Forbindelse med Tolden stod Kongens Forkjøbsret paa Varer, tilførte fra Udlandet. Den synes at have gjældet gjennem hele det os foreliggende Tidsrum. Denne Ret strakte sig, ifølge Bestemmelser fra det trettende Aarhundredes Slutning, til tre Dage efter Skibets Ankomst. Den Bestemmelse derimod, at ethvert Handelsskib, der for af Landet, altsaa hvert norsk Handelsskib, skulde have et vist Rum for Kongens Varer, gjaldt kun under Svein Alfifassøn, ligesom og det Forbud, at Ingen, under Straf af sin hele Eiendoms Fortabelse, maatte fare af Landet uden Kongens Tilladelse.

5. Landvørd (landvörðr) eller Fiskerafgift. Ogsaa den skriver sig udentvivl fra Harald Haarfager, blandt hvis Anmasselser omtales, at han tilegnede sig Havet som Eiendom, saaledes at Fiskerne maatte betale ham Leie for sin Bedrift[1]). Om Svein Alfifassøn heder det, at han fastsatte Landvørden til fem Fiske af hver den, som roede paa Fiskeri[2]). Siden indskrænkedes denne Afgift til dem, som nyttede de store Fiskerier ved Vaagen (Vágar) paa Haalogaland, hvilke vedbleve at give Kongen fem Fiske[3]). Denne Afgift blev altsaa udredet af hver Fisker med et vist Beløb, uden Hensyn til Udbyttets Størrelse.

6. Finnefærd og Finnekjøb (finnaför ok finnakaup). Dette var Ret til udelukkende at hæve Skat af og handle med Finnerne i

[1]) Egils S. Kap. 4. [2]) Sn. Ol. Hell. S. Kap. 253. [3]) ÆFL. XVI, 2. NgL. I, 257.

Finmarken. Den tilkom Kongedømmet lige fra Harald Haarfagers Dage og overlodes til en eller anden høitbetroet Mand som Len (lén) imod en fast aarlig Afgift. Denne udgjorde ved Begyndelsen af det 12te Aarhundrede 60 veiede Mark Sølv aarlig [1]).

7. Bortdøet Arv (dánarfé, aldauða arfr). Herved forstodes Arv, til hvilken ingen lovbestemt Arving fandtes. Efter Kong Svein Alfifasøns Bestemmelse skulde ogsaa den Arv, som maatte tilfalde landflygtig eller fredløs Mand, tilhøre Kongen [2]). Men dette ophævedes efter Sveins Forjagelse.

8. Af Søen opdrevet Gods (rek) og opdreven Hval. Dette var dog indskrænket til hvad der af begge Dele fandtes i Almenning. Til Almenningerne tilkom nemlig i dette Tidsrum Kongedømmet Overeiendomsretten [3]).

9. Myntning (mynt, silfrslátta). Denne synes fra den første Tid af, da Mynt sloges i Norge, at have været en udelukkende Ret for Kongedømmet. Haakon Haakonssøn indrømmede ved 1220 Erkebiskoppen af Nidaros Myntret, dog under Forpligtelse, at hans Mynt skulde være jævngod med Kongens [4]). Denne Ret for Erkebiskoppen blev stadfæstet af Kong Magnus Haakonssøn i 1277 [5]), men igjen tilbagekaldt i Erik Magnussøns første Regjeringsaar af det da styrende Raad [6]). Som det lader, blev Myntretten ikke Erkebiskoppen gjengiven før efter Kalmarforeningen.

Den ukloge og kortsynede Stræben efter Vinding ved Myntens Forvanskning synes tidlig at have yttret sig hos Norges Konger. Allerede Harald Haardraade (1047—1066) beskyldes i Sagaerne for at have slaaet slet Mynt og dermed lønnet sin Hird [7]). Da imidlertid norsk Mynt længe var sjælden, og umyntet Metal eller fremmed, især engelsk Mynt mest nyttedes i Handel og Vandel, saa var Myntforvanskningen neppe meget hyppig og i alt Fald af lidet indgribende Følger. Anderledes blev det, da fra Slutningen af det 12te Aarhundrede indenlandsk Mynt blev præget i større Mængde og kom i jævnere Omløb. Under Kong Sverrer var dog Mynten endnu god og omtrent svarende

[1]) Fornm. S. VII, 129. [2]) Sn. Ol. Hell. S. anf. Sted. [3]) ÆGL. 145. 150. NLl. VII, 64. VIII, 26 (NgL. I, 58. 60. II, 148. 165). [4]) NgL. I, 446. [5]) NgL. II, 466. 482. [6]) Dipl. Norv. III, 29. [7]) Fornm. S. VI, 243.

til den engelske. Men i Magnus Lagabøters Tid finder man, at den var sunken, og under ham og hans to nærmeste Efterfølgere svarede 1 Mark norsk Mynt ikkun til $\frac{1}{3}$ Mark brændt eller reent Sølv [1]), og denne Kurs maatte endda opretholdes ved strenge Kongebud, — noget som viser, at Mynten til sine Tider maa have været slettere, end selv denne Kurs angav [2]). Under Kong Magnus Erikssøn sank den endnu dybere, og Udtrykket forngildi, gammelt Verd, som fra denne Tid kom i Brug om den ældre, bedre Mynt, af hvilken tre Mark gik paa een Mark Sterling eller reent Sølv [3]), viser, at Forvanskningen holdt sig stadig og rimeligviis gik videre og videre fremad. Den norske Mynt synes ikke at have hævet sig igjen før i det 15de Aarhundrede. Foruden Indbildningen om, at det var Fordeel for Kongedømmet at forvanske Mynten, synes ogsaa en vrang Mening om, at man paa denne Maade kunde hindre Sølvets for store Udførsel af Landet, at have gjort sig gjældende [4]). Man havde ogsaa Exemplet for sig fra fremmede Lande, især udentvivl fra Naborigerne Sverige og Danmark, i hvilke Regjeringen med Myntforvanskningen gik endnu langt videre, end man gik i Norge.

10. Skat af Norges Skatlande. Hvilke disse vare, er ovenfor udviklet [5]). Skatten, de ydede, har udentvivl været betalt paa forskjellige Maader efter Tid og Forhold. Af Suderøerne og Man gaves undertiden Skat, men oftest blot en Lensafgift af de under Norges Overhøihed styrende Konger ved enhver ny Konges Tiltrædelse paa Øerne. Denne Lensafgift ophørte ved Øernes Afstaaelse til Skotland i 1266, hvorimod den skotske Konge forpligtede sig til at betale den norske, foruden en Sum eengang for alle (4000 Mark Sterling), 100 Mark Sterling aarlig. Med denne Afgift fandt dog idelige Vanskeligheder Sted, indtil den ved Midten af det femtende Aarhundrede ganske opgaves.

[1]) I en af den svenske Konge Magnus Ladelaas i 1285 afsagt Voldgiftsdom mellem Norge og Hansestæderne (Lübecks Urkundenbuch No. 484 I S. 442) sættes udtrykkelig 3 Mark norsk Sølv lige med 1 Mark reent Sølv.

[2]) Retterbod af 1ste Novbr. 1311, NgL. III, 91 ff.

[3]) See f. E. Dipl. Norv. I No. 190, S. 159 (Aar 1327).

[4]) Saml. til det norske Folks Sprog og Hist. V, 150.

[5]) See ovenf. S. 17 f.

Forresten vides Intet bestemt om denne Kongedømmets Indtægtskilde undtagen for Islands Vedkommende. Da Olaf den hellige stræbte at gjøre sig Island undergivet, gik hans Fordring med Hensyn til Skat ud paa et Nefgilde, nemlig af hver Person een Pening, saadan som ti regnedes paa en Alen Vadmel[1]). Hans Stræben mislykkedes imidlertid. Siden, da Island kort efter Midten af det 13de Aarhundrede virkelig underkastede sig Norges Konge, fastsattes i Overeenskomsten, at Skatten skulde være 20 Alen Vadmel af hver fuld Bonde for ham og hans Huusfolk; dog skulde Kongen heraf ikkun tage de ti Alen, medens den anden Halvdeel regnedes for Thingfarekjøb eller Afgift til Althingets Opretholdelse, hvilken altsaa blev paa Øen[2]). Herved synes det senere at have beroet.

Alle ovennævnte offentlige Indtægter vare lovbestemte og indbefattede under Kongedømmets Ret. Men ved Siden heraf henvendte Kongerne sig, som det lader, undertiden til Bøndernes Velvillie om overordentlige Udredsler. Disse, der skulde betragtes som fuldkommen frivillige, om de end langt fra ikke altid vare det, nævntes Gaver (gjafir). Naar de indrømmedes, skede dette i Regelen kun for enkelt Tilfælde og i en enkelt Landsdeel, under Kongens Ophold der. De vare saaledes ingenlunde almindelige, paa alt Landsfolket ligeligen fordeelte Bevillinger. Det høieste, Kongerne kunde drive det til, var, at de muligen et eller andet Sted, uden virkelig Lovhjemmel, kunde faa et Slags Hevd paa dem gjennem lang Sedvane. Skikken var udentvivl gammel. Men Kong Svein Alfifasøn gjorde den yderst forhadt ved at ville forandre disse frivillige Bidrag til faste og almindelige Afgifter. Han bestemte nemlig, at hver Huusbonde og Huusfru skulde til Juul, under Navn af Gave, levere Kongen noget Vist i Malt, Smør, Kjød og Liin[3]). Dette afskaffedes igjen efter Sveins Fordrivelse, deels

[1]) Sn. Ol. d. hell. S. Kap. 146. Da 6 Alen Vadmel regnedes paa en saakaldet lögeyrir i Norge, det vil sige paa en Øre Sølv, der almindelig regnedes i Bøder, saa bliver dette en Pening saadan som 60 regnedes paa Lovøren, altsaa en ringere Pening end den almindelig gjældende, af det Slags nemlig, som indeholdtes 30 i Lovøren eller Seralensøren.

[2]) NgL. I, 461. III, 145; Jonsbok 11. Kap. 1.

[3]) Sn. Ol. Hell. S. Kap. 253; den mindre Ol. Hell. S. (1849) Kap. 60 f.; Fornm. S. V, 101. X, 398.

strax, deels efterhaanden i det nærmest følgende Aarhundrede [1]). Imidlertid blev neppe Skikken i det Hele, navnligen i dens oprindelige Form, derved ganske udryddet, skjønt Magnus Lagabøters Lov, som ovenfor nævnt, udtrykkeligen forbyder alle saadanne Udpresninger [2]).

Kongedømmets Indtægter opbares deels i Penge, deels, og det vist nok største Parten, i Naturalfrembringelser efter en vis Taxt. Den sidste Omstændighed voldte, at Kongerne, især i Tidsrummets tidligere Deel, meget gave sig af med Handelsforetagender og jævnligen havde Kjøbskibe i Søen, hvis Førere under denne Forretning ifølge Loven nøde Haulds Ret [3]).

Indtægternes Indsamling udførtes ved Kongens dertil beskikkede Tjenestemænd, fra det 13de Aarhundrede af Sysselmændene, hvilke aflagde Regnskab for Kongen selv eller hans Fehirde (féhirðir, Skatmester). Ledingen betaltes i to Terminer, Vaar og Høst. Vaarledingen skulde være udbuden til Midfaste, sammentagen til Paaske og ført til den Kjøbstad, hvor den skulde modtages paa Kongens Vegne, til Hallvardsmesse (15de Mai). Høstledingen skulde være udbuden til Vinternat (14de October), sammentagen til Mortensmesse (11te November) og bragt til Kjøbstaden til Juul. Ligesaa skulde forholdes med Landskylden [4]), og udentvivl har det Samme ogsaa fundet Sted med Visøren. I ældre Tider synes der kun at have været een Fehirde, der almindelig var hos Kongen og ofte var en Geistlig [5]). Senere var der flere. Man finder, at Landet i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede for Opbørslernes Skyld var deelt i fire Fehirdsler (féhirðslur, thesaurariæ), nemlig Nidaros's, Bergens, Oslos og Tunsbergs [6]), hvortil senere synes at være kommen en femte for den sydligste Deel af Riget (Bagahuus's?) [7]). Hvert saadant Distrikt blev i Regelen bestyret af en særskilt Fehirde. Foruden disse Fehirder var ogsaa en

[1]) ÆGL. Kap. 148, NgL. I, 58—59; ÆFL. XVI Kap. 1—3, NgL. I, 257—258.

[2]) See ovenf. S. 36 ff. jfr. Rb. af 17de Juni 1308, NgL. III, 75.

[3]) ÆFL. IV. Kap. 60, NgL. I, 175.

[4]) Hrdskr. Kap. 36, NgL. II, 430, jfrt. m. NgL. III, 96, 137.

[5]) Den bekjendte Eystein Erlendssøn var Kong Inge Haraldssøns Kapellan og Fehirde, førend han blev Erkebiskop. Kgsp. Anhang 186.

[6]) Rb. af 17de Juni 1308, NgL. III, 79.

[7]) Munch Hist. geogr. Beskrivelse af Norge i Middelalderen S. 9.

Fehirde beskikket inden Hirden [1]), hvilken da rimeligviis var at betragte som en Overskatmester. Maaskee var dog denne sidste Bestilling oftest forbunden med en af de andre Fehirdsler, helst Bergens. Ogsaa i denne senere Tid finder man, at Fehirderne stundom havde været Geistlige [2]).

Indtægternes Anvendelse var overladt Kongens egen uindskrænkede Raadighed. Med Hensyn derimod til selve Indtægtskilderne, f. Ex. Kongedømmets Jordegods, fandt den Indskrænkning Sted, at Kongen i Regelen ikke kunde for bestandig, men kun for sin egen Levetid, afhænde dem enten ved Salg eller som Gave, Len eller Veitsle. I første Tilfælde kunde det solgte Jordegods (thi dette kunde i Grunden blot Salget ramme) af en følgende Konge, inden lovbestemt Tid og under de almindelige Former, gjenløses som anden Odel. I de tvende sidste Tilfælde havde Kongens Eftermand Ret til at gjenkalde Gaven, Lenet eller Veitslen [3]). En lignende Indskrænkning har udentvivl ogsaa gjældet med Hensyn til Pantsættelse.

[1]) NgL. III, 74.

[2]) Saaledes under Kong Haakon Magnussøn den ældre Sira Erlend Styrkaarssøn. NgL. anf. Sted.

[3]) Kong Olaf Kyrre bød sin Yndling Skule Tostessøn at ville give ham et Fylke i Norge med al kongelig Indtægt. Men Skule vilde ei modtage denne Gave, fordi „den af en følgende Konge kunde blive rygget (ef konunga skipti verða, kann vera at rjúfiz gjöfin)." Derimod udbad han sig og fik af Kongen en Deel Jordeiendomme paa forskjellige Steder i Landet, hvilke Kongen skjødede ham (skeytti honum). Sn. Har. Haardr. S. Kap. 103; Fornm. S. VI, 431; jfr. Fagrsk. Kap. 214. Skjødningen har udentvivl gjort, at Gaven blev betragtet som Salg, og saaledes ialfald ikke kunde rygges uden ved Gjenløsning. — Kong Magnus Barfod havde givet Sigurd Ranessøn Finnefærden som Len mod en vis Afgift for sine og sine Sønners Levedage. Gyldigheden heraf negtede siden Magnus's Søn Kong Sigurd. Under den Retssag, som reistes i denne Anledning, blev paa Frostathing de Lovkyndige (lögmenn) adspurgte, om en Konge kunde bortgive noget Len længer end for sin egen Levetid. Hertil blev svaret, at Kongen vel kunde give Gaver (af Len eller Veitsler) for bestandig (gera aldarmál um gjafir sinar), men da maatte saadan Bestemmelse (máldagi) lyses paa alle Landets Lagthing. Da Kong Sigurd nu erklærede, at han vilde have denne Ret for Fremtiden afskaffet, saaledes, at ingen Konge skulde kunne gjøre Gaver for længere end sin egen Levetid, men hans Broder, Kong Eystein, paastod, at Retten skulde vedblive, — saa blev Tvisten afgjort ved Lodkastning, og Kong Sigurds Mening seirede. Fornm. S. VII, 129. 139. 140. Spørgsmaalet havde altsaa for været tvivlsomt, men afgjordes nu paa lovlig Maade. Af denne Grundsætning med Hensyn til Udstrækningen af Kongens Forfoiningsret over Kongedømmets Indtægtskilder udspringer udentvivl den Omhu, man i følgende Tider sporer, for at

Forøvrigt skjelnedes allerede tidlig mellem Kongedømmets Gods og Kongens private Gods. Forskjellen kom især tilsyne i Arvegangen. Det første gik nemlig i Arv efter samme Regler som Kongedømmet selv, fulgte altsaa dette uadskilleligt. Det sidste derimod arvedes efter den private Arvelov[1]). Til det første regnedes, som det lader, foruden Kongedømmets nedarvede Jordegods, ogsaa de kongelige Krigsskibe (skipastóll konungs), Kongens Bordtøi (borðbúnaðr konungs), og efter Kroningens Indførelse Regalierne. Til det sidste regnedes det Jordegods, som en Konge kunde have arvet efter andre Frænder end sine Forgjængere i Kongedømmet eller kjøbt for sine egne Midler, samt andre paa lignende Maade erhvervede Eiendomme eller Kostbarheder.

Tredie Afsnit.

Herserne eller Lendermændene og Kongens og Rigets Raad.

16.

Herserne under Fylkesforfatningen.

Herserverdigheden udgjorde det vigtigste Led i den gamle norske Fylkesforfatning, som denne var før Harald Haarfager. At den maa ansees for den ældste og i lang Tid den eneste overordnede Magt i Statssamfundet, udsprungen og udviklet med dette selv, — det er ovenfor viist[2]). Endog i de Fylker, hvor Kongedømme og Jarledømme

faa alle kongelige Gaver og Privilegier i omhandlede Retning fornyede og stadfæstede ved ethvert indtrædende Kongeskifte. Jvfr. Dipl. Norv. I. S. 240.

[1]) Dette er bestemt udtalt i Kong Magnus's Lov (NLl. II, Kap. 7, NgL. II, 28 f.); men hvad her siges, er ganske vist kun Gjentagelse eller tydeligere Udvikling af, hvad der i Aarhundreder forud havde været gjældende Ret.

[2]) See ovenf. S. 21 ff.

var indført, der vedblev Herserverdigheden, skjønt i Navnet ringere end hine, skjønt aldrig som de nogen tign, dog i Egenskab af Magt i Staten at være dem sideordnet snarere end underordnet.

Herseren (hersir) var i hiint Tidsrum, baade i verdslig og prestelig Henseende, arvelig Høvding for sit Hereds Bønder. Han var deres Anfører, naar de til Landets Vern reiste sig i Masse. Han var Retspleiens Forstander og havde som saadan med Bøndernes Tilhjælp at opretholde den indre Rolighed og paasee, at Retten havde sin lovlige Gang. Han var endelig Heredets Prest eller Gode (goði) og Forstander for Heredets almindelige Hof eller Tempel og for de der holdte Offringer.

I sidstnævnte Egenskab synes Herseren at have havt Brugen af det Templet tilliggende Jordegods og desuden undertiden at have opbaaret en Tempelskat, den saakaldte Hoftold (hoftollr), af Heredsbønderne til Templets og Offringernes Opretholdelse. Dette var imidlertid meer at ansee som en privat end som en offentlig Indtægt. Thi oftest var udentvivl Templet i Grunden en Familieeiendom, der fra Arilds Tid, fra Landets første Besættelse og Bebyggelse af Nordmænd havde fulgt Herserætten.

Det var forresten af Vigtighed for Herseren at have store Landeiendomme og at holde disse, saavidt muligt, samlede i Ætten. Hans Stilling i Heredet tillod ham ikke i Almindelighed at være jævnt ude paa Vikingetog, og dog maatte han holde et gjestfrit Hus og et stort Tyende. Ogsaa han omgav sig med en Skare af vaabenøvede Huuskarle, om end disse egentligen ikke vare ham haandgangne og heller ikke nævntes Hird.

I sit Forhold til Fylkeskongedømmet, i de Fylker, hvor dette fandtes, var Herseren fuldkommen selvstændig. Han var ikke Fylkeskongens haandgangne eller edsvorne Mand og var ikke skyldig til Krigstjeneste paa hans Opbud, med mindre det gjaldt Fylkets Forsvar[1]). Han betalte heller ikke Kongen nogen Skat. Hans Verdighed meddeeltes ham ikke af Kongen; han indtog den ene ifølge Arveret, uden at nogen kongelig Stadfæstelse udkrævedes. Hans

[1]) See ovenf. S. 22.

Myndighed i Heredet havde ikke sin Kilde i nogen Overdragelse fra Kongedømmets Side. Den var af en fuldkommen patriarchalsk Natur, grundet i Familielivet og, som allerede sagt, fremspiret med den hele Samfundsorden. Herseren hørte udelukkende til Folket. Han var i Heredsbøndernes Kreds en derfra uadskillelig, sammenholdende og ledende Kraft.

Hvad Herserverdighedens Arvelighed angaar i denne fjærne Tid, da kjendes ei det nærmere Forhold med Arvegangsmaaden. I Regelen nedarvedes den udentvivl i mandlig Linie og med Førstefødselsret. Men det er derhos høist sandsynligt, at den i visse Tilfælde ogsaa kunde nedarves gjennem Kvinde, uden at dog nogen Kvinde selv kunde besidde den. Det Herseren tilliggende Heredsforstanderskab synes i det Hele i dette Tidsrum meer at have været anseet som en Ret for en heel Æt, end for den enkelte Mand, saaledes at den, der bar Hersernavnet, egentlig bar dette i Egenskab af en vis Æts naturlige Hoved. En saadan Anskuelse har naturligviis øvet stor Indflydelse paa Arvegangen ligesom og paa Bestyrelsesmaaden af Heredsforstanderskabet i Tilfælde af Arvingens Mindreaarighed.

Oprindelig maa hvert Hered antages at have havt sin Herser, og Hersernes Antal i hvert Fylke beroede saaledes paa Antallet af dets Hereder. I Tidens Løb har dog udentvivl dette Forhold undergaaet enkelte Forandringer, og det er ikke ganske usandsynligt, at undertiden ved Giftermaal og Arv flere Heredsforstanderskaber kunne være blevne forenede i een Hersers Person. Men da hvert Hered ligefuldt derfor vedblev at udgjøre en afsluttet Kreds, saa er det ogsaa sandsynligt, at en Forening som den nævnte kun har været midlertidig, og at en Adskillelse igjen er indtraadt, saasnart en Herser har efterladt flere Sønner eller andre indbyrdes lige berettigede Arvinger, paa hvem Heredsforstanderskaberne kunde fordeles.

17.

Herserne blive, efter den norske Stats Oprettelse, Lendermænd. Disses Stilling som patriarchalsk-aristokratisk Magt i Staten indtil Midten af det trettende Aarhundrede.

Den norske Stats Oprettelse medførte ikke Herserverdighedens Tilintetgjørelse. Ogsaa i det samlede norske Riges Samfundsorden vedblev Herserne længe at indtage en saare vigtig Stilling, at danne et Slags selvstændig Statsmagt, en patriarchalsk-aristokratisk Grundbestanddeel. De indtraadte kun i et noget forandret Forhold til Kongedømmet og bleve nævnte med et nyt, udentvivl fra dette Forhold hentet Navn: Lendermænd (lendir menn).

Den patriarchalske Magt i Samfundet, hvilken de fra gammel Tid dannede, var saa sammenvoxet med Samfundet selv, saa rodfæstet i Folkelivets dybeste Grund, at den ved de Omvæltninger, der ledsagede det norske Riges Oprettelse, og ved den første Enekonges vilkaarlige Indretninger ikke kunde udryddes; den kunde blot indskrænkes og med det Samme knyttes til det nye Kongedømme som en dette underordnet Statsmagt.

Harald Haarfager gjorde paa den ene Side Herserne til sine haandgangne, følgelig ogsaa edsvorne og tjenstbundne Mænd og underordnede dem sine Jarler. Paa den anden Side indrømmede han hver Herser kongeligt Veitsleland til et vist Beløb, nemlig efter Haralds Bestemmelse tyve Marks Veitsle[1]). Dette sidste gav udentvivl Oprindelsen til det nye Navn: Lendermand (lendr maðr). Det merker nemlig egentlig en med Land udstyret Mand, eń, der har Kongedømmets Land (d. e. Jordegods) i Veitsle af Kongen (lönd at veitslu konungs). Og dette Navn fortrængte snart ganske det ældre. Fra nu af lagdes den større Vegt paa Verdighedens Forhold til Kongedømmet, hvilket Navnet Lendermand udtrykte; tidligere lagdes derimod Vegten paa Verdighedens Forhold til Heredsbønderne, til Hæren, hvilket Forhold Navnet Herser udtalte.

Begge de nævnte Omstændigheder bragte Lendermændene i et forhen ukjendt Afhængighedsforhold til Kongedømmet. Men skjønt dette

[1]) See ovenf. S. 31 Anm. 2.

for Fremtiden, som egentligt Retsforhold, vedblev at gjælde, saa formildedes dog i Virkeligheden Begrebet ved de efter Harald Haarfagers Død indtrædende Forandringer. Jarledømmets Ophør i den af Harald fastsatte Tydning, og de indre Uroligheder, hvilke gave Bønderne, og med det Samme disses naturlige Høvdinger, en forøget Vegt i Statssamfundet, — hjalp begge Dele hastigen Lendermændene til at gjenvinde en selvstændig Indflydelse, der atter meer nærmede deres Stilling til det ældre Forhold. Christendommens Indførelse fratog dem vel den prestelige Myndighed, de i Hedendommen havde øvet, men gjorde for det første intet Skaar i deres verdslige Myndighed. For hundrede Aar vare hengangne fra Harald Haarfagers Erobringsverk, havde Lendermændene atter indtaget en saadan Stilling i Staten, at Landsstyrerne, efter Sagaernes Vidnesbyrd, maatte søge al sin Hjælp og Styrke hos dem, da de i hvert Fylke raadede for Bønderne [1]).

For nogenlunde rigtig at opfatte den Ret og Skyldighed, som Loven fra nu af tillagde Lendermændene ligeoverfor Kongedømmet, maa man fornemmelig ty til Hirdskraaen, der, hvorvel sammensat i en nyere Tid, her synes at udtale gamle Anskuelser af Lendermandsverdighedens Væsen. Af de gamle Love i Almindelighed og af Hirdskraaen i Særdeleshed kunne vi uddrage Følgende:

Lendermændene vare Jarlen nærmest i Verdighed, uden dog at regnes for Tignarmænd. De vare ogsaa, næst Jarlen, Kongens høieste Raadgivere (ráðgjafar) i Landsstyrelsen. Naar de vare tilstede i Kongens Hird, regnedes de blandt Hirdstyrerne (hirðstjórar) eller Hirdens Overordnede og indtoge der den første Plads.

Lendermændene vare Kongens haandgangne Mænd og skyldte ham i denne Egenskab den dermed følgende Troskab og Lydighed. De skulde indfinde sig hos Kongen paa hans Stevning og ikke forlade ham igjen uden hans Orlov. I Ufred skulde de paa Udbud tjene Kongen og anføre hans Folk eller styre hans Skibe, naar han krævede det.

Der tilkom enhver Lendermand, medens han stod i Kongens Tjeneste som haandgangen, 15 Marks Veitsle, og det var ham tilladt at holde 40 Mand med Huuskarles Navn, men ikke flere uden Kongens særlige Tilladelse [2]).

[1]) Snorre Ol. Hell. S. Kap. 44. [2]) Hrdskr. Kap. 19. NgL. II, 407.

Han modtog sit Verdighedsnavn (nafnbót) af Kongen. Men engang givet kunde Navnet ikke, ligesaalidet som den med samme forbundne personlige Ret, igjen fratages ham, uden i det Tilfælde, at han forbrød sin Fred. Hans Veitsle derimod kunde en ny tiltrædende Konge inddrage. Men hermed ophørte ogsaa hans engere Tjenstforhold til Kongen, og han traadte i saa Henseende tilbage i Klasse med Kongens øvrige Thegner eller fri Undersaatter[1]).

Skyldtes en Lendermand for Landsforræderi (landráð), var det ham tilladt at forsvare sig paa et Hirdstevne og der see sin Sag undersøgt af tolv Mænd af Hirden, ved hvis Kjendelse Kongen skulde lade det bero[2]).

Lendermandsnavnet meddeeltes paa en eller anden større Høitidsdag, idet Udnævnelsen blev lyst for den samlede Hird, og Kongen selv ledede den Udnævnte til Sæde paa den Bænk, hvor de i Hirden tilstedeværende Lendermænd havde Plads efter sin Alder i Verdigheden. En særskilt Haandgang fulgte ikke med Udnævnelsen. Den Udnævnte maatte nemlig forud være optagen i Hirden, hvorved han allerede var bleven Kongens Sverdtager, Edsvorne og Haandgangne[3]).

Lendermandsverdigheden var, som man seer, efter Loven strengt taget ikke arvelig. Men ifølge Vedtægt meddeeltes den dog sjælden Nogen, der ikke var Lendermands Søn (lendborinn) eller idetmindste af Lendermands Æt. Ja den ældste Søn af en Lendermand ansaaes endog for at have et Slags Krav paa Verdigheden efter sin Fader. Verdighedens patriarchalske Natur og Ihændehaverens Stilling til Folket medførte denne Slægtsforret som en Nødvendighed. Lendermandens Virkekreds var nemlig afmaalt ikke saameget ved Kongens vilkaarlige Bestemmelse som meget mere ved hans egne Slægtforbindelser og Beliggenheden af hans Odel og Eiendom. Det var den nedarvede Anseelse, hans Æt nød i en vis Kreds af Bønder, som gav ham Indflydelse. Det af Kongen meddeelte Verdighedsnavn og den dermed følgende Veitsle var egentlig kun at ansee som en mindre væsentlig Tilgift til de Fordele, som Fødselen allerede gav ham. Den,

[1]) ÆGL. Kap. 206 sml. med 200; NgL. I, 72. 71. Hrdskr. Kap. 11. NgL. II, 399 og ovenf. S. 107 og Anm. 3. [2]) Hrdskr. Kap. 20. NgL. II, 407 f. [3]) Hrdskr. Kap. 18. NgL. II, 406.

der var en gammel Herseræts, eller, efter nyere Udtryksmaade, en Lendermandsæts, naturlige Hoved, var saaledes, naar han var myndig og forøvrigt ikke aldeles uskikket, paa en Maade selvskreven til Verdigheden, og hans Forbigaaelse kunde volde Kongedømmet stor Fortræd. Hvad der desuagtet levnede Kongen nogen Frihed i Valget af Lendermænd, var den Omstændighed, at nu ikke længer Lendermandens Myndighed og Indflydelse var saa strengt bunden til et vist Hered, som udentvivl oprindelig, i Fylkesforfatningens Tid, var Tilfældet med Herserens. Samtlige et Fylkes Lendermænd dannede nemlig efter Harald Haarfagers Tid et Slags almindelig Fylkesstyrelse, uden at nogen vis Fylkesdeel, som tidligere, derhos udgjorde hver enkelts Omraade, og uden at deres Antal, som betinget af Herednernes eller Thingsognenes, i hvert Fylke var nøie fastsat. Naar nu de Mænd, som paa Grund af sin Fødsel havde Krav paa Lendermandsnavn i sit Fylke, vare forsørgede baade med Verdigheden og den dertil hørende Veitsle, saa kunde Kongen, naar endnu tilstrækkeligt Veitslegods i Fylket var ledigt, overdrage dette med Lendermandsnavn til en ikke Lenderbaaren, uden derved at gjøre noget ligefremt Indgreb i de gamle Herserætters formeente Ret. En saadan Fremgangsmaade betragtedes dog altid af disse med ugunstige Oine, og der krævedes en fremragende Dygtighed hos den saaledes Udnævnte for at kunne opretholde sin Anseelse i Fylket ved sine høibyrdigere Medlendermænds Side.

Lendermændenes Virksomhed i deres Forhold til Folket var, som Følge af det allerede Udviklede, ingenlunde ordnet efter faste Lovbestemmelser. Her raadede næsten udelukkende gammel Vedtægt og nedarvede Sedvaner. I alle Menighedsanliggender stode Lendermændene i Spidsen for sit Fylkes Bondealmue. De havde med Bøndernes Bistand at haandhæve den indre Orden og Rolighed hver i sin Kreds. De vare Almuens Anførere, naar denne i Ufredstilfælde reiste sig i Masse. De havde Indseende med Rettens Gang i Fylket, med Lovens Overholdelse og med de fældede Dommes Udførelse. De vare endelig Almuens Raadgivere og Ledere i alle vanskelige Sager og deres Ordførere, naar Folkevillien følte Trang til at udtale sig for Kongen. Da saa mange vigtige Pligter paalaa Lendermændene med Hensyn til deres Fylkes indre Anliggender, var det Vedtægt, at de ikke

alle til samme Tid maatte forlade Fylket. Een eller flere af dem maatte stedse være tilstede for at iagttage Almuens Tarv i dens Hjem [1]).

Forresten findes ikke i de ældre Love noget Spor til, at Lendermændene have i nogen Henseende været unddragne fra de almindelige undersaatlige Skyldigheder. De udrededе, ved Siden af den særskilte Tjeneste, som deres Forhold til Kongedømmet paalagde dem, sin Andeel af Ledingen og andre lignende Byrder. De havde ingen lovbestemte Forrettigheder med Hensyn til Domstolene, naar undtages den ovenfor paapegede i Tilfælde af Anklage for Landsforræderi, — at nemlig deres Sag da skulde ransages og paakjendes i Hirden. Men denne Forret var ogsaa paa en Maade grundet i Forbrydelsens Natur, da den nemlig nærmest gjaldt Kongen eller Kongedømmet, og i Lendermændenes Stilling til Kongedømmet. Der gaves ellers flere Lovbestemmelser sigtende til at afverge Misbrug af deres Indflydelse, hvortil deres fremragende Stilling i Samfundet kunde give Anledning, og hvorved Skaar kunde gjøres i Almuens Ret [2]). De vare overhovedet Loven underkastede i Lighed med det øvrige Folk og, som allerede anført, ved sin Ed særligen forpligtede til, baade selv at holde Loven, og ifølge sin overordnede Stilling og sit Forhold til Kongedømmet, som dettes Raadgivere, strengt at paasee Lovens Haandhævelse baade fra Folkets og Kongedømmets Side.

Lendermændenes Antal var, som allerede ovenfor antydet, ikke nøie fastsat. Udentvivl var der dog altid flere i hvert Fylke. I Gulathingslagen synes det ringeste Antal i hvert Fylke at have været fire. Men om det Samme har gjældet i de øvrige Landsdele, vides ikke.

Hvad her er fremsat om Lendermændenes Stilling i den norske Stat, gjælder nærmest det 10de, 11te og største Delen af det 12te Aarhundrede, da Verdigheden nod størst Selvstændighed, og dens eiendommelige Charakteer skarpest fremtræder. I denne Tid vise Lendermændene sig i det Hele langt meer som Folkets end som Kongens

[1]) ÆGL. 3. NgL. I, 4. Hrdskr. Kap. 3. NgL. II, 394.

[2]) Saadanne Bestemmelser forekomme i ÆGL. 37. 46. 47. 267. ÆFL. II, 2. X, 16. NLl. VIII, 7. NgL. I, 22. 26. 88. 127. 221. II, 154.

Mænd, som Folkefrihedens Forsvarere mod Kongedømmets Indgreb og som en Magt i Staten, der dannede den fasteste Støtte for Folkets Indflydelse paa de offentlige Anliggenders Gang. Skjønt deres Forhold baade til Folk og Kongedømme ogsaa i en senere Tid efter Loven i Hovedsagen blev uforandret, saa forrykkedes det dog i Virkeligheden paa flere Maader under de indvortes Krige og især under Kampen mellem Kong Sverrer og hans Modstandere. Deres patriarchalske Anseelse svækkedes ved flere gamle Ætters Fald, i hvis Sted nye hævedes, der intet sandt Grundfæste havde i Almuens Hengivenhed og derfor saa godt som udelukkende laante sin Myndighed af Kongedømmet ved at optræde som dettes Sysselmænd eller Embedsmænd. Et saadant Forhold blev efterhaanden det almindelige og begunstigedes ved de nye Begreber om Kongedømmets Magtfylde, som til samme Tid gjorde sig meer og meer gjældende i Folkemeningen. Lendermandsverdigheden havde allerede i det 13de Aarhundrede, skjønt den endnu straalede i ydre Glands, dog tabt det Væsentligste af sin gamle Betydning og gik en Omvæltning i Møde, som Statsforholdenes Udvikling gjorde uundgaaelig.

18.

Lendermændene blive Baroner. Lendermandsverdigheden ophæves.

Den antydede Omvæltning i Lendermændenes Stilling indtraadte ikke egentlig ved den store Lovforandring under Kong Magnus Lagabøter. Ligesaalidet i hans nye Landslov som i hans Hirdskraa er et eneste Ord udtalt herom. De forudsættes i begge fremdeles at indtage den første Plads som Kongedømmets Raadgivere og Hirdens Styrere, og ingen Undtagelser ere gjorte fra den almindelige Lov hverken til Udvidelse eller Indskrænkning af deres ældre Myndighed.

Alligevel vilde det være overilet heraf at slutte, at Lendermandsverdigheden virkelig dengang endnu var, hvad den i det 11te og 12te Aarhundrede havde været. Lovenes Taushed kan her ei give tilstrækkelig Hjemmel. Thi, som forhen bemerket, Lendermændenes Stilling i det norske Statssamfund hvilede ikke paa klare Lovbestemmelser, men

paa en historisk Overlevering fra den fjærneste Oldtid; og denne Stillings Udvikling var bleven bestemt ved historiske Forholde, paa hvilke Lovgivningen ingen umiddelbar Indflydelse havde øvet.

Lendermandsverdigheden havde, som allerede sagt, under de indvortes Krige i Norge efterhaanden forandret sit Væsen. Lendermændene havde meer og meer fjærnet sig fra det patriarchalske Forhold, hvori de oprindelig stode til Folket, for derimod nærmere at slutte sig til Kongedømmet. Under den indre Ro, som Haakon Haakonssøns lange Styrelse endelig skjenkede Riget, gjenvandt de vistnok en stor Deel af sin ældre Anseelse og Selvstændighed, men dog uden at træde tilbage i sit gamle Forhold til Folket. De stræbte nu at indtage en indflydelsesfuld Stilling i Staten, uafhængig af den ene som af den anden Statsmagt, uden at hente sin Myndighed hverken fra sin Stilling som Bondernes Ordførere eller fra sin Stilling som Kongedømmets Embedsmænd. Veien til dette Maal tænkte de sig ganske naturligt at gaa gjennem en fastere indbyrdes Sammenslutning, for at de som et større Heelt, støttende sig til sin Rigdom og Anseelse, kunde, i Egenskab af Kongens fødte Raad, danne en fuldkommen selvstændig Statsmagt mellem Kongedømmet og Folket.

At en saadan Lendermændenes Selvstændighed, hvis den opnaaedes, maatte blive i sit Væsen meget forskjellig fra den, de fra ældre Tider eiede, er klart, — ligesom og, at hverken Konge eller Almue, hvis de rigtig opfattede Sagen, kunde see den med velvillige Øine. Men den norske Bondealmues gamle Nidkjærhed for sin Selvstyrelse var under de indre Krige begyndt at sløves, og Kong Magnus Haakonssøn synes ved sin milde Eftergivenhed snarere at have begunstiget end modarbeidet hiin Lendermændenes for Kongedømmets Myndighed farlige Stræben. Om Lendermændene allerede under Magnus's Styrelse med fuld Selvbevidsthed og efter en fast Plan arbeidede til det ovenantydede Maal, er ikke ganske sikkert. Dog synes det nye Verdighedsnavn, som de af Magnus modtoge, ikke at være ganske uden Sammenhæng med dybere liggende ærgjerrige Hensigter, idetmindste hos enkelte af hine Norges Stormænd.

I Aaret 1277 nemlig, ved samme Leilighed, som Kong Magnus

gav sine Skutilsvende Ridder- og Herrenavn, gav han sine Lendermænd Navn af Baroner (bárúnar, Enkt. bárún) og Herrer[1]).

Man finder vistnok, at det allerede tidligere, baade i Kong Haakon Haakonssøns og i Magnus's Styrelsestid, har været Brug i latinske Breve at gjengive det norske lendr maðr ved baro[2]); — og det viser sig ikke, at det nye Verdighedsnavn har medført nogensomhelst nye i Loven udtalte Rettigheder. Forandringen kan dog, naar man seer hen til samtidige Forhold andensteds, neppe antages at være fuldkommen betydningsløs. Det var i Løbet af samme Aarhundrede, at Englands Baroner under Kongerne Johan og Henrik III ved at danne en fast sluttet Forening tiltvang sig den mægtige Andeel i den engelske Statsstyrelse, som de siden saa vel vidste at forsvare. Og i Sverige og Danmark begyndte de verdslige Stormænd i Forening med de Geistlige, ved at slutte sig nærmere sammen og hæve sig over det øvrige Folk, at tilrive sig en for Kongedømme og Almue lige trykkende uafhængig Statsmyndighed. Det er meer end sandsynligt, at disse Bevægelser i Udlandet, — og især de i England, der i sig selv var mest skikkede til at vække stor Opsigt, og som man i Norge havde den bedste Anledning til at kjende paa Grund af de mangehaande Forbindelser mellem begge Riger — at de have vakt de norske Lendermænds Opmerksomhed, og at Lendermændene, idet de lode sig give Baronsnavn, have tilsigtet Opnaaelsen af en Stilling i Staten, lig de engelske Baroners i England.

Nu indtraf ved Kong Magnus's snart paafølgende Død (1280) hans Søns, Kong Eriks, Mindreaarighed, der ifølge gammel Vedtægt gav Landsstyrelsen for største Delen i Lendermændenes Hænder. Leiligheden var dem nu gunstig for at gjøre deres Uafhængighedsønske til Virkelighed. Deres Plan traadte nu ogsaa klarere for Dagen, men deres Skridt vare ikke afgjørende. De stillede sig vel med en vis kraftig Eendrægtighed imod Geistlighedens anmassende Fordringer og tilbagedrev disse. Men forresten sluttede de sig ei fast nok sammen. Hver for sig synes de at have nyttet den Myndighed, som Omstændighederne

[1]) Isl. Ann. S. 154.

[2]) Saaledes f. Ex. i Pave Gregor IX's Brev af 3die November 1246 (Dipl. Norv. I, 25 f.) og i Fredstraktaten mellem Norge og Skotland i Perth, 2den Juli 1266.

skjenkede dem, til særskilte Øiemed, uden at tænke paa at give denne Myndighed Fasthed og Varighed ved en lovmæssig Organisation. For at tilveiebringe dette havde det udentvivl ogsaa været nødvendigt for dem at drage den mægtige og i de lavere Forholde indflydelsesrige Geistlighed med ind i sine Interesser, istedetfor ved fiendtlig Adfærd at støde den fra sig. Imidlertid gik det beleilige Øieblik unyttet over. Kong Erik Magnusson synes vel, endogsaa efter at være kommen til sin Myndighedsalder, at have ladet sig i høi Grad paavirke af et vist mægtigt Parti blandt Lendermændene. Men dette Parti fandt en Modvegt i Eriks kraftige Broder, Hertug Haakon, der afgjort misbilligede deres ærgjerrige Planer. Og da denne Haakon ved sin Broders Død (1299) blev Norges Konge, forandrede Forholdene sig snart ganske til Skade for Lendermændene.

Man maa af Vink, som paa flere Steder findes i Kong Haakons Forordninger[1]), slutte, at Lendermændene under hans og hans Broders Mindreaarighed have misbrugt Myndigheden, bragt Landsstyrelsen i Uorden og udentvivl vakt Almuens, som de i høi Grad havde vakt Geistlighedens Uvillie. Kong Haakon selv maa efter sin Regjeringstiltrædelse have mødt Gjenstridighed fra Enkeltes Side, som havde raadet mest under hans Broder. I det Hele synes han at have med klart Blik opfattet det Farlige for Kongedømmets Myndighed deri, at en Stand af mægtige Baroner dannede sig som en selvstændig Mellemmagt mellem Konge og Folk. Alt dette maa hos Haakon, der var en ivrig Forfegter af sin kongelige Ret, og hvis stadige Stræben gik ud paa at gjøre Kongedømmet saa kraftigt og tillige saa uindskrænket som muligt, — have vakt Tanken om Lendermandsverdighedens Tilintetgjørelse. Denne Tanke vovede han ogsaa, udentvivl støttende sig til Almuens og Geistlighedens Medfølelse, at gjøre til Virkelighed. Ved

[1]) See Haakons Vernbrev for Lybekkerne af 19de August 1287 (Lübecks Urkundenb. No. 517) og Indledningerne til Rb. om Rigsstyrelsen under Kongens Mindreaarighed af 16de Septbr. 1302 (NgL. III, 49) og om Ophævelse af Jarle- og Lendermandsverdigheden af 17de Juni 1308 (NgL. III, 74). I den førstnævnte Retterbod heder det saaledes, at Kongen med Høvdingernes og de bedste Mænds Raad har taget Bestemmelser om Rigsstyrelsen under Kongens Barndom, „for at slig uhørlig Skade, som Riget fik, medens vi Brødre vare Børn, ved Guds Miskund kan afvendes.“

Forordningen af 17de Juni 1308[1]), der saa at sige frembragte en Omvæltning i den hele Landsstyrelse, ophævede han Lendermandsverdigheden, dog saaledes at de daværende Lendermænd skulde beholde sit Navn og sin Ret for sine Levedage. Han erklærede derhos, at de skulde ansees for „sande Landsforrædere," som i Fremtiden maatte raade nogen ung Konge „at lade være flere Høvdinger med verdslig Magt i Norges Konges Rige, end de, som vare komne af den rette Kongeæt."

Man finder ikke, at denne Forordning, der dog paa en tilsyneladende haard Maade rammede og tilintetgjorde en Magt, der var fremspiret med den norske Samfundsorden og gjennem Aarhundreder havde øvet den virksomste Indflydelse paa dens Udvikling, — har vakt den ringeste Uro i Norges Land. Man finder heller ikke Spor til, at den ved Kong Haakons Død 1319 indtrædende langvarige Mindreaarighedsstyrelse og de paafølgende for Udviklingen af et Høvdingevælde i Norge gunstige Omstændigheder have fremkaldt nogensomhelst Bevægelse for at bringe den afskaffede Lendermandsverdighed igjen til Live. Inden een Menneskealder var henleden fra hiin vigtige Forordnings Udstedelse, var det gamle Lendermandsnavn og det nye, overhovedet mindre anvendte, Baronsnavn uden nogen kjendelig voldsom Brydning ganske bortdøet i Norge. Og dette er udentvivl det sikkreste Merke paa, at Lendermandsverdigheden nu havde udspillet sin Rolle i den norske Samfundsorden. Fra den Stund af, at Lendermændene vare udtraadte af sit gamle patriarchalske Forhold til Bondealmuen og ei længere vare Folkets Mænd, var deres Verdighed i den almindelige Mening kun anseet som en unyttig Udvext paa Statslegemet, hvilken Kongedømme og Folk letteligen enedes om at bortskjære.

19.

Kongens og Rigets Raad.

Det var ældgammel Anskuelse i Norge, at Kongen styrede med gode Mænds Raad (með góðra manna ráði), og at disse Kongens Raadgivere (ráðgjafar konungs), under Udøvelsen af sin raad-

[1]) NgL. III, 74—81.

givende Virksomhed, paa en Maade udgjorde en Deel af Kongedømmet, og vare saaledes med Kongen ansvarlige for Landsstyrelsens Udøvelse overeensstemmende med Lovene. Naar det derfor, i den Troskabsed, som Loven foreskrev for Hertug, Jarl, Lendermænd og Hirdstyrere, udtales, ikke alene at de skulle „styrke Kongens Rige (d. e. Regjering) med sit Raad og al sin Magt," men ogsaa, i Lighed med alle haandgangne Mænds edelige Løvte, at de skulle „holde alle de Eder, som Kongen har svoret alt Landsfolket" [1]), saa betegnes derved aabenbare hine Høvdinger ikke alene som Kongens ordentlige Raadgivere i Landsstyrelsen, men ogsaa som hans Mededsmænd i hans Kongeed til Landsfolket.

Det sees heraf tillige, hvilke verdslige Mænd efter gammel Vedtægt ansaaes for Kongens selvskrevne Raadgivere. Men da iblandt disse Høvdinger Hertug og Jarl kun sjælden fandtes, saa var det i Regelen Lendermændene og Hirdstyrerne, der dannede Kongens Raad. Under det sidste Navn forstod man i ældre Tider udentvivl kun Hirdens oprindelige Embedsmænd: Stallarne og Merkesmanden. Men senere henregnedes derunder, som vi have seet, ogsaa Skutilsvendene, hvoriblandt Drotseten og Skjenkeren, — hvad enten nu denne Udvidelse maa ansees for at være allerede fra Olaf Kyrres Tid, eller først fra Magnus Lagabøters. Ogsaa Lagmændene (lögmenn), om hvilke vi senere ville komme til at tale mere, synes fra den Stund de fremtraadte i de kongelige Embedsmænds Tal, hvilket var i Slutningen af det 12te Aarhundrede, at have været anseede som hørende til Kongens Raad.

Til disse verdslige Raadgivere føiedes tidlig visse høie geistlige Personer, nemlig Landets Biskopper og Kongens Kapellan eller den af Hirdpresterne, som forestod hans skriftlige Udfærdigelser. Biskoppernes Henregnelse til Kongens Raad skriver sig udentvivl lige fra Christendommens Indførelse, da de idetmindste i kirkelige Anliggender vare uundværlige Raadgivere for Kongedømmet. Kapellanens Optræden i Raadet er rimeligviis en god Deel senere, dog, som det lader, neppe stort yngre end Midten af det tolvte Aarhundrede.

Dette er nu ikke at forstaa saaledes, at disse selvskrevne verdslige

[1]) See ovenf. S. 86.

og geistlige Raadgivere altid og alle tilsammen vare om Kongens Person. Dette kunde, som let skjønnes, ikke være Tilfældet. Blot de, som egentlig hørte Hirden til, eller opholdt sig i den for længere Tid, vare stadigere hos Kongen. De øvrige tilkaldtes særligen, naar han vilde raadføre sig med dem, eller hørtes, naar Omstændighederne bragte dem i hans Nærhed.

Af alle Kongens Raadgivere maatte naturligviis Lendermændene ifølge sin Stilling i Samfundet være de vigtigste, hvad ogsaa Hirdskraaen udtrykkelig siger[1]). Men Lendermændene vare, som ovenfor viist, spredte over det hele Land, og ikkun nogle af dem, snart flere, snart færre, hvilke Kongen oftest efter eget Tykke tilkaldte, vare tilstede i hans Hird. Herved iagttoges i Almindelighed den Regel, at de skiftede efter den Landsdeel, i hvilken Kongen opholdt sig. Dette var ældgammel Skik, og dens Vedligeholdelse i det Væsentlige forudsættes endnu i Magnus Lagabøters Love. Kun sjælden og i meget vigtige Tilfælde vare Lendermænd samlede om Kongen i stort Antal fra alle Landsdele.

Hvor Kongen opholdt sig i Landet, havde han altsaa sit naturlige Raad om sig, deels i de Hirdstyrere, som fulgte ham, og deels i de nærmeste Fylkers Lendermænd, samt i kirkelige Sager i den nærmeste Biskop. Men alt eftersom Landsstyrelsen blev sværere for Kongedømmets Vedkommende, idet den meer og meer sammentrængtes i dette, medens derimod Folkets Selvstyrelse i dets engere Kredse indskrænkedes, og Lendermændenes patriarchalske Forhold til Bondealmuen slappedes, — maatte den nævnte Fremgangsmaade, hvorved Kongens vigtigste Raadgivere idelig skiftede, vise sig mindre tjenlig. Da nu derhos Loven under Kong Magnus blev een for det hele Land, og det nøie Kjendskab til de enkelte Landsdeles særlige Vedtægter saaledes blev mindre nødvendigt for den øverste Styrelse, saa maatte Fordelene, ja Nødvendigheden af et engere, stadigt samlet Kongens Raad let falde i Øinene.

Grundbestanddelene til et saadant fandtes allerede i den ældre Indretning, nemlig i de Raadgivere, som ifølge sin Stilling i Hirden stadigen maatte være der tilstede og i Kongens Nærhed, især de egent-

[1]) Hrdskr. Kap. 19. NgL. II, 407.

lige Hirdembedsmænd. Det er ogsaa aabenbart, at Kong Magnus Haakonssøn ved Oprettelsen af Kantslerens Embede og ved at give Merkesmanden den Verdighed og Ret lige med Lendermændene, som Stallaren allerede forhen eiede[1]), af disse Hirdembedsmænd har villet danne et mindre men fast Kongedømmets Raad, til hvilket da de i Kongens Hird for Øieblikket nærværende Lendermænd sluttede sig. Samtlige nævntes de Kongens Raadgivere inden Hirden (ráðgjafar konungs innan hirðar)[2]). Kantsleren, som Statssekretær, Seglbevarer og Overopsynsmand med de kongelige Regnskaber, blev et Slags første Statsminister og ansaaes udentvivl som den ledende Formand ved det mindre Raads Forhandlinger, naar Kongen ikke selv optraadte i denne Egenskab. At ogsaa Erkebiskoppen, Biskopperne og andre høie Geistlige, forsaavidt nogen af dem befandt sig paa samme Sted som Kongen, ere blevne tilkaldte i dette Kongens mindre Raad, er sandsynligt, især ved Behandlingen af kirkelige Sager. Man maa overhovedet vistnok ikke tænke sig dette engere Raad saa bestemt afsluttet, at Kongen jo ofte har tilkaldt i samme kyndige Mænd, Verdslige eller Geistlige, udenfor dets egentlige faste Medlemmer, naar Overlægningerne gjaldt Gjenstande, der maatte fordre særlige Indsigter. Men de saaledes Tilkaldte vare da kun at ansee som overordentlige Raadgivere for et vist enkelt Tilfælde.

Det blev som Følge af denne Indretning i det Hele Skik, at Kantsleren i kongelige Breve udtrykkelig nævntes som den, der beseglede dem (insiglaði) med Kongens Segl (insigli) og saaledes var ansvarlig for Udfærdigelsens Rigtighed. Desforuden nævntes ofte i saadanne Breve de Fornemste af dem, der ved Beslutningens Affattelse havde været tilstede som Kongens Raadgivere (deriblandt stundom Dronningen); ja disse hængte endogsaa til yderligere Vidnesbyrd om, at de kjendte Udfærdigelsen og billigede den, sine Segl med Kongens under Brevet. Underskrifter brugtes nemlig endnu ikke i dette Tidsrum, men hængende Voxsegl traadte i Stedet.

Den her beskrevne Indretning af et mindre Kongens Raad eller et Kongens Raad inden Hirden antog udentvivl først un-

[1]) See ovfr. S. 80. 82.

[2]) See f. E. Hrdskr. Kap. 19. 21. NgL. II, 407. 409.

der Kong Magnus Haakonssøn en bestemtere Form. Men derved ophævedes ingenlunde den ældre Anskuelse, at samtlige Rigets Lendermænd og Biskopper ligesom Hirdstyrerne og vel ogsaa Lagmændene vare Kongedommets naturlige Raadgivere. Disse vedbleve at betragtes som et større Kongens Raad, hvilket han dog ikke sammenkaldte uden i vigtigere Anliggender, og som selv da aldrig forudsattes at møde fuldtalligt, men kun saaledes, at alle Landets eller en vis større Landsdeels Fylker derved repræsenteredes, idet nemlig nogle af de derværende Lendermænd og andre høiere staaende haandgangne Mænd indfandt sig paa Kongens Kaldelse. Kongen selv bestemte saaledes i Regelen, hvilke af hans selvskrevne større Raad til saadanne Forsamlinger skulde møde.

Med Biskopperne forholdt det sig udentvivl i denne Henseende paa en egen Maade. Da deres ivrige Stræben fra Magnus Lagabøters Tid uden Dølgsmaal gik ud paa at opretholde Geistlighedens Selvstændighed ligeoverfor den verdslige Statsmagt, saa kaldte almindeligviis Erkebiskoppen et Provinsialconcilium, det vil sige et Møde af samtlige hans Provindses Biskopper, til samme Tid og Sted, som Kongen havde sammenkaldt sit større Raad, og gav derved Biskoppernes Tiltræden til Raadsmødet et Udseende af Uafhængighed af Kongens Kaldelse, som de verdslige Raadgiveres ikke havde.

Dette større Raad findes oftere under Magnus Lagaboters Regjering at have traadt sammen, undertiden for hele Riget, undertiden for en vis større Landsdeel. En saadan større Raadsforsamling nævntes da enten Høvdingemøde (höfðingjafundr), eller med et fremmed Navn Parliament (lat. parliamentum, af hvilket den norske Form palliment). Forøvrigt var ikke ved Lov fastsat nogen Tid eller noget Sted for disse Sammenkomster, men Valget af begge Dele var overladt Kongens Tykke.

Nogen væsentlig Forandring i ovenbeskrevne Tingenes Orden sees ikke at være foregaaet under Kong Erik Magnussøns Regjering (1280—1299). Kongens Broder, Hertug Haakon, synes dog da at have havt sit særegne mindre Raad; idetmindste havde han sin egen Kantsler. Da Haakon siden var bleven Konge, stod ligeledes Alt paa samme Fod i hans tidligere Regjeringsaar. I Kongens mindre Raad viser sig

Kantsleren, eller den ham tilforordnede Vicekantsler, nu afgjort som det vigtigste Raadsmedlem. Den Bestemmelse (ved Forordning af 31te August 1314 [1]), hvorved Kantsleremdedet forenedes med Provstiet ved Kongens Kapel Mariekirken i Oslo, gjorde ingen væsentlig Forandring i Kantslerens Stilling til Raadet, eftersom Kongen selv havde Ret til at besætte den nævnte høist anseede geistlige Post.

Til Kongedømmets større Raad sees under Kong Haakon Rigets Erkebiskop, Biskopper og Baroner eller Lendermænd utvivlsomt at være henregnede, og Erkebiskoppen betragtedes nu, da ingen Hertug eller Jarl meer gaves, som Raadets første Medlem, hvilket vistnok ogsaa i Grunden stemmede med ældre Anskuelser og Vedtægt.

Ved Kong Haakons Forordning af 17de Juni 1308 ophævedes, som forhen sagt [2]), Lendermandsverdigheden. Denne Bestemmelse, skjønt den ikke berøvede de Lendermænd, der allerede vare, deres Stilling og Navn, kunde naturligviis ikke for Fremtiden blive uden Indflydelse med Hensyn til Kongens Raad, især det større. Thi om end ingen udtrykkelig Bestemmelse fattedes til dets Omformning, saa fulgte af sig selv, at en saadan maatte indtræde, naar den Klasse i Samfundet efterhaanden forsvandt, der hidtil ansaaes for det større Raads selvskrevne Hovedbestanddeel. Det er, som ovenfor viist [3]), klart, at hiint vigtige Skridt af Kong Haakon, hvilket han, efter Udseende, gjorde aldeles uden Overlæg med og Samtykke af sit større Raad, har været fremkaldt ved en Stræben fra Lendermændenes Side efter at hæve Kongens større Raad, i hvilket de selv allerede havde eller haabede at tilvende sig den afgjørende Stemme, — til en selvstændig, Kongedømmet sideordnet Statsmagt, — og at Kongen, ved at bortrydde en saadan Skranke for Kongedømmet, har villet sammentrænge i dette den styrende Myndighed i fuldeste Udstrækning. Med Lendermændene forsvandt den eneste ved ældgammel Tradition og i Folkelivet rodfæstet arvelig Indflydelse selvstændige verdslige Magt i Raadet. Ridderne, der indtoge deres Plads som øverste verdslige Raadgivere, vare kun de første af Kongens haandgangne Mænd, udsprungne af hans Hird, uden nogensomhelst traditionel eller lovlig Myndighed, undtagen den, Kongen

[1]) Dipl. Norv. I, 127, jvfr. ovfr. S. 83. [2]) See ovfr. S. 119. [3]) Ovfr. S. 116.

overdrog dem, uden nogen i Folkets Medfølelse grundet naturlig Vegt i Samfundslivet. Kongens større Raad var saaledes, fra den Stund af, at Lendermændene forsvandt, ingenlunde hvad det havde været tilforn. Og Kong Haakon synes, efter ovennævnte Forordnings Udstedelse, kun lidet at have nyttet hiin forhen saa vigtige Statsindretnings Medvirken i sin Rigsstyrelse.

Hvad der, foruden Haakons egen Smag for en uindskrænket Kongestyrelse, sandsynligviis i høi Grad har ledet hans Handlemaade i ovennævnte Henseende, var den Frygt, han allerede i sine tidligere Regjeringsaar sees at have næret, at der ved hans Død ingen mandlig, eller idetmindste ingen myndig Arving skulde findes til Norges Rige. I dette Tilfælde var det, hvis ikke kraftige Forholdsregler i Tide bleve tagne, høist sandsynligt, at de samme Ulykker vilde overgaa Norge, som i hans og hans Broders Mindreaarighed, da Lendermændene, som den unge Kong Eriks Raad og i hans Navn, havde ført Landsstyrelsen paa en idetmindste efter Haakons Anskuelse utilbørlig, for den indre Rolighed og Folkets Tarv skadelig Maade.

Denne Formynderregjering, som Kong Haakon paa flere Steder i sine Forordninger med saamegen Uvillie omtaler, havde været ført overeensstemmende med den gamle Anskuelse og Vedtægt, at naar Kongen var for ung til selv at styre, og der heller ingen anden af Kongeætten var til, der under et eller andet Tignarnavn paa den Umyndiges Vegne kunde overtage Landsstyrelsen, saa tilfaldt denne selvskrevet Lendermændene i Egenskab af Kongedommets naturlige Raadgivere. Men hvorledes disse skulde føre Styrelsen, derfor gaves ingen faste Regler. Almindeligviis synes i ældre Tider under saadant Tilfælde Lendermændene i hver af de større Landsdele, Throndhjem, Gulathingslagen, Oplandene og Viken, at have sluttet sig sammen til et Slags Fællesstyrelse for sin Landsdeel, dog uden noget fast Foreningspunkt, saaledes at en stor Raadighed levnedes hver enkelt af dem i den ham nærmeste Kreds. Rigets Centralstyrelse derimod udgik fra Hirden, der altid havde Kongen i sin Midte, og især fra de Lendermænd, som for Tilfældet omgave ham. Men da den unge Konge førtes omkring fra den ene Landsdeel til den anden, saa skiftede naturligviis Centralbestyrelsen, for dens vigtigste Medlemmers Vedkommende, med Kongens Opholds-

sted og savnede saaledes i en endnu høiere Grad end Styrelsen i de enkelte større Landsdele indre Fasthed. Landsstyrelsen gik imidlertid ligefuldt, baade for det hele Riges Vedkommende og i de engere Kredse, i Kongens Navn, ligesom om han var den virkelig regjerende. Ingen Lovbestemmelse fandtes for Kongens Myndighedsalder, og en saadan Bestemmelse vilde ogsaa under de ældre Forholde have været af liden Vegt. Kongen ansaaes udenvivl for myndig, naar han havde naaet den nødvendige Udvikling for at styre selv, hvad enten denne indtraadte tidligere eller sildigere.

Fra den Tid af, at Lendermændene søgte en Forøgelse i sin Myndighed ved at lade sig gjøre til Kongens Sysselmænd, blev naturligviis de af dem, der optraadte i denne Egenskab, under en Mindreaarighed de mest raadende i de engere Samfundskredse. Da ved Kong Magnus Haakonssøns Lovgivning Norges forskjellige Landsdele vare blevne knyttede fastere til hinanden, var under Kong Eriks og Hertug Haakons Mindreaarighed Opfordringen for Lendermændene ringere til at slutte sig sammen i hver enkelt af de ældre store Landsafdelinger. Derimod synes de nu noget fastere at have sluttet sig til den Centralstyrelse, der i Egenskab af Kongedømmets mindre Raad nærmest omgav den unge Konges Person, og i hvilken enkelte af de mægtigste Lendermænd vare Hovedpersonerne. Men baade svækkedes denne Centralstyrelse, som det lader, derved, at Kongens Broders, Hertug Haakons, Raad i hans Landsdeel tilegnede sig en vel stor Selvstændighed, — og desuden derved, at den overhovedet ikke var kraftig nok til at holde Lendermændene og Sysselmændene rundt om i Landet i den behørige Lydighed. Disse ansaa sig nemlig for de Styrendes fuldkomne Ligemænd, og det saameget mere, som Centralstyrelsen — saavidt vides — ikke var fremgaaet af nogen formelig Overdragelse fra samtlige Lendermænds Side. Under en saadan Formynderregjering kunde det vanskelig undgaaes, at Forvirring maatte indsnige sig i Landsstyrelsen, og at Vilkaarlighed og Selvraadighed fra Lendermændenes Side maatte tage Overhaand, især da det ældre Baand mellem dem og Almuen var opløst, og Folkets Selvstyrelse i sterkt Forfald.

En Tilbagevenden til denne Stilling var det nu, Kong Haakon ønskede at forebygge. Derfor udstedte han allerede den 16de Septem-

der 1302, i Forbindelse med den før omtalte nye Kongearvefølgeordning, en udførlig Bestemmelse om, hvorledes med Rigsstyrelsen (ríkisstjórn) skulde forholdes i Kongens Umyndighed, „paa det," siger han, „at saadan uhørlig Skade, som Riget led i min Broders Barndom, maa ved Guds Miskund undgaaes."

Hovedpunkterne i denne Forordning vare følgende: Formynderstyrelsen (ríkisstjórn í konungs ómegð) skulde dannes af tolv Rigsstyrere (ríkisstjórnarmenn), hvoriblandt altid Kantsleren og Merkesmanden, og den skulde vedvare, indtil Kongen havde naaet sin myndige Alder, som fastsættes til det tyvende Aar.

Fire af de tolv, nemlig de to nysnævnte Embedsmænd og tvende andre, skulde altid være i Kongens Gaard om den Umyndiges Person. De øvrige otte skulde opholde sig andensteds omkring i Landet.

Hos de fire i Kongens Gaard skulde den egentlige Regjeringsmyndighed hvile. De skulde bestyre alle baade indenlandske og udenlandske Anliggender og føre Tilsyn med Kongedømmets Eiendomme og Indtægter samt med Mynten. Dog skulde i Forvaringen af Kronens Liggendefæ i Guld og Sølv to af Rigets Biskopper være dem tilforordnede, saaledes at de Fire havde een Nøgel til Skatkammeret og de to Biskopper den anden.

De Fire havde at revse Ubodemaal, dog saaledes at det forbrudte Gods skulde henstaa til Kongens Naade, naar han var bleven myndig. De kunde og meddele midlertidig Landsvist indtil Kongens Myndighed.

Den Hird, som var, da den sidste Konge døde, skulde sverge hans Arving Troskab og de tolv Rigsstyrere Lydighed og Følge, indtil de afhændede Rigsstyrelsen til Kongen. Rigsstyrerne maatte ingen nye Navnbøder eller Verdighedsnavne meddele under Kongens Umyndighed og ingen Veitsler yde, større end i Hirdskraaen bestemt. Derimod havde de at tilsætte Sysselmænd i de ledigblivende Sysler og afsætte dem, som forbrøde sit Embede.

De Otte, som vare fordeelte omkring i Landet, skulde hver i sin Kreds nøie iagttage Sysselmændenes og Lendermændenes Færd i deres offentlige Stilling og paasee Almuens Tarv, sørge for Overholdelsen af den indre Fred og afverge alle Sammensvergelser, vogte Landet for uventede Overfald fra uden og hindre Udlændingers Indpas i Landet

for der at tage fast Ophold, naar disse ikke vare Kjøbmænd eller Haandverkere, med hvilke skulde handles efter gammel Vedtægt. De Sager, som de ei trøstede sig til selv alene at afgjøre, skulde de stevne i Kongens Gaard for der at afgjøres af de Fire eller af samtlige Tolv.

Een Gang aarlig eller oftere, hvis det fandtes nødvendigt, skulde alle tolv Rigsstyrere samles for at raadslaa om Rigets Anliggender. Da skulde de vigtigste Sager afgjøres med Samtliges Raad og efter Stemmefleerhed. Ved denne Sammenkomst skulde og de to førnævnte Biskopper være tilstede; thi da skulde Regnskab gjøres for Kongedømmets Indtægter og dets Liggendefæ fremvises af de Mænd, som dertil havde Nøglerne.

Den Fehirde, som var, da den sidste Konge døde, skulde vedblive i sit Embede, hvis han ei overbeviistes om Utroskab, og skulde han aarligen paa førnævnte Sammenkomst aflægge Regnskab.

Ved denne Sammenkomst skulde ogsaa de Fires Fremfærd undersøges, som stadigen vare i Kongens Gaard.

Hvis nogen af de Fire døde eller paa Grund af Utroskab afsattes, da skulde hans Plads besættes med en af de Otte efter samtlige Rigsstyreres Valg, hvilke derpaa havde at fuldstændiggjøre sit Antal ved at vælge et nyt tolvte Medlem.

Enhver af Rigsstyrerne skulde ved sit Tiltræde aflægge en særegen Ed. Den lød saaledes: „Saa lægger jeg Haand paa disse Helligdomme, og det skyder jeg til Gud, at denne Rigsstyrelse over Norges Konges Rige og hans Skatlande, hvortil jeg er sat (til skipaðr), skal jeg tro og huld forestaa med al Omhu, raadende det, som Kronen er til Hæder og hele Riget til Gavn og Nytte, efter det Vid og den Skjønsomhed, som Gud giver mig. Overalt, hvor jeg bliver stedt over Mænds Sager, over Domme eller Raadslagninger (ráðum), som Riget vedkomme, skal jeg dømme og raade uden Hensyn til Rig eller Fattig, Uven eller Ven, Ung eller Gammel, Beslægtet eller Ubeslægtet. Ingen Bestikkelser eller Gaver skal jeg tage for at dømme, gjøre eller sige, hvad Ret er, eller for at vise aabenbar eller lønlig Partiskhed. Heller ikke skal jeg tage Gaver for at lade Kronens Indtægter og Rettigheder minke eller borttages eller uskjønsomt overdrages

(veitizt) imod førnævnte Bestemmelse (skipan). Jeg skal ogsaa undersøge, om Kongedømmets Ret og Gods er blevet det berøvet, og med al min Magt søge det tilbage under Kronen, hvo der end har det, Beslægtet eller Ubeslægtet, Ven eller Uven." Hvis Nogen af dem beviislig brød denne Ed, skulde de øvrige med fuld kongelig Myndighed lade ham revse, og hver den, som vilde forsvare ham, skulde ansees for hans Medskyldige og være samme Straf underkastet.

Efterlod Kongen en Datter som Rigets Arving, og hun enten var gift før hans Død, eller blev det senere med Samtykke af sin Moder og de tolv Rigsstyrere samt de Biskopper og andre gode Mænd, som de tilkaldte med sig, da skulde hendes Mand være høiest i al Hæder og Verdighed, saalænge som han prøvedes Riget huld og tro samt holdt Enighed med de tolv Rigsstyrere. Men han skulde ikke befatte sig med Rigsstyrelsen, hverken den indre eller den ydre, undtagen med de tolv Rigsstyreres Vidende og Samtykke.

Hvis Dronningen overlevede Kongen, skulde hun i al Hæder staa nærmest Kongedatterens Mand og nyde sin Tilgift, saalænge hun levede, forudsat at hun var Rigets Raad (ríkisins ráði d. e. Rigsstyrerne) hengiven og ikke giftede sig paany. Ved hendes Død skulde hendes Tilgift falde tilbage under Kronen. Hun skulde forresten de næste ni Maaneder efter Kongens Død være i sikkert Forvar med de Kvinder, hvilke Kantsleren og de øvrige tre Rigsstyrere i Kongens Gaard dertil udsaa, for at man kunde vide, om hun var frugtsommelig.

Kongen eller Rigets Arving skulde i sin Mindreaarighed være i sikkert Forvar i det sterkeste Huus (Slot, Fæstning), som i Riget fandtes [1]).

Forordningen lader uomtalt, hvorledes Formynderregjeringen fra først af skulde dannes. Men Meningen var aabenbart, at dens Medlemmer skulde udnævnes af den sidste Konge selv, hvilket ogsaa blev Tilfældet for Haakons eget Vedkommende.

Denne Formynderregjering var, som let sees, indrettet i en reen monarchisk Aand. Thi ligesom den udgik fra Kongedømmet alene, saaledes skulde den som Rigets Raad (saaledes nævnes den i selve Forordningen) være i udeelt Besiddelse af Kongedømmets lovlige Myn-

[1]) NgL. III, 49—55.

dighed, uden Indskrænkning hverken fra Folkets eller noget større Raads Side. At Rigsstyrerne vare tolv, gjorde intet til Sagen, da Kongedømmet alene eller rettere Kongens Person ved dem skulde repræsenteres, og enhver Regjeringshandling af dem, saavidt skjønnes, skulde gaa i Kongens Navn og under hans Segl. Kantsleren som Kongesegletes Bevarer skulde være Sjælen i det styrende Raad.

Forordningen viser forresten bedre end noget Andet Haakons Anskuelser med Hensyn til Kongedømmets styrende Myndighed. Thi den samme Myndighed, han vilde have Formynderstyrelsen iklædt, tænkte han sig naturligviis at tilkomme Kongen i fuldeste Maal, naar denne selv styrede. Han havde altsaa allerede ved denne Forordning af 1302, til hvilken dog hans større Raad gav sit Samtykke, udtalt de Regjeringsgrundsætninger, som han paa egen Haand gjennemførte ved Forordningen af 17de Juni 1308. I Indledningen til denne erklærer han ogsaa ligefrem, at han paa Grund af den mislige Fremfærd, som Adskillige havde tilladt sig mod hans Undersaatter, baade i hans Broders Mindreaarighed og senere, nu tager Norges Konges Rige, sin Fædrenearv, under sin egen Styrelse[1]), — det er: han vil for Fremtiden regjere uden Medvirkning af dem, der tilforn ansaaes for Kongedømmets selvskrevne Raadgivere, uden Medvirkning af Kongedømmets større Raad.

Hvor vel nu end Haakon kunde synes efter Omstændighederne at have indrettet Alt til det norske Kongedømmes Opretholdelse imod et fremstræbende Aristokrati, og hvor uafhængigt han end troede sig at have gjort det af de Høvdinger, der gjennem Aarhundreder havde dannet dets selvskrevne Raad, saa viiste sig dog snart, at hans Foranstaltninger, skjønt i det Hele af gjennemgribende Indflydelse, dog ikke i det Enkelte formaaede at vinde stadig Fasthed.

Haakon døde den 8de Mai 1319, netop paa en Tid, da hele Norden befandt sig i de største politiske Forviklinger. Hans lovlige Arving til Norges Rige var et treaarigt Barn, Magnus, en Søn af hans eneste egtefødte Datter, Ingebjørg, og af Hertug Erik af Sverige, der kort forud var død en voldsom Død. Denne samme Magnus var just nu et Parti af svenske Stormænd i Færd med at

[1]) NgL. III, 74.

hæve paa Sveriges Throne. Skede dette, vilde Forholde indtræde, der laa udenfor Haakons Beregninger. Og de indtraadte virkelig.

Haakon havde vel ganske kort før sin Død udnævnt det Rigets Raad, som ifølge hans Forordning af 1302 skulde føre Formynderstyrelsen i hans Arvings Mindreaarighed og ladet dets Medlemmer tilsverge ham, at ville holde hiin Forordnings Bestemmelser[1]). Men for det Tilfælde, at Magnus Eriksson tillige skulde blive Sveriges Konge, finder man ikke, at Haakon har taget Forholdsregler. Magnus var ved sin Morfaders Død i Sverige i Hænderne paa sin afdøde Faders derværende Parti, og Underhandlinger maatte aabnes med dette for at faa ham til Norge. Hvad enten nu de norske Rigsstyrere have stolet for lidet paa sig selv til at handle ene under disse indviklede Omstændigheder, — eller de svenske Herrer og Magnus's Moder, Hertuginde Ingebjørg, have gaaet Rigsstyrerne forbi og henvendt sig til Norges Riges geistlige og verdslige Stormænd, — eller endelig disse af egen Drift have sat sig i Bevægelse for at indtage sin gamle Plads som Kongedømmets større Raad, — vist er det, at Underhandlingerne om Magnus Erikssøns Antagelse til begge Rigers Konge, hvilke fandt Sted i Oslo, den 26de til 28de Juni 1319, dreves fra norsk Side ikke ved de tolv Rigsstyrere alene, men ved Erkebiskoppen af Nidaros, Biskoppen af Stavanger, Kantsleren og ni og tyve navngivne norske Lendermænd og Riddere paa egne og Norges Kongeriges Mænds Vegne. Og disse to og tredive norske Underhandlere nævnes i det udstedte Dokument[2]) deels: Norges Kongeriges Raadsmænd (Noregs konungsríkis ráðsmenn), deels: Norges Riges Raad (ríkisins ráð í Noregi), med hvis almindelige Segl (almennilegu innsigli) Brevet siges at være forseglet. Ved denne Leilighed traadte altsaa Norges Riges større Raad med Erkebiskoppen i Spidsen paany i Virksomhed som den høieste Statsmagt under det forhaandenværende Mellemrige (fra 8de Mai til 26de August), da nemlig Rigets Arving, Junker (junkæra) Magnus, som han i Brevet nævnes, for Oieblikket ikke var formeligen antagen til Konge, og ei engang inden Norges Grændser.

[1]) Dette kan sluttes af Dipl. Norv. I No. 156, S. 138. [2]) NgL. III, 146—149.

Den Overeenskomst, som ved denne Leilighed sluttedes mellem Norge og Sverige angaaende Rigernes indbyrdes Stilling under den fælles Konge, var hvert enkelts indre Forholde ganske uvedkommende. Den bestemte kun Følgende: Magnus skulde inden en vis Tid indfinde sig i Norge for der paa gammel Viis høitideligen at antages til Konge. — Han skulde ikke uden høieste Nødvendighed opholde sig længer i det ene Rige end i det andet. — Hvert Riges Mænd skulde i Regelen ikke følge ham længer end til Rigsgrændsen (til landamæris). — Norges Skat og Indtægter skulde kun anvendes paa dets egne Anliggender. — Endelig skulde den Understøttelse, som det ene Rige kunde yde det andet, være lige fra begge Sider. — Om nogen fælles Styrelse for Rigerne eller nogen fast Forening mellem dem, uafhængig af Kongens Personlighed, er der i Overeenskomsten slet ikke Tale.

Sagernes Stilling i Norge blev snart efter Magnus's Antagelse til Konge (26de August 1319) i høi Grad mislig. Vel synes det, som om de Høvdinger, der ved Underhandlingerne med Sverige optraadte som Norges Riges Raad (d. e. større Raad), ikke have lagt nogen Hindring i Veien for, at den af Kong Haakon indsatte Formynderstyrelse kunde træde i Virksomhed. Men Rigsstyrerne stødte ligefuldt strax paa Vanskeligheder, som de ei vare voxne. Den unge Konges Moder, Hertuginde Ingebjørg, og hendes Yndling, Udlændingen (den danske) Knut Porse, hvem hun senere egtede, blandede sig utilbørligen i den norske Landsstyrelse, bortødede Kongedømmets Skat og Indtægter og nyttede efter eget Tykke samt paa en for Rigets Tarv skadelig Maade Kongens Segl, for hvilket Kantsleren, som Rigsstyrelsens egentlige Hoved, under sit Ansvar udelukkende skulde raade. Rigsstyrelsen havde ikke Kraft hverken til at opretholde den Myndighed, der var lagt i dens Hænder, eller til at afverge Lovens Brud og Almuens ulovlige Betyngelse ved dem, som uopfordret havde indtrængt sig i Landsstyrelsen. Uordenen tog snart saaledes Overhaand, at Erkebiskoppen — som det lader paa Rigsstyrernes egen Opfordring — foranstaltede et stort Raadsmøde i Oslo, til hvilket han selv, tre Biskopper, Kantsleren, een og firti navngivne verdslige Stormænd, blandt hvilke Merkesmanden og tre Lagmænd, og desuden flere andre unavngivne Kongedømmets haandgangne Mænd indfandt sig.

Mødet holdtes i Februar Maaned 1323. Da de Mødende havde overveiet Rigets Tilstand og fundet den høist fordærvelig, forbandt de sig indbyrdes til med Raad og Daad at virke for Landets Vel. De overdroge til Erkebiskoppen at udnævne dem en Formand (formaðr), hvem de forpligtede sig til at tjene af al Magt, saalænge han var Kongen tro og Riget huld, samt holdt sine Eder og vernede om Loven for dem og Undersaatterne (þegnar). Erkebiskoppen valgte nu med deres alles Raad og Vidende Hr. Erling Vidkunnssøn til „Formand for Retten og Bestyrelsen af Skatkammeret, Syslerne og alle kongelige Forretninger," dog „med det nu værende eller senere valgte Rigets Raads (rikisins ráðs) Raad og Vidende."

Denne Beslutning og dette Valg, der var foretaget paa et Hirdstevne den 20de Februar 1323, blev samme Dag med Haandtag vedtaget og samtykket paa et almindeligt (d. e. offentligt?) Thing i Oslo for senere at lyses og fuldbyrdes over hele Riget og alle Skatlande; og lovede Erling — lægges der til — paa samme Thing, at han i dette Formandskab (formanzskap) skulde handle saaledes, som Kongen og Riget bedst tjente[1]).

Maaskee har Tanken med det gjorte Skridt været at give det forhen styrende Tolvmandsraad en fast verdslig Formand, der skulde bringe en større Kraft ind i dets Handlinger. Man kan ledes til at slutte dette af de Ord, der i Forhandlingsdokumentet forekomme om „det nuværende eller senere valgte Rigets Raad," hvilket paa en Maade nævnes som Formanden sideordnet, og ved hvilket man vel nærmest maa tænke sig Tolvmandsraadet at være meent, siden Udtrykket „senere valgte" bruges om det, et Udtryk, som ikke godt passer paa Kongedømmets eller Rigets større Raad. Men har endog en slig Tanke været oprindelig næret, saa er det dog vist, at hiint ældre Styrelsesraad senere ei meer nævnes, og at Alt peger hen paa, at den nye Formand har tilegnet sig dets hele Myndighed. Han var da heller ikke udnævnt af dette, men af det større Rigets Raad, for i Egenskab baade af dettes og Kongedømmets Ombudsmand at øve den kongelige Myndighed i fuld Udstrækning. Kong

[1]) Saml. t. d. norske Folks Sprog og Hist. V, 535—541.

Haakons Forordning om Formynderstyrelsen blev saaledes i Virkeligheden ved Erlings Udnævnelse til Formand sat ud af Kraft. Han var tilforn eller blev ved denne Leilighed Kongens Drotsete og nyttede, saalænge hans Formandskab varede, i sine skriftlige Udfærdigelser stadigen dette Verdighedsnavn. Heraf kom det, at Drotsetens Embede, som forhen berørt, fra nu af blev det høieste i Hirden og i Staten. Man tænkte sig nemlig nu i ham en Repræsentation af Kongen, naar denne var umyndig eller udenfor Riget. Som det lader, blev fra nu af ogsaa Drotsetens Embede ikkun i saadanne Tilfælde besat. En Forrang i alle ydre Æresbeviisninger for Drotseten som Styrelsens Formand blev dog i Virkeligheden indrømmet Erkebiskoppen af Nidaros i Egenskab af Rigets større Raads selvskrevne Hoved, naar ingen verdslig Rigsforstander eller Formand af dette var beskikket, og i Egenskab af Kongedømmets selvskrevne Vikarius i Tilfælde af dets Ledighed, til hvilket sidste Magnus Lagaboters Kongearvefølgelov betegnede ham.

Under den saaledes i 1323 indstiftede nye Formynderregjering finder man, at Drotseten i Egenskab af Regjeringsformand eller Rigsforstander stadigen har styret efter Overlægning med Raadet, hvilket snart kaldes Rigets, snart Kongens Raad, og af hvilket udentvivl nogle faa Medlemmer stedse have været hos ham, medens desforuden, og det som det lader temmelig ofte, større Raadsforsamlinger have været holdne.

Af hvilke Medlemmer Drotsetens mindre Raad har været dannet, er ikke klart. Af de ældre verdslige Hirdembedsmænd nævnes paa denne Tid kun Merkesmanden som endnu tilværende. Kantslerens Embede var, saavidt skjønnes, i den tidligere og større Deel af Erling Vidkunnssons Formandskab ikke besat. Aarsagen var udentvivl den, at Drotseten ei har villet have en saa mægtig Embedsmand som Seglbevarer ved sin Side, men selv raade for Kongens Segl. Først henimod Slutningen af hans Rigsforstanderskab finder man igjen en Kantsler, der gjemmer Kongens Segl og altsaa maa have været anseet som stadigt Medlem af det mindre Raad[1]).

[1]) En Kantsler (Paal Baardsson) forekommer første Gang ved Drotsetens Side i Retterboden af 14de Septbr. 1327, NgL. III, 153 f.

Alle Regjeringshandlinger vedbleve imidlertid, ligesom i ældre Tider, at gaa i Kongens Navn og alle skriftlige Regjeringsudfærdigelser at skee under hans Segl, og det ligefuldt, enten Kongen var i Landet eller ikke. Kun nævntes i første Tilfælde Kongens Nærværelse ved Udfærdigelsen almindelig i Brevet. Kantsleren vedheftede naturligviis Kongens Segl, hvis en Kantsler var, ellers Drotseten; og denne sidste fæstede tillige i Regelen sit eget Segl ved Siden af Kongens til Tegn paa, at Udfærdigelsen var skeet med Drotsetens og Raadets Vidende og Samtykke.

At Formynderregjeringen ved at indrettes paa denne Maade vandt større Kraft og Eenhed, er klart, ligesom og at Rigets geistlige og verdslige Stormænd derved sikkrede sig en ganske anden og betydningsfuldere Stilling med Hensyn til Statsstyrelsen, end Kong Haakon rimeligviis havde tiltænkt dem. De havde nu fastere end nogensinde forhen forenet sig til et, i visse Maader selvstændigt, Rigets eller Kongedømmets Raad, der endogsaa for Kongens Mindreaarighed havde et Slags Stadfæstelse af Folket ved dettes Samtykke til Thinge.

Den i 1323 oprettede Formynderregjering ophørte en god Stund, før Kong Magnus havde naaet den i Haakons Forordning fastsatte Myndighedsalder, det tyvende Aar. Allerede fra 1332, da Kongen omtrent var femten Aar gammel, ophører Erling Vidkunnssøn som Drotsete at være Medforsegler af de kongelige Udfærdigelser, hvorimod nu Kantsleren alene nævnes som den, der forsynede dem med Kongens Segl [1]). Dette antyder aabenbart, at Kong Magnus da selv har overtaget Landsstyrelsen. Om dette er skeet med udtrykkeligt Samtykke af Rigets Raad eller blot ifølge ældre Vedtægt, der satte det femtende Aar som Kongens Myndighedsalder, — lader sig ikke afgjøre.

Men om end Drotsetens Formandskab dermed var hævet, og Kongen selv havde overtaget Valget af sit mindre Raad, saa fulgte ikke deraf, at det egentlige Rigsraads, eller Kongens større selvskrevne Raads, Virksomhed ophørte. Dettes Indgriben i Styrelsen blev tvertimod fremdeles nødvendig, deels paa Grund af Kongens Ungdom og Uerfarenhed, deels paa Grund af hans Stilling som tvende Rigers

[1]) første Gang i Brev af 24de April 1332, Dipl. Norv. I No. 217 S. 176.

Konge, — en Stilling, som forbød ham uafbrudt at opholde sig i det ene af dem.

At Kongen under sit Ophold udenfor Norge skulde omgive sig med et norsk Raad og med dettes Bistand fra Sverige af udfærdige Regjeringsbestemmelser vedkommende Norge, var noget, der i Grunden stred mod Overeenskomsten mellem Rigerne, og hvori Nordmændene endnu ikke synes at have kunnet finde sig. Endnu mindre taaltes det naturligviis, at han paa egen Haand, eller med Raad af udenlandske Raadgivere, fra et fremmed Land skulde udstede sine Regjeringsbestemmelser. Skede dette end undertiden, saa var det dog ganske vist en sjælden Undtagelse fra Regelen, fremkaldt ved overordentlige Omstændigheder eller derved, at Kongen opholdt sig ganske nær Norges Grændse, f. Ex. i Ljodhuus eller Vardberg, hvorfra han med Lethed kunde indhente sit norske Raads Mening eller omgive sig for en kort Tid med idetmindste nogle af dets Medlemmer. Men paa den anden Side at benytte Kongens Segl i Norge under hans Fravær, hvilket næsten blev en Nødvendighed, hvis Landsstyrelsen skulde have sin stadige Gang, — var ogsaa en farlig Sag, naar den, der havde Seglet i Forvar, hvilket i Regelen var Kantsleren, ikke stod under Opsyn af og var ansvarlig for en Statsmagt, som stadig befandt sig i Norge og kunde ansees for Nationalitetens Repræsentant. Alt dette maatte opfordre Rigets Raad til fremdeles at holde paa den Myndighed, det engang havde faaet i Hænde.

I det første Aars Tid efter Rigsformandens Fratrædelse synes Kantsleren at have staaet i Spidsen for Norges Styrelse i den unge Konges Navn, skjønt denne betragtedes som selvstyrende. Men da den hidtilværende Kantsler, Paal Baardssøn, i 1333 blev valgt til Erkebiskop, saa synes hans Embede igjen i flere Aar at have staaet ubesat og Regjeringen at have væretført af den unge Konge og Rigsraadet, uden at nogen enkelt Mand eller noget mindre Styrelsesraad var fast beskikket for Tilfælde af Kongens Fraværelse i Sverige.

Denne Sagernes Stilling kunde vel synes gunstig for Rigsraadet til at hevde sin Anseelse og Selvstændighed; men i Virkeligheden har den frembragt Forvirring i Landsstyrelsen og Misnøie hos Folket.

Dette var fra gammel Tid af vant til at see Kongen selv i Spidsen for Landsstyrelsen, saasnart han var myndig. Det har derfor ikke nu kunnet finde sig i en Raadsregjering. Og Rigsraadet selv, der som styrende Statsmagt hverken havde nogen Støtte i Folket eller i den unge, letsindige og ofte fraværende Konge, — Rigsraadet, der ovenikjøbet var splittet ved Avind og Usamdrægtighed mellem sine egne Medlemmer, har ikke følt sig hiint Kald voxent.

Den almindelige Mening søgte under disse Omstændigheder Grunden til Rigets forvirrede Tilstand i Foreningen med Sverige og Kongens derved foraarsagede hyppige Fraværelse fra Norge, og denne Anstødssteen vilde man saa hastig som muligt bortrydde.

Det varede derfor ikke længe, efter at Magnus's anden Søn Haakon var født, før Kongen, den 15de August 1343 i Vardberg, maatte forpligte sig for det norske Rigsraad til at overdrage denne sin yngre Søn Norges Rige, medens den ældre Erik bestemtes til Sveriges Konge[1]), og Haakon blev det følgende Aar, den 17de Juli 1344, i Baahus antagen af den norske Almue, Bymænd og Bønder, til Norges vordende Konge, dog saaledes at Magnus for det første skulde vedblive ene at føre Rigsstyrelsen[2]).

Ved dette Skridt var dog i Grunden kun en fjærn Udsigt aabnet Nordmændene til Forbedring i Statens Kaar, naar Haakon nemlig blev myndig. I Mellemtiden gik Styrelsen under Magnus's Ledning sin gamle Gang, — dog forsaavidt udentvivl bedre, som fra 1344—1350 en Kantsler og fra sidstnævnte Aar til 1355 en Drotsete havde Kongens Segl, og Styrelsen samt Rigsraadet saaledes en bestemt Formand, naar Kongen selv var fraværende. Denne Tilstand varede til August Maaned 1355, da Haakon i en Alder af 15 Aar selv overtog Regjeringen i Norge som dette Riges særskilte og virkelige Konge. Hans Fader Magnus, skjønt fremdeles i Besiddelse af Kongenavn og betragtet som Medregent, traadte nemlig fra nu af meer og meer i Baggrunden som Norges Styrer.

Haakon Magnussøn den yngre (VI) sees i hele sin Regjeringstid (1355—1380) at have styret Norge med Bistand af Rigets Raad.

[1]) Dipl. Norv. II No. 258, S. 215. [2]) Sst. I No. 290 S. 230.

I alle vigtigere Forordninger og Breve af ham findes udtrykkelig anført, at de ere udfærdigede med Rigets Raads Vidende, Raad og Samtykke. I hans tidligere Regjeringsaar (indtil 1364) finder man en Kantsler som hans Seglbevarer, senere en Kongens Klerk, hvorved vel forstaaes en Vicekantsler.

Ved Haakons Død indtraadte de samme Forholde som ved den ældre Haakon Magnussøns. Rigets Arving, hans eneste Søn Olaf, var et Barn og som tidligere Konge i Danmark udenfor Riget. Formynderstyrelsen i Norge dannedes nu efter samme Grundsætninger som i 1323 [1]), saaledes at Hr. Ogmund Finnssøn som Drotsete, i Egenskab af Rigsforstander, styrede i Kongens Navn med Rigets Raad ved sin Side. Dog var denne Gang en Kantsler stadigen Drotseten tilforordnet som Seglbevarer. Alle kongelige Udfærdigelser skede ogsaa nu under baade Kongens og Drotsetens Segl, det første paatrykt af Kantsleren.

Kong Olaf Haakonssøn døde 1387, i sit syttende Aar. Man veed ikke, om han dengang selv havde overtaget Rigsstyrelsen i Norge; i ethvert Fald ophørte nu Drotsetens Regjeringsmyndighed. Dronning Margretas, Olafs Moders, paafølgende Antagelse til Norges Regentinde (2den Febr. 1388), eller, som det egentlig heder, til Norges Riges mægtige Frue og rette Huusbonde [2]), og paa et andet Sted: Norges Riges rette Frue og mægtige Fyrstinde [3]), — skede ved Rigets Raad. Det Samme var Tilfælde med Erik af Pommerns Antagelse til Norges Arvekonge under Margretas Formynderskab (1389) [4]). Baade før og efter Eriks Antagelse til Konge sees Margreta at have styret Norge med dets Rigsraads Bistand og med en Kantsler, nemlig Provsten ved Mariekirken i Oslo, som Seglbevarer. Et Rigets Raad var saaledes, som vi see, i stadig Virksomhed i Norge lige fra 1319 og indtil Riget i 1397 ved Kalmarforeningen indtraadte i nye statsretlige Forholde, der øvede en

[1]) See ovfr. S. 127 ff. [2]) See det om Antagelsen udstedte Dokument, Oslo 2den Febr. 1388. Dipl. Norv. III, S. 357. [3]) Saaledes lyder Titelen i det Brev, hvorved det norske Raad erklærer Erik af Pommern for ret Arving til Norges Rige (16de Febr. 1388). Paludan-Müllers Observ. crit. S. 105—108. [4]) Dipl. Norv. III, S. 362—364.

væsentlig Indflydelse paa dets fremtidige Forfatning, men som det her ligger udenfor vor Plan nærmere at omhandle.

Efter at have fremstillet det norske Rigsraads Udviklingshistorie skulle vi nu noget nøiere betragte Formerne for dets Virksomhed, dets Omraade og dets Forhold til Statssamfundet i dettes Heelhed.

Raadet nævntes deels Rigets Raad eller Rigets Raadgivere (ríkisins ráð, ráðsmenn, ráðgjafar), deels Kongedømmets eller Kongens Raad eller Raadgivere (ráð eller ráðgjafar konungdómsins eller konungs), paa Latin: consiliarii regni eller regis. Man finder, at det stadigen har bestaaet baade af geistlige og verdslige Medlemmer. De geistlige vare Erkebiskoppen, Rigets Biskopper samt derhos visse andre høie Prælater: Provsten til Mariekirken i Oslo, hvad enten denne tillige var Kantsler eller ikke, Kapelmagisteren (magister capellarum regis), som var Provsten til Apostelkirken i Bergen, samt maaskee ogsaa undertiden enkelte af de anseeligste Klosteres Forstandere, hvilke sidste dog neppe vare stadige Medlemmer, idetmindste ikke saa tidlig som i det her omhandlede Tidsrum. De verdslige Raadsmedlemmer vare Rigets Lendermænd eller Baroner, saalænge nogen af disse var tilbage, de høieste Hirdembedsmænd, Riddere, Svende og Lagmænd.

Hvad Lendermændene angaar, saa nævnes disse neppe udtrykkelig ved nogen senere Raadsforsamling end den store i Juni 1319 i Anledning af Norges og Sveriges Forening under Kong Magnus Erikssøn. Ved denne benævnes de handlende norske Høvdinger: Lendermænd og Riddere i Norge[1]).

Af Hirdembedsmændene nævnes fra denne Tid af ikkun Drotseten, der, som allerede sagt, blot forekommer som Rigsforstander, og foruden ham i de første Aar Merkesmanden. Forsaavidt de ældre Hirdembeder forresten ere blevne vedligeholdte, maa deres Ihændehavere være indbefattede under Ridderne.

Ridderne, der udmerkedes ved Herrenavn, betragtedes efter Lendermændenes Forsvinden som Rigsraadets første verdslige Medlemmer. Svendene (armigeri, Væbnere) regnedes, som før er be-

[1]) NgL. III, 148.

merket, paa denne Tid for den anden Klasse af Hirden eller Kongens haandgangne Mænd. Adgangen til Rigets Raad aabnedes dem rimeligviis, da Ridderne kom til at indtage Lendermændenes Plads som de første verdslige Raadsmedlemmer. Allerede fra Magnus Erikssøns tidligste Regjeringsaar finder man stadigen Svende i Raadet. Ved Opregningen af tilstedeværende Raadgivere skjelnes i Regelen Svendene fra Ridderne derved, at kun de sidste nævnes Herrer.

Lagmændene nævnes kun ved enkelte Leiligheder udtrykkeligen som nærværende i Raadet; dog kan det vel hænde, at de undertiden ere indbefattede under Riddere og Svende. Men da bliver naturligviis Spørgsmaal om, i hvilken Egenskab de mødte i Raadet.

Af de opregnede Rigsraadets Medlemmer vare ganske vist Erkebiskoppen, Biskopperne, de tvende Provster og Ridderne (ligesom før Lendermændene) selvnævnte. Med Hensyn til Svendene kan der være nogen Tvivl, da det vel er muligt, at de kun vare selvnævnte, forsaavidt de vare Sysselmænd eller havde et eller andet kongeligt Ombud eller indtoge en Embedsstilling i Hirden. Verdslige, der ikke paa en eller anden Maade vare Kongen haandgangne, have sikkert aldrig havt stadigt Sæde i Raadet, om end enkelte saadanne for særlige Tilfælde kunne have været tilkaldte. Den oprindelige Tanke var ganske vist, at Ridderne (efter Lendermændenes Forsvinden) skulde i verdslig Henseende danne Rigsraadets Kjerne og egentlige Styrke. Dette var vel ogsaa virkelig Tilfældet en Tid lang, medens Ridderskabet i Norge endnu var nogenlunde talrigt. Men Riddernes Tal var, som allerede tidligere berørt[1]), maaskee allerede fra 1319 og ganske vist fra Midten af det 14de Aarhundrede, uden at man bestemt kjender Grunden, i stadigt og sterkt Aftagende. Ved Olaf Haakonssøns Død 1387 og en rum Tid forud var det langt overveiende Antal af Rigsraadets verdslige Medlemmer ikkun Svende.

Erkebiskoppen betragtedes fremdeles som Rigsraadets første Medlem og paa en vis Maade som dets stadige Formand. Drotsetens Stilling som Rigsforstander var nemlig stedse kun midlertidig, og selv i denne Stilling maatte han med Hensyn til ydre Verdighed

[1]) See ovfr. S. 92.

vige for Erkebiskoppen. Denne og ofteſt tillige Biskopperne nævnes ogſaa førſt, naar ved ſkriftlige Udfærdigelſer de tilſtedeværende Rigsraadets Medlemmer opregnes.

Regelmæssige Møder af Norges Rigsraad til een Gang for alle faſtſatte Tider findes ikke at have været holdne. Retten til at ſammenkalde det til større Møder ſynes at have hvilet hos Kongen eller den, ſom var beklædt med Kongens Myndighed, altſaa Drotſeten ſom Rigsforſtander. Dog kunde ogſaa i overordentlige Tilfælde, f. Ex. under et Mellemrige, Erkebiskoppen ſammenkalde det, eller det kunde møde ſelvkaldt. Da alle dets verdslige Medlemmer vare Kongens haandgangne Mænd, ſaa fulgte ſtrengt taget deraf, at de vare pligtige til at indfinde ſig paa Kongens Kaldelſe. Og det Samme gjaldt i Grunden ogſaa om de Geiſtlige, ſkjønt Erkebiskoppen fremdeles ſynes gjerne at have villet gjøre deres Møde afhængigt af ſin Tilladelſe og derfor ſaavidt muligt at have ſat Raadsmøderne i Forbindelſe med Provinſialconcilier.

Sjælden eller aldrig have Raadsmøder været holdne, i hvilke alle, eller endog ſtørſte Delen af Raadsmedlemmerne var tilſtede. Dette var tildeels uundgaaeligt, idet mange Raadsmedlemmer, i Egenſkab af Sysselmænd omkring i Landet, maatte blive hjemme i Fylkerne for der at føre Tilſyn med Styrelſen paa egne og fraværende Medſysſelmænds Vegne. Men Grunden laa udentvivl ogſaa i en vis Ladhed og Mangel paa Kraft; Mange overtoge nemlig nødig en lang og koſtbar Reiſe, naar ſaadant paa nogen Maade kunde undgaaes. Og med deres Nærværelſe toges det i Almindelighed neppe meget ſtrengt. Men om nu end ved Raadsmødet kun en mindre, ja vel endog ofteſt en meget liden Deel af ſamtlige Kongedømmets Raadgivere var tilſtede, ſaa gjaldt, ſaavidt ſkjønnes, ligefuldt de Nærværendes Beſlutning ſom fuldgyldig og bindende for Alle.

Forreſten fulgte af ſig ſelv og er allerede ovenfor antydet, at et mindre Kongens Raad fremdeles beſtod ved Siden af Rigets Raad. Dette mindre Raad nævnes i enkelte Udfærdigelſer Kongens daglige Raad (dagliga ráð konungs). Grændſerne mellem begge disſe Raads Virkſomhed vare neppe nogenſinde ſkarpt afſtukne, og Formerne for begges Forretningsorden ſynes at have været høiſt ubeſtemte. I det mindre Raad kunde, ſom allerede er berørt ovenfor, Kongen eller Rigsforſtan-

deren, hvis en saadan var, tilkalde Mænd udenfor det store Raad, hvem han vilde, med større Frihed end i dette sidste. I Regelen havde dog vel altid enkelte af Rigsraadets Medlemmer Sæde i det mindre Raad. Forsaavidt Kantslerembedet var besat, indtog ganske vist Kantsleren fremdeles den vigtigste Plads i det mindre Raad. Ogsaa Vicekantsleren eller den, som Kongen havde betroet sit Segl, naar ingen Kantsler var, øvede utvivlsomt stor Indflydelse. Undertiden finder man, at Dronningen eller Kongens Moder have været tilstede i det mindre Raad og bevidnet Udfærdigelserne.

Udtrykkelige Lovbestemmelser for det norske Rigsraads Sammensætning og Udstrækningen af dets Myndighed gaves ikke (udenfor hvad man veed om Tolvmandsraadet, som Haakon Magnusson den ældre indsatte, hvilket ovenfor er omtalt). Alligevel fremgaar tydeligen af Maaden, hvorpaa det ved mange Leiligheder optræder, at det i det hele Tidsrum fra 1319 indtil Kalmarforeningen baade har anseet sig selv og fordret at ansees, af Konge som af Folket, ikke blot for Kongens Raadgivere, indbefattede i Kongedømmet, men ogsaa for en selvskreven Repræsentation af Landsfolket eller af Staten, bestaaende ved sig selv og øvende et Slags selvstændig Statsmyndighed. Ikke alene dets Raad, men ogsaa dets Samtykke paaberaabes ved alle vigtigere Lovgivningsarbeider og andre Forføininger vedkommende Landsstyrelsen, og det ligefuldt, naar Kongen er myndig, som naar han er umyndig. Ikke desto mindre havde det sin Magt ene og alene gjennem Traditionen af det ældre Kongedømmets større Raad, og tilfældige Omstændigheder, nemlig gjentagne Mindreaarighedsregjeringer og Kongens hyppige Fraværelse i et andet Rige, havde lagt i dets Haand en mere udvidet styrende Myndighed, end det ældre Raad havde besiddet. Noget retsligt Grundlag for denne Myndighed fandtes hverken i dets Medlemmers naturlige Stilling i Statssamfundet — naar undtages Biskoppernes med Hensyn paa Kirken — eller i nogen udtrykkelig Overdragelse for bestandig enten fra Kongedømmets eller fra Folkets Side. Dets Selvstændighed, forsaavidt denne kom til at yttre sig paa en i Statsforholdene indgribende Maade, var altsaa snarere en Anmasselse end en lovlig Ret.

At Norges Riges Raad fra 1319, skjønt det udentvivl op-

traadte med større Fordringer, alligevel i sand Indflydelse og Betydning inden Statssamfundet maatte staa langt tilbage for det ældre, større Kongedømmets Raad, vil let fremlyse af en Sammenligning mellem begge.

Det ældre Kongedømmets Raad var, som vi have seet, for en overveiende Deel dannet af Lendermændene, der i den længste Tid stode i det inderligste patriarchalske Forhold til Bondealmuen og vare dens naturlige Ordførere og Talsmænd. Det var derfor Almuen kjært, støttede sig til Folket og dets Selvstyrelse og kunde med Sandhed siges at repræsentere Landets menige Indbyggere i Kongedømmets Raadslagninger. Endogsaa efter at dets Hovedbestanddeel, Lendermændene, havde fjærnet sig fra Folket for først nærmere at slutte sig til Kongedømmet og senere til hinanden selv indbyrdes i den Hensigt at danne en selvstændig Mellemmagt i Staten, — hvilede en nedarvet Glands over deres Navn og Stilling, der gjorde, at Almuen saa op til dem, om end ikke med den gamle Kjærlighed og fulde Fortrøstning, saa dog med Ærefrygt som til Høvdinger, der ifølge ældgammel Anskuelse dannede en fast Støtte ligesaavel for Statssamfundet i Almindelighed som for Kongedømmet særligen.

Det nyere Rigsraad derimod var, efter Lendermandsverdighedens Ophævelse, sammensat deels af høie Geistlige, Biskopperne nemlig, der repræsenterede Rigets eneste privilegerede Stand, Geistligheden, og havde dens særlige Fordele, der ikke altid stemmede med det øvrige Folks, nærmest for Øie, — deels af verdslige Stormænd, Riddere og Svende, der egentlig skyldte Kongedømmet baade Verdighedsnavn og Embedsstilling i Samfundet, og det blotte Samhold mellem sig selv indbyrdes, der dog oftest var svagt nok, sin Selvstændighed. Rigsraadets verdslige Medlemmer hævedes ikke i Folkemeningen ved noget i Traditionen forherliget Verdighedsnavn. Riddernavnet, som udmerkede deres første Klasse, var nyt, unationalt og uden reel Betydning. Udenfor Raadet medførte det hverken væsentlige personlige Forrettigheder eller knyttede sig til en privilegeret eller engang erkjendt Adelstand. Det var derfor heller ikke Gjenstand for nogen ivrigere Eftertragten fra de norske Stormænds Side, end at det henimod og ved Unionens Tid, som før er viist, var paa god Vei til at forsvinde

og vragedes af Landets anseeligste Mand, skjønt Kongerne selv bød ham det[1]). Svendenavnet, som betegnede den anden Klasse, antydede intet videre, end at den, der bar det, var Kongens haandgangne Mand, altsaa nærmere bunden til Kongedømmet end de øvrige Undersaatter, men forresten i Eet og Alt disses fuldkomne Jævnlige, intet andet end Bonde. Det nyere Rigsraad i det Hele savnede saaledes ganske al dybere Grund i Samfundslivet. Og det var saa langt fra, at det hos Folket nød nogen sand Medfølelse, at det snarere af dette betragtedes med Ligegyldighed, — ja forsaavidt som det benyttede sin Myndighed til Kongedømmets Indskrænkning, endogsaa med Uvillie. Thi vel var Nordmændenes Selvstyrelse kommen i Forfald; men Norges Almue var endnu fri og kraftig, ukjendt med Adelsvældet og dets Tryk, mistænksom mod mange styrende Herrer, derimod fuld af Tillid til sit arvelige Kongedømme, i hvilket den saa den eneste lovlige styrende Statsmagt. I Folkemeningen var Rigets Raad fremdeles ikkun Kongens Raad, en uadskillelig Deel af Kongedømmet. Dettes Myndighed kunde Raadet — meente man — vel under visse særegne Omstændigheder udøve i Kongens Navn. Men Raadet kunde aldrig lovligen danne nogen Kongedømmet sideordnet eller indskrænkende Magt i Staten. Rigets Raad i Norge stod altsaa i det her omhandlede Tidsrum som en vel af Folket taalt, men ingenlunde af det formelig erkjendt Statsmagt.

Af de her udviklede Forholde maa man vistnok hovedsagelig forklare sig den Mangel paa Kraft og Udholdenhed i at forsvare Norges Selvstændighed, som yttrer sig i det norske Rigsraads Virken under den paafølgende Forening mellem de tre nordiske Riger, — en Svaghed, hvilken udentvivl forøgedes ved indre Splittelse, især maaskee ved en oftere fremtrædende Skinsyge mellem dets geistlige og verdslige Medlemmer indbyrdes.

Det Spørgsmaal kan opkastes: hvoraf kom det, at Rigets Raad i Danmark og Sverige bedre end det i Norge formaaede at opfylde sit Hverv under Kalmarforeningen, at verne om det enkelte Riges Selvstændighed?

Hertil maa svares først: I begge hine Riger støttede Rigets Raad

[1]) See ovenf. S. 92.

sig til tvende privilegerede Stænder, Geistlighed og Adel, hvilke det repræsenterede, og af hvilke igjen Adelen, ved allerede forlængst vunden Hevd, repræsenterede det hele Folk. Paa begge Steder var altsaa Rigets Raads Stilling som selvstændig, sideordnet Statsmagt berettiget i dets Forhold til Folket.

Dernæst: I begge hine Riger besattes Kongedømmet, ikke ved Arv, som i Norge, men ved Valg, og ved dette Kongevalg var Rigets Raad ene handlende paa hele Folkets Vegne og udrustet med Myndighed til at foreskrive Valgbetingelser eller Kongens saakaldte Haandfæstning. Heri viiste sig Rigsraadets sideordnede Stilling som Statsmagt fuldberettiget gjennem dets Forhold til Kongedømmet.

Endelig for det Tredie: Det var i begge Riger, og især i Danmark, en anerkjendt Ret, at Rigets Raad, ikke alene i indtrædende Thronledighed eller i Kongens Fraværelse eller Umyndighed, men ogsaa naar den fuldmyndige Konge overtraadte Valgbetingelserne eller uforsvarlig tilsidesatte Raadets Paamindelser, kunde optræde i eget Navn som styrende Statsmagt, ja afsætte Kongen og vælge en ny. Heri var Rigets Raad klarligen betegnet som den Statsmagt, der skulde verne om og egentlig repræsentere Statens Frihed og Selvstændighed.

Holder man sig for Øie disse, længe før Kalmarforeningen i Danmark og Sverige grundfæstede Statsforholde, og sammenligner man dem med de ovenfor skildrede Retsforholde i Norge, — saa fatter man let den store Forskjel mellem Rigets Raads sande Betydning her og i hine to Riger, om end Lighed fandtes paa alle tre Steder i Navn og ydre Form. Og man indseer tillige, hvorledes, under Kalmarforeningens indviklede Omstændigheder, hine to Rigsraad kunde opretholde sin Stilling som Repræsentanter for og Forsvarere af vedkommende Riges Selvstændighed, medens det norske Rigsraad opgav Norges Selvstændighed formedelst Uvirksomhed og Afmagt og derved fremkaldte fremmed Indflydelse.

Fjerde Afsnit.

Folket.

20.

Folket. Dets Ret i Almindelighed.

Norges Fylkers og senere Norges Riges Indbyggere — det sidste Ord i videste Begreb taget — dannedes fra de ældste Tider af tvende Klasser: fri Mænd (frjálsir menn) og Træle (ánauðgir menn, mansmenn, þrælar). Men efter Christendommens Indførelse aftog den sidstnævnte Klasses Tal stedse meer og meer, indtil Trælestanden i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede ganske forsvandt. Trælene regnedes alligevel aldrig med til det egentlige Folk. Trælen, som Person, tilhørte ikke Statssamfundet og havde derfor ingen personlig Ret. Han var sin Herres Eiendom og stod kun i denne Egenskab som Ting (i Lighed med levende Fæ) under Lovens Vern. Alle Træle vare forresten Huustræle; en Klasse af livegne Bønder gaves aldrig i Norge.

Folket (landsfólk, landsmenn, alþýða, almugi) som Statsmagt dannedes altsaa til enhver Tid ikkun af Landets fri Mænd, eller som de, oprindelig i Modsætning til Trælene og efter Norges Riges Oprettelse ogsaa med Hensyn til sit undersaatlige Forhold til Kongedømmet, nævntes: Thegner (þegnar, Enkelttal þegn).

Styrken af disse udgjorde gjennem hele Middelalderen Jorddyrkerne eller Bønderne i egentligste Betydning (búendr, Enkeltt. búandi; bœndr, Enkeltt. bóndi). Først fra Midten af det ellevte Aarhundrede udsondrede sig blandt dem Bymænd (bœjarmen, kaupstaðarmenn), hvilke vel i den følgende Tid vare i stadig Fremadskriden baade i Tal og i Indflydelse, men dog ingensinde hverken i den ene eller anden Henseende kunde maale sig med Bønderne, fra hvem de heller ikke som Stand skarpt adskilte sig.

Ikke engang den christelige Geistlighed (kennimenn, lærðir menn) dannede oprindelig nogen særegen strengt afgrændset Klasse

i Folket. Først efter Midten af det tolvte Aarhundrede begyndte den at gjøre Fordringer, sigtende til dette Maal, og i anden Halvdeel af det trettende Aarhundrede erkjendtes den ved Magnus Lagaboters Lovgivning som selvstændig Stand ligeoverfor det øvrige Folk.

I den længste Tid af Middelalderen dannede saaledes Folket i Norge som Statsmagt en fuldkommen Eenhed, der ikke splittedes ved nogen erkjendt, i Loven fremtrædende, Standsinddeling.

I Fylkesforfatningens Tid var Folket (dengang udelukkende Bønder), om end ikke eneraadende, saa dog den mest gjældende Statsmagt. Thi Herserverdigheden, som i saadan Egenskab stod det ved Siden, var i sin Virksomhed mere ledende og raadende end selvstændig afgjørende og besluttende. Det oprindelige Forhold mellem Folk og Herser er allerede ovenfor skildret[1]), ligesom det ogsaa er paapeget, at Kongedømmet i Fylkesforfatningens Tid endnu ikke kunde betragtes som nogen almindelig anerkjendt lovlig Statsmagt.

Det er ligeledes ovenfor viist[2]), hvilke Indgreb i Folkets gamle Ret vare forbundne med det norske Riges Stiftelse ved Harald Haarfager, samt at disse Indgreb igjen for en væsentlig Deel bleve hævede ved Haakon den godes Regjeringstiltræde.

Fra den Tid, fra den tidligere Halvdeel af det tiende Aarhundrede (934), var Folkets Stilling i Staten grundet paa en Overeenskomst mellem det og Kongedømmet, hvilken stadfæstedes ved hver ny Konges Antagelse og udtaltes gjennem den Ed, som begge Statsmagter ved denne Leilighed gjensidig tilsvore hinanden. Folket tilsvor Kongen lovbestemt undersaatlig Lydighed og Tjeneste (þegnskylda, lýðskylda), og han igjen Folket at holde de Love, som af det selv vare vedtagne. Paa denne Overeenskomst hvilede Folkets ligesaavel som Kongedømmets Ret i Egenskab af selvstændig Statsmagt. Folkets Skyldighed mod Kongen ansaaes betinget af, hvorvidt denne holdt sin Ed, og Kongens Ed tilsikkrede Folket de Rettigheder, som Loven medførte.

Og disse Rettigheder vare først og fremst Fred og Frihed for Person og Eiendom og dernæst en overveiende Andeel i den lovgivende Myndighed, en saagodtsom udelukkende Udøvelse af den

[1]) See ovfr. S. 108 f. [2]) Ovfr. S. 30 ff.

dømmende og overhovedet — hvad dog meer var grundet paa Vedtægt end paa udtrykkelig Lov — en vegtig Stemme i alle offentlige Anliggender, hvis Ordning ikke engang for alle var Kongedømmet overdragen.

Begrebet om Kongedømmets guddommelige Oprindelse og om Kongens deraf følgende personlige Hellighed blev ikke udtalt i Loven før under Magnus Lagabøter[1]), om end Tanken tidligere havde fundet Indgang endog i Folkemeningen. Endnu efter Midten af det trettende Aarhundrede, i Kong Haakon Haakonssøns Bearbeidelse af Frostathingsloven for Thronderne, findes Bestemmelser, der ligefrem gaa ud fra den Grundsætning, at Kongen personlig kunde drages til Ansvar af Folket for sin Styrelse og Handlemaade, naar denne ikke stemmede med Loven og navnligen ulovlig krænkede Personens Hellighed. Og det Samme har vistnok endnu da over hele Landet været tænkt som stemmende med gammel Tids Lov, der ei var formelig hævet, om end Mange maaskee kunde have Betænkeligheder med Hensyn til en saadan Grundsætnings Overeensstemmelse med den Tids christelige Begreb om Kongedømmets Oprindelse. Folket i Almindelighed antog sikkerlig endnu, at det var i sin lovlige Ret, naar det med Magt mødte og revsede ulovlig Vold af sine Overordnede, hvad enten Udøveren var Kongen selv, eller nogen af dem, der havde sin Magt fra Kongen og havde svoret at holde Kongens Eder til Folket, navnligen Jarl eller Lendermand, og det ligefuldt, om end den ulovlige Voldshandling øvedes mod enkelt fri Mand. Den udtrykkelige Bestemmelse herom, som findes i den ældre Frostathingslov, omarbeidet ved Kong Haakon Haakonssøn, gaar ud paa Følgende:

„Ingen, hverken Kongen eller nogen Anden, skal voldelig angribe en Mand i hans Hjem (atför at öðrum gera). Gjør Kongen det, da skal Piil skjæres og fare inden alle Fylker (d. e. Throndhjems otte Fylker), og skal man drage mod Kongen (fara at konungi) og dræbe ham, hvis man faar ham fat. Men undkommer han, da komme han aldrig tilbage i Landet (Throndhjem). Men hvo, som ikke vil fare mod ham, bøde tre Mark, og ligesaa den, der fælder Pilen (standser

[1]) See ovfr. S. 36 ff.

eller forsømmer Reisningsbudet). Men hvis Jarl angriber Nogen voldelig i hans Hjem, da skal Piil skjæres og fare inden fire Fylker, og skal man drage mod ham og dræbe ham. Men hvis han undkommer, da komme han aldrig tilbage. Det Samme skal Enhver bøde, der ei farer mod ham, som før er nævnt, og ligesaa tre Mark Sølv den, der fælder Pilen. Men hvis Lendermand voldelig angriber Nogen i hans Hjem og dræber ham, da fare Piil inden to Fylker, og skal man fare mod ham og dræbe ham. Men undkommer han, da fare han fredløs (útlagr) og komme aldrig tilbage i Landet, uden med den Konge, som selv rydder Land for sig (ryðr land fyrir sér), eller med Jarl, eller hvis han bærer sandt Hærsagn tilbage i Landet. Men hvis Nogen fælder den Piil, da er han brødig tolv Orer, og hvis han sidder stille under Reisningen (sitr um eptirförina), da er han brødig Baug (sekr baugi d. e. 12 Orer)"[1]).

En saa streng Bestemmelse findes vel ikke i den os levnede ældre Gulathingslov, og har muligen heller ikke fundets i de øvrige ældre Landslove. Men selve Retsgrundsætningen, paa hvilken den hviler, nemlig at Folkets undersaatlige Skyldighed var ophørt, i det Øieblik Kongen, ved at krænke hele Folkets eller den enkelte Undersaats Ret, brød sin Ed, — denne Retsgrundsætning gjaldt over det hele Rige, om den end ikke allesteds fandtes med rene Ord udtalt i den skrevne Lov, og om end Folket ikke altid havde Samhold og Sindighed nok til at bringe den i kraftig Udøvelse.

Paa den anden Side antoges naturligviis ogsaa, at Kongen, naar Folket i en eller anden Landsdeel, uden lovlig Grund, negtede ham undersaatlig Lydighed eller hvad ham efter Loven tilkom, — havde Ret til at bruge Magten mod det. Ogsaa da var jo den gjensidige Forpligtelse mellem Folk og Konge brudt, Loven var sat ud af Kraft og et Forhold var indtraadt, hvor Vaabnene maatte gjøre Udslaget. Dette menes aabenbart ved det nysnævnte Udtryk i Thrøndernes Lov: „naar Kongen rydder Land for sig". Til det Samme sigter Vikens gamle Christenret paa det Sted, hvor den taler om det eneste Tilfælde, i hvilket det var Kongen tilladt at herje indenlands, nemlig naar det gjaldt at tvinge Folket til at overholde Christendom-

[1]) AEFL. IV. Kap. 50—52, NgL. I, 172 f.

men. Hvor der er Tale om Fylkesmændenes Skyldighed til at bygge sin Fylkeskirke, der opregnes først de Terminer, inden hvilke dette skulde være gjort, og de Paamindelser, som i denne Henseende skulde udgaa til Bønderne. Derefter heder det til Slutning: „Nu skal (nemlig hvis disse gjentagne Paamindelser ikke adlydes) gjøres den fjerde Stevne (til Fylkeskirkens Reisning) paa fire Maaneder. Da (hvis det da ikke er skeet) er det den eneste Herjen (hernaðr), som er Kongen tilladt indenlands: at herje (ved Vaabenmagt tvinge) Folk til Christendom. Han skal (dog) ikke dræbe Mænd og ikke brænde Huus; (men) deres Gods og deres Fæ skal han tage og have som Krigsbytte (hafa at hernaði)"[1]). Her giver Loven selv Kongen Ret til, rigtignok kun i dette ene Tilfælde, at fare frem med Vaabenmagt mod sine egne Undersaatter. Ellers var en saadan Tingenes Tilstand ikke udtrykkelige Lovbestemmelser underkastet eller i Loven omtalt. Lovens Virksomhed antoges nemlig da at være for Øieblikket hævet paa Grund af det indtraadte Brud fra den ene af de samtykkende Parters Side.

Man seer, hvor strengt det oprindeligen har været taget i Norge med Hensyn til Overholdelsen af det mellem Folk og Kongedømme indgangne Kontraktsforhold. Modvilligt Brud fra den ene Side troedes at hjemle aabenbar Magtanvendelse fra den anden. Loven tænktes i et saadant Tilfælde virkelig for Øieblikket mellem de to Parter sat ud af Kraft. Statssamfundet var paa en Maade i midlertidig Opløsning og en formelig Krigstilstand indtraadt mellem Konge og Folk. Men man seer ogsaa, hvorledes selve Muligheden af en saadan Tilstand tidlig har vakt Rædsel i Sindet, og hvorledes man derfor knapt har vovet at lade Loven udtale den i klare Ord.

Magnus Lagabøters Lovgivning forringede ingenlunde ved udtrykkelige Bestemmelser Folkets Ret i det Hele. Forholdet mellem Folk og Kongedømme som sideordnede Statsmagter forudsattes fremdeles at grunde sig paa den gamle Overeenskomst, hvilken ikke fra nogen af Siderne kunde brydes eller vilkaarligen forandres, uden at Samfundsordenen med det Samme opløstes. De gjensidige Eder, som den nye Lov bestemmer at skulle aflægges ved Kongens høitidelige Antagelse[2]),

[1]) Æ. Borgarth. Chrr. 1. Kap. 8, NgL. 1, 344. [2]) See ovfr. S. 61, hvor Edernes Indhold er gjengivet efter Hirdskraa.

vidne tilstrækkelig herom. Den Hellighed, hvormed Kongens Person nu omgaves, tillod naturligviis ikke længer Anvendelsen af den raa physiske Modstandskraft fra Undersaatternes Side i ethvert Tilfælde, hvor Kongedømmet kunde gjøre Brud paa Folkets Ret. Man skyede idetmindste at give en saadan Tanke Ord i den skrevne Lov. Men dermed var ikke enhver Modstand mod Vilkaarlighed fra oven Folket formeent. Denne Modstand maatte kun ikke fremtræde i Skikkelse af virkeligt Oprør eller Voldshandlinger mod Kongens Person. Den moralske Modstand, der kunde yttre sig i kraftige Forestillinger til Kongen og hans Raadgivere, ja vel endog i ligefrem Negtelse af at opfylde ulovlige Fordringer, var ikke Folket ved nogen Lovbestemmelse afskaaren. Forskjellen var, at man nu tænkte sig enhver opkommen Uenighed mellem de tvende Statsmagter afgjort paa Overlægningens Vei, ikke ved Vaaben. Man antog nemlig, at den religiøse og moralske Følelse hos begge Parter, og især hos Kongedømmet, maatte være saa sterk, at den ei kunde tillade nogen velberaadet Krænkelse af de svorne Eder, at altsaa enhver Meningsulighed mellem dem maatte grunde sig paa Uvidenhed eller Misforstaaelse, der ved gjensidige Oplysninger kunde og skulde hæves.

At en saadan Forestilling i den nye Lovgivning blev gjort gjældende, var unegtelig i sig selv et stort Fremskridt, og det vilde naturligviis være grundfalskt deri at søge Aarsagen til Folkemagtens samtidig indtrædende Dalen. Denne havde sin Grund ikke deri, at Loven forudsatte en moralsk Modstandskraft istedet for den physiske, — men deri, at der ei blev sørget for hensigtsmæssige Statsindretninger, der kunde give Folket Adgang til at gjøre sin moralske Kraft paa lovlig Maade gjældende ligeoverfor det af en ny religiøs Glands omstraalede Kongedømme.

Ved Formerne, hvorunder Folket i Norge som Statsmagt repræsenteredes, klæbede nemlig fra gammel Tid af store Mangler. Og disse var det saa langt fra, at Magnus Lagaboters Lovgivning afhjalp, at den snarere forøgede dem.

Det norske Folk optraadte og virkede som Statsmagt i sine offentlige Forsamlinger, paa de saakaldte Thing (þing). Dette var saa fra de ældste Tider af, saa langt tilbage vi kjende Nordmændene i

Sagn og Historie. Paa Thingene udøvede Folket sin lovgivende og dømmende Myndighed; der raadslog det om alt, hvad der angik ikke alene de mindre Menigheders og i Fylkesforfatningens Tid det hele Fylkes, men ogsaa, efter Norges Riges Oprettelse, den hele Stats indre og ydre Forhold. Thi Norges Konge skulde styre i Eendrægtighed med Norges Folk og have dets Samtykke til sine vigtigste Regjeringshandlinger.

Men i denne Henseende var det en stor Mangel ved Norges Statsforfatning, efter at det var blevet et samlet Rige, at Folket som et Heelt savnede et almindeligt Organ for sin Villie, et almindeligt Landsthing, der kunde repræsentere Folket i det hele Rige.

Indretningen med de større, Fylkesthingene overordnede Lagthing, hvilke allerede i det første Aarhundrede efter det norske Riges Oprettelse dannede sig som de høieste lovgivende og dømmende Forsamlinger, var et stort Fremskridt i Sammenligning med den ældre, endnu meer splittede Indretning med Fylkesthing som høieste Repræsentation af Folkemagten. Men Lagthingene vare dog fire; det ene var ganske uafhængigt af det andet, og hvert repræsenterede ikkun den Landsdeel, der udgjorde dets bestemte Omraade. Lagthingene afhjalp saaledes ingenlunde tilfulde den ovennævnte Mangel paa Eenhed i Organet for Folkevillien.

Naar Kongen skulde afhandle en eller anden det hele Rige vedkommende Sag med Folket, saa maatte han drage fra Thing til Thing det hele Land igjennem. Da fandtes det oftere lettest for ham at henvende sig til de mindre Thing fremfor til Lagthingene. Thi disse sidste holdtes kun een Gang om Aaret; hine derimod kunde samles i Hast og paa hvilkensomhelst Tid. Det er imidlertid let fatteligt, at Folkevilliens Kraft ved en saadan Forhandlingsmaade maatte splittes og svækkes, og at det derved blev lettere for Kongen at drive sine Ønsker igjennem, om de end ikke altid kunde siges at være ganske stemmende med Folkets. Det Tilfælde kunde sjældnere indtræffe, at han ei kunde have en enkelt større Landsdeels eller flere forskjellige Fylkers Samtykke at paaberaabe sig ved en Regjeringshandling, han ønskede sat igjennem.

Alligevel vidste Folket, trods disse ugunstige Statsformer, i mange vigtige Tilfælde at sætte sin Villie igjennem imod Kongedømmet og i

det Hele at verne om sin Frihed og Ret, — en Omstændighed, som viser, at det levende følte sin Stilling som Statsmagt. Hvad der forresten i det ældre Lovgivningstidsrum gjorde den paapegede Statsform mindre hemmende for Folkemagtens Indflydelse, var deels det patriarchalsk-demokratiske Folkelivs Friskhed og kraftige Virksomhed i de engere Samfundskredse, — deels den Omstændighed, at Statsforfatningen endnu i Virkeligheden var en Forbundsforfatning, i hvilken hvert Lagthing i Hovedsagen repræsenterede, hvad det skulde repræsentere, nemlig Folkemagten i en vis, i Lovgivning selvstændig, større Landsdeel[1]).

Ganske anderledes og utvivlsomt for Folkemagten ugunstigere stillede sig Forholdene efter Magnus Lagaboters Lovgivning.

Den styrende Myndighed sammentrængtes nu i Kongedømmet, hvorfra den, uden Hensyn til den ældre Forbundsforfatning og de større Landsdeles, nemlig Lagdømmernes, deraf følgende eiendommelige Selvstyrelse, udstrakte sig fuldkommen eensformig til Statssamfundets engeste Kredse. Loven og med den Kongedømmets Ret blev een for det hele Rige, hvorved de enkelte Lagdømmers Lovgivningsselvstændighed i Virkeligheden ophævedes.

En fuldstændig og for den Tid ret vel gjennemført Rigsforfatning traadte saaledes for Kongedømmets Vedkommende i den ældre Forbundsforfatnings Sted. Skulde Folket under dette forandrede Forhold opretholde sin fulde Vegt som sideordnet Statsmagt, maatte dets Repræsentation have været indrettet stemmende med en Rigsforfatnings Krav. Det maatte have havt sit almindelige Thing, der kunde øve en forøget moralsk Modvegt mod Kongedømmets saare udvidede moralske Indflydelse. Men til at forme Statsforfatningen paa en saadan Maade manglede politisk Indsigt og Erfaring ligesaavel fra Kongedømmets som fra Folkets Side.

Kongedømmet var saaledes med Hensyn til Myndighed alene vindende ved den større Eenhed i Statsforfatningen, som den nye Lovgivning indførte; Folkemagten derimod vedblev at være splittet i sin Repræsentation og maatte nøies med at yttre sig gjennem forældede Former, der nu i Grunden vare betydningsløse og derfor hemmede dens

[1]) See ovfr. S. 19.

Virksomhed istedetfor at styrke den. Dens høieste Organ for Landets Vedkommende blev fremdeles de fire Lagthing, og lignende oprettedes nu ogsaa for de vigtigste Kjøbstæder. Men den Selvstændighed, som i Retten kunde synes at tilkomme ethvert af disse Lagthing, gik i Virkeligheden tabt ved Rigseenhedens Gjennemførelse. I de lavere Kredse tabte Folkemagten til samme Tid en væsentlig Støtte, idet Almuens patriarchalske Ledere og naturlige Ordførere, Lendermændene, først fjærnede sig fra den og siden ganske forsvandt. Almuens Onsker eller Besværinger kunde i behørig Form blot fremkomme fra enkelte Landsdele ad Gangen; thi kun for disse gaves lovlige Folkeforsamlinger. Landsfolkets Almeenvillie derimod havde intet lovligt Organ og kunde saaledes ikke give sig tilkjende paa en lovformelig Maade. Den maatte ialfald udtales gjennem Rigets Raad. Men dette kunde, af flere ovenfor fremhævede Grunde, ingenlunde ansees som et sikkert Organ for den sande almindelige Folkemening.

Saaledes vare da efter Magnus Lagabøter Norges Samfundsforholde mindre end gunstige for Folkets Virksomhed i Egenskab af Statsmagt. Man finder imidlertid intet Spor til, at Folket selv har merket sin synkende Indflydelse. Ialfald indsaa det ikke Aarsagerne dertil eller gjorde nogetsomhelst kraftigt Skridt til at bortrydde dem, medens det endnu var Tid.

Grunden til denne Forblindelse eller Ligegyldighed maa udentvivl søges deels deri, at netop de gamle Formers Vedbliven med Hensyn til Thingindretningen lod den kortsynede Almue, der nu manglede den ældre patriarchalske Ledning, tro, at ingen væsentlig Forandring med Hensyn til dens Stilling i Statssamfundet var foregaaet, — deels deri, at Forholdenes Omskifte skede langsomt og umerkeligt, fremkaldt ved Begivenhedernes Gang og Tidsaandens Udvikling, ikke ved dybere egennyttig Beregning fra de Styrendes Side, — deels endelig — og det vel fortrinsviis — deri, at Kongedømmet, til hvis Fordeel egentlig den hele Forandring skede, var saa langt fra at misbruge den større Myndighed, som faldt i dets Lod, til Almuens Undertrykkelse og Udsugelse, at det meget meer nyttede den til at verne baade om den personlige Frihed og indre Fred, og om Folkets Velstand og Næringsveie. Kongedømmet fjærnede ikke Almuen fra sig ved overmodig For-

agt og iøinefaldende Krænkelser af dens Rettigheder, — ligesaalidet som ved at hæve og begunstige paa dens Bekostning visse høiere Klasser i Samfundet. Det gjorde tvertimod Almuens Sag til sin egen, naar det gjaldt at beskytte den enten mod Geistlighedens overdrevne Pengefordringer eller mod verdslige Stormænds Voldsomhed[1])

Af disse Omstændigheder kan man forklare sig, hvorledes et Folk, der tidligere havde viist sig baade kraftigt og frihedselskende, kunde lukke Oinene for de store Misligheder ved dets offentlige Stilling og for Nødvendigheden af, at disse Misligheder i Tide bleve afhjulpne ad Lovens Vei. De naturlige Følger af Folkets Forblindelse gave sig ikke i nogen særdeles foruroligende Grad tilkjende, saalænge Norge endnu havde sit indenlandske og folkelige Kongedømme. Men de undlode ikke at fremtræde i al sin Fordærvelighed, da Riget ved Kalmarforeningen indlemmedes i et videre Statsforbund under fremmede Konger, som ikke kjendte tilfulde hverken det norske Folks Charakteer eller dets sande Tarv og saa dets Selvstændighed med fiendske Oine.

21.

Thingindretningen for Landboernes Vedkommende. Heredsthing, Fylkesthing, Thing for flere Fylker, Lagthing.

Da det norske Folks Virksomhed som Statsmagt, efter hvad allerede er yttret, knyttede sig til dets offentlige Forsamlinger eller Thing (þing), saa bliver det af Vigtighed at kjende disses Indretning. Men her fandt nogen Forskjel Sted mellem Land og Kjøbstad, og da desuden flere Egenheder ved Kjøbstadsforfatningen maa berøres, saa ville vi omhandle disse to Materier hver for sig og betragte Thingindretningen for Landet først.

Landboernes Thing kunde gjælde engere eller videre Sam-

[1]) Maaskee man heller ikke ganske bør lade ude af Betragtning Indflydelsen af den store Pest eller den sorte Død, som netop ved Midten af det 14de Aarhundrede (1349—50) rasede frygtelig i Norge. Ved de store Eiendomsomvæltninger, som den foraarsagede, er det meer end sandsynligt, at Landsfolket i lang Tid har faaet saameget at skaffe med private Anliggender, at det har tabt de offentlige ganske af Syne. At der efter denne Smitsot har indtraadt en langvarig Afmagt i det norske Folkeliv, er af mangfoldige Ting tydeligt.

fundskredse. Der gaves allerede i Fylkesforfatningens Tid Heredsthing og Fylkesthing, og disse tvende Slags Thing vedligeholdt sig efter det norske Riges Oprettelse gjennem den hele Middelalder og det, som det lader, uden nogen væsentlig Forandring i deres Indretning i det Hele, om de end enkeltviis undergik Afændringer med Hensyn til Udstrækningen af deres Omraade.

Heredsthinget (heraðsþing), for et vist Hereds Bønder, var oprindelig den engeste Thingforsamling. Den Samfundskreds, som henhørte derunder, nævntes ogsaa med Hensyn dertil Thing (þing), Thingsogn (þingsókn, af þing og sækja) og Thingkreds (þinghá, af heyja þing, holde Thing), — og dets mødepligtige Medlemmer Thingsøgende (þingnautar, þingheyjendr, Enkeltt. þingheyjandi).

Den ældgamle naturlige Heredsinddeling tabte imidlertid, efter det norske Riges Oprettelse, sin ældre Bestemthed, idet den efterhaanden krydsedes af flere nye Inddelinger, nemlig fra Haakon den godes Tid i Kystfylkerne af Skibredeinddelingen, og efter Christendommens Indførelse af Kirkesogninddelingen, hvilken sidste strakte sig over det hele Rige. Selve Navnet Hered fik herved omsider en ligesaa ubestemt Betydning, som Bygd (bygð) og lignende. Denne Omstændighed drog udentvivl meget snart i Følge med sig Forandringer med Hensyn til Thingsognenes eller Thingkredsenes Omfang. Thi havde Heredet først tabt sin Betydning som fastbegrændset Underafdeling af Fylket, saa maatte ogsaa snart det Baand løses, som knyttede Thinget dertil. Hensyn til den thingsøgende Almues Bekvemmelighed kunde nu friere gjøre sig gjældende ved Thingkredsenes Begrændsning og frembragte i det Hele maaskee en Forøgelse i Thingenes Antal.

I de fleste vestlige Fylker — største Delen af dem, der hørte til Gulathingslagen — fandtes en Inddeling i Fjerdinger (fjórðungar), der synes at have faldet sammen med den gamle Heredsinddeling. I de fleste Fylker paa Oplandene og i Viken fandtes en nogenlunde tilsvarende Inddeling i Tredjinger (þriðjungar), om hvilke maaskee det Samme kan gjælde. Men disse Fjerdinger og Tredjinger have ganske vist allerede tidlig, og medens den ældre Lovgivning endnu stod ved Magt, deelt sig hver i flere Thingsogn; og at denne Udstykning

efter den nye Lovgivnings Indførelse under Kong Magnus Lagabøter snarere har været i Tiltagende end omvendt, er høist sandsynligt. Alligevel vedbleve i den største Deel af Riget de mindre Thingkredse i hvert Fylke fremdeles at nævnes paa den gamle Maade: Heredsthing. Throndhjem eller de otte throndske Fylker gjorde i dette Stykke en Undtagelse fra det øvrige Rige. Her dannede nemlig længe Fylkesthinget i Regelen den engeste ordentlige Thingkreds.

I Forbindelse med Skibredeinddelingen oprettedes ogsaa Skibredething (skipreiðuþing) eller Forsamlinger af Almuen i det enkelte Skibrede (skipreiða). Disse Thing fandt Sted i alle Kystfylkerne og vedkom en mindre Kreds end Heredsthingene. Men de holdtes oprindelig kun til Ordning af Ledingen, for hvis Skyld selve Skibredeinddelingen var istandbragt. Senere udvidedes dog til Almuens Lettelse deres Virksomhed ogsaa til andre Sager, saaledes at de efterhaanden i enkelte Landsdele kom til, idetmindste for visse Tilfælde, at træde i Heredsthingenes Sted. Dette skede, som det lader, først i Throndhjem, hvor ellers Fylkesthinget, som før sagt, var den engeste Thingkreds [1]). Siden, især maaskee fra Magnus Lagaboters Tid, synes det Samme at være skeet ogsaa i andre Dele af Landet, og det ikke alene med Hensyn til Skibrederne, men ogsaa, hvor ingen Skibredeinddeling fandtes, med Hensyn til Kirkesognene. Saaledes blev da i Tidens Løb Navnet Heredsthing i Grunden høist uegentlig anvendt, da det vistnok paa de fleste Steder stod i liden eller ingen Forbindelse med den oprindelige Heredsinddeling, men knyttede sig til langt snevrere begrændsede Kredse.

Med den videre Thingforsamling, Fylkesthinget (fylkisþing), forholdt det sig noget anderledes. Fylkesinddelingen var udentvivl i sin Oprindelse skarpere end Heredsinddelingen. Den undergik efter det norske Riges Oprettelse ingen Forandring i det nordlige og vestlige Norge, i Frostathingslagen og Gulathingslagen. I disse Landsdele vedligeholdt derfor ogsaa Fylkesthingene overhovedet sine gamle

[1]) I de rimeligviis ved Kong Haakon Haakonssøns Foranstaltning paa Ørething vedtagne Tillæg til Frostathingslovbogen, som ere indtagne i Indledningen til denne, heder det i Kap. 23 (NgL. I, 126): „Saa ville vi (Kongen) det skal være, som det er Bønderne bekvemmere, at de skulle søge baade vor Ret og sin egen paa Skibredethingene hellere end paa Fylkesthingene."

faste Grændser. Ikkun i Throndhjem, hvor, som sagt, ingen egentlige Heredsthing gaves, var i enkelte Fylker, til Lettelse for den thingsøgende Almue, indrettet, istedet for eet Fylkesthing, to Halvfylkesthing (hálffylkisþing), af hvilke dog hvert enkelt med Hensyn til Myndighed regnedes lige med et fuldt Fylkesthing. Paa Oplandene og i Viken derimod havde allerede før Harald Haarfager Oprettelsen af flere Riger, hvis Grændser ikke altid faldt sammen med Fylkernes, forstyrret den oprindelige Fylkesinddeling, der her ogsaa tildeels, idetmindste i senere Tid, krydsedes af Sysselinddelingen. Denne Omstændighed har muligen havt nogen Indflydelse paa Fylkesthingenes Grændser i disse Landsdele,, men neppe dog i nogen meget høi Grad.

Fylkesthingene undergik saaledes med Hensyn til Thingkredsens Grændser langt mindre Forandring end Heredsthingene. Derimod gjordes ved Magnus Lagabøters Lovgivning et stort Skaar i Fylkesthingenes Virksomhed. Den forandrede Rettergangsorden ophævede nemlig nu ganske Fylkesthingenes dømmende Myndighed som Melleminstanser mellem Heredsthingene og Lagthingene. Herved blev Fylkesthinget saagodtsom overflødigt, og dets Virksomhed som regelmæssigt Thing blev fra den Tid liden eller ingen, undtagen i de enkelte Landskaber, hvor det traadte i Lagthingets Sted, som i Haalogaland (maaskee ogsaa i Jæmteland og Herjaadalen). I det øvrige Norge er det kun ved overordentlige Leiligheder, man fra nu af finder Fylkesthinget omtalt.

Til Heredsthinget vare alle Thingsognets og til Fylkesthinget alle Fylkets Bønder (d. e. Huusbønder), ligesaavel Leilændinger som Odelsmænd, skyldige at møde under Straf af Bøder, hvis ei lovligt Forfald hindrede dem, eller de vare Eenvirker (einvirkjar), det vil sige: deres Bo var saa lidet, at de ingen Arbeidskarl holdt[1]). Disse sidste vare ei skyldige at indfinde sig paa andre Thing end paa

[1]) „Hver Bonde er skyldig at søge Heredsthing." Ældre Borgarthingslovs Christenret, NgL. I, 362 jvfr. 352. 372. — „Nu skulle alle Bønder fare til Things, naar Thingbudet er kommet til dem, uden Eenvirker alene; de skulle søge tre Thing, Manddrabsthing, Kongething og Mandtalsthing; ved alle andre Thing skulle Eenvirker sidde hjemme. Den er Eenvirke, som har en Mand yngre end 15 Aar til at hjælpe sig i sit Arbeide, hvad enten det er hans egen Søn eller en andens." ÆGL. 131, NgL. 1, 55. „Vaabenthing skulle alle Mænd søge, som ere frie og fuldvorne." ÆGL. 309, NgL. I, 101. jfr. ÆFL. 1, 4. NgL. I, 128.

Kongething (konungsþing) d. e. Thing, som Kongen selv lod tilsige, Manddrabsthing (manndrápsþing d. e. Thing i Anledning af begaaet Drab), Mandtalsthing (manntalsþing) d. e. Thing til Skattens Udligning, og Vaabenthing (vápnaþing) d. e. Thing for at undersøge, om hver Mand havde sine lovbestemte Vaaben. Alle de Thingsøgende havde efter Loven lige Stemme i Forhandlingerne og Beslutningerne; men det er sandsynligt, at Odelsbønderne, paa Grund af sin Stilling i Samfundet, have øvet en fortrinlig Indflydelse. Baade paa Heredsthing og Fylkesthing vare de til samme hørende Lendermænd og kongelige Ombudsmænd, Aarmænd eller Sysselmænd, skyldige at indfinde sig; og det, at Forsamlingen holdtes med deres Vidende og og under deres Ledning, synes væsentligen at have skjelnet det lovlige Thing (lögþing) fra den oprørske Sammenkomst (samveldisþing), paa hvilken Almuen fattede Beslutninger ganske paa egen Haand [1]).

Thinget holdtes paa en slet Mark ((þingvöllr) under aaben Himmel paa et bestemt Thingsted (þingstaðr), i Hedendommens Tid i Nærheden af et Hof eller Tempel, i Christendommens Tid ved en Kirke. Thingvolden synes altid at have været saaledes beliggende, at der ved eller paa den var en Bakke eller Haug, der kaldtes Thingbakke (þingbrekka), og fra hvilken alle Lysninger (lýsingar) eller Kundgjørelser foregik.

Thingskikkene vare ukunstlede, men støttede sig dog til en vis fra ældgammel Tid vedtagen Orden (þingskipan), hvilken med ubetydelige Afændringer udentvivl var den samme under Christendommen som under Hedendommen.

Thingvolden var i Hedendommens Tid et indviet Sted, der ei maatte smittes med Blod, udgydet af Had (heiptarblóð) [2]). Thinget selv stod fra det Øieblik, det sattes (setja þing), indtil det hævedes (slita þingi, þinglausn), under Religionens og Gudernes Vern. Det sattes med visse religiøse Skikke eller et Slags Indvielse (þinghelgum, at helga þing), hvortil væsentlig hørte en høitidelig Fredlysning over Forsamlingen (griðasetning). Denne udførtes i de ældste Tider af den Herser, ved hvis Hof eller inden hvis Thingkreds Thinget holdtes, i Egenskab af Hofgode. Ethvert Brud paa Thingfreden (þing-

[1]) Kgsp. S. 77. [2]) Eyrb. Saga Kap. 9. 10.

friðr) var en Helligdomsbrøde, der udstødte den Skyldige baade af Religionens og Lovens Beskyttelse. Han var i Lighed med Tempelskjænderen efter de Gamles Udtryk Ulv i Helligdommen (vargr í véum) d. e. fredløs paa alle hellige eller beboede Steder og udenfor Loven (útlagi) for Alle, indtil han havde udsonet sin Brøde Denne Indvielse af Thinget vedblev efter Christendommens Indførelse, kun naturligviis med et christeligt Tilsnit. Vedkommende Herser eller Lendermænd og senere tillige de kongelige Ombudsmænd (Aarmænd og Sysselmænd), hvilke sidste navnligen skulde paasee Kongedømmets Ret, ledede Forhandlingerne og indtoge, som det lader, en udmerket Plads paa Thingvolden. Thingmændene sad rundt omkring paa Sletten. Var Konge eller Jarl tilstede og havde Noget at foredrage for Folket, da synes de med sine haandgangne Mænd sedvanlig at have indtaget den ene Side af Thingvolden, medens Bønderne med sine Høvdinger og Ordførere i sin Spidse sade ligeover for[1]). Kongen pleiede deels at lade sin Sag foredrage ved sin Stallare, deels at foredrage den selv. I ethvert Fald var det sedvanligt, at han selv talede noget, og derfor var det af Vigtighed for ham, som for enhver anden, der vilde indtage nogen udmerket Plads i Samfundet, at være veltalende (málsnjallr). Den Talende reiste sig i Almindelighed, og vakte Talen særdeles Opmerksomhed, pleiede ogsaa Mængden at reise sig for bedre at høre. Den Talende begyndte gjerne med at kræve Lyd (krefja hljóðs) d. e. udbede sig Opmerksomhed. Ventede Almuen sig noget Godt, lyttede den til i Taushed; i modsat Fald kunde det vel hænde, at Taleren ei kom til Orde for Larm. Bifald gaves tilkjende ved lydelige Yttringer (rómr), Misnøie ved Taushed (þögn) eller endnu oftere ved Knurren eller Mumlen (kurr). Vigtigere Sager bleve forelobig overveiede af de tilstedeværende Bondehøvdinger i Forening med de af dem tilkaldte bedste og skjønsommeste Mænd (beztir ok skynsamastir menn). Denne Overlægning holdtes afsides fra Mængden. Deres Skjøn forelagdes derpaa samtlige Thingmænd til Afgjørelse og blev, som det synes, næsten altid fulgt. De paa Thinget fattede Beslutninger fik endelig Stadfæstelse ved det saakaldte Vaabentag (vápnatak), idet nemlig Thingmændene, som under Forhandlingerne havde bortlagt sine Vaa-

[1]) Jvfr. Snorres Olaf d. hell. S. Kap. 80.

den, igjen grebe disse og derved erklærede de foredragne Sager afgjorte og Thinget opløst (at eiga vápnatak at máli)[1]. Forresten vare maaskee Thingskikkene noget forskjellige, eftersom Thinget var en blot raadslaaende eller en dømmende Forsamling, skjønt enhver lovformelig Thingbeslutning synes at være fattet i Form af en Dom.

Denne Orden var i det Hele fælles for Heredsthinget og Fylkesthinget. At den undertiden maatte vige for Lidenskab og Partiaand, kan ikke negtes. Dog holdtes i den almindelige Mening Thingfreden høit i Agt og Ære og ansaaes som Samfundsordenens Hovedstøtte.

Heredsthingene holdtes deels til bestemte, deels til ubestemte Tider. Naar eller hvor ofte de ordentlige Heredsthing i ældre Tider samledes, vides ikke med fuldkommen Sikkerhed; dog er det høist sandsynligt, at den nye Lovgivnings Bestemmelser fra Magnus Lagabøters Tid i saa Henseende kun er Stadfæstelse af ældgammel Vedtægt (idetmindste fra Lagthingenes Oprettelse). Ifølge den nye Lov skulde ordentligt Heredsthing holdes to Gange aarlig, een Gang før Lagthinget, i Midfaste d. e. i Løbet af Marts eller allerførst i April, og dette kaldtes Midfastething eller Vaarthing (miðföstuþing, várþing); anden Gang tre Uger efter Hjemkomsten fra Lagthinget d. e. i Løbet af August; dette kaldtes Høstthing (haustþing)[2].

De overordentlige Heredsthing derimod maa antages at være holdne temmelig ofte; thi fra ældgammel Tid gjaldt den Regel, at hver, som Thing tiltrængte, raadede for dets Stevning[3]. Dette skede da ved at lade Thingbud (þingboð) eller, i Tilfælde af Drab, Piil (ör) udgaa gjennem hele Thingsognet. Budet eller Pilen flyttedes fra Gaard til Gaard og varslede alle Thingsøgende at møde paa det faste Thingsted, almindelig til 5te Dag (fimt) efter Thingbudets Udgang[4]. Deraf det hyppigt forekommende Navn Fimtthing (fimtarþing) for de Thing, som paa denne Maade stevnedes.

[1]) NgL. I, 183. II, 17. 190. III, 206. Sn. Magn. Erl. Saga Kap. 10. Dipl. Norv. I, S. 589. [2]) NLl. I, 1. 7. III, 12. VII, 44. NgL. II, 11. 18. 43. 131. [3]) „Skal hverr þingi ráða er þings þykkist þurfa.“ ÆGL. 131. NgL. I, 55; NLl. VII, 56. NgL. II, 140. [4]) Om Reglerne for Thingbud see ÆFL. II, 23. NgL. I, 138 og de nys anf. Steder ÆGL. 131. NLl. VII, 56, og, naar det var Pilething, ÆGL. 151. NgL. I, 60.

I Throndhjem, hvor Fylkesthingene traadte i Heredsthingenes Sted, samledes og sammenstevnedes hine efter samme Regler som disse i andre Landsdele. Men i det øvrige Land, hvor Fylkesthinget var en Heredsthinget overordnet Forsamling, forholdt det sig udentvivl anderledes. Da nemlig her i det ældre Lovgivningstidsrum ingen Retssag kom til Doms paa Fylkesthinget, uden den først havde været fore paa et Heredsthing og der ikke havde kunnet afgjøres paa Grund af større Meningsulighed blandt Thingmændene, saa fulgte deraf, at Fylkesthinget, i Egenskab af Domstol, ikke kunde sammenkaldes uden i lovbestemt Tilfælde og altsaa ikke som Heredsthinget efter enkelt Thingmands Skjøn. At dette har gjældet om Fylkesthingets Forsamling i Almindelighed, er høist rimeligt. Kongen derimod, hans Ombudsmænd og Fylkets Lendermænd kunde stevne Fylkesthing, naarsomhelst de fandt det fornødent. At der foruden de Fylkesthing, som særegne Omstændigheder fremkaldte, ogsaa har været holdet ordentlige Fylkesthing til fastsatte Tider, er i sig selv sandsynligt, skjønt ingenlunde sikkert. Forresten ophørte Fylkesthingene overalt, efter Lagthingenes Oprettelse, at være lovgivende Forsamlinger og øverste Domstole, og efter den nye Lovgivnings Indførelse synes de, som ovenfor yttret, efterhaanden at have tabt sin gamle Betydenhed.

I Throndhjem fandt under den ældre Lovgivning den Særegenhed Sted, at der i visse Tilfælde samledes Thing af to, af fire og af alle otte Fylker, saaledes at Thinget efter enhver saadan Fordobbling ansaaes for en høiere Instants[1]). De otte Fylkers Thing, som holdtes paa Ören ved Nidaros og derfor kaldtes Örething (Eyraþing), var det mest anseede i Norge. Dette samledes bestemt engang om Aaret, nemlig henimod Midten af Juni Maaned (en halv Maaned før Jonsmesse), og ellers, naar Kongen fandt fornødent at stevne det. Til det var, ligesom til de mindre Thing, hver Bonde, som havde Arbeidskarl, skyldig at indfinde sig[2]). Efter Lovforandringen under Magnus Lagaboter ophørte hele denne Skik med fordobblede Fylkesthing, ligesom og Örething faldt bort i Egenskab af ordentligt Thing, skjønt det

[1]) ÆFL. X, 30. NgL. I, 224. [2]) ÆFL. I, 4. NgL. I, 128. — Af lignende Beskaffenhed var maaskee ogsaa under den ældre Lovgivning det bekjendte Haugathing, der holdtes ved Tunsberg og, idetmindste undertiden, synes at have været betragtet som noget mere end et blot Fylkesthing for Vestfold.

endnu samledes paa gammel Viis ved overordentlige Leiligheder paa Kongens Stevning.

I de øvrige Landsdele gaves, saavidt skjønnes, efter Lagthingenes Oprettelse, foruden disse ingen regelmæssigen holdte Thing for flere Fylker tilsammen. Det var kun, naar Kongen selv thingede med Folket, at han undertiden lod Thing stevne af flere Fylker paa eet Thingsted; og det kom da an paa ham, hvormange og hvilke Fylker han til et saadant Møde vilde slaa sammen.

Almindeligviis vare de her omtalte Thing kortvarige, og de overordentlige idetmindste medtoge vistnok sjælden eller aldrig meer end een Dag. Da imidlertid mange Thingsøgende, især til Fylkesthingene, kom langveisfra, saa er det sandsynligt, at der gjerne paa Thingstederne har været anbragt en Deel Boder (búðir, þingbúðir Enkeltt. búð) eller Skure for Thingmændenes Bekvemmelighed[1]).

Skjønt der til alle ovennævnte Thing ikkun paalaa de egentlige Bønder at møde, saa indfandt der sig dog, som det lader, almindelig mange Andre i deres Følge, og det ikke alene Fri, men ogsaa Træle, ikke alene Mænd, men og stundom, skjønt vistnok sjælden, Kvinder. Bønderne vare imidlertid de ene raadslaaende og stemmegivende, de øvrige blot Tilhørere og Tilskuere. Kvinder kom med Huusbønder eller Fædre enten blot for Gamens Skyld eller for at føre deres Huusholdning, medens Thinget stod paa. Kun naar Thingmændenes Lidenskaber kom i meer end almindelig Rørelse, og Thingordenen derved bragtes ud af sin rette Gang, kunde vel ogsaa uvedkommende Frimænd, ja Træle prove paa at gjøre sin Stemme gjældende og ved Skrig eller endog Haandgribeligheder søge at understøtte sine Venner, Huusbønder eller enkelte Partihøvdinger til at faa deres Sag dreven igjennem.

I flere Henseender forskjellige fra de ovenomtalte Thing vare Lagthingene (lögþing), hvis Indstiftelse falder efter det norske Riges Oprettelse.

Vel fandt allerede før i enkelte Landsdele Foreninger Sted mellem flere Fylker under en fælles Lov, og disse ældre Foreninger afgave det naturlige Grundlag for de senere Lagthing, hvis Omraade

[1]) Thingboder omtales som noget Sedvanligt paa Heredsthingsted i ÆGL. Kap. 181. NgL. I, 66.

saaledes ingenlunde fastsattes ganske vilkaarligen. Men den egentlige Lagthingsindretning, saadan som den gjennem hele Middelalderen stod ved Magt, blev først under Kong Haakon den gode (934—960) gjennemført for det nordlige og vestlige Norge, — under Olaf Haraldssøn den hellige (1014—1030) for Oplandene, — og, som det lader, endnu noget senere for Viken.

Ved denne Indretning bleve alle Norges Fylker henlagte under fire store Afdelinger, hver i det gamle norske Sprog nævnt Lög d. e. Lov eller Lagdømme. Disse fire Lagdømmer vare:

1. Frostathings Lagdømme (Frostuþingslög), omfattende det nordlige Norge, nemlig de otte thrøndske Fylker og desuden Raumsdølaf., Nordmøraf., Naumdølaf., Haaleygjaf. og Jæmteland med Herjaadalen. Kjernen i dette Lagdømme dannede Throndhjem (Þróndheimr) eller de otte thrøndske Fylker, med sit fælles Allsherjarthing eller almindelige Thing, nemlig Orething (Eyraþing), til hvilken Thingforening de øvrige nævnte Landskaber sluttede sig, nogle med et fastere, andre med et løsere Baand.

2. Gulathings Lagdømme (Gulaþingslög), omfattende det vestlige Norge: Sunnmøraf., Firdaf., Sygnaf., Hørdaf., Rygjaf., Egdaf., samt Fjeldbygderne Valdres, Haddingjadal og Robyggjalag (Seter og Otrodal). Grundlaget for dette Lagdømme dannede en Thingforening mellem de tre Fylker: Firda, Sygna- og Hørdafylke, der allerede bestod før Haakon den gode [1]), og til hvilken ved denne Konges Foranstaltning de øvrige nævnte Landskaber sluttede sig [2]).

3. Eidsivathings Lagdømme (Eiðsivaþingslög, Heiðsævislög, Sefslög) omfattende Oplandene, nemlig Raumaf., Hadaf., Heinaf., Gudbrandsdalene og Østerdalene. Her dannede de tre førstnævnte Fylker Grundlaget, mellem hvilke en Thingforening allerede istandbragtes ved Kong Halfdan Svarte omkr. 850. Til denne sluttede sig de to andre Landskaber under Olaf den helliges Regjering [3]).

[1]) Egils Saga Kap. 57. [2]) Snorr. Haakon den godes S. Kap. 11. Olaf d. hell. S. i Fornm. S. IV, 17—18. jvfr. Olaf d. hell. S., udg. i Christ. 1853, Kap. 10. Fagrsk. Kap. 29. Den mindre Olaf d. hell. S. (Christ. 1849) Kap. 31. Ágrip Kap. 5. [3]) Sn. Halfd. Sv. S. Kap. 7. Haakon den godes S. Kap. 11. Sn. Olaf d. hell. S. Kap. 120. Fornm. S. IV, 250. I de bevarede Levninger af Lagdømmets Lovbog bruges Formen Eidsifaþing (Eiðsivaþ.), i Kongesagaerne

4. Borgarthings Lagdømme (Borgarþingslög) omfattende Viken i videste Betydning, nemlig Grenaf., Vestfold, Vingulmørk og Alfheim med Ranrike. Dette Lagdømme blev ganske vist senere oprettet end de førnævnte tre, men Tiden vides ikke sikkert. Der gives Hentydninger til, at det endnu ikke var stiftet i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede (1115)[1], men ikke længe efter samme Aarhundredes Midte (1164) finder man det omtalt som tilværende og indbefattende fire Fylker[2]).

Hvert Lagdømme havde oprindelig sin særegne Lov og sit særegne Lagthing, hvilket var Lagdømmets lovgivende Forsamling og derhos i Regelen dets øverste Domstol. Der var saaledes fire Lagthing i Landet: Frostathing, der holdtes paa Halvøen Frosta i Strindafylke; Gulathing, der holdtes paa Gula i Hørdafylke; Eidsivathing, der holdtes paa Eidsvold (Eiðsvellir) i Raumafylke, og Borgarthing, der holdtes ved Borg eller Sarpsborg. De Afændringer, som denne Lagthingsinddeling efter Magnus Lagabøters Tid undergik, skulle nedenfor antydes.

Lagthing holdtes kun een Gang aarlig i hvert Lagdømme, og det til en bestemt Tid, der dog under den ældre Lovgivning ikke var den samme overalt. Frostathing holdtes dengang ved Midsommerstid eller i Begyndelsen af Juli Maaned[3]). Gulathing skulde efter en ældre Bestemmelse samles Thorsdagen i Paaskeugen; efter en nyere derimod Petersmesse-Aften d. e. den 28de Juni[4]). Tiden for de øvrige to Lagthing vides ikke. Ved den nyere Landslov fastsattes Forsamlingstiden for alle Lagthing til Botolfsvaka d. e. 17de Juni[5]).

Til Lagthinget mødte ikke som til de øvrige Thing alle under samme hørende Bønder, men visse Udnævnte af hvert Fylke, hvilke kaldtes

derimod stadigt Heiðsævisþing. Formen Sefslög forekommer i den mindre Olaf d. hell. Saga, udg. i Christ. 1849, Kap. 31 jvfr. Anm. S. 106. [1]) I Fortællingen om Sigurd Ranessøns Proces (Fornm. S. VII, 139) heder det nemlig: ok skyldi lýsa þeim máldaga í öllum lögþingum í Noregi, í Frostuþingi, Gulaþingi, Heiðsævisþingi. Her er Tale om alle Lagthing i Norge, og der opregnes dog kun tre, med Forbigaaelse af Borgarthing. [2]) See Sn. Magn. Erl. S. Kap. 24, hvor det fortælles, at Erling Skakke Høsten 1164 lod tilstevne fire Fylkers Thing i Borg i Anledning af den danske Konges Fordring paa Viken. [3]) See især Sigurd Jorsalaf. S. Kap. 31. Fornm. S. VII, 137. [4]) ÆGL. Kap. 3. NgL. I, 4. [5]) NLl. I, 1. NgL. II, 10.

Nevndermænd (nefndarmenn). Hver Nevndermand havde til Bestridelse af Reiser og Opholdet paa Thinget et vist Bidrag af de hjemmesiddende Bønder; thi selv skulde de Intet lægge til uden Reisen [1]). Dette Bidrag, der var udlignet efter Formue og afpasset efter Reisens Længde, nævntes Thingfarefæ (þingfararfé). Det besørgedes i ældre Tider indkrævet og udbetalt til Nevndermændene ved de kongelige Ombudsmænd, som herfor vare ansvarlige; efter den nyere Landslov gjemtes det og udbetaltes af Lagmanden og dem, der med ham havde Thinglagets Menighedskasse (bóndafé) under Forvaring [2]).

Nevndermændenes Antal var forskjelligt i de forskjellige Lagdømmer og i de forskjellige Fylker, deels afpasset efter Befolkningens Størrelse, deels efter andre Omstændigheder f. Ex. den kortere eller længere, den meer eller mindre svære Vei til Thingstedet. Deres Antal var heller ikke det samme til forskjellige Tider; i de ældre synes det overhoved at have været større, i de nyere noget mindre, — men i det Hele var det stort.

Til Frostathing mødte, baade efter den ældre og nyere Lov, fra de otte thrøndske Fylker alene ikke mindre end 400 Nevndermænd, nemlig 40 fra hvert af de indre og 60 fra hvert af de ydre Fylker. Antallet fra hele Lagdømmet har udentvivl i ældre Tid udgjort mindst 500; efter den nyere Lov udgjorde det 485 [3]).

Til Gulathing mødte efter den ældre Gulathingslovs tidligere Bestemmelse omtrent 400 Nevndermænd; efter en senere Bestemmelse (fra Magnus Erlingssøns Tid?) 246, og efter Magnus Lagabøters Lov 148 [4]).

Hvad Eidsivathing angaar, da kjender man ikke der Nevndermændenes Antal i det ældre Lovgivningstidsrum, men efter den nyere Landslov var det kun 90 [5]). Rimeligviis har det altid været forholdsviis mindre end til de øvrige Lagthing, maaskee paa Grund af den sværere Thingreise til Lands.

For Borgarthings Vedkommende er Antallet ubekjendt baade i det ældre og nyere Lovgivningstidsrum. Af det ene under Borgar-

[1]) „Sá er fara skal, hann skal ekki til leggja nema fór sína.“ ÆFL. I, 1. [2]) ÆGL. 3. NgL. I, 5; ÆFL. I, 1. NgL. I, 127; NLl. I, 1. 2. NgL. II, 10—13. [3]) ÆFL. I, 2. NgL. I, 127; NLl. I, 2. NgL. II, 12. [4]) ÆGL. 3. NgL. I, 4; NLl. I, 2. NgL. II, 11. [5]) I, 2. NgL. II, 13.

thingslagen hørende Fylke, Grenafylke, finder man, at Nevndermændene i en senere Tid have været mindst 16, og af disse fra den Deel, som laa under Skibredeinddelingen, 8 af tre Skibreder[1]). Nu udgjorde Borgarthingslagen i det Hele i den nyere Lovgivningstid 48 Skibreder og i den ældre 60. Antager man nu blot to Nevndermænd paa hver Skibrede, saa faar man for den ældre Tid mindst 120 og for den senere mindst 96 Nevndermænd, hvilket Antal vistnok ogsaa er det ringeste, man for dette Lagdømme kan regne.

Nevndermændenes Valg foregik i Regelen thingsognsviis paa Heredsthingene, eller paa de Thing, som traadte i Heredsthingenes Sted. Efter den nyere Landslov skulde det skee paa Vaar- eller Midfaste-Thingene, en Bestemmelse, som ganske vist kun udtaler en gammel Vedtægt, der maaskee har gjældet lige fra Lagthingenes Oprettelse.

Med Hensyn til Valgmaaden udtrykke Lovene sig ikke ganske bestemt. I Frostathingslagen synes de efter den ældre Lov at have været udnævnte af Kongens Aarmænd eller Gaardsfogeder. I Gulathingslagen udnævntes de efter den ældre Lov af Lendermændene eller af Kongens Aarmænd eller Sysselmænd. I de øvrige Lagdømmer er Valgmaaden i det ældre Lovgivningstidsrum ubekjendt. Efter den nyere Landslov skulde Nevndermændene over hele Landet tilnævnes af Lendermændene eller Sysselmændene eller Kongens Aarmænd.

Hvor ubestemte end Lovenes Udtryk i denne Henseende ere, saa synes det dog at fremgaa af dem, at Nevndermændene til Lagthinget, idetmindste i Formen, ikke udnævntes af Folket eller Bønderne selv, men af de Overordnede i Staten, enten af de Mænd, som repræsenterede den ældgamle patriarchalske Magt i Statssamfundet, eller af de, som repræsenterede Kongemagten, eller af begge i Forening. Det første var vistnok mest stemmende med Fylkesforfatningens Grundvæsen og Statsforfatningens Aand i det Hele; — det andet bygget paa Opfattelsen af Kongedømmet som den høieste ledende og styrende Magt i Statslegemet; — det tredie var et Slags Sammenlempning af begge de

[1]) NgL. II, 13 not. 13.

anførte Anskuelsesmaader. Det kan neppe omtvivles, at i den største Deel af det ældre Lovgivningstidsrum Lendermændene, endog der, hvor Loven selv udtrykkelig lagde Udnævnelsesmyndigheden i de kongelige Ombudsmænds Hænder, have øvet en afgjørende Indflydelse paa Nevndermændenes Valg. Først efter Lendermandsverdighedens Ophør kom Nevndermændenes Valg udelukkende i Kongedømmets Hænder gjennem dets Ombudsmænd.

Alligevel maa man ikke forestille sig, at selve Folkets Villie nogensinde var magtesløs ved disse Valg. Udnævnelsen skede nemlig til Thinge, i den hele thingsøgende Almues Nærvær og under dens kraftige Indvirkning, og det kan ingen Tvivl være underkastet, at de lovbestemte Vælgere aldrig have undladt at raadspørge Bondealmuens Ønske, end mindre vovet at trodse dens tydelig udtalte Mening.

Tager man Hensyn til de underordnede Things Indretning og de ved dem gjældende Skikke, især under det ældre Lovgivningstidsrum, bliver det ogsaa sandsynligt, at Valget af Nevndermændene er blevet som Thingbeslutning stadfæstet eller dømt ved Vaabentag af Thingmændene. Og forholder dette sig saa, da har de kongelige Ombudsmænds og Lendermændenes Virksomhed ved denne Leilighed endog i Formen været mere forberedende end endelig afgjørende, og selve Folkets Medvirkning langt større, end man af Lovens Ord skulde tro. At samme Nevndermænd oftest ere blevne gjenvalgte Aar efter Aar, saalænge deres Aands- og Legemskræfter strakte til, har ligeledes Rimeligheden for sig.

Den nyere Lov fastsætter, at enhver Vælger ved Lagthingets Begyndelse skulde sverge den Ed, at han denne Gang havde nævnt og fremdeles skulde nævne, uden alt andet Hensyn, de Mænd, som syntes ham de fornuftigste, — en Skik, der ganske vist ogsaa under den ældre Lovgivning har gjældet.

Alle Nevndermænd havde under Straf af Bøder at indfinde sig paa Lagthinget paa den for sammes Afholdelse fastsatte Tid, og at forblive der, saalænge Thinget varede. En eller flere Lendermænd af hvert Fylke og de i Lagdømmet værende kongelige Ombudsmænd — i ældre Tid Aarmændene, i senere Sysselmændene — skulde være tilstede, ligeledes vedkommende Biskop eller hans Ombudsmand, samt

efter de ældre Love en Deel af Lagdømmets Sogneprester, rimeligviis efter Tilsigelse af Biskoppen[1]). Forresten var det enhver Anden tilladt at søge Thinget og overvære dets Forhandlinger, men uden deri at deeltage.

Lagthinget holdtes, som de øvrige Thing, under aaben Himmel. Den første Forretning, naar Thinget var samlet, var Udnævnelsen af Lagretten (lögrétta). Denne dannedes af et vist Antal Lagrettesmænd (lögréttumenn), nogle af hvert Fylke, nemlig de ældste og bedst skikkede[2]), hvilke valgtes blandt Nevndermændene. Lagrettesmændenes Valg hvilede, saavidt skjønnes, paa samme Grundsætning som Nevndermændenes, saaledes nemlig, at det i Formen tillaa Kongedømmets og den patriarchalske Statsmagts Repræsentanter, men derhos maa antages at være udøvet efter Overlægning med samtlige Nevndermænd og med disses Samtykke eller Stadfæstelse. I den ældre Frostathingslov nævnes kun for dette Lagdømmes Vedkommende de tilstedeværende kongelige Aarmænd af alle Fylker som de egentlige Vælgere paa Frostathinget. Men der forudsættes, at ikke alene Nevndermænd, men ogsaa Lendermænd kunde komme i Lagretten, dog de sidste ikke uden Bøndernes udtrykkelige Tilladelse. At Lendermændene paa Frostathinget undertiden have været Ordforere eller Ledere i Lagretten, viser en gammel troverdig Saga[3]). Paa Gulathing have udentvivl i det ældre Lovgivningstidsrum Lendermændene og de kongelige Ombudsmænd i Forening besat Lagretten. I den nyere Landslov siges ikke udtrykkeligen, hvo der skal nævne Lagretten, men man maa vistnok antage, at Loven har tænkt sig Lagmanden (lögmaðr), der nu fremtræder som Lagthingets faste Formand, i Forening med de tilstedeværende kongelige Sysselmænd, som den, der tilnævnte Lagrettesmændene.

Med Hensyn til Antallet af Lagrettesmændene i det ældre Lovgivningstidsrum give ikke Lovene nogen sikker Oplysning. Paa Gulathing synes de fra gammel Tid at have været tre Tylvter eller 36[4]). Med Hensyn til Frostathing er den gamle Frostathingslovs

[1]) See ÆGL. og NLl. paa de ovenfor anførte Steder samt Æ. Eidsivath. Chrret I, 10. NgL. I, 378. [2]) ÆFL. I, 2. NgL. I, 127. [3]) Sigurd Jorsalaf. S. Kap 34 i Fornm. S. VII, 141 f. jvfr. med Sn. Sigurds, Eysteins og Olafs S. Kap. 21. [4]) Egils S. Kap. 57.

Bestemmelse saa utydelig, at man deraf intet tør slutte med Sikkerhed, og om de to øvrige Lagthings Lagrette har man for det ældre Lovgivningstidsrum ingen Oplysninger. Ved den nyere Lov bestemtes Lagrettesmændenes Tal paa alle fire Lagthing til tre Tylvter; maaskee saaledes dette Tal har været det fra ældre Tider almindelig vedtagne. Efter den nyere Landslov skulde Enhver, der første Gang blev nævnt i Lagretten, aflægge den Ed, at han skulde rogte sit Kald efter Loven og sin Samvittighed. Dette er ganske vist blot Indskjærpning af en ældre Vedtægt.

Lagretten tog Sæde paa en vis Plads af Thingvolden, hvilken efter den ældre Lovgivning de kongelige Ombudsmænd, efter den nyere Lagmanden i Forveien havde indhegnet med de saakaldte Vebaand (vébönd) eller Helligdomsbaand. Indenfor disse maatte Ingen komme uden Lagrettesmændene. Udenom stode de øvrige Thingmænd [1]).

Hos Lagretten hvilede den egentlige lovgivende og dømmende Myndighed; dog skulde dens Bestemmelser og Domme have de øvrige Thingmænds Samtykke ved det før omtalte Vaabentag, som ogsaa nævnes Thingtag (þingtak) [2]). Heraf det Udtryk: „fastsat eller dømt ved Vaabentag inden og uden Lagretten" [3]).

Thinget samledes hver Dag, naar Solen var i Øst, det vil sige, Klokken 6 om Morgenen, og sad til Non, det vil sige, Klokken 3 efter Middag. Samlingstiden forkyndtes ved Ringning med en dertil bestemt Klokke, og Ringningen besørgedes i ældre Tid af den Prest, som havde Lovbogen i Forvaring, og som da selv gik med Bogen til Thinget. Ved den nyere Landslov paalagdes denne Sammenringning Lagmanden, der ogsaa bar Lovbogen til Thinget. I Thingtiden var al forstyrrende Spisen og Drikken forbuden under Straf af Bøder.

Hvor længe Lagthinget skulde være samlet, afhang under den ældre Lovgivning af Lagrettens Skjøn; efter den nyere Landslov skulde det vare saa længe, som Lagmanden fandt tjenligt og Lagrettesmændene samtykkede. Dets Aabning og Slutning (setja þing, slíta þingi) var

[1]) Bestemmelser om Lagrettens Udnævnelse, Antal m. m. findes i ÆFL. I, 2, NgL. I, 127 f.; NLl. I, 3. NgL. II, 14 f. [2]) NLl. II, 3. NgL. II, 24. [3]) ÆFL. V, 46. NgL. I, 183; NLl. I, 5. NBl. 1, 4. NgL. II, 17, 190.

ledsaget af visse, tildeels religiøse Skikke, hvoriblandt Thingfredens Lysning ogsaa her indtog en vigtig Plads; deres nærmere Beskaffenhed kjendes imidlertid ikke. Vaaben maatte ikke bæres under Thingforhandlingerne. Paa Færden til og fra Lagthinget ligesom under Opholdet paa samme vare alle Thingsøgende fredhellige (friðheilagir)[1]. Hvad der paa Lagthinget afgjordes, skulde vedkommende kongelige Ombudsmænd kundgjøre hjemme i Fylkerne paa de før omtalte Høstthing, som holdtes tre Uger efter Hjemkomsten[2].

Skjønt hvert Lagthing havde sit faste Thingsted, saa kunde det dog ogsaa holdes udenfor samme. Saaledes kunde Frostathing holdes i Nidaros[3]) og Gulathing i Bergen[4].

Alle Fylker, som hørte til eet Lagdømme, løde i det ældre Lovgivningstidsrum under een og den samme Lov; men enkelte søgte desuagtet ikke det ordentlige Lagthing. I Frostathingslagen var dette Tilfælde med Haalogaland, Jæmteland og Herjaadalen, hvilke, skjønt Frostathingsloven underkastede, dog ikke sendte Nevndermænd til Frostathing, men havde hver for sig et almindeligt Thing, der som øverste Domstol traadte i Lagthingets Sted. Paa Haalogaland var dette Throndarnes Fylkesthing; i Jæmteland det saakaldte Jamtamot paa Sproteid, og i Herjaadalen Thinget paa Sveig. Noget lignende har udentvivl været Tilfælde med Valdres, Haddingjadal og Nobyggjalag, hvilke maa antages i dette Tidsrum, ligesom i det følgende, at have lydt under Gulathingsloven, men som ikke findes at have sendt Nevndermænd til Gulathing. Uagtet dette udentvivl fandt Sted ifølge Indbyggernes eget Ønske og til deres Lettelse, saa synes dog derved disse Landskaber paa en Maade at have været udelukkede fra den ellers for Folket almindelige Deeltagelse i Lovgivningen.

Forøvrigt synes alle til samme Lagdømme hørende Fylker at have været hinanden fuldkommen sideordnede i Rettigheder, undtagen maaskee i Frostathingslagen. Her lader det nemlig, som om Throndhjem eller de otte throndske Fylker som et Heelt have tilegnet sig et Slags Over-

[1]) ÆFL. I, 2. 3. NgL. I, 127 f.; NLl. I, 3. 5. NgL. II, 14. 16. [2]) See ovenf. S. 161. [3]) Fornm. S. VII, 137. [4]) Haakon Haakonssøns S. Kap. 23. Fornm. S. IX, 264. Munch N. F. Hist. IV, 1, 538. not. 2.

høihed over, eller idetmindste en afgjort Forrang for de øvrige Lagdømmets Fylker. Hertil henpeger hine otte Fylkers engere indbyrdes Forbund, hvilket, vistnok bestaaende fra urgammel Tid, ingenlunde opløstes ved Lagdømmernes Indretning. Det tilstod kun Lagdømmets øvrige Fylker en Tilslutning til dem og deres Lov (Þrœndalög). Hertil henpeger Vedligeholdelsen af deres almindelige Thing (allsherjarþing) paa Øren, der ordentligviis holdtes aarligen en knap Maaned forud for Lagthinget paa Frosta[1]), og endelig deres, i Sammenligning med de øvrige Frostathingslagens Fylker, uforholdsmæssig talrige Repræsentation paa Lagthinget — omtrent som 4 mod 1 — og udentvivl ogsaa i Lagretten. Alle disse Omstændigheder synes at have bidraget til at sikkre Throndhjem den fortrinlige Anseelse, som gammel Vedtægt gav det blandt Norges Landskaber.

Den nyere Lovgivning synes at have sat sig som Maal at hæve al saadan Ulighed, som ovenfor antydet, mellem de forskjellige Landsdele, forsaavidt Lokalforholdene ikke lagde altfor store Hindringer i Veien. Lovens Eenhed for det hele Land bidrog naturligviis væsentlig til en saadan Udjævning. I denne Retning virkede ogsaa Lovgivningen ved at indføre Nevndermænd til Gulathing for de Landskaber (Valdres, Haddingjadal og Robyggjalag), som ei tilforn havde sendt saadanne, — og ved at gjøre Thrøndernes ordentlige, aarlige, Øre-thing overflødigt. At den ikke ogsaa fastsatte Nevndermænd til Frostathing for Haalogaland, Jæmteland og Herjaadalen, har udentvivl deels havt sin Grund i Thingfærdens Længde for disse Landskabers Indbyggeres Vedkommende, deels i en Deling af Lagdømmerne, hvilken allerede havde begyndt at gjøre sig gjældende strax efter Lagmandsembedets Oprettelse.

Lagmandsembedet opstod i Norge mod Slutningen af det tolvte Aarhundrede, og lige fra dets Fremkomst finder man, at flere end een Lagmand have været ansatte i hvert Lagdømme. At dette vedblev efter den nyere Landslovs Vedtagelse, og at hver Lagmand har havt sit bestemte Omraade, sit Lagmandsdømme eller sit Lagsogn (lögsögn, lögsaga), er utvivlsomt, skjønt Kong Magnus's Lovbog selv intet derom siger.

[1]) AEFL. I, 4. NgL. I, 128.

Saaledes kunde altsaa nu — fra Slutningen af det 12te Aarhundrede — eet Lagdømme bestaa af flere Lagmandsdømmer. I Frostathingslagen gaves foruden Frostathingslagmanden ogsaa en Lagmand for Haalogaland og en for Jæmteland og Herjaadalen tilsammen. I Gulathingslagen gaves foruden Gulathingslagmanden ogsaa en Lagmand for Rygjafylke, under hvis Omraade tillige Egdafylke hørte. I Eidsivathingslagen var to Lagmænd, en for den nordre og en for den søndre Deel af Oplandene. I Borgarthingslagen gaves, foruden Borgarthingslagmanden, ogsaa en Lagmand for Skidasysla eller det ældre Grenafylke samt en for Ranrike. Dette sees allerede at have været Tilfælde i 1223, da Kong Haakon Haakonssøn holdt det store Høvdingemøde i Bergen[1]).

At denne Indretning med Tiden maatte lede til en Deling af selve Lagthingene eller rettere til Indstiftelsen af et eget Lagthing for hvert Lagmandsdømme, falder ganske naturligt, saa meget mere som en selvstændig dømmende Myndighed ved Magnus Lagabøters Landslov tillagdes Lagmændene, og disses gjensidige indbyrdes Forhold paa et fælles Lagthing ikke ved Loven blev fastsat. At det ikke egentlig har ligget i den nye Lovgivnings Plan at fremkalde en saadan Deling af selve Lagthingene, maa man slutte deraf, at Magnus's Landslov ikke i fjærneste Maade antyder noget sligt undtagen i Frostathings Lagdømme alene, idet nemlig Nevndermænd til Frostathing fra Haalogaland, Jæmteland og Herjaadalen ikke omtales, og disse Landskabers vedblivende Afsondring med Hensyn til Lagthing saaledes maa antages forudsat. Desuagtet maa den omtalte Deling allerede i Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede, idetmindste paa enkelte Steder, være indtraadt. Thi i 1322 omtales Lagthing paa Ogvaldsnes (for Rygjafylke og Egdafylke) afholdt ved Jonsmesse, altsaa ved den i Loven bestemte Tid[2]). Maaskee er denne nye Indretning kommen i Stand efterhaanden og har sikkerlig vundet Hevd uden egentlig at være grundet i eller ordnet ved udtrykkeligt Lovbud. Thi noget saadant finder man neppe desangaaende førend i Christian IV.s norske Lov af 1604.

Lagthingene for Landets Vedkommende bleve saaledes, rimeligviis

[1]) Fornm. S. IX, 325 fgg. [2]) Dipl. Norv. I S. 145.

allerede i Løbet af det fjortende Aarhundrede, ikke mindre end ni eller ti. De vare: 1) Steigarthing for Haalogaland, 2) Frostathing, 3) Gulathing, 4) Ogvaldsnesthing, 5) Skidathing, 6) Borgarthing, 7) Fors- eller Bagaholmsthing for Ranrike, 8) Sproteidsthing (fælles for Jæmteland og Herjaadalen), 9) Eidsvoldsthing og 10) Hedemarkensthing, de sidste to senere sammenslagne til eet Oplandsthing.

En Udstykning af de gamle store Lagdømmer i mindre maatte vistnok, efter den ved den nye Lovgivning under Magnus Lagabøter indførte Rettergangsorden, give Almuen en ikke ubetydelig Lettelse i dens Retstvistigheders Afgjørelse. Men Folkets virksomme Deeltagelse i den lovgivende Myndighed blev derved end yderligere hindret eller snarere tilintetgjort.

Færøerne, Orknøerne, Hjaltland og Grønland havde baade før og efter Magnus Lagabøters Tid, ligesaavel som Island efter samme Tid eller efter Underkastelsen under Norges Kongedømme, sine særegne selvstændige Lagthing, i Indretning lignende de norske.

22.

Kjøbstadboerne og deres Thingindretning.

Egentlige Kjøbstæder (kaupstaðr, kaupangr) opkom først seent i Norge, og endnu senere fik deres Befolkning nogen merkelig Indflydelse paa Rigets offentlige Anliggender.

Oprindelig vare udentvivl de norske Kjøbstæder Markedspladse, Steder, hvor ifølge Skik og Vedtægt Handlende mødtes til de saakaldte Kjøbstevner (kaupstefnur). De havde som saadanne faa faste Beboere, hvilke i Eet og Alt stilledes lige med Heredsboerne og søgte de samme Thing som disse. Men den store Sammenstrømmen til enkelte bestemte Tider paa saadanne Steder af Mennesker fra forskjellige og ofte fjærne Landsdele, ja fra fremmede Lande, maatte ganske naturlig give Anledning til mange Uordener og Lovbrud, hvilke paa Stedet selv og i Hast maatte kunne paadømmes, hvis den Skadelidende skulde erholde nogen Opreisning. Dette har tidlig gjort et særegent Retsvæsen for deslige Sammenkomster nødvendigt, hvorved de paa en Maade

unddroges fra den almindelige Thingorden. Men saadant eiendommeligt Retsvæsen var da kun til for selve Markedstiden, medens de særegne Forholde, som Markedet eller Kjøbstevnen fremkaldte, fandt Sted.

Da nu imidlertid i Løbet af det 11te Aarhundrede flere af de meest søgte Markedspladse efterhaanden fik et større Antal faste Indbyggere, deels ved Handelens Fremblomstren, deels derved, at Biskopperne her toge Sæde, og Kathedralkirker og andre geistlige Stiftelser, hvilke trak mange Mennesker til sig, her bleve oprettede, saa gik uformerkt den Retsorden, som oprindelig kun gjaldt det egentlige Marked (kaupstefna), over til at blive stadig for den Kreds af Folket, som havde sit Hjem paa selve Markedsstedet, og som stedse var i Tilvext. Der dannede sig saaledes lidt efter lidt smaa fra Heredet afsondrede Menigheder; og idet disse fik sine bestemte Grændser (takmörk) mod det omliggende Land, forvandledes de til Kjøbstæder. Kjøbstadsmændene (kaupangsmenn, staðarmenn, bœjarmenn) fremstode nu som en egen Klasse af Landsfolket i Modsætning til Heredsmændene (heraðsmenn) eller de egentlige Bønder.

Af denne de norske Kjøbstæders Oprindelse lader sig det Særegne ved deres ældre Forfatning let forklare. De fremgik ligesom ved en indre Nødvendighed fra de omkringliggende Hereder til disses øiensynlige Gavn. Der opstod saaledes intet fiendtligt eller spændt Forhold mellem Byboere og Landboere, hvilket gjorde det nødvendigt for de første at sikkre sig mod de sidste. De norske Kjøbstæder bleve derfor, paa en enkelt Undtagelse nær (Sarpsborg), ikke befæstede Borge, som hyppigt var Tilfældet i andre Lande, — men aabne Byer. De bleve ikke af Landsstyrerne ophjulpne med store Friheder og Særrettigheder, hvilket kunde medføre nogen Tvang eller Indskrænkning for Heredsmændene. Byerne betragtedes nemlig endnu kun som tilværende for Heredsmændenes Skyld. De vedbleve i alt Væsentligt at lyde under den Landslov, inden hvis Omraade de vare beliggende, ikkun med de Afændringer, som deres særegne Stilling overhovedet nødvendig fordrede. Og da disse Afændringer, som det lader, for største Delen, i Form af Lovbestemmelser for Kjøbstevnerne eller Markederne, vare til længe før Kjøbstæder i egentlig Forstand, — saa fulgte heraf, at de ved Kjøbstædernes Opkomst bleve almindelige for disse over det

hele Land, idet blot Byordningen (bœjarskipan) d. e. Bebygningen og hvad dermed stod i Forbindelse, lempedes for hver enkelt By efter Beliggenhed og andre særegne Omstændigheder. Da det endelig var Søfart, Fiskeri og anden til Havet knyttet Virken, der i Norge fremkaldte den meste Handelsrørelse, og som Følge heraf Landets Kjøbstæder, paa enkelte Undtagelser nær, vare Søstæder, saa blev ogsaa den for dem egne Lovgivning sat i den nærmeste Forbindelse med Skibsfarten.

Den Virksomhed, der i det ældre Lovgivningstidsrum kan tillægges Norges Konger med Hensyn til Kjøbstædernes Oprettelse og Fremblomstren, har udentvivl mest bestaaet deri, at de enten af Kongedømmets Jord eller af Almennings Grund, over hvilken Kongedømmet efter Harald Haarfager øvede et Slags Overeiendomsret, skjenkede Byggetomter; — at de med det Samme gave sit Samtykke til, at en, med Hensyn til det omliggende Hered, selvstændig Bymenighed dannede sig; — at de i Byerne byggede sig Kongsgaarde og jævnligen der opholdt sig med sin talrige Omgivelse; — og endelig at de, som Indehavere af den høieste styrende Myndighed, førte et nøie Tilsyn med Ordens Overholdelse i disse tæt sammentrængte Menigheder. Da Kjøbstæderne, som sagt, i Almindelighed maa antages at være opstaaede enten paa Kongens Jord eller paa den under hans Raadighed staaende Almenning, saa har dette rimeligviis været Grunden til, at Kongedømmet i Kjøbstæderne paa visse Maader tilegnede sig en større Ret og Myndighed end i Herederne.

Den for Norges Kjøbstæder almindelige Lov er kjendt under Navnet Bjarkøret (Bjarkeyjarréttr). Navnets Oprindelse kjendes ikke. Bjarkøretten støttede sig i det Hele til Landsloven og var forbunden med en Søret (Farmannalög).

Kjøbstadsmenighederne vare i det ældre Lovgivningstidsrum ordnede efter samme Grundsætning som Landsmenighederne. Hver for sig udgjorde saaledes en Samfundskreds, hvis Medlemmer selv havde en afgjørende Stemme i alle sine Menighedssager. Ligesom Heredet havde sit Thing, saaledes havde Kjøbstaden sit Bymøde (bœjarmót, mót), dannet af alle Byens huusfaste Mænd, (húsfastir menn), det vil sige fast bosatte Mænd, hvad enten de vare

Huuseiere eller faste Leiere. Bymødet samledes baade til bestemte og ubestemte Tider paa et fast Thingsted inden Byens Omraade, hvilket Thingsted udmerkede sig ved en Brolægning eller Forhøining af Fjæler (mótfjalir)[1]). Ethvert Medlem af Menigheden kunde kræve Bymødet sammenkaldt, naar han havde noget af Vigtighed at forebringe, eller en Retssag at see afgjort. Thi hos denne Forsamling hvilede den dømmende Myndighed — ligesom hos Heredsthinget for Landets Vedkommende — og ligeledes den anordnende Myndighed, forsaavidt Anordningerne stode i Samklang med den almindelige Bjarkøret. Thi Forandringer i denne sidste kunde ganske vist ingen Bymenighed eensidig foretage. Her udkrævedes Kongedømmets Mellemkomst. I Spidsen for hver Bymenighed stod en Embedsmand af dens egen Midte, der nævntes Gjaldkere (gjaldkeri, gjaldkyri). Han synes at have været valgt af Bymændene selv[2]). Gjaldkeren forestod Bymødet, og til ham maatte Enhver, som ønskede det sammenkaldt, henvende sig med sin Begjering (krefja horns). Gjaldkeren havde da, snarest muligt, at udsende Kalderen (kallari) d. e. Bytjeneren, der ved at blæse i et Horn i Gaderne stevnede alle huusfaste Mænd til Møde.

Bymødet var som Domstol aldeles uafhængigt af baade Hereds- og Fylkesthing. Om det derimod ogsaa var det af det Lagthing, inden hvis Omraade Byen var beliggende, er usikkert, og i alt Fald ikkun for enkelte af de større Stæders Vedkommende sandsynligt. Men, forsaavidt Kjøbstæderne vare Lagthingene som høieste Domstole underlagte, maa man naturligviis antage, at de til disse, ligesaavel som Herederne i samme Fylke, have sendt sine Nevndermænd, hvilke da have været regnede med i Nevndermændenes Tal af Fylket. I saa Fald ere ogsaa ganske vist paa Lagthinget Sager, der have været udelukkende Bymænd imellem, blevne dømte i Lagretten efter Bjarkøretten, ikke efter Landsloven.

Dette er det Lidet, som med nogen Sikkerhed vides om Kjøbstadsforfatningen i det ældre Lovgivningstidsrum, for hvil-

[1]) AEFL. X, 31. NgL. I, 224; den mindre Ol. d. hell. S. (1849) S. 46.
[2]) Dette er der nogen Grund til at slutte af Maaden, hvorpaa han senere tilsattes s. n. f.

ket kun endeel Brudstykker af den gamle Bjarkøret ere os levnede, hvilke kunne tjene til Veiledning[1]). Langt bedre Underretning har man for det nyere Lovgivningstidsrum, hvor de ved Kong Magnus Lagaböter ordnede Bylove for de større Kjøbstæder give fuldstændigere Oplysninger.

Kjøbstadsvæsenet var, efter den nyere Lovgivning fra Magnus Lagabøters Tid, eens indrettet for alle Landets større Kjøbstæder, undtagen i de Stykker, hvor Lokalforholdene gjorde enkelte Afændringer nødvendige, som i Bygningsordning, Nattevagt og deslige.

Kjøbstadens Anliggender bestyredes selvstændigen deels ved visse kongelige Embedsmænd i Forening med Øvrighedspersoner valgte af Menigheden, — deels ved Menigheden selv, enten umiddelbart, i Forsamlinger af den hele Bymenighed, eller middelbart, i Forsamlinger af dens Repræsentanter.

Byembedsmændene vare: en Kongens Sysselmand, en Lagmand og en Gjaldkere eller Byfoged[2]). De to førstnævnte tilskikkedes af Kongedømmet. Hvad Gjaldkeren angaar, da blev han i dette Tidsrum tilsat af Raadmændene, om hvilke senere, med Kongens Sysselmands Raad[3]). Han skulde være Jord- eller Gaardeier i Byen og en vederhæftig Mand eller og stille Borgen for sig, da han havde Byens Kasse under sine Hænder[4]).

Ved Siden af disse egentlige Embedsmænd stode tolv Raadmænd (ráðsmenn), der aarligen valgtes af Sysselmanden, Gjaldkeren og Lagmanden i Forening med de bedste Huusbønder, og af disse sidstes Midte. De engang Valgte vedbleve dog i Regelen i sin Bestilling, hvis ingen særdeles Grund gaves til deres Fjærnelse. Raadmændene maatte sverge at ville efter bedste Evne paasee Byens Tarv og Net. De maatte ikke forlade Byen uden Lagmandens og Gjaldkerens Orlov. De vare, til Erstatning for sine Opoffrelser, for sin Bestillingstid fritagne for visse offentlige Byrder, som Ledingsskat og personlig Krigstjeneste.

[1]) NgL. I, 303—336. [2]) Findes allerede fra Midten af det 14de Aarhundrede jævnligen nævnt foguti. [3]) Kong Magnus Erikssons Rb. for Oslo af 25de April 1346. NgL. III, 165. f. [4]) Samme Konges Rb. for Bergen af 21de Mai 1343. NgL. III, 162.

Lagmanden, Gjaldkeren og Raadmændene dannede tilsammen et Byraad (ráð) og vare i denne Egenskab jævnligen samlede[1]).

Til Heredsthinget paa Landet svarede fremdeles i Kjøbstæderne Bymødet (mót, bœjarmót). Dette dannedes som før af alle huusfaste Mænd, hvilket Navn i den nyere Bylov forklares udtrykkelig ved Gaardeiere, eller de som leie i aareviis eller halvaarviis mindst en Fjerdedeels Gaard[2]). Enhver saadan Bymand kunde, naar han fandt det nødvendigt, kræve Bymøde stevnet og havde da derom, ligesom i ældre Tid, at henvende sig til Gjaldkeren, som lod Bytjeneren (i den nyere Bylov kaldet rennari) med Hornblæsen varsle til Mødet[3]). Undlod en huusfast Mand forfaldsløst at møde, maatte han betale Bod. Ogsaa Raadmændene, Gjaldkeren, Lagmanden og Sysselmanden havde at indfinde sig. Saadanne Møder holdtes fremdeles, som det lader, under aaben Himmel. Tre Bymøder holdtes aarlig til faste Tider, nemlig det første 7 Dage efter Bylagthingets Slutning i Januar Maaned[4]); — det andet, som var Byens Vaabenthing, og til hvilket alle voxne Mænd skulde komme, Mandagen efter Midfaste Søndag[5]); det tredie paa Thomasmessedag, den 21de December, paa hvilket Julefreden (jólafriðr) sattes, der varede i tre Uger[6]). Forresten holdtes Bymøder, naarsomhelst Omstændighederne fordrede det.

Foruden Bymøderne havde ogsaa, efter den nyere Lovgivning, hver af de større Kjøbstæder sit Lagthing (lögþing). Dette holdtes kun een Gang om Aaret og sattes Dagen efter trettende Dag Juul d. e. den 7de Januar. Det dannedes af samtlige Raadmænd som selvnævnte og af 48 Nevndermænd, 12 fra hver af de Fjerdinger, i hvilke Byen var inddeelt. Nevndermændene valgtes af Gjaldkeren eller Sysselmanden, hvilke dertil vare særskilt edsvorne, paa det ordentlige Bymøde, der holdtes som ovenfor sagt den 21de December. Lagthinget havde sit Sæde i Stadens Gildestue (gildisskáli) under Bylagmandens Forsæde. Sysselmanden, Gjaldkeren samt Kongens og ved-

[1]) NBl. paa fl. St. jvfr. med Rb. for Bergen af 9de Marts 1295 og 19de Juli 1320. NgL. III, 26. 149—151. [2]) NBl. VII, 16. NgL. II, 260. [3]) NBl. VI, 3. VII, 13. NgL. II, 242. 259. [4]) NBl. I, 5. NgL. II, 190. 191. [5]) NBl. III, 13. NgL. II, 207 jvfr. ÆBl. 137. NgL. I, 328. [6]) NBl. VI, 1. NgL. II, 240 jfr. ÆBl. 135. NgL. II, 328.

kommende Biskops Aarmænd skulde være tilstede. Dette Lagthing havde sin Lagrette (lögrétta), omgjerdet af Vebaand, hvilken dannedes af fire og tyve (to Tylvter) Lagrettesmænd, nemlig de tolv Raadmænd og tolv Nevndermænd, tre af hver Byfjerding, de sidste udnævnte paa samme Maade og under samme Ed som ved de store Landslagthing. Lagmanden raadede, med Lagrettesmændenes Samtykke, for hvorlænge Thinget skulde vare. Forretningsgangen var som ved Landslagthingene. Bylagthingene vare intet andet Lagthing underordnede [1]).

Flere af de her efter de nyere Bylove skildrede Byindretninger ere dog ganske vist en blot Fortsættelse af meget ældre Sedvaner. Men det er her umuligt skarpt at sondre det Nyere fra det Ældre. Et af de vigtigste Spørgsmaal i dette Emne er, hvorvidt Bylagthingene have været fra ældre Tid, eller først ere oprettede ved den nyere Lovgivning under Kong Magnus Lagabøter. Thi herpaa beror det udentvivl igjen væsentlig, om Kjøbstæderne have i det ældre Lovgivningstidsrum staaet under de almindelige Landslagthing eller ikke. Herom kan der dog kun siges, at der, saavidt hidtil kjendt, intet sikkert Spor findes i den ældre Lovgivning eller i de gamle Sagaer til saadanne Bylagthing, ligesaa lidet som til Byraadet.

Man har fra Magnus Lagabøter særskilte Bylove alene for Nidaros, Bergen, Tunsberg og Oslo, og i disse Bylove findes Thingindretningen saaledes fastsat, som ovenfor er sagt. De fire nævnte Kjøbstæder nøde udentvivl en Forrang fremfor Norges øvrige Byer [2]). Man bør derfor vistnok antage, at disse Byer alene have havt en ganske fuldstændig Kjøbstadsforfatning og navnligen sit uafhængige Retsvæsen, overeensstemmende med Magnus's Bylovs Fremstilling.

Til hvilken Udstrækning det Samme ogsaa har gjældet for Landets øvrige Kjøbstæder: Stavanger, Hamar, Borg eller Sarpsborg, Kongehelle o. fl., lader sig ikke med Sikkerhed afgjøre. At Kjøbstæder af den Betydenhed som de her nævnte skulde have været regnede til det omliggende Hered og havt Heredsthing tilfælles med dette iste=

[1]) NBl. 1, 1—4. NgL. II, 187—190. [2]) Nævnes alene af Kjøbstæder i Norge ved Kong Haakon Magnussons Valg 17 Juli 1344 til Faderens Eftermand i Norge. Dipl. Norv. 1, S. 230.

detfor særegne Bymøder, er ganske uantageligt. De vilde da have manglet netop den vigtigste Betingelse for at være Kjøbstæder efter den Tids Begreber, — og Kjøbstæder benævntes de dog stedse. At de have havt hver for sig sit selvstændige Bymøde, kan neppe omtvivles, og at de i alle Retsbestemmelser, hvori Bjarkøretten eller Byloven skjelnede sig fra Landsloven, have lydt under hiin, ikke under denne, maa ansees for sikkert[1]). Derimod have de efter al Sandsynlighed savnet baade særeget Lagthing og egen Lagmand, saaledes at de have hørt under det Lagdømmes Lagthing, i hvilket hver især var beliggende, og havt Lagmand sammen med dette. Heri har da udentvivl det væsentlige Fortrin ligget, som hine fire Hovedkjøbstæder nøde fremfor Landets øvrige Byer.

Vi maa til Slutning under Kjøbstæderne korteligen omtale Gilderne (gildi), da Gildesindretningen, om end ikke nogen udelukkende Særegenhed for Kjøbstæderne i Norge, dog unegtelig hørte disse nærmere til end Landsegnene eller Heredet.

[1]) Naar det i den ældre Bjarkøret Kap. 42 (NgL. 1, 312) heder: „Bjarkøret er (gjælder) paa hvert Fiskenes og i Sildvær og i Kjøbfærder," saa synes heraf med Bestemthed at følge, at den har gjældet i hver Kjøbstad, ligesom det Samme ogsaa synes at tilkjendegives ved den Maade, hvorpaa kaupangr og kaupangsmenn saa ofte forekommer i den gamle Bjarkøret. Den ovenanførte Bestemmelse om, at „Bylov (bœjarmannalög) skal gjælde paa Fiskenes, i Sildfiske og i alle Kjøbfærder," er og optagen i den nyere Bylovs IX eller Farmannaloven Kap. 19 (NgL. II, 284). — Der skjelnes i flere gamle norske paa Latin affattede Kongebreve mellem civitates og villæ forenses, begge Benævnelser brugte om Norges Kjøbstæder (f. Ex. i Brev af 6te Juli 1294, Dipl. Norv. V S. 22 fgg.). Man har af et enkelt Sted villet slutte, at villæ forenses egentlig betegnede Stæderne med fuldkommen uafhængig Jurisdiction, altsaa de fire ovennævnte Hovedkjøbstæder (Munch, Norge i Middelalderen S. 33). Dette har imidlertid den almindelige Brug i Middelalderens Latin imod sig, idet Benævnelsen villa forensis antyder noget Ringere end civitas og betegner en Markedsplads (forum i Middelalderens Latin: Torv, Marked). Man finder ogsaa, hvor begge Benævnelser i norske Breve paa Latin findes anvendte ved Siden af hinanden, civitates stillet først, og, hvad der er vigtigere, i et Brev af Kong Haakon Magnussøn d. ældre vedkommende Lybekkernes Handelsrettigheder i Norge af 11te Juni 1306 (Dipl. Norv. V S. 50) nævnes „civitates, Bergensem videlicet et Asloensem, nec non et villas forenses, Konongheliam scilicet et Tunsbergas." Her kaldes altsaa Bergen og Oslo civitates, medens Tunsberg sættes i Klasse med Kongehelle som villa forensis, da dog Tunsberg ganske vist, som ovenfor sagt, regnedes for en norsk Kjøbstad af første Rang og havde sin egen Bylov. Forskjellen mellem civitas og villa forensis maa rimeligviis fortrinlig søges deri, at det første betegner en Stad, der tillige er Bispsæde, det sidste simpelthen en Kjøbstad.

Gilderne vare i de norske Kjøbstæder et Slags Klubforeninger, dannede deels til Befordring af en ordnet og under Religionens Vern stillet Selskabelighed mellem de Kjøbstadsmænd, som indtraadte i dem som Medlemmer, — deels til gjensidig Betryggelse for Deeltagerne, der paatoge sig en vis Skyldighed til gjensidigt Forsvar og Understøttelse baade i personlig Fare og i Tilfælde af Formuestab. Disse Samfund, der havde sit Forbillede i udenlandsk Sedvane, skreve sig fra Kong Olaf Kyrres Tid, fra den anden Halvdeel af det ellevte Aarhundrede. Medlemmerne kaldtes Gildebrødre (gildar, Enkeltt. gildi), og hvert enkelt Gilde eller Samfund stod under en Helgens, jævnligen St. Olafs Vern. Gilderne bidroge utvivlsomt ikke lidet til at give Bymenighederne i Norge Fasthed og Samhold, omendskjønt de i dette Lands Kjøbstæder og paa dets Kjøbstadsvæsen aldrig synes at have øvet den Indflydelse, som Indretningen havde paa mange Steder i Udlandet, især i Tydskland. De norske Konger synes ogsaa altid at have holdt strengt Øie med de bestaaende Gilder, at de ikke skulde udarte til Planteskoler for Oprør og Ulydighed. Kongerne i Norge saa heller ikke gjerne, at nye Foreninger med selvgivne Love, Foreninger dannede af enkelte Klasser af Bymændene, svarende til senere Tiders Laug (lag, lög), skulde danne sig uden deres Vidende og Samtykke.

Gilder dannede sig ogsaa paa enkelte Steder, og kanskee ikke saa ganske sjælden, paa Landet i Norge. Et af disse Landsgilders Hovedøiemed var, foruden Fremme af ordnet Selskabelighed, ogsaa Formuesforsikkring for Medlemmerne i Ulykkestilfælde. De vare saaledes ved Siden af at være Klubforeninger tillige et Slags Assuranceforeninger efter den Tids Begreber.

Lovene for saadanne Foreninger i det Hele kaldtes Gildeskraaer (gildisskrá). En merkelig saadan, der vedkommer et Landsgilde i det vestlige Norge og rimelig skriver sig fra det 13de Aarhundrede, er os endnu levnet [1].

Hvad til Slutning angaar de norske Kjøbstadboers Indflydelse paa Landets almindelige Anliggender, da maa den vistnok i største Delen af det her omhandlede Tidsrum, og især i dets ældre Deel, under

[1] Dipl. Arn. Magn. II, 268.

den ældre Lovgivningsperiode før Midten af det trettende Aarhundrede, ansees for at have været forholdsviis ringe. Kjøbstadsfolket stod endnu i Tal som ogsaa ganske vist i Formue langt tilbage for Landsfolket eller Heredsboerne, og Kjøbstadsfolket manglede endog i høiere Grad end Landboerne en Repræsentationsform, hvorved de, som Deel af Folket i det Hele som Statsmagt, kunde gjøre sin Stemme paa en ret kraftig Maade gjældende. Først i Tidsrummets senere Deel, da Kjøbstædernes Velstand var betydelig tiltagen, yttre sig enkelte Spor af en kraftigere og selvstændigere Fremtræden fra Kjøbstadmændenes Side, uden at man dog finder noget sikkert Tegn til, at de ansaaes eller selv gjorde Krav paa at ansees som en Stand i Staten.

23.

Geistligheden.

I Hedendommens Tid vare Nordmændene vante til at see den prestelige Verdighed forenet med Huusfaderens eller den verdslige Høvdings. Begrebet om Religionens Tjenere som en i sig selv afsluttet, med Særrettigheder udstyret Stand var dem fuldkommen fremmed.

Fra denne sidste Side vare de derfor, strax efter Christendommens Indførelse, heller ikke synderlig villige til at see sine christne Lærere. Den Omstændighed, at disse i Førstningen for største Delen vare Udlændinger (især dog Engelskmænd, der stode Nordmændene nær i Folkefrændskab), drog vel et Slags Grændse mellem dem og Landsfolket i Almindelighed, — men neppe til de Førstes Fordeel. Efter en Menneskealder eller to var denne Grændse forsvunden, — Christenlærerne vare, paa faa Undtagelser nær, blevne indfødte Nordmænd. Men fra nu af hørte ogsaa Presterne gjennem en lang Aarrække baade ved Byrd og Levemaade til Bøndernes Klasse og skjelnede sig ikke ved nogen væsentlige Fortrin fra dem.

Ordningen af Norges kirkelige Forholde, der begyndtes af Kong Olaf Tryggvesøn (995—1000), skyldtes især Kong Olaf Haraldsøn den hellige (1014—1030) og dennes Hirdbiskop

Grimkel. Den norske Kirkeforfatning vandt i Løbet af det ellevte Aarhundrede Fasthed. Dens Hovedtræk vare følgende:

Hele Landet var inddeelt i Kirkesogne (kirkjusókn, Fleert. kirkjusóknir), hvert med sin Sognekirke og i Regelen med sin Sognepræst (prestr), hvis Skyldighed var at forrette Gudstjenesten ved Kirken og udføre de øvrige præstelige Forretninger for Sognemændene (sóknarmenn).

Landets Kirker vare i det ældre Lovgivningstidsrum af forskjellig Rang. Den første og fornemste Klasse var Hovedkirker (höfuðkirkjur), i Frostathings og Gulathings Lagdømmer ogsaa kaldte Fylkeskirker (fylkiskirkjur), fordi der var een i hvert Fylke, og i Viken ligeledes, skjønt der var to saadanne i hvert Fylke, — paa Oplandene derimod kaldte Tredjingskirker (þriðjungskirkjur), fordi hvert egentligt Fylke der var fra gammel Tid deelt i tre Tredjinger, af hvilke hver havde sin Hovedkirke. Disse Hovedkirker vare udentvivl de ældste Kirker i Landet, for største Delen fra først af reiste paa Kongedømmets Foranstaltning og udstyrede, som det lader, med Kongedømmets Gods eller maaskee gammelt inddraget Tempelgods. Til disse Kirkers Opretholdelse vare alle Fylkesmænd skyldige.

Den anden Klasse var Heredskirker (heraðskirkjur), der bebyggedes og vedligeholdtes af Almuen i vedkommende Hered. I Gulathingslagen og en Deel af Frostathingslagen faldt Navnet sammen med Fjerdingskirke (fjórðungskirkja) eller paa enkelte Steder Ottingskirke (áttungskirkja), eftersom Heredsinddelingen af Fylket her faldt sammen med Fjerdingsinddeling eller Ottingsinddeling; og i disse Landstrøg ligesom og i Viken og paa Oplandene udgjorde de Mængden af Sognekirker. I det egentlige Throndhjem derimod var Fylkeskirkerne alene at ansee for fuldkomne Sognekirker, medens Heredskirkerne i Grunden kun vare et Slags Annexkirker til hine.

Den tredie og ringeste Klasse var de saakaldte Høgendeskirker (hægendiskirkjur, eg. Lettelseskirker), svarende til senere Tiders Annexkirker og Kapeller, oprettede deels til Lettelse for afsidesliggende Bygdelag og da vedligeholdte af de derhen hørende Bønder, — deels for enkelt Gaards eller der boende Familiers Bekvemmelighed, da Vedligeholdelsen tilkom Gaarden eller dennes Eiere. Høgendeskirkerne

vare saaledes i det Hele taget ikke fuldstændige Sognekirker, men styredes almindelig af Hovedsognets Prest eller af hans Medhjælpere, eller endelig af en privat Huuskapellan.

Kirkens Embedspersonale (clerus) var i Norge som andensteds deelt i otte ordines eller Grader, hver med sin eiendommelige Indvielse (ordinatio, vígsla). De lavere Grader, ordines minores, vare: Ostiarius, Lector, Exorcista, Acoluthus, det vil sige de ringere Kirkebetjente; de høiere Grader: Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, Episcopus, nævntes ordines majores eller ordines sacri. For at erholde prestelig Vielse maatte man have gjennemgaaet alle de sex lavere Grader og have erholdt den Vielse, som hørte til hver især. Kun de fire ordines sacri havde nogen egentlig kirkelig Betydning, og af dem var især Presternes Klasse den, som fortrinsviis kunde siges at omfatte Kirkens Tjenere. Men blandt de Prestviede vare igjen Sognepresterne (sóknarprestar, plebani) de vigtigste.

De egentlige Sogneprester havde i lang Tid i Norge sit Underhold af vedkommende Sognealmue, som dertil udredede et vist Beløb aarligen efter Mandtallet. Denne Ydelse kaldtes Prestrede (prestreiða). Desuden havde de lovbestemt Godtgjørelse for visse geistlige Forretninger og modtoge frivilligt Offer af sine Sognemænd. De geistlige Medhjælpere, de kunde behøve, hvis de ikke magtede alene at overtage sit Kalds Pligter, synes de selv at have maattet lønne efter Overeenskomst. Saadanne Medhjælpere (Personelkapellaner), der maatte være viede Prester, kaldtes i somme Landsdele, f. Ex. i Throndhjem, prestlingar d. e. Smaaprester. Ved Høgendeskirker, som vare Huuskapeller, lønnedes Kapellanen, forsaavidt saadan særskilt gaves, af Gaardeieren.

Overopsynet med Kirkevæsenet og Christendommen tillaa i Norge som i den øvrige daværende Christenhed Biskopperne (biskupar, Enkeltt. biskup). Disse vare oprindeligen i Norge et Slags Missionsbiskopper, hvilket det gamle Navn lýðbiskup egentlig tilkjendegiver (af lýðr eller ljóðr, Folk, Nation, — men ogsaa af de ældre Nordmænd brugt til at udtyde det latinske gentes i Bemerkelsen af Hedninger, altsaa egentlig: Hedningebiskopper), — hvilket Navn dog senere gik over til at betegne de underordnede Biskopper, episcopi suffraganei,

ligeoverfor Metropolitanen eller Erkebiskoppen. Biskopperne havde altsaa i Christendommens første Tider ikke faste Biskopssæder, ikke hver for sig noget fastbegrændset Omraade. Begge Dele fik de først omkring hundrede Aar efter Christendommens første Indførelse i Landet. Begyndelsen synes at have været gjort under Kong Olaf Kyrre (1066—1093) og Sagen fuldkommen at være bleven ordnet under Kong Sigurd Jorsalafarer (1103—1130). Først sattes, som det lader, en Biskop i hvert af de tre ældste store Lagdømmer, nemlig een i Frostathingslagen med Sæde i Nidaros, — een i Gulathingslagen med Sæde først i Selja og siden i Bergen, — og endelig een i Eidsivathingslagen, derunder ogsaa indbefattet den senere Borgarthingslag, hvis Sæde var Oslo. Dette maa antages at have været Indretningen fra Kong Olaf Kyrres Tid. Men under Kong Sigurd Jorsalafarer udentvivl kom til disse tre Biskopsdømmer et fjerde, omfattende den sydlige Deel af Gulathingslagen, og denne Biskops Sæde blev Stavanger. Endelig blev i 1152 et femte Biskopsdømme oprettet for Oplandene, og dettes Sæde blev Hamar ved Mjøsen. Norge var saaledes ved Midten af det tolvte Aarhundrede inddeelt i fem Biskopsdømmer (biskupsdœmi), hvis Omraade hver for sig omtrent var følgende:

Nidaros Biskopsdømme omfattede hele det nordlige Norge saa langt mod Syd, som Frostathingslagen strakte sig, Herjaadalen derunder indbefattet, medens Jæmteland derimod hørte under Upsals Biskopsdømme i Sverige. Udenfor Frostathingslagen hørte desuden under Nidaros's Biskopdømme hele Sunnmorafylke.

Bergens Biskopsdømme omfattede af Gulathingslagen Firdafylke, Sygnafylke og Hørdafylke.

Stavangers Biskopsdømme omfattede Resten af Gulathingslagen, Rygjafylke, Egdafylke, Valdres og Haddingjadal.

Oslos Biskopsdømme omfattede Ranrike eller rettere hele Alfheim, Vingulmark, Vestfold og det Sydlige af Grenafylke, altsaa største Delen af eller rettere hele Viken i vidtløftigste Forstand, og desuden af Oplandene Raumafylke.

Hamars Biskopsdømme endeligen det Øvrige af Oplandene samt det Nordlige af Grenafylke, nemlig Øvre Thelemarken og Numedal.

Disse fem Biskopsdømmer tilsammen udgjorde, hvad man i stren-

geste Forstand benævnte den norske Kirke. Men til denne regnedes dog ogsaa i videre Forstand de Biskopsdømmer, som efterhaanden opstode i de under Norges Rige hørende eller med Norge i den nærmeste Forbindelse paa Grund af Bebyggelse staaende Lande, nemlig Orknøernes, Suderøernes, Færøernes, Grønlands (Garde) Biskopsdømmer og Islands to Biskopsdømmer, nemlig i Skaalholt og i Hole, — altsaa i alt 11 Biskopsdømmer. Dog var i det første halvandethundrede Aar efter Christendommens Indførelse i Norge Baandet, som sammenbandt de sex sidstnævnte Biskopsdømmer med de fem førstnævnte i selve Norge, meget løst.

Ikke engang mellem de fem Biskopper i selve Norge gaves endnu noget fast ydre Sammenknytningspunkt, idetmindste ikke noget kirkeligt. Norges Konge erkjendte de rigtignok for sin fælles Herre som Rigets øverste Styrer; men forresten styrede hver især af dem sit Omraade uafhængig af de øvrige. Han var skyldig til at overfare sit Biskopsdømme aarligen for at have Tilsyn med Christendommen der og udføre de Forretninger, som efter Kirkens almindelige Love paalaa hans Embede. Paa disse Visitatsreiser blev han skydset og underholdt af Almuen efter visse vedtagne Regler. Desuden havde han en Indtægt af hele Biskopsdømmets Almue efter Mandtallet, hvilken kaldtes Biskopsrede (biskupsreiða). Han opbar ogsaa Bøder for visse Forbrydelser, hvilke Christenretten eller Kirkeloven betegnede som vedrørende Religionen eller Kirken.

Til Overveielse og Afgjørelse af reen kirkelige Anliggender holdt hver Biskop i sit Biskopsdømme Prestemøder eller Diøcesansynoder. Sognepresterne vare der samlede, og Biskoppen førte Forsædet og ledede Forhandlingerne. Disse Møder sattes, som det lader, i Forbindelse med vedkommende Lagthing, til hvilket det paalaa Biskoppen og idetmindste en Deel af Lagdømmets Sogneprester at indfinde sig. Fra Lagthinget udgik den kirkelige Lovgivning eller Christenretten ved Overeenskomst mellem Biskoppen og Bønderne under Kongedømmets Mægling og Stadfæstelse. Kirkeloven blev saaledes ligesom Landsloven forskjellig for hvert enkelt Lagdømme, og Christenretten udgjorde en egen Bolk eller Afdeling i hver enkelt Landslov.

Sognepresterne tilskikkedes i Regelen ved et Slags Overeens=

komst mellem Sognealmuen og vedkommende Biskop, dog saaledes at Kongens styrende Overhøihed paa en Maade erkjendtes, om den end sjælden kom til Anvendelse. Den Almuen tilhørende Valgret var sommesteds mere, sommesteds mindre udstrakt. Men i ethvert Tilfælde tilkom det Biskoppen at undersøge, om den vordende Prest besad de fornødne Kundskaber, at meddele ham hans prestelige Indvielse og i visse Fald igjen at afsætte ham fra hans Embede. Almuen kunde dog, naar Presten forsømte sin Embedsskyldighed, lovligen forholde ham en Deel af eller alle hans Indtægter.

Biskopperne tilskikkedes af Kongen, dog udentvivl oftest efter Forslag eller Anbefaling af Biskopsdømmets Prester og Almue. Til at raadslaa herom gaves Anledning paa Lagthingene. Sin biskoppelige Indvielse modtoge de af en eller anden udenlandsk Metropolitan eller Erkebiskop. Den romerske Biskops eller Pavens Overhøihed over de norske Biskopper som over den norske Kirke i Almindelighed erkjendtes, men uden at man endnu havde noget klart Begreb om dette Forholds Natur og Betydning.

Saadan var den norske Kirkes ældste simple Indretning, hvilken endnu ikke afgav Stoffet til noget egentligt Hierarchi. Noget lovbestemt Foreningspunkt for Landets Biskopsdømmer og Biskopper inden Norges egne Grændser gaves som sagt ikke. En særskilt Lovgivningsmyndighed for Geistligheden eller særegne Domstole for geistlige Sager kjendtes ikke. Ingen Forrettigheder var Geistligheden som Stand indrømmet uden ene og alene Ledingsfrihed. Biskoppen var nemlig ledingsfri for sin egen Person samt for sin Prest og Diaconus, — enhver Sognepreſt for sig selv, sin Kone og een Klerk.

Fra Midten af det tolvte Aarhundrede indtraadte efterhaanden flere Forandringer i den norske Kirkes og den norske Geistligheds Stilling, hvilke paa den ene Side gjorde dens Medlemmer mere uafhængige af det øvrige Landsfolk og paa den anden knyttede dem fastere til hinanden indbyrdes og overhovedet gav dem som et Heelt større Betydning i Staten.

Et vigtigt Skridt i den førstnævnte Retning var Tiendens Indførelse i Norge, efter den Brug, som allerede forlængst var almindelig i den øvrige christelige Verden. Blandt Nordmændene skede Begyndel-

sen under Kong Sigurd Jorsalafarer i den tidligere Fjerdedeel af det tolvte Aarhundrede. Men først efter lang Tids Forløb og, som det synes, ikke uden megen Modstand fra Almuens Side blev den vedtagen i den allerstørste Deel af Landet, medens dog enkelte mindre Landskaber, f. Ex. det øvre Thelemarken, ei indgik paa den, men holdt fast ved den ældre Skik. Tienden deeltes i Norge i fire lige Dele. Den ene Fjerdedeel gik til Kirkens Bygning, den anden til Sognepresten, den tredie til Biskoppen, den fjerde til de Fattige. Den Deel af Tienden, som gik til Sogneprest og Biskop, traadte nu i Stedet for den ældre Udredsel af Bønderne efter Mandtallet, den ældre prestreiða og biskupsreiða. Geistlighedens Underholdning blev derved paa den ene Side rigeligere og paa den anden Side mere uafhængig af personlige Forholde. Tienden betragtedes nemlig i det Hele som et Offer til Gud af en bestemt Deel af de væsentligste Naturfrembringelser, som han skjenkede Menneskene til Livets Ophold; og af denne Ret, som egentlig ydedes Gud, erholdt igjen Religionens Tjenere og Lærere sin visse Deel til sin Underholdning.

Endnu vigtigere var dog udentvivl den Eenhed og indre Fasthed, som den norske Kirke i Midten af det tolvte Aarhundrede vandt derved, at den fik sin egen særskilte Metropolitan og i Forbindelse hermed en ny for hierarchiske Fremskridt mere skikket Indretning.

Metropolitanindretningen var dengang allerede gammel i Christenheden. En vis Kreds af Biskopper med deres Biskopsdømmer ordnedes til et større Heelt under Forstanderskab eller Opsyn af et vist Biskopsdømmes Styrer, som herved blev den hele Kredses Metropolitan eller Erkebiskop, medens de øvrige Biskopper bleve hans Suffraganbiskopper. Metropolitanens Myndighed og Selvstændighed i hans Metropolitankreds var oprindelig meget stor. Fra det niende Aarhundrede af var den vel allerede i Dalen som Følge af de romerske Biskoppers eller Pavernes Avindsyge, der følte sin Magt i Kirken indskrænket ved Metropolitanernes Indflydelse. Disse vedbleve dog ligefuldt endnu at danne et uundværligt og virksomt Led i den almindelige Kirkestyrelse, — et Mellemled nemlig mellem de mangfoldige Kirkers Overopsynsmænd eller Biskopper og Kirkens synlige Hoved, Paven. De nordiske Folkefærds Omvendelse til Christendommen

aabnedes ved Ansgars Virksomhed, og til Fremme for denne havde Paven omkring 830 oprettet en Erkebiskopsstol i Hamborg, til hvilken Ansgar beskikkedes, og hvilken alle Nordens Lande underlagdes. Den forenedes siden med Biskopsstolen i Bremen, og den hamborgsk-bremiske Erkestols Metropolitanhøihed over hele det skandinaviske Norden opretholdtes, idetmindste i Navnet, i halvtrediehundrede Aar.

Denne Metropolitankirkes Missionsvirksomhed var af største Betydning for Danmark og Sverige, men strakte sig kun i meget ringe Grad til Norge. Christendommens Indførelse dreves, som bekjendt, her hovedsagelig ved Landets egne Konger, understøttede af engelske Lærere og Biskopper. Uagtet saaledes den norske Kirke ifølge Pavebud hørte under den bremiske Metropolitan og regnedes til hans Provins, stod den i Grunden i meget liden Forbindelse med dette Erkesæde. De norske Konger iagttoge heller ikke som nogen ufravigelig Skyldighed at lade sit Riges Biskopper indvie i Bremen, men tillode, ja maaskee foretrak, at de modtoge sin biskoppelige Indvielse hos andre udenlandske Metropolitaner. Erkebiskopperne af Bremen undlode ikke ved flere Leiligheder at anke over denne Krænkelse af deres Erkestols Ret, men uden at dog derved nogen fuldkommen Rettelse paa Forholdet gjennemførtes.

Paverne selv bleve omsider opmerksomme paa, at den hamborgsk-bremiske Kirkes Metropolitankreds var altfor vidtløftig, til at dens Forstander kunde virke noget sandt Gavn i dens fjærneste Dele. Den romerske Stol besluttede derfor at oprette et eget Metropolitansæde for det skandinaviske Norden og udsaa dertil, efter Raad af den danske Konge, Lunds Biskopsstol i Skaane i Danmark. Lunds Biskopsstol blev da i 1104 ophøiet til Metropolitansæde, og under Lunds Erkebiskop blev for Fremtiden hele Danmark, Sverige og Norge, med alle til det sidste Rige hørende eller med det i Statsforbindelse staaende Lande, — lagte som hans Kirkeprovins.

Herved bleve imidlertid ikke Nordmændene og Svenskerne staaende. De ønskede hver for sig en fuldkommen kirkelig Selvstændighed og opnaaede dette Ønske.

I Aaret 1152 kom Engelskmanden, Kardinal Nikolaus, Biskop af Alba, til Norge som Pave Eugenius III's Legat for at ordne Nor-

ges Kirkevæsen og navnligen for at give dette Land dets eget Erkesæde og nærmere fastsætte dettes Forhold til Rom. Metropolitansædet blev da oprettet i Nidaros; dets Kirkeprovins (provincia Nidrosiensis) dannedes ikke alene af de før nævnte fem Bispedømmer i selve Norge, men ogsaa af de sex, der ere opregnede i de med Norge forbundne eller i nærmeste Folkeslægtskab staaende Lande, og endelig stilledes Erkebiskoppen af Nidaros umiddelbart under den romerske Pave, hos hvem det fastsattes, at han i Regelen personlig skulde søge Stadfæstelsen af sin Verdighed og denne Verdigheds Tegn, det saakaldte Pallium.

Herved havde da den norske Kirke vundet sin nationale Selvstændighed og sin egen Metropolitan, hvis kirkelige Hoihed straktes over ti Bispedømmer foruden hans eget, nemlig Nidaros's.

I Forbindelse med Oprettelsen af den norske Metropolitanverdighed sattes en ny Ordning med Hensyn til Biskopsvalget i de egentlige norske Bispedømmer. Der indrettedes ved hvert Biskopssæde et saakaldet Kapitel, det er et Kollegium af Prester, ogsaa kaldte Kanniker (canonici) eller Chorsbrodre (kórsbræðr), hvilket Kollegium skulde danne Biskoppens Raad og udøve den biskoppelige Myndighed inden Bispedømmet, naar Biskopsstolen var ledig. Kapitlet havde selv med Biskoppen raadgivende Stemme med Hensyn til Besættelsen af Kollegiets ledige Pladse, og i Regelen skulde det vælge Biskoppen. Dennes Valg skulde da, som det hed, foregaa uden nogensomhelst Indflydelse af verdslig Magt. Valget skulde stadfæstes af Metropolitanen og den Valgte af ham meddeles den biskoppelige Indvielse. Ved de biskoppelige Kirker udenfor selve Norge, der ikke fik egne Kapitler, forbeholdtes Erkebiskoppen og hans Chorsbrodre en vis Indflydelse paa Biskopsvalget. Erkebiskoppen valgtes, som enhver anden Biskop, af sit, nemlig Nidaros's, Kapitels Chorsbrodre, men han modtog sin Indvielse, hvis han ikke i Forveien var biskopsviet, ligesom ogsaa som før nævnt sit Valgs Stadfæstelse og sit Pallium af Paven selv, eller af den, som Paven dertil gav Fuldmagt. Sit eget Bispedømme styrede Erkebiskoppen med almindelig biskoppelig Myndighed; men derhos havde han et Overopsyn med alle andre Bispedømmer i sin Provins og skulde undertiden visitere eller lade visitere i disse.

Af største Indflydelse paa Kirkens Styrelse blev nu de efter almindelig Brug i den christelige Kirke ogsaa i Norge indførte Provinsialconcilier eller Biskopsmøder (biskupaþing, biskupafundr). Erkebiskoppen skulde nemlig saa ofte som muligt, eller naar han fandt det fornødent, samle sin Provinses Biskopper for under hans Forsæde og Ledning at raadslaa om Provinsens kirkelige Anliggender. De Beslutninger, som her med Hensyn til Kirken fattedes i Overeensstemmelse med de allerede af Paverne givne Forskrifter for den katholske Kirke i Almindelighed, fik en forbindende Kraft for Provinsens Geistlighed.

Ved disse Indretninger vandt da den norske Kirkes Forfatning Eenhed og indre Fasthed, ligesom den knyttedes langt sterkere end tilforn til den romerske Kirkes Hoved i Rom. Den norske Geistlighed begyndte fra nu af at betragte sig som et i sig afsluttet Heelt, der ikke som tidligere støttede sig til Staten alene, men ogsaa til en udenfor Staten staaende og af den uafhængig Magt. Den norske Kirke havde nemlig nu indtaget sin faste Plads i den almindelige romerske, var traadt i et lovbestemt Forhold til dennes Hoved. Den nidarosiske Metropolitan dannede paa den ene Side det lovlige Middelpunkt for den geistlige Magt i Norge og paa den anden Side Mellemledet mellem den og Paven. Nidaros's Erkebiskop i Spidsen for sine ti Lydbiskopper eller Suffraganer, beskyttet af sin høie Verdighed i den almindelige Kirke og støttet til Pavens kirkelige Magtfuldkommenhed, kunde dristigen arbeide til den norske Geistligheds Fordeel, endog imod Kongedømmet, om det skulde gjælde. Alt dette maatte nødvendig fremkalde hos den norske Geistlighed en forhen ukjendt Standsaand, en levende Følelse af dens egen Vigtighed i Statssamfundet og en Stræben efter Selvstændighed, der gjorde den uvillig til at bøie sig under den verdslige Statsmagt.

Men skjønt den norske Kirke saaledes havde faaet en fuldkommen hierarchisk Ordning, og denne ikke var uden den merkeligste Indflydelse baade paa den norske Geistligheds Aandsretning og paa dens Stilling i Folkemeningen, — saa var der dog paa den anden Side Omstændigheder forhaanden, der for det første lagde Baand paa dens Opstræben mod fuldkommen Uafhængighed. De lavere Geistlige vare endnu ved sit hele Familieliv knyttede til Folket, da Cølibatet, skjønt af Paven

befordret, dog først langt ud i det trettende Aarhundrede fandt Indgang i Norge. Kirkens Styrere fandt derfor ikke altid hos Presterne den kraftige Understøttelse, som de tiltrængte for at gjennemføre sine hierarchiske Planer. Folkets Indflydelse som Statsmagt hindrede Biskopperne i at tilegne sig en uafhængig lovgivende og dømmende Myndighed for Kirken, uden i alle Fald i reent religiøse Anliggender. Kongedømmet endelig vogtede med Opmerksomhed paa Geistlighedens Skridt, kjæmpede med Kraft mod, hvad det fandt at være ulovlig Anmasselse fra dens Side, og stræbte at hevde sin gamle Høihed over Statskirken og sin Indflydelse paa Valget af dens Forstandere, støttende sig heri til en talrig og mægtig Deel af Folket. Den norske Kirke vilde vistnok have vundet en fuldkommen Overvegt over Kongedømmet ved de umaadelige Indrømmelser, som Kong Magnus Erlingssøn i sin Tid, i den anden Halvdeel af det tolvte Aarhundrede, gjorde, og som vi ovenfor under Kongedømmet udførligen have omtalt[1]). Men disse Indrømmelser vandt, som vi have seet, ikke virkelig Lovskraft. De senere Konger Sverrer og Haakon Haakonssøn erkjendte ikke deres Gyldighed og tilintetgjorde deres nærmeste Virkninger, om de end ikke formaaede ganske at udslette deres Indflydelse paa en fjærnere Fremtid.

Rettesnoren for Kirkens Organisation i det romersk-katholske Europa søgte man paa denne Tid i den canoniske Ret, der var grundet paa de store Kirkeforsamlingers Bestemmelser og Pavernes Forordninger. Den kaldtes i Norge Guds Lov (guðs lög) i Modsætning til Landsloven (lög manna). Efter den skulde ifølge Tidsalderens Anskuelse de enkelte Landskirkers Indretning afpasses. I hiin almindelige Kirkelov opstilledes allerede forlængst ved Siden af Grundsætningen om Kirkens aandelige Overhøihed over Staten, til hvilken den første forholdt sig som Sjælen til Legemet, visse tydelig udtalte Hovedrettigheder, paa hvilke Kirken tilholdtes at gjennemføre sit uafviselige Krav.

Disse Rettigheder vare: 1) Frihed for al verdslig Indblanding med Hensyn til Beskikkelsen af Kirkens Embedsmænd; — 2) Uafhængighed for Kirken i Bestyrelsen af sin Formue ved sine egne Over-

[1]) See ovfr. S. 45 fgg.

hoveder og Embedsmænd; — 3) selvstændig Lovgivningsmyndighed for Kirken i alle kirkelige Anliggender, saaledes at Paven og Concilierne vare al Kirkelovgivnings eneste rette Kilde; — 4) uafhængig Dommermyndighed for Kirken i alle Sager, Religionen, Kirken eller dens Personer vedkommende; — 5) Kirkens Fritagelse for alle Bidrag til Staten, baade forsaavidt Kirkens Personer og Eiendomme angik, undtagen ifølge frivillig Indrømmelse fra dens Forstanderes Side.

Disse Rettigheder undlode ikke de norske Biskopper paa Kirkens Vegne at kræve, næsten lige fra den Stund af, at den norske Kirke var bleven ordnet ved Kardinal Nikolaus. Men hverken Folk eller Konge var i Forstningen villig til at komme deres Krav imøde. Der opstod som Følge heraf, gjennem Slutningen af det tolvte og største Delen af det trettende Aarhundrede, en Spænding mellem Stat og Kirke, der meer end een Gang gav Anledning til voldsomme indre Uroligheder, uden dog at bringe Sagen til nogen endelig Afgjørelse.

At bringe hine Geistlighedens Fordringer, der støttede sig til den canoniske Ret, i Samklang med den almindelige norske Landsret, var en af de vigtigste, men tillige vanskeligste Opgaver, som forelaa Kong Magnus Lagaboter at løse i det nye Lovgivningsverk. Det lykkedes imidlertid ham ligesaa lidet som nogen anden af hiin Tidsalders Lovgivere at gjøre det tilfredsstillende.

Den norske Geistlighed havde i det trettende Aarhundrede, uagtet den jævnligen mødte Modstand, dog efterhaanden vundet store Fordele. Støttet af Tidsaanden, som var den gunstig, havde den, allerede før det ældre Lovgivningstidsrum var gaaet til Ende, dannet sig til en i Virkeligheden selvstændig Stand i Staten, skjønt den ei udtrykkelig erkjendtes derfor i Loven.

Magnus Lagaboters nye Lov udtalte denne Erkjendelse. Den fremstillede G e i s t l i g h e d e n, eller rettere dens Forstandere, B i s k o p p e r n e, som en a a n d e l i g M a g t i S t a t e n, der i a a n d e l i g e T i n g, det er i alle Religionssager, var uafhængig af hvilkensomhelst verdslig Statsmagt [1]). Vistnok udtalte den med det Samme Kongedømmets Ret til som v e r d s l i g S t a t s m a g t at medvirke til Ordningen af K i r k e n s v e r d s l i g e A n l i g g e n d e r. Men det skulde skee ene og

[1]) See ovfr. S. 36 Anm. 1.

alene i Kraft af guddommelig Overdragelse, hvormed, efter Geistlighedens da gjældende Fortolkning, Kirkens Bemyndigelse eller idetmindste dens Samtykke var uadskillelig forbunden. I Kirkens aandelige Anliggender skulde altsaa Geistligheden, navnligen Biskopperne, være ene raadende. I Kirkens verdslige Anliggender skulde Kongedommet laane den sin Arm. Den ene Magt skulde overhovedet, efter Lovens Fremstilling, styrke den anden til alt ret og lovligt.

Denne den nye Lovs Erklæring var at ansee som en udtrykkelig Stadfæstelse af Geistlighedens selvstændige Stilling i Staten og som saadan af uendelig Vigtighed for den i Egenskab af Stand i Statssamfundet. Men derved bortryddedes ingenlunde aldeles de ældre Tvistepunkter mellem Kirke og Stat. Thi baade vare de verdslige Statsmagter uvillige til ubetinget at indgaa paa Geistlighedens Fortolkning af hiint Lovens Udtryk, — og i ethvert Fald var Grændsen mellem det reent Aandelige og det reent Verdslige dengang som altid vanskelig at drage.

Vi have strax ovenfor nævnt de Punkter, paa hvilke Kirkens Krav, støttet til den canoniske Ret, egentlig gik ud. Vi skulle nu atter vende os til dem for at see, hvorvidt det allerede havde lykkets Kirken at faa dem afgjorte til sin Fordeel, eller hvorvidt det senere hen lykkedes den.

Det første Punkt angik Kirkens Frihed i Valget af sine Embedsmænd. Dette kunde allerede i Kong Magnus Lagabøters Tid siges paa det nærmeste at være afgjort til Kirkens Fordeel. Den Anskuelse havde i Grunden vundet Hevd, at den verdslige Magt ei skulde blande sig i Besættelsen af geistlige Embeder. I ethvert Biskopsdømme tilskikkedes nu Sognepresterne af Biskoppen, og denne valgtes igjen af sit Kapitel eller af en anden ifølge den canoniske Lov dertil berettiget geistlig Autoritet. Kongen kunde ifølge den almindelige Mening ikke af egen Magtfuldkommenhed tilintetgjøre et regelmæssigt Biskopsvalg; han maatte, hvis det mishagede ham, søge det omstyrtet gjennem Kirkens høieste Autoritet, Paven. Vel anmeldtes ethvert foretaget Biskopsvalg for Kongen; men hans Samtykke eller Stadfæstelse indhentedes mere for at vise en Høflighed, end fordi Kirken betragtede det som en Nødvendighed. De eneste Kirker i Landet, til hvilke der endnu

indrømmedes Kongen Kaldsret, vare de fjorten saakaldte kongelige Kapeller, og disse stillede Paven i 1308 under Provsten ved Apostelkirken i Bergen som Magister capellarum regis eller kongelig Kapelmagister, i hvilken Egenskab han med Hensyn til Kapellerne fik et Slags biskoppelig Myndighed [1]). Han udnævntes, eller, som det kaldtes, præsenteredes, af Kongen og indviedes af Bergens Biskop.

Det andet Punkt angik Geistlighedens fri Bestyrelse af Kirkens Gods. Ogsaa dette Spørgsmaal var tildeels løst før Kong Magnus's Tid eller blev senere løst fuldkommen til Geistlighedens Fordeel. Bestyrelsen af Kirkens Gods erkjendtes at tilkomme udelukkende Biskopperne som Kirkens Forstandere og at burde udføres ved dem, Biskopperne dertil ansatte, i Regelen Geistlige.

Disse to Punkter kunde saaledes i det Væsentlige ansees for afgjorte allerede ved den nyere Lovperiodes Indtræde under Magnus Lagabøter. Men om de øvrige ovennævnte tre Punkter fandt endnu megen Tvist Sted.

Spørgsmaalet om Geistlighedens eller Kirkens uafhængige Lovgivningsmyndighed kom naturligviis paa Bane ved det nye Lovgivningsverk. Erkebiskoppen gjorde nemlig paa Kirkens Vegne Indsigelse imod, at Christenretten, som en Bolk eller Afdeling af den almindelige Landslov, skulde paa den fra gammel Tid vedtagne Lovgivningsvei udgaa fra Kongedømmet eller under dettes Mægling, efter Overeenskomst mellem Biskopperne og Folket. Den burde, efter Erkebiskoppens Paastand, udgaa fra Biskopperne alene og grundes i Eet og Alt paa den canoniske Ret. Kongen og hans verdslige Raadgivere antoge derimod, som det lader, at Biskoppernes Lovgivningsmyndighed ikke strakte sig videre end til de reent religiøse Gjenstande, Troessager, Kirkeskikke og lignende, hvilket de havde Frihed til at indrette i Overeensstemmelse med Paveloven; men at alt, som Christenretten maatte indeholde om Kirkens og Geistlighedens verdslige Stilling, om dens og Statens sammenblandede Forhold, dette maatte vedtages paa den almindelige Lovgivningsvei og lempes saavidt muligt efter gammel Landsret. Følgen af disse stridige Anskuelser blev, at den nye Lovbog til Slutning fremgik uden at indeholde nogen egentlig Christenret.

[1]) Pavebrev af 5te Febr. 1308. Dipl. Norv. I S. 100.

Med Afgjørelsen af Grændserne for Kirkens dommende Myndighed gik det ikke lettere. De Instantser, som den canoniske Ret opstillede som gjældende i alt, hvad den kaldte Kirkesager, vare: Biskop, Metropolitan, Pave. Herimod synes de norske verdslige Statsmagter egentlig ikke at have havt noget væsentligt at indvende, forsaavidt angik Retten til at dømme i Kirkebod for Brud paa Religionens Forskrifter. Men de vilde ingenlunde gaa ind paa at erkjende hine Instantser i alle Sager, som vedkom Christenretten, navnligen forsaavidt som de angik Strid mellem Geistlige og Verdslige om Gjenstande, der i Grunden vare reent verdslige, eller mellem Geistlige i samme Forhold, eller endelig Eiendomsstridigheder, blot fordi den ene af Parterne hørte Kirken til. Saadanne Sager vilde man ikke have unddragne de almindelige Domstole for at underlægges særegne geistlige Domstoles Afgjørelse.

Endelig hvad Geistlighedens Fritagelse for Statens Byrder angik, da var Statsstyrelsen villig til at indrømme, hvad ogsaa gammel Vedtægt og Lov som ovenanført medgav, — at de Geistlige for egen Person, ja endog for sine geistlige Tjenere til en vis Grad, skulde være fri for saadanne. Men naar Geistligheden krævede denne Friheds Udstrækning ogsaa til sit verdslige Tjenestefolk, forsaavidt Byrden rammede Personen, og til alt sit Gods, forsaavidt den rammede Formuen, saa gjorde Kongedømmet derimod Indsigelse.

Alle disse tre Tvistepunkter bragtes under Magnus Lagabøters Styrelse paa Bane efter længere Tids Hvile. De bragtes paa Bane af den daværende Erkebiskop af Nidaros, Jon; og denne gik endog saa vidt, at han fremkaldte af Forglemmelsen Kong Magnus Erlingssøns Tilsagn til Erkebiskop Eystein om Kronens Offring til den hellige Olaf og alle dermed forbundne Indrømmelser. Dette skede rimeligviis mere som et Slags Trusel for lettere at bevæge Kongen til Eftergivenhed i andre Stykker, end fordi han haabede at give hine af senere Konger underkjendte og af Geistligheden selv med Taushed opgivne Krav en virkelig fornyet Gyldighed. De Underhandlinger, som i denne Anledning aabnedes mellem Kongen og Erkebiskoppen, ledede først til en Overeenskomst i Bergen af 1ste August 1273[1]), der i det

[1]) NgL. II, 455—462.

følgende Aar fik en noget indskrænket pavelig Stadfæstelse, — og senere hen til en herpaa bygget ny Overeenskomst af 9de Aug. 1277[1]), sluttet i Tunsberg, og i visse Henseender maaskee lidt fordeelagtigere for Kongedømmet.

Hensigten af disse Overeenskomster var en fremtidig endelig Ordning af den norske Kirkes Forhold til den norske Stat eller det norske Kongedømme. Kirken opgav fra sin Side den forældede og saa at sige ligefra sin Fremsættelse magtesløse Paastand paa Kronens Offring og de dermed forbundne Rettigheder, dog, som vi ovenfor have seet, med Forbehold af, at Erkebiskoppen og Biskopperne skulde ved muligen indtrædende Kongevalg blandt de øvrige Vælgere have den første og saa at sige den afgjørende Stemme[2]). Derimod erholdt Kirken Dommerret i alle Sager angaaende dens Personer og Gods, og i alle Sager, som den canoniske Ret henlagde under Kirkens Dommermyndighed. Den erholdt udstrakt Stadfæstelse paa sin Frihed med Hensyn til Besættelsen af kirkelige Embeder, — Tilsagn om, at ingen Forandring skulde gjøres i Landets engang vedtagne Love til dens eller dens Personers Skade, — Tilsagn om Frihed for alle Geistlige fra Krigstjeneste og Krigsstyr, samt om Befrielse fra Krigstjeneste og andre lignende Byrder ligesom og fra Ledingsskat for et vist Antal Lægmænd i Erkebiskoppens, Biskoppernes og Sognepresternes Tjeneste, nemlig i Erkebiskoppens hundrede Mand, i hver Biskops fireti og i hver Sognepresťs to. Erkebiskoppen fik Dommerret over de ham indrømmede Tjenestemænd i en vis Udstrækning, og alle Geistlige og deres Tjenere fritoges fra at indbefattes under Kongens Forbud. Dette vare de vigtigste Friheder og Rettigheder, som Overeenskomsten indrømmede, foruden flere af ringere Betydenhed.

Denne Overeenskomst, der var Geistligheden i Norge saa gunstig, blev dog ikke, hvad den var bestemt til at være, en fast Grundvold for dens fremtidige Stilling i Staten. Uagtet Overeenskomsten var vedtagen, ikke alene af Kong Magnus, men ogsaa af dennes verdslige Raadgivere, blev den dog kort efter Magnus's Død 1280, under voldsomme Optrin mod Geistligheden og især Biskopperne, omstyrtet af det i Kong Erik Magnussøns Ungdom styrende Raad. Den blev, efter

[1]) NgL. II, 462—480. [2]) Ovfr. S. 52. 53.

alt hvad vides, ikke senere, i det for os liggende Tidsrum, fornyet eller i sin Heelhed fra Kongedømmets Side stadfæstet. Dette skede ikke før efter Kalmarunionen, under Kong Kristian I paa et Raadsmøde i Skara 1458[1]). De gamle ubestemte Forhold indtraadte saaledes efter 1280 atter. Geistligheden opgav ikke sin formeente Ret i de Stykker, Overeenskomsten havde indrømmet den; men den formaaede paa den anden Side ikke at faa hiin Ret udtrykkeligen anerkjendt i Loven eller at komme i virkelig Udøvelse af den i dens fulde Udstrækning.

Overeenskomstens Bestemmelse med Hensyn til Fritagelse for visse Statens Byrder for et lovbestemt Antal af Geistlighedens Tjenere blev dog af Kong Haakon Magnusson den ældre (1308—1309) stadfæstet[2]). Biskoppernes fri Udvælgelse og Ret til at beskikke Prester samt deres Raadighed for Kirkens Gods ansaaes alt fremdeles som forlængst anerkjendt. Derimod blev den ved Overeenskomsten Kirken indrømmede vidtstrakte Dommermyndighed gjentagende, baade under Erik Magnusson, Haakon Magnusson og Magnus Eriksson, paa det bestemteste tilbagekaldt og de Christenretten vedkommende Sager atter henviiste til de almindelige Domstole. Imidlertid synes dette sidste i Virkeligheden ikke at have været taget saa ganske strengt. Man finder i Tidsrummets Løb Sager, Kirken eller dens Personer vedkommende, jævnligen at have været afgjorte ved Geistlige, eller ved Domstole, hvor Dommerne vare blandede, Verdslige og Geistlige. Overhovedet erkjendtes de geistlige Domstoles Retmæssighed. Det var kun om Udstrækningen af deres Virksomhed, der tvistedes, uden at man nogensinde, saalænge Katholicismen stod ved Magt, derom synes at være kommen ret til Enighed.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Kirkens lovgivende Myndighed i Anliggender den vedkommende, da blev dette heller ikke ved Overeenskomsten i Tunsberg bestemt afgjort. Kongedømmet vægrede sig i 1280 bestemt ved at samtykke som Lov den af Erkebiskop Jon opsatte og fremlagte nye Christenret, og Geistligheden vilde fra sin Side heller finde sig i, at de ældre Christenretter fremdeles bleve gjældende, end indvilge nogen ny, fra de verdslige Statsmagter udgaaet og ikke i Eet og Alt, hvad Geistligheden fordrede, grundet paa den canoniske Ret.

[1]) Dipl. Norv. IV S. 690. [2]) NgL. III, 82 flgg.

I denne Stilling forblev Sagen gjennem den hele følgende Tid af Katholicismen. Forholdet kunde ikke andet end medføre betydelig Forvirring; det afstedkom dog ingen Gjentagelse af de tidligere voldsomme Optrin. Den verdslige Magt fandt sig i og maatte finde sig i, at de forældede Christenretters Bestemmelser modtoge flere Afændringer i den Aand, som var den raadende i Jons Christenret, og som udentvivl var tidssvarende. Den verdslige Magt maatte ogsaa taale, at Jons Christenret jævnligen nyttedes som en Hjælpelov til at udfylde de ældre Christenretters Mangler. Geistligheden paa sin Side lod sig nøie hermed heller end at fremkalde en ny Storm over sig, hvis Følger vanskelig lode sig beregne.

Det var, som tiere ovenfor yttret, ikkun Geistlighedens Ret til udelukkende og eensidigt at ordne alle de af Christenretten omfattede og for en stor Deel i det Verdslige dybt indgribende Forholde, der af den norske Styrelse bestredes. Dette var derimod ikke Tilfældet med Geistlighedens Ret til paa egen Haand at ordne Kirkens reent religiøse Anliggender. I denne Henseende vedblev den norske Geistlighed under nærværende senere, som under den tidligere Lovgivningsperiode, uforstyrret at øve sin lovgivende Myndighed gjennem sine Provinsialconcilier eller Biskopsmøder for den hele nidarosiske Provins. Disse Concilier dannedes fremdeles ordentligviis af saa mange af Provinsens Biskopper, som vare istand til at møde, og i senere Tider desuden af Befuldmægtigede fra Kapitlerne, og de holdtes under de samme Former, som tidligere ere beskrevne. I Slutningen af det trettende og den første Halvdeel af det fjortende Aarhundrede traadte de jævnligen sammen og viiste sig meget virksomme i at udfærdige Statuter til Fremme af Kirketugten og Ordningen af de indre kirkelige Anliggender. Fra Midten af det fjortende Aarhundrede, efter den ødelæggende og forvirrende store Mandedød, blive Sporene sjældnere baade af deres Møder og af deres Statuter. Denne vigtige Indretning laa fra den nævnte Tid under for den samme Lammelse, som ogsaa da indtraadte i Kirkens Virksomhed i det Hele og i de fleste andre Samfundsordenens Grene.

Kirkens fuldkomne Fritagelse for Statens Byrder var heller ikke stadigen afgjort ved Overeenskomsten til Tunsberg. Da Ledingsskatten

og den tilsvarende Visøre ved Magnus's Lovgivning var overført fra Person paa Jord og Formue, kom Spørgsmaalet atter paa Bane, seet fra et nyt Standpunkt. Kirken udtalte sig paa det Bestemteste imod en saadan Skattebyrde paa sit Jordegods og sine Eiendomme[1]). At imidlertid Statens billige Krav i denne Maade ikke bleve ganske eftergivne, er sikkert. I det mindste skede det neppe for Kirkens Leilændingsgodses Vedkommende, da Byrden her egentlig rammede Leilændingen, som Jordens Bruger, og det ganske vist ikke tungere end før, da Skatten var personlig efter Mandtallet. Derimod er det kanskee rimeligt, at Kirken for det Gods, der ikke egentlig var Leilændingsgods eller Bygselgods, har i Tidernes Løb udvirket sig Friheder, hvis Udstrækning det dog nu er umuligt at bestemme.

Den norske Geistligheds ydre Stilling, med Hensyn til Livsvilkaar, synes overhovedet i de nærmeste Tider for Kalmarunionen at have været gunstige. Kirken og dens Personer vare rigeligen, ja vel kanskee til Overflod forsørgede, især hvis man tager Hensyn til Geistlighedens øvre Klasser. Geistligheden synes heller ikke i nogen særdeles iøinefaldende Maade, især efter Tidsalderens Forholde i Almindelighed, at have gjort sig ufortjent hertil. Den var vistnok nu ved Cølibatet skarpere adskilt fra det øvrige Folk end i tidligere Dage; men en vis Nationalaand fandtes dog endnu hos den, som ikke lod den ubetinget opoffre Fædrenelandets Fordele for Pavens. Det var paa den anden Side en Lykke for Norge, at dets høiere Geistlighed ikke inddroges i den Mængde af verdslige Tjenstforholde, der vare saa almindelige i andre Lande, hvor Lensindretningerne blomstrede. De vanskeligste og skadeligste Sammenstød mellem Stat og Kirke reiste sig, som bekjendt, af slige Tjenstforholde, og ved dem bortkaldtes tillige ideligen Kirkens Forstandere fra sin egentlige Virkekreds. Det eneste Skridt, der i Norge findes at være gjort paa denne Vei, var det, som tidligere er berørt, at Kong Erik Magnusson i 1297 udnævnte Nidaros's Erkebiskop, Jørund, til sin Jarl[2]). Men dette Skridt blev heldigviis uden videre Følger, og det derved frembragte unaturlige Forhold blev ophævet af Eriks

[1]) Brev af 14de Marts 1280. Dipl. Norv. III S. 16 fgg. [2]) See ovfr. S. 74.

Eftermand ved Jorunds Død i 1309, som et Forhold, der erkjendtes ulovligt og skadeligt baade for Statens og Kirkens Vedkommende.

Den norske Kirke led vistnok af store og fordærvelige indre Brost, men dens aandelige Virksomhed i Staten laa dog i det Tidsrum, vi her omhandle, aldrig ganske under hverken for ubeføiet indenlandsk verdslig Indflydelse, eller for selve den romerske Kuries hensynsløse Tyranni og Udpresninger, om end disse sidste ofte kunde vise sig tunge nok at bære.

Femte Afsnit.

De norske Statsmagters Samvirken i Statsmyndighedernes Udøvelse.

24.

Statsvirksomheden i Almindelighed; dens forskjellige Grene.

Vi have nu fremstillet de Statsmagter, som fremtræde hos Nordmændene i deres gamle Samfundsorden, de Statsmagter, der kunne siges at udgjøre den norske Stat i Middelalderen. De vare, som vi have seet: 1) Kongedømmet, 2) Lendermandsverdigheden med det derfra paa en Maade fremsprungne Rigets Raad og 3) Folket, derunder indbefattet Geistligheden. Vi skulle nu gaa over til at betragte noget nærmere de nævnte Statsmagters Samvirken til Opnaaelse af Statens Øiemed, den egentlige Statsvirksomhed, som fra dem udgik.

Hvis man overhovedet tør antage, at vore Forfædre i det Tidsrum, som her foreligger os, have nyttet noget almindeligt Navn for denne Statsvirksomhed i dens fulde Omfang, saa maa vel dette Navn have været Landsstyrelse (landsstjórn), taget i videste Betydning. Undertiden kan det synes at være brugt saaledes som et Indbegreb

af samtlige Statsmyndigheders Udøvelse. Men man dannede sig vistnok kun en meget dunkel Forestilling om hiin Statsvirksomheds naturlige Forgrening, om de deri sammenfattede enkelte Statsmyndigheders indbyrdes Grændser og deres Overførelse paa eller Forbindelse med de tilværende Statsmagter. Man havde en Følelse af, at Statsvirksomheden deelte sig i tre Grene, nemlig: en styrende eller udøvende, en lovgivende og en dømmende. Man kaldte den første Landsstyrelse (landsstjórn), hvilket Navn da toges i sin engere, almindeligere Betydning, — den anden: Lovgivning (lagasetning), — den tredie: Dom (dómr). Men hvor den bestemte Grændse var mellem disse Grene, eller hvorledes de rigtigst fordeeltes mellem Statsmagterne, dette var noget, som man saare ufuldstændigt fattede Statsmagternes Samvirken til et fælles Statsøiemed var hos Middelalderens Nordmænd, som Tilfældet var hos alle andre Folkefærd paa samme Udviklingstrin, mere udsprungen fra en Almeenfølelse af en saadan Samvirkens Nødvendighed, fra det historisk givne Folkeliv og fra de ydre Omstændigheders Magt, — end fra nogen dybere Tænken over Statsøiemedet og Grunden over Maaden, paa hvilken dette bedst skulde naaes. Meget Ubestemt og Vaklende vil derfor nødvendigviis i den følgende Fremstilling aabenbare sig for os, især hvad den ældre Deel angaar af det Tidsrum, vi her have foresat os at behandle.

25.

Landsstyrelsen. Den indre Landsstyrelse.

Den Green af Statsvirksomheden, som man i nyere Tider almindelig betegner ved den udøvende eller styrende Myndighed, var det, som Oldtidens Nordmænd egentligst forstod ved Landsstyrelse (landsstjórn, ríkisstjórn).

Denne Statsmyndighed var i de ældste Tider, før det norske Riges Oprettelse, saavidt skjønnes, ikke bestemt henlagt til nogen vis Statsmagt, men øvedes i Grunden ved en levende Samvirken af dem alle. Ligesom alle offentlige Foretagender besluttedes af Folket til Thinge, under Ledning af Samfundets Overordnede, fortrinsviis Herserne, — saaledes var ogsaa disse Beslutningers Udførelse altid beregnet paa

Folkets virksomme Deeltagelse, om end her de Overordnedes Myndighed noget sterkere fremtraadte, — i fredelige Foretagender Herserens, i krigerske Kongens eller Jarlens, hvor disse sidste Verdigheder forresten fandtes. Fra det norske Riges Oprettelse derimod havde Landsstyrelsen sit Middelpunkt i eller Udgangspunkt fra Kongedømmet og var, ifølge Loven, henlagt til dette, man kan næsten sige, som en udelukkende Ret.

Da imidlertid Embedsvæsenet som Hjælp for Kongedømmet endnu var høist ufuldkomment indrettet, især i Tidsrummets tidligere Deel, og Kongedømmet i mangfoldige Tilfælde manglede Midler til, uafhængigt af Menighedernes Bistand, at opfylde sin Skyldighed som styrende Statsmagt, saa var heraf en uundgaaelig Følge, at en stor Deel af den styrende Virksomhed, især i Samfundets engere Kredse, maatte overlades Folket selv og dets naturlige Høvdinger, — ikkun under et Overopsyn fra Kongedømmets Side, hvilket ikke engang altid var let at udøve. Kongens personlige Nærværelse i de forskjellige Hovedlandsdele, ja man kan næsten sige i de enkelte Fylker, var idelig nødvendig, for at Styrelsen skulde gaa sin ordentlige Gang. Vilde han iøvrigen røgte sit Landsstyrerkald, maatte han saagodtsom uafladelig færdes fra Fylke til Fylke.

I denne Omstændighed kan maaskee for en stor Deel Grunden søges til Folkets langvarige Forkjærlighed for en Fællesstyrelse af flere Konger, de forøgede Byrder uagtet, som dette Slags Styrelse i mange Maader maatte lægge paa Almuen. Idet hver af de samstyrende Konger gjennemfor sin Landsdeel, havde man overalt og til enhver Tid Kongedømmet meer i sin Nærhed, end Tilfældet kunde være, naar der kun var een Konge i Riget.

Først mod Slutningen af det tolvte Aarhundrede hævede Embedsvæsenet sig efterhaanden til en større Udvikling og Fasthed og i samme Forhold blev ogsaa den Grundsætning, at Landsstyrelsen skulde hvile hos Kongedømmet alene, meer og meer virkeliggjort. Kongedømmet begynder nu, gjennem sine Embedsmænd, at virke som styrende Statsmagt ogsaa i Samfundets engere Kredse, og dets Indflydelse begynder at føles overalt, hvad enten Kongen er den enkelte Landsdeel fjærn eller nær. Det er allerede ovenfor paapeget, hvorledes Omvæltninger

i de indre Forholde, og især Svækkelsen af den patriarchalske Magt, Lendermandsmagten, i Samfundet, — begge Dele fremkaldte ved Partikampene i det tolvte og trettende Aarhundrede, — hvorledes dette bidrog sit til at udvide de kongelige Embedsmænds Myndighed. Det var netop ad denne Vei, det norske Kongedømme fremskred mod den Magtfylde, der fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede lod det forene i sig saa godt som al Statsmyndighed. Den fra Folket udgaaende Menighedsstyrelse fordunkledes og lammedes fra den Tid ved den fra Kongedømmet udgaaende Embedsvirksomhed. Fra Folkets eller Almuens Side var nu al selvstændig Indgriben i den egentlige Landsstyrelse saa at sige ophørt. Kun Geistligheden tilegnede sig, som ovenfor viist, Kirkens Styrelse i langt videre Udstrækning end forhen, dog saaledes, at den maatte finde sig i en Erkjendelse af Kongedømmets overordnede Myndighed i Kirkens mere verdslige Forholde. Rigets Raad, fra den Tid det begyndte at optræde som Statsmagt, greb undertiden ind i Landsstyrelsen, dog i Regelen kun i Kongedømmets Tjeneste, eller i enkelte Tilfælde i Kongedømmets Sted, i dets Navn og paa dets Vegne, — altsaa ikke ifølge nogen det tilliggende af Kongedømmet uafhængig Ret. Landsstyrelsen eller den udøvende Statsmyndighed, i alle verdslige Statsforholde idetmindste, kunde saaledes fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede siges baade i Retten og i Virkeligheden at hvile hos Kongedømmet.

Landsstyrelsen virkede naturligviis i to Hovedretninger, paa Rigets indre Forholde, til Opretholdelse af indre Fred og Sikkerhed ved Lovenes kraftige Haandhævelse, — og paa Rigets ydre Forholde, til Befordring af dets fredelige Forbindelser med fremmede Stater og dets Vern mod udvortes Fiender. Hver af disse Retninger maa særskilt betragtes.

Efter Harald Haarfagers oprindelige Plan skulde den indre Landsstyrelse øves paa Kongedømmets Vegne ved en af dette beskikket Jarl i hvert Fylke, hvilken igjen skulde have Herserne eller Lendermændene under sig, i Regelen fire i hvert Fylke, som et Slags Embedsmænd af anden Rang. Jarlen skulde lønnes med en Trediedeel af alle de kongelige Indtægter i Fylket, Herseren med kongelig Veitsle d. e. med Kongedømmets Jordegods til et vist Beløb, hvilket overlodes ham til

Brug. Derved skulde den hele styrende Myndighed sammentrænges i Kongedømmet.

Men denne Indretning opløste sig, som for er viist, allerede i Haralds egen Regjeringstid. Jarlerne forsvandt meget hastig som Fylkesstyrere, og Lendermændene traadte efterhaanden over i sit ældre Forhold som Bondernes naturlige Hovdinger, i sin ældre patriarchalske i Grunden arvelige Stilling i Statssamfundet, hvorved deres Embedsforhold til Kongedømmet yderlig slappedes, om det end ikke ganske kunde siges at ophøre.

Nu udviklede sig snart istedet i Samfundets mindre Kredse en dobbelt Styrelsesvirksomhed, i visse Henseender udentvivl meer lig den, som havde fundet Sted før Haralds Enevælde. Den ene udgik fra Kongedømmet som den i Loven erkjendte styrende Statsmagt; den anden udgik fra Folket, hvilken sidste Styrelsesvirksomhed dog i Grunden ansaaes for at udfylde og styrke den første.

Den fra Kongedømmet ligefrem udgaaende Embedsmyndighed ovedes af de kongelige Aarmænd (ármenn, Enkeltt. ármaðr), hvis Navn almindelig forklares ved Gaardsfoged, men maaskee egentlig betegner Tjenestemand, Tjener (árr). Hver Aarmand havde sig anviist en vis ikke meget stor Landsdeel som sit Omraade, hvilken nævntes hans Aarmenning (ármenning). Som oftest var dette en Deel af et Fylke. Som det lader, fandt dog ingen fast Inddeling af Fylket i Aarmenninger Sted, men Omraadets Udstrækning beroede paa Kongens Godtykke.

Den styrende Myndighed derimod, som udgik fra Folket, ovedes af Lendermændene, dog med Erkjendelse af, at disse her handlede tillige i Kongedømmets Tjeneste, af hvilket de havde sine Veitsler.

Overhovedet betragtedes Folkets Medvirken til Landsstyrelsen som en Skyldighed, paa hvilken Kongedømmet havde lovligt Krav. Det var nemlig Kongens Aarmand, som efter Loven ordentligviis skulde paasee den styrende Myndighed udovet, og heri havde han Krav paa baade Folkets og dettes Hovdingers Understottelse. Ikkun, naar Aarmanden forsømte eller ikke formaaede heri at opfylde sin Skyldighed, da optraadte Lendermændene og med dem Bonderne som selvstændigt virkende, som handlende paa egen Haand uden Aarmandens særlige Opfordring.

Intet fremhæver dette Forhold klarere end de ældste Loves Forskrifter angaaende Boderne i Tilfælde af Forsømmelser i denne Retning. Skrev Forsømmelsen sig fra en vis Menigheds Bønder, da havde disse at bøde til Kongen; skrev den sig derimod fra Aarmanden, da havde denne at bøde til Bønderne; men skrev den sig fra Lendermanden, da havde han at bøde halvt til Kongen og halvt til Bønderne [1]).

Aarmændene vare længe Kongedømmets eneste faste Ombudsmænd (umboðsmenn) og Forretningsmænd (erendrekar). I denne Egenskab var det deres nærmeste Skyldighed at paasee alt, hvad der stod i umiddelbar Berøring med Kongedømmets Ret. De skulde derfor paa dettes Vegne indfinde sig paa alle Thing og der søge eller verge Kongedømmets Sager. De skulde styre dets Eiendomme, indkræve dets Indtægter af alle Slags og besørge dem Kongen til Hænde eller hvem Kongen havde bemyndiget til at modtage dem. Aarmændene skulde sammendrage det Nødvendige til Kongens Underholdning, naar denne opholdt sig i den Landsdeel, hvor de havde sin Aarmenning, og de skulde tilsige Skyds for ham paa hans Reiser hos Almuen. De skulde sørge for, at de ordentlige Thing bleve holdte paa de fastsatte Tider. De skulde paasee Nevndermændenes Valg til Lagthinget og selv møde paa dette for at paasee Kongedømmets Ret. De skulde holde grebne Forbrydere i Varetægt, til deres Dom var fældet, og siden sørge for Dommens Udførelse, især forsaavidt den lød paa Aflivning eller anden legemlig Revselse. De skulde endelig staa enhver af Kongens Thegner bi til at erholde den Ret, som lovlig tilkom ham. I alt dette kunde Aarmanden, hvis han fandt sin egen Kraft utilstrækkelig, først og fremst paakalde Hjælp af de i Nærheden værende Kongens haandgangne Mænd, ogsaa naturligviis af Lendermændene; dernæst kunde han ogsaa kræve Haandrækning af Almuen i Kraft af dennes undersaatlige Skyldighed mod Kongedømmet. Hvad der forøvrigt kunde henregnes til Bestyrelsen af Herederhes eller Menighedernes indre Anliggender, var i Almindelighed overladt Heredsbønderne selv at sørge for under Lendermændenes Ledning. En skarp Grændse mellem disse sidstes og Aarmændenes Myndighed udenfor de Anliggender, som netop vedkom Kongedømmets Ret,

[1]) ÆGL. 71. 152. NgL. I, 36. 61.

var ikke opdragen. Hvilken af dem her skulde have Overvegten, maatte Vedkommendes personlige Egenskaber og Stilling til Bondealmuen afgjøre. Men i sidste Henseende var næsten altid Fordelen i høi Grad paa Lendermandens Side.

Det kunde vel synes, som om den Embedsmyndighed, der saaledes var tillagt Aarmændene, maatte, under hine Tiders simple Forholde, være tilstrækkelig til at gjøre dem selv agtede hver i sit Omraade og gjennem dem Kongedømmet kraftigt som styrende Statsmagt. Men dette var i Virkeligheden ikke Tilfældet. Aarmændene vare almindeligviis Mænd af lav Byrd, ja af Trælleæt, ofte, som det lader, Kongens Frigivne, og i det Hele Folk, som ene havde hans Yndest at takke for sin Stilling. Bedre Bønders, ikke at tale om Høvdingers, Sønner betragtede Aarmandsbestillingen som aldeles under sin Verdighed, ja med Foragt[1]); og Loven maatte, for nogenlunde at opretholde dens Anseelse, fastsætte en egen personlig Ret for Kongens Aarmand[2]), da den Ret, som ifølge hans Byrd tilkom ham, i Almindelighed var for ringe til at afgive tilstrækkelig Sikkerhed mod Overlast. Under saadanne Omstændigheder maatte naturligviis Aarmændene, hvor dygtige de forresten kunde være, have ondt for at indtage nogen ærefrygtbydende Stilling ligeoverfor en selvraadig og urolig Almue, ledet af stolte og mægtige Høvdinger. Hvor indskrænkede de maatte være i sin Embedsvirksomhed, naar de ei fandt en Støtte i Almuen og dens Ledere eller fik umiddelbar Hjælp fra Kongens Hird, er let at indsee, ligesom paa den anden Side, hvor stort et Raaderum der, trods den i Loven udtalte Grundsætning, at Landsstyrelsen øvedes af Kongen, — lodes aabent for Menighedernes Selvstyrelse, saalænge den egentlige Repræsentation af Kongedømmet som styrende Magt i de engere Kredse hvilede i saa afmægtige Hænder, som Aarmændenes. Og dog vedblev denne Tingenes Orden gjennem en stor Deel af det ældre Lovgivningstidsrum i Regelen at være den gjældende. Som saadan fremtræder den baade i den ældre Frostathings- og Gulathingslov. Ikkun af de nyere Bestemmelser, som hist og her ere dem tilføiede, spores nogen Forandring at være foregaaet.

[1]) See især Sn. Olaf d. hell. S. Kap. 128 jvfr. 123. [2]) ÆGL. 170. 198. ÆFL. IV, 57. NgL. I, 64. 70. 174 f.

Ufuldkommenheden ved den nu beskrevne Embedsvæsenets Indretning maatte nødvendigviis ved mange Leiligheder træde klart for Dagen. For nogenlunde at bøde herpaa brugte Kongen — og det allerede tidlig —, naar han længe havde været hindret fra personligen at overfare en vis Deel af sit Rige, da at sende derhen en eller anden af sine meest betroede haandgangne Mænd, til hvem han for denne Sendelse overgav den kongelige Myndighed i denne Landsdeel, baade med Hensyn til Udførelsen af Kongedømmets Skyldighed og til Oppebørselen af dets Rettigheder til Bedste for Kongen. Denne Mand sagdes da at have Kongens Syssel eller Forretninger (at hafa konungs sýslu) i den ham anviiste Landsdeel; — deraf hans Navn Sysselmand (sýslumaðr), hvilket dog brugtes i Fleng med andre eenstydende, men mindre bestemte, som konungs umboðsmaðr, konungs erendreki. Han optraadte med en Myndighed, som Lendermændene ikke mindre end Aarmændene maatte bøie sig for, og som de tilstedeværende haandgangne Mænd maatte finde sig langt mere opfordrede til at understøtte, end den af dem oftest overseede Aarmands. Hans Stilling kunde i saa Maade lignes med den, som Jarlen efter Harald Haarfagers Bestemmelse skulde indtage.

Men Sysselmandens Myndighed var oprindelig, som sagt, almindeligviis indskrænket til den bestemte Sendelse og ophørte i det Øieblik, Kongen fandt denne overflødig. Hans Forretning var saaledes i sin Oprindelse langt fra at være noget fast Embede. Hertil forandredes den imidlertid efterhaanden. Først synes faste Sysselmænd at være tilskikkede i de Dele af Riget, hvor Kongen paa Grund af deres afsides Beliggenhed sjældnest personlig kunde være tilstede f. Ex. paa Haalogaland, i Jæmteland o. fl. Senere fandt Kongerne det stemmende med Kongedømmets og Rigets Tarv at have saadanne faste Embedsmænd af høiere Anseelse i alle Landets Egne. Ved Midten af det tolvte Aarhundrede synes Sysselmandsembedet allerede at have været temmelig almindeligt over hele Norge.

Længe var dog, som det lader, enhver Sysselmands Omraade kun bestemt for hans Person, snart et heelt Fylke, snart en Deel af et saadant, større eller mindre. Først i det trettende Aarhundrede finder man i enkelte Landsdele, f. Ex. i Viken, Spor til en fast Sysselind-

deling, uden at dog en saadan paa meget nær endnu var almindelig over det hele Land. Fra det fjortende Aarhundrede derimod synes Landets almindelige Inddeling i Sysler at have vundet Stadighed. I nogle Landsdele faldt da Sysselinddelingen sammen med den gamle Fylkesinddeling, men paa andre Steder ikke. Det lader overhovedet, som om fra den Tid af aldrig en fast Syssel har omfattet meer end eet Fylke, men at derimod oftere eet Fylke har udgjort to eller endogsaa flere Sysler. I den sydøstlige Deel af Landet finder man, at Sysselinddelingen mange Steder har krydset den ældre Fylkesinddeling og saaledes har virket til at bringe denne sidste i Forglemmelse.

Ved Sysselmandsembedets Opkomst foregik en Hovedforandring i det hele norske Embedsvæsen. Sysselmændenes Stilling var langt anseeligere og mere ærefrygtbydende end Aarmændenes, hvilke nu, forsaavidt de vedbleve, bleve hine underordnede. Mænd af de bedste Ætter fandt det baade hæderligt og fordeelagtigt at modtage Kongens Syssel, og selve Lendermændene fandt det ikke under sin Verdighed at indtræde i en Stilling, der forøgede deres Myndighed ligesaavel som deres Indtægter. Det blev endogsaa mod Slutningen af det tolvte og i det trettende Aarhundrede, som det lader, Regelen, at Kongens Syssel i de enkelte Fylker eller Fylkesdele overdroges de anseeligste og af Kongen mest yndede der hjemmeværende Lendermænd, og disse fik derved, hver inden sit Omraade, en afgjort Overvegt over de øvrige Lendermænd.

Paa denne Maade smeltede efterhaanden Sysselmands- og Lendermandsmyndigheden sammen, eller den sidste fordunkledes af den første. Idet saaledes, næsten uformerkt, et nyt Forhold indtraadte, som var det ældre ganske modsat, blev Kongedommets Indflydelse som styrende Statsmagt befæstet og gjennemført ogsaa i Samfundets engere Kredse, medens den patriarchalske Magt, og med den de mindre Menigheders Selvstyrelse, meer og meer tabte sin Betydning.

Da den nye Lovgivning indførtes under Kong Magnus Lagaböter, synes Aarmændene ikkun at have været til som Bestyrere af de for Kongens egen Regning drevne Kongsgaarde, og deres Navn forsvinder snart ganske. Sysselmandsembedet derimod vandt nu større og større

Betydning i Samfundsordenen, og dets Virksomhed blev nøiere fastsat, især af Kongerne Magnus Haakonssøn og Haakon Magnussøn den ældre. Af den første skede dette deels ved Bestemmelser i den nyere Landslov, deels ved særskilte Retterboder, istandbragte paa tvende Høvdingemøder eller Raadsmøder i Aaret 1273, det ene om Vinteren i Tunsberg, for Viken og Oplandene, det andet om Sommeren i Bergen, for de øvrige Landsdele[1]). Af Kong Haakon Magnussøn skede det især ved den forhen oftere omtalte Retterbod af 17de Juni 1308[2]). Af disse Forordninger lærer man bedst at kjende Sysselmandsembedets Beskaffenhed ved Tiden omkring 1300.

Sysselmandsembedet meddeeltes udelukkende af Kongen eller af den Statsmagt, der traadte i Kongedømmets Sted. Sysselmanden optraadte i sin Embedskreds paa Kongens Vegne: 1) Som Forkynder og Udøver af alle kongelige Bud og som Søger af alle kongelige Retssager. 2) Som Rettens Bestyrer (réttari), i hvilken Egenskab han havde at paasee Lovens Overholdelse og Rettens uforstyrrede og upartiske Udøvelse, foretage alle retlige Undersøgelser og sørge for de af vedkommende dømmende Magt fældede Dommes Iverksættelse, baade naar det gjaldt Bøder og legemlig Revselse, holde Forbrydere i Varetægt og overhovedet haandhæve den offentlige Ro og Sikkerhed. 3) Som Forstander for Landevernet, i hvilken Egenskab han skulde afholde Vaabenthingene og paasee, at Almuen havde de lovbudne Vaaben, ligesom og at Ledingsskibene og deres Tilbehør vare i forsvarlig Stand. 4) Som Indsamler af alle Kongedømmets Indtægter, baade Skat, Landskyld og Bøder eller Sagøre, hvilket alt han ikke alene skulde oppebære, men ogsaa med Regnskab besørge Kongen eller dennes høiere Ombudsmænd, som Fehirden, til Hænde. 5) Som Almuens Formand og Leder i alle dens Menighedsanliggender.

Naar Nogen modtog Syssel af Kongen og erholdt sit Sysselbrev (sýslubréf d. e. Embedsbestalling), skulde han afgive til Kantsleren en skriftlig Forsikkring om tro og redelig Embedsførsel samt Ubestikkelighed. Han skulde nemlig love at holde de Eder, han før havde svoret Kongen (som dennes haandgangne Mand) og hverken bryde Kongens eller sin egen Ed paa de Kongens Thegner, over hvilke

[1]) Hirdskraa Kap. 36. NgL. II, 428—432. [2]) NgL. III, 74—81.

han er stillet, — at være naadig mod dem, som falde i en Forbrydelse af Uvidenhed eller Nød, men streng mod dem, der handle mod Loven af Ondskab eller Trods, — at være mild mod Kongens Leilændinger, men dog paasee, at Kongedømmets Gods blev vel skjøttet, alt uden at lade sig bestikke ved Gaver eller anden Fordeel, — og endelig at sorge for, at Kongens Indtægter bleve rigtig opbaarne, og gjøre Regnskab for deres aarlige Forøgelse eller Mindskning[1]). — Fordringen af en saadan Forsikkring i Forening med hyppige Anker i senere Kongebreve over Sysselmændenes Forsømmelighed i Almuens Anliggender, samt Forbud mod Udpresninger, Bestikkelser og lignende Misligheder vise noksom, hvor forskjellig disse Embedsmænds Styrelse overhovedet var fra Lendermændenes fordums patriarchalske Forstanderskab.

For at bedre Tilsyn kunde haves med Sysselmændenes Embedsførsel, fastsatte Kong Haakon Magnussøn ved Forordningen af 17de Juni 1308, at der til de Landsdele, hvorhen Kongen ei selv kunde komme, skulde aarligen sendes to paalidelige Mænd af Kongens Gaard, hvilke skulde randsage Sysselmændenes Fremfærd og derom underrette Kongen, samt at Sysselmændene selv paa Kongens Kaldelse jævnligen skulde indfinde sig hos ham for at give ham Oplysninger om Sysselens Anliggender. Den første Foranstaltning er dog neppe efter Haakons Dage bleven regelmæssigen overholdt; den anden derimod har efter al Sandsynlighed været bedre iagttaget, især ved Sysselmændenes Tilstedeværelse ved de større Raadsmøder.

Som en Skyldighed til Kongedømmet paalagdes under Kong Magnus Lagaboter hver Sysselmand at stille i Krigstilfælde et vist Antal væbnede Mænd, Antallet bestemt efter Sysselens Udstrækning. De skulde stilles til Kongens Tjeneste, men underholdes af Stilleren i tre Maaneder af Aaret. Dertil føiedes af Kong Haakon Magnussøn den ældre ved Forordningen af 17de Juni 1308 det Paalæg, at enhver Sysselmand af sit eget Gods skulde holde Kongen hundrede Mænds Kost, naar denne var i hans Syssel.

Saalænge Lendermandsverdigheden stod ved Magt, vare, som oftere forhen yttret, Lendermændene saa godt som selvskrevne til Syslerne.

[1]) NgL. II, 429.

Efter hiin Verdigheds Ophør synes dens Fortrin i omhandlede Stykke at være gaaet over paa de tvende øverste Klasser i Hirden: Ridderne og Svendene eller Væbnerne. Merkeligt er det Tilsagn af Kong Haakon Magnusson den ældre, som findes i Retterboden af 1308, at Sysselmændene, hvis de opførte sig vel i sit Embede, ikke alene kunde have Haab om selv at beholde Sysselen, saalænge de levede, men og om at deres Sønner nærmest skulde komme i Betragtning til at blive deres Eftermænd. Dette Tilsagn kan man vel ansee som et Slags Godtgjørelse, indrømmet Lendermandsætterne, for hvad de tabte ved Lendermandsverdighedens Ophør. Løftet, som forresten ikke findes af senere Konger at være blevet gjentaget eller stadfæstet, havde en meget betænkelig Side, da det letteligen kunde lede til Syslernes udelukkende Besættelse med Mænd af visse Ætter, især de fordums Lendermandsætter, og der er kanskee ikke liden Sandsynlighed for, at en saadan Fremgangsmaade tildeels har vundet et Slags Hevd.

Hvad hidtil er sagt, gjælder nærmest Embedsvæsenet, forsaavidt den styrende Myndighed angaar, i Herederne eller paa Landet. I Kjøbstæderne, navnligen de større af disse, der udgjorde selvstændige Bymenigheder, var i ældre Tider, saavidt skjønnes, Gjaldkeren (gjaldkeri) den eneste Embedsmand, hvilken havde at varetage baade Kongedømmets og Bymenighedens Tarv. Men senere, og idetmindste fra den nyere Lovgivnings Indførelse, havde Landets fire større Kjøbstæder (Nidaros, Bergen, Oslo og Tunsberg), ja vel flere Kjøbstæder med dem, desforuden sine særegne Sysselmænd, beskikkede af Kongen.

Forholdet mellem disse tvende Byembedsmænd, Sysselmand og Gjaldkere, synes fra den Tid at have været dette: Sysselmanden havde nærmest med Kongens Anliggender at gjøre, at søge hans Sager, indkræve hans Tilkommende af Skat og Bøder, føre Tilsyn med Tolds Erlæggelse af de til Kjøbstaden kommende fremmede Skibe og desl. Gjaldkeren havde derimod Bestyrelsen af alle Menighedens Anliggender, og dette med Byens Raadmænds Raad og Samtykke; han havde saaledes at forestaa Bymøderne, udføre de der fældede Domme, holde Fanger i Varetægt og besørge Forbryderes Revselse, paasee Orden i Byen med Bygningers Opførelse, Gaderensning, Vagthold og lignende, samt inddrive Bymenighedens Tilkommende af Skat

og Boder. Endogsaa Landevernet stod for Byens Vedkommende under Gjaldkerens Opsyn, og han forestod Vaabenthinget.

Sysselmændene paa Landet havde til sin Medhjælp, hver, eftersom hans Syssel var mindre eller større af Omfang, een eller to underordnede Ombudsmænd, kaldte Lensmænd (lénsmenn)[1]). Disse beskikkedes af Sysselmanden selv og vare blot at ansee som hans Tjenere, for hvis Embedshandlinger han var ansvarlig, og hvilke han kunde afsætte efter eget Tykke. Imidlertid havde vistnok disse Sysselmandens Fuldmægtige, som vi kunne kalde dem, mangen Gang, naar Syslen var stor, og Sysselmanden selv mindre agtpaagivende eller oftere fraværende fra Sysselen, en meer end tilbørlig Myndighed, og det ikke til Almuens Baade. Sysselmanden havde desuden almindelig i sin Tjeneste en Skriver, oftest benævnt Klerk (klerkr), fordi dertil gjerne toges en Geistlig, eller idetmindste en Mand, som havde faaet geistlig Opdragelse. Denne Post var af megen Vigtighed, da Sysselmanden selv udentvivl jævnligen, ja vel oftest, lidet eller intet forstod af Skrivekunsten, og saaledes alle skriftlige Opsatser Sysselmandsembedet vedkommende vare Klerken betroede, og det vistnok i mange Tilfælde uden noget skarpt Indseende fra Sysselmandens Side. Derfor fandt ogsaa Kong Haakon Magnusson det fornødent, i Retterboden af 17de Juni 1308, at paabyde, at de Mænd, som Sysselmændene toge til sine Klerker, skulde indfinde sig hos Kongen med sit Vidnesbyrd og aflægge ham en Troskabsed, som Kongen selv forelagde dem. Hvorvidt denne gavnlige Forholdsregel er bleven overholdt længer end under Haakons egen Regjeringstid, lader sig dog ikke afgjøre.

Af hele denne Embedsvæsenets Indretning synes unegtelig at fremlyse, at der, hvad Landet eller Herederne angaar, ei længer kunde være synderlig Tale om nogen selvstændig, fra Bondealmuen selv udgaaende ordnet Menighedsstyrelse, om end Bønderne fremdeles kunde have et Ord med at sige, naar Sysselmanden adspurgte dem, eller naar de stundom indlode sig paa at give sin Villie eller sit Ønske tilkjende ved oprørske Bevægelser. I Byerne derimod dannede endnu Gjaldkeren i Forening med Raadmændene en Menighedsøvrighed, der var den kon-

[1]) Rb. af Kong Erik Magnusson fra omkring 1280, § 4. jvfr. Hertug Haakons Rb. af 23de April 1293 § 7 og 22de Juli 1297 § 15, NgL. III, 5. 21. 30.

gelige Sysselmand sideordnet, og til hvilken Menighedsanliggendernes Ordning, for Byens Vedkommende, for en stor Deel var overladt. Paa Landet veed man ikke om nogen tilsvarende Indretning; her vare Kongens Sysselmænd, især efter Lendermandsverdighedens Ophør, saavidt skjønnes, eneraadende Øvrighed.

Omkostningerne ved den her skildrede styrende Embedsvirksomhed bestredes udentvivl til de forskjellige Tider paa en noget forskjellig Maade.

Hvad de kongelige Embedsmænds Underhold eller Lønning angaar, da toges den i Regelen paa en eller anden Maade af Kongedømmets Gods (fé konungdómsins). Aarmændene havde efter al Sandsynlighed ingen ordentlig Løn, men blot en Deel af det Udbytte, som de af dem bestyrede Kongsgaarde kastede af sig, hvorhos deres Udførelse af Kongens Handelsforretninger og den Anledning, hvilken gaves dem til selv at deeltage i disse, som paa en Viis Kongens Handelscompagnoner, var dem en Kilde til Vinding. Sysselmændene derimod bleve ganske vist almindelig lønnede ved kongelig Veitsle, derved nemlig at kongeligt Veitslegods af Indt ægt tilet vist Beløb overdroges dem. Naar en vis Forretning var en Sysselmand overdragen paa det Vilkaar, at han skulde opbære alle deraf flydende Indtægter for sig selv, mod at betale til Kongedømmet en for hele hans Embedstid fastsat aarlig Afgift, saa kaldtes dette et Len (lén). Saaledes var den Kongedømmet udelukkende tilhørende Ret at kræve Skat af og handle med Finnerne (Finnaferð ok Finnakaup) altid overdragen til en af Sysselmændene paa Haalogaland som Len mod en vis aarlig Afgift. Udenfor dette Tilfælde synes dog saadan Lønningsmaade i den ældre Tid, før Magnus Lagabøter, sjælden eller aldrig at have været anvendt. Saalænge Lendermandsverdigheden stod ved Magt, og Sysselmændene i Regelen toges blandt Lendermændene, udgjorde deres Lendermandsveitsle, idetmindste for en Deel, deres Løn. Hertil kom dog udentvivl altid nogle af de Indtægter, der tilhørte Kongedømmet, eller en vis Deel af disse i det Hele. Da imidlertid Lendermandsverdigheden ophørte, bortfaldt naturligviis Lendermandsveitslerne efterhaanden og faldt tilbage til Kongedømmet. Om nu Lønningsmaaden ved Veitsler ogsaa er bleven afskaffet for Sysselmændene,

lader sig ikke bestemt afgjøre; men er det skeet, saa har upaatvivlelig en forøget Andeel af andre kongelige Indtægter traadt i Stedet. Man maa af flere Udladelser i Tidsrummets Forordninger[1]) slutte, at den kongelige Sagøre, undtagen Thegngilde og det i Ubodemaal og Fredløshedssager forbrudte Gods, har i Landssyslerne været heelt tillagt Sysselmanden, ligesom man af Bylovene seer, at han i Kjøbstæderne har nydt en Trediedeel deraf, medens Menigheden og Gjaldkeren ligeledes hver tog sin Trediedeel[2]).

At overhovedet Embedsmændenes Lønning foregik paa den beskrevne Maade og ikke udrededes af nogen Indretning, svarende til senere Tiders Statskasse, det var en ligefrem Følge af, at en slig Indretning endnu ikke kjendtes i Norge som affondret fra Kongedømmets Kasse (konungs fé). Derimod findes tidligt Spor til, at de enkelte Menigheder, baade paa Landet og i Kjøbstæderne, have havt sine særskilte Menighedskasser under Navn af Bondegods (bóndafé) og Bymandsgods (bœjarmannafé). Disse Menighedskasser dannedes deels ved Bidrag, vedtagne og udlignede af Menighederne selv, deels ved de for visse Lovbrud Menighederne tilfaldende Bøder. De bestyredes af Menighederne selv, og deres Gods anvendtes paa Menighedernes egne Anliggender. Det nærmere Forhold med disse Menighedskassers Indretning og Bestyrelse kjendes for det ældre Lovgivningstidsrum meget ufuldkomment. Først ved Magnus Lagaboters Love kastes et klarere Lys over denne Gjenstand.

Man seer, at paa den Tid havde hvert Lagdømmes Bønder sin særegne Kasse under Lagmandens og Lagthingets Bestyrelse. Lagmanden, een haandgangen Mand og een Bonde førte det nærmere Opsyn med den[3]). Ligeledes havde hver ordentlig indrettet Kjøbstad sin særskilte Kasse under Bylagmandens, Gjaldkerens og Raadmændenes Opsyn[4]). I denne Bykasse indflød ikke alene de Bymenigheden tilfaldende Bøder, men ogsaa en vis samme indrømmet Andeel af Byledingen og den saakaldte Byskat (bœjargjald), der udrededes af alle nærings-

[1]) See f. Ex. Rb. af 17de Juni 1308, NgL. III, 75 nederst. [2]) NgL. II, 286, jvfr. Kong Haakon Magnussøns Rb. for Tunsberg af 19de Juli og 23de Novbr. 1312. NgL. III, 95. 97. [3]) NLl. III, 1. NgL. II, 33. [4]) NBl. III, 1. NgL. II, 199.

drivende Bymænd[1]). Disse Menighedskassers Midler anvendtes fremdeles udelukkende til hver enkelt Menigheds Tarv, deels ifølge dens egen Beslutning, deels ifølge Kongens Forskrift.

Som vedkommende den indre Landsstyrelse maa endelig merkes, at i den nyere Lovgivningsperiode Menighederne havde sine særegne Segl, hvert Lagdømme sit, ligesom og hvert Fylke og hver Kjøbstad sit. Kun de større Kjøbstæders Segl fremviiste et Slags Vaabenmerke foruden Omskriften. I de øvrige Menighedssegl synes Omskriften eller Indskriften at have udgjort det væsentligen Betegnende, medens derimod intet egentligt Vaabenmerke fandtes deri, uden i al Fald Norges Kongedømmes almindelige Vaaben.

26.

Landsstyrelsen i Forhold til Udlandet.

Alle Statshandlinger, Underhandlinger nemlig og Overeenskomster, mellem det norske Rige og fremmede Stater vare Kongedømmet udelukkende forbeholdne, og de førtes og sluttedes i Kongens Navn, om endogsaa, paa Grund af hans Umyndighed, andre Høvdinger midlertidig havde Landsstyrelsen i sine Hænder. Ingen anden Statsmagt erkjendtes berettiget til i denne Henseende at optræde som selvstændig handlende. Skede saadant, betragtedes det som Landsforræderi (landráð, landráðasök).

Kongen fandt sig vistnok opfordret til at høre sine Raadgivere, ja vel endogsaa til at forelægge Sagen for Folket til Thinge i den eller de Landsdele, som den nærmest angik eller hvor han, medens Underhandlingerne dreves, for Tilfældet opholdt sig, — samt til at indrømme ikke alene Høvdingernes, men ogsaa Almuens Mening og Ønske en stor, ofte endog afgjørende Vegt; men han havde fuld Ret til at fatte en uafhængig Beslutning og at sætte denne igjennem, saafremt han dertil saa sig istand.

Fra den Tid at Kongens Raad i Norge vandt en fastere Indretning, og især fra den Tid, da det antog Navnet af Rigets Raad, traadte dette, som allerede oftere forhen berørt, næsten altid i Virksom-

[1]) NBl. III, 8. NgL. II, 204. jvfr. AEBl. 136. NgL. I, 328.

hed ved vigtige Forhandlinger med Udlandet, ikke alene naar det indtog Kongedømmets Plads i Samfundsordenen, men ogsaa ved Kongens Side. Men dette havde især sin Grund deri, at de Overeenskomster, som udgik fra Forhandlinger med Konge og Raad i Forening, almindelig tænktes mere sikkrede, idet Rigets geistlige og verdslige Stormænd derved optraadte med Kongedømmet, ikke alene som Vidner, men ogsaa som Forlovere for Kongen.

Norges ældste Statshandlinger vare med Naborigerne Sverige og Danmark. Disse Forbindelser vare ligesaa gamle som Rigerne selv og i Grunden en Fortsættelse af ældre mellem den nordgermaniske Folkestammes forskjellige Smaastater. De gik ud paa Fastsættelsen af Rigernes indbyrdes Grændser, Forlig i Tvistigheder mellem Kongerne selv eller deres Undersaatter, Ordningen af de mellemværende Handelsforholde og Lignende. Underhandlingerne dreves ofte ved fuldmægtige Sendemænd (sendimaðr d. e. Gesandt), ofte ogsaa paa personlige Sammenkomster mellem Kongerne. Disse Sammenkomster fandt da almindelig Sted ved Gautelvens Munding, hvor de tre Rigers Grændser stødte sammen. Fra Slutningen af det trettende Aarhundrede bleve Forhandlingerne mellem de tre nordiske Riger, paa Grund af de stedfindende historiske Forholde, stedse mere og mere levende, indtil de omsider ved Udgangen af det fjortende Aarhundrede ledede til Rigernes Forening under fælles Konge.

Næsten ligesaa gamle vare Norges Statshandlinger med England, Skotland og Irland, — fremkaldte tildeels ved de norske Kongers Lenshøihed over Suderøerne og Man, samt af deres Stræben efter at udvide sit Herredømme paa disse Kanter, — men ogsaa ved den indbyrdes Handelsrørelse mellem Norge og de nævnte Lande. I det trettende Aarhundrede indtraadte, især med England, fredelige Forhandlinger, hvis Maal var at sikkre det ene Riges Undersaatter en venskabelig Medfærd under deres Ophold i det andet Rige paa Grund af Handelsanliggender, og fremfor alt at fri dem fra den grusomme Strandret, som dengang gjaldt næsten overalt i det nordlige Europa, og hvorved udenlandsk skibbrudet og strandet Gods, ikke sjælden ogsaa de Skibbrudnes Personer, uden Skaansel tilegnedes af Kystens Eiere eller Landets Konge. I Stedet herfor skulde der indrømmes de Skibbrudne Frihed

for deres Person og Net til at bjerge af Skib og Gods, hvad de kunde, blot mod rimelig Erstatning til de Indfødte for den Hjælp, disse maatte yde dem til Bjergningen. Dette ordnedes omsider ved gjensidige Overeenskomster. Mod Slutningen af det trettende Aarhundrede vandt Underhandlingerne med Skotland og England især en høi Betydning, deels i Anledning af Suderøernes Afstaaelse til Skotland mod en vis Afgift, — deels i Anledning af den norske Kongedatter Margretas, Erik Magnussøns Datters, Ophøielse paa den skotske Throne, og de af hendes tidlige Død udsprungne politiske Forviklinger. Men blev end ved den nævnte Tid Forbindelsen med hine Stater mere levende, saa aftog den igjen og lammedes i Løbet af det fjortende Aarhundrede, saaledes at den umiddelbare Handelsrørelse mellem dem og Norge for en stor Deel gik i Staa.

Derimod udvidedes til samme Tid i høi Grad Norges Handelsforbindelse med de nordtydske Søstæder, eller, som de fra Midten af det fjortende Aarhundrede almindelig nævntes, Hansestæderne. Dette gav Anledning til overordentlig vigtige Forhandlinger med disse Stæder, deels enkeltviis, deels med det hele Forbund. Det var især de gjensidige Handelsforholde, man saaledes søgte ordnede. Forhandlingerne dreves ligetil henimod Midten af det fjortende Aarhundrede endnu med en vis, idetmindste tilsyneladende, Overlegenhed fra Norges Side. Men senere tog Sagen, under ugunstige Omstændigheder for Norge, den modsatte Vending. Fordelen var fra nu af næsten stedse paa Stædernes Side, der fik sine Handelsrettigheder i Norge mere og mere udvidede og efterhaanden forberedte den saa at sige udelukkende Besiddelse af Landets Handel, som de i det femtende Aarhundrede anmassede sig.

Det var især i det trettende Aarhundrede, under Kong Haakon Haakonssøns lange og lykkelige Styrelse, at Norges Statsforbindelser udvidedes paa alle Sider. Underhandlinger dreves af ham, foruden med alle de ovennævnte Stater, ogsaa med den tydske Keiser om Handelsforholdene med de nordtydske Stæder, — med de russiske Fyrster i Novgorod (Hólmgarðr) om Forholdene i Finmarken, — med Kongen af Frankrige om Deeltagelse i et Korstog, — ja med Kongerne af Spanien og Tunis. Sendemænd fra fremmede Riger ind-

fandt sig hyppigen i Norge, og Haakons Sendemænd gjennemfore næsten hele Europa.

En Deel af disse Forbindelser vedligeholdtes ogsaa under Haakons nærmeste Efterfolgere. Saaledes fandt under Sønnesønnen Kong Erik Magnusson (ved 1295) vigtige Underhandlinger Sted med Frankrige. Med Rusland underhandledes jævnligen angaaende Forholdene i Finmarken, hvor de russiske Fyrsters Undersaatter gik ind paa det norske Kongedømmes Rettigheder. Under Kong Magnus Eriksson (1326) fastsattes endelig Grændsen i disse Egne mellem Norge og Rusland.

Endelig maa fremfor alt merkes Norges Forbindelser med den romerske Kirkes Hoved, med Paven. Disse Forbindelser vare i det første halvandet hundrede Aar efter Christendommens Indforelse ikke særdeles livlige. Men livligere og af ulige større Betydning bleve de, efter at fra Midten af det tolvte Aarhundrede den norske Kirke havde faaet en fastere Indretning. Jævnligen kom nu pavelige Legater og ringere Sendebud til Norge, og endnu hyppigere fore Sendemænd fra de norske Konger til Rom, eller hvor ellers den pavelige Kurie havde sit Sæde. Ordningen af kirkelige Forholde var vel især Gjenstanden for disse Sendefærder. Men mangen Gang angik de dog ogsaa reent verdslige Anliggender f. Ex. Underhandlinger og Overeenskomster mellem Kongen og indenlandske Høvdinger eller udenlandske Fyrster, da Pavens Mægling og Stadfæstelse i slige Tilfælde ansaaes for at have stor Vegt og afgive den største Betryggelse. Den nemlig, der brød en af Paven stadfæstet Pagt, maatte frygte hans Ban. Med Paven tiltog sig desuden den norske Geistlighed eller dens Hoveder, Biskopperne og Erkebiskoppen, Ret til at drive særegne Underhandlinger paa Kirkens Vegne. Vel stode de norske Konger i Regelen fast paa, at Saadant ikke maatte skee uden deres Vidende, og uden at de havde Kjendskab til Underhandlingernes Emne. Men Kontrollen var i denne Henseende ikke let. Nidaros's Erkebiskop skulde, som vi have seet, personligen modtage sit Pallium af Paven; og hvad der ved denne Leilighed afhandledes og afgjordes mellem dem, dermed var det umuligt for Kongen at have strengt Indseende.

I tidligere Dage havde de Sendemænd, ved hvilke den norske Konge drev sine Forhandlinger med Udlandet, intet Skriftligt at holde

sig til. Deres Erinde fremførtes mundtlig, og Rigtigheden af deres Sendelse og Kongens Tiltro til dem godtgjordes deels ved Overbringelsen af verdifulde Gaver paa hans Vegne, deels ved de saakaldte Jærtegn (jartegnir) eller visse Merker, som vare de underhandlende Hovedparter gjensidig bekjendte. Da Christendommen havde vundet Fasthed i Norge, og Geistligheden havde taget et høiere Opsving i aandelig Dannelse, begyndte Kongen meget at nytte høitstaaende eller lærde Geistlige til sine Underhandlere med Udlandet, eller idetmindste til at ledsage de egentlige Sendemænd for at gaa dem tilhaande med sine større Kundskaber. Dette blev saameget mere nødvendigt, jo mere skriftlige Opsatser ved saadan Anledning nu efterhaanden kom i Brug, skjønt man vistnok endnu længe indskrænkede sig til at medgive Sendemændene et aabent Fuldmagtsbrev med Kongens ihængende Segl, hvilket da traadte i Stedet for de ældre Jærtegn, — samt til at affatte selve Overeenskomsten, hvis en saadan istandbragtes, skriftlig, medens derimod de egentlige Underhandlinger dreves mundtlig.

Fra Slutningen af det trettende Aarhundrede kom skriftlige Underhandlinger mere i Brug. Ikke alene Fuldmagten for Underhandlingerne blev nu skriftlig opsat, men derhos blev som oftest de vigtigste Punkter, som skulde være Underhandlingernes Gjenstand, optegnede og et Slags Instruktioner udfærdigede.

Ved alt dette, undtagen undertiden ved Instruxerne, som kunde affattes paa Norsk, nyttedes det latinske Sprog. Affattelsen af Brevene var almindelig i ældre Tider overdragen til Kongens Kapellan, der da udførte en Sekretærs Forretninger. Senere blev den overladt Kantsleren, efter hans Embedes Oprettelse under Magnus Lagaboter. Kantsleren var nemlig fra nu af Statssekretær og Kongens Seglbevarer. I Almindelighed stadfæstedes enhver ved Underhandlere afsluttet Overeenskomst ved et Brev udstedt i Kongens Navn og med hans og i senere Tider almindelig ogsaa nogle af hans fornemste Raadgiveres Segl vedhængte. Undertiden, dog, som det lader, kun høist sjælden, medbragte Underhandlerne et med Kongens Segl paa Forhaand forsynet reent Pergament, som det var dem selv betroet at udfylde. Dette fandt alligevel neppe Sted uden under ganske særegne Omstændigheder og viiste sig ogsaa ved enkelte Leiligheder at være en farlig Adfærd.

27.

Landevern.

Det norske Enekongedømme arvede Fylkeskongedømmets Ret til at udbyde Bønderne til deres Fylkes Forsvar. Harald Haarfager udstrakte udentvivl denne Ret ikke alene til det samlede Riges Forsvar, men og til Krige, som Kongen maatte føre udenfor Rigets Grændser. Krigsudbudet synes, ligesom saa meget andet Landsstyrelsen vedkommende, under Harald i Hovedsagen at have været afhængigt af Kongens Godtykke. Han raadede paa en Maade med Erobrerens Ret.

Først under Kong Haakon den gode, henimod Midten af det tiende Aarhundrede, blev Norges Landevern (landvörn) sat paa en lovbestemt Fod ved gjensidig Overeenskomst mellem Landsfolk og Kongedømme, — en Overeenskomst, der siden gjennem en Række af Aarhundreder i sine Hovedgrundsætninger blev staaende urokket.

Norge var paa den Tid kun udsat for fiendtligt Anfald fra Søsiden. Det skiltes nemlig endnu til Lands fra Sverige ved uveibare Fjelde og især ved uhyre store øde Skove, hvilke vanskeliggjorde krigerske ligesaavel som fredelige Forbindelser mellem Rigerne. Det norske Landevern var derfor ogsaa nærmest og saa godt som udelukkende beregnet paa Søforsvar og Søkrig. Alle Landets Kystfylker, fra Haalogalands nordligste Grændse indtil Gautelven, vare inddeelte i Skibreder (skipreiða, — ur), hvilken Inddeling naaede saa langt op i Landet, som Elvene vare farbare — saa langt, hed det, som Laxen gik op [1]. Skibredeinddelingen omfattede saaledes paa ganske Lidet nær hele Frostathingslagen, Gulathingslagen og Viken.

Af hver Skibrede skulde udredes og bemandes eet Skib, i nogle paa tyve Rorbænke (tvítugsessa), i andre paa fem og tyve (skip hálfþrítugt at rúmatali), og i een paa tredive (skip þrítugt).

Skibredernes Antal i det Hele var efter den ældre Lovgivning 309. Af Skibene vare 192 paa tyve Rorbænke, 116 paa fem og tyve Rum, og 1 paa tredive [2]. Den fastsatte Bemanding synes, idetmindste oprindelig, at have været regnet til to Mand for hver Tofte (þopta) [3].

[1] See Haakon d. godes S. Kap. 21. Fagrskinna Kap. 32. [2] ÆGL. Kap. 315. NgL. I. 104. [3] Jvfr. ÆFL. VII. 13. NgL. I. 201.

Dette gjør for det hele Tal af Skibe 13540, eller kanskee rundt regnet 14000 Mand. De skulde, medens Krigstjenesten varede, underholdes af Bønderne. Hertil kom senere særskilt Udredelse fra Kjøbstæderne, hvilken dog ikke synes for nogen af dem at have overskredet to Skibe [1]), hvert paa tyve Rorbænke.

Denne Udredsel nævntes, som ovenfor berørt, Leding (leiðangr, eg. Sørustning) eller Krigsstyr (útgerð). I hver enkelt Skibrede og i hver enkelt Kjøbstad lignedes igjen Ledingen paa Bønderne eller Bymændene efter Mandtal. Dette skede paa de saakaldte Mandtalsthing (manntalsþing) [2]), der synes at have været holdne hver Vaar. Den Kreds af Bønder, som ved den Leilighed sloges sammen til Udstyringen af een Mand, nævntes manngerð [3]), paa andre Steder — f. Ex. i Viken — liði [4]).

Ledingstiden var fastsat til to Maaneder hvert Aar, og Ledingsfolket skulde i Regelen være paa Hjemveien saa tidlig, at der endnu var en halv Maaneds Mad tilovers [5]). Kongen raadede for Udbudet (boð, útboð), men han kunde ikke kræve den fulde Leding, kaldet Almenning (almenningr), undtagen til Landets Vern mod Fiendehær, og ikke længer end til Rigets Grændse (til landamæris d. e. til Gautelven). Udenfor denne og til Angrebskrig kunde han blot føre den halve Almenning. Vilde Kongen have Ledingen længer ude end i den lovlige Ledingstid, da maatte han derom træffe særlig Overeenskomst med Bønderne og med Ledingsfolket selv [6]).

Hvert Ledingsskib havde sin Fører eller Styrmand (stýrimaðr), hvilken tilskikkedes af Kongen. Styrmanden udnævnte igjen det øvrige Skibsmandskab (hásetar, skiparar). Han var skyldig at nævne eenslige Personer (drengmenn), saalænge saadanne fandtes i Skibreden; kun i Mangel af dem maatte han nævne Huusbønder. Gulathingsloven sætter som det Yderste, hvortil man maatte gaa for at skaffe fuld Bemanding til Skibredens Skib, een Mand for hvert syvende Hoved

[1]) See NBl. III, 11. NgL. II, 206. [2]) ÆGL. 296—298. ÆFL. VII, 8. NgL. I, 97. 199. [3]) ÆGL. 298. 304. NgL. I, 98. 100. [4]) Sverrers S. Kap. 162 og oftere omtalte i Diplomer fra Viken, see Dipl. Norv. II, S. 460. 467. IV, 228. 229. 246. [5]) ÆGL. 300. 302. NgL. I, 98. 99. [6]) ÆGL. 295. ÆFL. VII, 1. NgL. I, 96. 198. Sn. Haakon d. godes S. Kap. 21. jvfr. NLl. III, 1. NgL. II, 33.

(nef). Frostathingsloven har ingen tilsvarende Bestemmelse. Træle regnedes i Mandtallet, men kun fri Mand maatte nævnes til Skibsbesætning. Alene til Skibskok (matgerðarmaðr) kunde en Træl tages[1]).

Baade Lendermænd og Kongens Aarmænd tilskjøde til Ledingen, de sidste endog efter en egen Maalestok og udentvivl paa Kongens Vegne og for hans Regning. Ledingsfrie i det Hele vare Biskopper og Sogneprester for sin Person og for sit Huussinde til en vis Udstrækning, som ovenfor er omtalt[2]); desuden Børn, efter Gulathingsloven under tre Aar, efter Frostathingsloven under syv Aar, vanføre Træle, spedalske Mænd (líkþráir menn) og aldeles Fattige udenfor Mandtallet[3]).

Hver tilnævnt Ledingsmand var selv fri for Udredelse og havde, foruden den lovbestemte Kost, een Øre Sølv om Maaneden af Bønderne. Een Bue skulde skaffes til hver Tofte af de To, som der havde Sæde, og to Tylvter Pile af Bønderne. Forresten skulde hver have sine lovbudne Vaaben. Det paalagdes nemlig hver voxen fri Mand at eie Skjold, Spyd og enten Sverd eller Øxe. For at paasee, at disse Vaaben altid vare tilstede, blev der i hver Skibrede, om Vaaren, holdt det saakaldte Vaabenthing (vápnaþing), og paa dette Thing, til hvilket alle fri, voxne og vaabenføre Mænd vare pligtige at møde, maatte Enhver fremvise sine Vaaben for Lendermanden eller Kongens Embedsmand, der da havde at dømme, om de vare i tilbørlig Stand[4]).

For at opbyde Folket i Tilfælde af fiendtligt Overfald vare de saakaldte Viter (vitar Enkeltt. viti) indrettede. Det var Vedstabler, reiste paa Høider langs Kysten i saadan indbyrdes Afstand, at, naar den ene tændtes, Ilden kunde sees til den næste. Ved hver Vite fandtes et lidet Vagthuus (varðhús), og i Ufredstider skulde Bønderne skiftes til at holde Vagt ved Viten (vitavörðr) Nat og Dag. Naar man nu saa fiendtlige Hærskibe nærme sig paa et eller andet Punkt af Kysten, saa tændtes den herværende Vite og derpaa fortsattes Ilden fra den ene til den anden langs med Kysten. Dette var Tegn for alt vaabenført Mandskab i hver Skibrede at samle sig væbnet ved Skibet.

[1]) AGL. 296—300. AFL. VII, 7. 24. NgL. 1, 97 fg. 199. 203. [2]) See ovfr. S. 188. [3]) AGL. 296. 298. NgL. I, 97. AFL. VII, 8. 10. 17. 18. NgL. 1, 200. 202. [4]) AGL. 309. NgL. 1, 101. AFL. VII, 13. 15. X, 3. NgL. 1, 201 fg. 218. ABl. 137. NgL. 1, 328.

Derhos var det, under Fredløsheds Straf i Tilfælde af Forsømmelse, Skyldighed for hver den, der havde sikker Kundskab om, at et fiendtligt Anfald var i Vente, at underrette herom den nærmeste Lendermand. Han skulde da strax lade Hærpiil (herör) udgaa baade i det Hered, hvor han boede, og ligeledes til den nærmest boende Lendermand, der atter paa samme Maade skulde besørge Krigsbudet eller Hærpilen videre. Ved saadant Opbud, da det gjaldt om at samle i Hast saa stor Magt som muligt paa det truede Punkt, vare alle vaabenføre Mænd, endog Træle, skyldige at møde frem med Vaaben. Lendermændene vare her selvnævnte til Folkets Førere. Dette var egentlig et Slags Landstormindretning, forskjellig fra den ordentlige Leding [1]).

Ledingsindretningen var, sine iøinefaldende Ufuldkommenheder uagtet, af indgribende Vigtighed for Norge og vedligeholdt sig derfor, efter Loven næsten uforandret, gjennem hele det ældre Lovgivningstidsrum. Den vedblev nemlig at danne Grundlaget for Bestemmelsen og Udligningen af det Almuen paaliggende Krigsstyr eller af den Skat, som traadte i dets Sted, længe efter at den med Hensyn til selve Krigsvæsenet var bleven noget forældet. Allerede i det ældre Lovgivningstidsrum maa man formode, at den tiltagende Brug af større Krigsskibe har givet Anledning til, at stundom to Skibreder, med Kongens Tilladelse, sloge sig sammen til Udrustningen af et større og sterkere bemandet Skib istedetfor to mindre. At dette tidlig har fundet Sted, er saa meget rimeligere, som det kunde skee uden Forandring i den engang lovtagne Skibredeinddeling og Udligningsmaade af Krigsstyret.

Hvad der ikke saa let kunde forandres efter senere Tiders Fordringer, var den korte Ledingstid og de deraf flydende Ulemper. Den maatte nemlig, ved Krigsvæsenets videre Udvikling, være til Hinder for ethvert krigersk Foretagende af noget Omfang. Landets Forsvar kunde ikke altid indskrænkes til en blot Dækkelse af selve Norges Kyster; det maatte ofte, hvis det skulde have nogen Kraft og tillige sikkre Skatlandene, udstrækkes til fjærnere Egne, ja gaa over til Angrebskrig. Men i saadanne Tilfælde vare Kongens Hænder saa at sige bundne. Han maatte da ordentlig underhandle med Ledingsfolket og dets Førere.

1) ÆGL. 311. 312. NgL. 1, 102 fg. ÆFL. V, 1. NgL. I, 177.

Haab om Bytte i Forbindelse med den Tillid og Kjærlighed, som det maatte have lykkets Kongen at erhverve sig, kunde vel undertiden hjælpe ham til at holde Ledingshæren samlet ud over den i Loven fastsatte Tid. Men oftere skede det udentvivl, at Ledingsfolket, uden at lytte til Kongens Ønske, brød op og vendte hjem, naar Tiden var omme. Sagaerne vide jævnligen at fortælle herom.

Kongen havde imidlertid, udenfor den egentlige Leding, Midler til at reise en ikke ganske ubetydelig væbnet Magt. Det var ved Hjælp af Kongedømmets Indtægter og af det Tjenesteforhold, i hvilket ikke alene Hirden, men og Mængden af Lendermændene stode til Kongedømmet. Kongen sørgede for stedse at have en Deel store og velrustede Hærskibe til sin Raadighed, hvilke han bemandede deels med sine haandgangne Mænd, deels med frivilligt Krigsfolk, som han selv lønnede og underholdt, medens det var i hans Tjeneste. Denne Hær kunde han endnu betydelig forsterke ved særskilt Opbud til de Lendermænd, som havde kongelige Veitsler, da det i saa Fald var baade en Skyldighed og Æressag for disse at følge Kongen med sine væbnede Huuskarle. Ofte var en saadan Høvding saa mægtig og indflydelsesrig i sin Kreds, at han kunde støde til Kongen med sit eget vel rustede Langskib, fuldt bemandet deels med hans egne Huuskarle, deels med frivillige Bønder. Det Folk, som Kongen paa denne Maade reiste, deels ved egne Midler, deels ved Opfordring til Lendermændene, var oftest bedre væbnet, mere krigsøvet, og i Regelen en strengere Orden underkastet end Ledingsfolket. Paa almindelige Ledingstoge dannede det Hærens Kjerne, og særskilt udgjorde det en Magt, hvormed ikke ganske Lidet kunde udrettes. Det kunde desuden ved Udsigt til Bytte og andre Fordele let bevæges til at gjøre en længere Krigstjeneste, end den Loven netop fastsatte. Under de indvortes Krige bleve disse væbnede Flokke eller — som man gjerne kan kalde dem — staaende Hære i Kongernes Tjeneste meget mandsterke og øvede en mægtig, men ofte tillige yderst skadelig Indflydelse paa de offentlige Anliggender.

Den ældre Lovgivnings Bestemmelser angaaende Landevernet gik temmelig uforandrede over i den nyere Landslov [1]), og det uagtet mange

[1]) Tredie Bolk, NgL. II, 33—47, og det tilsvarende Afsnit i NBl., NgL. II, 199—210.

af dem, som forhen yttret, maa antages at have været noget forældede allerede inden Kong Magnus Lagaboters Tid. Aarsagen var udentvivl den, at disse Bestemmelser, om de end ikke længer lode sig hensigtsmæssig anvende bogstaveligen, alligevel kunde tjene til Maalestok for Almuens Skyldighed med Hensyn til Landevernet. Saaledes kunde t. Ex. Bestemmelsen, at enhver Skibrede skulde ruste et Skib paa tyve eller fem og tyve Rorbænke, fremdeles afgjøre, hvormeget Bønderne der skulde bidrage til et Ledingsskibs Bygning og Udrustning, ligefuldt om det, for at skaffe større Krigsskibe tilveie, fastsattes, at Skibreden skulde forene sig med en anden til Udrustning af et Krigsskib af den dobbelte Størrelse.

Nye Bestemmelser i Magnus's Landslov ere: at Bøndernes Bidrag til Skibsbygningen og Skibsrustningen skulde, ligesom Ledingsskatten, udlignes efter Jordebrug og Formue[1]), — at Ledingstiden udstraktes til tre Maaneder af Aaret[2]), — og at de Vaaben, som enhver Mand tilpligtedes at eie, skulde være fuldstændigere, jo større Formue han besad. Saaledes skulde den Mand, der eiede indtil sex Mark veiede foruden sine Klæder, have rødt Skjold, Spyd og Sverd eller Øxe; den, som eiede til tolv Mark, de samme Vaaben og derhos en Staalhue; den, som eiede til atten Mark, de sidstnævnte Vaaben og desuden Pantser eller Brynje. Enhver Mand, om han end eiede mindre end nævnt, skulde eie Skjold, Spyd og Sverd eller Øxe. Og naar en Arbeidsmand gik først i Tjeneste for fuld Løn, da havde han første Sommer at kjøbe sig Øxe, den anden Skjold og den tredie Spyd, under Straf af Bøder, i Tilfælde han forsømte det[3]).

Der findes i den nyere Landslov intet Spor til, at den egentlige Ledingshær er blevet forøget over dens gamle Tal, omkring 14000 Mand i fuld Almenning. Det synes nemlig at forudsættes, ikke alene at Skibets Størrelse for enhver Skibrede med Hensyn til Sessernes eller Rummenes Tal blev ved det Gamle, men endog at den udredede Mad regnedes efter det ældre Antal Mænd for hver Sesse, nemlig to. Alligevel forekomme historiske Opgifter om den norske Hærs Stør-

[1]) „At útboðnum leiðangri skulu menn jafnað sinn greiða at jarðarhöfn ok fjármegni." NLl. III, 6. 7. NgL. II, 38 fg. sml. III, 1 S. 33. [2]) NLl. III, 9. NgL. II, 40; jvfr. den ældre Bestemmelse i ÆGL. 300. [3]) NLl. III, 11. NgL. II, 42.

relse ved enkelte Leiligheder, som lade formode, at Ledingshæren virkelig er bleven øget. Dens Styrke i halv Almenning synes at have kunnet løbe op til 20000 Mand eller deromkring, og i fuld Almenning til mellem 40000 og 50000. Har dette virkelig forholdt sig saaledes, og er der i hine Opgifter ikke Overdrivelser eller Tale om overordentlige Udrustninger, der ved frivillig Indrømmelse af Folket for det enkelte Tilfælde ere skredne langt ud over Lovens Bydende, — da maa man udentvivl forklare sig en saadan Ledingshærens Forøgelse af den Omstændighed, at man har fordret en langt større Bemanding til Skibene, end oprindeligen var paatænkt. Man finder virkelig, at allerede i det tolvte Aarhundrede sex Mand, eller det tredobbelte af det oprindelig vedtagne Antal, har været regnet paa hvert Rum i et vel udrustet Krigsskib [1]). Men har man nu bemandet Ledingsskibene efter en saadan forøget Maalestok, da bliver igjen Spørgsmaalet, hvorledes man herefter har kunnet lempe Lovenes, baade de ældres og de nyeres, Bestemmelser om Provianteringen, der synes fremdeles at gaa ud fra den Forudsætning, at kun to Mand vare i hvert Rum eller paa hver Norbænk. Dette Spørgsmaal er hidtil ikke fyldestgjørende besvaret. Med Hensyn til Størrelsen af den ordentlige Ledingshærs Tal, især i den senere Lovgivnings Tidsrum, svæver man saaledes i Grunden endnu i en fast ugjennemtrængelig Dunkelhed.

Angaaende den almindelige Reisning af alt krigsdygtigt Mandskab, i det Øieblik en Fiende viiste sig inden selve Landets Grændser, gjaldt i Hovedsagen efter den nyere Lov samme Bestemmelser som i de ældre.

De særegne Tilskud, som i Krigstilfælde Lendermænd og Sysselmænd havde at yde til Landeverner, fastsattes ved den nyere Lovgivning nøiere end forhen. Det var gammel Vedtægt, at hver Lendermand havde Ret til at underholde paa egen Kostning et Antal Huuskarle, efter Hirdskraa indtil 40 [2]). Ifølge hevdet Sedvane ledsagedes han, naar han opbødes til Kongens Hær, af saamange saadanne Huuskarle, som han magtede at underholde. Jo større Flok han kunde medbringe, desto hæderligere var det for ham selv; men nogen udtalt fast Regel for Størrelsen af dette Tilskud, hvilket laa udenfor den

[1]) Snorre, Haakon Herdebreds S. Kap. 6 Sverrers Saga Kap. 54. 88.
[2]) Hirdskraa Kap. 19. NgL. II, 407.

egentlige Leding, gaves, saavidt man kjender, ikke. Under Magnus Haakonsson fastsattes paa de tvende for nævnte Høvdingemøder i 1273 Lendermændenes og Sysselmændenes Skyldighed paa følgende Maade: Enhver Lendermand og Veitslemand skulde af 15 Marks Veitsle — hvilket efter Hirdskraaen var det for en Lendermand almindelige — stille fem Mand (altsaa 1 af hver 3 Marks Veitsle) til Kongens Tjeneste, flere eller færre, i Forhold som hans Veitsle var større eller mindre[1]). Hver Sysselmand af Viken, fra Gautelven til Rygjarbit, skulde af hver Skibrede i sin Syssel stille 6 Mand, af Egdafylke 4 Mand af hver Skibrede, af Rygjafylke 3, ligesaa af Hordafylke og Sogn, af Søndfjord 2 af hver Skibrede, af Nordfjord 3, af Søndmøre (rimeligviis) 3, af Romsdalen 3, af Throndhjem af nogle Skibreder 2, af andre 3, af Nordmøre 3 (?), af Namdalen 3 af hver Skibrede og af Haalogaland 4. Desuden skulde af Sysselmændene paa Oplandene stilles: af Valdres og Haddingjadal tilsammen i det Hele 40 Mand, af Romerike paa samme Maade 22, af Hedemarken 22, af Hadafylke 22, af Gudbrandsdalen 16 og af Østerdalen 5 Mand[2]). Disse skulde alle i Krigstilfælde stilles til Kongens Tjeneste for tre Maaneder af Aaret paa Udrederens Kost med saadanne Vaaben, som det i Hirdskraaen var paalagt Kongens Hirdmænd, Gjester og Kjertesvende at have, nemlig for de første: Vaabentrøie og derover Pantser eller Brynje, Staalhue, Sverd, et godt Skjold, Spyd, Bukler (et andet Slags Skjold) og Haandbue med tre Tylvter Pile, — og for Gjesterne og Kjertesvendene: sterk Vaabentrøie, Staalhue, Skjold, Sverd, Spyd og Haandbue med to Tylvter Pile[3]). Denne Forskrift gjentoges for Sysselmændenes Vedkommende i Kong Haakon Magnussons Retterbod af 17de Juni 1308[4]).

Man veed ikke, hvorledes det er blevet indrettet med Tilskudet fra Lendermændenes Side af deres Veitsler efter Lendermandsverdighe-

[1]) Lendermændenes hele Antal regnet for 100, vil dette Tilskud for deres Vedkommende give omkring 500 Mand. [2]) Hrdskr. Kap. 36. NgL. II, 428 fgg. — Munch antager, at de Mænd, som alle Veitslemænd og Sysselmænd tilsammen efter denne Forordning stillede, udgjorde 3284 Mand. N. Folks Hist. IV, 1, 549—550. Jeg tør ikke gaa saa høit, men antager omtrent 2000 Mand i det Hele. [Munchs Overslag beror paa en Feilregning (3284 for 2284). Sml. Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark S. 123 Anm.]. [3]) Hrdskr. Kap. 35. NgL. II, 426 f. [4]) NgL. III. 75.

dens Ophør. Men forudsat endog, at dette Tilskud ganske er bortfaldet, saa udgjorde alligevel det Sysselmændene paalagte i det Hele allermindst 1200 Mand og det langt bedre væbnede Krigsmænd end Ledingsfolket i Almindelighed. Dette var følgelig et fast Tilskud til Landevernet, hvilket, om det end maaskee ikke var saa stort som Lendermændenes frivillige Ydelse i ældre Tider, dog havde det forud for denne, at det skulde kunne sikkert paaregnes og ikke var afhængigt af Ydernes meer eller mindre gunstige personlige Stemning mod Kongen.

Allerede tidlig — fra Slutningen af det tolvte Aarhundrede temmelig almindeligt — opførtes af Kongerne paa forskjellige Steder i Landet faste Kasteller eller Borge. Disses Besætning dannedes af Kongens egne Tjenestemænd, hvilke i sin Stilling som Borgens Bevogtere — i hvilken Egenskab de idetmindste ved 1300 synes at være kaldte borgarar — vare underkastede en langt strengere Orden og Krigstugt, end naar de tjente udenfor Borgen. Den ældste tilværende Forskrift for saadanne Borgbesætningers Tjenesteskyldigheder er den saakaldte Borgareret (borgararétır), der angiver sig at være af en Kong Haakon, udentvivl Haakon Magnusson den ældre[1]).

At Kongerne fra det fjortende Aarhundrede af, ja maaskee stundom endog tidligere, foruden det Folk, som egentlig tilhørte Hirden, stadigen have af Kongedømmets Midler underholdt et Antal lønnede Krigsmænd, er høist sandsynligt, skjønt derom ingen sikkre Oplysninger gives. Den fordærvelige Skik hertil at nytte leiede Udlændinger (soldarar), og overhovedet i Krigstilfælde at danne Hærens Kjerne af saadant fremmed Leiefolk, især fra Tydskland, var allerede blevet stadig Brug i Danmark og Sverige før Udgangen af det trettende Aarhundrede. Men i Norge synes det ikke før i alt Fald langt ud i det fjortende Aarhundrede at have vundet nogen Indgang, og aldrig i den her omhandlede Tid at være blevet stadig Sedvane.

28.

Lovgivning.

Med Hensyn til Lovgivningen (lagasetning, lagaskipan) eller den lovgivende Myndighed, da var det fra de ældste Tider en Grund-

[1]) NgL. III, 144.

sætning blandt Nordmændene, som blandt de germaniske Folkefærd i Almindelighed, at Menighederne selv gave sig sine Love (lög), og at de kunde for dette Øiemed slutte sig efter frit Tykke sammen i engere eller videre Kredse (ligeledes kaldte lög). Denne Grundsætning havde, som en Arv for Nordmændene fra deres Samfundsordens første Tider, holdt sig urokket under Fylkesforfatningen og gik fra denne igjen, ikkun med ringe Afændring, over i det samlede Norges Rigsforfatning.

Da Harald Haarfager var bleven hele Norges Konge, synes vistnok hans Tanke at have været, at det af ham stiftede Kongedømme skulde danne en over de tilværende Love ophøiet Statsmagt, fra hvilken enhver Ændring i og ethvert Tillæg til hine Love for Fremtiden burde udgaa. Dette indbefattedes efter Tidsalderens Begreber i hans Paastand, at det hele Land var Kongens Eiendom ifølge Erobrerens Ret. Men nærmest havde han dog udentvivl det nye mellem Kongedømme og Folk indtraadte Forhold for Øie, saaledes at han tilegnede sig og sine Ætlinger uindskrænket Myndighed til at fastsætte dette Forhold efter eget Tykke. De Love derimod, som fra gammel Tid gjaldt for de private Forholde Mand og Mand imellem i de forskjellige Fylker eller Landsdele, skulde fremdeles staa ved Magt.

Kong Haakon den gode opgav igjen, som vi vide, den Eiendomsret til Landet, som hans Fader havde anmasset sig. Der grundlagdes nu ved Overeenskomst et nyt Retsforhold mellem Kongedømme og Landsfolk ved Siden af det fra gammel Tid gjældende Retsforhold Mand og Mand imellem. Det første Retsforhold synes i den følgende Tid at være betegnet ved Navnet Landsret (landsréttr), det andet ved Navnet Lov (lög).

Det førstnævnte Retsforhold, eller den saakaldte Landsret, kunde naturligviis ikke forandres uden med Kongedømmets og Folkets gjensidige Samtykke. Dette var en fra begge Sider erkjendt Grundsætning. Det andet derimod, den private Lov, ansaaes vel egentlig som udsprunget fra Folket alene, følgelig som dettes Eiendom. Men da Kongedømmet var erkjendt som en nødvendig Bestanddeel af Statssamfundet og som saadan ogsaa var den private Lov underkastet, —

saa erholdt vistnok ogsaa det en Stemme med i dens Affattelse. Og dette indrømmedes Kongedømmet deels ifølge en det for bestandig tillagt Myndighed, en Myndighed, som man tænkte sig ligesom hvilende i selve dets Væsen, deels ifølge særegen Overdragelse for enkelt Tilfælde.

Den ovenfor omtalte Forening af Norges Fylker under fire Lagdømmer (lög) havde naturligviis i flere Henseender Indflydelse paa det norske Lovgivningsvæsen i det Hele og bidrog i høi Grad til at give det dets eiendommelige Præg.

For det første overførtes derved den lovgivende Myndigheds Udøvelse i det hele Land fra Fylkesthingene til Lagthingene og lagdes i Hænderne paa fuldmægtige Nevndermænd istedetfor samtlige Fylkesbønder. Lagthingene bleve nu Rigets eneste lovgivende Forsamlinger, hvert for sin Kreds. Dernæst sammensmeltedes de ældre forskjellige Fylkeslove til een Lov for hvert Lagdømme.

Ved denne vigtige Forandring optræder Kongedømmet med en dybt indgribende Virksomhed, — dog, som det tydelig viser sig, ikkun i Kraft af en særegen, for Tilfældet overdragen Myndighed, ikke ifølge dets een Gang for alle fastsatte Ret..

Saaledes fremtræder Haakon den godes Lovgivningsvirksomhed med Hensyn til Frostathingslagen og Gulathingslagen. Han handlede ifølge Folkets Fuldmagt med Understøttelse af hvert Lagdømmes kyndigste Lovmænd, og de ved disses forenede Bestræbelser istandbragte Love fik sin Gyldighed ved Folkets Samtykke. Derfor anførte ogsaa Throndhjems Bønder senere, som et Beviis paa sin Tillid til Haakon, at de „havde ladet ham raade med sig for alle Love i Landet og for Landets Ret"[1]).

Det Samme gjælder om Olaf den hellige, da han fuldstændiggjorde Haakons Verk. Olafs Lovgivningsvirksomhed havde en dobbelt Retning. Han ordnede paa den ene Side Eidsivathings Lagdømme, tildeels maaskee ogsaa Borgarthings, og fastsatte disses Lov efter samme Grundsætning, som havde gjældet ved de tvende ældres Tilblivelse. Paa den anden Side bragte han alle Lagdømmers særskilte Landslove i Samklang med Christendommen og grundede for hvert af dem en Christenret. Denne Tillempning

[1]) Snorre Haakon d. g. S. Kap. 17.

af Lovene efter Christendommens Fordringer skede ved særegen Overeenskomst mellem Bønderne i hvert Lagdømme paa den ene Side og Kongen, som den nye Religions Talsmand og Verge, samt dens fornemste Lærere paa den anden Side. De ældste norske Christenretters Tone og Indhold pege begge Dele selv tydeligen nok hen paa denne deres Oprindelse. I dem, ligesom i Landslovene i det Hele i dette ældre Tidsrum, er det Folket eller Bønderne, ikke Kongen eller Kongedømmet, der taler.

Paa denne Maade fremgik de fire, indtil Magnus Lagabøters Regjeringstid gjældende norske Landslove, nemlig Frostathingslov, Gulathingslov, Eidsivathingslov og Borgarthingslov. De nævnes undertiden efter de Konger, der havde viist sig virksomme ved deres Istandbringelse. Især nævntes de St. Olafs Lov, fordi Hellig-Olaf havde givet dem deres christelige Tilsnit[1]). Men de vare, som allerede udhævet, ingenlunde disse Kongers Verk, hverken Haakons eller Olafs, ligesaa lidet som i det Hele et Verk af nogen enkelt Mands Lovgivningsviisdom (lögspeki). De vare kun Samlinger af allerede forlængst bestaaende Love og Retsvedtægter eller Retssedvaner, lempede og forøgede for de nye Forholde ved Overeenskomst mellem Folk og Kongedømme og ordnede under særeget Tilsyn af Kongedømmet som styrende Statsmagt, understøttet af dets kyndigste og klogeste Raadgivere.

Hermed kunde dog naturligviis ikke Lovgivningsvirksomheden ansees for at være ganske og for stedse afsluttet. I Tidens Løb maatte oftere Forandringer i og Tillæg til Landsloven udkræves. Angaaende Maaden, paa hvilken nye Lovbestemmelser (nýmæli) skulde fattes, indeholde Lovene selv ingen fast Regel. Overhovedet tænkte man sig vistnok i denne Henseende en Samstemmighed mellem Kongedømme og Folk nødvendig. Men en skarp Grændse mellem begge Statsmagters Virksomhed i dette Stykke var neppe nogensinde dragen. Lovbestemmelsens Gjenstand afgjorde udentvivl i de fleste Tilfælde, hvilken Statsmagt der skulde gjøre Udslaget.

[1]) Snorre Magnus d. g. S. Kap. 17 og Magn. Erlingssøns S. Kap. 21. Sverrers S. Kap. 112. 117. 121. Haakon Haakonssøns S. Kap. 4. 12. 88. 89. 91. 199. ÆFL. Indl. 1. Hfb. 9. 11. 20. NLl. II, 3. NgL. I, 121. 263. 264. 266. II, 24. Rb. af 9de Sept. 1302. NgL. III, 45. Gl norsk Homiliebog, udg. af Unger, S. 147.

Angik den nye Bestemmelse, som skulde fattes, hvad vi ovenfor have betegnet ved Navnet Landsretten, da maatte som forhen yttret utvivlsomt begge Parter, baade Kongedømme og Folk, være enige, for at Bestemmelsen kunde blive Lov, dette Navn i videre Forstand taget. Udgik Forslaget fra Kongen, da maatte det foredrages for Lagthinget, og dette kunde vedtage eller forkaste det. Udgik det fra Folket, da var det udentvivl den almindelige Orden, at vedkommende Lagthing forebragte Kongen sit Ønske enten umiddelbart, i hans Nærværelse paa Thinget, eller gjennem een eller flere anseede Mænd af Thingets Midte eller udseede af Thinget, hvilke da optraadte hos Kongen som dets Ordforere. Hvis nu Kongen strax eller paa et følgende Lagthing forkyndte sit Samtykke, saa blev Forslaget paa Thinget optaget i Loven.

Vedkom en saadan ny Bestemmelse Christenretten, var Fremgangsmaaden, saavidt skjønnes, den samme, kun at Biskoppen da havde en vigtig Stemme paa Kirkens Vegne og undertiden saa at sige indtog Kongens Sted i Forhandlingerne med Thinget. Ellers har vistnok den Omstændighed, at Landsinddelingen i Biskopsdømmer ikke faldt ganske sammen med Inddelingen i Lagdømmer, undertiden frembragt Forviklinger i Kirkelovgivningen, idet nemlig Spørgsmaal kunde opstaa, om denne skulde rette sig efter den ene eller den anden af hine Inddelinger. Da Lagdømmeinddelingen var den ældre, saa synes den oprindelige Orden at have været den, at een og samme Christenret gjaldt for alle et vist Lagdømmes Dele, uanseet under hvilket Biskopsdømmes geistlige Omraade de hørte. Rimeligviis er dette vedblevet at danne Regelen.

Angik den nye Bestemmelse Loven i mere indskrænket Betydning, nemlig den private Ret, da er det høist tvivlsomt, om Kongedømmets Medvirkning eller formelige Samtykke i alle Tilfælde ansaaes uomgjængelig fornødent, for at den kunde blive lovtagen. Rørte den i mindste Maade Kongedømmets Myndighed eller dets Indtægter f. Ex. de det tilkommende Bøder, da er det aabenbart, at Kongens Samtykke ei kunde undværes. Men fandt dette ikke Sted, da er det ikke usandsynligt, at ofte en Lagthingsbeslutning, fattet i Form af en Dom, blev Lov for Fremtiden endogsaa uden Kongens udtrykkelige Samtykke, naar der kun fra hans Side ingen formelig Indsigelse blev fremsat.

For at en Bestemmelse kunde vinde Lovskraft og optages som

Bud i Landsloven, udkrævedes overhovedet, at den var kundgjort paa Lagthinget, samtykket i Lagretten og derpaa ved Vaabentag, eller som det og kaldtes, ved ret Thingtag, dømt og vedtagen som Lov forinden og foruden Lagretten d. e. af samtlige tilstedeværende Thingmænd [1]. Hvorvidt der forresten til saadan Vedtagelse har været krævet fuldkommen Eenstemmighed eller blot en vis Stemmefleerhed i og udenfor Lagretten, er ikke ganske klart.

Undtagelse fra den angivne Orden fandt maaskee Sted, naar Bestemmelsen blot angik Formen, under hvilken en vis Kongedømmet forlængst tillagt Ret skulde udøves, eller end mere Eftergivelsen af en saadan Ret til Folkets Lettelse. Da var, som det lader, en Erklæring, mundtlig eller skriftlig, af Kongen for Lagthinget tilstrækkelig. En Lovbestemmelse af den sidste Art var det udentvivl, som oprindelig nævntes Retterbod (réttarbót), nemlig en Bod paa Folkets eller Landets Ret, — en Benævnelse, som dog efterhaanden udstraktes til enhver fra Kongedømmet udgangen Lovforandring, som den, hvorved en Forbedring i Retsforholdet i Almindelighed tilsigtedes.

Hvad der paa et Lagthing vedtoges, var naturligviis kun bindende for det samme underliggende Lagdømme. Var imidlertid den paa et Lagthing fattede Bestemmelse af indgribende Vigtighed, især i Landsretten, da var det sedvanligt, at Kongedømmet sørgede for, at den ogsaa blev forelagt de øvrige Lagthing, af hvilke den da almindeligviis tiltraadtes eller, som det hed, „samtyktes med ret Thingtag" [2]. Skjønt der vel i det Enkelte har fundet ikke ubetydelige Forskjelligheder Sted mellem de fire Landslove, saa synes de dog i de vigtigste Retsgrundsætninger at have stemmet med hinanden, og vel især, hvad Landsretten angik.

Mere omfattende Lovforbedringer besørgedes ifølge vedkommende Lagthings Bemyndigelse af Kongen med de viseste Mænds Raad, forelagdes derpaa Lagthinget og vedtoges af samme.

Byloven eller Bjarkøretten (Bjarkeyjarréttr) fremstod, som før er omtalt, ved en Tillempning af Landslovene paa Kjøbstædernes,

[1] Hkb. 9. NLl. II, 3. NBl. II, 3. NgL. I, 263. II, 24. 194. Sml. AEFL. V, 46. NLl. I, 5. NgL. I, 183. II, 17. [2] See de nys anf. Steder Hkb. 9. NLl. II, 3. NBl. II, 3.

Markedspladsenes, Fiskerpladsenes og de Søfarendes særlige Forholde. At Kongedømmet i denne Green af Lovgivningen har øvet en mere udstrakt Myndighed end med Hensyn til Landslovene, er sandsynligt og lader sig forklare af Omstændigheder, som ovenfor ere udviklede. Alligevel er det vist, at ogsaa her en ikke ubetydelig Deeltagelse har været levnet Bymændene og været øvet af dem paa deres Bymøder (mót), skjønt forresten Formerne, under hvilke dette skede, ere ubekjendte. At de paa Bymøde samlede Huusbønders Samtykke har været udkrævet, for at en ny Kjøbstadvæsenet vedkommende Bestemmelse kunde erholde Lovskraft for en vis Bymenighed, synes utvivlsomt. De Levninger af den ældre Bjarkøret, vi have tilbage, slutte sig, forsaavidt de ikke angaa Forholde, som udelukkende vedkomme Kjøbstadvæsenet, til Frostathingsloven; dette er dog muligen kun en Følge af, at den Bjarkøret, hvortil de høre, nærmest har været indrettet for Nidaros. I sig selv er det sandsynligst, at Bjarkøretten for enhver af de øvrige Rigets Kjøbstæder vel med Hensyn til Kjøbstadvæsenet i Almindelighed har stemmet med den ovennævnte, men forresten har støttet sig til og været fuldstændiggjort ved det Lagdømmes Landslov, i hvilket Kjøbstaden var beliggende.

Foruden de fire Landslove og Bjarkøretten gaves ogsaa tidlig en Lov for Kongens Hird (hirðlög), der fra den Tid den blev skreven Lov, almindelig kaldtes Hirdskraa (hirðskrá). Med denne havde det imidlertid sin særegne Beskaffenhed. Den omfattede ikkun Forholdet mellem Kongen og dem af hans Undersaatter (þegnar), som ved en særegen Overeenskomst vare traadte i hans Tjeneste som hans haandgangne og edsvorne Mænd, eller overhoved i Forholde, som een Gang for alle vare underlagte Kongedømmets udelukkende Omraade. Hirdloven udgik fra Kongedømmet, tildeels efter Overeenskomst eller idetmindste Raadslagning med Hirden selv. Men denne Lov kunde ikke unddrage Nogen fra de almindelige Landslove eller i det Hele opstille nogen Undtagelse fra eller Modsigelse mod disse eller den gjældende Landsret.

Det synes at have varet en rum Tid fra de fire Landsloves Istandbringelse, forend disse bleve skriftlig optegnede. De bevaredes i Førstningen i mundtlig Overlevering ved de saakaldte Lovmænd eller

Lovkyndige (lagamenn, lögmenn, lögspekingar). Først under Kong Magnus den gode (1035—1047) omtales, at den ene af dem, nemlig Frostathingsloven, er bleven skriftlig optegnet, efter Kongens Foranstaltning, i en Lovbog, som siden gjennem en lang Aarrække gjemtes i Throndelagen og kaldtes Graagaas (Grágás)[1]. Tiden, da de øvrige Landslove først førtes paa Pergamentet, er uvis. Der er al Grund til at tro, at de ældste norske Lovbøger i mange Maader have været ufuldstændige, idet de støttedes til og udfyldtes ved en fortsat mundtlig Overlevering. Landsretten især, eller Kongedømmets og Folkets gjensidige Rettigheder og Skyldigheder, synes stedse i Norge langt fuldstændigere at have været bevaret i Folkets levende Minde end i den skrevne Lov.

Under Kong Magnus Haakonssøn Lagabøter (1263—1280) foretoges, som vi allerede vide, en gjennemgribende Reform i Norges hele Lovvæsen; og Maaden, paa hvilken denne Omændring udførtes, viser bedst, hvilke Grundsætninger dengang erkjendtes gjældende med Hensyn til Udøvelsen af den lovgivende Myndighed.

En Omarbeidelse af Norges ældre Love var, som det tydelig viser sig, begyndt at forberedes under Kong Haakon Haakonssøn (1217—1263). Flere nye Retsgrundsætninger gjordes gjældende ved denne Konges Retterbøder, hvilke fra først af synes at have været tilføiede Frostathingsloven, altsaa vel ogsaa først ere blevne fremsatte og vedtagne paa Frostathinget, — men senere maa have været lovtagne over det hele Land[2]. Endnu mere omfattende Forandringer antyder Udkastet til en ny Lovbog for Island, den saakaldte Haakonarbok[3], der dog ogsaa støttede sig til Frostathingsloven, saadan som denne var bleven formet af Kong Haakon. Alligevel spores ikke endnu i disse Lovarbeider nogen bestemt Stræben efter en fuldkommen gjennemført Udbedring af alle Landets Love, eller nogen tydelig Tanke om deres Sammenstøbning til een eneste Lov for det hele Land. Hertil bleve først de afgjørende Skridt tagne i Kong Magnus's Styrelsestid, hvem det og lykkedes at udføre Værket.

[1]) Snorre Magnus d. godes S. Kap. 17. Sverr. S. Kap. 117. [2]) ÆFL. Indl. (NgL. I, 122—128) og NL. X, 1 (NgL. II, 174 fg.) jvfr. med Hfb. 9 (NgL. I, 263). [3]) NgL. I, 259—300.

Efter at Magnus, som det lader, med de lovkyndigste Mænds Bistand, nøie havde gransket alle Landets ældre Lovbøger, indfandt han sig efterhaanden i Aarene 1267—1269 paa de fire Lagthing — paa Gulathing 1267, paa Borgarthing og Eidsivathing 1268, paa Frostathing 1269 — og gjorde paa hvert især Folket opmerksom paa de Forbedringer, deres Lov tiltrængte, samt forelagde det de Grundsætninger, paa hvilke en ny Lov burde bygges. Han fik ikke alene Thingmændenes Samtykke til de foreslagne Forbedringer, men Lagthingene viiste ham endog den Tillid, at hvert enkelt „dømte" d. e. ved en i Doms Form affattet Beslutning overgav sin Lovbog ganske til hans Behandling, idet man gav ham fuld Myndighed til at „borttage og tillægge, hvad han med de bedste Mænds Raad fandt gavnligt"[1].

Ifølge denne udtrykkelige Fuldmagt fra Folkets Side lod nu Kong Magnus, med de bedste Mænds Raad, uddrage af alle Landets Lovbøger, dog især, som det lader, af Frostathings- og Gulathingsbogen, hvad han fandt tjenligst, foretog deri de fornødne Afkortninger og Forøgelser, bragte det Hele i Samklang og hensigtsmæssig Orden og dannede deraf en ny almindelig Lovbog. Med denne drog han nu igjen selv til de forskjellige Lagthing, lod den der oplæse og fik den paa alle lovtagen som en Lovbog for hele Norge. Dette skede paa Gulathing St. Hans Dag 1273 eller 1274, — paa Frostathing om Sommeren 1274 eller 1275, — paa Eidsivathing og Borgarthing 1276 eller 1277[2]. Uagtet man endnu beholdt de gamle Navne paa de enkelte Lagdømmers Lovbøger: Frostathingsloven, Gulathingsloven o. s. v., saa skjelnede dog disse sig ikke fra hinanden indbyrdes undtagen i Thingordningen (þingskipan, þingfararbálkr), nemlig i Bestemmelserne om Stedet, hvor Lagthinget skulde holdes, og om Antallet af Nevndermændene.

Den hidtil gjældende Bjarkøret eller Kjøbstadret støttede sig, som ovenfor sagt, ganske til Landsloven, og var kun afændret fra denne, forsaavidt som Kjøbstadvæsenets særegne Natur gjorde det nødvendigt. Landslovens Forandring under Magnus maatte altsaa drage en Omarbeidelse af Byloven efter sig. At Kong Magnus til at foretage

[1]) NLl. Prologus (NgL. II, 7 fg.) jvfr. med Isl. Ann. S. 136. 138.
[2]) NLl. X, 3. NgL. II, 178.

en saadan har faaet af Menighederne i de større Kjøbstæder en lignende Fuldmagt som den, han havde faaet af Lagthingene paa Landet med Hensyn til Landsloven, er rimeligt, og at hans Fremgangsmaade ved Indførelsen af den nye Bylov har været den samme som ved Indførelsen af Landsloven, maa ansees som sikkert. Den blev af ham selv fremlagt paa Bergens Bys Lagthing den 22de Januar 1276 og der lovtagen[1]). Det Samme har ganske vist fundet Sted i Nidaros, Oslo og Tunsberg, der ligesom Bergen havde særskilte By-Lagthing. Den nye Bylov skjelnede sig ikkun fra Landsloven i de for Byvæsenet særegne Bestemmelser, og den var almindelig for Kjøbstæder i Landet, eller idetmindste for de fire nævnte vigtigste, undtagen i de Stykker, som angik ganske lokale Forholde, hvor naturligviis Bestemmelserne maatte være afpassede efter hver enkelt Kjøbstads eiendommelige Stilling. At der fremdeles var Tale om Bergens Bylov, Nidaros's Bylov o. s. v., var altsaa af ligesaaliden sand Betydning som det lignende Tilfælde med Landsloven. Byloven var overhovedet kun at ansee som et eget Afsnit af den almindelige Landslov, med hvilken den stod i den allernøieste Forbindelse.

Hvad Kirkelovgivningen angaar, hvilken tilforn havde udgjort en Underafdeling af den almindelige Landslov, da strandede, som ovenfor viist, Kong Magnus's Ønske om ogsaa i denne at gjennemføre tidssvarende Forbedringer paa Geistlighedens Modstræben mod den verdslige Lovgivningsmagts Indblanding i Kirkens Anliggender. Den norske Kirkelovgivning kom saaledes til at staa et Skridt tilbage for den verdslige og til at savne den Eenhed, der i den sidstnævnte var gjort gjældende. De ældre Christenretter, der vare forskjellige for de forskjellige Lagdømmer, bleve nemlig staaende ved Magt, ikkun med enkelte Tillempninger, som de forandrede Forholde gjorde uundgaaelig nødvendige.

De Forandringer, som Magnus foretog med Hirdskraaen, vare, med Hensyn til selve Hirdindretningen, uvæsentlige, med Hensyn derimod til Embedsvæsenets Ordning vigtigere. Begge Dele ere ovenfor udhævede. Forandringerne udgik her fra Overlægninger mellem Kongen og hans haandgangne Mænd. Thi Indretningen af Hirden og

[1]) NBl. X Slutning. NgL. II, 288.

Embedsvæsenet ansaaes fremdeles, som fra gammel Tid af, som noget Folket og dets Menigheder Uvedkommende, saalænge den ikke kom i nogensomhelst Modsigelse med den almindelige Lov og Landsret.

Den nye Lovgivning for Land og Kjøbstæder fremgik altsaa under Jagttagelse af de gamle Former, hvilke betegnede Folket som den egentlige Ihændehaver af den lovgivende Myndighed, eller idetmindste som virksom Deeltager i dens Udøvelse. Men da det nye Lovgivningsverk nu var fuldført, traadte ogsaa Folket som lovgivende Statsmagt for lange Tider i Baggrunden. Vel udtalte den nye Lov, som tidligere viist, i Forskriften for Kongens og Folkets gjensidige Eder den Erkjendelse, at Loven var fremgaaet og skulde fremdeles fremgaa af Kongedømmets og Folkets Samtykke eller eendrægtige Beslutning, og Landets fire Lagthing vedbleve at ansees som lovgivende Forsamlinger ligesaavel som dømmende. Men Lovbogen erklærede paa den anden Side, at den nu vedtagne Lov skulde gjælde for bestandig over hele Norge, — dog saaledes, at hvis nogen efterfølgende Konge fandt, at den i en eller anden Deel tiltrængte Forbedring, da skulde han foretage denne, saaledes at Gud deraf havde Ære, han selv Sjælebod og de Gavn, som under den skulde bygge[1]). I denne Yttring synes i Virkeligheden den Tanke at aabenbare sig, at den nye Lov var et forsaavidt fuldkomment Verk, at deri ei tiltrængtes større Forandringer end slige, som Kongedømmet gjerne paa egen Haand, uden nogen fornyet Fuldmagt fra Folkets Side, kunde udføre. Denne Forestilling i Forbindelse med den let iøinefaldende Vanskelighed ved at opretholde Lovens Eenhed, naar Folket gjennem fire forskjellige, af hinanden uafhængige lovgivende Forsamlinger skulde virke med fuld Frihed og Selvstændighed som lovgivende Statsmagt, gav for Fremtiden Kongedømmet i Udøvelsen af den lovgivende Myndighed en afgjørende Overvegt.

Retten til Lovforslag kom fra nu af saagodtsom udelukkende i Kongedømmets Haand. Og selv Lovens Vedtagelse af Folket paa Lagthingene blev efterhaanden ikke stort meer end en tom Form.

De Forandringer i og Tillæg til Loven, hvilke i den følgende Deel af Tidsrummet gjordes, udgik under Navn af kongelige Ret-

[1]) NLl. X, 3. NgL. II, 178.

terboder (réttarbót, — bœtr). Kongen lod dem udarbeide enten af egen Drift, eller ifølge Almuens Ønske eller Ansøgning; og denne Udarbeidelse skede med de bedste Mænds Raad, — det vil sige, Kongens af ham selv valgte Raadgivere hjalp ham. Angik nu den saaledes udarbeidede Retterbod en Sag af større Vigtighed, blev den af Kongen forelagt hvert enkelt Lagthing, paa dette i Lagretten oplæst og efter at være samtykket baade af Lagrettesmændene og Thingmændene udenfor Lagretten indført i vedkommende Lovbog som gjældende for det hele Land. Nogen Forandring i den saaledes fremlagte Retterbod synes ikke af Lagthinget at have kunnet foretages. Den maatte udvirkes paa Ansøgningens Vei, og paa et enkelt Lagthings Indsigelse mod Retterboden lagdes neppe nogen synderlig Vegt, naar de øvrige Lagthing samtykkede den. En slig Fremgangsmaade med Retterbodens Forelæggelse for de enkelte Lagthing til deres Samtykke eller Vedtagelse ansaaes vistnok for den lovformeligste; men den blev sikkerligen langt fra ikke altid iagttaget. Som det lader, forelagdes Retterboden ofte blot eet Lagthing til ordentligt Samtykke; og naar dette var modtaget, sendtes den de øvrige Lagthing alene til Forkyndelse og Indførelse i deres Lovbøger. Ja der findes endog Spor til, at Retterbøder ere blevne lovtagne paa offentlige Thing, som Kongen for Tilfældet havde stevnet for et mindre Thingomraade, — og at Lagthingene saaledes ere blevne ganske forbigaaede[1]). Hovedsagen var, at Retterboden, for Formens Skyld, skulde være samtykket af Folket til Thinge. Om dette nu skede i en større eller mindre Thingkreds, derpaa lagdes ikke saa megen Vegt. Gik Retterboden ud paa Forføininger, hørende under den styrende Myndigheds Omraade, da udgik den udentvivl ofteft, uden ovennævnte Form, til blot Forkyndelse paa Thingene.

Med Hensyn til Retterbøder, som grebe ind i den almindelige Landslov, synes Kjøbstædernes Lagthing at have været stillede omtrent lige med Landslagthingene og altsaa at være betragtede som lovgivende Forsamlinger for Byernes Vedkommende[2]), — en Omstændighed, som

[1]) See Haakon Magnussøn den ældres Retterbod af 2den Mai 1313 (NgL. III, 98 ff.), som er vedtaget paa et Thing i Kongsgaarden i Nidaros og derpaa omsendt til Sysselmændene og Lagmændene for at indføres i Lovbøgerne som gjældende Lov for det hele Rige (S. 102). [2]) Rb. for Nidaros af 24de Januar 1377. NgL. III, 196.

end mere maatte forøge Vanskeligheden af en selvstændig lovgivende Virksomhed fra Folkets Side i Egenskab af Statsmagt. Men Kjøbstæderne, idetmindste de fire, som havde egen Kjøbstadslov, besad en Fordeel fremfor Landsmenighederne, nemlig den at kunne med større Selvstændighed fatte Lovbestemmelser vedkommende sine Menighedsanliggender. I saadanne Sager hvilede den lovgivende Myndighed ikke hos Kjøbstadens Lagthing, men hos den hele Bymenighed forsamlet paa Bymøde (mót). En saadan Forsamling kunde nemlig, ifølge Byloven, fatte lovgyldige Beslutninger angaaende Kjøb og Salg og andre lignende, Menigheden vedkommende Gjenstande, med Forbehold af at disse Beslutninger ikke stode i Modsigelse med den almindelige Lands- eller Bylovs Bestemmelser, og at Kongen Intet havde derimod at indvende [1]).

Af alt det Anførte fremlyser, hvor ilde det i Grunden forholdt sig med Folkets Stilling som lovgivende Statsmagt, og hvorledes Mangelen paa hensigtsmæssige Former, under hvilke det i hiin Egenskab kunde optræde, gjorde dets Deeltagelse i den lovgivende Myndighed — hvormeget end denne i Loven hjemledes det — til en næsten intetsigende Virksomhed. For Kongedømmet derimod aabnedes der en vid Virkekreds til at forbedre Landets Tilstand ad Lovgivningens Vei. Det kan heller ikke negtes, at Kong Magnus Lagaboters Efterfølgere, især hans tvende Sønner, ved sine Retterbøder føiede mange for det almindelige Vel høist vigtige Foranstaltninger. Men den vigtigste, som netop skulde have været en hensigtsmæssigere Repræsentation af Folket som lovgivende Magt, — den undlodes ganske, til største Skade for Rigets Selvstændighed i de nærmest følgende Tider.

29.

Den dømmende Myndighed.

Den dømmende Myndighed hvilede hos Nordmændene fra den fjærneste Oldtid af udelukkende hos Folket. Selv Harald Haarfager

[1]) NBl. VI, 2. NgL. II, 240. „Alle de Bestemmelser (mál), som vi vedtage os imellem med Haandslag paa Bymøde (mót) om Kjøb eller Salg eller andet deslige, som er vor By tjenligt, de skulle alle holdes mellem os, om ei Lovbogen strider derimod, og hver bøde en halv Mark Sølv, som bryder dem, hvis ei Andet tykkes Kongen rettere."

synes ikke at have drevet sine Anmasselser saa vidt, at han ganske fornegtede denne Anskuelse eller afskaffede den gamle Orden, hvorved Folket til Thinge optraadte som den dømmende Magt i Staten. Han søgte kun, saavidt man kan skjønne, at udvide og skjærpe Kongedømmets Overtilsyn med Rettergangen; men hvor vidt han heri har gaaet, lader sig ikke med Sikkerhed udpege. Efter hans Tid traadte igjen de ældre Forholde i fuld Kraft, og vort ældre Lovgivningstidsrums Love kjende ingen anden dømmende Magt i Staten end Folket samlet til Thinge.

Det var en fra Fylkesforfatningen arvet Grundsætning, at enhver Retstrætte skulde først behandles i den engere Samfundskreds, og kun naar man der ikke kunde enes om dens Afgjørelse, skulde den bringes for en videre Samfundskreds.

Den Skik, som med Hensyn til en Retssags Henskydning fra et lavere Thing til et høiere fandt Sted i Gulathingslagen, var maaskee den, som gjaldt i den sammenligningsviis største Deel af Landet. Regelen var her den, at hver Retstrætte først kom for et Heredsthing. Vare nu her Thingmændene enige om, hvorledes Loven skulde anvendes paa det forekommende Tilfælde, saa fældtes Dom i Sagen med Vaabentag, og dermed var den endeligen afgjort. Fandt derimod Meningsulighed Sted mellem Thingmændene, og fjærnede en Deel af disse sig uden at ville deeltage i Dommen eller give den sit Samtykke, da skulde Sagen skydes til Fylkesthinget (skjóta máli til fylkisþings). Her var Fremgangsmaaden den samme; og hvis Meningerne atter vare deelte, og en Fjerdepart eller flere af Thingmændene gik bort uden at ville samtykke Dommen, da maatte Sagen skydes for Lagthinget[1]).

I Throndhjem, nemlig de otte thrøndske Fylker, var Regelen den, at Sagen først foretoges paa et Fylkesthing, eller et andet Thing, som traadte i dettes Sted f. Ex. et Halvfylkesthing. Her blev den da afgjort, med mindre en Fjerdepart af Thingmændene negtede Dommen sit Samtykke. I saa Fald skjødes Sagen til et tvende Fylkers Thing; derfra, hvis en lignende Meningsulighed fandt Sted, til et fire Fylkers Thing og derfra endelig til Lagthinget[2]). Hvor-

[1]) ÆGL. 35 jvfr. 266. NgL. I, 21. 87 f. [2]) ÆFL. X, 30. NgL. I, 224.

ledes det har forholdt sig i de øvrige Fylker af Frostathingslagen, udenfor de otte throndske, er usikkert. Maaskee har Fremgangsmaaden her meer lignet den i Gulathingslagen.

I Eidsivathingslagen og vel ogsaa i Borgarthingslagen var Fremgangsmaaden atter noget forskjellig. Her foretoges Sagen, ligesom i Gulathingslagen, først paa Heredsthing; derpaa forfulgtes den til Tredjingsthing (þriðjungsþing), hvor Fylket var deelt i Tredjinger, eller til Halvfylkesthing (hálfuþing), hvor Fylket var deelt i Halvdele (hálfur); derfra til Fylkesthing (fylkisþing) eller til Endething (ályktaþing), hvorved vel forstodes det samme som Fylkesthinget, men med det Bibegreb, at Fylkesthinget der i Landskabet var det høieste Thing, som ikke var noget høiere underordnet; endelig fra Fylkesthinget til tre Fylkers Thing, hvilket vistnok vil sige det samme som Lagthinget. Dette var nemlig oprindeligen for Eidsivathingslagen virkelig et Trefylkersthing, nemlig for Raumafylke, Hadafylke og Heinafylke [1]).

I de enkelte Landsdele, hvor Fylkesthinget som Domstol traadte i Lagthingets Sted, hvilket ovenfor er omtalt [2]), der var naturligviis det første høieste Instants, eller som det i Eidsivathingslagen kaldtes, Endething (ályktaþing).

I Sager af en vis Beskaffenhed, naar det f. Ex. gjaldt Drab eller Hærverk, var et saakaldet Ørvarthing eller Pilething Stedet, hvor Sagen allerførst foretoges, idet nemlig, samme Dag som Ugjerningen var øvet, saa mange Mennesker som muligt samledes ved Ør eller Pilebud til Aastedet, hvor nu Verket foreløbigen blev randsaget og Vidnesbyrd derom optaget, ja vel ogsaa en foreløbig Dom blev fældet. Men dette var blot et forberedende Thing, hvortil saa mange Mænd forfaldsløst havde at møde, som i Dagens Løb kunde naaes af Pilebudet. Det rette Thing for Sagens Paadømmelse var Heredsthinget, som efter Stevning holdtes tre eller fem Dage efter Ørvarthinget [3]).

Sandsynligt er, at baade paa Heredsthing og Fylkesthing de fore=

[1]) Brudst. af den ældre Eidsivathingslov. NgL. II, 523. [2]) See ovenfor S. 171. [3]) ÆGL. 151. 156. ÆFL. IV, 7. 30. 54. V, 7. 12. jvfr. Hkb. 27—34. NgL. I. 60. 61. 159. 167. 173. 177. 179. 269—271. Brudst. af ældre Eidsivathingslov. NgL. II, 523.

kommende Sager først have været foreløbigen behandlede af et lidet Udvalg (maaskee 12)[1]) af de lovkyndigste og mest upartiske Thingmænd, og at deres Kjendelse (orskurðr, lagaorskurðr) siden har faaet fuldkommen Doms Gyldighed ved de øvrige Thingmænds Bifald med Vaabentag.

Lagthinget var, som allerede yttret, i Regelen den øverste Domstol, hvor enhver Retssag maatte komme til endelig Afgjørelse, uden at kunne skydes til nogen høiere Dom. Paa Lagthinget behandledes Sagen igjen nærmest af Lagretten, og dennes Dom fik fuld Gyldighed derved, at samtlige Thingmænd, baade de i og de udenfor Lagretten, samtykte den med Vaabentag. Hvorledes Fremgangsmaaden har været i Tilfælde af Meningsulighed i Lagretten, er ingensteds oplyst. Af Frostathingslovens Udtryk skulde man vel snarest tro, at en fuldkommen Samstemmighed udfordredes i Lagretten til en gyldig Doms Afsigelse. Men da en saadan Samstemmighed stundom maatte være vanskelig at opnaa, og ingen høiere Instants gaves, til hvilken Sagen videre kunde henskydes, saa synes det næsten nødvendigt at antage, at Stemmefleerhed har gjort Udslaget, men Fleerhedens Kjendelse været kundgjort som den hele Lagrettes. Naar Stemmerne kunde være lige deelte, har maaskee Lodkastning eller et Slags Voldgift til enkelt Mand afgjort, hvilken Mening skulde raade. Maaskee har man ogsaa i sligt Tilfælde stundom udsat Sagens endelige Afgjørelse til et følgende Lagthing. Overhovedet har man vistnok af yderste Magt bestræbt sig for, at enhver Lagrettesdom, idetmindste til Udseende, skulde være eenstemmig. Hvad Samtykket udenfor Lagretten angaar, da har dette vistnok mere været en blot Formsag, en offentlig Erkjendelse eller et offentligt Vidnesbyrd fra samtlige Thingmænds Side, at Sagen var af Lagretten paadømt. Ifølge en Bestemmelse i Frostathingsloven kunde en Sag, i hvilken der paa Lagthinget var fældet Dom, hvis en af Parterne siden paastod, at den var bleven urigtig fremstillet for Lagretten, atter stevnes for næste Aars Lagthing; men ved dettes Dom maatte man da blive staaende[2]). Indtraf et Retstilfælde, for hvilket Loven enten ingen Bestemmelse indeholdt, eller om hvilket den udtalte sig mindre ty-

[1]) Sml. Kong Erik Magnussons Rb. fra 1280 § 28. NgL. III, 9 f.
[2]) Æ F L. V, 46. NgL. I, 183.

deligt, da tilkom det Lagretten at udfylde Loven eller nærmere forklare den [1]). Ved Udøvelsen af denne vigtige Ret var det udentvivl, at Lagthinget oftest virkede som lovgivende Magt i de private Retsforhold. At man her skulde raadsporge Kongen eller indhente hans Samtykke, antydes ikke i Lovene.

Hvad den dømmende Myndighed i de større Kjøbstæder angaar, da udøvedes den i det ældre Lovgivningstidsrum af de til Bymøde (mót, bœjarmót) samlede huusfaste Bymænd. Paa Bymødet selv synes en Indretning at have fundet Sted, omtrent svarende til Lagretten paa Lagthingene. Men et Bymødet overordnet Bylagthing, som det, der i følgende Lovgivningstidsrum forefindes, omtales ikke i de Brudstykker af den ældre Bjarkoret, som ere levnede.

Egne geistlige Domstole gaves endnu ikke. Retssager, der vedkom Christenretten eller geistlige Personer eller geistlig Eiendom, paadømtes ved de sedvanlige Thing. Da imidlertid Prester eller Geistlige maa antages at have været forpligtede til at møde som andre Bønder paa de underordnede Thing, og en Deel af Lagdømmets Sogneprester vare skyldige til altid at indfinde sig paa Lagthinget med sin Biskop eller hans Ombudsmand, saa bliver det høist sandsynligt, at de i geistlige Sager fældede Domme i Regelen have været grundede paa de tilstedeværende Geistliges forudgaaende Betænkning, og at disse eller nogle af dem, som de mest sagkyndige, vel endog ved saadanne Leiligheder have været tilkaldte af Lagretten som Bisiddere eller idetmindste som Raadgivere og Veiledere.

Kongedømmet besad i dette Tidsrum, efter Loven, ingensomhelst dømmende Myndighed. Naar i Sagaerne Kongen undertiden omtales som Dommer i en eller anden Sag, da kan han her ikke ansees som optrædende uden i Egenskab af Voldgiftsmand ifølge begge de stridende Parters Anmodning eller med deres Samtykke. Ikke engang Myndighed til at eftergive eller formilde en lovlig fældet Dom var Kongedømmet tillagt, uden forsaavidt angik dets egen Ret eller de det selv tilkommende Bøder.

De nu beskrevne Forholde vare de efter Loven gjældende gjennem det hele her omhandlede Tidsrum. Henimod dettes Slutning banedes

[1]) ÆFL. I, 2. NgL. I, 128.

imidlertid Veien til en indgribende Forandring ved Oprettelsen af **Lagmandsembedet** (lögsaga, lögsögn).

Lagmand d. e. Lovmand (lögmaðr, lagamaðr) nævntes i ældre Tid i Norge Enhver, der som Lovkyndig havde vundet Anseelse og Tillid hos Folket. Saalænge skrevne Love endnu ikke gaves, var det af høieste Vigtighed, at der overalt omkring i Landet fandtes Mænd, der med Omhu bevarede Lovene i Mindet. Saadanne Mænd, paa hvilke da hiint Navn nærmest anvendtes, fattedes heller ikke nogensinde, hverken blandt Lendermændene, hvis offentlige Stilling særligen opfordrede til Lovkundskab, eller blandt Bønderne. Man finder, at Lovkyndigheden ligesom gik i Arv i visse Ætter i de forskjellige Landsdele. Den Indflydelse i Samfundet, som man ved Lovkundskab (lögspeki) vandt, var meget stor. Hos Lovmændene søgte Bønderne privat Raad i sine Retsanliggender, og til Lovmændenes Kjendelse (orskurðr) overgaves paa Thingene foreløbigen alle Sager af en indviklet Natur eller de Sager, om hvilke Loven mindre tydelig udtalte sig. Deres Erklæring, om hvad der var Lov, var afgjørende. I alle Domme var deres Stemme den ledende, og ved Lovens Ordning eller Affattelsen af nye Love vare de Hovedmændene, hvad enten nu Bestemmelserne udgik fra Kongedømmet eller fra Folket[1]).

Lovens skriftlige Optegnelse gjorde ingenlunde disse Lovmænd overflødige. Loven i sin skrevne Form var, som ovenfor yttret, i mange Maader ufuldstændig og støttedes fremdeles til en mundtlig Overlevering. Den umiddelbare Adgang til Lovbogen stod derhos kun aaben for de Læsekyndige, og disse vare i den Tid ikke ret mange. Lovens Anvendelse endelig paa de enkelte Tilfælde fordrede fremdeles en Kundskab og en Oversigt, der langt fra ikke kunde findes hos den store Mængde, som udgjorde de Thingsøgende (þingheyjendr) paa de mindre Thing, eller endog hos Nevndermændene paa Lagthinget. Lovmændene ved-

[1]) Saadanne lögmenn vare Thorleif spake, efter hvis Raad Kong Haakon d. gode satte Gulathingsloven (Snorre, Haakon d. godes S. Kap. 11) og Ulfljot, Islands ældste Lovgiver (Islendingab. Kap. 2); see ogsaa Fortællingen om Sigurd Ranessons Sag med Kong Sigurd Jorsalaf. Fornm. S. VII, 133. 138. 141 f. Endnu hyppigere forekomme lögmenn i Islands Historie i det ældre Lovgivningstidsrum, see f. Ex. Njaals S. Kap. 1. 20. 27. 139. 143. Kristni S. Kap. 12. Eyrb. S. Kap. 12. Graagaas § 116 S. 209 (Finsens Udgave).

bleve saaledes fremdeles, endog efter at skrevne Lovbøger vare indførte, at indtage sin vigtige Plads i Samfundet.

Disse Lovmænds indflydelsesfulde Stilling var imidlertid, som let sees, ene og alene grundet paa Folkets, paa Menighedens Tiltro til deres Lovkyndighed og Retskaffenhed, ikke paa nogensomhelst Embedsmyndighed, hverken ifølge kongelig Tilskikkelse eller ifølge Folkets Valg. Den var heller ikke bunden til noget fastsat Omraade. Den var altsaa i sit oprindelige Væsen langt fra at være noget Embede. Men dette blev den mod Enden af det 12te Aarhundrede, som det lader, i Kong Sverrers tidligere Regjeringsaar.

Anledningen er ikke vanskelig at opdage, naar man med Opmerksomhed skuer hen til Norges Stilling ved den paapegede Tid. De indvortes Krige havde siden Birkebenernes Fremtræden antaget en voldsommere Charakteer end tidligere. Folkets Mængde var saagodtsom inddraget i dem, og Rettens Gang maatte som Følge heraf i mange Maader blive usikkrere end forhen. Til samme Tid rokkedes de gamle patriarchalske Forholde i sin Grundvold, og Almuen mistede for en stor Deel sine ældre, naturlige Ledere baade i engere og videre Samfundskredse. Alt dette maatte nødvendig virke høist forstyrrende paa Thingordenen og paa den dømmende Myndigheds stadige og rolige Udøvelse efter de gamle Former. Herpaa vilde nu Kongedømmet bøde ved at tilskikke (skipa) visse lovkyndige Mænd, hvem det gjordes til Skyldighed at paasee Retsordenens Overholdelse paa Lagthingene, sørge for Lovens Opbevaring, og derhos forkynde dens Bestemmelser (segja lög) for dem, som maatte forlange dette i en eller anden Sag. Navnet Lagmand (lögmaðr) blev nu efterhaanden udelukkende forbeholdt de saaledes tilskikkede Mænd. Hver af dem fik snart sit bestemte Omraade og visse Indtægter af Kongedømmets Gods (veitslur). For disse nye Lagmænd blev nu det en retlig Forpligtelse, som for de tidligere i Grunden kun var en moralsk.

Indretningen var forresten ingenlunde de nordiske Folkefærd fremmed, — den var det ikke engang inden selve Norges Riges Grændser. I Sverige havde fra ældgammel Tid hvert af de store Landskaber, der udgjorde Sviavelde, sin Lagmand, der stod i Spidsen for Retsvæsenet og var Raadgiver og Ordfører for Bønderne, af hvis Midte han valg-

tes [1]). Herfra var Indretningen, som det lader, kommen til Jæmteland, der gjennem hele det ellevte Aarhundrede lød under Sveriges Konge, og som efter Gjenforeningen med Norge i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede beholdt sin Lagmand. Ogsaa paa Færøerne var der lige fra deres Bebyggelsestid, saavidt vides, en Lagmand, der førte Opsyn med Retsvæsenet. Paa Island endelig, da Nordmændene der ordnede sin Statsforfatning og sit Retsvæsen, vedtoges, at en Lovsigemand (lögsögumaðr), valgt paa visse Aar, skulde forestaa Loven og Retsvæsenet. Forholdet paa alle de nævnte Steder kunde saaledes tjene til Forbillede ved Lagmandsembedets Oprettelse i Norge.

Som Følge af de særlige Forholde ansaaes dette Embede i Norge, lige fra sin Oprindelse af, som nærmest udgaaende fra Kongedømmet, — noget som ikke var Tilfælde paa de andre ovennævnte Steder, hvor det udgik fra Folket. Det er vistnok ikke ganske usandsynligt, at i Norge, medens endnu den ældre Lovgivning stod ved Magt, Lagthinget har havt idetmindste en raadgivende Stemme ved Lagmandens Tilskikkelse. Dog heder det om ham, allerede i en Lovbestemmelse fra Kong Haakon Haakonssøns Tid, at han var „leiet for Kongens Gods" til at „sige Loven" [2]), og dette Udtryk viser tilstrækkelig, hvorledes det nye Embedes Stilling til Kongedømmet tænktes at være.

Hvormange Lagmænd der fra først af tilskikkedes, vides ikke. Under Haakon Haakonsson paa det store Høvdingemøde i Bergen i 1223 nævnes ikke mindre end 9 som der nærværende [3]). Deres Fordeling paa Lagdømmerne er ovenfor omtalt [4]), og man seer, at hver af dem allerede da har havt sit bestemte Embedsomraade. Indretningen var naturligviis til Almuens Lettelse, forsaavidt Nogen udenfor Lagthinget vilde indhente Lagmandens Lovudsagn.

Ved Lagmandsembedets første Oprettelse i Norge var dog ikke nogen egentlig Dommermyndighed Lagmanden tillagt. Hans Udsagn var i Grunden en blot Underretning for vedkommende Spørger, om hvad Loven fastsatte med Hensyn til et vist givet Tilfælde, — ikke nogen virkelig Dom. Men efterhaanden fik en saadan Lagmandskjendelse (lögmanns orskurðr) større og større Vegt. De tvistende Par-

[1]) Snorre Olaf d. hell. S. Kap. 76. [2]) ÆFL. Indl. 16. NgL. 1, 124.
[3]) Haakon Haakonssøns S. Kap. 86. [4]) S. 173.

ter fandt snart, at de undgik mange Vidtløftigheder ved at antage Lagmandskjendelsen som et Slags Voldgiftsafgjørelse i deres Sag, istedet for at forfølge den paa den almindelige Thingvei. Fordelene herved maatte især være iøinefaldende paa en Tid, da Landet var bevæget ved voldsomme indre Uroligheder. Kongedømmet begunstigede derhos denne Fremgangsmaade. Haakon Haakonsson fik endog fastsat en Bod af tre Mark Sølv for den, som, naar han var ordentligen stevnet af sin Modpart til Lagmanden, ikke mødte, eller som brød Lagmandens Orskurd. Ved denne Bestemmelse, som indførtes i Frostathingsloven[1]), blev aabenbare en dømmende Myndighed lagt i Lagmandens Hænder, der paa en Maade kunde siges at være Heredsthingenes og Fylkesthingenes sideordnet, og som efterhaanden maatte gjøre disses Virksomhed i Egenskab af Domstole for mange Tilfælde overflødig. Der aabnedes nemlig nu lovlig Adgang til at stevne Retssagen umiddelbart for Lagmanden, og hans Kjendelse eller Orskurd blev en Dom, som af Lagthinget alene kunde rokkes, og selv i dettes Lagrette havde Lagmandens Mening udentvivl en ikke ubetydelig Vegt, om han end ikke endnu var Lagrettens bestemte Formand, eller engang i den havde selvgivet Sæde.

Hvorledes Lagmandsembedets Oprettelse maatte drage efter sig en Omvæltning i Retsvæsenet med Hensyn til den dømmende Myndigheds Udøvelse, er af det Anførte let at see. Saalænge imidlertid den ældre Lovgivning i det Hele blev staaende ved Magt, havde Embedet som Dommerembede endnu ingen sikker Grundvold. Ligesom det af Haakon Haakonssons ovennævnte Bestemmelse synes at fremgaa, at Folket endnu paa den Tid ikke var synderlig villigt til at erkjende hos det nogen egentlig Dommermyndighed, — saaledes er der ogsaa af Lovbøgernes Taushed herom al Anledning til at slutte, at Lagmandsembedets Forhold til Thingene i Almindelighed og Lagthingene i Særdeleshed i dette Tidsrum langt fra ikke har været ved Lov nøiagtigen fastsat. Den endnu gjældende Lovgivning forudsatte ikke et saadant Embedes Tilværelse, og dens Regler for Udøvelsen af den dømmende Myndighed kunde derfor vanskelig lempes paa den Myndighed, man vilde have Lagmanden tillagt. Lagmandsembedet fik saaledes først sin rette Betyd-

[1]) Indl. 16. NgL. 1, 124.

ning ved den gjennemgribende Forandring i Landets Love, som Kong Magnus Lagabøter udførte.

Ifølge den nyere Lovgivning var den dømmende Myndighed deelt mellem Kongedømmet og Folket. Den førstnævnte Statsmagt repræsenteredes af den af Kongen tilskikkede Lagmand. Folket repræsenteredes i lavere Instants, det vil sige paa Heredsthinget i Landsbygderne og paa Bymødet i Kjøbstæderne, af samtlige Thingmænd, — i høiere Instants, det er paa Lagthinget, af Nævndermændene eller egentlig Lagretten. Men i Tilfælde at Meningsulighed fandt Sted mellem de tvende dømmende Magters Repræsentanter, var den endelige Afgjørelse eller Dom forbeholdt Kongedømmet selv d. e. Kongen og hans Raadgivere. Saaledes var der nu i Loven udtrykkelig tillagt Kongedømmet ikke alene en middelbar Deeltagelse i den dømmende Myndighed, men endog en umiddelbar, der tillige var overordnet.

Dette var da den nye Lovgivnings Grundsætning for Udøvelsen af den dømmende Statsmyndighed; men Formen, under hvilken den øvedes, var noget forskjellig for Landets og for Kjøbstædernes Vedkommende.

Paa Landet optraadte Heredsthinget i Egenskab af Domstol i dette Tidsrum overhovedet under samme Former som i det foregaaende, — kun at det nu forestodes udelukkende af vedkommende Sysselmand eller dennes fuldmægtige Ombudsmand (Lensmand). Sysselmanden var saaledes nu den egentlige Retsbestyrer og nævntes i denne Egenskab réttari. Heredsthinget dømte stedse i Retssager, der angik Forbrydelser[1]); i andre Sager derimod kun, forsaavidt Sagsøgeren ikke foretrak at underkaste sig Lagmandens Afgjørelse (lögmanns orskurðr)[2]) eller endog at gaa lige til Lagthinget, hvilket, idetmindste i somme Sager, synes at have været tilladt[3]). I Sager, der angik Forbrydelser, var Heredsthingets Dom i Regelen, hvilket den udentvivl ogsaa var i foregaaende Tidsrum, endelig afgjørende. Undtagelse kunde maaskee i enkelte Tilfælde finde Sted i Livssager, hvis Sysselmanden, som Dommens Udfører, fandt det

[1]) NLl. IV, 17. NgL. II, 62. [2]) NLl. I, 11. 12. NgL. II, 20 f. NBl. VII, 15. NgL. II, 259 f. [3]) NLl. I, 4. NgL. II, 15 f.

nødvendigt at indhente Kongens Stadfæstelse. I Livs- og Fredløsheds-sager havde nemlig Kongen nu Benaadningsret, forudsat at den Skyldige affandt sig med de private Paagjældende ved Bøder. I Sager, der gjaldt Liv og Lemmer, forordnedes ved Kong Erik Magnussøns Retterbod af 1280[1]), at Kongens Ombudsmand (d. e. Sysselmanden eller dennes Fuldmægtige) nøie skulde iagttage at nævne tolv skjønsomme og uvillige Mænd i Dom med sig d. e. under sit Opsyn som Retsforstander. Disse tolv skulde da træde tilside (fra de øvrige Thingmænd) og stadfæste (blive fuldkommen enige om) sin Dom mellem sig. Derpaa skulde de gaa tilbage til de øvrige (Thingmænd), hvilke da alle tilsammen med Haandtag skulde samtykke den af de Tolv fældede og fremsagte Dom. Dette Paabud var dog rimeligviis snarere en Indskjærpelse af en ældre Retssedvane end en ny Bestemmelse. I andre Sager kunde Heredsthingets Dom indstevnes for Lagthinget som høiere Instants, og det, som det synes, ligefuldt om den ogsaa var eenstemmig[2]). Nogen mellemliggende Instants erkjendtes nu ikke.

Lagmandens dømmende Myndighed var i første Instants, i alle Sager, der ikke angik Forbrydelser, Heredsthingets sideordnet, saaledes at det kom an paa Søgeren, for hvilken af begge han vilde indstevne sin Sag. Den nyere Landslov foreskriver intet om Stedet, paa hvilket Lagmanden skulde øve denne Myndighed. Han kunde, som det synes, dømme i sit Hjem ligesaavel som paa Heredsthinget. Senere forordnedes, udentvivl til Almuens Lettelse, at Lagmanden aarlig i Følge med Sysselmanden i hans Syssel skulde drage om paa Thingene i sit Lagdømme[3]). Herved udvidedes sandsynligviis efterhaanden hans dømmende Myndighed, idet han, naar han var tilstede paa Heredsthinget, maatte komme til at øve stor Indflydelse paa dettes Domme, endog i det Tilfælde, at disse ikke udtrykkelig underkastedes hans Afgjørelse. Ingen Forskrift findes endnu for, at han ved Doms Afsigelse i første Instants skulde benytte Meddomsmænd. Ingen Sag synes at have kunnet komme til Heredsthingets Dom efter at være dømt af Lagmanden, eller omvendt; men Lagmandens Dom kunde ligesaavel som Heredsthingets stevnes for Lagthinget[4]).

[1]) § 28. NgL. III, 9 f. [2]) NLl. I, 4. NgL. II, 15 f. [3]) Rb. af 17de Juni 1308. NgL. III, 76 f. [4]) NLl. I, 11. 12. NgL. II, 20 f.

Paa Lagthinget, der ved den nye Lovgivning sattes under en Lagmands Bestyrelse som Formand, dannede Lagretten (lögrétta) fremdeles den egentlige Domstol, hvis Medlemmer, Lagrettesmændene (lögréttumenn), vare edsvorne, og hvor Lagmanden nu havde Forsædet[1]). Den havde at dømme i alle for den indstevnede Sager. Disse kunde nu være saadanne, som vare stevnede did fra Heredsthings eller Lagmands Dom, — eller og saadanne, der vare stevnede lige til Lagthinget, uden forud at være underkastede nogen lavere Domstol. I de Sager, der vare stevnede for Lagthinget fra Heredsthinget eller vare stevnede derhen ganske umiddelbart, der var den Dom afgjørende, som Lagrettesmændene eenstemmig fældede, selv om Lagmanden ei med dem var enig; hvorimod Lagmanden havde den afgjørende Stemme, hvis Lagrettesmændene ikke kunde enes om Dommen. Dog kunde i dette sidste Tilfælde ogsaa Lagmandens Afgjørelse underkjendes, hvis Kongen, med de skjønsommeste Mænds Raad, fandt Andet lovligere[2]). Var Sagen i første Instants dømt af Lagmanden, og hans Dom indanket for Lagthinget, da skulde Lagretten nøie undersøge den. Men om endog Lagrettesmændene eenstemmig fandt Lagmandens Dom ulovlig, skulde de dog ei ved en ny Dom underkjende den, men fremsende den til Kongens Afgjørelse, ledsaget af en Skrivelse, hvori de udviklede sin Mening om Sagen[3]).

En Sag, som af Lagretten var dømt, kunde ikkun paa ny optages for samme i det Tilfælde, at den Tabende troede at kunne bevise, at den var urigtigen forebragt for Lagretten. Men faldt Dommen som forhen, da var Søgeren underkastet Bøder til Kongen og Erstatning til Modparten[4]).

Den af Lagretten fældede Dom blev fremdeles samtykket af samtlige Thingmænd ved Vaabentag, eller som det og undertiden nævnes: med ret Thingtag, eller: med Haandtag (lofatak)[5]). Dette Samtykke var dog nu vistnok ikke stort andet end en blot og bar Form.

Dommenes skriftlige Udfærdigelse blev nu meer og meer almindelig, hvad enten de vare Lagmandsorskurder eller Lagthingsdomme. Den

[1]) NL. I, 3. NgL. II, 14 f. [2]) NL. I, 4. NgL. II, 15 f. [3]) NL. I, 11. NgL. II, 21 f. [4]) NL. I, 6. NgL. II, 17 f. [5]) f. Ex. NgL. I, 460. II, 240. III, 99. 196.

skrevne Dom var da forsynet med Lagmandens eller Lagthingets Segl. Kong Haakon Magnusson fastsatte desuden i sin Retterbod af 17de Juni 1308[1]), at Sysselmændene, hver i sin Syssel, skulde holde et Slags Protokol over de paa Thingene af Lagmanden eller under hans Forsæde fældede Domme.

I *Kjøbstæderne* med fuldstændig Kjøbstadret traadte *Bymødet*, under Sysselmandens, Gjaldkerens og Bylagmandens Bestyrelse, som Domstol i Heredsthingets Sted paa Landet. For Bymødet indbragtes alle Sager vedkommende Forbrydelser til *endelig* Paadømmelse uden forud at være underkastede nogen Kjendelse. Alle Sager derimod angaaende Retstvistigheder synes i Byerne først at have skullet bringes for Lagmanden, og hvis man ei var tilfreds med hans Orskurd, for Bymødet. Var nu dettes Dom eenstemmig, ikke alene fra Mødesmændenes, men ogsaa fra Sysselmandens, Lagmandens og Gjaldkerens Side, saa var den *afgjørende* og kunde ikke skydes for nogen høiere Domstol. Fandt derimod ikke en saadan Samstemmighed Sted, skulde den indgaa for *Bylagthinget*. Ogsaa paa dette var Lagretten under Lagmandens Forsæde den egentlige Domstol. Dens *eenstemmige* Dom var afgjørende i sidste Instants; men fandt Meningsulighed Sted, gik Sagen til *Kongens* endelige Afgjørelse[2]).

Hverken paa Landet eller i Kjøbstæderne havde Lagmanden eller Lagthinget, som det lader, noget at gjøre med Paadømmelse af de Sager, som angik *Forbrydelser*. Sysselmændene havde kun, hver for sit Syssels Vedkommende, at lyse paa Lagthinget, hvilke Forbrydelser der i Aarets Løb vare begangne, og derhos, forsaavidt Forbryderne ikke vare paagrebne og straffede, at give Underretning om deres Udseende, for at de kunde kjendes, hvor de traffes[3]).

Det sees lettelig af denne ved den nye Lovgivning foreskrevne Retsorden, hvilken vigtig Plads *Lagmanden* nu indtog som Dommer, især paa Landet. Efter at hans Omreisen paa Heredsthingene i Sysselmandens Følge var indført, synes alle vigtige Retstvistigheder her at have været afgjorte under hans Ledning, og Thingmændenes dømmende

[1]) NgL. III, 77. [2]) NBl. Thingordning NgL. II, 187—192; IV, 18. VII, 15. NgL. II, 220. 259 f. [3]) NLl. I, 5. NBl. I, 4. NgL. II, 17. 190.

Virksomhed ved Siden af hans ikke at have været stort mere end en Form.

Lagmændene tilskikkedes, som før er sagt, af Kongen, og enhver skulde ved sit Embedes Tiltrædelse aflægge en særegen Ed. Denne lød saaledes: „Dertil lægger jeg Haand paa Helligdommene, og det skyder jeg til Gud, at jeg skal være min Herre, N., Norges Konge, huld og tro. Jeg skal sige de Mænd, hvilke min Herre Kongen forordner i min Lagsaga (í mína lögsögn, i min Lagmandskreds), den Lov, som den hellige Kong Olaf først gav (hóf), og som andre hans rette Efterkommere have samtykket mellem Kongen og dem, som Landet bygge. Men overalt, hvor Lovbogen ikke har tydelige Bestemmelser (sker eigi skilvísliga or), skal jeg saa dømme hver Mands Sag, som jeg vil svare for Gud paa Dommens Dag, at rettest er efter min Samvittighed, og dog med de viseste Mænds Raad, som hos mig ere, — saa for den Mægtige som for den Fattige, saa for den Unge som for den Gamle, saa for Uven som for Ven (um sakaðan sem um sifjaðan). Saa være Gud mig huld, som jeg siger sandt, gram, hvis jeg lyver"[1]). Tog Lagmanden Bestikkelse for at dømme Nogen til Gunst eller Skade, havde han, efter Kong Haakon Magnussons Retterbod af 17de Juni 1308, forbrudt sit Liv, medmindre Kongen benaadede ham.

Lagmanden lønnedes i dette Lovgivningstidsrum for Halvdelen af Kongens Gods og for Halvdelen af Bøndernes Kasse (bóndafé) paa Landet, eller af Bymændenes (bœjarmannafé) i Kjøbstæderne. Han kunde have en Klerk eller Skriver, som han selv valgte, i sin Tjeneste; men denne Klerk skulde ifølge Kong Haakon Magnussons Forordning af 1308 sverge Kongen en særegen Troskabsed[2]).

De geistlige Domstole, forsaavidt saadanne særskilte anerkjendtes, vare, som allerede ovenfor omtalt: Biskoppen i første Instants, Erkebiskoppen i anden, Paven i høieste.

[1]) Hrdskr. Kap. 9. NgL. II, 398. [2]) See om alt dette den ovenfor nævnte Retterbod af 1308, NgL. III, 74—81.

Sjette Afsnit.

Islands Statsforfatning.

30.

Den islandske Statsforfatnings første Udvikling.

Medens blandt Nordmændene i Norge den nu skildrede Statsforfatning udviklede sig og stod ved Magt, — en Statsforfatning, hvis Grundbestanddele Folkemagt, patriarchalsk Høvdingemagt og Kongedømme udgjorde — fremstod hos Nordmændene paa Island en Statsforfatning, i hvilken kun de to førstnævnte Grundbestanddele fandtes: Folkemagt og patriarchalsk Høvdingemagt, medens den sidste, Kongedømmet, eller nogen dertil svarende, ganske manglede.

Island fik sin Befolkning ved Nordmænd, der forlode sit Fædreneland, for største Delen af Misnøie med det af Harald Haarfager oprettede Enekongedømme, hvilket syntes dem paa en utaalelig Maade at gribe ind i Folkets gamle Frihed. Overflytningen begyndte omtrent samtidig med Haralds store Seier i Hafrsfjord (872) og fortsattes gjennem tvende Menneskealdere eller henved sexti Aar (Landnamstiden)[1].

De Udvandrende tilhørte for en stor Deel Norges bedste og rigeste Ætter. De medførte saaledes til det nye Hjem sin Anpart af den Dannelse, som Fædrenelandet dengang frembød. Udvandringen skede i større og mindre Hobe, vel aldrig meer end et Par Familier i eet Følge; men hver af disse ledsagedes almindelig af et ofte meget talrigt Tyende af Frie og Træle, samt af flere Personer, som stode i nær Forbindelse med Familien eller under dens Vern eller Vergemaal. De førte Løsøre og Huusdyr med sig over Havet. Bosted valgtes, deels eftersom Tilfældet medførte, deels ifølge en nøiere Undersøgelse af de naturlige Fordele, som Landets forskjellige Egne frembøde. Den første Besiddelsestager eller Landnamsmand tilegnede sig saameget herre-

[1]) Islendingab. Kap. 3. Landnb. V, 15.

løst Land, som han fandt hensigtsmæssigt, helligede sig det ved at omfare det med Ild og forbeholdt sig det selv eller uddeelte det mellem sit Følge eller overlod vel endog Dele deraf til senere Ankomne.

I den første Bebyggelsestid vare disse Smaahobe uden indbyrdes Sammenhold, spredte over et vidt, ved Elve og Fjelde, uhyre ubyggelige Heder og skarpe Hraun eller Lavastrøg sterkt gjennemskaaret og udstykket Land. Men Øens Befolkning voxte hastig ved fortsat Indvandring, og Bygderne rykkede nærmere sammen. Nu indtraadte Nødvendigheden af at danne videre Samfundskredse til Orden's og Roligheds Opretholdelse.

Hovederne for de Nybyggerætter, som havde havt Leilighed til at tage fra først af de videste og bedste Landstrækninger i Besiddelse, som inden disses Grændser havde givet et stort Antal af sine Undergivne Bosteder og siden kunnet skjenke eller sælge Land til senere Komne, hævede sig allerede derved til Indflydelse i videre Kredse end sine Familiers. Kom nu hertil, hvad der var Tilfælde med flere af dem, at de allerede i Norge havde været Herser og som saadanne tillige Goder (Prester), eller at de hørte til en anseet Herseræt, eller havde Leilighed til at bygge Hov (Templer) ved sine Gaarde, og saaledes antoge en prestelig Verdighed, — saa var hermed deres Høvdingestilling i det nye Hjem grundet. Om enhver saadan dannede sig nu en Kreds af de nærmestboende Bønder, der betragtede ham som sin naturlige Høvding, Raadgiver og Forsvarer. Han blev for det nærmeste Bygdelag paa Island det Samme, som Herseren havde været i den norske Samfundsorden paa dennes tidligere Standpunkt.

Hver af disse smaa Samfundskredse dannede oprindelig, saa at sige, et lidet Statssamfund for sig. Hver fulgte de Love og Retsvedtægter, som dens Høvding havde medbragt fra Norge. I Sammenstødstilfælde mellem forskjellige Samfundskredses Medlemmer mæglede Høvdingerne, eller, hvor dette ikke hjalp, gjorde Vaabnene Udslaget.

Meget snart merkede man dog det Mislige i denne Tilstand. Paa forskjellige Kanter af Landet sloge flere Bygdelag eller Hereder sig sammen til et fælles Thing, der havde sit fastsatte, helligede Thingsted, hvor Retssager afgjordes under Ledning af samtlige derhen hørende Høvdinger. Disse vedbleve forresten at øve en styrende Myn-

dighed, hver i sin Kreds, og de nævntes almindelig, forsaavidt de tillige vare Tempelbestyrere, Goder (goði, Flert. goðar).

Dette var imidlertid kun Begyndelsen til en endnu videre Forening. Øen var bleven bebygget uden nogen forud lagt Plan med Hensyn til Valget af Bosteder. Ofte bleve de Familier, som i Norge havde været nær forbundne ved Naboskab og Slægtskab, i det nye Hjem vidt adskilte fra hinanden. De knyttede desuagtet snart, med Overvindelse af alle naturlige Hindringer, det gamle Venskabsbaand. Herved opstod en levende Samfærsel endog mellem Øens mest fra hinanden fjærnede Bygdelag, og denne Samfærsel tilligemed Ønsket om at vedligeholde den ledede igjen Nybyggerne paa den Tanke at forene alle Landets Indbyggere til et eneste Statssamfund.

Neppe var Islands Bebyggelse fuldendt og Indvandringerne fra Norge standsede, før hiin Tanke kom til Modenhed og Udførelse. Man besluttede at underkaste sig en fælles Lov og oprette et almindeligt Thing.

En af de senere Landnamsmænd, Ulfljot, der hørte til en mægtig Herseræt paa Hordeland, for over til Norge for at gjøre sig nøie kjendt med Landets Love. Han vendte tilbage efter et Par Aars Fraværelse i Aaret 927. Den Lov, som han i Lighed med hvad der gjaldt i Norge, især i dets vestlige Fylker (den senere Gulathingslag), havde sammensat, vandt almindeligt Samtykke. Efter nøie Undersøgelse valgte man Egnen ved Øxaraa til et almindeligt Forsamlingssted for Fremtiden. Stedet blev nævnet Thingvoldene (Þingvellir), og den Forsamling, som vedtoges der aarligen at skulle holdes, blev kaldet Althing (Alþingi, Allsherjarþing)[1]).

I dettes Haand lagdes den lovgivende Myndighed; under det henflyttedes de høiere Retter eller Domstole (dómr, dómar), og paa det valgtes for visse Aar en øverste Opsynsmand over Loven, kaldet Lovsigemand (lögsögumaðr).

Saaledes fremstod ved 930 den islandske Stat med sin republikanske Forfatning, der i meer end 300 Aar stod uforstyrret ved Magt.

[1]) Islendingabok Kap. 2. 3. Landnb. IV, 7. Ísl. sögur 1 (1843) S. 334 f.

31.

Goderne og Thingindretningen paa Island.

Paa Island som i Norge dannedes Folket udelukkende af de fri Mænd og repræsenteredes i Regelen af Huusfædrene, som derfor fortrinsviis nævntes Bønder.

Bønderne øvede imidlertid, efter den islandske Statsforfatning, ikke den umiddelbare Indflydelse paa Samfundets Anliggender, som, i Formen idetmindste, var Tilfældet i Norge. Paa Island fremtraadte derimod den patriarchalske Høvdingemagt, repræsenteret af Landets Goder, skarpere betegnet og med en ved Lov fastsat større Myndighed, — udentvivl især af den Grund, at Kongedømmet her manglede.

Den var efter Loven inddeelt i fire Fjerdinger (fjórðungr, fjorðungar), almindeligt nævnte efter sin Beliggenhed: Sunnlendingafjórðungr, Norðlendingafj., Austfirðingafj. og Vestfirðingafj., — og hver af disse i tre Thinglag (þing), undtagen Nordlændingefjerdingen, som udgjorde fire[1]).

Hvert Thinglag eller Thing var igjen efter den oprindelige Indretning deelt i tre Tredjinger (þridjungr, þriðjungar), hver forestaaet af en Gode (goði). Denne var under Hedendommen Styrer af Tredjingens Hov eller Tempel, af hvilken Stilling han egentlig havde sit Navn, og han øvede i sin Kreds, som Opretholder af den indre Orden og Rolighed, en udstrakt overordnet Myndighed (eiga manna forráð). Hans Bestilling eller Embede kaldtes Godord (goðorð). De forskjellige Godord nævntes efter visse Gaarde, Bygdelag eller Familier. De Bønder, som lode under et vist Godord, kaldtes Godens Thingmænd, og enhver Huusbonde maatte med sit Huusfolk være i Thing med en vis Gode.

Godordet ansaaes som en Eiendom. Det arvedes efter almindelig Arvegangsmaade og kunde afhændes ved Gave eller Salg. Det kunde ogsaa, i Lighed med anden Eiendom, forbrydes. Kun i enkelte Tilfælde havde Tredjingsmændene Indflydelse paa dets Besættelse.

[1]) Islb. Kap. 5.

Hvis nemlig Ihændehaveren forbrød det, da tilkom det Tredjingsmændene at afgjøre, hvo af deres Midte for Fremtiden skulde have det. Ogsaa naar Arvingen var umyndig, synes Tredjingsmændene at have bestemt, hvo der midlertidig skulde styre det. Dog kunde Arvingen, naar han havde fyldt sit tolvte Aar, overtage det med Tredjingsmændenes Tilladelse. Var Arvingen en Kvinde, da maatte hun afhænde det, til hvilken Tredjingsmand hun selv vilde. Var Ihændehaveren ikke selv istand til at styre det, kunde han overdrage Styrelsen til den Mand, han selv vilde, inden Tredjingen. Godordet kunde samtidig eies af Flere, men maatte dog ikke repræsenteres af meer end een Mand ad Gangen. Hvis Sameierne ikke ved Overeenskomst havde givet Styrelsen paa længere Tid til En af sin Midte, saa verlede den mellem dem aarviis, saaledes at alle de Thingforretninger, der faldt paa de tre aarlige Thing, udførtes af een og samme Mand. At Godordets Styrer altid maatte være bofast inden Tredjingen, synes at have været en almindelig Regel [1]).

Godordenes oprindelige Antal, nemlig 39, blev i Aaret 1004, i Anledning af en høieste Domstols Indretning paa Althinget, forøget med 12 nye, 3 i hver Fjerding [2]). Disse knyttedes vel, ligesom de ældre, til en vis Gaard eller et vist Bygdelag, men havde ingen fastsat Kreds anviist til Omraade. Ved deres Oprettelse tillodes det nemlig de Bønder i vedkommende Thinglag, som selv maatte ønske det, at træde ud af det Godord, til hvilket de for hørte, ind under det nye. Da nu de nye Goder i sin Kredses indre Anliggender havde den samme Myndighed som de ældre, saa tabte i denne Henseende Tredjingsinddelingen sin Betydning, og det blev ogsaa for Fremtiden tilladt at sige sig fra et Godord i et andet, naar dette kun skede i en vis Form og til en fastsat Tid [3]). Men i andre Henseender blev dog Tredjingsinddelingen fremdeles af Vegt, da der, som snart vil sees, forbeholdtes de ældre Godord adskillige Forrettigheder, ved hvilke de maatte optræde som virkelige Tredjingsforstandere.

Hvert Thinglag havde sit faste Thingsted, paa hvilket alle dets Bønder til visse Tider mødtes. Dette Thing nævntes almindelig

[1]) Graagaas (Finsens Udg.) § 84. Vatnsd. S. Kap. 41. 42. [2]) Njaals S. Kap. 98. Isl b. Kap. 8. [3]) Grg. 83.

Heredsthing (heraðsþing) og forestodes af de tre Goder i Forening, som havde gammelt Godord i Thinglaget. Den Gode, i hvis Tredjing Thingstedet var beliggende, havde den Forret at hellige eller indvie Thinget, — en Skik, som fandt Sted baade i den hedenske og i den christelige Tid. Om en Thingpligtig (þingheyjandi) ikke selv vilde møde paa Thinget, kunde han sende en fri og myndig Mand fra sit Huus i sit Sted. Thingforhandlingerne foregik under aaben Himmel, men de Thingsøgende havde ellers sine Boder paa eller ved Thingvolden. Denne var altid beliggende ved en Høide, som kaldtes Thingbakken (þingbrekka), og fra hvilken alle Kundgjørelser fremsagdes [1]).

Heredsthinget holdtes regelmæssigt to Gange om Aaret, nemlig før og efter Althinget, — det første i Mai Maaned kaldtes Vaarthing (várþing) og varede mindst i fire Dage, længst i een Uge [2]), — det sidste, i Slutningen af Juli eller Begyndelsen af August, kaldtes Leid (leið) og varede længst i to Dage [3]). Overordentlige Heredsthing synes ikke at have fundet Sted, eller i al Fald at have været meget sjældne.

Forandringer i Thinglagsindretningen, — saaledes nemlig at et Thinglag for de Thingsøgendes Bekvemmeligheds Skyld fik tvende Thing, eller omvendt tvende Thinglags Forsamlinger sloges sammen til een, kunde foretages, naar det var vedkommende Bondealmues almindelige Ønske, dog kun efter formelig Tilladelse af den lovgivende Magt paa Althinget. En saadan Forandring havde iøvrigt, ligesaalidet som de nye Godords Oprettelse, nogen Indflydelse paa Thinglagenes Repræsentation paa Althinget, hvilken fandt Sted efter den oprindelige Inddelingsmaade [4]).

Som en mere omfattende Forsamling end Heredsthinget omtales paa et Par Steder Fjerdingsthinget (fjórðungsþing), der maa antages at have været en Forsamling af en heel Fjerdings Bønder eller disses Repræsentanter [5]). Dette Thing tilhører udentvivl blot den islandske Statsforfatnings allerførste Tid og er efter Althingets fuld-

[1]) Grg. 56. 61. [2]) Grg. 56. [3]) Grg. 61. [4]) Grg. 59. S. 107—108. [5]) Islendingabok Kap. 5. Eyrb. S Kap. 10. Landnb. II, 12.

komne Ordning gaaet af Brug. Hvorledes Fjerdingsthinget har været indrettet, vides ikke.

Det almindelige Thing for det hele Land var Althinget (Alþingi). Det holdtes, som ovenfor sagt, een Gang om Aaret paa Thingvoldene (Þingvellir) ved Oxaraa i Øens sydlige Fjerding. Det begyndte paa Thorsdagen, naar ti Uger vare ledne af Sommeren d. e. mellem 18de og 23de Juni, og varede i fjorten Dage[1]).

Til Althinget vare alle de 51 Goder skyldige at møde. De skulde være komne paa Thingvoldene Thorsdag Aften, før Solen var af Volden, under Straf af Godordets Fortabelse. Havde en Gode lovligt Forfald, da tilkom det hans Samthingsgoder at afgjøre, hvilken Mand af hans Tredjing der skulde fare med Godordet i hans Sted[2]). Med hver Gode skulde altid indfinde sig en Deel af hans Thingmænd, og han havde Ret til paa Vaarthinget at kræve hver niende af dem til at følge sig. Hvilke disse skulde være, afgjordes da ved Overeenskomst mellem dem indbyrdes eller ved Lodkastning. Forresten kunde saamange fare, som selv vilde[3]).

Alle Bønder, som vare komne paa Althinget den første Thorsdags Aften, vare rette Thingsøgende (þingheyjendr), og dem tilkom en Reisegodtgjørelse af de hjemmesiddende Bønder, hvilke de repræsenterede. Denne Godtgjørelse nævntes Thingfarekjøb (þingfararkaup). Ogsaa de, som mødte senere, dog inden den første Søndag i Thinget, ansaaes som Thingsøgende; de vare som saadanne fri for at erlægge Thingfarekjøb, men modtoge heller intet. De Thingsøgende maatte ikke igjen forlade Thinget før dettes rette Opløsning (þinglausn)[4]).

Hver Gode skulde paa Thingvolden have en Bod, stor nok til at huse alle hans Thingmænd, som ret søgte Thinget, hvis disse ønskede det. Sedvanligt var det imidlertid, at de anseeligere Bønder havde sine egne Thingboder for sig og Følge af Venner, Børn, Kvinder eller Tjenestefolk; thi Mange indfandt sig paa Althinget kun for Lysts Skyld. Den Gode, som helligede Althinget, nævntes Allsherjargode. Denne

[1]) Grg. 23. S. 43. 116 S. 209. Bestemmelsen om, at Althinget skulde begynde ved den 10de Sommeruges Udgang, blev vedtagen i Aaret 999; før begyndte det en Uge tidligere. Islendingab. Kap. 7. [2]) Grg. 23. [3]) Grg. 59 S. 107. [4]) Grg. 23.

Forretning tillaa, som det lader, i de første Tider den Gode, som havde Kjalarnes Godord [1]), — men senere udentvivl den, i hvis Tredjing Althingsstedet var beliggende. Paa Thingvolden var en lang, smal, paa tre Sider af dybe Kløfter omgiven flad Fjeldknat, hvilken kaldtes Lovbjerget (lögberg). Herfra bleve alle Kundgjørelser lyste.

Den høieste Statsmagt dannedes ikke af samtlige paa Althinget nærværende Thingsøgende, men kun af en Deel af disse, forsamlede til den saakaldte Lagrette (lögrétta). Denne Forsamling dannedes af to Slags Medlemmer, hvilke man kan kalde selvnævnte og tilkaldte. De selvnævnte vare alle Landets Goder med gammelt Godord, nemlig de tolv af Nordlændingernes Fjerding og de ni af hver af de øvrige Fjerdinger. Af disse sidste Fjerdinger var der desuden een Mand af hvert Thinglag — udentvivl i Regelen Ihændehaveren af det derværende nye Godord — saaledes at der i det Hele blev tolv Mænd af hver Fjerding, til hvilke 48 endnu kom Lovsigemanden og senere hen Landets to Biskopper. De tilkaldte Medlemmer valgtes for hvert Althing paa den Maade, at hver af hine 48 nævnte to af sine Thingmænd med sig som Raadgivere. Lagretten bestod saaledes i det Hele af 144 Medlemmer eller Lagrettesmænd (lögréttumenn) foruden Lovsigemanden og begge Biskopperne.

Lagretten havde paa Thingvoldene sit fastsatte Sted. Her vare tre Paller eller Bænke stillede den ene bag den anden. Paa Midtbænken (miðpallr) sad de fire Tylvter selvnævnte Lagrettesmænd samt Lovsigemanden og Biskopperne. Den forreste og bagerste Bænk derimod indtoges af de tilkaldte Lagrettesmænd, saaledes at enhver af de selvnævnte havde den ene af sine tilkaldte foran, den anden bag sig, for med Lethed at kunne raadføre sig med dem. Den besluttende Myndighed hvilede hos dem paa den midterste Bænk; Lagrettesmændene paa de tvende øvrige Bænke havde kun en raadgivende Stemme. Til den Beslutning, som havde Stemmefleerhed, skulde samtlige Lagrettesmænd give sit Samtykke, hvorpaa den blev forkyndt fra Lovbjerget af Lovsigemanden.

Regelmæssigen skulde Lagretten træde sammen paa begge Søndage i Althingstiden og paa den Dag, da Thinget hævedes. Men ogsaa

[1]) Landnb. 1, 9. Ísl. sögur 1, 336.

udenfor disse Tider kunde Lovsigemanden sammenkalde den; ligeledes skulde den samles, naar Fleerheden af Thingmændene[1]) i en eller anden Anledning fordrede det. Naar det gjaldt mindre vigtige Sager, kunde Beslutning fattes i Lagretten, om end ikke alle Medlemmer vare tilstede; dog maatte der idetmindste være fire Tylvter. Hvis da nogle af Pladserne paa Midtpallen vare ledige, kunde Lovsigemanden besætte dem fra de øvrige Bænke. Ingen maatte tage Sæde i Lagretten uden dens Medlemmer. Thingalmuen sad udenom den. Kun den maatte reise sig, som havde Noget i eller for Lagretten at foredrage[2]).

Lovsigemanden (lögsögumaðr) var i den islandske Stat Lovens Repræsentant, uden dog at besidde hverken lovgivende eller dømmende Myndighed. Han valgtes af Lagretten den første Fredag i Althinget, førend de Retssager, som paa Thinget skulde foretages, bleve lyste fra Lovbjerget. Kunde Valget ikke blive eenstemmigt, saa afgjordes ved Lodkastning, hvilken Fjerding skulde vælge, og Lagrettesmændene af denne Fjerding kunde da vælge enten af sin egen Fjerding eller af en anden. Her gjaldt Stemmefleerhed. Vare Stemmerne lige deelte, da gjorde den Biskop Udslaget, under hvis Bispsdømme Fjerdingen hørte. En Lagrettesmand forkyndte derpaa Valget i Lagretten, og alle Medlemmer skulde da give sit Samtykke. Lovsigemanden gik derpaa, ledsaget af Lagretten, til Lovbjerget og indtog her det for ham bestemte Sæde. Valget gjaldt for tre Aar; men den Afgaaende kunde vælges paany, hvis han selv ei havde noget derimod. Ved et saadant fornyet Valg raadede Stemmefleerheden i Lagretten. Han kunde ved Uretviished og Forsømmelighed forbryde sit Embede, og da indtraadte et nyt Valg.

Lovsigemanden var skyldig „at sige Mænd Lov" (at segja lög mönnum). Det paalaa ham derfor nøie at kjende alle Lovbestemmelser, og han var for Lovens skriftlige Optegnelse at betragte som den levende Lovbog for Folket. Han skulde undervise dem, som henvendte sig til ham med Lovspørgsmaal, ikke alene paa Althinget, men ogsaa i sit Hjem, dog uden at være skyldig til forøvrigt at give noget Raad i Retssager, — og han skulde opsige Loven (segja lög upp), eller, efter at den var

[1]) „Meiri lutr manna." Det kan dog være tvivlsomt, om ikke hermed menes Fleerheden af Lagrettesmændene. Saaledes forstaar Dahlmann (Gesch. Dännemarks II, 190.) Stedet i Graagaas. [2]) Grg. 117. S. 211—217.

bleven skreven, forelæse den paa Althinget for Thingalmuen. Dette skede paa Tider, som han selv fandt passende, enten fra Lovbjerget eller i Lagretten, eller i den Kirke, som laa paa Thingvolden, og skulde Lagrettesmændene derved være tilstede. Den Deel af Loven, som handlede om Thingordenen (þingsköp), skulde opsiges hver Sommer paa den første Fredag i Thinget. Opsigelsen af den øvrige Lov skulde fordeles saaledes, at den hele blev foredragen paa tre paa hinanden følgende Althing, altsaa i Løbet af Lovsigemandens Embedstid. Ved Thingets Opløsning skulde han desuden fra Lovbjerget forkynde Tidsberegningen, Messer og Faster for det kommende Aar. Kunde han ved Lovens Opsigelse i et eller andet Stykke være tvivlsom, da var det ham tilladt at raadføre sig foreløbig med fem Lovmænd (lögmenn, lovkyndige Mænd) eller flere, som han selv tilkaldte; og deres Overlægninger vare hemmelige. Var Lovsigemanden ikke kommen til Althinget den første Fredag, før man gik til Lovbjerget, var han brødig tre Mark, og da kunde man vælge en anden Lovsigemand, hvis man vilde. Han havde en vis aarlig Løn (240 Alen Vadmel) af Lagrettens Kasse (lögréttufé) og dertil Halvdelen af alle de Bøder, som paa Althinget dømtes til det Offentlige. Naar Lovsigemanden havde havt sit Embede i tre Somre, skulde han den fjerde opsige Thingordenen paa den første Fredag i Thinget. Han var da fri for Lovsagnet (lögsaga), og Lagretten traadte strax sammen til et nyt Valg.

Døde han i sin Embedstid, skulde man tage en Mand af den Fjerding, hvor han havde hjemme, til at opsige Thingordenen paa næste Althing, og derpaa ufortøvet skride til Valg af hans Eftermand [1]).

At Lovsigemanden i Regelen valgtes blandt Goderne, er der al Grund til at antage, og han kunde ved Siden af sit Lovsagn ogsaa opfylde sine Forretninger som Gode hjemme i sit Hered. Derimod var det en Selvfølge, at han paa Althinget maatte lade sit Godord repræsentere ved en Anden.

Althingets Gang var følgende: Den første Fredag aabnedes Thingets Forretninger derved, at Lovsigemanden fra Lovbjerget foredrog Thingordenen, hvorpaa nyt Lovsigemandsvalg foretoges, hvis saadant skulde skee. Samme Dag udnævnte Goderne Dommerne i de fire

[1]) Grg. 116. S. 208—210. 117. S. 216 f.

Fjerdingsretter (fjórðungsdómar)[1]. Lysningen paa Lovbjerget af alle de Sager, som for Fjerdingsretterne vare stevnede, foregik om Fredagen og Løverdagen; den kunde ogsaa fortsættes om Mandagen, naar dette forud ved Thingordenen var afgjort. Lysningen maatte skee i Nærvær af Lovsigemanden og den større Deel af Thingalmuen[2]. Om Løverdagen, omtrent ved Middagstid, gik man i høitideligt Optog til Lovbjerget, Lovsigemanden i Spidsen og efter ham alle Goderne, hver med den af ham udnævnte Dommer. Dommernes Valg blev nu forkyndt, ligesom det og af Lovsigemanden blev afgjort, hvor enhver Fjerdingsret skulde have sit Sted paa Thingvolden. Derpaa begyndte den saakaldte Domsrydning (dómruðning), idet de sagførende Parter fremførte sine Indsigelser mod eller Forkastning af de udnævnte Dommere. Dette synes at have kunnet fortsættes saalænge som Lysningen af Sagerne var tilladt, altsaa i det Længste til Mandags Slutning, og hver Dag saalænge som Solen var paa Thingvolden. Naar dette var fuldbragt — i Regelen altsaa paa Tirsdag — lod Lovsigemanden med Klokkeringning kalde Fjerdingsretterne til deres Samlingssteder, og nu begyndte disse sin Dommervirksomhed, der fortsattes hver Søgnedag, medens Thinget var samlet, naar ikke Lagrettesmøder eller Lovsigemandens Tilsigelse til Møde ved Lovbjerget voldte Afbrydelse[3].

Thorsdagen den 14de Dag efter Althingets Aabning fandt Thingløsningen (þinglausn) Sted ved Lovsigemandens Forkyndelse fra Lovbjerget. Thingets Opløsning nævntes ogsaa Vaabentag (vápnatak)[4]. Om Althingstiden har kunnet forkortes eller forlænges, siges ikke i Loven; men har dette kunnet skee, da maa det have været afhængigt af Lagrettens Bestemmelse.

Der gaves saaledes paa Island aarlig tre ordentlige Thing (skapþing)[5], nemlig: Vaarthing, Althing og Leid. At Althinget faldt mellem de tvende Heredsthing, var ikke uden Hensigt indrettet. Paa Vaarthinget foiedes nemlig de nodvendige forelobige Foranstaltninger til Althingets Afholdelse, og Leiden synes især at have været, for at her alle paa Althinget fattede Beslutninger eller fældede Domme

[1]) Grg. 20. [2]) Grg. 21. [3]) Grg. 24. 25. 28. [4]) Rafnkel Freysg. S. (Isl. Udg.) Side 19. Grg. 47. 48. S. 83. [5]) Grg. 82 S. 140.

kunde blive de hjemmesiddende Heredsmænd forkyndte, og Forholdsregler tagne til deres Udførelse i de enkelte Thing.

Den hele nu beskrevne Thingindretning, der stod i den nøieste Forbindelse med Godeverdigheden og støttede sig til denne, grundlagdes med selve den islandske Stat i Hedendommen. De Afændringer, den efterhaanden undergik i Islands Uafhængighedstid, deels ved Christendommens Indførelse og deels ved andre Omstændigheder, vare i Grunden uvæsentlige. De kunne overhovedet skjønnes af selve Beskrivelsen, der fremstiller den, saaledes som den var ved Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, da den havde vundet fuldkommen Fasthed, og Statsindretningen i det Hele var i sin bedste Blomstring.

32.

Den islandske Kirkes Stilling til Staten under Frihedstiden.

Christendommen blev antagen som Landsreligion paa Island ved en Althingsbeslutning Aar 1000[1]). Men Kirkeforfatningen kom først efter længere Tids Forløb i en fast Orden, og endnu længere varede det, før den fik noget egentlig hierarchisk Præg.

Skjønt Christendommen virkede kraftigen til Sedernes Formildelse allerede i den næste Menneskealder efter sin Indførelse, havde den dog overhovedet paa Island, ligesaalidet som i Norge, nogen væsentlig Virkning paa Statsforfatningen i de første 200 Aar. Den rokkede ikke Godernes verdslige Stilling i Samfundet, om den end berøvede Godordet dets religiøse Betydning. Den affondrede heller ikke for det første Geistligheden fra det øvrige Folk som en egen Stand i Staten. Grændsen mellem Klerk og Lægmand var gjennem næsten hele den nævnte Tid fast umerkelig, og ingen væsentlige Særrettigheder indrømmedes Geistligheden. Med Kirkers Bygning synes det at have gaaet meget hurtig. Goderne begyndte, og de rige Bønder fulgte i deres Spor. Men man saa de christne Gudshuse ganske fra samme Standpunkt, som man før havde seet de hedenske. Enhver Kirke var en Eiendom for Opretteren og hans Æt. Eieren ansaa sig vel skyldig til at vedligeholde den og Gudstjenesten ved samme. Men han forbe-

[1]) Islendingab. Kap. 7.

holdt sig ogsaa paa den anden Side Styrelsen af dens Indtægter og af det den tillagte Gods, samt Valget af den Prest, som skulde sørge for Gudstjenesten. Saaledes bleve alle Islands Kirker enkelte Mænds private Eiendom, og den mest udstrakte Patronatsret blev Eierne til Deel. Kirkeeierne lode sig i Førstningen endog selv hyppigen oplære og indvie til Prester ved sine Kirker, og især synes dette at have været Tilfælde med Goderne, hvilke paa denne Maade stræbte fremdeles at forbinde den geistlige Myndighed i sin Kreds med den verdslige. Naar Kirkeeierne ei selv vilde overtage det prestelige Kald, saa lode de paa egen Kostning en Prest oplære og indvie, hvilken da senere var skyldig at holde den Overeenskomst, som Kirkeeieren havde sluttet med ham om Gudstjenestens Udførelse. Andre foretrak at leie allerede indviede Prester aarviis eller for længere Tid til sine Kirker, og denne Leie ansaaes da efter Loven ganske som enhver anden Overeenskomst [1]. Landet blev senere deelt i Kirkesogne, og allerede 1097, altsaa tidligere end i Norge, blev ved en Althingsbeslutning Tienden indført [2]. Men hverken det ene eller det andet frembragte for det Første nogensomhelst Forandring i Presternes Stilling, ligesaalidet som det Forbud, som ved Slutningen af det tolvte Aarhundrede udgik fra Nidaros's Erkebiskop mod Godordets Forbindelse med Presteembedet [3]. De islandske Prester bleve igjennem hele Fribedstidsrummet, forsaavidt som de ikke selv vare Kirkeeiere, rene Leiemænd, uden al Stands- eller Embedsselvstændighed.

Hvad som imidlertid, under disse mindre gunstige Omstændigheder, hævede og opretholdt den islandske Geistlighed i den almindelige Mening, var den Anseelse og Myndighed, hvilken dens Overhoveder Biskopperne efterhaanden erhvervede sig i Statssamfundet. De første Biskopper paa Island vare omreisende Udlændinger, Engelskmænd og Tydskere, hvis Virksomhed neppe strakte sig stort udenfor deres Kalds allernødvendigste Fordringer. Men 1056 fik Landet sin første indfødte Biskop, og 1105 blev det deelt i to Biskopsdømmer [4]. Skaalholts Biskopsdømme omfattede den søndre, østre og vestre Fjerding, Holes

[1]) Grg. 4. 6. S. 17. 20. [2]) Hungrvaka Kap. 6. Isl. Ann. S. 50.
[3]) Erkebiskop Eriks Brev til Islændingerne c. 1190. Dipl. Isl. 1 No. 72. S. 289 ff. [4]) Hungrv. Kap. 2. 6.

den nordre Fjerding. Hermed kom den islandske Kirkeforfatning paa en fast Fod, og da de første indfødte Biskopper vare Mænd af udmerkede Evner og Kundskaber og derhos af de bedste og mægtigste Ætter paa Øen, saa vandt de snart en udstrakt Indflydelse.

Den islandske Kirke regnedes vel lige fra sin Oprindelse for en Afdeling af den norske. Men saalænge denne ikke havde noget eget geistligt Foreningspunkt, udviklede hiin sig i Grunden fuldkommen selvstændigt. Først da den norske Kirke i 1152 fik sin egen Metropolitan, traadte den islandske Kirke i et Afhængighedsforhold til den nidarosiske Erkebiskop, hvilket blev strengere, alt eftersom Katholicismens hierarchiske Grundsætninger gjorde sig meer og meer gjældende.

De islandske Biskopper valgtes oprindelig af sit Biskopsdømmes Geistlighed og Bønder [1]) og modtoge sin Indvielse af den norske Kirkes Metropolitan, — først Erkebiskoppen af Bremen, siden Erkebiskoppen af Lund og endelig Erkebiskoppen af Nidaros. De besad den øverste kirkelige Myndighed i Landet. Hver Biskop havde Overopsyn med alt Gudstjenesten vedkommende i sit Biskopsdømme og kunde til Ordningen af derhenhørende Gjenstande kalde hver sine underordnede Sogneprester, hvilke i alt Geistligt vare dem Lydighed skyldige, til Prestemøder. Aarligen samledes i Regelen begge Biskopper paa Althinget og dannede her, i Spidsen for de sammesteds tilstedeværende Prester, et Slags Repræsentation for Geistligheden. I Lagretten vare, som ovenfor sagt, begge Biskopper selvnævnte Medlemmer; og i den Tid, da Goderne endnu kunde være Sogneprester, havde Geistligheden ogsaa blandt Goderne sine faste Repræsentanter i Lagretten, ligesom overhovedet Intet synes at have været i Veien for, at Geistlige ogsaa kunde være blandt dennes tilkaldte Medlemmer. Baade Maaden, hvorpaa de islandske Biskopper valgtes, og deres Familieforbindelser med Statens verdslige Høvdinger, og endelig deres Stilling i Lagretten maatte naturligen knytte dem paa det nøieste til Folket, og dette Forhold voldte udentvivl, at de længe, deres store Anseelse uagtet, afholdt sig fra enhver Stræben efter at affondre Kirken fra Staten.

Men denne Tingenes Orden stemmede ikke med de hierarchiske Grundsætninger, som den norske Kirkes Metropolitan havde antaget og

[1]) Finn. Joh. Hist. eccl. Isl. I, 103.

søgte at gjennemføre. I det trettende Aarhundrede begyndte Nidaros's Erkebiskop at gjøre Indvendinger mod det paa Island brugelige Biskopsvalg som ucanonisk og paastod Ret til at besætte de islandske Biskopsstole, uafhængig af det islandske Folks og den islandske Geistligheds Stemme, blot efter Samraad med sin egen Kathedralkirkes Chorsbrødre. Dette var vistnok ikke efter Islændingernes Sind. Men at sætte sig op imod Metropolitanmyndigheden var en betænkelig Sag, og mod Frihedstidens Slutning drev Erkebiskoppen, hjulpen af de da paa Øen rasende indre Uroligheder, sin Paastand igjennem [1]).

Følgen var, at nu Biskopper, der ei vare Islands Indfødte, gjentagne Gange der bleve tilskikkede, endog med Tilsidesættelse af Islændingernes lydelig udtalte Ønske. Men disse Biskopper vare netop, som fremmede for Landsfolket og dets borgerlige Indretninger, skikkede til at virke i Hierarchiets Aand. Herved banedes Veien til en gjennemgribende Forandring i Islands Kirkeforfatning, som imidlertid først efter den gamle verdslige Statsfriheds Tilintetgjørelse og Islands Underkastelse under Norges Kongedømme traadte i Kraft.

33.

Lovgivningsmyndighedens Udøvelse paa Island under Frihedstiden.

Ved Oprettelsen af den islandske Stat fastsattes, at der skulde være een Lov for det hele Folk. Som saadan almindelig Landslov vedtoges den, som Ulfljot havde sammensat efter norsk Mønster (Ulfljóts lög), og Myndigheden til at gjøre Forandringer i og Tillæg til denne oprindelige islandske Lov lagdes i Lagrettens Hænder.

Hos Lagretten hvilede altsaa den lovgivende Myndighed. Den indbefattede foruden Myndigheden til at udbedre den engang vedtagne Lov (rétta lög sín) og give nye Love (gera nýmæli) ogsaa Myndigheden til at fortolke Loven (greiða lögmál, gera lögskil) samt meddele Benaadning for idømt Straf (sýkna leyfi) og Tilladelse til mindeligt Forlig i Sager, som efter Loven

[1]) Keyser Den norske Kirkes Hist. 1, 403. 405 ff.

skulde afgjøres ved Dom (sátta leyfi), begge Dele under Eet nævnt Tilladelser (lof, leyfi).

For at hvilkensomhelst Tilladelse kunde ansees lovlig given, fordredes ikke alene fuldkommen Eenstemmighed i Lagretten — Alle vare skyldige at sige enten ja eller nei —, men ogsaa stiltiende Samtykke af alle de udenfor Lagretten værende Thingmænd. Hvis ikkun een eneste Mand i eller udenfor Lagretten gjorde formelig Indsigelse (verja lýriti), ansaaes Tilladelsen for negtet.

Ved Lovfortolkning derimod — naar der fandt Uenighed Sted om Lovens Bestemmelse i et vist Retstilfælde, eller naar i senere Tider den skrevne Lovs Udtryk om et saadant Tilfælde blev forskjellig tydet, — da gjaldt Stemmefleerhed. Hver Lagrettesmand af Midtpallen skulde først raadføre sig med sine tvende Tilkaldte og derpaa særskilt sige sin Mening. Vare Stemmerne lige deelte, gjorde Lovsigemanden Udslaget. I dette Tilfælde og overhovedet, naar det mindre Tal af Stemmerne var tolv eller flere (d. e. en Fjerdepart eller derover af den midterste Bænks verdslige Medlemmer), skulde begge Parter aflægge Ed (vé-fangseiðr), at de troede det at være Lov, som de stemmede for. Af Fleertallet skulde dog kun saa mange aflægge denne Ed, som Mindretallet udgjorde, eller een eller to flere, hvis Lovsigemanden var i Mindretallet. Var dette under tolv, faldt al Ed bort. Den Lovfortolkning, som havde faaet Fleerheden for sig, blev derpaa fremsagt med Vidner, og alle Lagrettesmænd skulde nu give den sit Samtykke, hvorpaa den forkyndtes fra Lovbjerget[1]).

Med Hensyn til Lovforandringer eller Vedtagelse af nye Love, da er det ikke klart, hvad enten den første eller den anden af de ovenomtalte Fremgangsmaader har været anvendt, — enten Eenstemmighed i og udenfor Lagretten har været krævet, eller Stemmefleerhed gjort Udslaget. Af den gamle islandske Lovs Udtryk skulde man maaskee snarest slutte det sidste.

Hvad den kirkelige Lovgivning eller Christenretten angaar, da gjaldt for dens Vedtagelse de samme Former som for den verdsliges, kun at Forslagsretten her, i Regelen idetmindste, synes at have hvilet hos Biskopperne.

[1]) Graagaas 117 S. 212 ff.

Den første islandske Lov, eller den saakaldte Ulfljots-Lov, undergik i Tidens Løb mange og store Forandringer. Christendommens Indførelse krævede saaledes en Tillempning af hele Loven efter den nye Tros Grundsætninger. Lovens Omfang, som neppe oprindelig var meget stort, udvidedes efterhaanden betydelig. Alligevel bevaredes den i det mundtlige Sagn, indtil Lovsigemanden Bergthor Rafnssøn i Aaret 1117 foreslog og paa Althinget fik vedtaget dens skriftlige Optegning. Udførelsen heraf blev overdraget samme Bergthor tilligemed Høvdingen Haflide Maarsson, hvilken sidste afholdt Omkostningerne og laante sit Huus til Arbeidet. De toge flere lovkyndige Mænd til Hjælp, og allerede det følgende Aar 1118 blev en betydelig Deel af Loven oplæst paa Althinget og modtagen med eenstemmigt Samtykke [1]).

Saaledes fremkom Islands første Lovbog, hvilken siden betragtedes som den egentlig authentiske, forsaavidt ikke Forandringer og Tillæg vare vedtagne. Siden fremstod ved privat Virksomhed flere skrevne Lovsamlinger (lögskrár, skrár) ved Siden af hiin, Lovsamlinger, hvilke i mange Henseender bleve fuldstændigere; men da disse ikke foretoges efter nogen almindelig Plan, saa indsneg sig Uovereensstemmelser mellem dem, der voldte Forvirring. Dette fremkaldte den Bestemmelse, at i saadanne Tilfælde Biskoppernes Lovbøger skulde følges, og hvis disse ikke heller stemmede indbyrdes, da den af dem, som med Hensyn til det omspurgte Tilfælde udtrykte sig udførligst, eller, saafremt den ene i dette Stykke ikke havde noget Fortrin for den anden, da den skaalholtske, — dog saaledes, at den ved Haflide besørgede stedse skulde ansees for den egentlige Rettesnor [2]). Samlingen af den islandske Fristedstids Love er nu almindelig kjendt under Navnet Graagaas (Grágás), et Navn, hvis Ælde imidlertid er høist uvis [3]).

Sin ældste skrevne Christenret fik Island næsten samtidig med sin verdslige Lovbog. Biskopperne Thorlak af Skaalholt og Ketil af Hole sammensatte den, og den blev 1123 lovtagen paa Althinget [4]).

[1]) Islendingab. Kap. 10. [2]) Grg. 117 S. 213. [3]) Konrad Maurer Graagaas, i Ersch u. Grubers Encyklopädie 1 Sect., Bd. 77, S. 1—136. [4]) Hungrv. Kap. 11. Finn Joh. I. 106.

34.

Den dømmende Myndigheds Udøvelse paa Island i Frihedstiden.

Den dømmende Myndighed udøvedes paa Thingene, dog ikke af samtlige Thingmænd, men af visse paa Thingene nedsatte Retter (dómr, dómar), hvis Medlemmer, Dommere (dómandi, dómendr), tilnævntes af Goderne blandt Thingmændene.

De ordentlige Retter vare tre Slags: Vaarthingsretter (várþingsdómar), Fjerdingsretter (fjórðungsdómar) og Femterretten (fimtardómr). Det første Slags var Underretter, det andet Overretter, og Femterretten den høieste Domstol. Hvert Slags holdtes kun een Gang aarlig, det første Slags paa Vaarthinget, de to andre paa Althinget. De dannedes alle tre særskilt for hvert Thing, og deres Virksomhed strakte sig ikke udenfor vedkommende Things Samværen. Kun de ubetydeligere Sager, der gik ud paa en mindre Bod, skulde nødvendig behandles paa Vaarthinget; de betydeligere Sager derimod kunde, hvis Sagsøgeren foretrak dette, stevnes lige til vedkommende Fjerdingsret paa Althinget[1]). For Femterretten kom deels de Sager, som vare did henskudte fra en Fjerdingsret, hvor de paa Grund af større Meningsulighed ei kunde komme til Afgjørelse, deels alle Sager, som angik større Brud mod Retsordenen paa Althinget f. Ex. løgnagtigt Vidnesbyrd, Bestikkelser og Lignende[2]). Overhovedet gjaldt, ligesom i Norge, den Regel, at enhver Sag endelig afgjordes ved den Ret, for hvilken den fra først af var stevnet, hvis Dommen her fældedes eenstemmig eller med en vis Stemmefleerhed; kun i modsat Tilfælde gik den til den høiere Rets Afgjørelse.

Vaarthingsretterne dannedes paa følgende Maade: De tre Samthingsgoder, som forestode et vist Thing, de nemlig, som havde gammelt Godord i Thinglaget, nævnte, naar Thinget var samlet, hver blandt sine Thingmænd eller Tredjingsmænd tolv Dommere. Disse tre Tylvter dannede da Retten (dómr), der havde at dømme i alle paa dette Thing forekommende Retssager. Sagsøgeren (sækjandi) og Sagvergeren (verjandi) i enhver Sag havde derpaa at forkaste de

[1]) Grg. 57 jvfr. 60 S. 109. [2]) Njaals S. Kav. 98. Grg. 44.

Dommere, mod hvis Skikkethed til at domme i Sagen de havde lovlige Grunde at anføre. Dette kaldtes Domsrydning (dómsruðning, at ryðja dóm). Vedkommende Gode havde da at nævne en ny Dommer i den forkastedes Sted. Naar dette var skeet, sattes Retten, og Sagerne foretoges i den Orden, som ved Lodkastning bestemtes. Efter at Dommerne havde hørt Klage (sókn) og Forsvar (vörn), samt de fra begge Sider fremførte Beviser (gögn), aflagde de, forsaavidt de første Gang sad i Retten, førend der skredes til Dommens Afsigelse, en fastsat Dommered. De havde at dømme den Sagsøgte fældet (sekan) eller fri (sýknan). Vare de af ulige Mening, da havde dette ingen Indflydelse, forsaavidt Mindretallet var under sex. Disse vare nemlig da skyldige at samtykke den af Fleerheden fældede Dom, hvilken ligefuldt kundgjordes som eenstemmig. Men hvis Mindretallet var sex eller derover, da skredes til det saakaldte Vefang (véfang), idet nemlig de Dommere, der vare af een Mening, toge Sæde sammen, og det ene Parti opfordrede det andet til at sverge Vefangsed (véfangseiðr), at de ansaa sin Dom for at være den lovlige. Naar dette var skeet, hvilket nævntes: „at véfengja mál," var Sagen dermed henskudt til Afgjørelse i vedkommende Fjerdingsret[1]).

Fjerdingsretterne vare, som Navnet allerede antyder, fire, een for hver Landsfjerding, og almindelig kaldte efter disse (Norðlendingadómr, Austfirðingadómr o. s. v.). Oprindelig havde de, som det lader, staaet i Forbindelse hver med et Fjerdingsthing; men ved Althingets Oprettelse, eller ganske kort efter, bleve de henlagte under dette. Hver Fjerdingsret bestod af ni Dommere, udnævnte af Fjerdingens ni Goder med gammelt Godord, saaledes nemlig at hver Gode nævnte een blandt sine paa Althinget tilstedeværende Thingmænd eller Tredjingsmænd. Nordlændingefjerdingens tolv Godord regnedes ved denne Leilighed blot for ni. Domsrydningen øvedes, Sagernes Orden fastsattes og Sagførselen foregik ligesom ved Vaarthingsretterne. Naar den egentlige Sagførsel i en Sag var tilende, havde hver af Parterne at vælge sig en blandt Dommerne til at gjentage hans Sag — hvilket kaldtes máls reifing, at reifa mál, og den, som gjentog den, nævntes reifingarmaðr. Efter at denne Gjentagelse havde fundet

[1]) Om Forretningsordenen paa Vaarthinget see Grg. 56—59.

Sted, og Dommerne, forsaavidt de for første Gang sad i Retten, havde aflagt Dommereden, — saa skredes til Doms Afsigelse. Dommerne havde at fælde eller frikjende. Dommen forkyndtes af den, der havde gjentaget (reift) Sagen for den vindende Part, og alle Dommerne skulde give sit lydelige Samtykke (gjalda samkvæði sitt). Den forkyndtes som eenstemmig, om endogsaa Meningsulighed fandt Sted, naar Mindretallet var under tre. Var det derimod tre eller flere, da skredes til Vefang paa samme Maade som ved Vaarthingsretterne, og Sagen henskjødes til Femterrettens Afgjørelse[1]).

Femterretten (fimtardómr) blev ikke oprettet paa samme Tid som Althinget, men først i Aaret 1004[2]). Den var een for det hele Land. I Femterretten nævntes ni Mænd af hver Fjerding, een nemlig for hvert gammelt Godord ligesom til Fjerdingsretterne, og desuden tre Mænd af hver Fjerding for de nye Godord, saaledes at samtlige tilnævnte Dommere udgjorde fire Tylvter eller 48. Dette skede strax efter Udnævnelsen til Fjerdingsretterne, og den Mand kunde ikke nævnes i Femterretten, som allerede var nævnt i en af Fjerdingsretterne. Femterretten havde sit Sæde paa samme Sted som Lagretten, og skulde enhver Gode, idet han indførte den af ham nævnte Dommer, sverge Ed, at han havde nævnt den, som han ansaa mest skikket. Sagernes Orden afgjordes som i de øvrige Retter ved Lodkastning. De sagførende Parter aflagde Ed, at de hver for sig ansaa sin Sag for retfærdig, og derpaa havde Anklage og Forsvar Fremgang. En almindelig foreløbig Domsrydning fandt her ikke Sted; men for hver enkelt Sag havde, før Dommen afsagdes, først Sagsøgeren og dernæst Sagvergeren, uden at angive nogen særlig Grund, at forkaste hver sex Dommere. Undlod den sidste dette, da skulde Sagsøgeren forkaste alle tolv, under Straf af Sagens Fortabelse. Ikkun tre Tylvter eller 36 skulde nemlig dømme i enhver Sag. De forkastede Dommere forlode sine Sæder, men bleve dog inden Rettens Indhegning eller Domringen, som den kaldtes. Sagen blev nu gjentagen (reifð) for begge Parters Vedkommende ligesom ved Fjerdingsretterne, og kunde en af de forkastede Dommere udføre dette for hvilkensomhelst af Parterne, uagtet han ikke kunde dømme i Sagen. Endelig aflagde alle Dommerne, før de skrede

[1]) Grg. 20—42. [2]) Njaals S. Kap. 98. Islnb. Kap. 8.

til Dommens Afsigelse, den saakaldte Femterretsed (fimtardóms eiðr), at de vilde dømme, hvad de ansaa for Lov, og at de ikke havde taget eller vilde tage Bestikkelse. Dommen gik ogsaa her ud paa Fælden eller Frikjenden. Fandt Meningsulighed Sted, raadede Fleertallet. Vare Stemmerne lige deelte, da gjaldt deres, som fældede den Anklagede, undtagen i Vefangssager, hvor Lodkastningen gjorde Udslaget[1]).

Foruden de ovennævnte Retter gaves endnu paa Althinget en Presteret (prestadómr), som havde at dømme i reen kirkelige Sager, hvor Biskoppen optraadte som Sagsøger mod en af sine undergivne Prester. Denne Ret dannedes af tolv Prester, tilnævnte af Biskoppen, og den havde sit Sæde i Kirken paa Thingvoldene. Presteretten synes imidlertid kun at have været sat for Tilfældet og saaledes at maatte ansees som en overordentlig Domstol[2]).

35.

Landsstyrelsen paa Island under Frihedstiden.

Middelpunktet for den islandske Landsstyrelse var, som vi have seet, Lagretten. Men dennes Virksomhed indskrænkede sig mest til Lovgivningen, og desuden var den ikke samlet oftere end een Gang aarligen, og da kun i fjorten Dage. I den hele lange Mellemtid, fra Althing til Althing, manglede ganske en Centralstyrelse. Denne store Mangel udfyldtes høist ufuldkomment ved en Lokalstyrelse, i hvilken Goderne udgjorde den egentlig virkende Kraft.

For Thinglaget dannede dets Goder, og fortrinsviis de tre med gammelt Godord, i Forening den styrende Magt. Denne fremtraadte imidlertid sjælden som virkende udenfor de tvende aarlige Heredsthing. I Mellemtiden manglede ogsaa her en fast sammentrængt Thinglagsstyrelse. Først i den enge Kreds, der omgav hvert enkelt Godord, fandtes en stadig overordnet Styrelse, der øvedes af Goden d. e. Godordets Ihændehaver, enten, hvis han var Eneeier, paa egne Vegne alene, eller, i andet Fald, paa samtlige Eiermænds Vegne.

[1]) Grg. 43. 45—47. [2]) Grg. 6 S. 21.

Godens Stilling som Styrer i sin Kreds af Thingmænd var af en særlig Natur. Hans Myndighed grundede sig ikke paa Overdragelse fra nogen høiere Statsmagt, men paa Fødsel, Kjøb eller Afstaaelse. Han erkjendte ikke heller over sig nogen anden Magt end Loven, hvilken kunde siges at udgaa fra samtlige Landets Goder i Forening. Han havde Opsyn med denne Lovs Efterlevelse blandt sine Thingmænd og skulde hjælpe enhver af disse til Ret ved at paasee de fældede Domme udøvede og den offentlige Ro og Sikkerhed overholdt. Han var i flere Henseender at ansee som en Formynder for sine Thingmænd, og det ikke alene i Menighedsanliggender, men ogsaa i personlige Forholde. Det paalaa ham kraftig at understøtte enhver af sine Thingmænd, der kunde have Sag med en anden Godes Thingmand, deels ved at hjælpe ham til de nødvendige Beviismidler, deels endog ved selv at optræde som Sagsøger eller Sagverger paa hans Vegne[1]). Den Goden tillagte Virksomhed i hans Kreds var overhovedet saa udstrakt, at den næsten kunde siges at røre alle Forholde, der ikke vare reent huuslige, og det almindelige Navn paa hans Myndighed, manna forráð d. e. Raaden for eller Sørgen for Mændene, — vidner om dens høie Betydning i Folkemeningen.

Men denne store Myndighed fandt paa den anden Side ogsaa i visse Forholde en Modvegt, der ei tillod den at blive altfor trykkende. Først øvede nemlig Goderne, og især de, der tilhørte eet og samme Thinglag — de saakaldte Samthingsgoder — et Slags indbyrdes Tilsyn med hinanden. Dernæst strakte ethvert Godords Omraade sig ikke over nogen fast begrændset Landsdeel, saaledes at alle der Bosatte vare uforanderlig bundne til samme Godord. Thinglagets Inddeling i Tredjinger fandt, som allerede ovenfor berørt, egentlig kun Sted for Repræsentationens Skyld til Thingene og faldt ikke sammen med Godordenes egentlige Omraade. Enhver Beboer af Thinglaget havde tvertimod Frihed til at sige sig i Thing med hvilkensomhelst af Thinglagets Goder, som vilde modtage ham[2]). Den Thingmand altsaa, som fandt sig trykket af sin Gode, kunde, naar han vilde, unddrage sig Trykket og finde en anden Verge. Videre havde Goden ogsaa i Almindelighed inden sit eget Godords Kreds Mænd, der formaaede at holde et skarpt

[1]) Grg. 77. 107. [2]) See ovfr. S. 260.

Øie med hans Brug af Myndigheden. Disse Mænd kunde deels være hans Medeiere af Godordet, deels, og det maaskee endnu oftere, Bønder uden Godord, hvilke i Rigdom og Anseelse fuldkommen kunde maale sig med, ja vel endog overgik Goden selv, og hvis Omdømme han ikke turde oversee. Endelig kunde Goden, ligesaavel som enhver anden, sagsøges og domfældes for Lovovertrædelser[1]). Vel var det ikke altid saa let for den ringe Thingmand at reise Sag mod sin Gode. Men saa gaves der oftest i eller udenfor hans Kreds Mænd, der baade havde Evne og Villie til at paatage sig den Forurettedes Sag, — og Goden var da udsat for at blive dømt fra Godordet eller for at undergaa endnu haardere Straf. Alle disse Omstændigheder tilsammentagne maatte nødvendigviis gjøre Goderne varsomme i Brugen af den store Myndighed, som Loven lagde i deres Hænder, og omhyggelige for at bevare sine Thingmænds Velvillie og Tillid.

Med Godordet var forenet visse Indtægter, som for den Tidsalder ikke synes at have været ganske ringe. Den Indtægt, Goden i Hedendommen havde som Tempelforstander, bortfaldt ved Christendommens Indførelse. De øvrige bestode væsentlig i Andeel af Thingfarekjøbet[2]), af visse Bøder og af forbrudt Gods, samt i Betaling for visse Retshandlinger, som Ingen uden Goden efter Loven kunde udføre[3]), — og den Fordeel fulgte i den christelige Tid Godens Indtægter, at der af dem ikke svaredes Tiende[4]).

Uagtet saaledes Styrelsen af Menighederne i det Vigtigere hvilede hos Goderne, saa var dog Folket heller ikke ganske udelukket fra Deeltagelse deri, og for denne Sags Skyld fandt Reppsinddelingen Sted, hvilken næsten synes at have været eiendommelig for Island.

Alt Landsfolket deelte sig nemlig i Repper (hreppr, Flt. hreppar), hver bestaaende af mindst tyve Bønder eller Huusfædre, alle i den Stilling, at de kunde betale Thingfarekjøb. En saadan Kreds skulde altid dannes af de nærmest Samboende, men havde, da Antallet af Medlemmerne egentlig afgav Delingsgrunden, ingen fast geografisk Grændse. Flere Repper kunde med Lethed slaaes sammen til een, naar Omstændighederne fordrede det, og modsat den ene deles, naar Bøndernes

[1]) See f. Ex. Grg. 54. 56. 58. 64. 81. [2]) Grg. 23. [3]) Grg. 49. 51. 62. 67. [4]) Grg. 255 S. 206.

Antal var stort nok dertil, ligesom og Overflytninger kunde foretages af enkelte Bønder fra den ene i den anden. Hver Repp havde sin særlige Menighedsstyrelse, der deels øvedes af Reppsbønderne selv, samlede til Reppsmøde (hreppsfundr), deels af visse saakaldte Soknarmænd (sóknarmenn), der ved Valg eller Lodkastning udnævntes af og blandt Reppsmændene.

Reppsmøderne vare deels ordentlige paa visse fastsatte Tider, — deels overordentlige. Af de første nævnes: et i Langefasten, et strax efter Vaarthinget og et om Høsten nær under Vinteren[1]). De overordentlige samledes, saa ofte nogen Reppsmand behøvede det, og tilsagdes da ved et omsendt Kors. Hver Huusbonde var skyldig at indfinde sig paa disse Møder eller at sende en skjellig Mand i sit Sted. De synes ikke at have været holdte paa nogen bestemt Plads. Hvad fortrinsviis paa disse Reppsmøder forhandledes, var Alt vedkommende de Fattiges Forsørgelse, Fordelingen af Menighedsbyrderne og den indre Orden. I Forbindelse med disse Møder stode Reppsretter (hreppsdómr, — ar), der dømte i Sager, der laa under Reppsstyrelsen.

Soknarmændene vare fem i Tallet, og hertil kunde, naar Reppsbønderne derom enedes; gjerne vælges Mænd inden Reppen, som ei vare Jordeiere eller Jordbrugere. De vare Menighedens Fuldmægtige og havde i denne Egenskab at sagsøge Landstrygere og Ugjerningsmænd, der kunde have slaaet sig ned i Reppen, — at besørge Uddelingen af den Tiendedeel, som tilkom de Fattige, og af andre milde Gaver til disse, — at overvære Edsaflæggelser o. s. v.[2]).

Reppen dannede derhos en Forening til Sikkerhed for Medlemmernes Eiendom i Ulykkestilfælde, som Huusbrand og Kvægtab. Naar saadant nemlig uforskyldt rammede en enkelt Reppsmand, saa vare de øvrige skyldige at erstatte ham hans Tab indtil et vist Beløb for hver[3]).

Reppsindretningen dannede egentlig den eneste reen demokratiske Bestanddeel af den islandske Samfundsorden. Men dens Virksomhed strakte sig, som sees, ikke udenfor Samfundets engeste Kredse.

Da Island ved sin afsondrede Beliggenhed og særegne Natur var

[1]) Arnesens Isl. Rettergang S. 355—359. [2]) Grg. 234. 235. S. 171—179. 256. S. 208. 209. [3]) Grg. (arnam. Udg) 1, 458 ff.

temmelig sikkret for fiendtlige Angreb fra uden, tiltrængtes ikke noget Landevern eller nogen dermed forbunden Skatteudredelse af Folket. Dette havde blot at bidrage, hvad der krævedes til den simple Statsindretnings Opretholdelse. Til dette Oiemed gav hver Bonde, hvis Eiendom og Jordebrug eller anden Næringsdrift ikke afkastede under et vist Beløb, det saakaldte Thingfarekjøb (þingfararkaup), der synes at have været lige for alle, som betalte det, nemlig 10 Alen Vadmel aarlig for hver. Goderne havde at indkræve det, hver af sine Thingmænd. Det nyttedes til Godtgjørelse for dem af Thingmændene, som droge til Althinget, hvilke da selv Intet betalte, — samt for Goden selv, som altid skulde være der tilstede [1]).

Til Religionens Opretholdelse betaltes, som før omtalt, allerede i Hedendommens Tid af alle Tredjingsmænd en Tempeltold (hofstollr) til Tredjingshovet, hvilken Afgift tilfaldt Tredjingens Gode som Hovets Eier og Forstander [2]) Denne Afgift bortfaldt naturligviis efter Christendommens Indførelse, eller rettere ombyttedes med Tienden, der betaltes med en vis Deel af alt aarligt Erhverv. Tienden skiftedes paa sedvanlig Maade i fire Dele, af hvilke den ene tilkom Biskoppen, den anden Sognepresten, den tredie Sognekirken og den fjerde de Fattige. Denne Ydelse til Kirken var meget større end den til Staten [3]).

Til at bestride enkelte for det hele Land almindelige Behov, f. Ex. Lovsigemandens Lønning, tjente det Gods, som stod under Lagrettens Opsyn og Styrelse, og derfor nævntes Lagrettegods (lögréttufé) [4]). Dette tilveiebragtes, som det lader, især ved visse Bøder til det Offentlige, samt maaskee ogsaa ved Andeel af Thingfarekjøbet. At forøvrigt Lagretten, idetmindste med samtlige Althingsmænds Samtykke, har kunnet for særegne Tilfælde vedtage og paalægge overordentlige Ydelser til Staten, — dette kan neppe omtvivles. Men saadant har vistnok yderst sjælden fundet Sted.

[1]) Grg. 23. 89 S. 159. — Thingfarekjøbet tør vel antages ogsaa i Uafhængighedstiden at have været udredet med 10 Alen af hver Bonde, ligesom senere efter Underkastelsen under Norge (Jonsbok, Thegnskylda Kap. 1). [2]) Landnb. IV, 7, Ísl. sögur 1, 259 jvfr. 334. [3]) Grg. 255—260. S. 205—215. [4]) Grg. 116 S. 209.

36.

Den islandske frie Statsforfatnings Forfald og Undergang.

Et Overblik paa den nu fremstillede islandske Statsforfatning viser let, at patriarchalsk Hovdingemagt dannede dens Grundlag. Godemagten udgjorde dens egentlige Sjæl. Umiddelbart ovede Goderne den lovgivende og styrende Statsmyndighed, den første i Forening, den sidste særskilt hver i sin Kreds; middelbart øvede de den dømmende Statsmyndighed, nemlig gjennem Dommere, som de selv udnævnte.

En ioinefaldende Mangel ved denne i saa mange Henseender ellers merkelige Statsorden var Savnet af en bestandig tilværende Centralmagt, der paa een Gang kunde danne en sterk Samholdskraft i Staten og Udgangspunktet for den styrende Myndighed. Den Omstændighed, at Landet af selve Naturen var nogenlunde sikkret for Fiendeanfald udenfra, gjorde ikke en saadan Centralmagt overflødig. Den var ligesaa nodvendig til Forebyggelse af indre Splid mellem de mange jævngode Landsstyrere. Ikkun en høi Grad af Ærefrygt for Loven og for de af den foreskrevne Rets- og Styrelsesformer formaaede at bode paa Mangelen og at holde Staten samlet og selvstændig. Kjolnedes først denne Ærefrygt, veg den for Egennytte, Avind, Partihad og ustyrlig Ærgjerrighed, saa var derved Veien til Fordærvelse aabnet.

Der fandtes virkelig i det halvandet Aarhundrede, som fulgte nærmest efter Christendommens Antagelse paa Island, under den nye Troes og dens Forstanderes kraftige Paavirkning, en saadan Ærefrygt for Loven og dens Former, hvilken lod Staten blomstre under en kun sjælden afbrudt indre Fred. Men fra Midten af det tolvte Aarhundrede forandredes disse lykkelige Forholde, og Staten blev først et Bytte for Splid mellem sine Høvdinger og dernæst for fremmed Indflydelse.

Det var naturligt, at Godordet maatte være et Maal for enhver begavet, formuende og ærgjerrig Islændings Stræben. Var det end som oftest vanskeligt for den, der ei var Godeson, at erhverve sig et fuldstændigt Godord, saa kunde man ved Giftermaal, Kjøb eller paa anden Maade erhverve Deel i et saadant. Dette ledede, som det synes, først til en mindre gavnlig Udstykning af Godordene, der igjen senere drog efter sig en endnu skadeligere Sammenhoben af dem i enkelt Mands

eller Æts Hænder. Vare nemlig først Godordene udstykkede mellem mange Sameiere, af hvilke ikke alle besad den Formue eller de Egenskaber, som gjorde dem selvstændige i deres Stilling, aabnedes derved Adgang for enkelte hovedrige Mænd til at erhverve sig ved Kjøb Andeel i og dermed følgende Indflydelse paa flere Godord i forskjellige Dele af Landet og efterhaanden Enebesiddelsen af dem. Selv kunde nu vel en saadan Høvding ikke optræde som Gode for meer end eet Godord. Men han kunde lade de øvrige, som han eiede, repræsentere ved Mænd, hvilke han havde fuldkommen i sin Magt, for hvis Stemme han raadede, og hvis Virksomhed han kunde lede. Men var denne fordærvelige Vei først betraadt, gaves der ikke meer nogen Grændse for, hvor vidt den Ærgjerrige ved Penge, Underfundighed og Vold kunde drive sine Anmasselser, undtagen i den Modstand, han maatte finde af andre Høvdinger, der paa samme Maade havde hævet sig over sine Jævnlige. I Begyndelsen af det trettende Aarhundrede var det endog hermed kommet saavidt, at tre eller fire Ætter raadede næsten for alle Landets Godord.

Alt som Magten hos de Enkelte voxte, blev Partiaanden vildere og voldsommere. Allerede før Udgangen af det tolvte Aarhundrede saa man enkelte Høvdinger indfinde sig paa Althinget fulgte af flere Hundreder væbnede Tilhængere for ved disses Hjælp at drive sin Sag igjennem. Thingvoldene, ja selv Lagretten blev oftere Skuepladsen for blodige Kampe, medens i Herederne ofte hele Hære strede mod hinanden under fiendtlige Partihøvdingers Anførsel. Og alle disse blodige Kampe fegtedes ikke for nogetsomhelst høiere Statsøiemed, — de gjaldt kun personlige Fordele eller personlig Ærgjerrighed. I det trettende Aarhundrede bleve disse indre Uroligheder endnu vildere, og Antallet paa de Mænd, der havde Evne og Villie til at optræde som Midlere mellem Partierne og Talsmænd for Statens sande Tarv, blev stedse mindre.

Af disse Partikampe fremsprang ganske naturlig en Higen hos de stridende Parter efter at styrke sig ved Hjælp fra Udlandet, — og her var Stammelandet Norge nærmest.

Islændingerne havde aldrig ophørt at see i Norge sit ældre Fædreneland, og Nordmændene saa ligeledes i dem meer sine Landsmænd og Brødre end Fremmede. En levende Samfærsel fandt Sted mellem

Landene, og gamle Ætteforbund vedligeholdtes eller opfriskedes. Tidlig faldt det ogsaa Norges Konger ind at udstrække sit Herredømme over Island, — gjøre Øen til sit Skatland og Indbyggerne til sine Thegner, eller idetmindste bringe dem til at erkjende sin Overhøihed. Allerede Harald Haarfager skal have næret Planer til at underlægge sig Island ved at vinde dets Høvdinger; men disse Planer mislykkedes [1]). Andet kunde heller ikke ventes. Aarsagen til Islændingernes Udflytning var endnu i altfor friskt Minde. Sandsynligviis har Haralds Misnøie hermed fremkaldt hans Paalæg af Landøre for alle islandske Skibe, som søgte Norge, en Afgift, som vedblev gjennem hele Islands Frihedstid [2]).

Den næste norske Konge, som stræbte efter at underlægge sig Island, var Olaf Haraldssøn (1014—1030). Ved sin Iver for at sætte Christendommen paa en bedre Fod kom han i mangehaande Berørelser med Øens Høvdinger. Han lod ligefrem gjøre det Forslag paa Althinget, at Islændingerne skulde vedtage de Love, han havde faaet indført i Norge. Derhos krævede han af dem, at de skulde erkjende sig for hans Thegner og indrømme ham Thegngilde, d. e. de i Norge vedtagne Drabsbøder til Kongen, samt yde ham Nevgilde d. e. Personsskat, nemlig for hvert Hoved (nef, Næse) een Penning af det Slags, af hvilket ti regnedes paa een Alen Vadmel. Men dette Forslag blev efter nøie Overveielse eenstemmig forkastet [3]).

Underhandlingerne mellem Olaf og Islændingerne ledede imidlertid til en formelig Overeenskomst, hvorved de sidstes Ret i Norge og omvendt Nordmændenes paa Island udtrykkelig fastsattes. De vigtigste Punkter i denne Overeenskomst vare: Nordmændene og deres Konge skulde nyde Lov og Ret paa Island som de Indfødte. Islændingerne skulde i Norge nyde Haulds Ret, tage Arv efter Slægtninger til en vis Grad og ingen anden Told betale end Landøren, nemlig sex Felder og sex Alen Vadmel eller en halv Mark Sølv for hver fri Karl, samt gjøre det almindelige Vagthold i Kjøbstæderne. De skulde ikke være skyldige til Hærfærd med Kongen, uden naar Fiendehær angreb Norge, og Almenning var ude, og kun i dette Tilfælde kunde

[1]) Landnb. IV, 4. [2]) Isldb. Kap. 1. [3]) Snorre Olaf d. hell. S. Kap. 58. 133—135. 138. 146.

Kongen forbyde dem at fare hjem til Island. De skulde endelig have Lov til at nedsætte sig i Norge, naar de eiede Formue nok til at sørge for sig og sine [1]).

Ved dette Forbund mellem Landene forblev det længe, uden at nogen norsk Konge udstrakte sin Ret videre end derved fastsat. Forbindelsen mellem Landene vedligeholdtes, og Islændingerne søgte jævnligen til Norge. Mange af dem vandt stor Anseelse i de norske Kongers Hird og bleve deres haandgangne Mænd, uden dog derved at indlade sig paa Forpligtelser, der kunde være deres Fædrenelands Uafhængighed farlige.

Først Kong Haakon Haakonssøn (1217—1263) optog igjen Planen til Islands Underkastelse. Han opfordredes hertil ved den Anledning, som den islandske Stats indre Splittelse og Høvdingernes indbyrdes Avind frembød. Ærgjerrighed, Egennytte og Partihad havde nemlig nu saaledes overdøvet disses Følelser for Fædrenelandets Selvstændighed, at flere af dem ikke toge i Betænkning at tilsige den norske Konge sin Hjælp til at vinde Overherredømmet over Landet mod hans Løfte om til Gjengjæld at ville understøtte dem til at styrte deres Modstandere og hæve dem selv til Øens Styrere under sin Overhøihed. Ved Siden af disse for den norske Konges Sag vundne indfødte Høvdinger virkede de norskfødte Biskopper, som paa denne Tid bleve Island paatrængte, af alle Kræfter for Kongens Hensigter. Almuen endelig, træt og led af den evige Uro, vendte lidt efter lidt sit Haab mod en bedre Fremtid under en mægtig Konges kraftige Styrelse, der kunde lægge Baand paa Høvdingernes Overmod og indbyrdes Avind. Saaledes kom det omsider, efter mange Omvæltninger, idet snart det ene, snart det andet Parti havde Overhaand, dertil, at der i Aaret 1262 paa Althinget fattedes den Beslutning, at man skulde tilbyde den norske Konge Herredømmet over Landet [2]). De Faa, som for det første ikke vilde tiltræde denne Underkastelse, fulgte i Aaret 1264 Fleerhedens Exempel [3]).

Beslutningen toges i Lagretten og blev, som det heder, samtykket

[1]) Grg. 248 S. 195—197. NgL. 1, 437—438. [2]) Haakon Haakonssøns S. Kap. 313. Isl. Ann. 130. [3]) Isl. Ann. 134.

af Almuen ved Haandtag (með lofataki). Den var ledsaget af en Opgivelse af alle Landets Godord til Kongen.

Islændingerne skulde svare Norges Konge Skat og al undersaatlig Lydighed (þegnskylda), dog under følgende Betingelser: Ingen Stevninger ud af Landet skulde finde Sted uden ifølge Althings Dom. Til Lagmænd og Sysselmænd skulde kun Islændinger udnævnes, af de Ætter, som havde opgivet sine Godord. Sex Havskibe idetmindste skulde aarligen gaa fra Norge til Island. Islændingerne skulde have slig Ret i Norge, som de bedst havde havt, og Adgang til Arv sammesteds, hvorlænge denne end havde henstaaet. Landøren skulde ophæves for Islændingerne. De skulde nyde Fred og islandsk Lov. De skulde have en Jarl over sig, og han skulde være skyldig at holde Troskab mod Kongen og paasee Freden i Landet. Islændingerne skulde være Kongen tro, saalænge han holdt denne Overeenskomst, men være løste fra sin Troskabsed, hvis Overeenskomsten fra hans Side brødes [1]).

Saaledes blev da Island forenet med Norge under fælles Kongedømme paa Vilkaar, som man haabede skulde sikkre Folket en fortsat Selvstændighed, kun under noget forandrede Styrelsesformer.

37.

Islands Forfatning under Foreningen med Norge som den norske Konges Skatland.

Det var, som vi have seet, en af Bestemmelserne i Foreningsforbraget mellem Island og Norge, at en af Norges Konge udnævnt Jarl skulde paa Island repræsentere Kongedømmet og staa i Spidsen for Landsstyrelsen. Denne Bestemmelse stod imidlertid ikke længe ved Magt. En af Islands anseeligste Høvdinger, Gissur Thorvaldsson, udnævntes vel allerede i 1258 til hiin Verdighed, altsaa endnu før Foreningen med Norge eller Underkastelsen under det norske Kongedømme var fuldkommen vedtagen af Islændingerne. Men Jarlen synes ligesaalidet at have kunnet vinde Kongens som sine Landsmænds Tillid. Kongelige Udsendinger grebe ideligen ind i hans styrende Virksomhed, og de andre indfødte Høvdinger misundte ham og viiste sig ideli-

[1]) NgL. 1, 460—461.

gen gjenstridige mod ham. Gissur Thorvaldsson's Jarledømme var igrunden en blot og bar Skinmyndighed. Og da han i 1268 trak sig tilbage og samme Aar døde, saa blev Jarledømmet for Fremtiden ubesat, og det ved en stiltiende Overeenskomst mellem Norges Konge og Landsfolket.

Fra nu af blev Landsstyrelsen paa Island overladt til Sysselmænd, hvilke udnævntes af Kongen blandt de mest anseelige Islændinger, nemlig blandt dem, som stammede fra de gamle Godeætter. Dette fandt i Regelen Sted og var stemmende med Foreningsvilkaarene. Dog overtraadtes disse ogsaa ikke sjælden af de norske Konger derved, at Nordmænd sendtes til Landet som Kongedømmets Fuldmægtige, snart under Navn af Sysselmænd, snart under andre Navne. Hvor stor en Deel af Landet, der skulde danne en Sysselmands Embedskreds, var ubestemt; snart var den større, snart mindre. Der meddeeltes gjerne een eller to af Sysselmændene en overordnet Myndighed over de øvrige; og den, som saaledes var Kongedømmets høieste Repræsentant paa Øen, nævntes almindelig under Kong Magnus Lagabøter og hans Sønner, Kongerne Erik og Haakon: Valdsmand (valdsmaðr, Befalingsmand), senere Hirdstyrer (hirðstjóri), fordi alle Kongens haandgangne Mænd der i Landet, hvad enten de nu vare Riddere eller hørte til en lavere Hirdklasse, stilledes under hans Styrelse. Valdsmanden eller Hirdstyreren selv var oftest Ridder af Verdighed, og Sysselmændene altid Kongen haandgangne.

Den lovgivende Myndighed skulde efter Foreningsvilkaarene egentlig forblive hos Folket eller rettere hos dettes Repræsentanter paa Althinget. Men de Forandringer, der nødvendig maatte foretages i Landets Lov for at bringe denne i Samklang med de nye Forholde, i hvilke nu Island var indtraadt, gave strax Norges Konge Anledning til at blande sig i dets Lovgivningsanliggender. Samtidig med Foreningen, ja endnu før denne, for hele Landets Vedkommende idetmindste, var fuldkommen afgjort, lod Kong Haakon Haakonsson gjøre Udkast til en ny Lovbog for Island, eller til gjennemgribende Forandringer i visse Afdelinger af Loven, hvorved disse formedes efter de norske Love, især Frostathingsloven, og de i samme raadende Grundsætninger. Hvad der af Udkastet var færdigt, sendtes af Kong Magnus

Lagaboter efterhaanden over til Island for at forelægges Althinget. Det, som angik den nye Thingorden (þingskipan), blev uden synderlig Vanskelighed antaget; i andre Stykker derimod fandt Udkastet Modstand, og det blev kun langsomt og med Afændringer samtykket[1]). Imidlertid havde Kong Magnus bragt den nye almindelige Lovbog istand for Norge, og nu lod han, som det lader, det af hans Fader begyndte Lovudkast falde. Derimod lod han ved Hjælp af lovkyndige Islændinger udarbeide en ganske ny verdslig Lovbog for Island, indrettet, kun med de uundgaaelig nødvendige Afændringer, ganske i samme Form og efter samme Grundsætninger som den norske. Denne nye Lovbog blev overført til Island af Lagmanden Jon Einarssøn. Den blev efter ham nævnt Jónsbók og underkastet Drøftelse i Althingets Lagrette. Den mødte i flere Stykker Modstand og blev først efter Magnus's Død, i 1281, fuldkommen lovtagen[2]). Jonsbogen har siden lige til vore Dage været Islands gjældende Lovbog. Den blev fuldstændiggjort og forbedret ved senere kongelige Retterbøder, hvilke i det her omhandlede Tidsrum udgik for Islands Vedkommende paa samme Maade og under Iagttagelse af samme Former, som i Norge.

Thingindretningen paa Island blev, som allerede antydet, ved den nye Lovgivning bragt næsten ganske i Overeensstemmelse med Thingindretningen i Norge, som denne ved Magnus's Lov var ordnet. Island var deelt i tolv Thinglag eller Thing, nemlig tre i hver af den sydlige og vestlige Fjerding, fire i den nordlige og to i den østlige. Hvert af disse Thinglag havde sit Thing, der holdtes to Gange aarlig (Vaarthing og Leid). Althinget vedblev og holdtes aarlig paa sit gamle Sted. Aabningstiden fastsattes til den 28de Juni. Dertil nævntes et vist Antal Bønder eller Nevndermænd fra hvert Thinglag af vedkommende Sysselmand. Nevndermændene skulde efter Haakonarbok være 140, efter Jonsbok derimod ikke flere end 84. Til Underhold ydedes dem Thingfarekjøb, beregnet efter Veiens Længde til Althinget og udredet dem af Sysselmanden. Foruden Nevndermændene skulde alle Sysselmænd og haandgangne Mænd møde til Al-

[1]) Isl. Ann. S. 140. 142. Arne Biskops S. Kap. 9. 11. Dette Lovudkast er bekjendt under Navnet Haakonarbok eller Iarnsida. [2]) Isl. Ann. 158. Arne Biskops S. Kap. 25—29.

thinget, samt begge Biskopper og de af disse tilnævnte Prester. I Spidsen for Althinget som dets Forhandlingers Leder stilledes nu en Lagmand, ligesom i Norge udnævnt af Kongen. Han i Forening med de kongelige Ombudsmænd valgte blandt Nevndermændene tre Tylvter til Lagretten, i hvilken Lagmanden havde Forsædet — alt ligesom i Norge. Ofte var der tvende Lagmænd ad Gangen paa Island, hvilke da begge havde Sæde i Lagretten.

Formerne for Udøvelsen af den lovgivende og dømmende Myndighed bleve nu fastsatte at være som i Norge.

Geistligheden dannede paa Island som i Norge under denne senere Lovgivningsperiode en egen Stand med store Særrettigheder. Den samme Strid angaaende Udstrækningen af disse førtes der paa Øen som i Norge. Den af Biskop Arne Thorlaksson udarbeidede Christenret, der var bygget paa samme Grundsætninger som Erkebiskop Jons i Norge, fandt længe Modstand af de norske Konger, men vandt dog ved Midten af det fjortende Aarhundrede et Slags Anerkjendelse paa Island selv, hvorved Geistlighedens Selvstændighed med Hensyn til Lovgivning og Rettergang betydelig befæstedes.

Den islandske Statsindretning i det Hele opretholdtes under den norske Konges Herredømme ved de Bidrag, Islændingerne selv ydede Kongedømmet. Disse Bidrag bestode i Halvparten af Thingfarekjøbet, der betragtedes som Skat til Kongen og benævntes saaledes. Den udgjorde ti Alen Vadmel af hver Bonde. Hertil kom Bøder og forbrudt Gods, af hvilke første dog udentvivl Kongens Sysselmænd toge sin Løn.

Der yttrede sig efter Foreningen med Norge meer end een Gang Misnøie hos Islændingerne med Styrelsen, som den øvedes af Norges Konge. Og dette var ganske vist som oftest ikke uden skjellig Grund. De norske Konger overholdt nemlig ikke Foreningsvilkaarene med tilbørlig Samvittighedsfuldhed. Undertiden kom det som Følge af Misnøiet til Uroligheder; men disse udartede dog aldrig til nogen almindelig Opstand, og havde heller ikke synderlig væsentlige Forandringer i Forholdene til Følge.

Syvende Afsnit.

Den private Ret.

38.

Træle og Frigivne.

Det er allerede ovenfor antydet, at saalangt tilbage i Tiden, man formaar at følge Nordmændene, finder man i deres Samfundsorden den store Adskillelse mellem Frie og Træle, af hvilke to Klasser kun den første udgjorde Folket som Statsmagt. Det var de Frie (frjálsir menn) der alene udgjorde Statens eller Kongens Thegner (þegnar) d. e. frie Undersaatter, der, som saadanne, havde personlig Ret, det vil sige vare indbefattede under den Sikkerhed, som Loven tilsagde ethvert virkeligt Medlem af Statssamfundet for hans Person, hvilken Sikkerhed nævntes Mandhelge (mannhelgi, Persons Hellighed) og nøde Eiendomsret, det vil sige kunde erhverve virkelig Eiendom. Trælen (þræll, man, mansmaðr, ánauðigr maðr, — ambátt, þý) var udenfor begge Dele: hans Person var ikke i sig selv hellig, og han kunde ingen virkelig Eiendom erhverve.

Ifølge den i Hedendommen gjældende strenge Anskuelse af Trældommens Væsen var Trælen, med Hensyn til sin lovlige Herre, dennes Eiendom. Han regnedes paa en Maade med til hans levende Gods ved Siden af Kvæget (kvikfé)[1]), og det Navn, som tillagdes ham, man, betegnede uden Tvivl Mennesket som Ting, modsat maðr, Mennesket som Person.

I aabenbar Strid med denne Anskuelse stod Christendommens Lære, at alle Mennesker vare Brødre og deelagtige i visse for Trælen som for den Frie fælles almindelige Menneskerettigheder. Saa indgroet og haardnakket var imidlertid den gamle Fordom, og saa sammengroet var Trældommen med Samfundsordenens hele Væsen, at det var umuligt for Christendommen med Eet at udrydde den. Christendommen formaaede kun i Henseende til Trældommen at indføre i Lo-

[1]) Jvfr. ÆFL. V, 18. ÆBl. 140. NgL. I, 181. 329.

vene ganske faa formildende Bestemmelser og enkelte Vedtægter, der kunde forberede dens fremtidige Tilintetgjørelse; Trældommens gradvise Afskaffelse maatte forresten for det første overlades til den sig efterhaanden udviklende mildere Tænkemaade. Det ældre Lovgivningstidsrums Love fremstille derfor Trældommen som et endnu i Norge bestaaende Retsforhold, om hvilke det tilkommer dem at hegne.

Alle Træle i Norge vare Huustræle. En Klasse af livegne eller trælbundne, til Jorden heftende Bønder var der til enhver Tid ukjendt.

Herren i Forhold til sin Eiendomstræl nævntes i det gamle Sprog skapdróttinn d. e. raadende Herre. Han kunde uden Ansvar for Loven dræbe eller lemlæste sin Træl, kun at han i første Tilfælde lyste Drabet samme Dag[1]), en Bestemmelse, som rimeligviis skyldes Christendommen. Han kunde paalægge Trælen hvilketsomhelst Arbeide og tvinge ham dertil ved vilkaarlig Revselse. Herren kunde bortleie[2]) eller sælge sin Træl, det sidste dog ikke udenfor Landet, medmindre Trælen var en vitterlig Ugjerningsmand[3]), — en Indskrænkning, som atter synes at skyldes Christendommens Indflydelse, og som i ethvert Fald neppe tilhører Lovgivningstidsrummets ældre Tid. Trælen kunde endelig Intet erhverve for sig selv uden med sin Herres udtrykkelige Tilladelse[4]).

Herren havde, med Hensyn til tredie Mand, at svare for sin Træls Handlinger og Ord, medmindre han vilde opgive sin Eiendomsret til den Skadelidte[5]). Paa den anden Side tog Herren Boder for Overlast, der tilføiedes hans Træl, — dog ikke for dennes egen Skyld, men som Erstatning for det Tab og den Forhaanelse, der ved Trælens Mishandling var ham selv tilføiet, ganske i Lighed med, hvad der gjaldt om Skade paa anden levende eller død Eiendom, paa Kvæg eller Huus eller Jord. Ikkun i tvende Tilfælde tog Trælen selv Bod, nemlig naar han var fornærmet af en anden Træl, og der tilføiedes ham Overlast, under det han fulgte sin Herre til Thing, Kirke eller Gjestebud. I første Tilfælde tog han hele Boden, i sidste en Tolvtedeel af den[6]).

[1]) ÆGL. 182. ÆFL. V, 20. ÆBl. 142. NgL. I, 66. 181. 329. [2]) ÆGL. 69. NgL. I, 35. [3]) ÆFL. XI, 20. NgL. I, 234. [4]) ÆGL. 56. NgL. I, 29. [5]) ÆFL. X, 40. NgL. I, 226. ÆGL. 163. NgL. I, 63. [6]) ÆFL. XI, 21. NgL. I, 234. ÆGL. 198. ÆFL. IV, 61. NgL. I, 70 f. 175.

Barn, avlet af Træl og Trælkvinde, var selv født Træl. Havde begge Forældre samme Herre, saa tilhørte Barnet ham, hvis ikke, tilhørte det Faderens Herre. Barn af fri Kvinde med Træl var frit og regnedes til Moderens Æt. Barn derimod af Trælkvinde med fri Mand var Træl og Moderens Herres Eiendom, med mindre den frie Fader selv offentlig erklærede det for sit og gav det Frihed, forinden det var tre Aar gammelt; da var det nemlig frit og regnedes til Faderens Æt[1]).

Den, der paagreb en bortløben Træl og bragte ham heftet tilbage til hans Herre, kunde af denne kræve en Godtgjørelse, afpasset efter Paagribelsesstedets Fjærnhed[2]).

Den strenge Ret, som Loven gav Herren over hans Træl, blev langtfra altid udøvet i sin fulde Udstrækning. Dertil virkede ikke alene Christendommen, men ogsaa Jagttagelsen af egen Fordeel. Skjønt Loven tillod, at Herren dræbte sin Træl, saa erklærede dog Religionen dette for en Synd, hvorfor man i alle Fald maatte bøde til Gud[3]). Og paa den anden Side var det ligeledes let begribeligt, at man ved at dræbe eller mishandle sine Træle ødede den Arbeidskraft, for hvilken man raadede. Der findes mange og tydelige Spor til, at Trælene, trods Lovens Strenghed, i Almindelighed, naar de opførte sig vel, bleve mildt behandlede. Det omtales ogsaa som noget sedvanligt, at Herren, især naar han var en velhavende Mand, gav sine Træle Anledning til noget Friarbeide (orka), der kom dem selv tilgode, og hvorved de kunde vinde sig de fornødne Midler til senere at løskjøbe sig fra Trældommen, medens Herren for Løsesummen kjøbte sig nye Træle i deres Sted[4]).

Loven afskar nemlig ingenlunde en Overgang fra Trældom til Frihed. Denne Overgang kunde udvirkes enten ved Frigivelse eller ved Løskjøbning.

Frigivelse uden Erstatning fra den Frigivnes Side fandt almindeligviis kun Sted, naar en eller anden Herre paa denne Maade vilde gjengjælde sin Træl en vigtig Tjeneste. Den fandt dog ogsaa i visse Tilfælde Sted som Løn for en mod Menigheden eller Staten udviist Tje-

[1]) ÆGL. 57. NgL. I, 29 ff. [2]) ÆGL. 68. ÆFL. X, 40. NgL I, 34 f. 227. [3]) ÆFL. V, 20. NgL. I, 181. [4]) See Fortællingen om Erling Skjalgsson Snorre Olaf den hell. S. Kap. 22.

neste. Saaledes skulde den Træl være fri, som i Kamp mod Landets Fiender fældede en af disse[1]).

Langt hyppigere var Løskjøbningen, nemlig at Trælen betalte sin Herre en vis Pengesum for Friheden. Dette kunde da enten skee saaledes, at Trælen, med Herrens Samtykke, strax betalte for sig den fulde Sum og dermed traadte ud af det egentlige Trælleforhold, — eller, hvilket vist oftere var Tilfældet, saaledes, at Trælen, naar han udrededе en Deel af Løsesummen, modtog foreløbig sin Frihed, mod senere ved Arbeide for Herren at betale det Tilbagestaaende. I sidste Fald maatte dog mindst Halvdelen af den betingede Løsepenge være udredet, hvis Frikjøbelsen skulde have nogen sand Betydning, og Trælen ved den have erhvervet nogen Ret paa sin Person ogsaa med Hensyn til sin Herre.

Frigivelsen skede derved, at Herren førte Trælen til Kirke og i Forsamlingens Paasyn og tilnævnte Vidners Overvær lagde Evangeliebogen paa hans Hoved[2]).

Herved var dog kun den første Grad af Frihed opnaaet. Trælen var nu vel Frigiven (frjálsgjafi) — han havde vundet personlig Ret og kunde ikke længer ubødet mishandles eller fornærmes af Nogen. Men han skulde endnu, selv om han havde udredet sin fulde Løsepenge, arbeide eet Aar for sin Herre og stod fremdeles i et strengt Afhængighedsforhold til denne, saaledes at han selv hverken raadede for Kjøb eller Giftermaal uden med Herrens Samtykke.

Naar han imidlertid havde betalt sin Løsepenge og ønskede at udvide sin Frihed, kunde han opnaa dette ved at gjøre sit Frelsesøl (frelsisöl), et Gjestebud paa mindst 9 Mælers eller 3 Solds Øl. Han skulde til dette byde sin Herre og dennes Hustru, og hvis de kom, give dem Sæde i Høisædet. Han skulde da, Gjestebudets første Aften, udrede den saakaldte Løsingsøre (leysingsaurar), nemlig 6 Ører til Herren eller hans Ombudsmand. Om Herren modtog eller eftergav denne Betaling, gjaldt lige meget. Ved dette Frelsesøl blev den Frigivne (frjálsgjafi) Løsing (leysingi) i dette Navns egentligste Tydning. Han havde nu, foruden en øget personlig Ret, ogsaa Raadighed

1) ÆGL. 312. NgL. 1, 102 f. 2) ÆGL. 61. ÆFL. IV, 55. NgL. 1, 32. 174.

for sit Giftermaal, Ret til at leie Jord til at bo paa og til at slutte Kjøb indtil et vist Verd[1]).

Men endog efter Frelsesølet fandt et eiendommeligt Forhold Sted mellem Løsingen og dennes Afkom paa den ene Side og hans forrige Herre og dennes Efterkommere paa den anden Side. Dette Forhold kaldtes for Herrens Vedkommende vörn d. e. Vern, Vergemaal, for Løsingens þyrmsl eller þyrmslir d. e. Afhængighed, Forpligtelseshensyn. Hermed var dog udentvivl ikke mindre sørget for Løsingens Sikkerhed end for den tidligere Herres Fordeel. Løsingen maatte nemlig antages i de fleste Tilfælde at staa ene i Samfundet. Han var ikke ved sin Fødsel Medlem af nogen Æt, der, hvis det udkrævedes, kunde hjælpe ham. Hans nærmeste Efterkommere havde heller ikke i Almindelighed Slægtsforbindelser at lide paa. De trængte til en Verge, og en saadan gav Loven dem i Herren og hans Børn. Forholdet medførte naturligviis for begge Parter Skyldigheder. Herren paalaa det at sørge for Løsingen og hans nærmeste Afkom, hvis de skulde være saa ulykkelige at blive udfattige. Løsingen skulde, under Straf af Tilbagefald i Trældommen, afholde sig fra enhver Optræden mod sin Herre, hvad enten det nu var i Fiendeflok eller for Retten, med mindre det gjaldt Løsingens egen Sag. Desuden tog Herren og hans Efterkommere Arv efter Løsingen og dennes Efterkommere, naar disse ikke havde frie Frænder inden en vis Grad. Alt dette gjaldt i Regelen ligesaavel for den, der var frigiven uden Løsepenge, som for den Løskjøbte.

Varigheden af dette Afhængighedsforhold var, som det lader, ikke i alle Landsdele og maaskee heller ikke til alle Tider den samme. Ifølge Frostathingsloven varede det for Løsingens Æt gjennem fire Led og ophørte først med det femte, altsaa for hans Sønnesøns Sønnesøn. Efter Gulathingsloven derimod synes det ikke at have strakt

[1]) ÆGL. 62. ÆFL. IX, 12. NgL. I, 33. 212. Mellem frjálsgjafi og leysingi skjelnes ÆBl. 127. Ældre Borgarth. Chrr. I, 9. 12. II, 15. 18. 20. III, 13. Ældre Eidsivath. Chrr. I, 50. NgL. I, 327. 345. 347. 358. 360. 368. 391. „En Frigiven (leysingi) kan ei raade for større Kjøb end til Ertogs Verd, naar han ei har gjort sit Frelsesøl.“ ÆGL. 56. NgL. I, 29. „Vil en Frigiven (leysingi) raade for Kjøb og Giftermaal, da skal han gjøre sit Frelsesøl.“ ÆGL. 62. NgL. I, 33.

sig længere end til Løsingens Søn, og at være ophørt med hans Sønnesøn [1]).

Fra Afhængighedsforholdet kunde man imidlertid frikjøbe sig aldeles efter Overeenskomst med Herren, og naar dette skede, krævedes intet Frelsesøl [2]):

Den Træl, der beviislig i tyve Aar havde levet og færdets som fri Mand, uden at Nogen havde derimod gjort Indsigelse, var efter Loven Frigiven, om end ikke nogen formelig Frigivelse eller noget Frelsesøl havde fundet Sted [3]).

Paa Island gjaldt i Hovedsagen det Samme med Hensyn til Træle og Frigivne som i Norge. Eget for Island var det dog, at den Løsing, som havde betalt sin fulde Løsepenge, skulde, som det hed, „ledes i Lov" med det frie Folk af vedkommende Gode. Dette skede derved, at den Frigivne med Haanden paa Korset svor at ville holde Loven [4]).

Allerede i de første Tider efter Christendommens Indførelse i Norge yttrede sig dens Virksomhed der til Trældommens Afskaffelse. Under Olaf den hellige, som det lader, fastsattes ved Lov, at der paa hvert Lagthing skulde aarligen paa hele Lagdommets Kostning frikjøbes en Træl. Og dette Lovbud udvidedes senere, udentvivl under Olaf Kyrre, derhen, at en saadan Frikjøbelse aarlig skulde finde Sted i hvert Fylke paa samtlige Fylkesmænds Kostning. De, som paa denne Maade fik Friheden, bleve med det Samme løste fra alt Afhængighedsforhold [5]).

Da saadan offentlig Frikjøbelse fremstilledes som foretagen „til Guds Ære," virkede den udentvivl ogsaa middelbart gjennem Folkemeningen til Trældommens hastigere Ophør. Dette befordredes ogsaa derved, at Trælemarkederne, efterhaanden som Christendommen vandt Grundfæste, overalt i Europa bleve forbudne. Allerede ved Udgangen af det tolvte Aarhundrede synes Trælenes Antal i Norge at være overordentlig formindsket, og inden det ældre Lovgivningstidsrums Udgang maa man antage, at Trældommen har været ganske udryddet i

[1]) ÆGL. 63. 66. 67. 106. 296. ÆFL. IX, 11. 13. NgL. 1, 33. 34. 49 f. 97. 211 f. [2]) ÆFL. IX, 14. NgL. 1, 212. [3]) ÆGL. 61. NgL. 1, 32. [4]) Grg. 112. S. 191 f. [6]) ÆGL. 4. 5. NgL. I, 5 f. jvfr. ÆFL. III, 19. NgL. I, 153.

Landet, eftersom den nye Lovgivning kunde forbigaa alle de Bestemmelser, som i den ældre omfattede Trælenes og de Frigivnes Stilling.

39.

De Fries personlige Ret. Klasser med Hensyn til denne.

Enhver fri Mand var fredhellig (friðheilagr, heilagr), med mindre han havde forbrudt sin Fred. Denne Personshellighed (mannhelgi) indbefattede baade hans Legemes og hans Æres Ukrænkelighed. For ethvert Brud herpaa enten ved Gjerning eller Ord skyldtes ham en Opreisning, bestaaende i en vis Pengebod, hvilken nævntes hans Ret (réttr, fullrétti, einarðr réttr).

Denne Ret var imidlertid efter de norske Love ikke lige for alle Frie. Folket var med Hensyn hertil deelt i flere Klasser, og Fordelingen var ikke i alle Lagdømmer ganske den samme. Vi kjende den kun med Sikkerhed for Gulathingslagens og Frostathingslagens Vedkommende.

I Gulathingslagen er det Haulden (hauldr) eller den Odelsbaarne, som egentlig danner Udgangspunktet for Klasseinddelingen med Hensyn til Ret. Hauldsret (hauldsréttr) er der tre Mark. Over ham staar Lendermanden (lendr maðr) med den dobbelte Ret, nemlig sex Mark. Nærmest under Haulden staar Bonden (búandi), nemlig den, som ikke er odelsbaaren; hans Ret (búanda réttr) var Halvdelen af Hauldens, tolv Orer. Dernæst kom Løsingssøn (leysingjasonr) med Ret af een Mark. Saa kom Løsing (leysingi), der havde gjort sit Frelsesøl; hans Ret var sex Orer d. e. Halvdelen af Bondens uden Odel. Endelig kom Løsingen, der ikke havde gjort sit Frelsesøl, eller, som han og nævntes, den Frigivne (frjálsgjafi); hans Ret var fire Orer d. e. det Halve af Løsingssønnens Ret[1]).

Fra denne Gulathingslovens Ordning afviger Frostathingsloven kun i eet Stykke. Den opstiller nemlig i Stedet for Gulathingslovens Bonde (búandi) to forskjellige Klasser: den aarbaarne Mand (árborinn maðr) og Rekstheg n (reksþegn). Den førstes Ret er to Mark, den sidstes tolv Orer[2]). Reksthegnen falder altsaa, med

[1]) ÆGL. 200. NgL. I, 71 jvfr. 91. 185. NgL. I, 44. 67. [2]) ÆFL. IV, 49. 53. X, 34. 35. 41. 46. XIII, 15. NgL. I, 172. 173. 225. 227. 228. 244. jvfr. ÆBl. 162. NgL. I, 333.

Hensyn til Rettens Størrelse, sammen med Gulathingslovens Bonde; den aarbaarne Mand stilles mellem denne sidste og Haulden. Man veed ikke med fuld Sikkerhed, hvad der har dannet Forskjellen mellem de to nævnte Klasser i Frostathingsloven; man er kun henviist til Gjetning. Ved aarbaaren Mand (egentlig som det lader: aarle baaren Mand hvis Æts Oprindelse ligger i en fjærn Fortid) synes Loven at forstaa den Mand, som vel ikke var odelsbaaren, men som dog kunde opvise fire fra alt Afhængighedsforhold (þyrmslir) fuldkommen frie Led af Forfædre i lige opstigende mandlig Linie, som altsaa var af en fra ældgammel Tid fri Æt, det vil sige ætbaaren (ættborinn) i dette Ords strengeste Betydning, om han end ikke var odelsbaaren (óðalsborinn). Navnet Reksthegn (hvilket lader til at staa i Forbindelse med reka, drive, jage) har da vel, i Modsætning til det næst for omtalte, betegnet den, der vel selv var fri Mand (þegn), men dog vitterlig stammede, Mand af Mand, fra Løsings Æt, og som altsaa var at bortvise (reka) fra de egentlig Ætbaarnes Tal.

Eidsivathingslovens og Borgarthingslovens Fastsættelse af denne Sag kjender man, som sagt, ikke. Antydning findes dog til, at i begge disse Love har fundet en liden Forskjel Sted baade fra Gulathingsloven og Frostathingsloven, idet nemlig hine have opstillet Klasserne: Lendermand, Hauld, Løsingssøn, Løsing, Frigiven[1]), og altsaa synes at have slaaet Hauld og Bonde sammen i een Klasse. Retten for hver enkelt finder man ei i hine anført.

Alle disse her opregnede Klasser vare i Grunden betingede ved Fødsel eller Slægt (kyn). Dog vare de, som let vil sees, ikke saa skarpt begrændsede, at jo Overgange fra den ene til den anden meget vel kunde finde Sted. Hauldens Klasse, for hvilken der fordredes Besiddelse af eller Berettigelse til Odelsjord, var maaskee, som Følge af Odelens Væsen efter de norske Love, den mest afsluttede, og ikkun Hauldens og Bondens (den aarbaarne Mands og tildeels Reksthegnens) kunde strengt taget regnes for arvelige. Lendermandens Klasse var næsten kun at ansee som en høiere Afdeling af Hauldens. Thi vel nød Lendermandens Søn, som lenderbaaren (lendrborinn), eller som den, der fortrinsviis kunde gjøre sig Haab om selv med Tiden at

[1]) See NgL. 1, 345. 368. 391.

faa Veitsleland og blive Lendermand, sin Faders Ret indtil sit 40de Aar; men hvis han ikke inden den Tid havde virkelig modtaget Lendermandsnavn og Veitsle, saa horte han til Hauldernes Klasse og nød kun dennes Ret[1]). Paa den anden Side gik den Frigivne (frjálsgjafi) ved Frelsesølet over i Løsingens Klasse, og Løsingen igjen allerede i næste Slægtled over i en høiere. Det samme synes, efter Gulathingsloven idetmindste, atter at have været Tilfælde med Løsingssønnens Klasse. Han nød allerede, som det lader, i Gulathingsloven Bonderet, medens det derimod efter Frostathingsloven udentvivl maa antages, at Løsingens Sønnesøn endnu har staaet i samme Klasse som sin Fader og ikke nydt høiere Ret end han, men først Løsingens Sønnesøns Søn eller dennes Søn været regnet for egentlig Rekstheng.

Hvorvidt Frikjøbelse fra Afhængighedsforholdet (þyrmslir) til den forrige Herre har givet nogen Forøgelse i den Frikjøbtes personlige Ret i Almindelighed, saaledes at f. Ex. Løsingen eller Løsingssønnen derved strax fik Bonderet, er ikke klart af Lovene og neppe sandsynligt.

Med Hensyn til alle Klasser gjaldt overhoved som Regel, at Huusbonden overførte sin Ret paa sin Egtehustru, og ligeledes at hun beholdt den ogsaa i sin Enkestand[2]), med mindre maaskee her en Undtagelse har fundet Sted til Fordeel for Løsingens eller Løsingesønnens Enke, hvis hun var ætbaaren. Hvad Børnene angaar, da gjøre Lovene, med Hensyn til den Ret, Fødselen gav dem paa deres Person, ingen Forskjel paa egte eller uegte Byrd. Hvor Retten altsaa var arvelig, der skulde Sønnerne og de ugifte Døttre i hvilketsomhelst Fald nyde Faderens Ret paa sin Person.

Visse Stillinger i Kongens eller Kirkens Tjeneste medførte for Ihændehaveren en personlig Ret ganske uafhængig af hans Byrd. Jarls og Biskops Ret var det Dobbelte af en Lendermands, nemlig tolv Mark. Kongens Stallare nød Lendermandsret. Skutilsvend og Prest nøde Hauldsret; ligesaa Kongens øvrige Hirdsvende, medens de havde Tjeneste ved hans Bord, Kongens

[1]) ÆGL. 200 jvfr. 206 og 37. NgL. I, 71. 72. 22 f. [2]) ÆGL. 52. ÆFL. X, 37. NgL. I, 28. 226 jvfr. ÆFL. XIII, 16. NgL. I, 244.

Guldsmede og de, der førte hans Kjøbskibe. I alle disse Tilfælde gik denne Ret ikke i Arv til Børnene, men disse fik kun den Ret, hvortil Faderen var baaren[1]). Da Erkebiskops og Hertugs Ret ikke særskilt nævnes i dette Tidsrums Love, er det sandsynligt, at denne har faldet sammen ved Biskops og Jarls. At man ogsaa, idetmindste oprindelig, har tænkt sig en Kongens personlige Ret i samme Betydning som de øvrige Klassers, nemlig det Dobbelte igjen af Jarlens eller fire og tyve Mark, — det kan muligen sluttes af visse Lovbestemmelser[2]), skjønt den ikke i nogen af Lovene udtrykkelig nævnes.

Kongens Aarmænd nøde, som det lader, Bonderet (halv Hauldsret), medens de vare i Kongens Tjeneste, uanseet om de vare af ringere Byrd[3]).

Islændingerne toge, som allerede ovenfor berørt, Hauldsret i Norge, naar de opholdt sig der paa Handelsreiser eller for kortere Tid. Men forbleve de der længer end tre Aar, eller toge de der fast Bolig, da skulde de nyde Ret, som Vidne bares dem d. e. i Forhold til den Stilling, de paaviisligen havde indtaget i sit Fædreneland. Alle andre Udlændinger nøde Bonderet, med mindre det med Vidner godtgjordes, at dem tilkom nogen anden[4]). Landstrygere og arbeidsføre Tiggere havde ingen Ret paa sin Person[5]).

Som almindelig Regel for Beregningen af den personlige Ret synes at have gjældet, at den i alle de øvre Klasser, Bondens med indbefattet, regnedes i Sølv (silfrmetinn eyrir) d. e. med tolv Alen Vadmel paa hver Øre; i de ringere Klasser derimod i den saakaldte Lovøre (lögeyrir) d. e. med ikkun sex Alen paa Øren[6]).

For Kjøbstædernes Vedkommende fastsatte Loven, at der skulde alle Frie nyde een personlig Ret, Lendermanden som Løsingen, der havde gjort sit Frelsesøl, nemlig Haulds Ret d. e. tre Mark. Løsingens Ret, som ikke havde gjort sit Frelsesøl, var her sex Ører,

[1]) ÆGL. 200. ÆFL. IV, 60. NgL. I, 71. 175 jvfr. ÆGL. 91. 185. ÆFL. IV, 53. XIII, 15. NgL. I, 44. 67. 173. 244. [2]) ÆGL. 185. ÆFL. IV, 53. NgL. I, 67. 173. [3]) ÆFL. IV, 57. NgL. I, 174 f. [4]) ÆGL. 200. NgL. I, 71. Grg. 248 S. 195. [5]) Hkb. 40. NgL. I, 273. NLl. II, 28. NgL. II, 71. (Bestemmelsen taget af den tabte Deel af ÆFL. V, jvfr. Indholdslisten NgL. I, 176). [6]) ÆFL. IV, 45. 49. 53. X, 35. 46. NgL. I, 171. 172. 173. 225. 228.

altsaa ikke en fuldkommen fri Mands lig, men dog større end andensteds [1]). Denne Bestemmelse var ganske vist ikke indskrænket til dem alene, der vare bosatte i Kjøbstaden, men gjaldt alle dem, paa hvis personlige Ret der blev gjort Brud under deres blotte Ophold i en Kjøbstad eller paa et Sted, hvor Bjarkøretten var Lov.

De ovennævnte Klasser med Hensyn til Personens Hellighed vare kun i den ældre Lovgivning udtrykkelig opstillede. Den nye Lovgivning vedblev vel i Hovedsagen at see Personens Hellighed fra det samme Synspunkt, idet den for enhver Krænkelse af den personlige Ret fastsatte en Pengebod til den Krænkede, hvilken nævntes hans Ret (réttr). Men den gamle Inddeling i Klasser med bestemt forud opstillet Ret for enhver saadan faldt bort eller i al Fald tabte meget af sin Betydning. Deels vare alle de Klasser, der udsprang af en Overgang fra Trældom til Frihed, forsvundne med Trælestanden selv, deels maatte vel ogsaa maaskee en formelig Klasseinddeling efter Byrd af de Frie med Hensyn til personlig Ret nu synes de mere Oplyste stridende mod de Retsideer og den større Retslighed, som den nye Lovgivning stræbte at gjøre gjældende.

Den nye Lov overlod det, i hvert enkelt Tilfælde af Personsrettens Krænkelse at bestemme Bodens Størrelse, til et Skjøn af et vist Antal ved Retsbestyreren tilnævnte Mænd — i vigtigere Tilfælde tolv, i ringere sex —, og disse havde da, idet de dømte den Krænkede hans Ret, at overveie ikke alene hans høiere eller lavere Stilling i Samfundet, men ogsaa Omstændighederne, under hvilke Retskrænkelsen var ham tilføiet [2]). Man lagde nu vistnok ved en saadan Afgjørelse oftest den i enhver Landsdeel gjældende ældre Vurderingsmaade til Grund; men der aabnedes dog med det Samme, gjennem den nye Indretning, Adgang for Billighedshensyn og derpaa grundede Afændringer i Vurderingen, som den ældre Indretning ikke kunde tilstede.

[1]) ÆBl. 47. 97. NgL. I, 314. 321. [2]) NLl. IV, 12. Hkb. 42. NgL. II, 58. I, 273. og mange Steder i den nyere Landslovs Mandhelgebolk, hvor 12 og 6 Mænds Dom foreskrives.

40.

Ættens Ret. Mandebod.

Ligesom den frie Mand enkeltviis havde sin Ret, saaledes havde ogsaa den frie Æt (átt, ætt), som et Heelt betragtet, sin. Og denne Ættens Ret fremtraadte i den saakaldte Mandebod (gjöld, mannsgjöld Enkeltt. gjald n.), en Pengebod, der skyldtes Ætten som Skadeserstatning og Æresopreisning, naar den var bleven berøvet et af sine Medlemmer ved Drab.

Den ældgamle Anskuelse af Ætforholdene og af den Skyldighed (skyld, skyldsemi, skyldleiki), som Frændskabet (frændsemi) medførte, holdt sig vedlige gjennem det ældre Lovgivningstidsrum og er skarpt udtalt i dets Love. Ættens Ret og Skyldighed til at hevne et Medlems Drab paa Drabsmanden og dennes Æt, — det var en almindelig erkjendt Sag, ligesom og at Mandeboden var en Afkjøbelse af Ethevnen og maatte nødvendig gaa forud for et trygt og fuldstændigt Forlig mellem begge Parter. Mandeboden rammede derfor ikke Drabsmanden alene, eller kom den Dræbtes nærmeste Arving alene tilgode; den vedkom paa begge Sider den hele Æt.

Mandeboden var egentlig at ansee som en Godtgjørelse for den Dræbtes Liv og Virksomhed. Den udgjorde, saa at sige, hans Verd i Penge, og dette Verd regnedes igjen efter hans Ret som Levende. I mere indskrænket Betydning var Mandeboden (gjöld) den Betaling, der tilkom den Dræbtes Arving af Drabsmanden selv. I mere udvidet Betydning derimod var den Indbegrebet af alt, hvad som i Erstatning tilkom den Dræbtes Æt af Drabsmandens (hinn vegni — vegandi).

Ved Udredelsen af Ætboden gik man i Hovedsagen frem efter følgende Regler: Boden omfattede paa begge Sider Ætten inden de samme Slægtskabsled fra den Dræbte og fra Drabsmanden, og hvert enkelt Led paa Drabsmandens Side bødede til samme Led paa den Dræbtes Side; saaledes til Exempel: Drabsmandens Broder til den Dræbtes Broder, Drabsmandens Søskendebarn til den Dræbtes Søskendebarn o. s. v. — Det enkelte Slægtleds Andeel af Boden var mindre paa begge Sider, eftersom Frændskabet til Hovedparterne fjær-

nede sig: Søskendebarnets Bod til Søskendebarnet var t. Ex. mindre end Broderens til Broderen. De Frændskabsled, som Boden omfattede, tænktes stedse tilværende paa begge Sider. Fandtes de i Virkeligheden ikke, saa udredede Drabsmanden og modtog første Bodtager for det manglende Led, hver paa sin Side. Den naturlige første Bodtager, hvem den egentlige Mandebod eller den saakaldte Hovedbod tilhørte, var den Dræbtes Søn, eller hvis han ei fandtes, saa den Dræbtes Fader. Vare de begge tilstede, deelte de Hovedboden mellem sig. Den naturlige Udreder af Hovedboden var Drabsmanden selv, der da indsluttede sin Fader og sin Søn, hvis disse fandtes, med sig i samme Bod. Manglede den naturlige første Bodtager, traadte hans Arving i hans Sted, og døde Drabsmanden, før Boden endnu var udbetalt, overtog hans Arving Forpligtelsen („erfingi tekr við öxi")[1]). Størrelsen af den Bod, hvis Modtagelse eller Udredelse tilkom et vist Slægtled, var uafhængig af Personernes Antal i dette Led; Summen var fra Udrederens Side den samme, hvad enten Modtageren var een eller der var flere, og omvendt. Vare Personerne paa een af Siderne i samme Led flere, deeltes Summen lige mellem dem. Hovedboden var saaledes fra Udrederens Side den samme, hvad enten der var een eller flere Sønner efter den Dræbte; Sønnerne deelte den da lige mellem sig. Broderboden var den samme, om den Dræbtes Brødre vare mange og Drabsmandens kun een, og omvendt. De nærmeste Frændkvinder paa begge Sider, Moder, Datter, Søster, Kone, udredede og modtoge hver for sig en vis Gave. Dette kaldtes Kvindegaver (kvenngjafir). Forresten regnedes Kvinde hverken blandt Udredere eller Modtagere af Boden, undtagen i eet Tilfælde: naar hun var Enearving og Ugift. Hun var da efter gammel Udtryksmaade baugrýgr. Men fra det Øieblik af hun blev Brud, gik hendes Ret eller Forpligtelse i ovennævnte Henseende over paa den nærmeste mandlige Frænde[2]). Skjønt Kvinde selv, undtagen i nævnte Tilfælde, udelukkedes af den egentlige Bod, saa udelukkedes dog ikke derfor Mænd, hvis Frændskab til nogen af Parterne regnedes gjennem Kvindeled. Dette Frændskab stod imidlertid, i lige Grad, til

[1]) ÆGL. 218. NgL. I, 74. [2]) ÆGL. 275. ÆFL. VI, 4. NgL. I, 92. 184 f.

en ringere Bod, end det, som regnedes gjennem Mandsled alene. Søstersøn f. Ex. stod til ringere Bod end Brodersøn, Morbroder end Farbroder. Frænderne af sidste Slags (gjennem Mandsled) nævntes bauggildismenn, de af første Slags nefgildismenn, ligesom det første Frændskabsforhold nævntes bauggildi, det andet nefgildi. De nærmest Besvogrede (námágar), Svigerfader, Svigersøn, Svoger, Stiffader, Stifsøn, indbefattedes under Boden paa begge Sider. Ligesaa indbefattedes derunder de saakaldte Sagøgere (sakaukar): trælbaaren Søn, trælbaaren Broder og sammødre Broder. Frændskabet antoges, overeensstemmende med de da gjældende christelig-kirkelige Anskuelser, at række til og med sjette Led. Tidligere synes det næsten at have været regnet videre, endog til og med femtende Led.

Disse Hovedregler for Mandebodens Udredelse synes at have gjældet over hele Norge. I det mere Enkelte derimod vare Vedtægterne forskjellige til forskjellige Tider og i de forskjellige Hovedlandsdele.

Til Veiledning ved Udregningen og Fordelingen af Mandeboden indrettedes og optoges i Lovbøgerne de saakaldte Sagtal (saktal). Det var Fastsættelse af Bodens Størrelse for hvert enkelt udredende eller modtagende Slægtled. Af disse Sagtal findes to eller tre i Gulathingsloven [1]) og eet i Frostathingsloven [2]).

Den tidligere Fremgangsmaade ved Indretningen af disse Sagtal, hvilken Fremgangsmaade Gulathingsloven fremstiller i sit ældre Sagtal, var den, at Hovedboden eller den egentlige Mandebod, som nemlig Drabsmanden skulde udrede til den Dræbtes Søn, fastsattes med en vis Sum, afpasset efter den Dræbtes personlige Ret. Mandeboden for en Hauld (hauldsgjöld), indbefattende Trygheds-kjøb (tryggvakaup) og Skogkjøb (skógarkaup), hvilket sidste vil sige Frikjøbelse fra Fredløshed for Ættens Vedkommende, var fastsat til 32 Kjør, svarende mod 10 Mark [3]), 10 Alen Vadmel regnede paa

[1]) ÆGL. 218—252 (NgL. 1, 74—82) og 316—319 (NgL. I, 104—110). Det paa sidste Sted meddeelte Sagtal kaldes i Overskriften „det nye" og angives at være beregnet af Lagmanden Bjarne Mardarsøn, der levede omkring 1200 (Sverrers S. Kap. 154. 159. Haakon Haakonssøns S. Kap. 86). Paa første Sted findes aabenbart mindst to (maaskee tre) ældre Sagtal fra forskjellig Tid. [2]) ÆFL. VI NgL. I, 184—197. Af et ældre Sagtal for Frostathingslagen ere ubetydelige Brudstykker bevarede (aftrykte i NgL. II, 520 f.). [3]) ÆGL. 218. NgL. 1, 74.

hver Øre, eller senere, hvilket noget nær kommer ud paa det samme, mod 9 Mark sølvregnet d. e. 12 Alen regnede paa Øren, — eller endelig mod 18 Mark Lovøre[1]) d. e. 6 Alen regnede paa Øren. Hauldens Mandebod var følgelig det tredobbelte af hans Ret. Efter samme Forhold regnedes da Hovedboden for de øvrige Klasser. Frændboderne fastsattes derpaa i et vist Forhold til Hovedboden, saaledes at de aftoge, eftersom Frændskabet fjærnede sig, men dog vare meget betydelige for de nærmeste Led, f. Ex. Broderboden Halvdelen af Hovedboden. Den hele Ætbod for en Haulds Drab blev saaledes meget betydelig og synes i Regelen at have udgjort 48 Mark, 10 Alens Øre, eller 40 Mark, 12 Alens Øre, d. e. henved det femdobbelte af Hovedboden alene.

Den senere Fremgangsmaade, paa hvilken Sagtallet i Frostathingsloven og det nyere Sagtal i Gulathingsloven er bygget, bestod deri, at den hele Ætbod fastsattes til en vis rund Sum, hvis Størrelse ordentligviis var afpasset efter den Dræbtes Ret, dog saaledes at den kunde forhøies eller formindskes, eftersom forværrende eller formildende Omstændigheder fandt Sted ved Drabet. Denne Sum blev da, baade paa Udrederens og paa Modtagerens Side, fordeelt paa den Maade, Sagtallet udviiste. Hovedudrederen havde, som det synes, at tilveiebringe den hele Sum, og Hovedmodtageren at opbære den, medens den første igjen havde at søge de Bidrag, ham tilkom af sine Frænder, og den sidste at besørge Bodens Uddeling blandt sine. Den samlede Ætbod fastsættes her i Guld, en Mark Guld regnet for otte Mark veiet Sølv, og Sagtallet opstillede Beregninger af Fordelingen efter Hovedsummens Størrelse, nemlig: hvorledes 6 Mark Guld skulde fordeles, hvorledes 5 Mark o. s. v. Her synes 6 Mark Guld (48 veiede Mark Sølv) at sættes som den ordentlige Ætbod, naar den Dræbte var Hauld, — hvilken Sum ogsaa, som vi have seet, svarer til den, som udkom i det Hele ved den tidligere omtalte Beregningsmaade.

Om med Hensyn til Mandeboden den samme Regel har gjældet for Kjøbstædernes Vedkommende som med Hensyn til den personlige Ret, nemlig, at den var lige for alle fuldkommen frie Mænd og rettede sig efter Hauldens — det er ikke klart af Lovene og synes over-

[1]) ÆGL. 180. NgL. 1. 66.

hovedet meget tvivlsomt. En Dunkelhed hviler ogsaa over det Forhold, i hvilket Løsingen og hans nærmeste Efterkommere med Hensyn til Mandeboden have staaet til den forrige Herre, saalænge Afhængigheds-forholdet eller Thyrmselen endnu ikke var hævet. Saameget synes vist, at Herren har taget Mandeboden efter sin Løsing, naar denne ikke efterlod Afkom, ligesom og efter Løsingens nærmeste Efterkommere, naar Arven efter disse ifølge Loven tilfaldt ham.

For Kongens Aarmand var fastsat en Mandebod af 15 Mark Løvøre[1]) d. e. $7\frac{1}{2}$ Mark sølvberegnet, hvilken Mandebod dog muligen opbares ikke af Aarmandens Slægt, men af Kongen selv som hans Herre, medens den Mandebod, der betaltes for ham efter hans Ret, maa have gaaet til Ætten, hvis Aarmanden har havt nogen saadan.

Paa Island gjaldt i Hovedsagen den samme Anskuelse af den personlige Ret og Ætboden eller Mandeboden som i Norge, dog saa-ledes, at paa Island ingen andre Klasser gaves i denne Henseende, end den fuldkommen frie Mand og Løsingen. Den frie Mands Ret var 6 Mark Løvøre[2]) d. e. 3 Mark sølvvurderet, svarende til Hauldens i Norge, — og Ætboden for ham i det Hele var omtrent 10 Mark[3]), rimeligviis sølvvurderet. Løsingens Mandebod var det Halve heraf og hans Ret udentvivl ogsaa det Halve af den fuldkommen frie Mands Ret eller 3 Mark Løvøre d. e. 12 Ører sølvvurderet. Løsingens Ret paa Island svarede isaafald til Bondens i Gulathings-lagen i Norge. Hvis dette virkelig saaledes forholder sig, da er det paafaldende paa den ene Side, hvor meget mindre Ætboden er i For-hold til Retten paa Island end i Norge, og paa den anden Side, hvor høit Løsingen i Sammenligning med den fuldkommen Frie staar baade i Ætbod og Ret paa førstnævnte Sted imod paa sidstnævnte.

Hvorvidt Lovenes Sagtal eller Bestemmelser om Ætbodens Fordeling have været anseede som strenge Lovbud, eller kun som et Slags Anviisning til at ordne en i sig selv i hine Tider vanskelig Sag paa en nogenlunde rimelig og ikke altfor vilkaarlig Maade, — lader sig ei med Sikkerhed afgjøre. Det Sidste har dog mest Sandsynlighed for sig. Forud for Ætbo-dens Udredelse maatte nemlig altid gaa et foreløbigt Forlig mellem

[1]) ÆGL. 170. ÆFL. IV, 57. NgL. 1, 64 f. 174 f. [2]) Grg. 237 S. 181. [3]) Grg. 113. (Baugatal) S. 193 ff.

begge de angjældende Ætter, og Vilkaarene for dette, hvilke ogsaa omfattede Boden, vare meer afhængige af privat Overeenskomst eller Voldgiftsmænds Dom, end af noget Rettens eller Domstolens Udsagn.

Dette om Ættens Ret og Mandeboden i Norge og paa Island i den ældre Lovgivningstid. Den nye Lov, som indførtes beggesteds mod Enden af det trettende Aarhundrede, gjorde heri en indgribende Forandring.

Ved Magnus's Lov bortfaldt ganske det gamle Sagtal. Mandeboden blev nu efter Loven at udrede af Drabsmanden alene til den Dræbtes Arving alene, saaledes at Ættens Deeltagelse fra begge Sider kom til at afhænge ganske af privat Overeenskomst. Bestemmelsen af Mandebodens Størrelse overlodes, uafhængig af den egentlige Drabsdom, til Skjøn eller Afgjørelse af sex Mænd, udnævnte for Tilfældet af Retsstyreren [1]).

At alligevel ogsaa ved denne Maade at fastsætte Mandeboden paa den ældre Maalestok længe er bleven nyttet, kan ikke omtvivles. Men mangfoldige Retsforviklinger bleve nu undgangne, hvilke forhen nødvendig maatte reise sig deraf, at enhver Person inden Sagtallet havde sin lovlige Andeel af Mandeboden at kræve og følgelig kunde fordre sin Sag afgjort for Retten, naar han troede sig brøstholden, enten ved at have udredet for meget eller modtaget for lidet. Nu kunde desuden et fuldkomment Forlig mellem begge Parter, den Dræbtes Æt og Drabsmandens, lettere og sikkrere komme istand, da der handledes mellem blot tvende Personer, Drabsmanden og den Dræbtes Arving, end forhen, da man nøie maatte agte paa, at ingen af den Dræbtes Slægt inden Sagtallet blev forbigaaet. I dette Tilfælde var Forliget nemlig ikke fuldstændigt, og Ret til personlig Hevn stod egentlig den Forbigaaede aaben, saalænge hans Krav paa Bod var utilfredsstillet.

41.

Egteskab.

Egteskabet (hjúskapr, hjónalag) saaes af Nordmændene under Hedendommen langt meer fra et retligt end fra et religiøst Stand-

[1]) NLl. X, 2. NgL. II, 176. NLl. IV, 12. NgL. II, 58. Hfb. 42. NgL. I, 273. jvfr. ovfr. S. 299.

punkt. Det var Midlet til at sammenknytte (tengja saman) tvende Ætter, derfor kaldtes ogsaa Svogerskabet tengdir (fem. pl.); det var et Baand mellem Ætterne, — og den samme Merkning ligger utvivlsomt i dets ældre Navn sifjar (f. pl.), der egentlig udtrykte Begrebet Forbund, dernæst ogsaa anvendtes paa Svogerskabsforhold (mágsemdir, mægðir fem. pl., af mágr). Egteskabet betragtedes altsaa som et Ætteforbund og havde deri især sin retlige Betydning. Denne Maade at see Tingen paa overførtes i Christendommen og vedligeholdt sig i Hovedsagen gjennem hele det ældre Lovgivningstidsrum i Norge. Dog stilledes efter Christendommens Indførelse Egteskabet i visse Henseender under Kirkens Opsyn, og Geistlighedens Stræben for at fremhæve Egteskabets religiøse Betydning og Vigtighed blev ikke uden kjendelige Spor i den derhenhørende Lovgivning.

En Lovbestemmelse, hvori Christendommens Indvirkning strax viser sig, er Forbudet mod Egteskab inden visse Slægtskabsled, et Forbud, som Hedendommen neppe kjendte uden i al Fald med Hensyn til de allernærmeste Frænder, som Forældre og Børn eller Søskende. Christenretterne derimod forbøde paa det Strengeste egteskabelig Forbindelse mellem Frænder inden 6te Led, dette medregnet, og mellem Besvogrede inden 4de Led, hvilket Forbud dog, for Frændskabets Vedkommende, i det trettende Aarhundrede indskrænkedes til fjerde Led, saaledes at Egteskab kunde indgaaes mellem Frænder i femte Led. Opsynet hermed og Søgsmaalet i Overtrædelsestilfælde overdroges Biskopperne. Et Egteskab mellem Frænder eller Besvogrede i forbudne Led skulde, strax det opdagedes, hæves ved Skilsmisse. Desuden drog det, naar det var sluttet med fuldt Vidende og i de nærmeste Led, efter sig Fortabelse af Fred og Gods, — i de fjærnere Led en Bod af tre Mark til Biskoppen[1]). Paa Island fandt en Formildelse i Forbudet Sted derved, at Egteskab mellem Frænder i 5te og 6te Led tillodes mod Udredelse af en vis Sum til Lagrettens Gods, naar ved-

[1]) ÆGL. 24. NgL. 1, 15 f. ÆFL. 111, 1–3. NgL. 1, 147 f. Æ. Bergarth. Chrr. NgL. 1, 355. 365. Sverrers Chrr. 56. NgL. 1, 424 f. — I sin nyere Form, med Forbudets Indskrænkning til 4de Led, findes Bestemmelsen i Kong Magnus Lagabøters og Erkebiskop Jons Christenretter. NgL. 11, 302. 322. 334 f. 372 ff. samt i een Recension af den ældre Borgarthings Chrr. NgL. 1, 350.

kommende Biskop dertil gav sit Samtykke[1]). Overhovedet kunde Kirkens Dispensation faaes for de fjærnere Leds Vedkommende.

I den nærmeste Forbindelse med dette Forbud stode Christenrettens Bestemmelser med Hensyn til det aandelige Slægtskab eller Slægtskabet for Gud (guðsifjar). Dette tænktes at opstaa ved Daaben eller de dermed forbundne Handlinger, Primsigningen og Confirmationen, mellem den Døbte, Primsignede eller Confirmerede paa den ene Side, og de ved hine Handlinger forrettende, baade Presten og Fadderne, paa den anden. Ogsaa mellem de paa denne Maade Beslægtede var Egteskab af Kirken forbudet[2]).

I dette Punkt kunde da Kirken optræde med Indsigelse mod et Egteskabs Lovlighed; men forresten var denne endnu uafhængig af Kirkens Velsignelse eller Egtefolkenes Sammenvielse. Det var Jagttagelsen af de verdslige Formaliteter, som her gjorde Udslaget, og disse vedbleve at være de samme, som fra ældgamle Tider havde gjældet.

For at Egteskabet skulde være fuldkommen lovligt, maatte Konen, efter gammel Udtryksmaade, være „mundi keypt"[3]) d. e. erhvervet ved en lovlig Overeenskomst mellem Manden paa den ene Side og den eller de, som raadede for Kvindens Giftermaal, paa den anden Side. Mundr var nemlig, som det synes, oprindelig Navnet for Indbegrebet af de Vilkaar, som fra begge Sider gjordes med Hensyn til Egtefællernes og især Hustruens Formue. Denne foreløbige Overeenskomst udgjorde Hovedsagen ved det saakaldte Fæstemaal (festar), hvorved Konen, som det hed, fæstedes eller trolovedes med Manden.

Det, som ved denne Leilighed, i Vidners Nærvær, aftaltes, var først Konens Hjemmegift (heimanfylgja) og dernæst, hvad Manden skulde lægge herimod, eller den saakaldte Tilgift (tilgjöf, gagngjald, ogsaa þriðjungsauki og ofte mundr i mere indskrænket Betydning). Ogsaa kunde ved denne Leilighed komme under Afgjørelse, hvad Morgengaven (línfé, bekkjargjöf) skulde være d. e. den Gave, som Manden skulde give Konen Morgenen efter Bryluppet. Anden Aftale angaaende Formue, Bryllupstid o. s. v. kunde ogsaa finde Sted ved Fæstemaalet.

[1]) Grg. 144. S. 30 f. jvfr. den nyere Bestemmelse i § 18 S. 37. [2]) ÆGL. 26. ÆFL. III, 8. NgL. I, 16. 150. Æ. Borgarth. Chrr. NgL. I, 350. 366. Æ. Eidsivath. Chrr. NgL. I, 392. Sverr. Chrr. 62. NgL. I, 426. [3]) See f. Ex. ÆGL. 25. ÆFL. III, 13. NgL. I, 16. 152.

Hjemmegift og Tilgift stode almindelig i et vist Forhold til hinanden. I Frostathingsloven kaldes den sidste oftest þriðjungsauki d. e. Tredjingsøge eller Trediedeelstillæg, — et Navn, som antyder, at i Frostathingslagen Regelen har været den, at Tilgiften skulde udgjøre en Trediedeel af det Hele, som tilkom Konen, altsaa skulde svare til Halvdelen af hendes Hjemmegift. Om dette ogsaa har gjældet i Landets øvrige Lagdømmer, er ikke ganske afgjort; dog er det sandsynligt. Var Konen aldeles uden Formue (öreigi), saa skulde Manden alligevel fæste med hende tolv Ørers Mund (öreigi mundr), hvis Egteskabet skulde ansees lovgyldigt[1]).

Den, der afgjorde Giftermaalet paa Kvindens Vegne og bortfæstede hende, kaldtes Giftingsmand (giptingarmaðr)[2]). Dette var hendes Fader og Moder, hvis de vare i Live, eller ogsaa hendes myndige Brødre, eller hvis disse ei heller vare til, da hendes naturlige Verge. Var hun Mø, da havde hun efter Loven selv ingen Stemme ved Bortfæstningen, med mindre hun var Arving og femten Aar gammel. I saa Fald bortfæstede hun sig selv med sine Frænders Raad[3]). Samme Ret tilkom ogsaa en Enke[4]). Den Kvinde, som var uden Understøttelse af sine Frænder og selv fortjente sig sit Livsophold, havde ogsaa selv at raade for sit Giftermaal[5]). En senere Lovbestemmelse, fremkaldt ved Kirkens Indflydelse, var den, at intet Fæstemaal var lovgyldigt, ved hvilket Kvinden ikke var adspurgt i Vidners Overvær og havde givet sit lydelige eller stiltiende Samtykke[6]).

Ved Fæstemaalet bleve Angjældende Fæstemand (festarmaðr) og Fæstekone (festarkona). Derved indtraadte allerede et Retsforhold mellem begge Parter, hvilket fra ingen af Siderne ustraffet maatte brydes. Fæstemanden tog Ret for sin Fæstekone som for sig selv, — og det ligefuldt, om hun endnu var i sine Forældres Huus, i hvilket Fald ogsaa hendes Giftingsmand tog Ret for hende[7]).

Var ingen særegen Aftale gjort ved Fæstemaalet, saa skulde Brylluppet holdes inden eet Aar[8]). Unddrog Fæstemanden sig uden

[1]) AEGL. 51 jvfr. 124. NgL. 1, 27. 54. [2]) AEFL. XI, 2. NgL. 1, 230. [3]) AEFL. XI, 18. NgL. 1, 234. [4]) AEGL. 51. NgL. 1, 27. jvfr. AEFL. XI, 4. NgL. 1, 230. [5]) AEFL. XI, 17. NgL. 1, 233. [6]) AEFL. III, 22. NgL. 1, 155. AE. Eidsivath. Chrr. NgL. 1, 382. 399. [7]) AEFL. XI, 12. NgL. 1, 232. AEGL. 201. NgL. 1, 71. [8]) AEFL. III, 12. NgL. 1, 151.

gyldig Grund fra sin Forpligtelse at tage Konen, da var han fredløs (útlagr). Ligesaa Giftingsmanden, hvis han tilbageholdt Fæstekonen. Tog Fæstekonen frivillig en Anden end den, hvem hun var fæstet, da var baade hun og Giftingsmanden utlæge. Saaledes findes idetmindste fastsat i Gulathingsloven[1]), som her udentvivl holder sig til den ældre Vedtægt. Frostathingsloven derimod fastsætter, for det Tilfælde, at En borttog en Andens Fæstekone, Fuldretsbod til den Fornærmede, hvorhos hendes Verge, hvis det var gjort med hans Minde, havde at udrede den aftalte Hjemmegift til Fæstemanden[2]).

Ved Bryluppet (brúðkaup, brúðhlaup) fuldbyrdedes Egteskabet, idet de ved Fæstemaalet aftalte Vilkaar traadte i Kraft, og det egteskabelige Samliv mellem Egtefællerne tog sin Begyndelse. Begges Frænder og Venner samledes til et Gjestebud, hvilket man søgte at gjøre saa talrigt og pragtfuldt som muligt, for at baade Vidnerne kunde være mange, og Handlingen selv længe gjemmes i Folkemindet. Hjemmegiften blev nu udredet fra Brudens Side og Tilgiften fra Brudgommens under alle tilhørende Sikkerhedsformer og i opnævnte Vidners Overvær. Brud (brúðr) og Brudgom (brúðgumi) vare nu Egtefolk (hjón), og hun, som Huusfrue (húsfreyja, húsfrú) var indtraadt i alle de Rettigheder, som denne Stilling hjemlede hende i hendes Huusbondes Huus.

Lovenes Udsagn angaaende Retsforholdet mellem Egtefællerne dreie sig især om deres Formue. Styrelsen af denne paa begges Vegne og til begges Tarv tilkom Manden som Konens Verge[3]). Men dette var saa langt fra at medføre en Sammensmeltning af begges Eiendomme, at disse tvertimod forbleve strengt adskilte. Ved Indtrædelsen i Egteskabet blev i Regelen begges Formue overslaaet og vurderet. Hjemmegiften, Tilgiften og Morgengaven ansaaes som Konens Gods; og hertil kom, hvad hun ved Arv eller paa anden Maade enten allerede eiede eller senere kunde komme til at eie[4]). Døde Manden først, saa toge hans naturlige Arvinger alt hans Gods, medens Konen beholdt

[1]) ÆGL. 51. NgL. I, 28. [2]) ÆFL. XI, 1. NgL. I, 229 f. [3]) „Karlmaðr skal konu eyri ráða, meðan þau eru hjún ok er úskilt þeira á meðal.“ ÆFL. XI, 5. NgL. 1, 230. jvfr. ÆGL. 52. NgL. I, 28. [4]) ÆFL. XI, 5. 6. jvfr. XI, 8. NgL. 1, 230. 231.

sit, Tilgiften med iregnet. Døde derimod Konen først, saa tog Manden Tilgiften til sig, medens Hjemmegift, Morgengave og alt hendes øvrige Gods tilfaldt hendes Arvinger[1]). Dette gjaldt, hvad enten Arvingerne vare begges sammenavlede Børn eller fjærnere Frænder. Fandt en Skilsmisse Sted, i hvilken ingen af Egtefællerne kunde siges at være ved nogen Brøde skyldig, da tog Konen det Samme som ved Mandens Død; ligesaa, hvis hun forlod ham i Medhold af Loven paa Grund af Brøde fra hans Side[2]). Forlod hun ham derimod uden lovlig Grund, eller skilte han sig ved hende paa Grund af gjentaget Egteskabsbrud, da havde han Ret til at beholde hendes Eiendom i Forvar, saalænge hun levede, og hendes Arving havde intet Krav paa Tilgiften. Ved een Gang begaaet Egteskabsbrud havde hun forbrudt sin Tilgift, men beholdt dog i dette Tilfælde sit øvrige Gods, hvis Manden drev hende bort mod hendes Ønske[3]). Manden havde at indestaa for sin Kones Handlinger som for sine egne, og ligeledes at tage Ret for hende som for sig selv; men den Bod, som kunde falde paa en af Egtefællerne, udrededes af dennes Gods. Den ene kunde ikke forbryde den andens Eiendom. Der gaves endog Tilfælde, i hvilke den ene Egtefælle bødede til den anden[4]). Havde Manden ved Egteskabets Indgaaelse undladt at vurdere Konens Gods, da skulde han, hvis hun døde før ham, udrede det til hendes Arvinger med den Ed, at han ei havde modtaget meer. Døde derimod han under samme Omstændigheder først, og hun havde været gift med ham i tolv Maaneder, da tilkom hende en Trediedeel i Boet af Fast og Løst, foruden hendes Klæder[5]). Havde ingen af Egtefællerne ved Indtrædelsen i Egteskabet nogen Formue, men erhvervede de sig siden Noget ved egen Anstrengelse, da eiede han de to Tredieparter og hun den ene af Fast og Løst[6]). Manden maatte endelig ikke føre sin Kones Gods ud af Landet uden hendes Samtykke[7]). Disse Bestemmelser ere af Frosta-

[1]) ÆGL. 115. ÆFL. IX, 19. XI, 15. NgL. I, 51. 213. 233. ÆBl. 123. NgL. I, 326. [2]) ÆGL. 54. ÆFL. III, 6. NgL. I, 29. 150. [3]) ÆGL. 54. ÆFL. III, 22. XI, 14. NgL. I, 29. 155. 232 f. [4]) ÆGL. 54. ÆFL. XI, 13. NgL. I, 29. 232. Den Bod, en Kone har at svare til Biskoppen, naar hun har gjort sig skyldig i Hoer, udredes af hendes Heimanfylgja. ÆFL. III, 7. NgL. I, 150. [5]) ÆFL. XI, 6. NgL. I, 231. [6]) ÆFL. XI, 8. NgL. I, 231 [7]) ÆGL. 52. NgL. I, 28.

thingsloven, som herom handler udførligst, og de synes i Hovedsagen at have været gjældende ogsaa i Landets øvrige Lagdømmer.

Egtefællerne kunde under visse Omstændigheder indgaa det saakaldte Felag (félag) med hinanden, hvilket i Loven ogsaa nævnes: „at lægge sit Gods sammen (leggja fé sitt saman)." Men hvad egentlig hermed har været forstaaet, Fællesskab med Hensyn til hele Formuen, eller blot med Hensyn til Renterne af den (ávöxtr) — dette er ikke ret klart hverken af det ældre Tidsrums norske Love eller af den ældre islandske. Man skulde — forekommer det mig — snarest tro, at hermed intet Andet har været meent, end at det, som begge Egtefællers Gods kastede af sig, ansaaes som en Fællesformue, der anvendtes til begges Tarv uden videre Regnskabsopgjør for hver enkelt Part. Hvorimod, naar Felag ikke fandt Sted, Indtægterne af hver Egtefælles Gods holdtes for sig, og Huusholdningen førtes ved Tilskud fra begge Sider efter et vist Forhold — maaskee to Tredieparter for Mandens, een Trediepart for Konens —, medens det Tiloversblevne paa hver af Siderne henlagdes til Vedkommendes særskilte Formue. I saa Fald har hine Tiders Fællesskab mellem Egtefæller været meget forskjelligt fra, hvad man i senere Tider derved forstod.

Lovens Bud med Hensyn til Felaget var ellers ikke det samme i alle Landsdele. Efter Frostathingsloven indtraadte Felag mellem Egtefæller under alle Omstændigheder, naar de havde været tolv Maaneder sammen[1]). Efter Gulathingsloven derimod kunde Mand og Kone ikke uden sine Arvingers Samtykke paa begge Sider indgaa Felag med hinanden, før de havde Børn sammen. Da kunde de gjøre det, paa hvilke Vilkaar de selv fandt for godt. Men naar de havde været tyve Aar sammen, „lagde Loven Felag mellem dem"[2]). Efter Borgarthingsloven lader det, som om Felag mellem Egtefællerne ikke af sig selv er indtraadt før efter tredive Aars egteskabelige Samliv[3]). Paa Island endelig indtraadte det efter tre Aars Egteskab[4]). Men hvorledes nu end dette Felag har været betragtet, saa gjaldt som Regel med Hensyn til det Gods, som derunder indbefattedes, at Manden eiede de to Trediedele og Konen den ene[5]). Efter samme Forhold skede ogsaa de store

[1]) ÆFL. XI, 8. NgL. I, 231. [2]) ÆGL. 53. NgL. I, 28. [3]) Æ. Borgarth. Chrr. NgL. I, 356. [4]) Grg. 153 S. 45. [5]) ÆGL. 53. jvfr.

Udtællinger, i hvilke begge Egtefæller skulde tage Deel f. Ex. Udredelsen af Døttrenes Hjemmegift.

Mandens Raadighed i Bestyrelsen af Konens Formue viiste sig mest iöinefaldende deri, at Konen paa egen Haand intet Kjøb maatte afslutte, der oversteg en vis i Loven opstillet Sum. Denne sættes i Frostathingsloven til 1 Øre for Hauldens Kone[1]), i Gulathingsloven til 2 Ører. For de øvrige Klasser var den større eller mindre alt efter Mandens Ret, ifølge Gulathingsloven for Lendermandens Kone ½ Mark, for Bondens 1 Øre, for Løsingssønnens ½ Øre, for Løsingens 1 Ertog. En større Handel, end den Loven tillod, kunde Manden bryde inden en vis Tid, efter at den blev ham kundbar, — een Maaned i Gulathingsloven[2]). Dette gjaldt i Kjøbstæderne ligesaavel som paa Landet. Jord maatte Konen aldeles ikke kjøbe paa egen Haand[3]).

Fælles for alle Landslove synes det Lovbud at have været, at Manden ikke maatte slaa sin Kone, under Straf af den samme Bod til hende, som han selv skulde tage efter sin Ret, eller efter Borgarthingsloven tre Mark. Men havde han slaaet hende tre Gange, og det atter gjentog sig den fjerde, da stod det Konen frit for at drage fra ham med Hjemmegift og Tilgift[4]).

Efter Borgarthingsloven var Konen skyldig at vente sin bortreiste Mand i tre Aar, førend hun maatte indlade sig i et nyt Egteskab[5]). I de øvrige tilværende Love findes ingen hertil svarende Bestemmelse.

Med Christendommen indførtes Forbudet mod Fleerkoneri. Christenretterne fastsatte, at hvis en Mand tog sig to Egtehustruer, skulde han forlade den, han sidst tog, og bøde Biskoppen tre Mark; de Børn, han avlede med den sidste, havde ingen Arveret[6]). Christenretterne forbøde ogsaa gift Mand at have Frille hjemme i sit Huus (arinelja) under Straf af tre Marks Bod til sin Hustru[7]). Samme Bod til Konen var ogsaa fastsat for Utroskab i Almindelighed fra Mandens Side[8]).

118. AFL. XI, 8. AE. Borgarth. Chrr. II, 10. NgL. 1, 29. 52. 231. 356.
[1]) AFL. XI, 22. NgL. 1, 234. [2]) AGL. 56. NgL. 1, 29. [3]) AFL. XI, 8. NgL. 1, 231. jvfr. NBl. VII, 6. NgL. II, 255. [4]) AGL. 54. NgL. 1, 29. AE. Borgarth. Chrr. NgL. 1, 356. [5]) NgL. 1, 357. [6]) AGL. 25. AFL. III, 10. AEBl. 8. NgL. I, 16. 151. 304. [7]) AGL. 25. AE. Borgarth. Chrr. 8. NgL. 1, 16. 356. [8]) AFL. XI, 13. AE. Borgarth. Chrr. II, 17. NgL. 1, 232. 351.

Egteskabeligt Samliv mellem Mand og Kvinde uden Giftermaal var ikke udtrykkelig forbudet, naar begge vare ugifte; men Kvinden var da kun Mandens Frille (frilla, fylgjukona) og deres Børn uegtefødte. Varede imidlertid en saadan Forbindelse uafbrudt i tyve Aar, ansaaes den ifølge Gulathingsloven som et lovligt Egteskab; da indtraadte Felag mellem dem efter Loven, og Børnene vare arveberettigede som egtefødte[1]). I Frostathingslovens Christenret findes som en nyere Bestemmelse, at naar en Mand havde Børn med en Frille og senere hen egtede hende, saa helligede de Børn, som fødtes efter Egteskabet, de tidligere fødte til Arv[2]). En Følge af Christendommens Indvirkning var det ogsaa, at Egteskabets Kraft med Hensyn til Børnenes egte Fødsel og dermed forbundne Arveret udstraktes til Fæstemaalet, saaledes at, hvis Fæstemanden døde før Bryllupet, da var det Barn, han havde avlet med sin lovlige Fæstekone, berettiget til Arv efter sin Fader som egtefødt[3]).

Egteskabsskilsmisse (hjónaskilnaðr) var i Hedendommens Tider temmelig let at erhverve, især fra Mandens Side. Ved Christendommens Indflydelse blev den efterhaanden meer og meer vanskeliggjort. Dette opnaaedes først ligefrem derved, at Geistligheden fik de Tilfælde indskrænkede, i hvilke Loven tillod Egtefæller at forlade hinanden. Her stilledes fremmest Opdagelse af Slægtskab, kjødeligt eller aandeligt, mellem Egtefællerne inden forbudne Led[4]), og dernæst Utroskab fra Konens Side[5]) og gjentagen Mishandling fra Mandens[6]). Af disse Skilsmissegrunde var det dog kun den første, hvilken Kirken erklærede for fuldkommen tvingende, medens den med Hensyn til de øvrige fremstillede en Udsoning mellem Egtefællerne som Gud behageligere. Men endnu kraftigere virkede udentvivl Kirken til at gjøre Skilsmissen sjældnere ved at opstille den Grundsætning, at det — naar undtages det førstnævnte Tilfælde, da Egteskabet maatte ansees, som om det aldrig var sluttet — var tvivlsomt og afhængigt af de nærmere Omstændigheder, hvorvidt Egteskabet ogsaa som en religiøs Forbindelse, som et Sakrament, kunde hæves, om det og hævedes

[1]) ÆGL. 125. NgL. I, 54. [2]) ÆFL. III, 11. NgL. I, 151. [3]) ÆFL. III, 13. NgL. I, 152. [4]) See de ovfr. S. 306 not. 1 og 307 not. 2. anf. Steder. [5]) ÆFL. III, 7. NgL. I, 150. [6]) ÆGL. 54. Æ. Borgarth. Chrr. 8. NgL. I, 29. 356.

som en retlig Forbindelse, — hvorvidt det altsaa maatte kunne tillades de adskilte Egtefæller, om de end havde forladt hinanden af lovlig Grund, hver paa sin Side at indtræde i et nyt Egteskab[1]). Afgjørelsen heraf maatte som en Kirkesag overlades Kirkens Forstandere; og saaledes blev Egteskabsskilsmissen meer og meer dragen ind under Biskoppernes Dom. I den islandske Lov var det udtrykkelig vedtaget, at ingen Egteskabsskilsmisse kunde finde Sted uden med vedkommende Biskops Samtykke eller efter hans Dom[2]). Dette siges vel ikke ligefrem i de ældre norske Love; men der findes Udtryk i dem, der temmelig bestemt antyde, at det Samme ogsaa i Norge har været erkjendt, idetmindste henimod det ældre Lovgivningstidsrums Slutning.

Paa Island vare forøvrigt Lovene med Hensyn til Egteskabet i Hovedsagen de samme som i Norge. Med Hensyn til Egteskabsskilsmissen fortjener kun særligen at merkes, at — idetmindste i det ældre Lovgivningstidsrums tidligere Deel — ogsaa en høi Grad af Fattigdom, tilstødt efter Egteskabets Indgaaelse, fremstilles som lovlig Skilsmissegrund[3]).

Den nyere norske Lovgivning fra Kong Magnus Lagabøters Tid gjorde ingen store Forandringer med Hensyn til Egteskabet og Egtefællernes indbyrdes Forhold. Dog er det aabenbart, at meget Egteskabet vedkommende, som Følge af at det meer og meer erkjendtes for en religiøs Forbindelse, for et Sakrament, nu blev overladt til Kirkens Afgjørelse, hvilket før havde henligget under den verdslige Lov alene.

Lysning til Egteskab blev nu paabuden. Den skulde foregaa offentlig i Kirken ved Sognepresten paa tre Søndage, for at de, som enten i religiøs eller verdslig Henseende havde Noget at anføre mod Egteskabet, kunde fremkomme med sine Indvendinger. Uden saadan forudgaaende Lysning var Egteskabet lønligt og, som saadant, ulovligt, og først efter at Lysningen havde fundet Sted, kunde Fæstemaalet foregaa[4]). Ved Fæstemaalet ansaaes ellers nu Egteskabet allerede afsluttet, forsaavidt som, naar det var lovlig foregaaet, de i

[1]) See AEFL. III, 7. AE. Eidsivath. Chrr. I, 22. NgL. I, 150. 382. [2]) Grg. 149. 150. S. 39 ff. [3]) Grg. anf. Sted S. 40. [4]) Nyere Borgarth. Chrr. 15. Gulath. Chrr. 23. NgL. II, 300. 319. Erkeb. Jons Chrr. 42. 43. NgL. II, 369 ff. En Formular for Lysning (fra c. 1340) findes i NgL. III, 292.

Forbindelsen siden avlede Børn ansaaes som egtefødte, ligesaafuldt som om ordentligt Bryllup var holdt[1]). Brylluppet synes nu almindelig at være bleven sat i Forbindelse med en Kirkens Velsignelse, udtalt af Presten i en egen af Kirken foreskreven Messe[2]).

Egteskabet, ikke alene naar det var fuldkommet ved Kirkens Velsignelse, men ogsaa naar det efter lovligt Fæstemaal var indtraadt ved legemlig Omgang mellem Fæstemand og Fæstekone, kunde, efter den nyere Lovgivnings Bestemmelse, ikke opløses uden ifølge Kirkens Dom gjennem Biskoppen. Han havde nemlig at afgjøre, hvorvidt gyldig Skilsmissegrund var forhaanden. Den Grundsætning gjordes ogsaa nu fra Kirkens Side gjældende, at ingen af de adskilte Egtefæller, i den andens levende Live, maatte indtræde i et nyt Egteskab uden med Biskoppens eller Kirkens høiere Foresattes Indrømmelse[3]).

Egtefællernes indbyrdes Forhold med Hensyn til Eiendom og Formue undergik ved den nyere Lovgivning ingen væsentlig Forandring. Den enes Formue blev fremdeles adskilt fra den andens, skjønt Manden ene styrede begge. Det saakaldte Felag angik efter den nye Lov aabenbare ikke andet end Tilverten af begges Formue. Af denne Tilvert eiede da Manden de to Trediedele, Konen den ene. Efter samme Forhold skulde, naar Felag fandt Sted, ogsaa Tabet fordeles paa begge Egtefæller, hvis Formuen formindskedes. Kun paa dette ene Vilkaar kunde Felag sluttes, og da udfordredes kun Egtefællernes egen Overeenskomst. Sluttedes Felaget paa andet Vilkaar, da var det ugyldigt[4]). Om noget efter en vis Tids Egteskab indtrædende Felag mellem Egtefællerne taler den nye Lovbog ikke.

Hustruens Ret til at afslutte Kjøb paa egen Haand var fremdeles indskrænket, og det som tidligere meer eller mindre i Forhold til Mandens Stilling i Samfundet. Her gjordes endnu den gamle Klasseinddeling med Hensyn til den personlige Ret gjældende. Bondens Kone maatte raade for een Øres Kjøb, Hauldens for to, Lendermandens for fire. Sluttede hun paa egen Haand en større Handel, da kunde Manden, hvis han var tilstede, rygge den inden een Maaned; var han ikke

[1]) Nyere Borgarth. Chrr. 16. Gulath. Chrr. 24. Jons Chrr. 46. NgL II, 300. 319. 372. [2]) Jons Chrr. 41. NgL. II, 369. [3]) Nyere Borgarth. Chrr. 18. Gulath. Chrr. 26. Jons Chrr. 44. 47. NgL. II, 301. 320. 371. 373. [4]) NLl. V, 3. NgL. II, 76. Nyere Gulath. Chrr. 28. NgL. II, 321.

tilstede, kunde han gjøre det samme een Maaned efter sin Hjemkomst og efter at Handelen var kommen til hans Kundskab. Denne Indskrænkning gjaldt dog nu kun for Landets Vedkommende[1]). I Kjøbstad maatte Kvinde slutte Handel som Mand. Huus eller Jord maatte dog Kvinder fremdeles aldrig kjøbe uden Huusbondes eller Arvings Samtykke[2]).

42.

Fadermyndighed. Raadighed for Eiendom og Vergemaal. Fattigforsorgelse.

Fadermyndigheden, som i Hedendommens Tid hos Nordmændene var saare udstrakt, indskrænkedes vel i visse Maader ved Christendommens Indflydelse, men vedblev dog at være meget stor. Den støttede sig meer paa gammel Sedvane end paa udtrykkelige Lovbud.

Den Raadighed over det nyfødte Barns Liv, som i Hedendommens Tid hvilede hos Faderen, ophørte med Christendommens Indførelse. Børns Udsættelse blev i Christenretterne strengeligen forbuden, undtagen i det eneste Tilfælde, at Barnet var saa vanskabt, at det ei havde menneskeligt Udseende eller ikke kunde modtage Næring[3]). Baade Sønner og Døttre stode under Faderens Vergemaal, saalænge de vare hjemme i hans Huus, og han ikke var bleven gjort umyndig eller selv havde opgivet sin Ret som Huusbonde. Hans Myndighed med Hensyn til Døttrenes Bortgiftning er allerede omtalt. Den Datter, som giftede sig uden hans Samtykke, kunde han negte al Hjemmegift, og derhos gjøre hendes Egteskab ugyldigt[4]). Ogsaa med Hensyn til Sønnernes Giftermaal hjemlede gammel Vedtægt ham en vegtig Stemme, om end ikke Loven der gjorde hans Samtykke uundgaaelig nødvendigt. Sønnens Evne til selv at sætte Bo var desuden i de fleste Tilfælde afhængig af Faderens Understøttelse.

Indtil det ottende Aar — i Kjøbstæderne og paa Island indtil det tolvte — regnedes enhver for fuldkommen umyndig (ómagi)

[1]) NLl. VIII, 21. NgL. II, 162. [2]) NBl. VII, 6. NgL. II, 255.
[3]) ÆGL. 21. ÆFL. II, 1. 2. NE. Borgarth. Chrr. 1. NE. Eidsivath. Chrr. 1. NgL. I, 12. 130 f. 339. 363. 375. 394. [4]) NLl. V, 2. NgL. II, 75.

med Hensyn til Ret. Indtil Barnet havde denne Alder, stod Fader eller Verge inde for dets Gjerninger, bødede og tog Bod for det. Men fra det ottende til det femtende Aar var det Halvretsmand (hálfréttismaðr), det vil sige, da tog det selv halv Bod og bødede ligesaa [1]). Med det femtende, eller paa Island, det sextende Aar indtraadte Manden i sin fulde personlige Ret [2]). Denne Alder var ogsaa Myndighedsalderen med Hensyn til Raadigheden for egen Eiendom, og det baade for Mand og Kvinde. Da var man efter de Gamles Udtryksmaade Fuldtide (fulltíði) d. e. kommen til fuld Alder, og ude af Umyndighed (or ómegð).

Fra den Stund raadede enhver Mand selv for sit Gods, saalænge han havde Sjæls- og Legemskræfter til at styre det, — efter den gamle Frostathingslovs Udtryk: saalænge han kunde sidde i sit Høisæde d. e. opfylde sin Skyldighed som Huusbonde [3]), — eller efter Gulathingsloven: saalænge han havde sin Forstand, kunde raade for sit Bo og sine Kjøb, var hestfør og ølfør [4]). Blev han udygtig hertil, kunde han gjøres umyndig. Men dette maatte da skee i Samraad med hans nærmeste Frænder baade paa Fædrene og Mødrene (í bauggildi ok í nefgildi). Saadant gjaldt ligesaavel om Kvinde som om Mand, dog om den første, vel at merke, efter hendes Forhold, saavidt hun nogensinde, hvad i de ældre Tider sjælden indtraf, selv blev raadende for Formue og ikke ved Giftermaal kom under sin Huusbondes Verge [5]).

Vergemaalet for den Umyndige med Hensyn til hans Formue, hvilket nævntes fjárhald, var, efter baade de norske og den islandske Lov, det Offentlige ganske uvedkommende, men paalaa Ætten. Den Umyndiges nærmeste myndige Arving, hvad enten det var Mand eller Kvinde, var hans selvnævnte Verge (fjárhaldsmaðr), dog under et Slags Tilsyn af hans øvrige Frænder paa Fædrene og Mødrene. Var den naturlige Verge en Kvinde, der allerede var gift eller senere giftede sig, saa overførte hun, efter den islandske Lov, Vergemaalet paa sin Mand. Det Samme maa troes at have gjældet ogsaa

[1]) ÆGL. 190. ÆFL. IV, 34. 36. ÆBl. 51. cfr. 48. 49. og 97. NgL. I, 69. 168. 169. 314. 321. [2]) ÆFL. IX, 22. XI, 18. NgL. I, 214. 234. Grg. 122. S. 230 ff. 78. S. 129. [3]) ÆFL. IX, 20. NgL. I, 213. [4]) ÆGL. 126. NgL. I, 54. [5]) ÆFL. IX, 20. NgL. I, 213.

i Norge, skjønt det ikke i de norske Love udtrykkelig findes sagt. I Norge synes kun den almindelige Myndighedsalder, femten Aar, at have været udfordret baade hos Mand og Kvinde for at kunne overtage Vergemaalet. Efter den islandske Lov derimod krævedes hos den ugifte Kvinde en Alder af tyve Aar. At Kvinden i Egenskab af Verge har staaet under et nøiere Tilsyn af de øvrige Frænder end Manden, er rimeligt, skjønt ikke udtrykkelig udtalt. Omendskjønt nemlig Lovene aabenbart indrømme den ugifte Kvinde, som selv eier Formue, Myndighed — hvad dog vel neppe i den ældste Tid har været Tilfælde —, saa forudsættes dog ikke utydelig, at enten hendes nærmeste mandlige Arving, eller en anden af Ætten, som hun selv valgte, var hendes lovlige Raadgiver (lögráðandi) eller Ombudsmand (umboðsmaðr).

Vergen modtog i Regelen sin Myndlings Gods efter Vurdering og havde at tilsvare ham, naar han blev myndig, baade Kapital (innstöðueyrir) og Renter (ávöxtr), dog med Fradrag af, hvad der var medgaaet til den Umyndiges Underhold. For dette havde nemlig Vergen at sørge, hvad enten han nu selv opdrog den Umyndige eller tingede ham i Kost hos tredie Mand. Underholdet regnedes overhovedet til en halv Mark aarlig i Landsleie, eller Renterne af fire Mark Sølv i Jord eller leiegivende Løsøre. Modtog Vergen den Umyndiges Formue uvurderet, da kunde den sidste, naar han blev myndig, kræve af ham under Ed saameget, som Frænderne opgave, at ham tilkom. Vergen skulde stille Sikkerhed, hvis de øvrige Frænder krævede saadant. Ansaaes den naturlige Verge, den Umyndiges nærmeste Arving nemlig, for uvederhæftig, og ikke kunde stille fornøden Sikkerhed, saa gik Vergemaalet fra ham over paa den næst efter følgende Arving, eller videre i Ætten, indtil Sikkerhed fandtes. Dette øvede imidlertid ingen Indflydelse paa Arvegangen efter den Umyndige, om denne døde. Umyndiges Gods (ómagaeyrir) maatte ikke føres ud af Landet.

Med Hensyn til Forsørgen for den Omage, som ingen Formue eiede, var Fremgangsmaaden den samme. Ogsaa hans Underhold paalaa Arvingen, eller hvis denne aldeles manglede Midler, da den nærmeste i Arv, hos hvem Midler fandtes. Naar den, der først havde modtaget en saadan Omage, godtgjorde, at han ikke længer havde Evne

til at føde ham, saa førte han ham derved videre ud i Ætten. Efterlod en Husbonde umyndige Børn og ikke mere Gods, end hans Enke tilkom, da havde hun at sørge for deres fælles Børn, saalænge hendes Gods strakte til; siden kom de paa Faderens Æt. Men efterlod han ogsaa umyndige og uformuende Børn af et tidligere Egteskab, da tilkom deres Forsørgelse hans Æt alene. Bleve begge Forældre saa uformuende, at de ei kunde føde sine Børn, eller efterlode dem umyndige og i Armod, saa faldt de to Tredieparter af Forsørgelsen paa Faderens Æt, den ene Trediepart paa Moderens. Skyldigheden at forsørge den fattige Omage ophørte, naar denne havde naaet sit femtende Aar og var arbeidsfør[1]).

Ovennævnte Hovedbestemmelser angaaende Vergemaalet vare, som det synes, almindelig gjældende baade i Norge og paa Island i det ældre Lovgivningstidsrum.

Med Grundsætningerne for Vergemaalet stode Grundsætningerne for Fattigforsørgelsen i den nærmeste Forbindelse. Den, som ikke selv var istand til at erhverve sig Livets Ophold, ansaaes, om han end var kommen til sin lovlige Alder og nød sin personlige Ret, dog i andre Henseender som Omage eller Umyndig, og med hans Forsørgelse fremfores efter de allerede anførte Regler[2]). Ikkun den Fattige, som slet ingen Frænde eller lovlig Verge havde, der formaaede at underholde ham, faldt paa den hele Menighed. Med Hensyn til saadanne Fattige var Lægdsindretningen i Norge og paa Island ældgammel, idet de nemlig efter visse Regler førtes for at underholdes fra Gaard til Gaard inden den Menighed, de tilhørte, eller ogsaa paa hele Menighedens Kostning tingedes i Underhold hos enkelte af dens Medlemmer[3]). Hvorledes dette Slags Fattigforsørgelse fra først af i Norge har været ordnet i det Enkelte, vides ikke med Sikkerhed; dog maa man formode, at det tidlig er blevet Regelen, at hvert Kirkesogn sørgede for sine Fattige. Paa Island var, som oven anført[4]), Reppsindretningen i denne Henseende af høieste Vigtighed, og i den islandske

[1]) ÆGL. 115. 117. 118. 119. 127. 130. ÆFL. IX, 22—28. NgL. I, 51. 52. 54. 55. 214—215. Grg. 122 S. 230 ff. 172 S. 76 ff. [2]) ÆGL. 118. 127. ÆFL. IX, 25. NgL. I, 52. 54. 215. [3]) ÆFL. Indl. 17. jvfr. II, 2. NgL. I. 125. 131. NLl. VII, 57. NgL. II, 140—142. [4]) S. 278 f.

Lov findes ogsaa desangaaende udførlige og efter Landets Omstændigheder sikkerligen meget hensigtsmæssige Forskrifter[1]).

Christendommen virkede udentvivl, i Norge som andensteds, meget til Forbedring af de Fattiges Kaar. Dette udrettede Kirken først derved, at den erklærede Godgjørenhed mod de Fattige for høist fortjenstfuld i Guds Øine og virksom til Syndernes Forladelse, — dernæst ved at indstifte og i Christenretterne faa paabudet Almisseuddelinger og Madgaver paa visse Høitider[2]), — endelig ved den Tiendeindretningen følgende Bestemmelse, at en Fjerdepart af Tienden i hvert Kirkesogn skulde henlægges til de Fattiges Underhold, idet Opsynet med og Udskiftningen af denne Andeel overdroges Menigheden og besørgedes af visse dertil udvalgte Bønder i Forening med Sognepresten[3]). Overhovedet stilledes ved den christelige Kirkelovgivning de Fattige paa en Maade under Kirkens og Geistlighedens Vern, — noget, som vistnok i det Hele maa antages at have forbedret deres Stilling, skjønt det vistnok ogsaa paa den anden Side kan have bidraget noget til, at den Haandrækning, som krævedes af Ætten, blev noget lunknere ydet end tilforn, alt eftersom Udsigten til at vælte Forsørgelsen over paa Menigheden og paa Kirken blev større.

Til Indskrænkning af Tiggeri maatte naturligviis den allerede ovenfor nævnte Bestemmelse kraftigen virke, at nemlig Tiggere (stafkarlar), som vare arbeidsføre, ingen Ret havde paa sig, om de bleve slagne eller forhaanede. Vilde en saadan indtræde i fri Mands Ret, da maatte han ved en offentlig Erklæring opgive sit Tiggeri, eller som den Tids Love udtrykkede sig: „kaste Stav og Skreppe paa Thinget"[4]).

Den eneste væsentlige Forandring, som ved Lovforbedringen under Magnus Lagaboter indtraadte i de ovenbeskrevne Forholde, var med Hensyn til Myndighedsalderen og Vergemaalet. Myndighedsalderen, ligesaavel for Kvinde som for Mand, sattes nemlig ved den nye Lov til det fyldte tyvende Aar. Blev imidlertid en Kvinde, før hun havde naaet denne Alder, med vedkommende Frænders Raad giftet, da ophørte ligefuldt hendes Frænders Vergemaal og overflyttedes paa hen-

[1]) Grg. 234. 235 S. 171 ff. [2]) ÆFL. II, 33. ÆBI. 63. NgL. I, 142. 316. [3]) ÆGL. 8. ÆFL. II, 18, NgL. I, 6. 137. Æ. Bergarth. Chrr. NgL. I, 346. 361. 369. Æ. Eidsivath. Chrr. NgL. I, 385 f. 401. Sverrers Chrr. NgL. I, 414. [4]) NL. IV, 28. NgL. II, 71.

des Mand[1]). Hvorvidt en Mands Giftermaal inden hans tyvende Aar kunde have Virkning med Hensyn til hans Myndighed, omtaler Loven ikke.

43.

Huusbonde og Tjenestetyende.

Endog medens Trældommen stod ved fuldeste Magt blandt Nordmændene, var det almindeligt, at en Huusbonde ogsaa havde frit Folk af begge Kjøn i sin Tjeneste, enten som fast Huustyende eller som løst Arbeidsfolk.

Det første var det udentvivl, som oprindelig og egentligst nævntes griðfólk, griðmenn, griðkonur, fordi det ligesom var indbefattet under den grið d. e. den Fred og Sikkerhed, der hvilede over Huset. De kaldtes ogsaa heimamenn d. e. Hjemmemænd, fordi de hos Huusbonden havde sit lovlige Hjem (lögheimili), medens de vare i hans Tjeneste. Det løse Arbeidsfolk derimod synes egentligst at have været kaldet verkalýðr, verkmenn, vinnumenn, leigumenn, fordi de forrettede et vist tinget Arbeide (verk, vinna) imod Leie (leiga), uden derfor just at have sit lovlige Hjem i dens Huus, for hvem de arbeidede. Begge Slags Navne sammenblandedes imidlertid jævnligen i Brugen. Ligesom det første ofte — saaledes altid paa Island — udstraktes til Alle, som havde tinget fast Ophold i Huset, uden just derfor at have taget Tjeneste der, saaledes nyttes i de norske Love det sidste Slags Navne ogsaa om fast Tyende.

Antallet af de frie Tjenestefolk og Arbeidsfolk øgedes naturligviis, alt eftersom Trælene bleve færre, og Hovedmassen af det dannedes vistnok af Frigivne og disses Afkom, skjønt det ganske vist ogsaa var heel almindeligt, at ætbaarne Mænd og Kvinder i trang Formuesstilling toge Tjeneste eller leiet Arbeide.

Forsaavidt Tyendet eller Arbeidsmanden ikke stod i noget særeget Afhængighedsforhold til Huusbonden, fremstaaet af tidligere Trældom, saa hvilede Forholdet mellem dem paa en fra begge Sider fri Overeenskomst, hvis Gjenstand paa den ene Side var Tjenesten eller Arbeidets Omfang og Natur, — paa den anden Lønnen. Men denne Over-

[1]) NBl. V, 20. jvfr. NLl. V, 2. NBl. V, 2. NgL. II, 238. 75. 227 f.

eenskomst, engang lovligen sluttet, kunde ikke fra nogen af Siderne ustraffet brydes. Med Hensyn til Vilkaarene havde vistnok fra gammel Tid visse Vedtægter gjort sig gjældende; men disse vare ikke, saavidt vides, i Norge gjorte til Gjenstand for udtrykkelige Lovbud, idetmindste ikke i den skrevne Lov. Paa Island derimod fandtes de i denne optagne, og det ikke blot som veiledende Anviisninger, men tildeels som virkelige Forskrifter med tilføiede Straffe i Tilfælde af Brud. Hvad de norske Love egentlig fastsatte, var kun Straf for Brud paa Overeenskomst i Almindelighed.

Med Hensyn til fast Tyende synes den Regel at have været gjældende, at det fæstede sig aarviis, og at dets Faredag (fardagr) faldt sammen med den aarlige Faredag for Flytning i Almindelighed, hvilken dog i de forskjellige Love var forskjellig. I Frostathingsloven var det første Søgnedag efter trettende Dag Juul[1]), i Gulathingsloven den niende Dag efter Sommerens Begyndelse[2]), det vil sige noget efter Midten af April; paa Island var det Thorsdagen, naar sex Uger vare henledne af Sommeren d. e. ved Midten af Mai[3]).

Tyendet nød, mod at udføre det aftalte Arbeide, Underhold (vist) og Løn (kaup). I de norske Love nævnes Intet om Lønnens Størrelse; den islandske Lov derimod fastsætter den efter Tjenestens Beskaffenhed, og Bod opstilles baade for det Tyende, der kræver høiere Løn, og for den Huusbonde, som giver den[4]).

Forlod et Tyende Tjenesten i Utide, da var det efter Frostathingsloven skyldigt at betale Huusbonden ligesaameget som den fæstede Løn udgjorde, og det Samme skulde den bøde, som tog et saadant bortløbet Tyende i sin Tjeneste. Jog Huusbonden Tyendet bort, var dette berettiget til sin Løn og derhos uden tvivl Kostverd[5]). Efter Gulathingsloven skulde i disse samme Tilfælde Huusbonden bøde Tyendet tolv Ører foruden Løn og Kostverd, og ligeledes Tyendet Huusbonden tolv Ører og derhos det tilsvarende af den betingede Løn[6]). Paa Island bødedes Brud paa Tjenesteovereenskomsten fra hvilkensombelst af Siderne med tre Mark[7]).

1) ÆFL. XIII, 1. NgL. 1, 240. 2) ÆGL. 73. NgL. 1, 38. 3) Grg. 78. S. 128. 4) Grg. ans. Sted S. 129 f. 5) ÆFL. X, 10. NgL. 1, 219. 6) ÆGL. 70. NgL. 1, 35. 7) Grg. 80. S. 133 f.

Blev Tyendet sygt, da skulde efter Gulathingsloven intet Afdrag gjøres i Lonnen, naar det ikke var ude af Stand til at arbeide i meer end i fem Dage; men blev det liggende længer, da skulde fradrages i Lønnen saameget, som Arbeidstabet for Huusbonden og Kosten vurderedes til, eller ogsaa skulde den Syge føres til sin Arving [1]). En lignende Bestemmelse har rimeligviis været ogsaa i de øvrige Landslove, ligesom og den islandske Lov viser, at paa Island i Hovedsagen det Samme var vedtaget.

Angaaende de ovennævnte Forholde fastsætter den nyere Landslov følgende. Vilde Huusbonden ikke holde sin Overeenskomst med Tyendet og viiste det af Tjenesten uden Grund og mod dets Villie, da var han brødig tre Orer Sølv til Kongen, og skulde Tyendet have sin Løn og Verd for den Kost, det ikke havde modtaget. Skeer det Samme fra Tyendets Side, da har dette at bøde til Kongen tre Orer Sølv og at betale Huusbonden saa meget, som det selv skulde have i Løn, og har intet Krav paa Kostpenge. Blev Tyendet sygt, skulde intet Afdrag finde Sted i Lønnen, hvis det ikke laa længer end i en halv Maaned, naar Huusbonden af skjønsomme Mænd agtedes at være formuende nok til at taale sligt Tab. Laa det derimod længer end en halv Maaned, skulde skjønsomme Mænd vurdere Huusbondens Tab i Arbeidets Forsømmelse og i Kost, og dette Tab skulde da fradrages Lønnen; eller ogsaa skulde den Syge føres til sin Arving, der efter de almindelige Regler for Fattigforsørgelsen havde at tage sig af ham [2]).

Med Hensyn til løst Arbeidsfolk levnedes naturligviis større Frihed ved Overeenskomsten. De norske Love fra det ældre Tidsrum have ingen derhen hørende Forskrifter; den islandske derimod gaar ogsaa her ind i mange Enkeltheder.

Huusbonden havde, saavidt af Lovene kan skjønnes, ikke Lov til at bruge legemlig Revselse paa sit frie Tyende eller anvende ærekrænkende Skjeldsord mod det. Hvis Saadant skede, kunde Tyendet sagsøge ham til Bod efter dets Ret.

Det viser sig, at Trældommens Ophør i Norge og en vis Hang hos Folket til, saavidt muligt, at leve i ubundne Forholde har fremkaldt allerede i Løbet af det trettende Aarhundrede Mangel paa Tje-

[1]) GGL. 70. NgL. I, 35. [2]) NLl. VIII, 22. NgL. II, 162 f.

nestefolk og Arbeidsfolk paa Landet, idet de, som mest egnede sig til at træde i saadan Tjeneste, foretrak, naar mindste Leilighed gaves, at flakke om som Handelsmænd. Dette gjorde, at Kong Haakon Haakonsson forbød enhver, som ikke eiede mindst tre Mark gjældfrit, at fare om paa Handel i Tiden mellem Paaske og Mikkelsmesse, altsaa i den Tid, da Landbruget krævede størst Arbeidskraft. I den øvrige Deel af Aaret derimod gjaldt dette Forbud ikke. En Bod af sex Ører fastsattes for den Styrmand, som under saadanne Omstændigheder tog Nogen paa sit Skib og i Felag (Handelskompagni) med sig[1]. Dette Forbud indtoges i den nyere Landslov[2]) og indskjærpedes, ja udvidedes senere ved forskjellige kongelige Retterbøder[3]).

44.

Eiendom.

Den naturlige Inddeling af Eiendom (eign) i fast og løs, eller, som de gamle Nordmænd almindeligst udtrykte sig, i Land og Løsøre (land og lauss eyrir), var vigtig i Lovgivningen, fordi Erhvervs- og Afhændelsesmaaden ligesom og tildeels Forsvaret for Besiddelsesretten ved begge var forskjellig.

Ved fast Eiendom (fasteign) forstod man Land eller Grundeiendom, nemlig Jord med paastaaende Husebygninger og tilliggende Gavn af Skov, Setergang, Fiske, Jagt og lignende Herligheder. Saadan Eiendom, forsaavidt den hørte Landet til og Jorden var Hovedsagen, kunde igjen med Hensyn til Eieren være Odelsjord (óðal, óðalsjörð) eller Kjøbejord (kaupjörð, kaupland).

Det egentlige Begreb af Odel (óðal) var, som oftere ovenfor udtalt, fuldkommen Eiendom. Ifølge dette Begreb kunde i Grunden enhver Jord nævnes Odelsjord med Hensyn til dens sande Eier (landsdróttinn), medens den modsat nævntes Leiejord (leigujörð, leiguland) med Hensyn til den, som leiede den til Brug af Eiermanden, med Hensyn til den paaboende og nyttende Leilænding (leiglendingr, leiguliði). Naar derimod Odelsjord modsættes Kjøbejord,

[1]) AFL. Indl. 20. NgL. I, 125. [2]) NLl. VIII, 23. NgL. II, 163.
[3]) Rb. af 8de Marts 1364 og 26de Aug. 1383. NgL. III, 184. 216 f.

hvilket i Loven er det almindeligste, tages Navnet i en engere Betydning, og Modsætningen ligger da deri, at Odelsjorden var bunden til en vis Æt og i Tilfælde af Salg Gjenstand for Tilbageløsning (óðalsbrigði, óðalslausn), medens ingen af Delene fandt Sted ved Kjøbejorden.

Hovedbetingelsen for at en Jord kunde blive en Æts Odel var, at den skulde uafbrudt have været Ættens Eiendom gjennem et vist Antal Slægtled. Denne Betingelse har upaatvivlelig gjældet over det hele Land, og det i det nyere ligesaavel som i det ældre Lovgivningstidsrum. Bestemmelserne i det Enkelte derimod ere baade noget forskjellige i de to ældre Landslove, som ere os levnede, og fra begge igjen afvigende i den nyere Landslov fra Magnus Lagabøters Tid. Hvad Island angaar, da findes de norske Odelslove ikke at være did overflyttede, og noget til dem ganske svarende findes heller ikke i de gamle svenske og danske Love.

Den gamle Frostathingslov opstiller egentlig kun een Betingelse for Odel, nemlig den, at Jorden uafbrudt (samfleytt) har været eiet af tre lige nedstigende Slægtled, Mand af Mand, og er kommet under det fjerde[1]). En Undtagelse gjøres for Kirkens Vedkommende, som vinder Odel ved tredive Aars Besiddelse[2]).

Den gamle Gulathingslov nævner flere Maader, paa hvilke en Jord kunde blive Eierens Odel: 1) Naar den var efterladt fra Farfader til Farfader (er afi hefir afa leift)[3]), naar den altsaa var nedarvet gjennem fire lige nedstigende mandlige Led og kommet under det femte[4]). — 2) Naar Jorden var udlagt i Mandebod (i mannsgjöld). — 3) Naar den var erhvervet ved den saakaldte Brandarv (branderfð) d. e. i Arv efter en Mand, der havde givet sig og Sit i Arvetagerens Vold mod Underhold til sit Livs Ende. — 4) Naar den var modtagen i den saakaldte Heidløn (er heiðlaunað er), det vil sige, naar den var givet af Kongen til en Tjenestemand som Løn for tro Tjeneste. — 5) Naar den var givet af Kongen i Drikkeløn (er

[1]) „Engum manni verðr jörð at óðali fyrr enn þrír langfeðr hafa átt ok kemr undir hinn fjórða samfleytt." ÆFL. XII, 4. NgL. I, 237. [2]) ÆFL. XIV, 3. NgL. 1, 249. [3]) Saaledes maa udentvivl afi her forklares; det kan ellers og betegne Morfader. [4]) Paa et andet Sted nævner dog samme Lov, at Ledene skulde være fem, og han selv den sjette (Kap. 266 S. 87).

drekkulaun er, ef hann þiggr af konungi) d. e. enten maaskee som Løn for godt Drikkebroderskab, eller som Løn for Opamning. — 6) Naar den var modtagen i Barnfosterløn (barnfóstrlaun). — Endelig 7) naar den var erhvervet i Bytte mod anden Odelsjord[1]). Ved alle de sex senere Erhvervelsesmaader forudsættes naturligviis, at Jorden var Afhænderens Odel. Disse Gulathingslovens Bestemmelser bære i det Hele Præget af høi Ælde[2]).

Den nyere Lovgivnings Bestemmelser om Odels Erhvervelse paa Jord ere byggede paa samme Grundsætninger som den ældres. I det Enkelte sporer man en Sammensmeltning af Frostathingsloven og Gulathingsloven, saaledes dog at den sidste med enkelte Afændringer nærmest er fulgt.

Betingelserne for, at Jord kunde ansees som Besidderens lovlige Odel, vare nu følgende: 1) At Jorden havde ligget under samme Ætlæg (ættleggr, Slægtlinie) i sexti Aar eller længer, eller — 2) at den var given af Kongen, uden at noget Vilkaar var tilføiet, eller — 3) at den havde været eiet uafbrudt af een og samme Ætlinie, Søn efter Fader, gjennem tre Led og var kommen under det fjerde, eller endelig — 4) at den var tilbyttet, Odel for Odel[3]).

Den med Odelen forbundne Løsningsret bestod deri, at hvis Jorden solgtes til nogen Anden end den nærmeste Odelsmand eller Odelsberettigede, saa stod for denne Adgang aaben til at indløse den fra Ihændehaveren under visse Betingelser, sig selv til Odel og Eiendom. Ogsaa med Hensyn til de nærmere Bestemmelser herfor findes Afvigelser mellem de ovennævnte Landslove.

Gulathingsloven, der udførligst handler om denne Ting, fastsætter som Regel for Odelslosningen, at denne kunde foretages af den nærmeste Odelsmand efter lovligt Varsel mod Udredning af en Femtedeel mindre, end Jorden da vurderes verd af gode Mænd[4]). Dog maatte Odelsmanden, for at holde sig denne Ret aaben, lyse den i det Thinglag, hvor Jorden laa, inden tyve Aar

[1]) Denne Bestemmelse maa vist antages ogsaa at have gjældet i Frostathingslagen og i de øvrige Landsdele. [2]) ÆGL. 270. NgL. 1. 91. [3]) NLl. VI, 2. NgL. II, 93. [4]) ÆGL. 265—269. 274. jvfr. 276. 294. NgL. 1, 86—90. 92. 93. 96.

efter Salget og fortfare hermed, saaledes at aldrig tyve Aar henled fra den ene Lysning til den anden. Jagttoges dette ikke, saa havde han vel ikke derved tabt sin Løsningsret, men han maatte da betale Jorden med fuldt Verd[1]). Nogen bestemt Tid for fuldkomment Tab af Løsningsretten synes her ikke at have været fastsat, og man maa næsten tro, at Gjenløsningen har staaet aaben, saalænge Nogen fandtes, der kunde bevise sin Odelsret, eller saalænge ikke Jorden ved at ligge ulyst under en anden Æt i den lovbestemte Tid var bleven dennes Odel. Med Hensyn paa det Tilfælde, at Kongen var Odelsmand til en Jord, af hvilken en Anden var Ihændehaver, eller omvendt, opstiller den samme Lov den Regel, at Gjenløsningen fra hvilkensomhelst af Siderne skulde finde Sted inden tre Kongers Regjeringstid (ævi) var forleden, dog saaledes, at flere samstyrende Kongers Tid kun regnedes for een. Skede ikke Gjenløsningen inden den Tid, var Retten fortabt. Kongens Aarmand i det Fylke, hvor Jorden laa, skulde søge og svare paa Kongens Vegne. Dog maatte saadanne Odelsløsningssager, i hvilke Kongen var Part, ikke foretages, naar han selv var inden det Fylke, hvori Jorden laa[2]).

Frostathingsloven nævner intet om Femtedeelsfradrag i nogetsomhelst Løsningstilfælde. Den fastsætter blot, at Odelsmanden skulde lyse sin Ret inden tyve Aar i det Fylke, hvori Jorden laa; hvis ikke, havde han for stedse tabt sin Løsningsret[3]). Nogen Fortabstid udenfor dette Tilfælde nævnes ikke, ligesaalidet som nogen særegen Bestemmelse for Kongens Vedkommende findes. Af denne sidste Omstændighed, ligesom og deraf, at Kongen i Frostathingsloven er undtagen fra Forpligtelsen at lovbyde Odelsjord i Tilfælde af Salg, hvorom senere, — maa man næsten slutte, at Kongen i sidstnævnte Lovs Omraade har i det ældre Lovgivningstidsrum været udenfor Odelslovgivningens Bestemmelser.

Den nyere Landslov fastsætter, at Odelsmanden, for at holde sig sin Løsningsret aaben, skulde lyse denne hvert tiende Aar inden sexti Aar. Kongen var her indbefattet under de almindelige Regler med Hensyn til Odel[4]).

[1]) ÆGL. 272. NgL. I, 91. [2]) ÆGL. 271. NgL. I, 91. [3]) ÆFL. XII, 7. NgL. I, 238. [4]) NLl. VI, 13. 6. NgL. II, 100. 96.

I begge Lovgivningstidsrum synes det at have gjældet, at den, der afhændede sin Odelsjord, for sin egen Person ingen Gjenløsningsret havde, med mindre han udtrykkelig havde forbeholdt sig en saadan enten i Almindelighed eller inden en vis Tid.

Den, der eiede Odel, var Hauld (hauldr) i dette Navns strengeste Betydning. Dog synes det med Hauldsnavnet at have været taget noget strengere i den nye Lovgivning end i den ældre, idetmindste forsaavidt denne er kjendt for os. Den nyere Landslov erklærer nemlig kun den for Hauld, „der har taget Odel i Arv baade efter Fader og Moder, og det saadan Odel, som disses Forfædre før dem have eiet, uden dertil at regne den, der er erhvervet ved Kjøb eller ved Arv i Sidelinier (úterfdum)" [1]).

Hvad de øvrige ældre Landslove, Eidsivathingsloven og Borgarthingsloven, have indeholdt om Odel og Odelsløsning, kjende vi ikke. Men saameget vide vi, at Odelsindretningen ogsaa i Eidsivathingslagen og i Borgarthingslagen, ligesaavel i det ældre Lovgivningstidsrum som i det nyere, har fundet Sted, og at den i sine Hovedtræk har svaret til, hvad ovenfor er fremsat. Norges Kjøbstæder derimod have altid været udenfor Odelslovgivningen, hvilken egentlig, som ovenfor yttret, knyttede sig til Jordeiendom alene.

Ved Kjøbejord forstodes vel egentligst den Jord, paa hvilken aldeles ingen Odel heftede, hverken for Eierens eller nogen Andens Vedkommende. Maaskee har man dog ogsaa stundom, med Hensyn til Ihændehaveren, under hiint Navn indbefattet Jord, som kun midlertidig var i en ikke Odelsberettigets Besiddelse. Eieren af Kjøbejord nævntes med Hensyn til den Kjøblænding (kauplendingr) [2]). Kjøbejords Afhændelse var ingen særegne Indskrænkninger underkastet.

Den løse Eiendom (lauss eyrir, laust fé) deeltes tidlig efter sin Beskaffenhed i levende Gods (kvikfé), hvorunder regnedes alslags Kvæg samt vel ogsaa Træle, — og dødt Gods (dautt fé), hvorved forstodes alt andet rørligt Gods samt Penge. Inddelingen var i Loven af Vigtighed med Hensyn til Bestemmelserne for Salg og Leie.

[1]) NLl. VII, 64. NgL. II, 146. [2]) GKL. XIII, 25. NgL. I, 247.

45.

Almenning.

Almenning (almenningr) nævntes fra ældgammel Tid de store Strækninger af Land eller Hav, som ei tilhorte enkelt Mand, men nyttedes af større eller mindre Menigheder i Fællesskab.

Med Hensyn til disse Almenninger gjaldt fra det norske Riges Oprettelse den Grundsætning, at de vare Kongedømmets Eiendom, dog saaledes, at den ældgamle Brugsret var vedkommende Menigheder forbeholdt. At denne Anskuelse først er opstaaet med Harald Haarfagers Enevælde, kan ikke omtvivles. Før hans Tid havde vistnok Ingen Eiendomsret til Almenningerne uden Menigheden selv. Men Harald tilegnede sig — som det heder — alt Landet bygget og ubygget[1]). Haakon den gode opgav alt Krav paa Eiendomsret til det byggede Land; over det ubyggede derimod, d. e. over Almenningerne, beholdt Kongedømmet den Raadighed, som Harald havde anmasset sig, nemlig en Overeiendomsret, der vel ikke udelukkede Menighederne fra at nytte dem som almeen Eiendom, men gjorde al fast Bygning eller Bosættelse i dem afhængig af Kongens Tilladelse.

Lovbestemmelserne om Almenningerne ere i Hovedsagen de samme i Lovene baade fra det ældre og nyere Tidsrum. De vigtigste ere: Almenningerne skulde være som fra gammel Tid og nyttes af de Menigheder, hvem de tillaa. — Enhver maatte nytte Vand og Ved i Almenning, gjøre sig der Seter, Smedje og Veideboder, fiske i Vandene, jage og gildre vilde Dyr, hugge Tømmer og slaa Hø, alt med Jagttagelse af den tidligere Brugers Forret. — Ingen maatte rydde sin Bosted i Almenning med Ager og Eng uden Kongens Samtykke; ellers var det Opryddede Kongens Eiendom. Kongen derimod kunde give, hvem han vilde, Bosted der. Nybyggeren skulde da have indhegnet sin Hjemmemark inden tolv Maaneder og maatte siden ikke udvide Hegnet. Men udenfor samme eiede han som Udmark Grunden til alle Sider, saavidt som han kunde kaste sin Kniv (hafa sniðils varp). — Havde Nogen upaatalt bygget og boet i Almenning i tre Kongers Tid, af hvilke ingen styrede kortere end ti Aar, da havde han derved vun-

[1]) Egils S. Kap. 4.

det Hevd paa den byggede Jord, om end Kongens udtrykkelige Samtykke manglede. — Alt, hvad der drev op i Almenning, Hval eller Vrag, hørte Kongen til [1]).

Havet langs Kysten regnedes for Almenning, forsaavidt ikke visse Dele af det ved gammel Hevd tilhørte en eller anden Gaard. Naar det i Frostathingsloven heder: „Saa skulle Almenningerne være, som de have været før, fra gammel Tid, baade det øvre og det ydre (hit efra ok hit ytra)“ [2]), saa forstaaes ganske vist ved det sidste de Dele af Havet, der vare Almenning. Ifølge heraf ansaaes de Fiskegrunde, der laa noget fjærnt fra Fastlandet, som Almenninger, og deraf maa igjen udledes den før omtalte Ret, der tillaa Kongedømmet, at hæve en vis Fiskeafgift (landvörðr) af dem, der nyttede de store Fiskerier udenfor Haalogalands Kyster [3]).

46.

Arv.

Arvegangen (erfð, erfðir) viser sig forskjellig ikke alene i de to fra det ældre Lovtidsrum levnede norske Landslove og i den gamle islandske Lov, men afviger ogsaa fra alle disse i den nyere almindelige Landslov. Den har udentvivl i det ældre Tidsrum i hvert af Norges Lagdømmer været ordnet paa sin særegne Maade. Vi skulle først omtale Arvegangen og hvad dermed staar i Forbindelse i det Hele, som det fremtræder i dette ældre Tidsrum.

Frostathingsloven opstiller som almindelig Regel for Arvegangen, at Frænder paa Fædrene (bauggildismenn) udelukke Frænder paa Mødrene (nefgildismenn), og at paa begge Sider Mand udelukker Kvinde i lige Grad. Arvegangsordenen er i det Enkelte følgende: Søn — Fader — Datter og Sønnesøn, hver til det Halve — Sønnedatter og egtefødt Sønnesøn af uegtefødt Fader paa samme Maade — samfædre Broder — samfædre Søster — Farfader, Farbroder og Brodersøn tilsammen, hver en Trediedeel — Farmoder — Moder,

[1]) ÆGL. 145. ÆFL. XIV, 7—9. NL. VII, 61—63. 64. VIII, 26. NgL. I, 58. 250—252. II, 144—146. 148. 165. [2]) ÆFL. XIV, 7. NgL. I, 250. [3]) See ovfr. S. 101.

Faster og Broderdatter tilsammen, den første til Halvdelen, de andre to hver til en Fjerdepart — sammødre Brøder og Farbroders Søn tilsammen — sammødre Søster og Farbroders Datter tilsammen — uegte Søn — uegte Broder — uegte Datter — Farfaders Broders Sønnesøn — Farfaders Broders Sønnedatter — Morfader og Dattersøn tilsammen — Mormoder og Datterdatter tilsammen — Morbroder og Søstersøn tilsammen — Moster og Søsterdatter tilsammen — Fasters Søn og Morbroders Søn tilsammen — Fasters Datter og Morbroders Datter tilsammen — Mosters Søn — Mosters Datter. Om alle disse Arvetagere gjælder, at de maatte være egtefødte, naar det Modsatte ikke udtrykkelig siges, og om Moder, Farmoder og Mormoder, at de maatte være egtegifte. Hvor to eller flere Slægtskabsgrader nævnes sammen i Arv, kom Personernes Antal i hver Grad ikke i Betragtning med Hensyn paa Loddens Størrelse; derhos arvede i dette Tilfælde den ene af de Sammenstillede den anden. Datter arvede efter Moder, endog om Broder var til, altid visse Ting i Klædningsstykker, Bohave, Sengklæder, Smykker o. s. v. Til de ovenfor nævnte arvende Frænder kom endnu, ifølge en nyere Bestemmelse af Kongerne Eystein, Sigurd og Olaf, Magnus Barfods Sønner, uegtefødt Farbroder og Brodersøn samt egtefødt sammødre Farbroder og Brodersøn, alle tilsammen — Kvinder i samme Slægtskabsforhold — uegtefødt sammødre Farbroder og sammødre Farbroders Sønner, egtefødte eller uegtefødte — Kvinder i samme Slægtskabsforhold (om alle disse Arvinger gjaldt, at de, som vare i samme Arv, skiftede efter Antallet) — endelig femte Mand i Slægt eller nærmere. Dette sidste sætter en ny og videre Grændse for Arveretten, uden at dog Loven yderligere forklarer, hvorledes dette Slægtskab skal regnes, eller om derunder kun indbefattes Frænder paa Fædrene eller vel endog blot Mand af Mand [1]).

Gulathingsloven opstiller følgende Arvegangsorden: Søn — Fader — Datter og Sønnesøn tilsammen — Farfader — samfædre Broder — samfædre Søster — Moder — Farbroder og Brodersøn tilsammen — Farbroders Søn og sammødre Broder tilsammen — uegte Søn — Farfaders Broders Sønnesøn — Morfader og Datter-

[1]) AEFL. VIII. IX, 8. 9. NgL. I, 204—208. 210 f.

søn tilsammen — Morbroder og Søstersøn tilsammen — Fasters og Morbroders Sønner tilsammen — Mosters Søn. De her opnævnte kaldes tölumenn d. e. tællede eller regnede Mænd. Hvor Flere nævnes i een Arv, maa det Samme antages at have gjældet som i Frostathingsloven. Var ingen af de Opnævnte til, men andre ligesaa nær beslægtede, da arvede disse efter samme Grundsætning som de Opnævnte, saaledes at Mand stedse udelukkede Kvinde i lige Grad, og samme Grad paa Fædrene (í höfuðbarm) udelukkede den paa Mødrene (í kvennsvift). Derpaa opregnes følgende arveberettigede Kvinder: Sønnedatter og Farmoder — Faster og Broderdatter — Farbroders Datter — uegte Datter — Farfaders Broders Sønnedatter — Mormoder og Datterdatter — Moster og Søsterdatter — Fasters og Morbroders Døttre — Mosters Datter. Disse Kvinder kom, som det lader, ikke til Arv, saalænge som nogen mandlig Arving inden ovennævnte Grader fandtes. Uegtefødte kom hverken ved Mandsarven (karlerfðir) eller ved Kvindearven (kvennerfðir) i Betragtning udenfor de i Opregningen udtrykkelig nævnte Tilfælde [1]).

Hvorledes Arvegangsordenen efter Eidsivathingsloven og Borgarthingsloven har været, er aldeles ukjendt. Den gamle Bjarkøret opstiller intet særeget Arvetal, men maa antages heri at følge Frostathingsloven, eller maaskee rettere vedkommende Lagdømmes Landslov.

Den islandske Lov afveg atter fra begge de førstomtalte norske. Arvegangsordenen var der følgende: Søn — Datter — Fader — samfædre Broder — Moder — samfædre Søster — sammødre Broder — sammødre Søster — uegte Søn — uegte Datter — uegte samfædre Broder — uegte samfædre Søster — uegte sammødre Broder — uegte sammødre Søster — Farfader, Morfader, Sønnesøn og Dattersøn tilsammen — Farmoder, Mormoder, Sønnedatter og Datterdatter tilsammen — Farbroder, Morbroder, Brodersøn og Søstersøn tilsammen — Faster, Moster, Broderdatter og Søsterdatter tilsammen — Søskendebørn af Mandkjønnet paa Fædrene og Mødrene tilsammen, og saaledes videre, paa den Maade, at af lige nær beslægtet Mand og Kvinde udelukkede den første den sidste. Uegtefødte kom ikke i Be-

[1]) GGL. 103—106. NgL. 1, 48—50.

tragtning fjærnere end uegte sammødre Søster, førend naar ikke Næstsøskendebørn eller nærmere fandtes; da arvede Uegtefødte i samme Orden som Egtefødte [1]). Med Hensyn til Delingen af Arven mellem dem af forskjelligt Slægtskab, der stilledes sammen i een Arv, synes samme Regel at have gjældet som i de norske Love.

Meget i de anførte Bestemmelser baade i de norske og i den islandske Lov er dunkelt. Efter de norske Love synes Arveretten i Norge oprindeligen ikke at have strakt sig længer end til Næstsøskendebarn paa Fædrene og Søskendebarn paa Mødrene. Senere er den bleven udvidet, idetmindste for Frostathingslovens Vedkommende baade med Hensyn til Egtefødte og Uegtefødte.

Med Hensyn til Odelsjord, hvis den kom i Arv, antyde begge de ovennævnte norske Landslove, at visse særegne Regler have været at iagttage, idet nemlig Odelsretten ikke i alle Tilfælde fulgte Arveretten. Over denne Sag hviler imidlertid megen Dunkelhed.

Ifølge Frostathingsloven vare alle Bauggildesmænd, d. e. arveberettigede mandlige Frænder paa Fædrene, ogsaa odelsberettigede. Dette synes derimod ikke at have været Tilfælde med Frænderne paa Mødrene eller de saakaldte Nevgildesmænd. Hvilke Kvinder vare odelsberettigede, nævner ikke Loven. Kom en Odelsjord ved Arv under en ikke odelsberettiget, saa stod Løsningen efter de almindelige Regler den nærmest odelsberettigede aaben; og var af Samarvende den ene odelsberettiget, den anden ikke, saa fik den første sin Lod i Odelsjord, den sidste i anden Eiendom. At desuden i de Par Tilfælde, hvor Mand og Kvinde stode til Arv sammen, den første havde Fortrinet med Hensyn til Odelsjord, det viser sig af den Bestemmelse, at i Tilfælde at Sønnesøn og Datter arvede sammen, hiin havde Ret til at løse Odel fra denne [1]).

Gulathingsloven, der i Hovedsagen synes at have hyldet samme Grundsætning, nævner udtrykkelig de Kvinder, som Odel fulgte. De vare: Datter, Søster, Faster, Broderdatter og Sønnedatter. Den tilføier den Bestemmelse, at hvis to Søstre arvede Odel, og den ene fik Søn, den anden fik Datter, da havde hiins Søn Ret til at løse Odelen fra sine Frændkvinder. Men hvis han igjen blot efterlod Døt-

[1]) Grg. 118 S. 218 ff. Arnam. Udg. Arfaþ. 25. [2]) ÆFL. VIII, 3. NgL. 1, 205.

tre, hans førnævnte Mosters Datter derimod havde Søn, da tilkom igjen Odelsløsningen denne sidste, og Odelsretten blev nu ugjenkaldelig hos ham og hans Afkom [1]). For det Tilfælde at Odelsjorder skiftedes mellem Brødre, fastsætter samme Lov, at den ene Ætlinie ikke taber Odelsretten til den andens Lod, før Egteskab mellem Linierne kunde finde Sted, det vil sige, før alt Frændskab mellem dem efter Kirkens Lov var ophørt, nemlig efter den ældre Christenret med syvende Frændskabsled, efter den nyere med femte [2]). Odelsretten straktes altsaa her videre ud i Frændskabet end Arveretten. Som Tilfælde, i hvilke den ene af flere Samarvende har Ret til Udløsning af Odelen fra de andre, nævnes: Sønnesøn fra Datter, og Farbroders Søn fra sammødre Broder [3]). Denne Lov har desuden endelig den Bestemmelse, at hvis en Mand har to Sønner, og den ene af disse dør før Faderen og efterlader en Søn, da har denne Sønnesøn efter Farfaderens Død Ret til med Femtedeels Fradrag at løse fra sin Farbroder den Lod af Odelen, som hans Fader stod til, om han levede [4]).

I begge Love maa man udentvivl antage, at den Regel har gjældet, at naar Odelsjord arvedes af En, der efter Loven ikke var odelsberettiget til den, da blev Jorden, om end ingen Odelsmand gaves, ikke derfor Odel for Arvetageren og hans Æt, undtagen under de Vilkaar, som Loven opstillede for Odels Erhvervelse.

Havde Mand eller Kvinde ingen naturlig Arving inden de i Loven opstillede Frændskabsled, saa kunde de, efter begge de ovennævnte norske Love, give Arven efter sig til hvem de vilde. En Mand kunde eengang tage denne sin Gave tilbage, men andengang kunde han ei rygge den. En Kvinde derimod kunde tage den tilbage to Gange. Den, der saaledes manglede naturlige Arvinger, nævnes i Frostathingsloven gestfeðri [5]), og i Gulathingsloven kaldes denne Arvegang gjaferfð [6]). Som en egen Art af denne maa den i Gulathingsloven nævnte branderfð ansees, naar En nemlig arver en Anden, der selv ingen Arvinger har, hvem han har taget til sig og efter gammel Udtryksmaade „føder til Brand og til Baal" d. e. til hans Livs Ende [7]).

[1]) ÆGL. 275. NgL. I, 92. [2]) ÆGL. 282. NgL. I, 94; jvfr. ovfr. S. 306. [3]) ÆGL. 103. NgL. I, 48. [4]) ÆGL. 294. NgL. I, 96. [5]) ÆFL. IX, 3–5. NgL. I, 209 f. [6]) ÆGL. 107. NgL. I, 50. [7]) ÆGL. 108. NgL. I, 50.

Om Arv efter Løsing og Løsings Afkom er allerede ovenfor talt. Her tog, naar lovlige Arvinger manglede, den forrige Herre (skapdróttinn) og hans Afkom Arven. Og dette kunde efter Gulathingsloven finde Sted indtil niende Led paa Herrens Side[1]).

I begge de her omhandlede norske Love findes den Bestemmelse, at naar En dræbte den Mand, hvis naturlige Arving han var, af Begjerlighed efter at faa Fingre paa Arven, saa havde han derved forbrudt denne, hvilken da tilfaldt den efter ham nærmeste i Arvegangsordenen[2]).

Naar ingen naturlig Arving vidstes at være til efter en Afdød, og Arven altsaa ansaaes som uddød (aldauða arfr), og naar den Afdøde heller ikke havde lovlig bortgivet sin Arv, — da var i Regelen efter de norske Love Kongen Arving. Undtagelse herfra fandt Sted, hvis Arveladeren var død som Leilænding paa Andens Jord, eller i Andens Tjeneste, eller paa Andens Skib. I saa Fald tog nemlig Jorddrotten, Huusbonden eller Skipperen (Styrmanden, stýrimaðr) Arven efter den Afdøde indtil en vis Sum — i Frostathingsloven sex Ører, i Gulathingsloven tre Mark; hvad der var mere, tog han til Halvt med Kongen. Naar Saadant indtraf, skulde imidlertid Arven, for det Tilfælde, at en lovlig Arving senere kunde melde sig, henstaa i Vedkommendes Varetægt, indtil en vis Tid var henleden, efter Frostathingsloven tolv Maaneder, efter Gulathingsloven tre Aar[3]). Dette Samme synes at have gjældet for det Tilfælde, at en Mands Egtehustru døde uden bekjendte Arvinger[4]).

Den Tilsidesættelse i Arvegangen, som uegte Fødsel medførte, kunde afhjælpes ved den saakaldte Ætledning (ættleiðing, at leiða í ætt), ogsaa undertiden nævnt: Arvledning (arfleiðing, at leiða til arfs), hvorved man kunde meddele den Uegtefødte Arveret efter sig, som om han var egtefødt, eller ogsaa Ret til en vis Deel af Arven med de lovlige egtefødte Arvinger. Hertil krævedes dog altid disse sidstes Samtykke. Skikkene ved Ætledningen ere de samme i Hovedsagen i Gulathingsloven og i Frostathingsloven og bære Præget af en

[1]) ÆGL. 106. NgL. I, 49 f. [2]) ÆGL. 164. ÆFL. IV, 31. NgL. I, 64. 167 f. [3]) ÆGL. 109—113. ÆFL. IX, 5. 6. NgL. I, 50 f. 209 f. [4]) ÆFL. IX, 5. NgL. I, 210.

høi Elde. Ætlederen skulde gjøre et Gjestebud paa tre Sold Øl, det vil sige, til hvilket der bryggedes Øl af tre Sold eller 1½ Skippund Malt. Han skulde slagte en treaarsgammel Oxe og af dens høire Forbeens (efter Frostathingsloven Bagbeens) Skind gjøre en Sko, der blev sat ved Skapkarret (skapker) d. e. det store Kar, i hvilket Ølet bares ind i Gjestebudsstuen, og af hvilket det østes i mindre Kar for at ombæres til Gjesterne. I denne Sko skulde først Ætlederen stige, dernæst Ætledingen (ættleiðingr) og saa den eller de, som samtykte hans Ret til Arv eller Odel. Ætlederen skulde erklære, at han ledede denne Mand til den Arv, som han gav ham, og til al Ret, som om hans Moder var egtegift (mundi keypt). De Tilstedeværende skulde bære Vidne om Ætledningen, ligesom og Skoen, ved hvilken den var udført. Paa denne Maade kunde en Fader, med sine egtefødte Sønners Samtykke, gjøre sin uegtefødte Søn arveberettiget med hine, en Broder sin uegte Broder o. s. v. Kvinde kunde ætlede ligesaavel som Mand; dog har Frostathingsloven den Bestemmelse, at Mand ikke maa ætlede Kvinde eller omvendt. Gulathingsloven kræver, at den Ætledede skal lyse sin Ætledning hvert tyvende Aar, indtil Arven tilfalder ham[1]).

Hvad angaar Søsterens Udelukkelse fra Arvegangen ved Broderen, da var Haardheden og Ubilligheden heri maaskee mere tilsyneladende end virkelig. Det maa nemlig vel merkes, at hvis Datteren var gift i Faderens levende Live, da havde hun modtaget sin Hjemmegift, hvilken kunde regnes for hendes Arvelod; og var hun ikke gift før Faderens Død, da tilkom det Broderen at forsørge og udstyre hende, hvis hun senere, med hans Samtykke, giftede sig. De norske Love bestemme vistnok ikke udtrykkelig Hjemmegiftens Størrelse for en Datter i Forhold til Sønnens Arvelod; men Intet var til Hinder for, at en Fader kunde give enhver af sine Døttre i Hjemmegift ligesaa meget, som vilde falde paa enhver af hans Sønners Lod i Arv. Den islandske Lov synes at opstille dette som Regelen[2]), og der er megen Rimelighed for, at det ogsaa har været det Almindelige i Norge, og at Brødre ved at udstyre sin Søster have havt nogenlunde den samme Maalestok for Øie.

[1]) ÆGL. 58. ÆFL. IX, 1. 21. NgL. I, 31. 208 f. 213. Rb. af 28de Marts 1318. NgL. III, 129 f. [2]) Grg. 118 S. 220.

I den tidligere Deel af det her omhandlede ældre Lovgivningstidsrum var det ikke Nogen, der havde lovbestemte Arvinger, tilladt uden disses Samtykke at forordne angaaende sin Formue efter sin Død. I begge de tilværende Landslove er nøiagtig fastsat, hvormeget en Mand, i Forhold til sin Stilling og Ret, maatte uden Arvingernes Indrømmelse skjenke til sin uegte Søn. Efter Gulathingsloven var dette for en Hauld tre Mark, for en Lendermand sex Mark, for en Bonde tolv Ører, for en Løsingssøn sex Ører. En Gave af den Størrelse maatte Arvingerne ei rygge, undtagen hvis hver af dem selv fik mindre paa sin Lod. Efter Frostathingsloven var en Hauld ikkun berettiget til at give sin uegte Søn tolv Ører, en aarbaaren Mand een Mark og de øvrige Klasser i samme Forhold til deres Ret. Den sidstnævnte Lov tillader ellers ogsaa at give Fostersøn ligesaa stor Gave som uegte Søn. Som Gaver, hvilke Arvingen ei kunde rygge, nævner derhos Gulathingsloven: Barnfosterløn, Gaver fra eller til Kongen, og Eftergivelse af den saakaldte Løsingsøre eller af de sex Ører, som Løsingen skulde betale sin Herre ved Frelsesølet. Samme Lov har desuden den udtrykkelige Bestemmelse, at hvis en Fader i levende Live giver den ene af sine Sønner større Gaver end den anden, da skal dette jævnes ved Arveskiftet; og da Frostathingsloven fastsætter dette samme med Hensyn til Døttrene og deres Hjemmegift, saa er det rimeligt, at den nævnte Bestemmelse om Sønnerne ogsaa har gjældet inden denne Lovs Omraade[1]).

Om Sjælegaver (sálugjafir), d. e. Gaver til Kirken eller i velgjørende, religiøse Oiemed for Giverens Sjæls Salighed, synes oprindelig den almindelige Regel at have gjældet, at Arvingernes Samtykke krævedes til deres fulde Gyldighed. Derfor var det udentvivl sedvanligst, at saadanne Gaver først skjenkedes paa den Afdødes Vegne i hans Navn af Arvingerne, idet disse toge Arven i Besiddelse. Men hermed gjordes en Forandring, idet det under Cardinal Nikolaus's Ophold i Norge Aar 1152 med hans Medvirkning fastsattes, at enhver Mand eller Kvinde havde Ret til, i levende Live, sine Arvinger uadspurgt, at testamentere til Bedste for sin Sjæl en Tiendedeel af alt sit Arvegods og en Fjerdedeel af alt sit erhvervede Gods. Dette skulde regnes som en Hovedtiende, det vil sige en

[1]) ÆGL. 129. ÆFL. IX, 17. XI, 3. NgL. I, 54 f. 213. 230.

overordentlig Tiende engang for alle, og Giveren kunde give hvem han vilde Fuldmagt til at paasee Gavens Fuldbyrdelse. Denne Forordning lovtoges efterhaanden over hele Norge[1]). Testamentsretten synes vel oprindeligen kun at have angaaet egentlige Sjælegaver; men den blev udentvivl hastig udvidet ogsaa til Gaver skjenkede Frænder og Ubeslægtede. Dette siges allerede udtrykkeligen i en Lov af 1224, hvorved Kardinal Nikolaus's Bestemmelse vedtages for Borgarthingslagens Vedkommende[2]).

Med Hensyn til Tiden, inden hvilken Retten at søge Arv stod Arvingen aaben, fastsætter Gulathingsloven, at Arv, naar Arvingen var myndig og tilstede, skulde være søgt paa den syvende Dag (at sjaund) eller senest paa den tredivte Dag (at þrítugs morni) efter Dødsfaldet (eller maaskee efter dettes Forkyndelse?). Var han umyndig, da skulde Arven være søgt inden fem Aar, efter at han havde naaet sin Myndighedsalder eller egentlig: var kommen til Nydelsen af sin fulde Ret (er réttnæmr). Var Arvingen udenlands, da skulde den være søgt inden tolv Maaneder, efter at han var kommen i det Fylke, hvor Arven var at tage. I modsat Fald havde han, hvis ikke gyldige Grunde for hans Udeblivelse gaves, for stedse tabt sin Arveret[3]). Frostathingsloven derimod fastsætter Tiden i Almindelighed til ti Aar, for den Umyndige til ti Aar fra Opnaaelsen af Myndighedsalderen og for den Arving, der var udenlands, til ti Aar efter hans Hjemkomst[4]). I begge Love maa ellers denne Bestemmelse forstaaes om det Tilfælde, naar den Afdøde selv havde tilkjendegivet, at han havde naturlig Arving, eller dette var almeen bekjendt. Thi af det tidligere Anførte sees, at de samme Love fastsætte en langt kortere Tid for det Tilfælde, at Arven regnedes for bortdøet[5]).

Om Maaden, paa hvilken Arv skulde tages i Besiddelse, fastsætter Gulathingsloven, at Arvingen skulde sætte sig i den Afdødes Hoisæde og stevne alle Fordringshavende at møde den syvende Dag (at sjaund) for at modtage, hvad dem tilkom. Strakte den efterladte Formue ikke til at dække Gjælden, skulde alle Fordringshavere forholds=

[1]) NFL. III, 17. NBl. 70. Sverrers Chr. 71. NgL. I, 153. 318. 428 f.
[2]) NgL. I, 447 f. [3]) NGL. 122. NgL. I, 53. [4]) NFL. IX, 29. NgL. I, 215 f. [5]) See ovfr. S. 335.

mæssig dele Tabet. Vare Arvingerne Sønner eller Døttre, da skulde de betale Gjælden af sit eget Gods, hvis de havde noget; men ingen anden Arving var skyldig at betale Gjæld, hvor han ingen Arv tog. Havde Arveladeren havt Fattige (úmagar félausir) at forsørge, da overgik denne Skyldighed med Arven paa Arvetageren. Arvens Udskiftning mellem Arvingerne, saafremt disse vare flere, foregik, efter at Gjælden først var betalt, og Forsørgelsen af de Fattige, som fulgte Arven, deeltes paa Arvingerne i samme Forhold som Arven. Nogen Mellemkomst fra det Offentliges Side fandt ikke Sted[1]).

Ved den nye Lovgivning gjordes Arvegangen eens for hele Norge og det saaledes, at ingen af de ældre Love udelukkende lagdes til Grund for den nye Ordning. Tvertimod, merkelige Afændringer gjordes i de forhen gjældende Bestemmelser, baade derved, at Arvegangsordenen i flere Henseender forandredes, og derved at Arveretten i det Hele udstraktes videre end forhen. Dog var det endnu ikke Tilfældet, at noget egentligt System ved disse Forandringer blev strengt gjennemført.

I den nyere Landslov findes først den Grundsætning tydelig udtalt, at Barn indtager sin Plads i Arvetallet, naar det er avlet, om det end ikke er født ved Arveladerens Død, og naar det kommer levende til Verden og bliver døbt.

Derhos indførtes den vigtige Forandring, at Søster skikkedes til Arv med Broder, naar egtefødte Børn arvede Forældre, — dog saaledes at Søster kun tog halv Lod mod Broder, og hvis hun var gift, hendes Hjemmegift, der aldrig maatte overstige hendes Arvelod, fradroges denne. I Forbindelse hermed fastsattes, at hvis Faderen efterlod Odel, da havde Sønnerne Ret til denne, medens Døttrene skulde tage sin Lod i andet Jordegods og i Løsøre; og skulde ældste Søn have Hovedbolet, de øvrige Sønner anden jævngod Odelsjord efter lovlig Vurdering. Her er Aasædesretten først tydelig opstillet i de os nu efterladte Love, skjønt der vist er Grund til at antage, at den allerede længe før har bestaaet og maaskee er ligesaa gammel som selve Odelsindretningen. Var der efter Arveladeren, tilligemed Sønner, ogsaa Sønnesøn, hvis Fader var død, da arvede han en Sø-

[1]) ÆGL. 115. 127. NgL. I, 51. 54.

sterlod, men havde Løsningsret til den Deel i Odelen, som skulde have faldet paa hans Faders Lod, for en Femtedeels ringere Priis, end den var verd. I Tilfælde Børn døde før Forældre, uden selv at efterlade Børn, da skulde vel Faderen være den egentlige Arving; men hvis Moderen havde givet noget Gods til de Afdøde, da fik hun dette tilbage.

Forresten lod det nye Arvetal Arveretten strække sig saalangt som Frændskabet efter den da gjældende Kirkelovgivning, nemlig til og med fjerde Mand i Slægt fra den fælles Stamfader at regne. Først naar ingen saadan Slægtning fandtes, faldt Arven under Kongen[1]).

I den islandske Lovbog, Jonsbok, er Arvetallet ikke ganske ligedan som i den norske. Afvigelserne ere endog i visse Punkter ganske væsentlige[2]).

Odelsretten fulgte, ligesaalidet efter den nyere som efter den ældre Lovgivning, den almindelige Arvegang. Forøvrigt er her i den nye Lov Dunkelheder ligesom i den ældre. Odelsberettigede Kvinder vare kun: Datter, Sønnedatter, Faster og Broderdatter, altsaa de samme som efter den ældre Gulathingslov med Undtagelse af Søster, som i den nye Lov, besynderlig nok, her ikke nævnes. Ved Skifte af Odelsjord mellem flere Linier af Ætten tabte den ene Linie ikke sin Odelsret til den andens Deel, førend Frændskabet var blevet saa fjærnt, at Egteskab mellem dem kunde finde Sted, som nu var i femte Led fra den fælles Stamfader, hvortil ogsaa, som for omtalt, Arveretten nu udstraktes[3]).

Med Hensyn til Ætledningen foretog den nye Lov enkelte Forandringer. Ikkun de Arvinger, som vare komne til sine myndige Aar, kunde indrømme Ætledningen for sig selv, men Ingen maatte gjøre dette paa de Umyndiges Vegne. Den ætledede Søn udelukkede ikke i Arven egtefødt Sønnesøn af uegtefødt Fader, eller egtefødt Sønnedatter af uegtefødt Fader, eller egtefødt Dattersøn af uegtefødt Moder; men alle disse, ifald de vare til, toge hver lige Lod med den ætledede Søn, saaledes at Lodden i det Hele blev den samme, om der end var flere af

[1]) NLl. V, 7. NgL. II, 80—84. [2]) Jonsbok Erfdatal (S. 128—141. Udg. af 1709). [3]) NLl. VI, 1. NgL. II, 93.

hvert Slags. Derimod udelukkede den ætledede Søn egtefødt Datterdatter af egtefødt Moder. Ætledningen fastsattes nu at skulle foregaa paa den Maade, at Ætlederen, Ætledingen, samt de, der indrømmede Arv, og de, der indrømmede Odel, alle traadte hen for Kirkedøren og holdt paa een og samme Messebog, medens Ætledningen blev kundgjort [1]).

I Tilfælde at en Mand døde, uden at nogen Arving var tilstede, skulde Arven henstaa vurderet under fuld Sikkerhed i dens Hjem, hos hvem Dødsfaldet indtraf, i tolv Maaneder. Meldte ingen Arving sig inden denne Tid, skulde Kongen tage Arven vurderet i sin Varetægt og eie den, hvis ingen Arving indfandt sig inden ti Aar. Udlændingers Arv skulde henstaa paa samme Maade tolv Maaneder og een Dag, før Kongen tilegnede sig den [2]).

Tiden, i hvilken Ret til at søge Arv staar aaben, fastsættes i den nye Lov ligesom i den ældre Frostathingslov til ti Aar efter Arveladerens Død, eller hvis Arvingen var udenlands eller umyndig, til ti Aar efter hans Hjemkomst eller Opnaaelsen af den myndige Alder [3]).

Med Hensyn til Testamente holder den nyere Landslov sig til Kardinal Nikolaus's ovennævnte Bestemmelse [4]). Hermed var imidlertid Kirken ikke fornøiet, hvilket viser sig af Erkebiskop Jons Christenret, der udstrækker Testamentsretten langt videre [5]). Da imidlertid denne Christenret, som ovenfor viist, ikke i sin Heelhed vandt Lovskraft i det herombhandlede Tidsrum, saa er det usikkert, ja maaskee mindre sandsynligt, at dens Bestemmelse om Testamentretten har fortrængt Landslovens.

47.

Salg og Kjøb.

Ved Salg og Kjøb af Jord kom det meget an paa, om denne var Odelsjord eller Kjøbejord. Den første kunde nemlig ikke sælges gyldigen uden med Iagttagelse af særegne Former og med flere

[1]) NLl. V, 7. 8. NgL. II, 80—85. [2]) NLl. V, 11. NgL. II, 85 f. [3]) NLl. V, 18. NgL. II, 89. [4]) NLl. V, 21. NgL. II, 90. [5]) Jons Chrr. 15. NgL. II, 349.

Indskrænkninger. Bestemmelserne herom ere ikke ganske de samme i de os levnede Love.

Frostathingsloven byder i denne Henseende følgende: Vilde En sælge sin Odel, da havde han til Thinge, inden det Fylke, hvor Jorden laa, at frembyde den til sine Bauggildesmænd som Odelsberettigede. Alle disse havde Bud paa den eller Forkjøbsret til den, — dog den nærmest, der var nærmest i Odelsret. Sælgeren kunde fordre saa høi Betaling, som han turde sverge, at en ikke Odelsberettiget havde budet ham. Betalingen skulde udredes inden een Maaned; i modsat Fald maatte Kjøberen løse sig fra Kjøbet ved at betale det saakaldte Kjøbrov (kauprof, Kjøbbrud), en Øre for hvert ti Ørers Kjøb. Mand skulde ikke byde Jord til Kvinde, eller omvendt, men Kvinde skulde byde Kvinde, naar begge vare odelsberettigede. Vilde paa saadant Bud ingen af de Odelsberettigede kjøbe Jorden, da kunde Eieren sælge den til hvemsomhelst. Vilde den odelsbaarne Kjøber atter sælge Jorden, da havde den forrige Odelsmand Forkjøbsret. Kjøbte nogen ubuden Odelsjord, da skulde han byde den, paa samme Maade som Odelsmanden skulde have gjort, og hvis de Odelsberettigede da ikke løste den inden fastsat Stevne, var han lovlig Besidder. Kongen var udenfor denne Indskrænkning Han var ei skyldig at byde Jord, og Ingen at byde ham. Skjødede Kongen til Nogen den Jord, der var hans lovlige Eiendom, da kunde Modtageren igjen med fuld Kraft sælge Jorden ubuden, hvo der end havde eiet den før Kongen[1]).

Gulathingsloven paalægger den, der vil sælge sin Odelsjord, at fare til Thinget om Høsten og byde den til sine Odelsmedberettigede (óðalsnautar) for den Priis, som en Ubeslægtet vil give for den, og som baade Sælger og Kjøber i Tvivlstilfælde ville forsikkre Sandheden af med Ed. Af Odelsmændene var Sælgerens Søn Kjøbet nærmest. Erklærede nogen af Odelsmændene sig for Kjøber til den forlangte Priis, da havde han at indfinde sig med Betalingen Thorsdag i Paaskeugen; hvis han ikke indfandt sig, kunde Jorden sælges til den Ubeslægtede. Kjøbte Nogen ubuden Odelsjord, da kunde Odelsmanden rygge Kjøbet inden tolv Maaneder, hvis han var i Fylket, eller i an-

[1]) ÆFL. XII, 4. 5. NgL. I, 237.

det Fald inden de første tolv Maaneder, efter at han var kommen der tilstede [1]).

Den nyere Landslov fastsatte med Hensyn til Odels Lovbydning og Løsning i Tilfælde af Salg, at Lovbydningen skulde skee til Thinge, inden det Fylke, i hvilket Odelsjorden var beliggende, naar Sysselmanden var tilstede paa Thinget. Odelsbesidderen skulde da byde den til alle de sine Frænder, som vare løsningsberettigede, dog saaledes at den, der var nærmest i Frændskab, havde Fortrinet, — og byde dem den til Løsning for sligt Verd, som sex skjønsomme Mænd fastsatte, inden sex Maaneder. Kunde nu den nærmeste Odelsmand paa Grund af Pengemangel ikke løse Jorden, saa kunde han, hvad enten Jorden blev løst af en fjernere Odelsberettiget eller, i Mangel af saadanne, blev solgt til en Ubeslægtet, holde sig sin Løsningsret aaben ved at lyse den hvert tiende Aar inden sexti Aar. Var den nærmeste Odelsmand udenlands ved Lovbydningen, eller ved Sygdom hindret fra at være tilstede ved den, da stod hans Ret ham aaben inden et Aar efter hans Hjemkomst i Fylket, eller efter at han var bleven frisk. Naar En vilde indløse sin Odel, da havde han at fare til Jorden med sine Vidner om Høsten, mellem den Tid Høstarbeidet var sluttet og Julenat, og stevne Besidderen at være der tilstede Tirsdagen efter Paaskeugen næst følgende for at høre Odelsvidnerne og modtage Løsningssummen efter skjønsomme Mænds Vurdering [2]).

Al Jord, baade Odelsjord og anden, kunde efter det ældre Lovtidsrums Love sælges paa to Maader, enten med Betingelse af Gjenløsning eller uden nogen saadan.

Med Hensyn til første Slags Salg skjelner Gulathingsloven mellem Stevnejord (stefnujörð) og Maaljord (málajörð) og forstaar, som det lader, ved den første Jord, der er solgt med det Vilkaar, at den skal gjenløses efter et vist Antal (15?) Aar, — ved den anden Jord, der er solgt under Vilkaar af Gjenløsning, naar Sælgeren selv vil. Stevnejord gjenløstes paa den Maade, at Sælgeren opsagde Kjøberen om Høsten og stevnede ham til at tage mod Pengene Thorsdagen i Paaskeugen. Maaljorden derimod behøvede Sælgeren

[1]) LEGL. 276—278. 287. 289—291. NgL. I, 92 f. 95 f. [2]) NLl. VI, 4. 8. NgL. II, 95 ff.

ikke at opsige førend en halv Maaned før ovennævnte Tid, da ogsaa Pengene for den skulde udredes. I begge Tilfælde skulde Jorden gjenløses med samme Sum, for hvilken den var solgt. Kunde Sælgeren af en Stevnejord ikke gjenløse denne til bestemt Tid, blev den Besidderens Eiendom. Var en saadan Jord solgt inden Stevnetiden, da kunde den, der havde Løsningsretten, henvende sig til hvilken af to han selv vilde: enten til den, der kjøbte Jorden af ham, eller til den nuværende Ihændehaver. Var det en Odelsjord, der solgtes paa Vilkaar, da skulde den sedvanlige Lovbydning ogsaa her finde Sted [1]).

Frostathingsloven nævner den Jord, der er solgt under Vilkaar af Gjenløsning, i Almindelighed Forsalgsjord (forsölujörð) og fastsætter som Regel for Gjenløsningen, at den skal skee med samme Sum, som har været betalt for den, med mindre Jorden er bleven værre, i hvilket Fald Erstatning for Skaden skal fradrages Gjenløsningssummen efter Skjøn. Opsigelse fra hvilkensomhelst af Siderne skulde skee mellem Mikkelsmesse og Juul og Pengene udredes, naar syv Uger vare forledne af Fasten. Kunde Jordens Ihændehaver ikke til fastsat Tid faa sine Penge igjen af den oprindelige Sælger, kunde han tvinge denne til at skjøde sig Jorden til Eiendom [2]).

Ogsaa efter den nyere Landslov kunde Salg af Jord skee med eller uden Betingelse af Gjenløsning. I de nærmere Bestemmelser følges Frostathingsloven næsten ganske. Navnet Forsalgsjord (forsölujörð) bruges ogsaa i den nyere Landslov om den Jord, som sælges med Betingelse af Gjenløsning, og om Salget selv bruges det Udtryk: „at selja at forsölu til aptrlausnar." Den, som vilde gjenløse en saadan Jord, skulde lyse dette i Tiden mellem Mikkelsmesse og Julenat og med det Samme stevne Ihændehaveren at være paa Jorden Tirsdagen næst efter Paaskeugen for at modtage Gjenløsningssummen [3]).

For Byernes Vedkommende fastsatte den nye Lovgivning, at naar en Mand vilde sælge sin Gaard, da skulde han paa Bymøde først byde Kongen den, og hvis Kongen ei vilde kjøbe den, da skulde han byde Gaarden til den, som havde Gaardsled sammen med ham. Vilde hel-

[1]) ÆGL. 283. 284. 286. 288. NgL. 1, 94. 95. [2]) ÆFL. XII, 1—3. NgL. 1, 235 f. [3]) NLl. VI, 12. NgL. II, 99 f.

ler ikke denne kjøbe Gaarden, da maatte han sælge den, til hvem han vilde. Havde Nogen Huus eller Tomt at fordre gjenløst (at brigða) i Kjøbstad, da skulde han have gjort dette inden tolv Maaneder efter Salget, hvis han var indenlands, eller i andet Fald inden tolv Maaneder efter sin Hjemkomst; ellers havde han for stedse tabt sin Ret[1]).

Jord solgtes ved Skjødning (skeyting), hvilken, som Gulathingsloven viser, i det ældre Lovtidsrum udførtes ved den ældgamle symbolske Skik, at Sælgeren overrakte Kjøberen Muld, tagen paa Eiendommen: under Arnens fire Hjørner, under Høisædet, samt paa Grændsen mellem Ager og Eng, mellem Hage og Holt. Om saadan Skjødning har været nyttet ogsaa da, naar Jorden solgtes under Betingelse af Gjenløsning, er ikke klart af Lovene. Skjødningen foregik eller lystes til Thinge, eller og paa visse andre Steder, hvor mange Mennesker vare samlede, nemlig ved Kirken, naar den søgtes til Gudstjeneste (at kirkjusókn), i et Huus, hvor et talrigt Gjestebud holdtes (at öldrhúsi), eller paa et større Skib, der var fuldt bemandet. Havde en Mand i Vidners Overvær skjødet en Anden Jord ved Overrækning af Muld, og vilde han siden ikke rømme ham Jorden, da kunde Kjøberen fremføre sine Vidner paa Thinget, og Thingmændene vare da skyldige at skjøde ham Jorden ved Vaabentag og hjælpe ham til at komme i Besiddelse af den[2]). Skjødning ved Brev omtales endnu ikke i det ældre Tidsrums Love, skjønt den maaskee allerede mod Tidsrummets Slutning stundom kan have været anvendt.

Ved ubetinget Salg af Jord og anden fast Eiendom skulde efter den nyere Lov fremdeles Skjødning finde Sted. Men om herved den gamle Skik med Overlevering af Muld endnu iagttoges, er uvist. Indførelsen af Kjøbebreve har udentvivl bragt den i Forglemmelse. Den nye Lov fastsatte nemlig, at naarsomhelst en Handel eller Overeenskomst foretoges, hvis Gjenstand var verd ti Mark eller meer, da skulde derom udstedes Kjøbebrev (kaupbréf). Dette havde i Regelen Formen af et Vidnesbyrd; Tid og Sted ligesom og Vidnerne skulde være nævnte og Brevet forsynes med Lagmandens, Sysselmandens eller andre tilstedeværende skjellige Mænds Segl. Var der ikke Leilighed til at faa Segl for Kjøbebrevet, da kunde dette ogsaa udfærdi-

[1]) NBl. VI, 5. NgL. II, 244. [2]) ÆGL. 292. NgL. I, 96.

ges under den Form, som nævntes Cirographus[1]). Det var da skrevet in duplo paa et Stykke Pergament, hvilket derpaa deeltes med kunstige sammenpassede Udskjæringer, der skulde bære Vidne om Egtheden. Hver af Parterne havde da sit Exemplar.

Ved Salg og Kjøb af Løsøre vare Omstændighederne færre. Den almindelige Regel var da i det ældre Lovgivningstidsrum, at alt Kjøb, der var afgjort mellem rette Vedkommende, nemlig Gjenstandens virkelige Eier og den Person, der ifølge sin Stilling var raadig for Kjøbet, — skulde holdes, med mindre det Solgte fandtes at være slettere end det udgaves for, i hvilket Fald Kjøbet gik tilbage, og Sælgeren, hvis han overbeviistes om forsætlig Falskhed, skulde bøde, efter Gulathingsloven tre Mark[2]). Ved Salg af Kvæg skulde Sælgeren indestaa for, at der ved det Solgte ikke fandtes lønlig Lyde (leynandi löstr). Hvis saadan opdagedes inden en vis Tid — efter Gulathingsloven en Maaned, efter Frostathingsloven fem Dage — kunde Kjøbet rygges[3]). Det Samme gjaldt ved Salg af Træle, ikkun at Ansvarstiden for Sælgeren her var længere, efter Frostathingsloven endog ni Aar[4]). Solgte En samme Gjenstand til Tvende, da havde den første Kjøber Besiddelsesretten[5]).

Ved den nyere Lovgivning blev, med Hensyn til Salg og Kjøb af Løsøre, de ældre Bestemmelser i Hovedsagen fremdeles gjældende. Kun maa merkes, at der her udtrykkelig er forbeholdt Kongen, eller dennes Ombudsmand paa hans Vegne, Forkjøbsret paa alle de Handelsvarer, som Indlændinger eller Udlændinger førte til Marked for at sælge[6]). I Kjøbstæderne skulde Kongens Ombudsmand have kjøbt, hvad han vilde have paa Kongens Vegne, af de didkomne Handlende inden tre Dage efter deres Komme. Siden maatte de sælge sine Varer, til hvem de vilde[7]).

48.

Leie.

De gamle norske Love, baade før og efter Magnus Lagabøter, indeholde kun faa og lidet merkelige Bestemmelser angaaende Leie

[1]) NLl. VIII, 11. NgL. II, 157. [2]) ÆGL. I, 40. NgL. I, 24. [3]) ÆGL. 44. ÆFL. X, 48. NgL. I, 25. 228 f. [4]) ÆGL. 57. ÆFL. V, 41. NgL. I, 29 f. 182. [5]) ÆGL. 40. NgL. I, 24. [6]) NLl. VIII, 9. NgL. II, 155. [7]) NBl. VI, 18. NgL. II, 252.

(leiga), naar undtages den for Landbovæsenet saa vigtige Landsleie (landsleiga). Om denne og om det retlige Forhold mellem Landsdrotten (landsdróttinn) og Leilænding (leiglendingr, leiguliði, landbúi) handle baade det ældre og det nyere Tidsrums Love udførlig og i Hovedsagen nogenlunde overeensstemmende.

Som almindelig Regel for Landsleies Afslutning opstiller Frostathingsloven den, at man med Vidner skal Land leie og betale Leien, samt at Beboelse af Jorden (ábúð jarðar) hjemler Leietagningen (tekja), og at Leiens Udredelse hjemler Leieren Afgrøde og Dyrkning (lóð ok allan áverka)[1]). Denne Regel maa ogsaa antages at have gjældet i Gulathingsloven, skjønt den ikke der særskilt opstilles, og udentvivl over det hele Land.

Begge de nævnte Love, og Gulathingsloven bestemtest, fremstille Leie paa Aaret som den almindelige. Et Aars Brug af Jorden nævnes i Frostathingsloven örð d. e. Pløining, af arðr, Plog; og Overeenskomsten herom nævnes arðarmáli[2]). Dette Aars Brug regnedes fra Faredag til Faredag. Den tidligste Faredag (fardagr hinn fyrsti) sættes i Frostathingsloven til næste Søgnedag efter Trettendedag Juul (efter Helligtrekonger), men i Gulathingsloven til ni Dage efter Sommerens Begyndelse (níu nætr á sumar) d. e. omkring Midten af April. Fraflytningen var imidlertid ikke aldeles strengt bunden til en vis Dag. Efter Frostathingsloven nød den ældre Leier halvt Huus indtil en Maaned, efter at han havde taget sig ny Jord til Leie, dog ikke længer end til Sommermaal d. e. Midten af April. I Gulathingsloven er Fristen for den Fraflyttende kortere. Han skulde nemlig — heder det her — nyde det halve Huus de næste ni Dage efter Faredag, og var han da endnu hindret fra at flytte, da havde han Nøst eller Sæl (Seterhuus) til Brug endnu i ni Dage, samt i al denne Tid Vand, Ved og Græsning. Frostathingsloven fastsætter, at Opsigelse af Jordleie skulde skee før Julenat (Natten til Juledag); dog er det ikke klart, om dette gjælder Landsleie i Almindelighed, eller kun den, som var sluttet paa særlige Vilkaar. Gulathingsloven nævner ingen Opsigelsestid. Maaskee har endnu den

[1]) FFL. XIII, 1. NgL. I, 240. [2]) FFL. XI, 15. XIII, 3. XIV, 2. NgL. I, 233. 241. 249.

almindelige Regel været, idetmindste i Gulathingslagen, at Leiekontrakten fornyedes for hvert Aar, naar ikke en særlig Overeenskomst om en længere Varighed var sluttet, i hvilket Tilfælde Opsigelsestiden med det Samme har været udtrykkelig fastsat.

Efter Frostathingsloven skulde Leien eller Landskylden (leiga, landskyld) være udredet inden Sommermaal (altsaa forud for den egentlige Brug af Jorden?); efter Gulathingsloven derimod til den i Overeenskomsten (leigumáli) fastsatte Tid (eindagi). I modsat Fald uhjemlede Leilændingen sig Jorden, og Afgrøden tilhørte Landsdrotten, eller som Frostathingsloven udtrykker sig: „han saar og slaar for Landsdrotten" [1]).

Med Hensyn til Brugen af Jorden i Leietiden indeholde begge Love Bestemmelser sigtende til, at Eiendommen ikke skulde forværres. Frostathingsloven er her udførligst. Leilændingen skulde lægge en Fjerdepart af Jorden i Træd (í tröð) d. e. skulde lade den ligge usaaet, for at Kreaturene kunde gaa paa den, — og paa dette Jordstykke skulde han lade henføre al Vintermøgen. Han skulde holde mindst et Nød for hvert Solds (halve Skippunds) Sæd, eller og bøde en halv Øre for hvert manglende. Han maatte ikke overlade nogen Anden til Brug mere end fem Mælers ($\frac{5}{8}$ Solds) Agerland og ikke afhænde mere end fem Læs Ved og tre Læs Skav (skaf). Han maatte nytte Skoven til at bygge sig et tolvaaret Skib, men ikke større, samt Næver og Bark til Huustækning og til Salg for saa meget, at han derfor kunde kjøbe sig Salt til Huusbehov. Salt maatte han, hvis dertil var Adgang, virke til Huusbrug, men ikke til Salg, med mindre han trængte til at kjøbe Næver og Bark til Huustækning, — da maatte han ogsaa virke saameget, som dertil udkrævedes. Husene skulde han vedligeholde eller bygge efter Overeenskomst og svare for dem, i Tilfælde de brændte op ved hans eller hans Huusfolks Uvarsomhed [2]).

Efter Gulathingsloven gjaldt ganske det Samme med Hensyn til Skibsbygning, Brug af Næver og Saltvirkning; her tillægges, at Leilændingen ikke heller maatte virke mere Tjære end til eget Behov og ikke gjøre noget stort Gjestebud (samkunda) paa Gaarden, med mindre

[1]) NGL. 72. 73. NFL. XIII, 1. 3. NgL. I, 37 f. 240 ff. [2]) NFL. XIII, 1. 2. 4. NgL. I, 240 ff.

Saadant var ham aldeles nødvendigt (nema sá þurfi ölgerðar). Han maatte Intet bortleie af Jorden til nogen Anden, med mindre dette var ham tilstaaet ved Overeenskomsten. Han maatte ikke afhænde af Jorden mere end to Læs Ved og eet Læs Skav og skulde istandholde alle de Huse, som han modtog, og være ansvarlig for dem [1]). Om Forholdet mellem Sæd og Kvæg bestemmer denne Lov Intet for Leilændingen. Men man seer af et andet Sted i Loven, at ogsaa i dens Omraade et Sold Sæd og en Ko har gjældet for passende til hinanden i Landhuusholdningen [2]).

Efter Gulathingsloven havde den fraflyttende Leilænding Ret til at føre bort med sig til Vaarfoder tre Læs for hvert Mandsverk, eet af Hø og to af Halm; derhos al sin Verkved, og af Husene alt, hvad ikke var nagelfast eller indfældet. Bortflyttede han noget af dette sidste, da var det Huusbrud (húsbrot), og skulde han herfor bøde Eieren tre Mark. Byggede Leilændingen noget Huus paa Gaarden udenfor Overeenskomsten, da var dette hans eget; men i Bortflytningstilfælde havde Landsdrotten Forkjøbsret dertil, og det tilhørte ham, hvis det ei var ført bort inden Faredag [3]). Til disse Bestemmelser findes ingen svarende i Frostathingsloven. Derimod indeholde begge Love særegne Bestemmelser for det Tilfælde, at den fraflyttende Leilænding havde saaet Vinterrug om Høsten. Efter Frostathingsloven kunde han saa en Fjerdepart af Trædet med Rug, og da havde han, om han forlod Jorden om Vaaren, alligevel Afgrøden, saafremt han havde gjerdet om Rugageren, — hvis ikke, da kun sin Udsæd (frjólaun). Gulathingsloven derimod fastsætter, at hvis Leilændingen har saaet Vinterrug og dertil optaget Jord „udengaards". (Jord, som ei forhen har været dyrket?) samt gjerdet om den, da har han i Bortflytningsfald Halvdelen af Grøden med den nye Leilænding. Har han derimod dertil optaget Jord „indengaards," har han kun sit Frøkorn; og har han saaet Rugen der, hvor før var Ager, da har han deraf Intet [4]). Lignende Bestemmelser findes i begge Love for det Tilfælde, at Leilændingen havde indrettet sig en Urtegaard (hvanngarðr eller

[1]) ÆGL. 72. 73. 75. NgL. I, 37—39. [2]) ÆGL. 6. NgL. I, 6. [3]) ÆGL. 73. 75. NgL. I, 38. [4]) ÆGL. 75. ÆFL. XIII, 1. NgL. I, 38. 240.

laukgarðr)[1]. Frostathingsloven alene har den Bestemmelse, at Leilændingen, under en Bod af tre Mark, ikke maa fraflytte Jorden før Julenat, hvilket kaldes: „at gjøre kolde Kul paa en Mands Jord" (gera kaldakol á jörðu manns) d. e. lade Arneilden slukke[2].

Leiede Landsdrotten een og samme Jord til Tvende, da skulde efter begge Love den Leier have Jorden, som med Vidner godtgjorde, at han tidligst havde leiet den; men Landsdrotten var da skyldig at skaffe den anden en jævngod Jord til Leie, om han endog skulde opgive ham den, han selv boede paa; og kunde han ikke skaffe Jord, skulde han paa anden Maade erstatte Leilændingen, hvad denne tabte[3]. Vilde den, som havde leiet en Jord, ikke flytte til den, da havde, efter Gulathingsloven, Landsdrotten Brugen og ligefuldt sin Leie[4]. Ifølge begge Love regnedes det for Ran, hvis Nogen sad paa Andens Jord uden Hjemmel og ikke bortfor paa Opfordring. Den Gjenstridige (þrjótr) skulde da drives bort med Bøndernes Hjælp[5]. Efter Frostathingsloven gjaldt med Hensyn til Leiekontrakten Landsdrottens Udsagn, med mindre Leilændingen gjendrev dette med Vidner, inden tolv Maaneder vare ledne fra hans Bortflytning[6].

Begge Love give den, der har Odelsret til en Jord, Forret til at leie den. Gulathingsloven har derom den nærmere Bestemmelse, at Odelsmanden har denne Ret, naar Jorden støder til den, han selv bor paa, eller i al Fald ligger i samme Hered og ikke skilles fra den ved Fjeld eller Fjord eller større Aa[7].

Foruden Landsleie paa Aaret, hvilken, som allerede sagt, i ovennævnte Love omtales som den almindelige, antydes ogsaa, at Landsleie paa længere Tid ved Siden heraf ogsaa har været i Brug. Frostathingsloven udtaler sig herom mest afgjørende, men dog ikke saaledes, at al Dunkelhed derved bortryddes. Navnet, hvormed den synes at merke en Landsleiekontrakt paa længere Tid, er: „at taka mála á jörð," d. e. tage Kontrakt paa en Jord. Den fastsætter, at saadan Kontrakt (máli) skal holdes, eftersom Vidner vide, om endog

[1] ÆGL. 75. ÆFL. XIII, 2. NgL. I, 38. 241. [2] ÆFL. XIII, 2. NgL. I, 241. [3] ÆGL. 78. ÆFL. XIII, 17. NgL. I, 39. 244 f. [4] ÆGL. 76. NgL. I, 39. [Samme Bestemmelse i ÆFL. XIII, 3. NgL. I, 241 f.]. [5] ÆGL. 77. ÆFL. XIII, 17. NgL. I, 39. 245. [6] ÆFL. XIII, 1. NgL. I, 240 f. [7] ÆGL. 88. NgL. I, 43 f.

Landsdrotten sælger Jorden. Den kunde af Landsdrotten selv ikke hæves uden kun i det ene Tilfælde, at han blev Boslitsmand (búslitsmaðr) d. e. ikke havde Jord at bo paa; da havde han nemlig Ret til, efter Opsigelse før Julenat, at udløse Jorden med et Aars Leie (arðar leiga)[1]. Ved Landsdrottens Død derimod ansaaes Kontrakten for hævet, — dog saaledes, at hvis han døde før Philippi og Jacobi Dag, den 1ste Mai, skulde Leilændingen have Jorden det Aaremaal (arðarmáli) til Ende; og hvis han døde efter nævnte Dag, skulde Leilændingen have den to Aaremaal, nemlig det, i hvilket Landsdrotten døde, og det næst følgende[2]. Samme Lov omtaler ogsaa Forleie (forleiga) for Jord, hvorved den synes forstaa enten Forudbetaling af Landsleien for det Antal Aar, Leiekontrakten gjaldt, eller Betaling af en vis Bygselpenge. I det Tilfælde, heder det, at Forleie var udredet (ef maðr hefir reitt forleigu fyrir jörð manns), da skulde ikke alene Leilændingen selv have sin Kontrakt (hafa mála sinn), men ogsaa hans Arving, om han selv faldt fra — udentvivl inden den i Kontrakten fastsatte Tid[3]. Her synes Bygsel at fremtræde i den senere brugelige Form. Til en lignende Brug sigter udentvivl ogsaa Gulathingsloven, naar den fastsætter, at hvis En af begge, Landsdrotten eller Leilændingen, døde, da var Leiekontrakten mellem dem hævet (þá er leigumáli þeirra rofinn), og det Gods skulde tilbagebetales, for hvilket ei Vederlag var modtaget (er úlaunat er)[4].

Ingen af Lovene omtale noget Slags Pligtarbeide eller Hoveri til Landsdrotten som paahvilende Leilændingen.

Til Lettelse af Landsleieforholdene byder Frostathingsloven, at Enhver, der eier Jord inden et Fylke, skal, hvis han ei selv er bosat der, have sin Ombudsmand inden Fylket, hvilken paa hans Vegne leier Jorden bort og tager mod Landskylden. En saadan Ombudsmand havde dog ikke Ret til at bortbygsle (byggja) Jord for længere Tid end tre Aar ad Gangen (þrjár arðir)[5]. Heraf synes at fremgaa, at Landsleiekontrakter paa tre Aar maa have været temmelig almindelige i Frostathingslagen, og i Kontraktens sedvanlige Fornyelse hvert

[1]) ÆFL. XIII, 2. NgL. I, 241. [2]) ÆFL. XI, 15. NgL. I, 233. [3]) ÆFL. XIII, 3. NgL. I, 241. [4]) ÆGL. 79. NgL. I, 40. [5]) ÆFL. XIV, 1. 2. NgL. I, 248 f.

tredie Aar maa udentvivl Oprindelsen søges til den senere Tredieaarstage.

Kongedømmets Jorder udleiedes efter de almindelige Lovbud af Kongens Aarmænd. For Kirkens Jorder skulde efter Frostathingsloven den være Ombudsmand, som Biskoppen dertil udsaa inden Kirkesognet, og Leilændingerne paa Kirkens Jorder skulde tage Hjemmel af Sognepresten [1]).

Angaaende Leie af Huse i Kjøbstæderne kjendes ingen særlige Lovbud fra det ældre Lovgivningstidsrum; kun seer man af Bjarkøretten, at det Samme gjaldt i Byen som paa Landet, naar en Leier blev siddende i en Mands Huus over Leietiden imod Eierens Villie. Huuseieren skulde nemlig i saa Fald kræve af ham Laase og Nøgler og lægge ham Ran ved (erklære ham skyldig i Ran) [2]).

I Bestemmelserne om Landsleie gjorde den nyere Lov kun faa Forandringer.

Frostathingsloven blev nærmest fulgt, dog saaledes at den fuldstændiggjordes af Gulathingsloven og rimeligviis ogsaa i enkelte Stykker af de øvrige tvende ældre Landslove. Landsleien skulde sluttes i to skjellige Vidners Overvær, og det, enten den sluttedes paa Aaret eller paa en fastsat længere Tid. Sluttedes Landsleiekontrakten mellem Landsdrotten selv og Leilændingen, kunde den sluttes paa saa mange Aar man vilde, og da stod den ved Magt i den aftalte Tid, hvis begge Parter levede, selv om Landsdrotten paa en eller anden Maade afhændede Jorden. Det eneste Tilfælde, i hvilket den kunde rygges, var nu som før, om Landsdrotten selv blev Boslitsmand, som det kaldtes, og vilde have Jorden til eget Brug. Han havde da at opsige Leilændingen før Julenat og løse ham ud med et Aars Leie. Døde en af Parterne, da var Leiekontrakten derved hævet. Døde Landsdrotten, skulde Leilændingen blot have Jorden eet Aar efter, paa hvor lang Tid han end havde leiet den; og døde Leilændingen, da havde hans Arving Jorden i et Aar efter. Landsdrottens Ombudsmand kunde ei bortleie Jord paa længere Tid end tre Aar. Den aarlige Landskyld skulde være udredet inden Sommermaal d. e. Midten af April, da Jordens Afgrøde i andet Fald tilhørte Landsdrotten. Første Faredag fastsattes til første

1) ÆFL. XIV, 3. NgL. I, 249. 2) ÆBl. 100. NgL. I, 322.

Søgnedag næst efter trettende Dag Juul. Da skulde den Fraflyttende tømme det halve Huus for den Tilflyttende; men ved Sommermaal skulde det hele Huus være rømmet, med mindre den Fraflyttende var Boslitsmand, — da maatte han nytte en Fjerdepart af Husene til Korsmesse d. e. 3die Mai. Opsigelse af Landsleien skulde finde Sted før Julenat[1]). Bestemmelserne for Leiejordens Brug, Husenes Vedligeholdelse og saadant videre vare i Hovedsagen stemmende med den ældre Lovgivning.

Huusleie i Kjøbstæderne kunde sluttes baade i aarviis og i halvaarviis og paa endnu kortere Tid. Ifald nogen Leier for bort uden at betale sin Huusleie, da skulde den Huusbonde eller Skipper, som tog mod ham, skjønt han kjendte hans Adfærd, bøde til Kongen[2]).

Med Hensyn til Leie af andre Gjenstande maa kun for det ældre Lovgivningstidsrum merkes, at Gulathingsloven omtaler Leie af Kjør som noget almindeligt paa den Tid, og fastsætter desangaaende, at Leieren skulde svare for Koen i enhver Henseende og levere den tilbage, som han modtog den, kun med den Forskjel, at den var bleven ældre. Kjør leiedes aarviis, fra Gangdagene (Dagene næst før Christi Himmelfartsdag) det ene Aar til samme Tid det næste[3]).

Til Leie henregne dette Tidsrums Love ogsaa Laan af Penge, Guld eller Sølv, eller slige Varer, som i Handel og Vandel gik i Penges Sted (lögaurar), imod Rente. Den Rente, som Loven tillod eller idetmindste forudsatte som almindelig (lagaleiga, lögleiga), var forskjellig i de forskjellige Lagdømmer, men i alle Tilfælde meget høi. Efter Frostathingsloven var den en Femtedeel af Kapitalen eller tyve pCt.; efter Gulathingsloven var den, som det lader, en Ottendedeel af Kapitalen eller tolv en halv pCt. Efter den islandske Lov endelig var den en Tiendedeel eller ti pCt. I de norske Love omtales ingen Straf for den, der tog høiere Rente end den almindelig brugelige. I den islandske Lov fastsættes, at den, der tog større Rente end i Loven bestemt, skulde tilbagebetale det Overskydende og desuden en Bod af tre Mark[4]). Den Anskuelse, som Kirken andensteds meer

[1]) NL. VII, 1. 8. NgL. II, 105. 109. [2]) NBl. VII, 16. VI, 14. NgL. II, 260. 249. [3]) ÆGL. 41. NgL. I, 24. [4]) ÆFL. XII, 2. ÆGL. 115. NgL. I, 236. 51. Grg. 221. S. 140.

og meer gjorde gjældende, nemlig at det at tage høi Rente eller overhovedet at tage nogensomhelst Rente af dødt Gods (dautt fé) var Ager (okr) og en dødelig Synd, strafbar efter Kirkeloven, synes endnu ikke i det ældre Lovgivningstidsrum ret at have fundet Indgang i Norge. Men ved Begyndelsen af det nyere Lovtidsrum erklærede en særskilt Forordning af Kong Magnus Lagabøter Udlaan af dødt Gods mod Rente for Ager og utilladeligt[1]). Hvo, som tillod sig dette, skulde have forbrudt den udlaante Sum, halvt til Kongen, halvt til Biskoppen. I Christenretten regnedes ogsaa fra nu af Ager blandt de dødelige Synder[2]). Angaaende Leie af Kvæg og andet Løsøre optog ellers den nye Lov de ældres Bestemmelser[3]).

49.

Gjæld.

Ved Gjæld (skuld) kom det, medens Gjældsforskrivninger endnu ikke vare i Brug, meget an paa, at Gjælden var vitterlig eller beviislig ved Vidner.

Frostathingsloven og Bjarkøretten opstille som Betingelse for, at en Gjæld kunde regnes for vitterlig (vitafé), at den enten skulde være indgaaet i Vidners Overvær, eller tilstaaet af Skyldneren for Vidner, eller haandfæstet i Nærvær af sex Mænd fra hver Parts Side, eller endelig dømt til Thinge. Var Gjælden ikke af saadan Beskaffenhed, da maatte Kreditor (sá er skuld á) søge Debitor (skuldarmaðr, skuldunautr) til at fralægge sig den med Ed. Denne var isaafald afpasset efter Gjældens Størrelse. Var Verdet kun een Øre, da negtedes den med Skyldnerens Ed alene (eins eiði); var det to Ører, da med Skyldnerens Ed selv anden; var det tre Ører, da med den saakaldte Lyriter Ed (lýritareiðr), nemlig Skyldnerens selv tredie. En større Ed end sidstnævnte krævedes ikke, hvor stor Gjælden kunde være[4]).

[1]) NgL. II, 484 f. [2]) Jons Chrr. 55. NgL. II, 379 f. jvfr. AE. Eidsivath. Chrr. NgL. I, 392. N. Bergarth. Chrr. NgL. II, 296. [3]) NL. VIII, 14. 15. NgL. II, 158 ff. [4]) AFL. X, 19—24. V, 42. ABl. 135. 154. 157. 158. NgL. I, 182. 221 f. 328. 332. jvfr. AGL. 36. 37. NgL. I, 22 f.

Det Samme synes Gulathingsloven at vedtage, og rimeligviis har det været Regelen i alle norske Lagdømmer.

Efter Gulathingsloven ansaaes ellers ingen Gjæld for betalt, med mindre Vidner vidste det. Var nemlig dette ikke Tilfælde, da kunde Kreditor fragaa, at Tilbagebetalingen havde fundet Sted, og Skyldneren maatte betale paa ny. Men den sidste kunde da søge Sit tilbage som en uvitterlig Gjæld. Samme Lov fastsætter, at hvis en Gjæld henstod tyve Aar eller længer, da var den ikke beviislig med Vidner (þá fyrnisk sú skuld fyrir váttum). Men Kreditors Ret stod ligefuldt aaben at søge Skyldneren til Fralæggelse af Gjælden ved Ed. Det er i denne Anledning, at Loven opstiller som en almindelig Retsgrundsætning det gamle Ordsprog: „Í salti liggr sök, ef sækjendr duga"[1]).

Alle ovennævnte tre Love samstemme deri, at Kreditor ikke kunde søge sit Tilgodehavende i død Mands Bo uden med Vidner; thi Ingen kunde aflægge Ed paa den Dødes Vegne, eller som det udtrykkes: for den Dødes Bryst (eigi skal eið sverja fyrir dautt brjóst). Den eneste Ed, som den Dødes Arving eller dennes Verge, efter Gulathingsloven, i dette Tilfælde kunde aflægge, var den: „at Gjælden ikke var til, saavidt han vidste;" thi da svor han for sig selv, ikke for den Døde. Der siges imidlertid ikke, at Kreditor havde Ret til at kræve en saadan Ed af den døde Skyldners Arving[2]).

Hvis en Mand, der havde Gjæld paa sig, forlod Landet eller stiftede Gjæld i Landet, medens han var udenlands, da havde Kreditor at holde sig til hans Ombudsmand, eller, hvis en saadan ikke gaves, til hans Arving. Ombudsmanden eller Arvingen havde da at gjøre Rede paa Skyldnerens Vegne, saavidt som dennes Gods strakte til. Men det paalaa ikke Arvingen at betale noget af sit eget Gods, før Skyldnerens Død var beviist med tvende Vidner[3]).

Vilde Skyldneren af reen Gjenstridighed ikke betale den Gjæld, som lovligen var bleven ham paabeviist, da kunde Kreditor, efter alle tre ovennævnte Love, kræve Bøndernes Hjælp til Thinge, og Thingmændene havde da strax, under Straf af Bøder for den Udeblivende,

[1]) ÆGL. 39. NgL. I, 24. [2]) ÆGL. 38. ÆFL. X, 23. ÆBl. 156. NgL. I, 24. 222. 332. [3]) ÆGL. 47. Hfb. 117. NgL. I, 26. 294.

at gjøre Indførsel (atför) i Skyldnerens Bo og tage det Dobbelte af Gjældens Beløb [1]).

Efter Gulathingsloven kunde en Skyldner afgjøre sin Gjæld ved at overdrage Kreditor sin Fordring paa en Tredie. Denne Overdragelse nævntes Skyldskjødning (skuldskeyting, at skuldskeyta), og naar Kreditor havde modtaget den i Vidners Overvær, var Gjælden afgjort [2]).

Ved Pant (veð) forstaa Lovene deels haandfaaet Pant, deels Underpant. Om begge Slags indeholder Gulathingsloven Bestemmelser. Med Hensyn til det haandfaaede Pant, da skulde den, der modtog Pantet, svare for det. Var en vis Tid (eindagi) faststat for Udløsningen, da skulde Modtageren til denne Tid byde Pantet med Vidner, og blev det da ikke indløst, var det Ihændehaverens Eiendom (þá er þat forveðja orðit). Med Hensyn til Underpant heder det, at hvis En havde taget sligt for sit Tilgodehavende i Skyldnerens Jord eller anden Eiendom, og Skyldneren bortsolgte det til Tredjemand, da kunde Kreditor, hvis han havde Vidner paa Pantsætningen, tilegne sig Pantet inden tolv Maaneder, hvis han var inden Fylket, eller inden de første tolv Maaneder, efter at han var kommen did. Men efter den Tid havde han fortabt sin Ret. Gav En to Mænd samme Pant, da havde den tidligere Panttager Retten dertil, og med Hensyn til den senere ansaaes Skyldneren, som om han havde bedraget ham i Handel (þeim er kaupfox, er síðar tók) [3]).

Om Brugspant tales ikke udtrykkelig i de nævnte Love; men som saadant kunde paa en Maade det omtalte saakaldte Forsalg af Jord ansees [4]).

Borgen (varðsla) og Borgensmand (vörðslumaðr) omtales ved flere Leiligheder [5]).

Om Kreditors Ret med Hensyn til den Skyldner, som ikke kunde betale, eller som selv gav sig i sin Kreditors Vold for sin Gjæld, indeholder Gulathingsloven merkelige Bestemmelser, der bære Præget af en høi Ælde. Naar en Skyldner ikke formaaede at betale, skulde

1) ÆGL. 35. ÆFL. X,17. ÆBl. 158. NgL. I, 21. 221. 332 f. jvfr. ÆFL. Indl. 15. NgL. 1, 124. 2) ÆGL. 55 NgL. 1, 29 jvfr. Hkb. 127. NgL. 1, 297. 3) ÆGL. 50. NgL. 1, 27. 4) See ovfr. S. 344. 5) See NgL. 1, 51. 124. 284.

han indfinde sig til Thinge og byde sin Person til sine Frænder for den Sum, han skyldte. Den i Frændskab nærmeste havde ogsaa nærmest Ret til at tage ham for denne Sum; men hvis han ikke vilde, da kunde Skyldneren overgive sig til den af sine øvrige Frænder, som han selv ønskede, og som vilde modtage ham. Men vilde ingen af Frænderne dette, saa tilhørte han sin Kreditor, indtil han enten ved Arbeide eller paa anden Maade havde betalt Gjælden. Der skulde være Vidner paa Vilkaarene, under hvilke Overgivelsen fandt Sted. En Kvinde kunde, ligesaavel som en Mand, saaledes overgive sin Person for Gjæld; men hun maatte ikke gjøre det uden sine Frænders Raad. Hvad enten nu Skyldneren paa denne Maade kom i sin oprindelige Kreditors eller en af sine Frænders Vold, saa kunde Eieren, saalænge dette Forhold varede — hvilket kom an paa Gjældens Størrelse og Overgivelsens Vilkaar — nytte ham som sin Træl, medens dog Skyldneren med Hensyn til alle andre end sin Herre, dennes Kone og Trælle nød den Ret, hvortil han var baaren. Herren havde Lov til at slaa ham, naar han ikke kunde faa det Arbeide af ham, som han pligtede at udføre. Men hvis en Anden slog ham, da tog han selv den ham tilkommende Ret, som om han var fuldkommen fri, og desuden tog hans Herre Ret paa ham som paa sin Bryde (fornemste Træl). Herren maatte under Straf af 40 Marks Bod ikke sælge ham som Træl, med mindre han løb bort og atter blev paagreben; thi da blev han virkelig Træl. En fuldmyndig fri og ætbaaren Mand kunde paa denne Maade give sig selv for saa stor Gjæld som han vilde; og, hvad mere var, han kunde ogsaa give sit Barn (gefa barn sitt í skuld), — dog dette ikke for mere end tre Mark. Det skulde skee paa Thing eller i Gjestebud eller ved Kirken, og hverken Barnet selv eller nogen Anden kunde da rokke denne Handling. Vilde Manden ikke blive hos den, han havde overgivet sig til, skulde det være ham tilladt i en halv Maaned frit at færdes inden Fylket for at sysle om sin Gjælds Betaling. Vilde derimod Kreditor have sine Penge istedetfor hans Person, da skulde han først byde Skyldneren til dennes Frænder; men vilde disse ikke kjøbe ham, da kunde Kreditor sælge ham til hvilkensomhelst Anden indenlands, dog ikke som almindelig Træl og ikke for større Sum, end hans Gjæld udgjorde. Avlede en Skyldner i sin ufrie Tilstand Børn, skulde

han selv sørge for dem, om det var ham muligt; hvis ikke, paalaa Forsørgelsen Kreditor, men Bekostningen lagdes da til Faderens Gjæld. Voxte nu Gjælden herved saaledes, at Kreditor ikke syntes sig at have Verd for den i Skyldnerens Person, da gik Børnenes Forsørgelse over paa Faderens Frænder. Blev Skyldneren i dette Forhold gammel og udygtig til Arbeide, eller hvad Loven udtrykte: úmagi, da paalaa Forsørgelsen Kreditor. Men denne havde da den Udvei at eftergive ham Gjælden, medens han endnu var arbeidsfør (verkfœrr), og da tilkom det Skyldnerens Frænder at underholde denne. Viiste Skyldneren sig i sit trælbundne Forhold gjenstridig, og vilde han ikke arbeide for sin Herre, da skulde denne føre ham til Things og byde hans Frænder at løse ham ud af Gjælden. Men vilde de det ikke, da stod det Kreditor frit for at dræbe eller lemlæste ham [1]).

Af disse Gulathingslovens Bestemmelser viser det sig, at naar Skyldneren overgav sig selv eller sit Barn til sin Kreditor, da skulde den Overgivnes Person regnes som Pant for, og Nytten af hans Arbeidskraft som en Afbetaling paa Gjælden; men den ham derved paaførte Ufrihed, selv om den varede for Livstid, indskrænkede sig til den Overgivnes egen Person uden at nedarves paa hans Afkom.

Disse ere den ældre Lovgivnings Bestemmelser angaaende Gjæld og de dermed forbundne Forholde. Ved Magnus Lagabøters Lovgivning blev heri kun gjort nogen væsentlig Forandring, forsaavidt angik Kreditors Ret over den Skyldner, som ei kunde betale. I denne Henseende fastsattes følgende: Hvis Skyldneren var bleven uvederheftig ved utilregnelige Ulykkestilfælde, som Ildebrand, Skibbrud eller lignende, da skulde han, naar han forøvrigt var kjendt som en redelig Mand, være fri for al Tvang fra Kreditors Side. Kun skulde han, hvis Kreditor fordrede saadant, sverge med enkelt Ed (eins eiði), at han vilde betale Gjælden, saasnart Gud gav ham Evner dertil. Havde derimod saadanne Ulykkestilfælde ikke rammet ham, da havde Kreditor Ret til at sætte ham i Forvar, stevne Thing, lade ham fare løs frem paa Thinget og byde hans Frænder udløse ham af hans Gjæld. Vilde de ikke dette, da skulde Thingmændene dømme ham til at oparbeide sin

[1]) „Þá skal sá er skuld á at hánum, eiga kost at höggva af hánum hvárt sem hann vill ofan eða neðan." ÆGL. 71. NgL. 1, 36 f.

Gjæld, der hvor han kunde faa Arbeide, saafremt han var arbeidsfør. Men løb han bort fra sit Arbeide, da skulde han have legemlig Revselse efter lovlig Dom[1]).

50.

Forbrydelse og Straf.

Hos Nordmændene som hos saamange andre Fortidens Folkefærd udviklede Straffelovgivningen sig oprindelig ikke af nogen Stræben efter at bringe Forbryderen paa bedre Vei eller afskrække ham fra Brøden, men af Omsorg for at hindre Selvtægten og indskrænke den private Hevn samt forebygge den Splitning af Samfundet, hvortil begge Dele maatte frygtes at lede. Hertil kom ogsaa tildeels, dog maaske især senere, Hensynet at gjøre den farlige Forbryder for Fremtiden uskadelig eller mindre truende for Samfundet. Heraf den hele Indretning med lovbestemte Bøder for Brud paa Persons- og Eiendomsret. Boden ansaaes nemlig oprindelig ikke egentlig som Straf for den øvede Brøde, men som Æresopreisning og Erstatning til den Skadelidte fra Skadevolderens Side, hvilken ved Samfundets Mægling skulde udvirkes til Forebyggelse af Ætfeider. Forbryderen frikjøbte sig altsaa fra den Skadelidtes, dennes Æts eller en videre Samfundskredses Hevn, eller, hvad der var det Samme, fra den Fredløshedstilstand, i hvilken Modstanderens Opegning og naturlige Ret til Hevn satte ham.

Det var en Anskuelse, som allerede i den fjærneste Hedenold gjorde sig gjældende, at i det Øieblik et Samfundsmedlem forurettede et andet, ansaaes han derved at have sat sig udenfor Samfundets Lov. Men hans Udstødelse af Samfundet fandt derfor ikke ubetinget Sted. Han kunde endnu modtage Samfundets Mægling og ved at opfylde de af Samfundet gjennem Loven fastsatte Vilkaar — nemlig betale de lovvedtagne Bøder til den Skadelidte — igjen komme under Lovens Vern. Først naar han gjenstridig forkastede denne Mægling, eller var uformaaende til at betale Bøderne ved egen eller Andres (sin Æts) Hjælp, indtraadte den virkelige Udstødelse af Samfundet. Da var han efter gammel Udtryksmaade útlagr, udelukket af Loven, og, hvis han

[1]) NLl. VIII, 5. NgL. II, 153.

endda fandtes inden Lovens Omraade, úheilagr d. e. uden Persons Sikkerhed med Hensyn til sin Modstander, samt røvet alt Haab om Understøttelse mod ham af Samfundet i det Hele og af dets enkelte Medlemmer.

Tidlig udhævedes imidlertid visse Forbrydelser som saa grove i sig selv, med Hensyn til Sedelighedsbegrebet, eller saa skadelige for Samfundsordenens Sikkerhed i det Hele, at de ubetinget belagdes med Fredløshedsstraf. Heri aabenbarer sig, idetmindste som medvirkende, en Omsorg for at gjøre Forbryderen uskadelig for hans Samfundskreds i Fremtiden. Saadanne Forbrydelser nævntes Ubodegjerninger (úbótaverk). Her var Forbryderen i Regelen ved selve Gjerningen ikke alene udenfor Loven (útlagr), men ogsaa en Ubodemand (úbótamaðr) d. e. røvet selve Retten til at bødes eller udsone sig ved Bøder. Han ansaaes som hele Samfundets Fiende og havde mistet sin personlige Sikkerhed (var úheilagr) med Hensyn til ethvert af dets Medlemmer. En saadan Fredløs nævntes fra de ældste Tider vargr í véum, Ulv i Helligdommen, eller skógarmaðr, Skovmand.

Der gaves saaledes blandt Nordmændene, allerede fra ældgammel hedensk Tid, længe før Norges Fremtræden som Stat og længe før de Lovsamlingers Tilblivelse, som vi nu kjende, to Slags Udelukkelse af Loven eller útlegð, som det i Datidens Sprog kaldtes — den ene mindre streng, egentlig en Landflygtighed, den anden strengere, en Fredløshed i Ordets virkelige Betydning. Den første synes almindelig at have været nævnt simpelt hen útlegð, den anden derimod skóggangr, fordi Forbryderen derved ligesom udskjødes af Menneskenes Omgang for at færdes mellem Skovens vilde Dyr. Denne sidste strengere Udelukkelse rammede i den hedenske Tid, saavidt vides, den, der aabenbart krænkede Religionen, Templets Helligdom og Thingfreden, samt den, der øvede lønligt eller lumskt Drab.

Paa den anden Side tænktes ogsaa visse Forbrydelser som saa foragtelige, at man ei vilde antage, at fri eller idetmindste ætbaarne Mænd kunde gjøre sig skyldige i dem. Idet man saaledes forudsatte, at de i Almindelighed øvedes af Træle eller af Mennesker, der nylig havde forladt Trælestanden og vare i Samfundets laveste Stillinger,

Mennesker, der ei havde nogen Æt til at hjælpe sig eller nogen Eiendom til at bøde med, saa var her vedtaget Revselse (refsing) d. e. Straf paa Liv og Legeme, saadanne Straffe nemlig, som en Herre kunde anvende paa sin Træl. I denne Klasse stilledes allerede i Hedendommens Tid fremfor Alt Tyveri (þjófnaðr); fremdeles, som det lader, idetmindste under visse Omstændigheder, især i de allerældste Tider, en Hustrus Utroskab mod sin Egtemand eller forræderske Anslag mod hans Liv; endelig ondskabsfuld og efter almindelig Mening skadevoldende Trolddom (fordæðuskapr, fordæðuverk).

Overhovedet var det en gjældende Anskuelse, at Forbrydelse, som øvedes paa en lumsk eller skjult Maade, var skammeligere og derfor strafbarere end den, som øvedes aabenlyst, eller som Gjerningsmanden frivillig vedgik ved selv at lyse den paa sig. Saaledes ansaaes Mord, det vil sige hemmeligt Drab, for en langt større Forbrydelse end aabenlyst Drab, Tyveri for en større Forbrydelse end Ran.

De Forbrydelser, som henregnedes til Ubodeverk, ansaaes allerede fra gammel Tid for at ramme ikke alene et enkelt Medlem eller en enkelt Æt af Samfundet, men tillige umiddelbart Samfundet i dets Heelhed. Heraf udledes ganske naturlig Samfundets Ret for dette Tilfælde til en Erstatning. Det blev saaledes her en Regel, at den fredløse Ubodemands Gods var forbrudt til Samfundet og den Skadelidte. Det til Samfundet saaledes forbrudte Gods synes i den ældste Tid deels at være blevet anseet for Almenning eller henlagt til Gudstjenesten, — deels at være blevet overladt til Rettens Forstandere eller Samfundets Overhoveder som en Gjengjæld for deres Omsorg for det Almindeliges Sikkerhed. Dette var Oprindelsen til den saakaldte Sagøre (sakeyrir), som i følgende Tider blev en vigtig Indtægt for den styrende Magt i Staten.

Denne Samfundets Ret til Bod blev ogsaa, og det rimeligviis allerede tidlig, strakt udenfor Ubodesagerne (úbótamál). Idet nemlig ethvert Brud paa den Persons- og Eiendomssikkerhed, som Loven tilsagde Samfundets Medlemmer, ansaaes for midlertidig at berøve Skadevolderen Lovens og Samfundets Vern, nemlig indtil han havde vedtaget at tilfredsstille den Skadelidte ved Bod, var det i sig selv ganske rimeligt, at den Anskuelse tillige gjorde sig gjældende, at naar

Brudet var af større Betydenhed, saaledes at Samfundets Mægling syntes i høi Grad nødvendig, det da ogsaa paalaa Skadevolderen ved en Bod til Samfundet i det Hele at tilkjøbe sig denne Mægling, og derved gjenerhverve sig det Vern, han havde forbrudt. Fra en saadan Tanke har aabenbare den Bod sin Oprindelse, som i Lovene, deels under Navn af Fredkjøb (friðkaup), deels under andre Navne, findes i vigtigere Tilfælde, hvilke dog ei vare Ubodemaal, f. E. Drab, Ran eller større Saar, at have tilkommet deels Statens Overhoved, deels Menigheden. Det merkelige, men let forklarlige ved denne Bod var, at her fandt det Omvendte Sted af, hvad der fandt Sted ved Boden til den Skadelidte. Den var nemlig større, eftersom Skadevolderen hørte til en høiere Klasse af Samfundet. Dette skulde naturligviis lægge et Baand paa den Mægtigere, som Bodsindretningen i sin oprindelige Simpelhed ikke medførte, da den kun gik ud fra den Betragtning, at den Mægtigere skulde bødes høiere, fordi hans og hans Æts Evne til at fyldestgjøre Hevnen var større og derfor maatte afkjøbes for høiere Priis. Indførelsen af en Bod til det Offentlige, til Samfundet, var unegtelig en Forbedring i Retstilstanden, der skylder en videre Udvikling af Samfundsordenen sin Oprindelse.

Ovenanførte viser, hvorledes Begrebet om Forbrydelse og Straf fremtræder i Nordmændenes ældste Retsforfatning, og paa hvilke Anskuelser det gamle dybt indgribende Bodssystem egentlig hviler. Denne hele Anskuelse og de derpaa byggede Lovbud vare forresten, som forhen yttret, ingenlunde noget Særeget for Nordmændene og den nordgermaniske Folkestamme alene; den tilhørte den hele germaniske Folkeklasse og vil udentvivl findes hjemme hos de fleste Folkefærd paa et vist Trin af Kultur. Den gjorde sig gjældende hos Nordmændene, længe for Norge dannede en Stat, og viser sig at udgjøre Grundlaget for deres ældre Straffelovgivning, baade i det tidligere og sildigere Lovgivningstidsrum, dog især i det førstnævnte. Enkelte Afændringer ere deri fremkaldte, deels ved Dannelsen af et videre Statssamfund istedet for de mange ældre smaa, deels ved Christendommens Indførelse og dens lovtagne Kirkeforfatning. Men disse senere Afændringer ere ikke større, end at de lade Grundlaget tydelig nok til Skue.

Frostathingsloven opstiller som en almeen Retsgrundsætning:

„Med (Stemmende med, Efter) Lov skal vort Land bygges, men ikke med Ulov (Lovløshed) ødes. Den, som ei vil Andre Lov unde, han skal heller ikke Lov nyde."[1]). Denne Grundsætnings Gjennemførelse er alle de norske Loves Hovedmaal, og dens sidste Deel kan siges at danne Kjernen af den hele Straffelovgivning. Den, som ei vilde holde Loven, han var udenfor Loven, hvilket udtryktes ved útlagr, útlægr, han var det Vern berøvet, som Samfundet i Loven hjemlede ham.

Udstødelse af Loven, det vil sige Fredløshed, útlegð, hvorved efter det norske Riges Oprettelse forstodes Fredløshed overalt inden den norske Konges Rige (Noregs konungs veldi), var saaledes i Grunden fremdeles, stemmende med den fra fjærneste Oldtid nedarvede Anskuelse, Straffens første og sidste Grændse. Men Lovgivningen gjorde sig det nu meer og meer til Opgave nøiere at fastsætte, i hvilke Tilfælde og under hvilke Betingelser Fredløsheden kunde hæves og den Fredløse igjen komme under Lovens Vern, — eller hvor Død eller legemlig Revselse burde som en Straf anvendes ubetinget paa den Fredløse, — eller endelig, naar Lovbrudet var af mindre Betydenhed, hvor Erstatning ligefrem kunde træde i Fredløshedens Sted.

Naar man seer hen til det ældre Lovgivningstidsrums Love, kan man inddele alle Forbrydelser eller Lovbrud, efter den Straf, hvormed de belægges, i fire Klasser: 1) Ubodesager (úbótamál), Forbrydelser, der paadroge Forbryderen ubetinget Fredløshed og dertilmed Tab af al Eiendom, løs og fast, endog Odelsjord. — 2) Fredløshedssager (útlegðarmál), Forbrydelser, der paadroge den Skyldige en Fredløshed, som ikke var forbunden med Tab af Jord eller Grundeiendom, men vel af alt andet Gods, og hvorfra han kunde løskjøbe sig ved en Pengebod. — 3) Sager, der paadroge den Skyldige legemlig Revselse (refsing) d. e. Straf paa Liv eller Lemmer. — 4) Bodssager (bótamál), der paadroge den Skyldige umiddelbart en lovbestemt større eller mindre Pengebod.

At en saadan Inddeling har gjældet over det hele Norges Rige,

[1]) „At lögum skal land várt byggja, en eigi at úlögum eyða. En så er eigi vill öðrum laga unna, hann skal eigi laga njóta." AFL. I, 6. NgL. I, 128.

det er sikkert og fremlyser noksom af Lovene. Men et fast og almindeligt Navn for hver enkelt Klasse fandtes neppe, idetmindste neppe i det ældre Lovgivningstidsrum. Det er ogsaa kun for Frostathingslovens, Gulathingslovens og tildeels Bjarkørettens Vedkommende det vides, hvilke Forbrydelser der i det ældre Lovtidsrum have været henførte til hver Klasse især.

Til den første Klasse, nemlig Ubodesager, henregnes i de nævnte Love: 1) Landsforræderi (landráð) eller Handlinger, hvis Oiemed var at skille Kongen ved Land og Undersaatter (ef maðr ræðr lönd ok þegna undan konungi). — 2) Hærfærd mod Fædrenelandet uden forud opsagt Fred (ef maðr hleypsk út í úfriði ok herjar í land aptr ok hefir eigi sagt friði aptr). — 3) Trygbedsbrud (trygðarof), naar Nogen bryder den Trygbed, han selv lovligen har tilsagt. — 4) Drab forenet med Trygbedsbrud, naar Nogen dræber den, han har tilsagt Trygbed (ef maðr vegr á veittar trygðir). — 5) Drab begaaet under lyst Fred eller paa fredbelligt Sted (ef maðr vegr mann í griðum). — 6) Mord d. e. lønligt Drab (ef maðr drepr mann á morð). — 7) Indebrænden (ef maðr brennr mann inni). — Desuden efter Gulathingsloven alene: 8) Drab forbundet med Overfald paa En i hans Hjem (heimsókn) og Huusbrud (ok brýtr hús til hans). — 9) Drab forbundet med grusom og haanlig Behandling eller Plyndring af den Dræbte (valrof). — 10) Hevn tagen for Tyvs Aflivelse (ef maðr hefnir þjófa). — Disse Forbrydelser nævnes i Lovene níðingsverk, úbótaverk, eller, forsaavidt de ére forbundne med Drab, skemmdarvíg, níðingsvíg. Den, som øvede saadanne Gjerninger, var Ubodemand (úbótamaðr) i Ordets strengeste Tydning d. e. han kunde hverken komme Bod for sig eller kræve Bod; han skulde, som Gulathingsloven udtrykker sig, „fare fredløs (útlagr) og uhellig (úheilagr) og have forbrudt hver Penning af sit Gods i Jord og i Løsøre, og komme aldrig i Landet hverken med Konge eller Jarl, med mindre han bærer sandt Hærsagn." Ubodemanden kunde altsaa ikke igjen faa Fred og Tilhold i Landet ikke engang ved Benaadning af Konge eller Jarl, undtagen ene i det Tilfælde, at han tjente sit Fædreneland ved at give Underretning om et truende fiendtligt Over-

fald[1]). Til de nævnte Ubodesager synes siden at være komne enkelte flere, deels ved Bestemmelser i Christenretten, deels ved Skjærpelser i den verdslige Straffelov, f. Ex. legemlig Omgang mellem de nærmeste Frænder, Trolddom, Kvinderan[2]). Men det er mangen Gang vanskeligt efter Lovenes Udtryk at skjelne mellem, hvad de henføre til Ubodesager i strengeste Forstand, og hvad til simple Fredloshedssager, da Navnet Ubodemand undertiden bruges i en videre Tydning end den ovenfor angivne, nemlig eenstydende med úgildr maðr, om den almindelige Fredløse, der, medens han var i sin Fredløshedsstand, uden endnu at have kommet Bod for sig, ubødet kunde dræbes.

Til den anden Klasse, nemlig Fredløshedssager, regnedes et stort Antal Forbrydelser, blandt hvilke især maa merkes: simpelt Drab, større Saar, Æreskrænkelser, Mishandlinger, Brud paa den personlige Frihed, Ran og Brud paa flere af Christenrettens vigtigere Bestemmelser. Ved de fleste Forbrydelser af denne Klasse kunde efter Lovene Fredløsheden afkjøbes ved visse Bøder. Forbryderen var vel ved selve sin Gjerning uhellig (úheilagr) for den, hvem Forbrydelsen havde rammet, eller hans Æt, men naar han strax bød lovlig Bod, saa havde han derved for det første helliget sin Person, indtil Sagen var forligt eller paadømt; og naar han saa siden opfyldte Forligets eller Dommens Betingelser, var han fri for al videre Uleilighed. Bød han derimod ei strax Bod, og Hevnen rammede ham, før han endnu ved Bods Tilbud havde helliget sin Person, da ansaaes Hevnen for lovlig, og hvad der saaledes tilføiedes ham, krævede ingen Bod, han faldt eller led ugild (úgildr, af gjalda). I alle Drabssager under denne Klasse havde Kongen Ret til at meddele Drabsmanden den saakaldte Landsvist (landsvist) eller Tilladelse for Kongens Vedkommende til at opholde sig i Landet, forudsat at han udredede sin Bod til Kongedømmet og den Dræbtes Frænder[3]).

[1]) ÆGL. 32. 178. ÆFL. IV, 2—4. V, 45. ÆBl. 11. 12. 73. NgL. I, 19. 66. 158. 182. 305. 318. jvfr. ÆGL. 132. 133. 135. ÆFL. XV, 1—4. NgL. I, 56. 254. [2]) ÆGL. 24. 28. 32. ÆFL. Indl. 10. III, 3. 15. ÆBl. 69. NgL. I, 15. 17. 19. 123. 148. 152. 318. Æ. Borgarth. Chr. NgL. I, 350 f. 356. 362. 366. 372. Æ. Eidsivath. Chr. NgL. I, 383. 389 f. 392. 403. 405. [3])ÆFL. Indl. 5. Hkb. 17. NgL. I, 122. 265.

Til den tredie Klasse, nemlig Sager, der paadroge Forbryderen legemlig Revselse, hørte fortrinsviis Tyvsforbrydelser, større og ringere, hvilke, som allerede ovenfor er bemerket, saaes fra et eget Synspunkt, nemlig som saa nedverdigende, at de satte den frie Mand, der øvede dem, i Klasse med Trælen og gjorde ham fortjent til den Straf, som ellers kun paa Trælen anvendtes. For større Tyverier satte Loven Dødsstraf, for mindre en ringere legemlig Revselse eller offentlig Forhaanelse og Tab af Ære og Ret. Større Tyverier vare saaledes i Grunden at ansee som en Ubodesag, kun med den Forskjel, at Tyven, saavidt skjønnes, blot forbrød sit rørlige Gods og hvad som krævedes til Erstatning for den Skadelidte, ikke sin Jord, om han havde nogen.

Den fjerde Klasse endelig, de egentlige Bodssager, var den mest omfattende, og Boden var her, efter Forbrydelsens Beskaffenhed, høist forskjellig fastsat. En Bodssag kunde forresten i visse Tilfælde gaa over til at blive en Fredløshedssag, hvis den Skyldige i længere Tid unddrog sig for at udrede den Bod, som i lovlig Form, efter Lovens Lydende eller med hans egen Indrømmelse, var ham paadømt, — eller hvis han med Vold hindrede den, der havde Boden at søge, fra at naa sin Ret.

De Omstændigheder, hvilke efter Lovene især kom i Betragtning til Formildelse eller Ophævelse af en Forbrydelses lovlige Følger for Udøveren, vare: 1) Forudgaaende Fornærmelser fra den Skadelidtes Side mod Skadevolderen. — 2) Om Gjerningen var øvet under Nødverge. — 3) Om den var en Vaadegjerning. — 4) Om Forbryderen var i Umyndighedsalder eller vanvittig. — 5) Endelig i visse Tilfælde, om Forbryderen var en Kvinde.

Bøderne vare deels private d. e. saadanne, som udrededes til den Skadelidte selv eller, i Drabssager, til hans Æt, — deels offentlige d. e. saadanne, som udrededes til Statssamfundet. Ved Fredløshedssager og vigtigere Bodssager, hvor en privat Mand var skadelidende, gik begge Slags Bøder ved Siden af hinanden.

Den offentlige Bod tilfaldt, efter Sagens Beskaffenhed, enten Kongen som Statens Overhoved og Rettens høieste Forstander, — eller Biskoppen paa Kirkens Vegne, — eller en vis større eller

mindre Kreds af Samfundet. Kongedømmet tog i Regelen den offentlige Bod af verdslige Sager, hvor ikke Kongen selv eller hans Ombudsmænd, som saadanne, vare de bødende. Biskoppen tog den offentlige Bod i de under Christenretten hørende Sager. Bønderne endelig inden en vis Thingkreds, eller og de paa et vist Thing dømmende Thingmænd toge den offentlige Bod, hvor Kongen eller hans Ombudsmænd vare de bødende i verdslige Sager, ligesom og for Brud paa Thingordenen, hvad de Gamle kaldte þingvíti[1]). I Sager, hørende under Kjøbstadsretten, den saakaldte Bjarkøret, overlodes imidlertid en vis Deel af den offentlige Bod til Kjøbstadsmenigheden, i Tilfælde hvor Kongen i Landsmenighederne, idetmindste for Frostathings- og Gulathingslagens Vedkommende, tog den offentlige Bod alene[2]). I Eidsivathings- og Borgarthingslagen synes med Hensyn til den offentlige Bod en Fremgangsmaade mere lignende den i Kjøbstæderne at have fundet Sted, nemlig, at den i visse Tilfælde for en Deel tilfaldt Landsmenighederne tilligemed Kongedømmet. I Sager hørende under Christenretten deeltes ogsaa, hvad der af den offentlige Bod oversteg tre Mark, mellem Biskoppen og Kongen. De offentlige Bøder, som Kongens Aarmænd for Overtrædelser i deres Embedsstilling betalte, tilfaldt heelt vedkommende Menighed; men det som en Lendermand betalte under samme Omstændigheder, deeltes mellem Kongedømmet og Menigheden[3]). Den private Bod, hvor den ikke blot udgjorde en Erstatning for Tab, men indbefattede en Afkjøbelse af Hevn eller en Æresopreisning, var oftest afpasset efter den Skadelidtes personlige Ret. Med den offentlige Bod derimod forholdt det sig, naar Sagen angik visse Voldshandlinger, omvendt, idet den nemlig var afpasset efter Skadevolderens personlige Ret, Kongen selv ikke undtagen, som i saadanne Tilfælde betalte en Bod otte Gange større end Hauldens[4]). Om dette sidste ogsaa har gjældet i Kjøbstæderne, hvor ellers alle frie Mænd nøde Hauldsret, dette er ikke klart.

I de Tilfælde, hvor Eiendom, enten blot Løsøre, eller baade Løsøre og Jord, forbrødes, skulde efter Frostathings- og Gulathings-

[1]) ÆGL. 3. 71. 152. 253. ÆFL. I, 1. X, 33. NgL. I, 5. 36. 61. 83. 127. 225. [2]) ÆBl. 13—17. 20. 22 o. m. fl. St. NgL. I, 305 ff. [3]) ÆGL. 71. 152. 253. NgL. I, 36. 61. 83. [4]) ÆGL. 185. ÆFL. IV, 53. NgL. I, 67. 173.

lovene i verdslige Sager det forbrudte Gods, efter at den private Bod deraf var udredet, tilfalde Kongen[1]). Efter Eidsivathings- og Borgarthingslovene synes derimod det saaledes forbrudte Gods at have været deelt efter en vedtagen Maalestok mellem Kongen og vedkommende Menighed. Hvorledes Forholdet har været efter Bjarkøretten i Kjøbstæderne, vides ikke for dette ældre Lovtidsrums Vedkommende. Med Hensyn til Sager, hørende under Christenretten, vare Bestemmelserne om det forbrudte Gods meget forskjellige i de forskjellige Lagdømmer. Ifølge Frostathingslovens Christenret tilfaldt det alt Erkebiskoppen alene, en Bestemmelse, som udentvivl var gjort til Gunst for Erkesædet efter dettes Oprettelse[2]). Ifølge Gulathingslovens og Borgarthingslovens Christenretter deeltes saadant Gods mellem Kongen og Biskoppen[3]). Efter Eidsivathings Christenret endelig tog Kongen, Biskoppen og Lagdømmets Bønder deraf hver sin Trediedeel[4]). Hvor Odelsjord forbrødes, var Løsning forbeholdt de Odelsberettigede. Desuden fastsætter Frostathingsloven, at Ingen kan paa een Gang forbryde mere, end hvad han da eier[5]). Blev En fredløs uden at forbryde sin Jord, eller tilfaldt ham Arv under hans Fredløshed, da tog hans Arving alt dette Gods i midlertidigt Forvar og havde ikke Lov til at sælge noget deraf, saalænge som den Fredløse levede. Fik han igjen Fred i Landet, da havde Arvingen at tilbagelevere ham alt Godset, sligt som han modtog det, uden dog at gjøre Rede for den opbaarne Landskyld[6]).

Ingen maatte føde, huse eller flytte den, der paa Thing var erklæret fredløs eller utlæg. Den, som vidende gjorde det, var efter Frostathingsloven skyldig i den samme Fredløshed (útlagr ok úheilagr slíkri útlegð sem hinn er verkit vann); efter Gulathingsloven skulde han bode fireti Mark. Ikke heller maatte Nogen under Straf af Bod handle med ham eller være sammen med ham i Gjestebud eller paa noget offentligt Sted, som paa Thing eller i Kirke. Blev Nogen overbeviist om at føde en Fredlos i Skoven d. e. paa hans Tilflugtssted i Fredløsheden udenfor det byggede Land, skulde han efter Gula-

[1]) AGL. 162. AFL. V, 13. NgL. I, 63. 179. [2]) AFL. III, 23. jvfr. 15. NgL. I, 155. 152. [3]) AGL. 24. NgL. I, 16. AE. Borgarth. Chrr. NgL. I, 350. [4]) AE. Eidsivath. Chrr. NgL. I, 383. 399. [5]) AFL. Indl. 2. IV, 4. NgL. I, 121. 158. [6]) AGL. 148. AFL. Indl. 4. 5. XVI, 1. NgL. I, 59. 121 f. 257.

thingsloven bøde tre Mark. En Kone maatte dog efter samme Lov ustraffet føde sin Huusbonde fem Nætter, efter at Dommen var falden over ham, men ikke længer. Gav Kongen den Fredløse Landsvist, da maatte man ustraffet omgaaes ham og føde ham; men han var ligefuldt fredløs for dem, der havde Sag mod ham (við eptirsýnarmenn), saalænge indtil han havde bødet til disse og modtaget Trygheb (trygðir) af dem. Ingen Fredløs havde sin fuldkomne Landsfred, førend han fremviiste Kongens Jærtegn paa Thinget, eller Kongens Ombudsmand, hvem han forud havde foreviist dette Jærtegn, erklærede ham at have Landsfred paa det Thing, hvor Saadant skulde skee, nemlig, som det lader, paa samme Thing, hvor Fredløsheden var dømt. Denne Forkyndelse nævntes at gera ílendan eller at ílenda. Forresten blev Fredløsheden lyst paa alle Lagthing i Landet, ligesom og paa Heredsthingene[1]).

Særegenhederne ved den islandske Lovgivning i det her omhandlede Emne under den islandske Stats Selvstændighedstidsrum maa ogsaa her korteligen omtales. Den ældre islandske Lov inddeelte Forbrydelserne i tre Klasser. Den første var skóggangssakir, Forbrydelser, der paadroge Forbryderen den større Fredløshed (skóggangr) d. e. Fredløshed for Alle og Enhver over det hele Land, forbunden med Fortabelse af al Eiendom. Oprindelig synes denne Fredløshed, medmindre den hævedes ved en eenstemmig og paa Althinget uden Indsigelse samtykket Lagrettesbeslutning, at have varet paa Livstid. Senere blev det vedtaget, at den ophørte efter tyve Aars Forløb, hvis den Fredløse imidlertid ikke havde forladt Island. Den anden Klasse var fjörbaugssakir (eg. Livsrings- eller Livsbodssager), Forbrydelser, der medførte en Fredløshed paa tre Aar, forenet, som det synes, med Fortabelse af Løsøre. Den Sagfældede nod i dette Tilfælde imod Udredelse af en vis Sum, kaldet fjörbaugr (Livsring eller Livsbod) til vedkommende Gode, Fred paa enkelte lovbestemte Steder — inden den saakaldte fjörbaugsgarðr — indtil han snarest muligt kunde komme bort fra Landet. Efter de tre Aars Forløb var han atter fredhellig (friðheilagr). Paafortes een og samme Mand til een Tid og af samme Sagsøger to Fjørbaugssager, da gjaldt disse lige med een Skoggangs-

[1]) ÆGL. 140. 202. 203. ÆFL. IV, 41. ÆBl. 101. NgL. I, 57. 71 f. 170. 322.

sag. Den tredie Klasse var útlegðarsakir, Forbrydelser, der kun medførte en vis Bod, af tre Mark eller mindre. Ordet útlegð havde saaledes paa Island antaget en forskjellig og langt mildere Betydning end i Norge, idet den paa Island kun betegnede en Bod, der traadte i Fredløshedens Sted. Denne islandske Straffeorden har udentvivl sin Oprindelse fra Retsforholde, der have gjældet ogsaa i Norge, før den Straffelovgivning indtraadte, som de nu tilværende norske Love fra det ældre Tidsrum fremvise. Med Hensyn til Bøderne, da vare disse paa Island, ligesom i Norge, deels private, deels offentlige, og de sidste tilfaldt efter Omstændighederne Lagrettens Kasse (lögréttufé) eller Biskoppen eller vedkommende Goder eller Thingmændene af et vist Thing.

Ovennævnte Egenheder i den islandske Lovgivning bortfaldt ved Islands Underkastelse under Norges Kongedømme, da Landets Retsforfatning i dette Stykke som i det Hele stilledes paa samme Fod som den norske ved Kong Magnus Lagabøters Lovforbedring.

Denne nyere norske Lovgivning vedligeholdt Bodssystemet som Straffelovgivningens Grundlag, kun under en noget mildere og simplere Form end i de ældre Love. Bodens Størrelse blev nemlig nu, for mange Tilfælde, ikke fastsat i Lovbogen, men det blev overladt skjønsomme, af Retsstyreren opnævnte Mænd at bestemme den. Der gives overhovedet de Dømmende større Adgang til at afpasse Straffen efter de med Forbrydelsen forbundne Omstændigheder, og paa flere Steder aabenbarer sig ikke utydelig den Anskuelse, at Straffen, især den legemlige Revselse, ogsaa er beregnet paa den Skyldiges Forbedring eller sigter til hans Sjæls Salighed.

Den ældre Inddeling af Forbrydelserne med Hensyn til deres Straf gjenfindes forresten i Kong Magnus's Love. Ikkun ere her de Forbrydelser, der straffes med legemlig Revselse, noget flere og derfor mere udhævede som en egen Klasse end i de ældre Love. Ellers er Indbegrebet af hver Klasse i Hovedsagen det samme.

Merkeligst er den Udvidelse, som finder Sted med Hensyn til Ubodesagerne og de Afændringer, som vise sig i Bestemmelsen af disse.

Til Ubodesager henføres nu følgende: Landsforræderi (land-

ráð). — Drab, øvet paa den, hvem man forud har tilsagt Trygbed (trygðir) eller midlertidig Fred (grið). — Lagmands Drab. — Mord d. e. hemmeligt Drab. — Indebrænden. — Selvmord. — Drab af Fader, Moder, Søn, Datter, Broder eller Søster. — Drab af Egtefælle, naar Drabsmanden har gjort sig skyldig i Hor, eller har saadant isinde. — Drab øvet paa Nogen inden dennes Hjem. — Afhug af Haand eller Fod, Oines Udstikken, Tunges Afskjæren, Gildning eller andre store Lemlæstelser. — Drab øvet for at hevne en Tyvs Aflivelse. — Bortførelse af anden Mands Hustru. — Forsvar eller Hevn for en Ubodemand. — Al Slags Trolddom og hvad dermed tænktes at staa i Forbindelse. — Leiet Drab (þeir menn sem gerast flugumenn). — Udeliggen (útilega) paa Sø eller Land for at røve eller stjæle. — Kvinderan. — Forfalskning af Kongens Mynt, Brev eller Segl. — Vidende Drab af En, der har Kongens Brev til Landsvist eller Ransagning. — Drab øvet i Kongens Herberge eller Nærvær eller i Kongens Gaard eller paa Kongens Skib, om han end ikke selv er tilstede. — Voldtægt. — En Ubodemand havde nu som forhen ingen Adgang til igjen at vinde Landsfred, uden hvis han bragte sandt Hærsagn, i hvilket Fald han atter skulde have Landsvist paa de Vilkaar, Kongen fandt passende [1]).

Bøderne vare ogsaa nu deels private, deels offentlige. De private udrededes til den Skadelidte eller i Drabssager til den Dræbtes Arving, og de fastsattes nu i Regelen ved tolv eller sex af Retsstyreren udnævnte Mænd. De offentlige Bøder for alle Forbrydelser, hørende under den verdslige Lov, tilfaldt Kongedømmet; dog var der fremdeles for Kjøbstædernes Vedkommende indrømmet Menigheden en Deel af de Bøder, som ikke angik Fredløsheds- eller Ubodesager [2]). Forresten faldt nu ingen andre Bøder til Menighedernes Kasser end de, som udrededes for Overtrædelser af Lagthingsordenen eller Forbrydelser øvede paa selve Lagthinget, naar disse ikke vare Ubode- eller Fredløshedssager, i hvilket Tilfælde Boden herfor

[1]) NLl. IV, 3. 4. 6. NgL. II, 49—53. [2]) NgL. II, 286.

ogsaa tilfaldt Kongen [1]). Bøder under Christenretten tilfaldt i alle Ubode- og Fredløshedssager halvt Kongen og halvt Biskoppen; i mindre Sager Biskoppen alene [2]). Alle Voldshandlinger, øvede paa en Tid eller paa et Sted, som medførte særdeles Fredhellighed, nemlig i Ledingsfærd med Kongen, paa Thing eller Stevne for Lagmanden eller paa Femterstevne, i Gilder eller Bryllupper, under Julefreden, i Sildefiske, fra Skjærthorsdag og Paaskeugen til Ende, eller endelig i Ens Hjem, — alle disse bødedes med dobbelt Bod til den Skadelidte og Fredløshedsbod til Kongen [3]).

I Fredløshedssager skulde efter den gamle Lov den Skyldige egentlig have forbrudt alt sit Gods undtagen Odelsjord, saaledes at naar de private Bøder af det forbrudte Gods vare udredede, det Øvrige tilfaldt Kongen. Dette forandredes dog tidlig derhen, at Kongen i saadanne Sager ikke skulde tage større Bod end 40 Mark Lovøre (6 Alen paa Øren), hvilken altsaa blev den faste offentlige Fredløshedsbod. I denne foretog allerede Kong Haakon Haakonssøn en Nedsættelse, saaledes at den skulde udredes med 13 Mark og 8 Ørtuger i gangbar norsk Mynt, hvilket, i Navnet idetmindste, kun var en Trediedeel af det ældre Beløb. Kong Magnus Haakonssøn gik endnu videre, idet han yderligere nedsatte den til 10 Mark [4]). Men dette sidste maa dog dog kun have gjældet for visse enkelte Tilfælde, eller og strax efter Magnus's Død igjen være blevet forandret til det Gamle; thi i Regelen er i den nye Lovbog Fredløshedsboden 13 Mark 8 Ørtuger.

Allerede fra ældre Tid var det vedtaget, at før Ubodemandens eller den Fredløses Gods optoges, skulde deraf al hans beviislige Gjæld betales. Hertil kom endnu ved den nye Lovgivning den Bestemmelse, at hvor Ubodemanden eller den Fredløse havde uforsørgede umyndige Børn, der skulde af hans Gods, før det optoges, udlægges fuld Forsørgelse (forlagseyrir) for hvert Barn, indtil det kom til den Alder, at det selv kunde fortjene sig Føden. Var det forbrudte Gods, efter saadant Fradrag, ikke tilstrækkeligt til at dække baade den private Bod

[1]) NLl. I, 5. NgL. II, 16 f. jvfr. NBl. I, 4. NgL. II, 190. [2]) N. Gulathings Chrr. 3. 9. 10. o. fl. St. NgL. II, 307 ff. [3]) NLl. IV, 18. NgL. II, 63 f. [4]) NLl. IV, 2. X, 1. 2. NgL. II, 49. 175. 176.

og den offentlige, da skulde begge forholdsviis formindskes[1]). Fandtes ved Fastsættelsen af den private Bod, at denne burde nedsættes paa Grund af formildende Omstændigheder ved Forbrydelsen, da skulde den offentlige Bod nedsættes i samme Forhold[2]). Til forbrudt Odelsjord havde Odelsmændene Løsningsret, naar de gjorde denne gjældende inden ti Aar[3]).

Det at huse eller føde vitterlig fredløs Mand straffedes efter den nye Lovgivning med Bod til Kongen, — for een Nat, een Mark, for to Nætter, to Mark, for tre Nætter, fuld Fredløshedsbod, nemlig tretten Mark og otte Ortuger[4]). Den, der handlede med fredløs Mand, havde forbrudt Kjøbesummen og sex Ører til Kongen[5]).

51.

Forbrydelser mod Person.

De Forbrydelser, der efter de gamle norske Love ansaaes som Krænkelse af Personshelligdommen (mannhelgi), vare: Drab, Legemsskade og Æreskrænkelse.

Drab (víg) medførte, naar det var forsætligt, Drabsmanden (vegandi) myndig, og den Dræbte (hinn vegni) ikke forud havde øvet en Handling, der gjorde ham uhellig for sin Modstander (hafi verkat sér til úhelgi) Fredløshed forbunden med Fortabelse af Formue. Var Drabet af den Natur, at det regnedes for Nidingsdrab (níðingsvíg), var det, som ovenfor sagt, Ubodesag: Fredløsheden ubetinget og al Formue, baade løs og fast, forbrudt. Var det derimod ikke Nidingsdrab, medførte det simpel Fredløshed. Egentlig skulde vel da, efter Lovens Udtryk, al rørlig Formue være forbrudt, saaledes at det, som ei medgik i Mandebod, tilfaldt Kongen; men ifølge gammel Vedtægt tog Kongen kun under Navnet Thegngilde (þegngildi) en vis Sum, der i ældre Tid var fireti Mark Løvøre (lögeyrir, sex alna eyrir), senere 13 Mark 8 Ortuger gangbar Mynt. For at Drab ikke skulde være Mord, krævedes, at

[1]) NLl. IV, 12. X, 3. NgL. II, 58. 178. [2]) NLl. IV, 20. NgL. II, 66. [3]) NLl. IV, 2. NgL. II, 49. [4]) NLl. IV, 7. NgL. II, 53. [5]) NLl. VIII, 13. NgL. II, 158.

Drabsmanden strax skulde vedgaa eller lyse sit Verk. Vare ingen Oievidner tilstede, skulde han lyse det paa den Drabsstedet nærmest liggende Gaard, idet han nævnte sit Navn og sit Hjem. Men var der paa Gaarden Nærbeslægtede eller Nærbesvogrede (bauggildismenn, nefgildismenn, námágar) af den Dræbte, kunde Drabsmanden fare denne Gaard forbi og ligeledes den næste, hvis det Samme der var Tilfælde; paa den tredie Gaard derimod maatte han under enhver Omstændighed lyse sin Gjerning, ellers var han Morder (morðingi). Havde han rigtig lyst Drabet og tillige i Vidners Nærvær budt og stillet Sikkerhed for Mandebod og Thegngilde, saa havde han derved helliget sig. Overgik Fredløshedsdom ham, forinden saadant Tilbud fra hans Side fremkom, da synes han at have maattet kjøbe sin Landsfred af Kongen særskilt ved det saakaldte Fredkjøb (friðkaup, skógarkaup), hvis Størrelse Kongen selv kunde bestemme.[1]).

Var den, der øvede Drabet, en Kvinde, da kunde efter Frostathingsloven den Dræbtes Frænder aflive hende, om hun ikke inden en vis Tid — fem Dage om Sommeren, en halv Maaned om Vinteren — havde givet sig paa Færd ud af Landet. Efter Gulathingsloven skulde hendes Frænder føre hende af Landet inden fem Dage eller og bøde fireti Mark til Kongen[2]).

Var Drabsmanden umyndig (under 15 Aar) eller vanvittig, skulde han fare af Landet, men beholde sit Gods[3]).

Dræbte Nogen sin Fader, Søn eller Broder, eller lige nær beslægtede Kvinder, da skulde han fare fredløs og aldrig igjen komme i Landet[4]).

Dræbte En sin egen Træl, da var han, som før sagt, sagløs, naar han kun lyste Drabet samme Dag. Men gjorde han ikke dette, var han Morder. Dræbte En anden Mands Træl, skulde han bøde til dennes Herre saameget som Trælen nøgen vurderedes, men Intet til Kongen[5]).

Dette var Hovedbestemmelserne med Hensyn til Drab i det ældre Lovgivningstidsrum. Ved den nyere Lovgivning blev dette

[1]) ÆGL. 156. ÆFL. IV, 7. NgL. I, 61 f. 159 f. [2]) ÆGL. 159. ÆFL. IV, 33. NgL. I, 62. 168. [3]) ÆGL. 159. ÆFL. IV, 34. NgL. I, 62. 168. [4]) ÆGL. 164. ÆFL. IV, 31. NgL. I, 64. 167 f. [5]) ÆGL. 182. ÆFL. IV, 56. V, 20. NgL. I, 66 f. 174. 181.

Emne gjort simplere, om det end fremdeles blev støttet paa det ældre Grundlag.

Drab, om det end var lovlig lyst og ikke forbundet med saadanne Omstændigheder, der gjorde det til Ubodeverk, skulde ogsaa efter den nyere Lov medføre Fredløshed (útlegð) for Drabsmanden og Livsfortabelse, hvis han grebes. Var der imidlertid formildende Omstændigheder forbundne med Drabet, og erklærede Drabsmanden sig strax villig at bøde til den Dræbtes Frænder og skjød sig under Kongens Naade, saa kunde denne ved aabent Brev under sit Segl give ham Landsvist eller Ophold i Landet, hvorved dog altid var betinget, at Drabsmanden skulde udrede den idømte Mandebod til den Dræbtes Arving, og til Kongen foruden Thegn (þegn) eller Thegngilde (þegngildi), som nu var 13 Mark 8 Ortuger, tillige Fredkjøb (friðkaup), eftersom Kongen fastsatte [1]).

Med Hensyn til Vaadedrab ere Bestemmelserne i de tvende ældre Landslove forskjellige. Efter Frostathingsloven skulde Drabsmanden fare af Landet med fem Nætters Frist om Sommeren og en halv Maaneds om Vinteren, men beholde alt sit Gods. Efter Gulathingsloven derimod skulde han bøde Mandebod til den Dræbtes Frænder. Begge Love stemme deri med hinanden, at ingen Bod tilkommer Kongen for Vaadeverk (váðaverk). Efter den nyere Landslov skulde Vaadedrab bødes med halv eller fjerdedeels Mandebod efter Omstændighederne, men uden Bod til Kongen. Drab øvet i Vanvid bødedes med fuld Bod af den Vanvittiges Gods [2]).

Som Tilfælde, i hvilke Drabsmanden kunde give den Dræbte Sag og erklære ham for falden paa sin Gjerning, uhellig og udenfor Loven (úheilagr ok útlagr), nævne Lovene: 1) Hvis han blev greben af Drabsmanden i Samleie med dennes Kone, Moder, Datter, Søster, Stifmoder, Broderkone eller Sønnekone. 2) Hvis han blev greben af Drabsmanden i dennes Buur ifærd med at borttage hans Gods eller Klæder. 3) Hvis han blev greben af Drabsmanden i dennes Kvi eller Fjøs ifærd med at borttage hans Kvæg [3]).

[1]) NLl. IV, 1. 2. NgL. II, 48 f. jvfr. ÆFL. Indl. 1. 5. NgL. I, 121. 122. [2]) ÆGL. 169. 177. ÆFL. IV, 26—28. 32. NLl. IV, 9. 13. NgL. I, 64. 65. 166 f. 168. II, 54 f. 59. [3]) ÆGL. 160. ÆFL. IV, 39. ÆBl. 18. 84. NgL. I, 62 f. 169 f. 307. 319.

Ligeledes medførte Lovenes Bestemmelser, at hvis En forsætlig saarede sagløs Mand eller tilføiede ham en Fornærmelse, hvorfor ham tilkom fuld Ret (fullréttisverk), og den Forurettede da strax hevnede sig ved at dræbe Fornærmeren, for denne havde gjort lovligt Bud for sig og stillet Sikkerhed, da var den Dræbte falden paa sin Gjerning og uhellig [1]).

Den, der var Anstifter af eller Medhjælper ved et Drab, uden selv at bære Vaaben paa den Dræbte, skulde bøde halv Mandebod til dennes Frænder, men Intet til Kongen [2]).

Legemsbeskadigelse kunde naturligviis være af saare forskjellig Art, og det ældre Tidsrums Love gaa i sine Bestemmelser i denne Henseende meget i det Enkelte. Al med beraadt og fiendtlig Hu uskyldig Mand tilføiet Legemsskade regnedes egentlig for Fredløshedssag. Dette er klart deraf, at hvis den Skadelidte strax hevnede sig paa Gjerningsmanden, da var denne uhellig, hvad enten han blev saaret eller dræbt. Men Gjerningsmanden kunde ogsaa hellige sig ved at byde lovlig Bod paa første Thing, og i at fastsætte denne Bods Størrelse og Beskaffenhed efter de forskjellige Tilfælde ere de ældre Love meget udførlige.

Der skjelnes nøie mellem Saar, hvorved Blod kom ud, Slag eller Stød, hvorved dette ikke fandt Sted, Afhug, hvorved den Saarede berøvedes et Lem, og flere lignende Arter. Paa den anden Side kom det ogsaa i Betragtning, om Legemsbeskadigelsen voldte Lyde med Hensyn til den Saaredes Udseende, eller om den var forbunden med nogen for ham ærekrænkende Omstændighed. Efter alt dette rettede Boden sig, baade den til den Skadelidte og den til Kongen.

Ved simpelt Saar skulde den saakaldte lögbaugr, Lovbod, udredes til Kongen. Denne Bod var afpasset efter Skadevolderens personlige Ret, saaledes at Haulden bødede sex Bauger eller Ringe, hver paa tolv solvurderede Ører, og de øvrige Klasser i Forhold. Hvis Kongen selv var Skadevolderen, bødede han otte og fireti Bauger, hvilken Bod da tilfaldt samtlige Bønder i det Lagdømme,

[1]) ÆFL. Indl. 6. NgL. I, 122. [2]) ÆGL. 209. ÆFL. IV, 37 jvfr. ÆGL. 162. NgL. I, 72 f. 169. 63.

under hvilket Sagen hørte (lögunautar). Til den Saarede selv skulde udredes Saarbøder (sárbætr) og Lægeløn (læknisfé). Saarboden var, som det lader, forskjellig efter Saarets Beskaffenhed, men ellers lige for Alle, uden Hensyn til den Saaredes Ret. Saar paa Ryggen regnedes dobbelt saa dyrt som Saar paa Brystet. Lægelønnen var regnet efter Tiden, som Helbredelsen medtog, og indbefattede Kost for den Saarede, indtil han var læget. Om hertil i alle Saarstilfælde er kommen fuld Ret (fullrétti) for den Saarede efter hans personlige Stilling, er ikke ganske klart af Lovenes Udtryk. Ved Slag, Stød og flere lignende Legemsbeskadigelser nævnes udtrykkeligen, foruden de allerede opregnede Bøder, ogsaa fuld Ret, og stundom, hvor en ærekrænkende Omstændighed var forbunden med Legemsbeskadigelsen, ovenikjøbet Avindsbod (öfundarbót), hvilken udgjorde Fjerdedelen af den Skadelidtes personlige Ret (for Haulden sex Ører). Ved Afhug var en vis Priis sat paa hvert Lem som Saarbod. Afhug af baade Hænder og Fødder regnedes lige med Drab, og den saaledes Lemlæstede skulde bødes med fuld Mandebod. Saar i Ansigtet paa Steder, hvor ikke Haar eller Klæder skjulte den efterladte Lyde, krævede Tillæg af en egen Bod, kaldet áljótseyrir (Bod, fordi En er bleven styggere?). Det Samme var Tilfælde med Saar, der krævede en smertefuld Lægebehandling, Sviden eller Skjæren, og Tillægsboden nævntes her granbragseyrir (en Bod, fordi den Saarede lider ved Operationen, saa at han fortrækker Læberne?). Var Saaret af den Natur, at et Been eller en Beensplint derved løstes, kom atter en Tillægsbod til under Navn af beingjöld (Beenbod). Ved visse Legemsbeskadigelser af mindre Betydenhed udrededes kun halv Ret (hálfrétti) og ingen Saarbod eller Lægeløn. Hjalp En til ved Tilføielsen af en Legemsskade uden selv at gjøre den, skulde han bøde Halvdelen af, hvad Gjerningsmanden bødede til den Skadelidte. Overgik der, i Tilfælde af øvet Legemsskade, Skadevolderen virkelig Fredløshed, da maatte han, hvis han vilde gjenvinde sin Landsfred, „kjøbe sig af Skoven (kaupa sik or skógi)," som det kaldtes, med femten Mark (sølvvurderet?) i „Skovkjøb (at skógarkaupi)"; men af disse udrededes da Boden baade til Kongen og til den Skadelidte. For at binde en fri Mand uden lovlig Grund bødedes

femten Mark til Kongen og til ham selv fuld Ret. Den, der var tilstede ved et Slagsmaal og ikke gjorde Sit til at skille de Stridende, skulde efter Gulathingsloven betale Kongen en Bod af tolv Ører under Navn af slanbaugr (Dovenskabsbod, Sløvhedsbod, beslægtet med slen?[1]).

Ogsaa med Hensyn til Saar bleve Bestemmelserne i den nyere Lovgivning gjorte simplere. Naar Saar ei medførte Døden for den Saarede, fastsattes overhovedet, at Skadevolderen skulde bøde den Skadelidte baade hans Ret og Skadebod, begge Dele efter tolv Mænds Dom, og desforuden til Kongen en større eller mindre, i Loven for de enkelte Tilfælde fastsat, Bod, hvilken kunde stige til fuldt Thegngilde. Saar med Knivstik straffedes efter den nye Lov med legemlig Revselse, idet nemlig Kongens Sysselmand skulde paa Thinget lade den Skyldiges Haand gjennemstikke med den samme Kniv, med hvilken Verket var øvet. Paa en lignende Maade straffedes Bid, nemlig derved, at Sysselmanden paa Thinget skulde lade den Skyldiges Fortænder udbryde. I begge Tilfælde traadte Revselsen i den offentlige Bods Sted, hvilken saaledes bortfaldt[2]).

Om Legemsskade, tilføiet af anden Mands Huusdyr, gjaldt baade efter den ældre og den nyere Lov som almindelig Regel, at Eieren strax skulde overlevere Dyret til den Skadelidte eller og bøde, som om han selv havde øvet Skaden[3]). Det Samme gjaldt efter de ældre Love, naar en Træl var Skadevolder[4]).

Æreskrænkelser kunde tilføies ved Ord eller ved Gjerning og straffedes i det ældre Lovgivningstidsrum, efter deres Beskaffenhed, enten med Fredløshed eller med Bod af fuld eller halv personlig Ret til den Krænkede (fullrétti, hálfrétti). I første Tilfælde maa en Bod, eller, hvis Fredløshed virkelig indtraadte, en Deel af det forbrudte Gods, antages at have tilfaldt Kongen; i de to senere Tilfælde derimod synes ingen offentlig Bod at have været udredet, undtagen naar Æreskrænkelsen var forbunden med Legemsskade. Ved

[1]) ÆGL. 179. 183—186. 189. 191—195. 200. 204. 205. 208—212. 215. ÆFL. IV, 10—13. 16—24. 29. 42—49. 53. V, 15. ÆBL. 13. 38—41. 74–83.
[2]) NLl. IV, 14. 15. 18—21. NgL. II, 60–67. [3]) ÆGL. 147. 165. ÆFL. V, 16—18. ÆBL. 138—140. NLl. IV, 22. NgL. I, 58. 64. 180 f. 328 f. II, 68.
[4]) ÆGL. 163. NgL. I, 63. jvfr. ÆGL. 204. NgL. I, 72. og ÆFL. NgL. II, 506.

Fredløshedssager og Fuldretssager af dette Slags gjaldt, ligesom ved Legemsbeskadigelser, at Fornærmeren var *uhellig*, endog om han blev dræbt, naar den Fornærmede hevnede sig, førend han fik budet Bod for sig [1]. *Gulathingsloven* opstiller desuden som en almindelig Regel, at Ingen havde Ret at fordre for Æreskrænkelser meer end tre Gange, med mindre han hevnede sig imellem [2].

Æreskrænkelse i Ord kunde tilføies deels ved *Skjeldsord* eller *vanærende Sammenligninger* (fjölmæli, yki, úkveðins orð), deels ved *Beskyldning for en eller anden vanærende eller forbrydersk Handling*. I første Tilfælde maatte den Fornærmede, hvis han vilde erholde sin Ret, skyde til Vidne (skírskota) og ikke gjengjælde Skjeldsord med Skjeldsord; thi gjorde han det sidste, da ansaaes det ene Ord for at hevne det andet. I det andet Tilfælde kunde Fornærmeren fri sig ved at godtgjøre Sandheden af sin Beskyldning, eller ved at skaffe idetmindste ti Mands Vidne paa, at Beskyldningen var grundet paa et blandt den Fornærmedes egne Omgivelser almindeligt Rygte (heimiskviðarvitni eller heimiliskviðarvitni). Fandt det sidste Sted, maatte den Fornærmede fralægge sig Beskyldningen ved lovlig Ed, eller i visse Tilfælde endog med Jærnbyrd. Lykkedes det, nød han sin Ret af Fornærmeren; i modsat Fald havde han sin Ret fortabt og led ovenikjøbet Straf efter sin Gjerning, hvis denne var strafbar. Tilføiedes Krænkelsen ved *Bagtalelse* (róg) hos Konge eller Høvding, da var Fornærmeren skyldig i den samme Straf, som havde tilkommet den Bagtalte, hvis Beskyldningen mod ham havde været sand. Til denne Klasse af Æreskrænkelser kan ogsaa henregnes det saakaldte *Nid* (níð), Bespottelse eller Latterliggjørelse enten ved Ord, *Tungenid* (tunguníð), især ved de saakaldte *Nidviser* (níðvísa), eller ved et eller andet Tegn eller Billede, almindelig udskaaret i Træ og derfor nævnt *Trænid* (tréníð). Begge Dele vare *Fredløshedsager* [3].

Æreskrænkelser i Handling vare efter Loven mangfoldige,

[1]) ÆFL. Indl. 6. NgL. I, 122. [2]) ÆGL. 186. NgL. I, 68. [3]) ÆGL. 137. 138. 196. ÆFL. III, 15. V, 22. X, 35. NgL. I, 57. 70. 152. 181. 225. Brudst. af ÆFL. NgL. II, 505 f. jvfr. Indholdslisten til ÆFL. V, NgL. I, 176. — Hkb. 37—39. ÆBl. 31. 33—36. 69. 87—95. 128. 152. 162. NgL. I, 272 f. 310 f. 318. 320 f. 327. 331. 333.

men de fleste af dem sættes i saa nær Forbindelse med Legemsbeskadigelser, at det falder vanskeligt at skjelne den ene fra den anden. De groveste af dette Slags Æreskrænkelser vare Voldtægt (at brjóta konu til svefnis), der medførte Fredløshed og dobbelt Ret til den krænkede Kvinde, — og Leiermaal, der bødedes med fuld Ret[1]).

Efter den nyere Lov bødedes al Slags vitterlig Fornærmelse i Ord eller Handling den Fornærmede efter sex Mænds Dom og Kongen med fire Mark. Paa samme Maade fremfores ved ærerørige Beskyldninger, naar disse ei kunde bevises, eller ved Heimiliskvidarvidne af ti Mænd godtgjordes at grunde sig paa et almindeligt Rygte, i hvilket sidste Tilfælde Beskylderen var sagløs, om end den Beskyldte rensede sig med lovlig Ed. Bagtalelse (róg) hos Høvdinger medførte, som efter de ældre Love, samme Straf for Bagtaleren som for den Bagtalte, om denne virkelig havde været skyldig. Samleie med anden Mands Kone, eller hans Moder som Enke, eller Datter eller Søster, bødedes det første med fuld Mandebod, de øvrige med halv, alt efter tolv Mænds Dom, uden at nogen Bod derfor tilkom Kongen. Salg af fri Mand ud af Landet straffedes med Thegngilde til Kongen og Bod efter tolv Mænds Dom til den Solgte, som igjen skulde skaffes tilbage i Landet[2]).

52.

Forbrydelse paa Eiendom.

Forbrydelser paa Eiendom kunne, efter baade det ældre og det nyere Lovgivningstidsrums Love, henføres til fem Klasser: Ran, Tyveri, bedragersk Handel, uhjemlet Brug og Forspildelse af Andens Eiendom.

Ran (rán) saaes efter det ældre Tidsrums Love fra forskjellig Side, eftersom Fremfærden derved var mere eller mindre voldsom. Øverst stilledes i saa Henseende Boran øvet med væbnet Magt (búrán, atför). Dette var Fredløshedsverk (útlegðarverk). Den Skadelidte

[1]) ÆGL. 198. 199. ÆFL. III, 4. 13. ÆBl. 46. 68. 96. 126. 127. NgL. I, 70 f. 149. 152. 313. 317. 321. 326 f. [2]) NLl. IV, 5. 7. 23—25. NgL. II, 52 f. 68 ff.

skulde ved Piil (ör) opbyde sine Heredsmænd til at fare efter Ransmændene. Indhentedes disse, og erstattede de det Ranede uden Modstand, da kunde de kjøbe sig Landsfred derved, at Høvdingen bødede fireti Mark til Kongen og hver af hans Ledsagere tre Mark. Men satte de sig til Modverge, vare de uhellige, hvad enten de bleve dræbte eller saarede [1]). I Klasse med Voran sattes Indforsel i en Mands Bo (atför), foretagen af Lendermand eller Aarmand uden forudgaaende Dom. Den Skyldige skulde ogsaa da erstatte Skaden og bøde fireti Mark, hvilken Bod, hvis den Bødende var Lendermand, tilfaldt halvt Kongen og halvt Bønderne; hvis han var Aarmand, Bønderne alene [2]).

Det andet Slags Ran var Haandran (handrán), naar Nogen bortførte Andens Eiendom efter at have revet den ud af Eiermandens egen Haand. Ransmanden faldt uhellig, hvis Eiermanden strax satte efter ham og dræbte ham. Men tilbagegav han paa Eierens Opfordring det Tagne, havde han at bøde tre Mark til Kongen [3]).

Det tredie Slags Ran var simpelt Ran, naar Nogen aabenlyst, men uden Eierens Villie og Vidende, borttog Andens Eiendom. Ransmanden havde da at tilbagegive det Tagne og bøde til Kongen den saakaldte Ranbaug (ránbaugr — 12 Ører?) [4]). Hvorvidt den Ranede i dette og i de før nævnte Tilfælde desuden har opbaaret sin Ret af Ransmanden, omtales ikke i Lovene, undtagen i et Tillæg til Frostathingsloven fra Haakon Haakonssøns Tid, hvor det heder, at den Ranede skal have sit Gods, Erstatning for Efterfærden og tolv Ører i sin Ret, og Kongen desforuden den i Loven fastsatte Ranbaug [5]).

Som Ran betragtedes endelig ogsaa modvillig Forholdelse af det Gods eller den Bod, som var En lovligen tildømt, naar denne krævede sit Tilgodehavende stemmende med Lovens Forskrift [6]).

Den nyere Lov skjelnede, som de ældre, mellem forskjellige Slags Ran: 1) Voran ved Hjælp af væbnet Flok var Fredløshedsverk for alle Deeltagerne, medmindre de førte det Ranede tilbage og bødede til den Skadelidte efter tolv Mænds Dom og til Kongen ti Mark. —

[1]) ÆGL. 142. ÆFL. IV, 62. V, 14. NgL. I, 57. 175. 180. [2]) ÆGL. 141. 213. ÆFL. X, 33. NgL. I, 57. 73. 225. jvfr. ovfr. S. 367. [3]) ÆGL. 143. ÆBl. 44. NgL. I, 58. 313, jvfr. ÆGL. 90. NgL. I, 44. [4]) ÆGL. 216. NgL. I, 74. [5]) ÆFL. Indl. 23. NgL. I, 126. [6]) ÆFL. X, 13. 17. NgL. I, 220 f.

2) Uretmæssig Optagelse af Andens Gods bødedes med Erstatning og fuld Ret til den Skadelidte og tre Ører til Kongen; men hvis det skede ved Lendermand eller Kongens Ombudsmand, da var Boden til Kongen ti Mark for Høvdingen og een Mark for hver Medhjælper. — 3) Haandran bødedes med Erstatning og fuld Ret til den Skadelidte, samt en halv Mark til Kongen[1]). At her fuld Ret overalt følger Erstatningen til den Skadelidte, gjør det sandsynligt, at det Samme ogsaa i det ældre Lovgivningstidsrum har været Tilfælde.

Ved Tyveri (þýfi, þýft, þjófnaðr) kom, efter det ældre Tidsrums Love, den stjaalne Tings Verdi i fortrinlig Betragtning. Var det Stjaalne af en Ortugs Verd eller mere, havde Tyven (þjófr) forbrudt sit Liv (var útlagr ok dræpr); den Bestjaalne tog forhøiet Erstatning af Tyvens Gods, og Resten af dennes Løsøre tilfaldt Kongen. Var Verdien af det Stjaalne under en Ortug, da var Tyven, som det hed, Torv- og Tjære-Mand (torfs maðr ok tjöru); hans Hoved blev raget, tjæret og overstrøet med Duun, derpaa fastsattes ham en vis Veilængde at gjennemløbe (skapa götu), medens alle Nærværende kastede paa ham, hvad de havde ved Haanden; kom han bort med Livet, havde han udstaaet sin Revselse, men var for Fremtiden retløs (réttlauss, eigi réttnæmr). Tyveri af de allerubetydeligste Gjenstande — efter Frostathingsloven af Verd mindre end een Thveite d. e. en Mynt af ubekjendt Verdi, men mindre end en Pening — nævntes hvinnska d. e. Rapseri, og straffedes dermed, at den Skyldige stedse siden kaldtes hvinn eller Rapser og var retløs[2]). Den, der stjal Frugt eller Urter i Andens Have, var retløs, om han blev banket og fratagen sine Klæder. Den, der pattede Kjør, var retløs[3]).

Foruden disse Hensyn til Beskaffenheden af det Stjaalne kom ogsaa Tyvens Personlighed i Betragtning. Gulathingslovens Forskrifter ere her følgende: Var Tyven umyndig, skulde hans Gjerning ikkun erstattes. Var det en ætbaaren Kvinde, skulde hun føres af Landet.

[1]) NLl. VII, 43. VIII, 1. NBl. VII, 1. NgL. II, 131. 150. 252. [2]) ÆGL. 253. ÆFL. XIV, 12. ÆBl. 147. 168. NgL. I, 82 f. 252 f. 330. 334. [3]) ÆFL. XIV, 13. 14. ÆBl. 148. NgL. II, 253. 331.

Var det en indfødt Træl, skulde han miste sit Hoved. Var det en udenlandsk Træl eller Trælkvinde, skulde Herren eller Kongens Aarmand have hudflettet den Skyldige (berja húð af hánum) inden fem Dage. Var det en indfødt Trælkvinde eller en frigiven Kvinde (leysingja), skulde første Gang det ene Øre, anden Gang det andet og tredie Gang Næsen skjæres af hende; siden — lægger Loven til — kan hun stjæle, saa meget hun vil (þá heitir hon stúfa ok núfa, ok steli æ sem hon vill). Stjal fri Mand og Træl i Forening, var den Frie alene strafbar. Den, der vidende modtog stjaalet Gods, ansaaes jævngod med Tyv[1]).

Efter den nyere Lovgivning var ved Tyveri Straffen afpasset deels efter det Stjaalnes Verd, deels med Hensyn til Forbrydelsens Gjentagelse. Tyveri af Mad til Livets Ophold straffedes ikke. Første Gangs Tyveri til en Øres Verd eller mere straffedes paa den Maade, at Tyven førtes til Things og løste sin Hud (frikjøbte sig fra Hudflettelse) med tre Mark til Kongen. Skede det anden Gang, skulde Tyven løse sin Hud med sex Mark til Kongen, eller og hudflettes og merkes paa Kinden med en Nøgel. Skede det Samme tredie Gang, skulde han hudflettes og ovenikjøbet bøde sex Mark. Stjal han oftere, skulde han miste Livet. Ved første Gangs Tyveri til en halv Marks Verd skulde Tyven løse sig med Bod til Kongen af tretten Mark otte Ortuger, eller og fare fredløs; stjal han oftere, skulde han miste Livet. Stjal En første Gang til en Marks Verd, havde han forbrudt alt sit Gods til Kongen og skulde desuden have den Revsing, som Retsstyreren fandt passende at paalægge ham, dog saaledes at han beholdt Livet; men stjal den Samme anden Gang, havde han forbrudt alt sit Gods og Livet med. I ethvert Tilfælde fik den Bestjaalne Sit tilbage, eller Erstatning af Tyvens Eiendom[2]).

Tyveri til mindre Verd end een Øre nævntes hvinnska. Det bødedes med to Ører til Kongen og een Øre til den Bestjaalne, og skulde Rapseren for Fremtiden hede en slet Mand (maðr at verri)[3]).

Optagelse af Merkestene mellem Jorder regnedes efter de ældre Love ligefrem for Tyveri. I den nyere Lov bestemtes

[1]) ÆGL. 257. 259. 261. NgL. I, 84 f. [2]) NLl. IX, 1. NgL. II, 168 f. [3]) NLl. IX, 10. NgL. II, 172.

dette noget nøiere. Den, der blot optog Merkestenene, var brødig sex Örer til Kongen; men den, der flyttede dem for at forrykke Grændseskjellet, havde forbrudt til Kongen hele sin Formue[1]).

Om bedragersk Handel er egentlig allerede talt, nemlig under Kjøb. I Tilfælde af forsætligt Bedrageri (fals) i Handel skulde efter den ældre Gulathingslov Handelen gaa tilbage og Bedrageren bøde 3 Mark, rimeligviis til Kongen. Efter den nyere Lov bødedes saadant Bedrageri med 13 Mark og 8 Örtuger til Kongen. Men havde Nogen selv kjøbt forfalsket Vare og solgte det igjen, som det var, skjønt han kjendte Forfalskningen, skulde han bøde fem Mark til Kongen. I begge Tilfælde gik Handelen tilbage[2]).

Uhjemlet Brug af Andens Gods nævntes efter det ældre Tidsrums Love, forsaavidt det Brugte var Skib, Hest eller Skier, fornæmi og straffedes med en egen Bod til Eieren, kaldet Aafang (áfang). Negtedes denne, ansaaes Handlingen for Ran. Frostathingsloven skjelner mellem uhjemlet Benyttelse af ovennævnte Gjenstande, naar Eieren selv havde dem i Brug, og naar dette ikke var Tilfælde. I første Fald var Aafanget fastsat efter Eierens Ret, saaledes at det for Hauldon var sex sølvvurderede Örer. I det andet Fald udgjorde det blot to Örer for Alle. Kongen hverken tog eller bødede Aafang[3]). Uhjemlet Benyttelse af eller Virken (ávirki) i Andens Jord bødedes med Erstatning til den rette Bruger og desuden det saakaldte Landnam (landnám) til Eieren, det sidste afpasset efter Eierens personlige Ret[4]). Efter den nyere Lov bødedes uhjemlet Brug af Andens Gods deels baade til den Skadelidte og til Kongen, deels blot til den Første. Ved Aaverk bødedes til Eieren Erstatning for Aaverket efter sex Mænds Skjøn og desuden Landnam, der skulde være lige med Aaverksboden indtil en vis Sum, der dog steg efter Jordeierens Stilling i Samfundet, enten det nemlig var Kongen eller Erkebiskoppen eller Hertug eller Biskop eller Jarl eller Abbed eller Lendermand eller Hauld eller Bonde. Kongens

[1]) AEGL. 264 jvfr. 89. NgL. I, 85 f. 44. NL. IX, 8. NgL. II, 172.
[2]) AEGL. 40. NgL. I, 24. NL. VIII, 10. NgL. II, 156. [3]) AEGL. 92. AEFL. X, 41—45. NgL. I, 45. 227. [4]) AEGL. 91. AEFL. XIII, 15. 16. NgL. I, 44 f. 244.

Landnam kunde stige op til tre Mark, Erkebiskoppens og Hertugens til tyve Orer, Biskops og Jarls til to Mark, en Abbeds eller Abbedisses eller anden Kirkens Formands til tolv Orer, en Lendermands til ni Orer, en Haulds til sex Orer og en Bondes til en halv Mark. Var Jorden lovfæstet (lögfest) d. e. fredlyst til Thinge, hvilket for at have nogen Kraft maatte skee aarligen, fordobledes Landnamet[1]).

Forspildelse af Andens Eiendom nævnes i Lovene spellvirki. Den ældre Lovgivning fastsætter, at hvis Skaden var større end til en halv Mark, tilkom den Skadelidte Erstatning efter Vurdering og udentvivl tillige fuld Ret. Vilde Gjerningsmanden ei udrede dette, var han fredløs. Var Skaden mindre, erstattedes den ligeledes, og Gjerningsmanden udredede sex Orer i þokkabót[2]). Den nyere Lovgivnings Bestemmelser herom ere i Hovedsagen de samme som den ældres, kun at der for visse Tilfælde ogsaa fastsættes en Bod til Kongen[3]).

53.

Christendomsbrud.

Da Christendommen havde vundet Grundfæste i Norge, og Christenretten havde indtaget sin vigtige Plads i alle Landets Love, opstilledes Brud paa dens Bestemmelser som en egen Klasse af Forbrydelser, almindelig nævnte Christendomsbrud (kristindómsbrot).

Hertil regnedes: Alle Forsømmelser af de fastsatte kirkelige Skikke f. Ex. Undladelse eller urigtig Udførelse af Daaben, Forsømmelse i at helligholde de christelige Høitidsdage ved Afhold fra Arbeide, i at iagttage Faste, gaa til Skrifte og nyde Alterens Sakramente paa de bestemte Tider, i at udrede de lovtagne Almisser, sørge for de Afdødes christelige Begravelse og mere Lignende, hvad enten den Skyldige var en Kirkens Tjener eller en Lægmand. — Forsømmelse af Skyldigheder mod Kirken eller Kirkens Tjenere f. Ex. at forholde dem deres lovlige Indtægter, undlade Kirkernes Opbyggelse og Vedligeholdelse, unddrage sig for den Biskoppen tilkom-

[1]) NL. VII, 19—21. NgL. II, 116 f. ÆFL. XIII, 14. 15. NgL. I, 244.
[2]) ÆGL. 96. ÆFL. X, 46. NgL. I, 46. 228. [3]) NL. VII, 17. NgL. II, 115.

mende Skydsbefordring o. a. L. — Handlinger, der medførte Krænkelse af Kirkernes Fred og Helligdom f. Ex. Voldsgjerninger øvede i Kirke eller paa Kirkegaard. — Endelig visse Overtrædelser af den christelige Sedelæres Bud f. Ex. Egteskabsbrud, ugrundet Egteskabsskilsmisse, Egteskab eller Leiermaal mellem Frænder, Svogre eller aandelig Beslægtede i forbudne Led, grove Løsagtighedsforbrydelser, Barnemord og Barneudsættelse, Trolddom og alle didhen hørende Handlinger, hedensk Blot og Omgang med Hedninger, Meened, Skriftebrud (skriptrof) m. m.

Disse Forbrydelser saaes, med Hensyn til den egentlige Straf, de medførte, fra det almindelige Standpunkt: enten som Ubodesager eller som Fredløshedssager eller som Bodssager, og det er allerede ovenfor bemerket, at Bøder og forbrudt Gods i alle Christendomssager enten alt eller for en Deel tilfaldt vedkommende Biskop [1]). Men eget for Christendomsbrudet var det, at Straffen i de fleste Tilfælde ledsagedes af Skrift eller Kirkebod (skript), hvilken det tilkom Biskoppen, efter Kirkens Vedtægter og eget Skjøn, at paalægge, og som var strengere eller mildere efter Forbrydelsens Natur. Ingen, som for Christendomsbrud blev dømt fredløs, kunde af Kongen erholde Landsfred, uden at han med det Samme forpligtedes til at underkaste sig den Skrift, som Biskoppen fandt passende at paalægge ham. Men paa den anden Side kunde ogsaa Biskoppen, der ved alle Christendomsbrud var den egentlige Anklager, naar Forbryderen strax skriftede sin Brøde og erklærede sig villig til at betale Bøder til Kirken og underkaste sig Pønitens, lade Sagen dermed bero og tage den Skyldige til Forlig uden at drage ham for de almindelige Domstole. Om imidlertid sidstnævnte Ret lige fra den norske Kirkelovgivnings første Ordning eller maaskee først senere, med det voxende Hierarchi, er bleven Biskopperne indrømmet, vides ikke vist; men at den bestod allerede i det ældre Lovgivningstidsrum, er sikkert.

Efter den nyere Lovgivning betragtedes Christendomsbrud fra samme Synspunkt som i den ældre, og da ingen ny Christenret ved Lovforbedringen under Magnus Lagaboter blev lovtagen, stode de ældre Bestemmelser i ovennævnte Henseende fremdeles ved Magt, kun at en=

[1]) See ovfr. S. 366—368. 372.

kelte Lovbrud nu henførtes under Christenretten, hvilke tilforn hørte under den verdslige Lov, f. Ex. visse Sager, Egteskabet og Fæstemaalet vedkommende, og at visse ganske nye Christendomsbrud opstilledes f. Ex. Aager, samt endelig, at Bøderne bleve nedsatte eller i det Hele lempede, efter hvad nu i den verdslige Lovgivning var indført.

54.

Beviismidler.

De for Retten brugelige Beviismidler vare i det ældre Lovgivningstidsrum: Vidner, Ed og Gudsdom.

Vidne (vitni, váttorð, vitnisburðr) maatte i Regelen for at være fuldgyldigt aflægges under Ed af mindst to Vidner (váttr, váttar), frie, myndige, rettagende (réttnæmir) Personer, der selv havde overværet det, hvorom de skulde vidne. Gulathingsloven udtaler sig herom saaledes: „Saa er, hvis Een bærer Vidne med en Mand, som om Ingen bærer, men to som ti, hvis Modvidne (andvitni) ei kommer imod". Naar nemlig det sidste fandt Sted, gjaldt det Vidnesbyrd, som aflagdes af de fleste Vidner (at etjast vitnum). Var et Vidne lovligen hindret fra at indfinde sig personlig til Vidnesbyrds Aflæggelse, kunde to Mænd modtage hans Udsagn og frembære det under Ed paa hans Vegne[1]). I visse Undtagelsestilfælde gjaldt i Forbrydelsessøgsmaal eet Vidne, ligesom og umyndig Mands Vidnesbyrd, dog almindeligviis blot forsaavidt den Søgte ikke ved lovbestemt Ed eller ved Gudsdom kunde fralægge sig Beskyldningen[2]).

Vidner anvendtes hyppig i Rettergangen, ikke alene for at bevise selve Sagen, men og for at godtgjøre, at alle Formaliteter rigtig vare iagttagne efter Lovens Bydende. Et eget Slags Vidne var det saakaldte heimis- eller heimiliskviðarvitni. Det omtales flere Gange i Frostathingsloven som brugeligt ved Sagsøgning paa Grund af Rygte. Det aflagdes af ti Mænd, af hvilke to svore og otte sandede de Svergendes Ord: at saadant Rygte havde de hørt, uden dog

[1]) AEGL. 59. 60. AEFL. III, 5. XIII, 24. 25. AEBl. 143. NgL. 1, 31 f. 149. 247. 329. [2]) AEGL. 156. AEFL. IV, 5. NgL. 1, 61. 159. AE. Borgarth. Chrr. NgL. 1, 357. 361. 367.

at vide, om det var sandt. Et saadant Vidnesbyrd forpligtede den Sagsøgte til at fralægge sig Beskyldningen ved Ed eller Gudsdom[1]).

Ed (eiðr) for Retten aflagdes i Hedendommens Tid paa en ved Dypning i et Offerdyrs Blod indviet Ring, som laa paa Alteret (stalli) i hvert Hovedtempel (höfuðhof d. e. Heredstempel?) og derfor kaldtes Alterring (stallahringr). Denne skulde Templets Gode (Herseren) have paa sin Arm til ethvert Thing eller Retsmøde og Eden blev aflagt, idet den Svergende holdt paa denne Ring og i Vidners Overvær henvendte sig til Aserne med sit Udsagn og bad dem hjælpe sig, saa vist det var Sandhed[2]).

Efter Christendommens Indførelse aflagdes Eden, idet den Svergende holdt i Haanden eller lagde Haanden paa en hellig Bog, enten Bibelen, eller en Messebog, eller en Bønnebog (bókareiðr, at bóka sögu sína) og fremsagde en Formular (eiðspjall, eiðstafr), hvorved Gud paakaldtes at hjælpe den Svergende i dette og hiint Liv, saa vist han sagde Sandhed, — eller til at være den Svergende huld, hvis han talede sandt, gram, hvis han løi.

Meened (meineiðr) straffedes i dette Tidsrum med Pengebod og med Fortabelse af Meenederens Ret til fremtidigen at aflægge Ed eller Vidnesbyrd[3]).

Som Beviismiddel var Eden af høieste Betydning i den norske Retsforfatning, da det nemlig var den Sagsøgte paalagt eller tilladt at frigjøre sig ved Ed for Beskyldninger eller Krav, hvilke Sagsøgeren ikke kunde godtgjøre ved lovligt Vidne. Saadan Renselses- eller Negtelsesed (skírsl, dulareiðr, det sidste af dylja dølge, negte) var af forskjellig Beskaffenhed efter Sagen, som skulde negtes. Den aflagdes enten af den Sagsøgte alene (einseiðr) eller af den Sagsøgte i Forening med et vist Antal Mededsmænd. I sidste Tilfælde var atter efter Omstændighederne de Svergendes Antal større eller mindre. Den største Ed med Mededsmænd eller Edhjælpere var efter de norske Love Tylftered (tylftareiðr), Ed af tolv Mænd. Dernæst var Settered (settareiðr), Ed af sex Mænd. Dernæst

[1]) AFL. II, 29. 46. III, 3. 5. 15. 18. IV, 7. 24. V, 22 jvfr. Hkb. 37. NgL. I, 140. 146. 149. 152. 153. 160. 166. 181. 272. II, 505. [2]) Keyser, Nordm. Religionsforf. i Hedendommen S. 112 ff. [3]) AEGL. 28. 60. AFL. II, 46. XIII, 25. NgL. I, 17. 32. 146. 247.

Lyritered (lýritareiðr), Ed af tre Mænd. Endelig var to Mænds Ed (tveggja manna eiðr).

Tylftereden var igjen to Slags, nemlig en mildere med de saakaldte Fangevidner (fangavitni), og en strengere med Nævndervidner (nefndarvitni). Ved den første synes det at have været den Sagsøgte selv overladt at skaffe sig sine Edhjælpere, hvorfra han kunde faa dem. Ved den sidste derimod stillede Sagsøgeren sex Mænd og Sagvergeren sex, alle Haulder eller de bedste Bønder i Heredet, og hverken Paarørende eller Fiender (hvárki sifjaðir né sakaðir) af nogen af Parterne; af disse tolv skulde nu Sagvergeren tage to, dertil to af sine nærmeste Frænder (nánasta niði), selv skulde han være den femte, og de øvrige syv skulde være Fangevidner, d. e. saadanne Edhjælpere, som han selv frit valgte, dog alle fri og myndige Mænd, der kunde raade for Ord og Ed. Tylftereden skulde aflægges i en Kirke, foran Altergulvet, og den Svergende holde Messebogen i sin Haand. Unddrog En af de tolv sig fra Eden, da var Edfald (eiðfall) d. e. da var Eden unyttig og Sagvergeren fældet. Tylftered med Nævndervidne fordredes overhovedet ved Fralæggelse af enhver Ubodesag[1]).

Af Settereden gaves endnu flere Slags. Den simpleste var den, hvor de fem Edhjælpere alle vare Fangevidner. Var Settereden med Nævndervidner, da fremføres paa samme Maade som ved den tilsvarende Tylftered: hver af Parterne opnævnte tre Haulder, af disse sex tog Sagvergeren een, dertil en af sine nærmeste Frænder, selv var han den tredie, og de øvrige tre vare Fangevidner. En endnu strengere Ed af denne Klasse omtaler Gulathingsloven under Navnet grímueiðr. Her skulde sex Jævnrettesmænd med Sagvergeren nævnes, han skulde have dem alle og selv være den syvende. Settereden skulde aflægges i den nedre Deel af Kirken, og den Svergende have Salteren eller Salmebogen i Haanden[2]).

Lyritereden aflagdes efter Gulathingsloven paa den Maade, at Sagvergeren selv var den ene Svergende, en Jævnrettesmand med ham, dog hverken beslægtet eller besvogret, var den anden, og den tredie hvilkensomhelst fri og myndig Mand[3]). Dog gaves der uden-

[1]) ÆGL. 132. ÆFL. IV, 8. XV, 1—4. NgL. I, 56. 160 f. 254. [2]) ÆGL. 133. 134. ÆFL. XV, 11. NgL. I, 56. 256. [3]) ÆGL. 135. NgL. I, 56.

tvivl ogsaa en Lyritered med Nævndervidne, indrettet paa lignende Maade som de større Eder af samme Slags.

Ved Tomandsed synes Sagvergeren frit at have valgt sin Edhjælper.

Ogsaa de mindre Negtelseseder synes at have været aflagte i Kirken, og det Samme gjaldt ved dem som ved Tylftereden, at hvis en Edhjælper unddrog sig, da var Eden falden.

Merkeligt er, at dette Tidsrums islandske Lovgivning ikke antager Negtelseseder, men derimod opstiller en egen Beviismaade i den saakaldte Kvid (kviðr), et Navn, som maaskee passende kunde oversættes med Sandsagn. Kvid var egentlig et Slags Vidnesbyrd, ikke ganske ubeslægtet med det ovenfor omtalte, i Norge for visse Tilfælde brugelige heimiskviðarvitni. Det fremførtes af Sagsøgeren, hvem altsaa her Beviisforelsen paalaa. Navnet kviðr brugtes baade om samtlige de Mænd, som aflagde Vidnesbyrdet eller afgave Sandsagnet, og om deres Vidnesbyrd selv. De Mænd, der udgjorde Kviden, behovede ikke at have været Oievidner til den Sag, hvorom de afgave sit Udsagn; det maatte kun være saadanne Mænd, som paa den ene Side kunde antages for upartiske i Sagen, og som paa den anden Side, ifølge sin Stilling, maatte have bedst Kjendskab til alle med Sagen forbundne Omstændigheder. Disse havde under Ed at afgive sin Erklæring om det Faktiske ved Sagen.

Antallet af de Mænd, der udgjorde Kviden, ligesom og deres Udnævnelsesmaade var forskjellig efter Sagens Beskaffenhed. I enkelte vigtige Sager brugtes den saakaldte Tylfterkvid (tylftarkviðr). Denne dannedes paa Sagsøgerens Opfordring af vedkommende Gode, som dertil udnævnte med sig elleve af sine Thingmænd.

Det andet Slags var Bondekviden (búakviðr), der meest nyttedes ved større Forbrydelser, som Drab, Saar og lignende. Den bestod af ni Mænd, tilnævnte af Sagsøgeren.

Det tredie Slags bestod af fem Mænd, ligeledes tilnævnte af Sagsøgeren.

Sagvergeren havde Forkastningsret (at ryðja kvið) under Anførsel af lovgyldige Grunde, og de ryddede Pladse i Kviden skulde igjen udfyldes ved ny Nævning. Kunde Kviden, efter at have over-

veiet Sagen, ikke enes om sit Udsagn, saa raadede Stemmefleerheden, og hvis i Tylfterkviden Stemmerne vare lige deelte, gjorde Goden Udslaget. Kviden eller Udsagnet skulde imidlertid ligefuldt fremføres som eenstemmigt; men Mindretallet var sagløst, saafremt Udsagnet senere fandtes og dømtes løgnagtigt (ljúgkviðr). Sagvergeren kunde ikkun møde den mod ham fremførte Kvid ved at opstille mod den en saakaldet Bjergekvid (bjargkviðr), der skulde dannes af fem Mænd, hvilke ved Tylfterkviden skulde være fra Sagvergerens eget Hjem (heimilisbúar), ved Bondekviden fem af dem, som Sagsøgeren havde nævnt i sin Kvid.

At en lignende, om end maaskee mindre udviklet Beviisførelse ved Kvider har været brugelig ogsaa i Norge i den ældste Deel af det her omhandlede Tidsrum, hvilken Beviisførelse først efter Christendommens Indkomst er bleven ombyttet med Negtelsesed, har megen Sandsynlighed for sig.

Gudsdomme eller Ordaler (ordel, ordela, ordalium) synes hos alle germaniske Folkefærd at have fundet Sted som Beviismiddel i vigtige Tilfælde. Man troede nemlig, at naar Sandheden ei ved almindelige retlige Beviser kunde føres for Dagen, maatte man ty til Guderne, som da vilde give tilkjende, hvilken af de stridende Parter havde Ret. Man veed, at hos de sydgermaniske Folkefærd flere forskjellige saadanne Gudsdomme vare i Brug i Hedendommen og herfra gik over i den christelige Rettergang med passende Afændring. Ogsaa hos Nordgermanerne og Nordmændene fandt de Sted allerede i Hedendommen, skjønt man ikke med Sikkerhed veed, hvorledes de da hos dem i Almindelighed nævntes.

Den meest bekjendte og i Grunden den eneste fra Nordmændenes Hedendom, om hvilken man har nogen sikker Underretning, var Tvekampen, hvis Anvendelse i deres Rettergang i Sagaerne oftere omtales, især som brugelig til at godtgjøre en eller anden Fordrings Retmæssighed. Hvis den, som fremsatte Fordringen, seirede, da var den fordrede Gjenstand hans; tabte han, maatte han, som det hed, „løse sig af Holmen" ved en forud fastsat Sum. Den udfordrede Part kunde stille en Mand for sig i Kampen.

Der skjelnedes mellem to Arter af Tvekamp: en simplere, nævnt Enekamp (einvígi), og en mere indviklet, der kaldtes Holmgang

(hólmganga). Det sidste Navn var ellers det, som oftest brugtes om den Tvekamp, der anvendtes for Retten. Navnet havde sin Oprindelse deraf, at man til Kampplads helst valgte en Holme, eftersom Rummet for de Kjæmpende skulde have en vis Grændse. Holmgangen var forbunden med Offring. Mod Hedendommens Slutning synes den ofte at have været nyttet som et Middel, hvorved den raa Kraft tiltrodsede sig Opfyldelsen af endogsaa de uretfærdigste Fordringer[1]).

Et andet Slags Gudsdom, der ogsaa, dog kun paa et enkelt Sted i Sagaerne, omtales som Beviismiddel hos Nordmændene i Hedendommen, var det at skride under et vist Antal opskaarne Grønsvær-strimler, hvis Ender vare faste ved Jorden, men hvis Midte var noget hævet i Veiret. Dette kaldtes at ganga undir jarðarmen. Strimlerne vare, som det synes, almindeligviis tre. Lykkedes det at krybe under dem, uden at de sønderreves eller faldt ned, da var den gjorte Paastand beviist[2]).

Af disse hedenske Gudsdomme afskaffedes den førstnævnte og vigtigste, efter Sagaernes udtrykkelige Vidnesbyrd, baade i Norge og paa Island ved Christendommens første Antagelse[3]), og man finder ikke ringeste Spor til den i de christne norske eller islandske Love. Den anden, som udentvivl har været langt sjældnere nyttet, maa ogsaa antages at være bortfalden med Hedendommen, da heller ikke om den nogensteds tales efter Christendommens Indførelse.

Men uagtet Nordmændenes christelige Lovgivning Intet veed om hine i Hedendommen brugelige Gudsdomme, saa frafaldt den derfor ikke strax Retstanken, hvorpaa de vare grundede. I det ældre Lovtidsrums christelige Love indtager endnu Gudsdommen, skjøndt under andre Former, en vigtig Plads og nævnes her med et almindeligt Navn guðsskírsl eller guðsskírslir d. e. Gudsrenselse, ogsaa blot skírsl eller skírslir, eller endelig vitnit mikla d. e. det store Vidne[4]). Det anvendtes stedse som Frigjørelsesmiddel og kun i saare vigtige Tilfælde, hvor den Sagsøgte ikke kunde bringe tilveie den lovbestemte Ed.

[1]) Keyser, Nordm. Religionsforf. S. 116 ff. [2]) Sammesteds S. 130 f. [3]) Gretters S. Kap. 21. Gunnl. Ormst. S. Kap. 11. [4]) ÆGL. 156. NgL. I, 61.

Der omtales i det ældre Tidsrums Love tvende Slags Gudsdom, begge, som det lader, indførte med selve Christendommen fra de sydgermaniske Folkefærds Retsbrug. Det ene Slags var det gloende Jærns Prøve, almindelig af Nordmændene kaldet Jærnbyrd (járnburðr), — det andet var Griben i den kogende Kjedel, almindelig nævnt Kjedeltag (ketiltak).

Det gloende Jærns Prøve foregik altid i en Kirke, — paa Landet i vedkommende Hovedkirke, i Kjøbstaden i en vis dertil engang for alle af Biskoppen udseet Sognekirke[1]). Den, der underkastede sig Prøven, forberedede sig i flere Dage forud ved Bøn og Faste i Kirken under Sognepresten Opsyn. Prøven selv udførtes almindelig paa den Maade, at den Sagsøgte i Vidners Overvær gik et vist Antal Skridt, holdende i sin bare Haand en gloende Jærnstang — deraf Navnet Jærnbyrd. Haanden blev strax forbunden af den forrettende Prest og var i Forbindingen i tre Dage, da den Sagsøgte var under Prestens nøiagtige Opsyn. Efter de tre Dages Forløb blev i Kirken Bindselet løst, og Haanden af Presten undersøgt samt fremviist for de Tilstedeværende. Fandtes den nu uskadt, havde den Sagsøgte frigjort sig; fandtes den derimod brændt, var han fældet. En anden Maade, hvorpaa Prøven foregik, omtales ogsaa. Den Sagsøgte, ledet af Presten, traadte med nøgne Fødder et vist Antal (syv eller ni) gloende Plogjærn og kastede sig derpaa i en opredt Seng. Hans Fødder bleve efter tre Dages Forløb undersøgte[2]).

Kjedeltaget bestod deri, at den Sagsøgte med blottet Arm optog en eller anden Ting af Bunden paa en Kjedel, fyldt med sydende Vand. Udentvivl har Fremgangsmaaden ved denne Prøve været forøvrigt den samme som ved Jærnbyrden. Kjedeltag anvendtes kun, naar den Sagsøgte var en Kvinde, og helst — som det lader — naar Beskyldningen angik Trolddom eller dermed beslægtede Forbrydelser.

De norske Love kjende ikke andre Gudsdomme end de tvende omtalte, og selv disse bleve mod det ældre Lovgivningstidsrums Slutning afskaffede under Kong Haakon Haakonssøns Styrelse, efter Overeenskomst mellem ham og Kardinallegaten Vilhelm af Sabina under dennes Ophold i Norge i Aaret 1247[3]).

[1]) ÆFL. II, 45. NgL. I, 145. [2]) Sn. Sig. Jorf. S. K. 34. [3]) Haak.s S. K. 255.

Norges nyere Lovgivning vedkjendte sig saaledes kun de to Beviismidler Vidne og Ed.

Med Hensyn til Vidne, derunder henregnet heimiliskviðarvitni, bleve de gamle Lovbestemmelser uforandrede.

Hvad Eden angaar, saa vedblev ogsaa denne fremdeles at indtage sin vigtige Plads i Retsforfatningen som Renselses- eller Negtelsesmiddel i Tilfælde, hvor lovlige Vidner fattedes. De forskjellige Slags Eder vedligeholdtes af den ældre Lovgivning, og Udnævnelsen af Edhjælperne eller Mededsmændene foregik efter de ældre Regler, ligesom og i Hovedsagen Edens Aflæggelse. Den vigtige Forandring gjordes imidlertid, at Edhjælperne ikke længer vare skyldige at aflægge den samme Ed, som den, der havde for Sagen at svare. Han alene skulde nemlig sverge fuld Ed, medens Edhjælperne ikkun havde at sande hans Ed med den Erklæring, at de ikke vidste noget andet sandere om den Sag[1]).

Paa Island ophørte ved den nye Lovgivnings Indførelse ganske den gamle Indretning med Kvider, hvorimod Negtelseseden der indførtes i Rettergangen efter samme Regler som i Norge[2]).

Den, der aflagde falsk Ed (rangr eiðr), skulde, efter den nyere Lov, bøde til Kongen fire Mark Sølv for sig selv og sex Ører for hver Edhjælper, som ikke vidste forud, at Eden var falsk, samt være fredløs af Landet i tre Aar, og siden være udygtig til baade selv at aflægge Ed eller Vidne og at nyde Godt af Andres Ed eller Vidnesbyrd. Vidste nogen Edhjælper forud, at Eden var falsk, da skulde ogsaa han bøde fire Mark til Kongen[3]).

Beviisførelse med skrevne Dokumenter, med Brev og Segl, omtales aldeles ikke i det ældre Tidsrums Love, og antydes kun løseligen i den nyere Landslov[4]). Dog maa den antages i det nyere Lovgivningstidsrum efterhaanden at være kommen meer og meer i Brug ved Afgjørelse af Eiendomstrætter.

1) NLl. IV, 26. NgL. II, 70 f. 2) Jonsbok, Tyvebolken Kap. 19—21.
3) NLl. IX, 16. NgL. II, 174. 4) NLl. VIII, 11. NgL. II, 157.

55.

Retssagers Forfolgelse.

Maaden, hvorpaa efter de norske Love en Retssag skulde forfølges, var, baade i det ældre og i det nyere Lovgivningstidsrum, i høi Grad afhængig af Sagens Natur. Rettergangen var med Hensyn til Forbrydelser langt anderledes end med Hensyn til Eiendomstvist, i første Tilfælde overhovedet kortere og mindre indviklet end i sidste.

Ved en Drabssag var efter den ældre Lovgivning Forfølgningsmaaden i Almindelighed følgende: Blev En dræbt hjemme i sit eget Hered, da skulde hans Kone, eller hans Arving, eller overhovedet den ham nærmest Vedkommende, i Heredet tilstedeværende, samme Dag, som Drabet spurgtes, udsende Piil (skera ör, láta ör fara). Pilen bares fra Gaard til Gaard gjennem Bygden og stevnede Bønderne, overalt hvor den kom, til at møde samme Dag, eller hvis det var seent paa Dagen, Drabet blev ovet, da næste Dag, paa Drabsstedet til saakaldet Orvarthing. Alle, hvem Pilen naaede, og som ikke havde lovligt Forfald, skulde fare til det nævnte Sted og maatte kun i det Tilfælde vende hjem, inden de havde naaet Stedet, hvis de mødte Folk, der havde været paa Orvarthinget og droge tilbage, efter at det var sluttet. Paa Orvarthinget skulde navnligen de møde, for hvem Drabsmanden havde lyst Drabet, hvis saadan Lysning, der skulde indbefatte hans rette Navn og Opholdssted, var foregaaet. Ligeledes vare de fortrinsviis opfordrede til at møde, der kunde meddele hvilkesomhelst Oplysninger om Gjerningen. Endelig skulde ogsaa Kongens Aarmand eller senere Sysselmanden indfinde sig til Thinget, om det var ham muligt. De til Orvarthing Samlede havde nu at ransage Omstændighederne ved Drabet. Hvis mindst syv og tyve Bønder havde mødt frem, og Eftermaalsmanden (eptirmælandi) d. e. den, der ifølge sit Frændskab til den Dræbte skulde paatale Sagen, var tilstede, og Drabsmanden selv, efter at have modtaget foreløbig Fred (grið), indfandt sig, eller det oplystes, at han, skjønt Pilen havde naaet ham, dog ikke vilde møde, saa synes Orvarthinget at have havt Ret til strax at fælde Dom i Sagen. Oftest foretoges dog — som det lader — intet videre paa Orvarthinget, end at indhente alle mulige Oplysninger om de med Dra-

det forbundne Omstændigheder, samt om Drabsmandens Opholdssted, for derved at indlede det egentlige Søgsmaal. Dette fandt da Sted femte Dagen efter (fimt), og foregik paa et i den Anledning ordentlig stevnet saakaldet Femterthing (fimtarþing), hvilket var et Heredsthing, eller et Thing, som traadte i Heredsthingets Sted efter almindelig Brug, og som holdtes paa det faste Thingsted. Til dette Thing var da ogsaa Drabsmanden, eller den for Drabet Anklagede, indstevnet, og her forfulgtes Sagen og dømtes af Thingmændene, enten til Frikjendelse (til sýknar), hvis det godtgjordes, at den Dræbte var falden uhellig paa sine egne Gjerninger, — eller til Forlig mellem Parterne (til sættar), hvis Drabsmanden selv eller Nogen paa hans Vegne bød lovlige Bøder til den Faldnes Æt og til Kongen, samt stillede antagelig Sikkerhed (varðsla), — eller til Fralæggelse (til skírslar) ved Ed eller Gudsdom, hvis den for Drabet Beskyldte negtede Gjerningen, — eller endelig til Fredløshed (til útlegðar).

Kom det til Forlig mellem Drabsmanden og Eftermaalsmanden, saa tilsagde denne strax hiin midlertidig Fred (grið) og senere, naar Boden var udredet, hvilket gjerne skede i flere Terminer, Trygheḍ (trygðir), hvormed Sagen ansaaes som fuldkommen afgjort. Kongens Aarmand havde at paasee Kongedømmets Ret, og at Thegngilde blev udredet. Oftest ansattes, som det lader, til nærmere Aftale angaaende Enkelthederne ved et saadant Forlig et eget Møde, kaldet sættarstefna. Dømtes den Anklagede til Fralæggelse ved Tylftered eller Jærnbyrd, da fastsattes Tiden og Stedet for denne Renselse, og hvis den mislykkedes, da havde Eftermaalsmanden eller Kongens Aarmand atter at stevne Thing og her forkynde Edfaldet eller Faldet af Renselsen, hvorpaa Thinget fældede Fredløshedsdom [1]).

Var den naturlige Eftermaalsmand af Drabet fraværende, da skulde hans Hjemkomst opbies; og havde Drabsmanden eller den Anklagede fjærnet sig udenfor Heredet eller Fylket, for Stevningen naaede ham, da skulde gives ham saa lang Frist, som behøvedes, for at han kunde indfinde sig [2]).

[1]) ÆGL. 151. 156. 136. ÆFL. Indl. 6. IV, 7. 8. 30. V, 9. 12. Hfb. 31 —32. NgL. 1, 60 ff. 56 f. 159 ff. 167. 178. 179. 270 f. [2]) ÆGL. 151. ÆFL. IV, 24. 54. 56. Hfb. 31. NgL. 1, 60. 166. 173. 174. 270.

Grebes Drabsmanden paa frisk Gjerning og ikke havde Noget at sige til sit Forsvar og heller ikke formaaede at stille Sikkerhed for Bøder, kunde den Dræbtes Frænder tage ham i Forvaring eller overlevere ham til Kongens Aarmand, hvilken i saa Fald med sit eget Liv svarede for hans Tilstedeværelse, indtil hans Dom paa Thinge var fældet. Naar dette var skeet, uden at noget Forlig var kommet i Stand, da førtes den Dømte, ledsaget af samtlige Thingmænd, lige fra Thinget til sin Aflivelse, hvilken almindelig, naar dertil var Leilighed, foregik i Fjæren og besorgedes udført enten af den Dræbtes Frænder eller af Kongens Aarmand [1]).

I alle Tilfælde, hvor Udsættelse af den endelige Dom fandt Sted paa Grund af Gjerningens Negtelse fra den Anklagedes Side, maatte denne, naar Eftermaalsmanden krævede det, stille Sikkerhed for sin Tilstedeværelse (tak), enten med sit eget Bo, eller med en vederheftig Mands Borgen; kunde han ikke dette, maatte han overgive sig i Eftermaalsmandens midlertidige Varetægt [2]).

Var Drabet Mord og ingen sikker Formodning om Gjerningsmanden, da kunde Eftermaalsmanden kræve tre forskjellige Personer, paa hvem hans Mistanke faldt, den ene efter den anden, til Tylftered, men ikke flere [3]).

Var En dræbt udenfor sit Hered, da skulde Drabet søges der, hvor det var øvet, og den Drabsstedet nærmest boende Bonde skulde udsende Pilen, der stevnede til Orvarthing [4]).

Fredløshed indtraadte i Drabssager, som ellers, aldrig førend Dom var fældet paa Thinget, og Dommen igjen kunde ikke lovligen fældes, med mindre den Anklagede var stevnet enten ved Piil (ör) eller ved Mand [5]).

Naar Fredløshedsdommen var fældet, foretoges atför d. e. Indførsel i den Domfældtes Bo ved Kongens Aarmand, som heri kunde kræve Hjælp af Thingsognets Bønder [6]).

I Kjøbstæderne traadte et Bymøde (mót), der paa Eftermaalsmandens Krav stevnedes med Horn af Kalderen (kallari), samme

[1]) AGL. 152. AFL. IV, 10. NgL. I, 60 f. 161 f. jvfr. AFL. XIV, 12. NgL. I, 253. [2]) AGL. 102. ABl. 23. 50. 52. 98. NgL. I, 47. 308. 314 f. 321. [3]) AGL. 157. AFL. IV, 7. 14. 15. 24. NgL. I, 62. 160. 163. 166. [4]) AGL. 161. AFL. IV, 54. NgL. I, 63. 173. [5]) AFL. V, 12. NgL. I, 179. [6]) AFL. IV, 7. NgL. I, 160.

Dag som Drabet spurgtes eller Dagen efter, i Orvarthingets Sted. Paa dette Mode havde **Gjaldkeren** at indfinde sig. Han skulde fra Modet gaa til Drabsstedet for der at ransage Omstændighederne ved Drabet og derpaa vende tilbage til Modet, hvor nu enten Sagen, hvis den tilfulde var klar og Drabsmanden stevnet, strax dømtes, eller og henskjødes til et andet senere Mode, almindelig paa syvende Dag efter [1]).

Søgsmaal i Tilfælde af **større Legemsbeskadigelse** foregik paa samme Maade som ved Drab. Var Gjerningsmanden paagreben, skulde han holdes i Forvaring paa egen Bekostning af den Saaredes Frænder, eller af Kongens Aarmand, eller i Byerne af Gjaldkeren, indtil det viiste sig, om Saaret blev Banesaar eller ikke. I første Tilfælde ansaaes Sagen for Drabssag, — i sidste dømtes lovlige Bøder [2]).

Med Hensyn til Retsforfølgelsen i en Sag, der **gjaldt Liv eller Lemmer**, optager den **nye Lovgivning** næsten ganske den ældres Bestemmelser, kun at den i Almindelighed gjør Fremfærden noget simplere. Den opstiller som Regel, at den, som først kunde, skulde gribe Forbryderen — saafremt han ikke var beslægtet med denne inden fjerde Led — under Straf af en halv Marks Bod til Kongen. Han skulde derpaa føre ham bunden til Sysselmanden, som var skyldig at modtage ham og holde ham i Forvaring med Bøndernes Hjælp, hvis dette tiltrængtes, indtil Thing (Heredsthing) var samlet. Nu skulde Forbryderen føres paa Thinget, hvor Bønderne skulde dømme ham efter Loven, men Sysselmanden alene besørge Revselsen — Henrettelse eller anden legemlig Straf — udført. Paagrebes Forbryderen udenfor den Syssel, hvor Forbrydelsen var begaaet, og hvor den følgelig skulde dømmes, var det den nærmeste Sysselmands Skyldighed at holde ham i Forvaring, indtil han kunde vorde udleveret til den Sysselmand, under hvis Omraade Sagen hørte. Sagen søgtes ellers fremdeles paa **Landet** først paa **Orvarthing**, men dømtes i Regelen paa et Heredsthing, stevnet til femte Dag efter, paa det almindelige Thingsted; i **Kjøbstæderne** derimod behandledes Sagen **først** paa et samme Dag stevnet **Bymøde**, men dømtes almindeligviis ikke før paa et **senere**

[1]) NBL. 14. NgL. I, 306. [2]) NGL. 183 NFL. IV, 10. NBL. 13. NgL. I, 67. 161 f. 305 f.

Bymøde. Var i Drabstilfælde Drabsmanden ubekjendt, da fremfores efter den nyere Lovgivning ganske som efter den ældre. Var ingen lovlig Eftermaalsmand tilstede, blev det nu Sysselmandens Pligt at forfølge Drabssagen, ligesom det i alle Tilfælde efter den nyere Lovgivning paalaa ham at lede de nødvendige Undersøgelser og optage Vidnesbyrdene. Var Drabsmanden undkommen, efter at have lyst Drabet, og havde han derhos erklæret sig at have gyldig Grund til sin Handling, da skulde der gives ham midlertidig Fred (grið) og behørig Frist til at møde paa Thinget. Udeblev han alligevel forfaldsløst, erklærede han sig derved for skyldig. Var Fredløshedsdom over En fældet, havde vedkommende Sysselmand at sørge for, at den blev kundgjort over det hele Land. Fandtes formildende Omstændigheder ved Drabet, da sendte Sysselmanden, inden Sagen gik videre, det optagne Vidnesbyrd (próf), skriftlig udfærdiget, under sit Segl til Kongen og henstillede Sagen til dennes Naade, hvorpaa da almindelig fulgte fra Kongens Side et Landsvistbrev for den Anklagede. Med Hensyn til Trygheds tilsigelse vedbleve de ældre Bestemmelser[1]).

Ved Æreskrænkelser skulde, baade efter det ældre og det nyere Tidsrums Love, den Fornærmede skyde til Vidne og derpaa søge Sagen til Thinge efter at have stevnet Fornærmeren.

Naar Tyveri var begaaet, og Tyven greben i Gjerningen med Vidner, stevnede den Bestjaalne Thing og førte Tyven did med Tyvekosterne (fóli) bundne paa Ryggen. Dom blev da strax fældet, og hvad enten den gik ud paa Død eller anden legemlig Revselse, blev den uopholdelig iverksat. I Mistankestilfælde havde den Bestjaalne Ret til, under Iagttagelse af visse Former, at kræve og foretage Huusransagning hos den Mistænkte. Faldt Mistanken paa en Andens Træl, havde den Bestjaalne Ret til at fordre ham udleveret af hans Herre og holde ham en vis Tid i sin Varetægt for om muligt ved Pinsler at tvinge ham til Bekjendelse; men Pinslerne maatte ei være af det Slags, at de spildte Trælens Arbeidsførhed. Den nyere Lovgivning gjorde ingen synderlig Forandring i den ældres Bestem-

[1]) NL. og NBl. IV, især NL. IV, 11. 16. NBl. IV, 12. 17. Hirdskr. 36. NgL. II, 430 jvfr. med de talrige Prov vedkommende Drabssager og Landsvistbreve i Dipl. Norv.

melser, hvad Forfølgelsen af Tyveri angik; men om Mistanke paa Træle er naturligviis i den nyere Lov ikke Tale [1]).

Alle Forbrydelser, som medførte Bod til Kongedømmet, skulde, baade i det ældre og det nyere Lovgivningstidsrum, nødvendig søges ved Rettergang, og Kongens Aarmand eller anden Ombudsmand skulde optræde som Sagsøger, hvis den naturlige Eftermaalsmand undlod det. Forlig i saadanne Sager maatte ikke finde Sted uden til Thinge, og saaledes at Kongens Ombudsmand havde Leilighed til at paasee Kongedømmets Ret. Sluttedes hemmeligt Forlig mellem Parterne, havde Kongens Ombudsmand at optage Sagen fra ny og desuden søge Parterne til Bod [2]).

Havde en faderløs ugift Kvinde eller Enke Sag at paatale for Retten, da kunde hun give sit Ombud til hvilken Mand, hun selv vilde, dog ikke til nogen Mand af høiere Ret, end hendes Fader eller afdøde Mand havde været. Sagsøgte Kongen en Mand for Landsforræderi, da skulde han udnævne til Sagsøger af sin Hird En, der var Jævnrettesmand med den Sagsøgte, eller, hvis denne var ringere af Ret end Bonde, da en Bondesøn [3]).

Henstod en Forbrydelse, uden lovlige Hindringer, upaatalt i eet Aar, saa var videre Paatale afskaaren.

Sager, der angik Forbrydelser, synes altid at have været søgte og dømte i det Thinglag eller den By, hvor Forbrydelsen var begaaet, og efter den Lov, som der var gjældende, og at have været endelig afgjorte paa Heredsthinget, eller paa det Thing, der traadte i sammes Sted, uden at kunne henskydes til nogen høiere Domstol. Fældedes Forbryderen til Fredløshed, da var det de kongelige Ombudsmænds Sag at besørge Fredløshedsdommen forkyndt paa alle Thing over det hele Rige. Dette var alt noget, som gjaldt ligesaavel i det nyere som i det ældre Lovtidsrum.

Ved den retlige Forfølgelse af Eiendomsrætter synes det at have gjældet i begge Lovgivningstidsrum som almindelig Regel, at Sa-

[1]) ÆSML. 253—255. 262. ÆFL. XIV, 12. XV, 7—9. ÆSBl. 114. RgL. I, 82. 83. 85. 252 f. 255. 325. RLl. IX, 2. 6. RBl. VIII, 2. 3. 8. RgL. II, 169. 170 f. 268 f. 271. [2]) ÆSML. 214. 256. RgL. I, 73. 84. RLl. IX, 3. RBl. VIII, 5. RgL. II, 169 f. 269 f. [3]) ÆSML. 47. ÆFL. IV, 4. X, 36. ÆSBl. 99. RLl. IV, 3. RgL. I, 26. 158. 225. 322. II, 49 f.

gen skulde fra først af søges i det Thinglag, hvor Sagvergeren havde hjemme, eller den omtvistede Eiendom var beliggende.

Det første, Sagsøgeren havde at gjøre, var at foretage den saakaldte Hjemstevning (heimstefna). Han skulde fare til Sagvergerens Hjem og der med Vidner tilkræve ham at være hjemme paa en vis Dag for at høre Sagsøgerens Fordring. Dagen lempedes, hvis Sagvergeren var fraværende, efter Veiens Længde. Paa den bestemte Dag indfandt Sagsøgeren sig atter og fremsatte nu med Vidner sit Krav, og hvis ikke Sagvergeren vedgik Kravets Retmæssighed og stillede antagelig Sikkerhed for dets Opfyldelse, stevnede Sagsøgeren ham i visse Tilfælde til at underkaste sig Sagens Afgjørelse ved en Skilledom (skiladómr) eller Voldgiftsret. Denne Ret sattes i Regelen den femte Dag efter foran Sagvergerens Dør og bestod af tolv Dommere, upartiske Mænd, Haulder eller de bedste Bønder i Heredet, tilnævnte sex af hver Part. Ingen Lendermand maatte sidde i en saadan Dom, og ikke engang være tilstede paa Gaarden, med mindre han selv var Sagsøger eller Sagverger. For denne Ret fremførte nu begge Parter sine Vidner og Beviisligheder. Kom Dommerne ikke til Enighed, kunde Sagen stevnes for en ny Skilledom, og atter fra denne til en tredie, hvor Dommernes Antal var fire og tyve, Halvdelen, som før, tilnævnt af hver Part. Fandt ogsaa her Meningsulighed Sted, skjødes Sagen til Heredsthinget og kunde herfra i de Tilfælde, som ovenfor ere nævnte[1]), skydes videre til de høiere Domstole. Paa Lagthinget maatte den da nødvendig bringes til endelig Afgjørelse. Angik Tvisten en Odelsløsning (óðalsbrigði), skulde Stevning skee og Skilledommen sættes paa den omtvistede Jord, og Sagen først komme for paa det Heredsthing, inden hvis Omraade Jorden laa. Skilledoms Afholdelse var nødvendig i Odelssager, Grændsetrætter og ved Pengekrav, hvor det Krævede ikke var vitterlig Gjæld (vitafé). I andre Tilfælde kunde, som det lader, Sagen efter tre Gange gjentagen Fordring (kvaða) strax stevnes for vedkommende Heredsthing. I Kjøbstæderne synes Bymødet, i første og sidste Instans, at have dømt i Eiendomstrætter. Naar endelig Dom var falden i Sagen, og det Omtvistede var tildømt Sagsøgeren, da havde denne, hvis Sagvergeren endnu viiste sig

[1]) See ovenf. S. 243.

modvillig, at gjøre atför hos denne, og skulde Heredsmændene eller Bymændene, de første under Anførsel af Kongens Aarmand, de sidste under Anførsel af Gjaldkeren, heri understøtte Sagsøgeren. Men ved Atforen optoges det Dobbelte af det Idømte, og Halvdelen af det Overskydende tilfaldt samtlige Bønder eller Bymænd, og havde Aarmanden desforuden at tage Ransbod (ránbaugr) til Kongen. De, der gjorde væbnet Modstand, vare uhellige, om de bleve dræbte eller saarede[1]).

Den beskrevne Forfølgelse af Eiendomstvistigheder er egentlig den, som det ældre Tidsrums Love paabyde. Men ogsaa efter den nyere Lovgivning vedligeholdtes i mange Tilfælde, især da i Odels- og Grændsetvistigheder, Skilledommen. Den Forskjel fandt imidlertid Sted i den nyere Lov, at, hvis Sagen ei ved den første Skilledom bragtes til Afgjørelse, da kunde den lige fra Skilledommen, som det lader, stevnes for Lagmand eller Lagthing til endelig Afgjørelse, uden at gaa gjennem nogen mellemliggende Instans[2]). Forøvrigt afgjordes nu Eiendomstvistigheder — som før omtalt — paa Heredsthing eller for Lagmanden, fra hvilke begge de kunde skydes til Lagthinget. I Kjøbstæderne synes Skilledom ligesaalidet i det senere som i det tidligere Lovgivningstidsrum at have været anvendt. Eiendomstvistigheder afgjordes nu her paa Stevne for Lagmanden, paa Bymødet, eller paa Bylagthinget i den Orden, som ovenfor ved den dømmende Myndighed er omtalt.

I Eiendomstrætter som i Paatale af Forbrydelser, hvor Kongen selv var Part i Sagen, gjaldt den Regel, baade i den ældre og nyere Lovgivning, som det lader, at Sagen ikke maatte søges, naar Kongen selv var inden det Fylke, hvor den skulde dømmes[3]).

Udøvelsen af alle Domme overlod den nyere Lov i Lighed med de ældre til Sysselmanden paa Landet og Gjaldkeren i Kjøbstæderne, og begge kunde kræve Menighedens Bistand, om de trængte til den.

Paa Island, hvor, som allerede før er sagt, under Oens Selv-

[1]) ÆGL. 35. 37. 46. 266—269. ÆFL. X, 2—9. 11—18. 24. XII, 6—8. ÆBl. 52. 98. 158. NgL. 1, 21. 22 f. 26. 86 ff. 217 ff. 222. 238 f. 315. 322. 332. jvfr. om Skilledom ÆGL. 40. 78. 79. 86. 277. ÆFL. X, 25.. NgL. 1, 24. 39 f. 42. 93. 225. [2]) NLl. VI, 8—10. VIII, 3. 13. NgL. II, 97 ff. 151 f. 517. [3]) ÆGL. 271. NgL. 1, 91.

stændighed, Thing ikke holdtes uden paa fastsatte Tider, der søgtes alle Forbrydelser med Kvider enten paa Heredets Vaarthing eller i vedkommende Fjerdingsdom paa Althinget, hvorfra Sagen, som allerede omtalt, i visse Tilfælde kunde skydes til Femterdommen. I Eiendomstrætter fandt Skilledomme Sted. Udførelsen af de fældede Domme paalaa vedkommende Goder med deres Thingmænds Hjælp, og forsaavidt den bestod i Optagelse af den Sagfældedes Gods, kaldtes den féránsdómr. Den nyere islandske Lov var her, som i saamange andre Stykker, formet i Hovedsagen efter Kong Magnus's norske Lov.

Register.

Efterladte Skrifter

af

R. Keyser.

Andet Binds anden Afdeling.

Nordmændenes private Liv i Oldtiden.

Christiania.

P. T. Mallings Forlagsboghandel.

1867.

Nordmændenes private Liv

i

Oldtiden.

Af

R. Keyser.

Christiania.

P. T. Mallings Forlagsboghandel.

1867.

P. T. Mallings Bogtrykkeri.

Udgiverens Forord.

Af Keysers Forelæsninger over Nordmændenes private Liv i Oldtiden, som udgjør Indholdet af denne sidste Afdeling af hans Efterladte Skrifter, har den større Del (fire af de syv Afsnit) allerede tidligere været trykt, nemlig Afsnittene 3 og 5 („Boliger" og „det daglige Liv og dets Sysler") i det af Lange udgivne „Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur" Aarg. 1847 S. 305—349; Afsnittet 6 („Forlystelser") i samme Tidsskrift Aarg. 1848 S. 225—253, og endelig Afsnittet 4 („Klædedragt") særskilt som Bilag til de af Landskabsmaler J. Frich udgivne Afbildninger af norske Nationaldragter, Christiania 1847. 4.

Ved Sammenligning vil hist og her Afvigelser findes mellem nærværende Aftryk og disse tidligere. Nogle af disse Afvigelser grunde sig paa Forandringer og Rettelser, som Forfatteren senere har udført eller antydet i sit Haandskrift. I Afsnittet „Klædedragt" har han ved den tidligere Udgave, vel af Hensyn til dennes Bestemmelse som Indledning til en Samling Afbildninger af Nutidsdragter, udeladt enkelte mindre Stykker, som jeg nu har troet at burde medtage. Endelig er i Afsnittet om „Boliger" her taget Hensyn til en paabegyndt Omarbeidelse af disse Forelæsninger, som fandtes blandt Forfatterens Efterladenskaber, under Titel „Nordmændenes huuslige Liv i Oldtiden." Denne Bearbeidelse kunde ikke lægges til Grund ved Udgaven, da den kun omfattede de tre første Afsnit og desuden var meget kortere anlagt end den ældre; men

jeg har, saa langt den række, søgt at benytte de Rettelser og Forbedringer, den indeholder.

Disse Forelæsningers Affattelsestid formaar jeg ikke med Sikkerhed at bestemme. Efter Haandskriften synes de at være skrevne ikke saa lidet for 1847, da de første Afsnit trykktes, maaske endog for 1840.

Noget Register har jeg ikke troet det nødvendigt at tilføie til denne Afdeling, da Anordningen gjør Indholdet let overskueligt uden saadan Veiledning. Derimod har jeg til Lettelse ved Benyttelsen af Citaterne givet en Fortegnelse over de anførte Skrifter af den oldnorske Literatur med Angivelse af de Udgaver, hvorefter her er citeret.

Christiania i Oktober 1867.

O. Rygh.

Indhold.

Nordmændenes private Liv i Oldtiden.

Det følger af Tingenes Natur, at et Folks private Liv ligesaavel som dets offentlige gjennem Tidernes Løb ofte maa forandre Udseende. Om Forandringerne i hiint ei foregaa saa pludseligen, som undertiden i dette er Tilfældet, saa ere de ikke desto mindre oftest høist iøinefaldende og kraftigt indvirkende paa Folkets Charakteer og hele Forfatning. Nordmændene gjøre ingen Undtagelse fra denne almindelige Regel. Det var udentvivl hos dem Overgangen fra Asatroen til Christendommen, der bevirkede de største Omvæltninger i det huuslige Liv, ei alene gjennem de forandrede religiøse Begreber, men ogsaa gjennem den ved samme frembragte sterkere fredelige Berøring med fremmede Nationer. Disse Forandringer foregik ligesaalidet her som andensteds pludseligen; i længere Tid efter den Begivenhed, der maa ansees for deres fortrinlige Aarsag, vare de neppe engang synlige. Først imod Slutningen af det 11te Aarhundrede, nemlig under Olaf Kyrres Regjering, seer man ved Kongens Hof en Forandring at foregaa i Seder og Skikke, som siden lidt efter lidt ogsaa virkede paa Folket. Med Hang til Pragt, der selv i ældre Tider ei havde været Nordmændene fremmed, forenede sig nu Lysten til en bekvemmere Levemaade efter sydligere Folkefærds Viis, og meget af det Eiendommelige i Nordmændenes ældre huuslige Liv maatte efterhaanden enten ganske vige for laante Skikke eller blev nærmere formet efter det i Udlandet brugelige, allerhelst hos de høiere Klasser blandt Folket. Det er paa Hedendommens Skikke, som de for Folket mest eiendommelige, vi i det Efterfølgende fortrinlig ville hefte vor Opmerksomhed, uden dog derfor at lade ubemerkede de Forandringer, der indtraadte i den christelige Tidsalder.

1.

Opdragelse og Ungdomsliv.

Det var i Hedenskabet Skik hos Nordmændene, at saasnart et Barn var født, tilkom det Faderen at bestemme, om Barnet skulde udsættes (út berast) eller opfostres (upp fœðast). Var Faderen ei selv tilstede, og havde han heller ikke i Forveien gjort nogen Bestemmelse med Hensyn til, hvorledes med Barnet skulde forholdes[1]), da raadede udentvivl den nærmeste mandlige Frænde, som ved Fødselen var nærværende, for Barnets Liv eller Død[2]). Det nyfødte Barn henlagdes af den Kvinde, der havde hjulpet Moderen ved Fødselen, paa Jorden, og blev der liggende uden at røres af nogen af Forældrene, indtil Bestemmelsen, om det skulde opfødes eller udsættes, var tagen[3]).

Nogle have antaget, at Udsættelsen (barna útburðr) hos vore Forfædre fandt Sted fornemmelig i det Tilfælde, at Barnet var yderst svagt eller vanført, at det egentlige Øiemed med denne Skik altsaa var at forhindre Folkets Udartning i legemlig Henseende[4]). Det er i og for sig selv ei urimeligt, at et saadant Hensyn kan have været medvirkende hos et Folk, der satte saa stor Priis paa Styrke og Tapperhed, som de gamle Nordmænd, helst da man finder, at de ældste Christenretter, ligesom for at føie den almindelige Mening, have tilladt Udsættelse af Fostere, som i høi Grad vare vanskabte; imidlertid antydes ikke saadant Hensyn paa noget Sted i de gamle Sagaer, hvor Udsættelse omtales. Som virkende Bevæggrunde nævnes derimod i disse: Uenighed mellem Mand og Kone; Misnøie hos Konens Fader eller nærmeste Frænder med den Forbindelse, af hvilken Barnet var en Frugt; Huusfruens Overtalelser, i Tilfælde at der fødtes hendes Mand et Frillebarn; Overtro, i det Øieblik onde Forvarsler troedes at antyde Ulykker, der ved Barnet skulde afstedkommes; endelig Forældrenes fuldkomne Udygtighed til at ernære Barnet formedelst Armod.

[1]) Gunnl. Ormst. Saga 3. [2]) Hørds Saga 8. [3]) Gunnl. Ormst. S. 3.; Ragn. Lodbr. S. 8; Landn. V, 6. [4]) Erichsen De expositione infantum S. 200.

Kun i sidste Tilfælde omtales Udsættelsen som undskyldelig; i de øvrige derimod som en høist dadelverdig, skjønt fuldkommen lovlig Gjerning.

Flere Steder af Sagaerne kunne oplyse dette. Høvdingen Asbjørn Dettiaas, en af Islands Landnamsmænd, var bleven forbittret paa sin Hustru Thorgerd, fordi denne imod hans Villie og Vidende havde bortgiftet deres Datter til en Nordmand. Da Thorgerd nogle Aar efter blev frugtsommelig, befalede Asbjørn hende, idet han red til Things, at, hvis hun i hans Fraværelse fødte, da skulde hun lade Barnet udbære, hvad enten det var Dreng eller Pige. Konen forestillede ham, at dette ei sømmede sig for en saa klog og mægtig Mand, som han var; Gjerningen vilde blive dadlet, om en fattig Mand øvede den, hvor meget mere da, naar han øvede den, som havde Rigdom nok. Men Asbjørn agtede ei paa disse Forestillinger; han svarede kun, at han havde foresat sig, da hun giftede hans Datter uden hans Vidende, at hun ei skulde opføde flere Børn, som hun kunde komme til at bortgive mod hans Villie. Efter Asbjørns Bortreise fødte Thorgerd et skjønt Drengebarn, og hvor tungt det end faldt hende, turde hun dog ikke andet end lade det udsætte, som Asbjørn havde befalet[1]. — Den islandske Høvding Valbrand bortgiftede sin Datter Signy, mod hendes og Broderen Torfes Ønske, til Grimkel. Egteskabet var ikke lykkeligt; thi Egtefællerne vare uenige. Engang Signy var i Besøg hos sin Broder, fødte hun et stort og skjønt Pigebarn; men Fødselen var haard, og Signy døde strax efter. Torfe havde ei villet overøse Barnet med Vand (om denne Skik strax nedenfor), før han saa, hvad Udfald Søsterens Sygdom havde. Da hun døde, blev han saa forbittret, at han vilde lade Barnet udbære, og befalede sin Fosterson Sigurd at kaste det i en Aa. Sigurd sagde, at det var en ond Gjerning, men vilde dog ei negte Torfe at udføre den. Han bar Barnet bort; dog kastede han det ikke i Aaen, men henlagde det paa et Sted, hvor han formodede, at det hastig vilde blive fundet, og reddede saaledes dets Liv[2]. — Den norske Høvding Gudbrand Kula havde fattet stor Uvillie til sin Datter Aastas Mand, Kong Harald Grenske, fordi denne havde villet forlade sin Hustru for at egte den svenske

[1]) Finnboge Rammes S. 1—2. [2]) Hørds S. 8.

Dronning Sigrid Storraade. Da Aasta, efter sin Mands Død, nedkom med en Søn, vilde derfor Gudbrand lade denne udsætte, og frafaldt — som det heder — først dette Forsæt, da der sagdes ham, at et vidunderligt Lys viiste sig over det Huus, i hvilket Drengen var født [1]). — Islændingen Thorkel Geitissøns stumme Søster Orny var bleven frugtsommelig ved en Nordmand Ivar Ljome, der havde opholdt sig en Stund i Thorkels Huus. Ivar vilde ikke egte Pigen, men forlod Island. Da hun kort efter fødte en Dreng, bød Thorkel i sin Forbittrelse, at Barnet skulde udsættes. „Det var Lov paa den Tid", siger Sagaen, „at fattige Folk kunde udsætte sine Børn, om de vilde; men det syntes dog ikke vel gjort." Thorkel bød sin Træl at dræbe Barnet; skjønt Trælen længe undslog sig, og Flere bade for Barnets Liv, saa var dog Thorkel ubøielig, og Trælen maatte, saa nødig han end vilde, sætte Drengen ud i Skoven [2]). — Om Islændingen Thorgrim paa Kornsaa heder det, at han efter sin Hustrus Tilskyndelse lod udsætte et Barn, som han havde avlet med sin Frille [3]). – Den anseede islandske Høvding Thorstein Egilssøn paa Borg havde engang en Drøm, som en Nordmand udtydede saaledes, at der skulde fødes ham en Datter, i hvem tvende fornemme Mænd skulde forelske sig, og at begge Beilerne skulde falde i Kamp med hinanden for hendes Skyld. Før Thorstein om Sommeren for til Things, bød han sin frugtsommelige Kone Jofrid, at saafremt hun i hans Fraværelse fødte, skulde hun udsætte Barnet, hvis det var en Pige, men opfostre det, hvis det var en Dreng. „Det var Skik," lægger Sagaen til, „medens hele Island var hedensk, at fattige Folk, der havde en Mængde hjælpeløse Børn, lode sine Børn udbære; dog syntes det stedse ilde gjort." Jofrid forestillede sin Mand, at det var urigtigt af ham som en rig Mand at handle saaledes; men Thorstein var ubevægelig og fordrede med Strenghed at vorde adlydt. Jofrid fødte i hans Fraværelse et overordentlig skjønt Pigebarn. Kvinderne vilde bære det til hende; men hun sagde, at dette ei maatte skee. Hun lod sin Faarehyrde borttage Barnet, dog med den hemmelige Befaling, at han skulde bringe det til en Beslægtet for der at opfostres

[1]) Ol. Hell. S. i Fornm. S. 18. IV S. 32. [2]) Þáttr af Þorsteini Uxafót 4 i Fornm. S. III S. 111, 112. [3]) Vatsd. S. 37.

i Løn. Da Thorstein kom hjem, sagde hun ham, at Barnet var udbaaret, og han roste hende, fordi hun havde gjort, som han bød [1]).

Naar Folk, der ei dreves af Armod, udsatte sit Barn, havde de vel dets Død til Hensigt, dog afholdt de sig i Almindelighed, som det synes, fra at lægge eller lade lægge voldsom Haand paa Barnet. Dets Udkastelse i Vandet for at drukne det omtales kun paa et enkelt Sted [2]), og har neppe været nogen almindelig Skik. Mere brugeligt har det udentvivl været at lægge Barnet i en tildækket Grav og der lade det dø [3]). Men oftest har man, som det synes, overladt Barnets Liv eller Død til Skjebnen, idet man udsatte det paa et afsidesliggende Sted i Marken eller Skoven, hvor det kunde være nogenlunde sikkret for vilde Dyr, f. Ex. mellem opstablede Stene eller i et Hul under Roden af et Træ. Det findes og oftere omtalt, at man gav det noget Nærende, helst Flesk, at suge paa, hvormed det kunde opholde Livet, indtil muligen En fandt det og forbarmede sig over det. Saaledes heder det om det Frillebarn, som Thorgrim af Kornsaa lod udsætte, at det var skjult (udentvivl mellem opstablede Stene), og at Noget var bredt over dets Ansigt, som det famlede efter for at faa det bort fra Næsen; i denne Tilstand blev det fundet af Thorstein Ingemundssøn og dennes Broder Thorer, af hvem det siden blev opfostret ifølge et Løfte, som Thorstein havde gjort til „Solens Skaber", for at Thorer skulde blive befriet fra den Berserksgang, der ofte plagede ham [4]). Da Asbjørn Dettiaas's Barn skulde udsættes, heder det, at Moderen Thorgerd fik Folk til at bære det ud og handle med det efter Sedvane. De bare da Barnet ud af Gaarden, lagde det ned mellem to Stene og en stor Helle ovenover, stak et Stykke Flesk i Munden paa det og gik siden bort. Et Par fattige Folk fandt Barnet, gave det ud for sit eget og opfostrede det [5]). Ornys og Ivar Ljomes Barn blev af Trælen Freystein ført ud i Skoven. Han indsvøbte Drengen i en Dug, lagde ham et Fleskestykke i Munden, gjorde derpaa et Skjul under Trærødderne, i hvilket han nedlagde Barnet, og forlod det først efter at have indrettet Alt for det paa bedste Maade [6]).

At Fattige, der udsatte sit Barn formedelst Armod og saaledes ei

[1]) Gunnl. Ormst. S. 2—3. [2]) Hørds S. 8. [3]) Landn. V, 6. [4]) Vatsd. S. 37. [5]) Finnb. Rammes S. 2—3. [6]) Þáttr af Þorst. Uxaf. 4.

kunne antages ved Udsættelsen ligefrem at have tilsigtet Barnets Død, i Almindelighed have brugt den sidst nævnte Fremgangsmaade, er der al Grund til at tro.

Christendommen afskaffede eller indskrænkede idetmindste i høi Grad denne grusomme og unaturlige Skik. I Norge blev Børns Udsættelse, som det synes, strax ved Christendommens Indførelse forbuden under Straf af Fredløshed og Fortabelse af Gods, eller i senere Tid, Bøder. Kun i det Tilfælde, at Barnet var saa vanskabt, at det ei kunde tage Næring, maatte det udsættes. Var det i høieste Grad vanskabt, skulde det efter Borgarthings Christenret føres ud paa et øde Sted og der bedækkes med Stene. Var det mindre vanskabt, skulde det føres til Kirke, primsignes, lægges ned udenfor Kirkedøren og der bevogtes af den nærmeste Frænde, indtil det var dødt [1]).

Paa Island vovede man ved Christendommens Indførelse ikke strax at forbyde Børneudsættelsen, især — som det heder — af den Grund, at Folket fandt det urimeligt, at man forbød de Fattige at udsætte deres Børn, til samme Tid som man ved at forbyde Nydelsen af Hestekjød gjorde det vanskeligere for dem at ernære sig [2]). Olaf den hellige fik imidlertid omtrent 20 Aar senere drevet igjennem, at denne Levning af Hedenskabet ogsaa der paa Øen bortryddedes [3]).

Det var naturligviis det sjældnere Tilfælde, at Forældre udsatte sit Barn; oftest blev det opfødt. Barnet blev da taget op fra Jorden og baaret hen til Faderen, hvis denne var tilstede; ved at lade det lægge i sit Kappeskjød [4]) eller tage det i sine Arme [5]) erkjendte han det for sit og forpligtede sig til at opføde det.

Strax derpaa foregik Barnets Overøsning med Vand, idet den, der forrettede denne Handling, med det Samme gav det Navn. Overøsningen med Vand (at ausa barn vatni) ansaaes i Hedenskabet for en hellig Handling ligesom senere de Christnes Daab, og naar den var foregaaet, holdtes det for Mord at sætte Barnet ud eller

[1]) Ældre Gulath. Lov 21; Ældre Borgarth. Christenret 1, jvfr. Ældre Frostath. Lov II, 1. Ældre Eidsivath. Christenret 1. [2]) Ol. Tryggv. S. i Fornm. S. 229. 11 S. 242. [3]) Snorre Ol. Hell. S. 56. 58 jvfr. 133. I det Hele om Børneudsættelsen see Erichsens Afhandling „De expositione infantum" bagved den arnam. Udg. af Gunnlaug Ormstunges Saga S. 194—219. [4]) Ragn. Lodbr. S. 8. [5]) Landn. V, 6.

tage det af Dage[1]. Den, der gav Barnet Navn, skjenkede det altid med det Samme en Gave, som kaldtes Navnfeste (nafnfestr), og som enten bestod i Ringe eller Vaaben, eller ogsaa, til Høvdingebørn, i Gaarde eller Landstrækninger[2]. Navnfestegaven skjenkedes imidlertid ikke alene til nyfødte Børn, men ogsaa undertiden til Ældre, naar en Konge eller Høvding gav en saadan et Tilnavn[3].

Overøsningen med Vand og Navnets Meddelelse udførtes almindelig af Faderen, eller af den nærmeste tilstedeværende Frænde, eller endelig af en af Faderens særdeles Venner. Gjæve Forfædre, Frænder eller Venner bleve opkaldte, og man troede, at den Opkaldtes Lykke fulgte Barnet gjennem Livet[4].

Naar Barnet begyndte at faa Tænder, var det Skik atter at skjenke det en eller anden Gave, som da kaldtes Tandfæ (tannfé) og undertiden bestod i en Træl, der var af samme Alder som Barnet; saasaaledes heder det, at Trælen Kark var givet Haakon Jarl i Tandfæ, og at han var født samme Nat som Jarlen[5].

Flere af disse Skikke bortfaldt ved Christendommens Indførelse som uforenelige med denne og med den christelige Daab. Opkaldelsen af Forfædrene vedblev at være almindelig, skjønt ogsaa Mange foretrak at opkalde Helgener.

Hyppig var det Tilfælde, at Børnene ei bleve opfostrede i Forældrenes Huus, men paa et fremmed Sted. Høvdinger overlode ofte sine Børn til en eller anden vel fortroet Undergiven for af ham at opdrages. Det ansaaes for et Venskabsbeviis, at opfostre Ens Barn, og tillige for Beviis paa, at man ansaa sig for ringere end ham, for hans Undermand. „Stedse er den kaldet mindre Mand, der fostrer Barn for en Anden" — heder det paa flere Steder i Sagaerne[6]. Den almindelige Adfærd ved Antagelsen af et Barn til Opfostring var at sætte Barnet paa sit Knæ (knésetja); Barnet kaldtes da Fosterfaderens Knæsætning (knésetningr), og der paalaa ham med Hensyn til dets Opdragelse de samme Forpligtelser, som ellers paalaa Faderen.

[1]) Hørds S. 8. [2]) Helgakv. Hundingsb. I, 8. [3]) Fort. om Rolf Krake i Skalda 44 (Snorra-Edda Ed. arnam. I, 392); om Hallfred Vandraadeskald i Ol. Tr. S. i Fornm. S. 170. II S. 51. [4]) Svarfd. S. 5. [5]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 102, I S. 210. [6]) F. Ex. Hørds S. 9; Laxd. S. 27; Snorre Harald Haarf. S. 42.

Ogsaa naar Barnet opdroges hjemme, overlodes hos mere formuende Folk det særdeles Tilsyn med samme til en eller anden af Husets Folk; i de tidligere Aar til en af Husets Kvinder, som da kaldte Barnets Fostermoder (fóstra); længere hen, hvis Barnet var en Dreng, til en af Husets Karle, som da blev benævnt hans Fosterfader (fóstri). Sagaerne have opbevaret flere Træk af den inderlige Kjærlighed, som gjennem hele Livet bandt Fosterbørn og Fosterforældre gjensidigen til hinanden [1]). Disse Skikke med Hensyn til Børnenes Opfostring vedligeholdt sig ogsaa i den christelige Tidsalder.

Uagtet vistnok de hedenske Nordmænd lagde stor Vegt paa at opdrage sine Børn til sunde og haardføre Mennesker, saa undlode dog ikke rige og mægtige Folk at sørge baade for Barnets Bekvemmelighed og dets Fornøielse allerede i dets spæde Alder. Vugge (vagga) findes omtalt som tidlig brugelig [2]), ligeledes kostbart Legetøi af Guld og Metal. Om Konge- og Høvdingebørn heder det paa flere Steder, at de legede med Guld eller Ringe i Høisædet, medens Trælebørnene boltrede sig i Gulvhalmen [3]).

Ved Drengebørnenes Opdragelse havde man i Hedenskabet fortrinlig for Øie deres Uddannelse i legemlig Henseende, skjønt den aandelige heller ikke ganske blev tilsidesat. Legemlige og aandelige Færdigheder benævntes under eet Idrætter (iþrótt, iþróttir). De vigtigste af disse, som en velopdragen Yngling satte en Ære i at kunne, vare af Legemsfærdigheder: Øvelse i at bruge alle Slags Vaaben — hugge med Sverd, kaste med Spyd, skyde med Bue —, ride, svømme, løbe paa Ski, ro, brydes, smide i Træ og Metaller, hvortil endnu kan føies Øvelse i at hidse Hunde paa Jagten og afrette Falke eller Høge, samt Færdighed i at spille paa Harpe. Der var ogsaa dem, der forstode at skifte Vaaben i Hænderne under den hidsigste Kamp og bruge venstre Haand til Hug og Stik med samme Lethed som den høire, at skyde tvende Spyd ad Gangen, at lege med trende Haandsax (smaa Sverd) saaledes, at eet stedse var i Luften, medens man greb de tvende andre ved Heftet, eller at gaa paa Aarebladene, medens Skibet blev roet. Af aandelige Færdigheder nævnes Kjendskab til

[1]) Laxd. S. 21; Korm. S. 16; Njaals S. 27. 130. [2]) Nornagests S. 10; Laxd. S. 28. [3]) Sturl. S. 1, 1—2; Volsunga S. 8; Viga-Glums S. 12.

Runer, Indsigt i Digtekunsten, Kyndighed i Lovene og de gamle religiøse og historiske Sagn, Veltalenhed, Færdighed i Tavlspil og Øvelse i fremmede Tungemaal [1]). Hertil kom efter Christendommens Indførelse Kyndighed i Læsning [2]), vel ogsaa undertiden i Skrivning, og overhovedet Kjendskab til en eller anden af de Videnskaber, som ved Christendommen bleve Nordmændene mere bekjendte, og som ikke altid verdslige Høvdinger forsmaaede at lægge sig efter f. Ex. Astronomi, Geographi, Naturhistorie, Theologi, Medicin o. s. v.

Pigebørnenes Opdragelse dreiede sig især om de Færdigheder, som i Tiden skulde gjøre dem til dygtige Huusmødre; deres Idrætter vare Søm, Brodering, Vævning og deslige; undertiden dannedes de ogsaa til Læger. At de befattede sig med mandlige Haandteringer og med Vaaben, ansaaes, idetmindste mod Hedendommens Ende, for en Uting, hvorvel man af de gamle Eddadigte har Anledning til at slutte, at i en fjærnere Fortid enkelte Kvinder i sin ugifte Stand have offret sig til Krigen og i dette Tilfælde været anseede for et Slags høiere Væsener, for en legemlig Aabenbaring af Odins Tjenerinder, Valkyrjerne.

Overhovedet synes Opdragelsen i de ældre Tider langt fra ikke at have været streng. Man maa af flere Træk i de gamle Sagaer slutte, at den mandlige Ungdom opvoxede i en stor Selvraadighed, og at den i Almindelighed har været meget uregjerlig. Ofte fortælles der om slemme Puds, som de opvoxende Drenge gjorde baade Forældre og Tjenestefolk, og ikke sjælden gjorde de sig allerede i en meget tidlig Alder navnkundige ved Drab [3]).

Enkelte omtales vel, som tilbragte sin Ungdom i en næsten unaturlig Dorskhed, havde sin stadige Plads ved Ilden, væltede sig i Asken, aade Kul og vilde hverken foretage sig noget nyttigt eller holde sig rene, men laa kun i Veien for Husets Folk og af disse bleve udleede og kaldte

[1]) Rigsmaal 32—45; Vøls. S. 13; Færey. S. 12. 18; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 206. 235. 262; Njaals S. 27. Harald Haardraade opregner i et Vers sine Idrætter: digte, ride, svømme, skride paa Ski, skyde og ro (Har. Haardr. S. i Fornm. S. 15 VI S. 170). Kale Kolsson, der siden under Navnet Regnvald blev Orknøernes Jarl, nævner i en Vise sine Idrætter: at spille Tavl, forstaa Runer, kunne læse i Bog og smide, skride paa Ski, skyde og ro, slaa Harpe og digte (Orkn. Saga S. 150). [2]) Orkn. S. anf. Sted. [3]) Fostbr. S. 1; Finnb. Ram. S. 4; Gretters S. 16.

Tosser (fifl) og Kulbidere (kolbitar). Det hændte imidlertid ofte, at disse, naar de først ved et eller andet Tilfælde vare blevne vakte af sin Dorskhed, optraadte som Mænd af vidunderlig baade Legems- og Aandskraft. Saaledes fortælles om den berømte norske Oldtidshelt Starkad, at han lige til sit 12te Aar laa paa Gulvet ved Ilden og bed Kul. Hans Fosterbroder Vikar fik ham først op af hans Døs og gav ham ordentlige Klæder og Vaaben; nu forundrede Alle sig over hans usedvanlige Størrelse, og senere blev han vidt navnkundig baade som Krigsmand og Skald[1]). Om en anden norsk Høvdingssøn, Thorstein Thorgnyssøn i Namdalen, heder det, at han, lige til han var voxen, laa paa Gulvet, saa lang han var, med Ilden paa den ene Side og en stor Askehob paa den anden, og Folkene i Huset faldt over hans Been. Ganske uventet forlangte han at følge sin Broder paa Vikingetog; da han havde reist sig og var bleven vasket og klædt, forbausede han Alle ved sin Størrelse og Styrke og blev siden en udmerket Stridsmand[2]). Islændingen Odd Arngeirssøn — fortælles der — var ligeledes i sin Ungdom meget dorsk, havde sin stadige Plads ved Ilden og kaldtes Kulbider. Engang kom hans Fader og Broder Thorgils ikke hjem, da de vare gangne ud i sterkt Sneefog for at lede efter Fæ. Odd gik ud for at søge dem; han fandt dem begge dræbte af en Hvidbjørn, og Dyret laa endnu over sit Bytte. Odd dræbte Bjørnen, førte den hjem og fortærede den: ved at dræbe Bjørnen — sagde han — havde han hevnet sin Fader, ved at æde den havde han hevnet sin Broder. Siden blev han ond og uforligelig og fik ofte Berserksgang[3]). Det synes overhovedet, som om de gamle Nordmænd have troet, at et saadant ørkesløst, dyrisk Ungdomsliv vel befordrede en hastig Udvikling af den legemlige Kraft, men tillige efterlod uudslettelige Spor for de senere Aar i en vis raa frastødende Plumphed hos den, der havde ført det. Forældrene ansaa det derfor som en stor Ulykke, naar deres Søn i Barndommen slog sig paa denne Levemaade.

Christendommens Indførelse frembragte ikke i de første Aarhundreder nogen merkelig Omvæltning i Nordmændenes Opdragelsesvæsen, undtagen maaskee for de Børns Vedkommende, der opdroges for den

[1]) Gautreks S. 4. [2]) Svarfd. S. 1—2. [3]) Landn. III, 20 jvfr. Ketil Hængs S. 1 og Gautreks S. 6.

geistlige Stand, idet nemlig deres Optugtelse og Underviisning maatte overlades til Geistlige. Først senere hen, da offentlige Skoler — noget som i Hedenskabet synes at have været aldeles ukjendt — oprettedes ved Kathedralkirker og Klostre, blev idetmindste de vordende Geistliges Opdragelse mere end tilforn en Gjenstand for Statens eller rettere den geistlige Stands Omsorg, ligesom ogsaa Klostrene fra den Tid af ofte benyttedes som Opdragelsesindretninger, i hvilke fornemmere Folk hensatte sine Børn, selv om disse slet ikke vare bestemte for Klosterlivet eller den geistlige Stand. Ogsaa Nonneklostrene vare udentvivl, her som i andre Lande, meget ofte Skoler, i hvilke Pigeborn kunde blive underviiste i alle kvindelige Færdigheder.

2.

Egteskab.

Hos Nordmændene, som hos alle andre Folkefærd af den germaniske Folkeklasse, herskede Frihed i Omgang mellem Mænd og Kvinder, baade i en yngre og i en modnere Alder, baade mellem Ugifte og Gifte, — en Frihed, der udsprang af den agtede og hæderlige Stilling, som Kvinden hos disse Folk indtog i Samfundet. Anledning til et foreløbigt Bekjendtskab mellem Mand og Kvinde, der kunde lede til Egteskab, grundet paa gjensidig Tilbøielighed, frembød sig ofte. Ved Gjestebud, hvor Mænd og Kvinder undertiden drak med hinanden parviis, og Kvinderne almindelig skjenkede for Gjesterne, — ved Lege, hvor Kvinderne hyppig indfandt sig som Tilskuere, — paa Thingene, hvorhen de ogsaa ofte ledsagede sine Frænder, havde Ynglingerne let Adgang til at see og komme i Tale med Pigerne[1]). Heller ikke var Pigens Forældres Huus lukket for den Yngling, der vilde fortsætte et tilfældig stiftet Bekjendtskab, saalænge han opførte sig med Anstændighed og paa en Maade, som ei skadede Pigens Rygte. Til fortrolige Samtaler mellem de Elskende gav ofte Tavlspillet, som var meget yndet af begge Kjøn, skjøn Leilighed[2]). Bedre begavede Ynglinger forsømte heller ikke ved Lovkvad at vinde den Elskedes Gunst[3]), skjønt

[1]) Yngl. S. 41; Njaals S. 33. 34; Vatsd. S. 37. [2]) Korm. S. 3. Gunnl. Ormst. S. 4. [3]) Fostbr. S. 15 (Gislasøns Udg. S. 36 ff.).

saadanne Kjærlighedsviser (i det gamle Sprog kaldte mansöngsvísur, af man, en Pige) ikke sjælden optoges ilde af Pigens Forældre, helst naar de havde Formodning om, at Skalden ei meente det saa ganske alvorligt med sin Beilen til Datterens Gunst[1]). Pigens Forhold til Skalden kom nemlig ved saadanne Viser i Folkemunde, og dette kunde bortskræmme Friere, der meente det ærligere. Hertil kom desuden, at Mansøngsviserne ofte synes at have været af temmelig uanstændigt Indhold[2]) og saaledes krænkende baade for Pigen selv og hendes Slægt. Det er rimeligviis denne Omstændighed, som især har foranlediget det Forbud, der i den gamle islandske Lov findes mod Digtningen af saadanne Viser, hvilket der belægges med Fredløshedsstraf[3]).

Den ved fortrolig Omgang vakte gjensidige Tilbøielighed gjorde imidlertid langt fra ikke altid Udslaget til Giftermaalet (kvánfang, gipting); her havde nemlig den faderlige Myndighed en afgjørende Stemme.

Hvad Sønnerne angik, da vare disse vistnok, især hvis de havde naaet en noget modnere Alder, fuldkommen frie i sit Valg af Egtefælle. Naar de alligevel, hvilket oftest skede, lode sine Fædre, ældre Frænder eller Opdragere raade, saa var dette en frivillig Underordning under de mere Verdenserfarnes Klogskab. Saaledes foreslaar i Njaals Saga Njaal sin Søn Helge et Giftermaal. „Jeg har udtænkt et Gifte for dig", siger han, „hvis du vil følge mit Raad". „Det vil jeg vist", svarer Helge; „thi jeg veed, at du baade vil og kan raade mig godt"[4]). Ved Egteskabet skulde nemlig Manden, efter de gamle Nordmænds Begreber, ei lyde Kjærlighedens Stemme alene, men ogsaa — og det fortrinlig — sørge for at opnaa og vedligeholde en uafhængig og anseet Fremtidsstilling, og ved saadanne Beregninger maatte naturligviis Ungdommen mere stole paa de erfarne Gamles rolige Blik end paa sin egen Lidenskabelighed.

For Kvindernes Vedkommende fremtraadte derimod den faderlige Myndighed, især under Hedenskabet, i en langt strengere Skikkelse; thi det var saa langt fra, at en Pige lovligen kunde indgaa Egteskab uden

[1]) Vatsd. S. 37; Egils S. 2. [2]) Den hell. Jons S. 13. Biskupa sögur I, 165. [3]) Graagaas Vígslóði 106. [4]) Njaals S. 26.

sin Faders eller naturlige Verges Samtykke, at hun meget mere af disse kunde tvinges til et Egteskab ganske mod sin Villie. Der findes i Sagaerne mangfoldige Exempler paa, at Faderen har bestemt sin Datters Gifte ei alene uden i mindste Maade at spørge hende til Raads i Forveien, men endog mod hendes erklærede Tilbøielighed — noget, som naturligviis maatte volde mange ulykkelige Egteskaber[1]). Giftede en Pige sig egenraadigen, kunde hendes Fader eller Frænder gjøre hende og hendes Afkom arveløs, og den, der mod deres Villie egtede hende, kunde de faa dømt fredløs som Kvinderaner[2]). Det være imidlertid ikke hermed sagt, at Fædrene altid udøvede denne dem ved Lov og gammel Vedtægt hjemlede Myndighed i dens fulde Strenghed. Man finder tvertimod flere Exempler paa, at Fædrene, naar det gjaldt om at bortgifte deres Dottre, ei alene raadførte sig i Forveien baade med Pigen selv og hendes Moder, men endog undertiden overlode Giftermaalet aldeles til Datterens eget frie Valg[3]); men saadant maa dog betragtes som Undtagelse fra den almindelige Regel. Var Faderen ei i Live, saa vare Brødrene deres ugifte Søsters Verger, der med Hensyn til hendes Gifte traadte ind i alle de faderlige Rettigheder[4]), eller og den nærmeste mandlige Frænde. Den, der saaledes raadede for en Kvindes Giftermaal, kaldtes **Giftingsmand** (giptingarmaðr). Kun i eet Tilfælde kunde Kvinde bortgifte Kvinde, naar nemlig en Pige hverken havde Fader eller Brødre i Live; da raadede hendes Moder, dog i Forening med de nærmeste mandlige Frænder, for Datterens Giftermaal[5]). En Enke var vel forsaavidt friere, som hun ei af sin Fader eller Frænder kunde tvinges til noget nyt Giftermaal; men hun kunde paa den anden Side ikke heller gifte sig uden med Faderens, eller Broderens, eller — i det Tilfælde hun havde nogenlunde vorne Sønner — med disses Samtykke[6]). En lignende Frihed tillægge nogle af de norske Love[7]) Pige, der er bleven Arving, eller selv har faaet Arv at raade for, og er 15 Aar gammel, idet de tillade hende at gifte sig selv med hvem

[1]) Njaals S. 9—10; Hørds S. 3. [2]) Egils S. 32—34. 57; Færey. S. 14—16. [3]) Laxd. S. 23; Ketil Høngs S. 5. [4]) Fridthj. S. 2. 5. [5]) Graagaas Festaþáttr 1 (Finsens Udg. 144. II, S. 29) jvfr. med Nyere Landslov V, 2. Norges gl. Love II, 75. [6]) Njaals S. 13 og 33; Laxd. S. 68; Graag. Festaþ. 2 (Finsens Udg. 144. II S. 29); Ældre Gulath. Lov 51. [7]) Ældre Frostathl. XI, 18; Nyere Landslov V, 2.

hun vil, dog med hendes nærmeste og forstandigste Frænders Raad baade paa fædrene og mødrene Side.

De Egenskaber, til hvilke Vedkommende toge mest Hensyn, naar der handledes om et godt Giftermaal, vare hos Kvinden: god Byrd og anseelige Frænder, Høihjertethed og Dygtighed i Huusholdningens Bestyrelse (skörungskapr), Rigdom, og endelig Skjønhed og en passende Alder; hos Manden: ligeledes god Byrd, uafhængig Stilling, Krigerhæder og et anseeligt Udvortes.

Naar Manden enten efter eget Tykke eller efter sine ældre Frænders Raad havde udseet sig den Kvinde, til hvem han vilde beile, saa foregik det formelige Frieri (bónorð). Frieren (biðill), ledsaget af sin Fader eller nogle af sine nærmeste Frænder eller bedste Venner, samt tillige, naar han var en fornem Mand, af et anseeligt Følge, begav sig til den attraaede Kvindes Fader eller Verge. Denne Frierfærd kaldtes bónorðsför. Kun meget sjælden var Frieren selv ikke med paa denne Færd; det kunde helst hænde, naar han var en fyrstelig Person og friede ved Sendemænd til en udenlandsk Hovdingedatter. Men skjønt Frieren selv var tilstede, saa var det dog i Almindelighed ikke ham, som førte Ordet og forlangte Kvinden, men den af hans Ledsagere, der var ham nærmest i Frændskab, eller stod høist i hans Venskab. Denne henvendte sig da til Kvindens Fader eller Verge og opregnede gjerne, idet han fremsatte Frierens Forlangende, tillige Mandens gode Egenskaber, samt de øvrige Omstændigheder, der kunde tale for Egteskabet. Blev nu Begjeringen vel optagen, saa gik man over til at aftale de nærmere Betingelser for Giftermaalet, hvorved fremdeles Talsmanden pleiede at føre Ordet for Frierens Vedkommende, naturligviis efter foregaaende Overlæg med denne [1]).

De nærmere Betingelser for Giftermaalet dreiede sig deels om økonomiske Spørgsmaal, deels om Tiden og Stedet for Brylluppet.

Giftermaalet var hos de gamle Nordmænd egentlig en Handel (kaup), hvorved Udlæg blev gjort fra begge de Indtrædendes Side for at sikkre Forbindelsen en vis Formuesgrundvold, hvorpaa den trygt kunde hvile. Deraf Benævnelsen brúðkaup (egentlig Brudehandel). At aftale Betingelserne for denne Handel maatte altsaa være af høieste

[1]) Njaals S. 2. 13. 98.

Vigtighed. Hvad der fra Kvindens Side udrededes af hendes Fader eller Verge, kaldtes Hjemmegift (heimanfylgja, heimanfylgð, heimangjöf, heimanferð). Herimod skulde Manden af sit Gods udrede den saakaldte Tilgift (tilgjöf, gagngjald, viðgjald), hvilken lovligen skulde udgjøre en Halvdeel af Hjemmegiftens Verdi, hvorfor den ogsaa i Lovene kaldes Trediedeels-Forøgelse (þriðjungsauki), ligesom og oftere det Udtryk forekommer, at Kvindens Hjemmegift skulde „forøges en Trediedeel i Mandens Gaard." Tilgiften skulde, hvis Manden døde før Konen, tilfalde hende tilligemed Hjemmegiften; døde derimod Konen først, da havde Manden ikkun at udrede selve Hjemmegiften til hendes Arvinger [1]). Oprindelig forskjellig fra Tilgiften synes den saakaldte mundr at have været, hvorved egentlig forstodes det Gods, som Manden betalte til Kvindens Fader eller Giftingsmand som en Kjøbesum for at erholde hende, og som uden Tvivl altid lagdes til Konens Gods. Imidlertid synes ofte alt, hvad der fra Mandens Side fremlagdes, undereet at være benævnt mundr. Munden skulde efter den ældre Gulathingslov idetmindste være af 12 Ørers eller $1\frac{1}{2}$ Mark Sølvs Verdi. Desuden skulde Manden Dagen efter Brylluppet skjenke Konen den saakaldte Bænkegave (bekkjargjöf) eller Morgengave (morgungjöf), ogsaa kaldet Liinfæ (línfé).

Størrelsen af alle disse gjensidige Udredelser maatte aftales og nøie bestemmes under Frieriet, i Paahør af begge Parters Vidner. Ligeledes var det almindeligt, at Talsmanden, især hvis han var Beilerens Fader, Nærfrænde, Fosterfader eller Verge, og Beileren selv ingen særskilt Eiendom havde eller var bosat, bekjendtgjorde, hvad han vilde give Manden af Gods eller Jorder, i det Tilfælde at Egteskabet gik for sig (leggja fram fé með manni). Endelig blev det ogsaa undertiden allerede nu aftalt, at saafremt Egtefællerne avlede Børn sammen, da skulde Formuesfællesskab (félag) indtræde mellem dem, hvorved dog neppe forstodes andet, end at hvad begges Formue under Mandens Bestyrelse kastede af sig, skulde være en fuldkommen Fællesformue, hvilken i Tilfælde af den enes Død skulde deles lige mellem den Gjenlevende og den Afdødes Arvinger; dette kaldtes helmingarfélag. Overeens-

[1]) Ældre Frostath. Lov IX, 19.

komsten i det Hele med Hensyn til det Økonomiske kaldtes festakaupmál d. e. Fæste- eller Trolovelseskontrakt[1]).

Hvad Tiden for Brylluppet angaar, da fastsattes denne efter Omstændighederne forskjellig, undertiden til nogle Maaneder efter Trolovelsen eller endog til langt kortere Tid, undertiden derimod ogsaa til flere Aar. Dette sidste var især Tilfælde, naar Beileren, før han virkelig indtraadte i Egteskabet, vilde gjøre Reiser i fremmede Lande eller havde Sager af Vigtighed at afgjøre, der udfordrede en længere Fraværelse fra Hjemmet. Tre Aar synes imidlertid at have været den længste Udsættelse. Kvinden sagdes i denne Tid at sitja í festum d. e. at sidde trolovet. Indfandt ikke Manden sig inden den aftalte Tid for at holde Bryllup, da var den hele Overeenskomst hævet, og Kvinden kunde gifte sig med en Anden. Efter de gamle norske Love var 12 Maaneder den længste Tid, i hvilken Konens Verge kunde opholde Brylluppet mod Mandens Villie[2]). Stedet for Brylluppet var almindelig i Brudens Hjem; kun i sjældne Tilfælde holdtes det hos Brudgommen.

Naar alle disse foreløbige Betingelser for Giftermaalet i lovlige Vidners Overvær vare aftalte mellem Kvindens Verge og Beilerens Talsmand, da foregik det egentlige Fæstemaal eller Trolovelsen (festar). Efter at Overeenskomsten var forkyndt i Vidners Paahør, traadte Beileren hen til Kvindens Verge, der med Haandtag (handsal) fæstede ham Konen (fastna eller festa manni konu; fastna sér konu), idet begge Parter tillige nævnte sig Vidner paa Fæstemaalet. Den islandske Graagaas[3]) har bevaret Formularen, som ved denne Handlings Udførelse fremsagdes. „Vi nævne os Vidner", skulde den sige, som fæstede sig Konen, „paa at du N. N. fæster mig N. N. med Lovfæste, og at du med Haandtag tilsiger mig (handsalar mér) Hjemmegiften (heimanfylgju) med Opfyldelse og Jagttagelse af hele den Overeenskomst (með inningu ok efningu alls þess máldaga) os imellem, som nu for nylig blev fremsagt (var tíndr ok taldr) i Vidners Paahør, uden Falskhed og Underfundighed (at véllausu

[1]) Ældre Gulath. Lov 51—54; Ældre Frostath. Lov XI, 2—4; Njaals S. 2. 27. 98; Egils S. 7. 9. [2]) Njaals S. 2; Ældre Gulath. Lov 51. [3]) Festaþáttr 7 (Finsens Udg. II, 35).

ok breklausu), en oprigtig og hjemlet Overeenskomst (heilt ráð ok heimilt)"[1]). Ved hele denne Handling havde Kvinden, der bortfæstedes, saafremt hun var Pige, i Regelen Intet at gjøre. Var hun derimod Enke, bortfæstede hun sig selv, dog saaledes at alle Betingelser for Egteskabet almindeligviis aftaltes mellem hendes Verge og Beilerens Talsmand paa sedvanlig Maade[2]). Udentvivl har den Pige, der, fordi hun besad Arv, selv raadede for sit Giftermaal, bortfæstet sig paa samme Maade som Enken.

De anførte Skikke med Hensyn til Frieriet og Trolovelsen synes at være ældgamle i Norge og derfra overførte til Island. De vedligeholdt sig, som det synes, i Hovedsagen uforandrede gjennem hele den christelige Middelalder, kun med den Forskjel, at Christendommen, ved at gjøre en mere religiøs Anskuelse af Egteskabet gjældende, efterhaanden fik Kvinden befriet fra meget af den Tvang, som i Hedenskabet hvilede paa hende med Hensyn til Valget af Egtefælle, en Befrielse, som lettedes derved, at den katholske Geistlighed, paa Grund af at Katholicismen fremstillede Egteskabet som et Sacrament, lidt efter lidt fik draget de fleste Egteskabssager ind under sig. Baade i Frostathings og Eidsivathings Christenretter, der udentvivl begge ere fra Slutningen af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, erklæres allerede det Egteskab for ulovligt, som Kvinden udtrykkelig har modsat sig i Vidners Paahør[3]), og i Erkebiskop Jons Christenret (fra Slutningen af det 13de Aarhundrede), forbydes det, ifølge Guds Lov d. e. den canoniske Ret, at fæste nogen Mø eller Kone imod hendes Villie[4]). I alle disse Christenretter sættes altsaa Kvindens Samtykke som en nødvendig Betingelse for Egteskabets Gyldighed. Vel tilføier sidstnævnte Christenret paa den anden Side, at heller intet Egteskab er gyldigt, der er indgaaet uden Samtykke af Kvindens Fader eller den, der raader for hendes Gifte; men at ogsaa i denne Henseende en betydelig Forandring er indtraadt til Kvindens Fordeel, viser den Bestemmelse i Kong Magnus Lagabøters Lov[5]), at hvis Giftingsmanden negter hende at egte sin Jævnlige, da kan hun alligevel gifte sig med denne efter at

[1]) Jvfr. Gunnl. Ormst. S. 4; Njaals S. 2. [2]) Njaals S. 13. 33. [3]) Ældre Frostath. Lov III, 22; Ældre Eidsivath. Chrr. 1, 22. 23. II, 19. 20. Norges gl. Love 1, 382. 399. [4]) Erkeb. Jons Chrr. 40. Norges gl. Love II, 368. [5]) Nyere Landslov V, 2.

have raadført sig med sine øvrige Frænder og opnaaet disses Samtykke — en meget betydelig Indskrænkning i Giftingsmandens Ret over Kvinden. Ogsaa synes det allerede tidlig at have været antaget, at en Pige ved at lade sig vie til Nonne og give sig i Kloster kunde unddrage sig fra at indgaa en Egteskabsforbindelse mod sin Villie. Idetmindste heder det i den islandske Lov [1]), at ingen Fader maa tvinge sin Datter til Giftermaal, hvis hun vil lade sig vie til Nonne. Rigtignok siger Frostathingsloven [2]), at om en Kvinde vil lade sig vie til Nonne, da skal Biskoppen ikke vie hende uden Arvingens — i de allerfleste Tilfælde det samme som Giftingsmandens — Tilladelse; men denne Bestemmelse er rimeligviis gjort mindre for at vanskeliggjøre selve Indtrædelsen i Klosteret, end for at give Kvindens Arvinger Anledning til at paasee, at hun ikke ved sin Indtrædelse i Klosteret til deres Skade skulde skjenke dette alt for meget af sit Gods.

En Omstændighed, som efter Christendommens Indførelse kom i fortrinlig Betragtning ved Fæstemaalet, var, at ikke altfor nært Slægtskabsforhold fandt Sted mellem de vordende Egtefæller. Egteskabet mellem de allernærmeste Blodsforvandte, som mellem Søskende, mellem Forældre og Børn og deslige, ansaaes allerede af Asatroens Tilhængere for utilladeligt [3]); men Middelalderens Christendom gik, som bekjendt, i denne Henseende langt videre, idet den erklærede Egteskab mellem Frænder i 7de Led og mellem Besvogrede i 5te for Blodskam, og desuden fastsatte visse Forholde af aandeligt Slægtskab eller Daabsslægtskab, i hvilke det Samme var Tilfælde. En meget nøiagtig Beregning af disse Forholde blev altsaa nu nødvendig, for at ikke Fæstemaalet, hvis saadant Slægtskab senere opdagedes mellem de Trolovede, skulde blive ugyldigt, eller Egtefællerne, hvis Egteskab allerede var indgaaet, blive nødte til at skilles fra hinanden.

Skiftning af Ringe var blandt Nordmændene, saavidt det kan skjønnes af de gamle Sagaer og Love, ingen til Trolovelsen væsentlig henhørende Handling, hverken i den hedenske eller ældre christelige Tid. At det oftere omtales, at Elskende skjenkede hinanden Ringe som et Slags Erindringstegn, er en ganske anden Sag. Skikken med den egentlige Trolovelsesring er uden tvivl først i den senere Middelalder bleven indført i Norge, i Efterligning af sydligere Landes Brug.

[1]) Festaþáttr 2. [2]) III, 14. [3]) Snorre Yngl. S. 4.

Efter de forskjellige Forholde, i hvilke de vordende Egtefæller stode til hinanden, benævntes i Almindelighed ogsaa Kvinden forskjellig. Saalænge der kun fandt en gjensidig Pagt Sted mellem de tvende Elskende, kaldtes hun Mandens hugðarkona eller unnusta d. e. hans Elskede. Naar Beileren havde Løfte paa hende af Faderen eller Giftingsmanden, men den formelige Trolovelse endnu ikke var foregaaet, kaldtes hun Frierens heitkona d. e. hans lovede Kone. Naar det formelige Fæstemaal endelig var gjort, da kaldtes hun hans festarkona d. e. hans Fæstemø eller Trolovede.

Naar Fæstemaalet lovligen var sluttet, kunde ingen af Parterne eensidigen bryde det uden at paadrage sig Straf og Vanære. Den ældre Gulathingslov bestemmer Fredløshedsstraf for den, som forsætlig bryder Fæstemaalet, hvad enten saa dette er Konens Fader eller Manden eller Konen selv. I de tvende sidste Tilfælde belægger den desuden den Skyldige med et vanærende Tilnavn. Den, der borttager anden Mands Fæstekvinde, straffes ligeledes med Fredløshed, ligesom hun selv, saafremt hun havde givet sit Minde hertil[1]). Ellers er det baade i Frostathingsloven[2]) og i Erkebiskop Jons Christenret[3]) fastsat, at det Barn, som Fæstekonen har med sin Fæstemand, skal ansees for egtefødt og arvbaaret, om det end kommer til Verden, før det virkelige Bryllup er holdet. Om dette har været saaledes allerede i Hedenskabets Tid, er uvist.

Den sidste Formalitet, som udfordredes, for at Egteskabet kunde være fuldkommen lovligt og gyldigt, var Bryllupper, i det gamle Sprog benævnt deels brúðkaup, deels brúðhlaup. Den første Benævnelse, der udentvivl er den ældste og egentligste, har nærmest Hensyn til det Retslige ved Handlingen, nemlig den endelige Afsluttelse af den forhen ved Fæstemaalet aftalte Overeenskomst (kaup); den anden synes at hidrøre fra den Omstændighed, at Handlingen afstedkom en stor Sammenstrømmen af Mennesker (hlaup d. e. Løb), ikke alene fordi Skik og Brug medførte, at den skulde feires med lystigt Gjestebud, men ogsaa fordi Nærværelsen af Vidner paa Egteskabets Fuldbyrdelse — jo flere des bedre — udkrævedes.

Paa den ved Fæstemaalet aftalte Tid begav Brudgommen (brúð-

[1]) Ældre Gulath. Lov 51. [2]) III, 11. 13. [3]) 46.

gumi) sig i Følge med sine Frænder og Venner — Mænd og Kvinder —, som han forud havde indbudet, til Brudens (brúðr) Hjem, hvor hendes Frænder og Venner af begge Kjøn, ligeledes efter foregaaende Indbydelse, allerede vare samlede. Skulde Brylluppet staa i Brudgommens Hjem, hvilket som ovenfor sagt sjældnere fandt Sted, da ledsagedes Bruden did af sin Fader eller Giftingsmand samt Frænder og Venner. Denne Reise kaldtes Brudefærd (brúðarför). Naar alle de Indbudne saaledes vare forsamlede, begyndte Bryllupsgjestebudet (brúðkaupsveitsla). I dette indtoge efter gammel Vedtægt de Tilstedeværende sine Pladse i en vis Orden. Paa den ene Langbænk sad Brudgommen og hans mandlige Følge, Brudgommen i Midten; paa den anden Langbænk sad Brudens Fader eller Giftingsmand og hans indbudne mandlige Gjester samt Huusfolk paa samme Maade; paa Tverpallen eller Tverbænken sad alle Kvinderne med Bruden i Midten. Dette Sæde kaldtes derfor brúðbekkr d. e. Brudebænken[1]). Bruden var ved denne Leilighed smykket med en egen Hovedpynt af Linned, kaldet Bruделiin (brúðarlín); deraf den Talemaade, som undertiden forekommer i gamle Digte om Bruden: ganga und líni d. e. gaa under Linet, bedække sig med Linet, for: at holde Bryllup[2]). Brudelinet skal ellers — idetmindste i senere Tider paa Island — have været et langt Liinklæde, nedhængende øverst fra Hovedet, saa sidt, at tvende Kvinder, de saakaldte Liinkoner (línkonur), bare dets Snipper, naar Bruden gik i det høitidelige Brudeoptog til og fra Brudebænken[3]). At de forhen ved Fæstemaalet aftalte Betingelser for Egteskabet nu atter ere blevne forkyndte og bekræftede i Bryllupsgjesternes Paahør, er der al Grund til at antage[4]), ligesom ogsaa, at høitidelige Skaaler ere blevne drukne, hvorved i de hedenske Tider Asernes Velsignelse nedbades over Egtefolkene[5]) og i de christne Tider Christi og Helgenernes. Derpaa ledede man om Aftenen Brudgom og Brud i samme Seng (leiða í eina rekkju). Hermed maa den egentlige Bryllupsceremoni antages at have været fuldbragt, skjønt Gjestebudet alminde=

[1]) Njaals S. 10. 14. 34; Gunnl. Ormst. S. 11; Laxd. S. 69; Hønsethores S. 12. [2]) Laxd. S. 69; Thrymskvida 17. 19; Rigsm. 37. [3]) Jvfr. Ældre Edda, Arnam Udg. III S. 186 Not. 42. [4]) Jvfr. Nyere Landslov V, 3. Norges gl. Love III, 76. [5]) Herrauds og Boses S. 12.

lig fortsattes i flere Dage. Dette kaldtes at drikke Bryllup (drekka brúðkaup). Sagaerne omtale Bryllupper, der have varet i 7 Dage[1]); undertiden varede de vel endogsaa længer. I Magnus Lagabøters Lov forbydes det under Straf af Bøder at holde Bryllup længer end i tvende Dage[2]).

At allerede i Hedenskabets Tid visse religiøse Skikke sattes i Forbindelse med Bryllupper, er høist sandsynligt, skjønt de ingensteds nærmere beskrives. Asynjerne Sjofn, Lofn og især Vaar (Vár) synes at have været anseede for Trolovelsens beskyttende Gudinder. Om den sidste heder det, at hun hører de Eder og Løfter, som Kvinder og Karle indbyrdes gjøre hinanden, og at hun tager Hevn over den, som bryder dem[3]). Derfor kaldtes saadanne Løfter i den ældste Tid várar, og gjensidigen at give hinanden dem kaldtes at veitast várar[4]); den, der brød dem, benævntes váravargr[5]). Det lader endogsaa til, at Egteskabet er blevet høitidelig indviet under Paakaldelse af Gudinden Vaar[6]). Man finder ligeledes omtalt i Sagaerne, at Bønner ere gjorte til Guderne for Egteskabets Held[7]). Imidlertid er det temmelig tydeligt, at de hedenske Nordmænd — idetmindste mod Hedenskabets Slutning — betragtede Egteskabet mest fra den retslige Side, og derfor ved dets Afsluttelse juridiske Formaliteter vare Hovedsagen. Saaledes vedblev det at være langt ind i den christelige Tidsalder, og det er først i Erkebiskop Jons Christenret, fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, at det omtales som en Skyldighed, der paalaa Egtefolkene, at lade sig vie sammen i Kirken af en Prest, før Bryllupsgjestebudet holdtes[8]).

At bestemme den Alder, i hvilken de gamle Nordmænd hyppigst indtraadte i Egteskab, er vanskeligt. Støttende sig paa Tacitus's Ord om Germanerne[9]), har man antaget, at ogsaa Nordmændene først i en modnere Alder indlode sig i Egteskab, Manden oftest først i det 30te, Kvinderne først i det 20de Aar. Hvad Mændene angaar, da medførte vistnok de ældste Tiders Levemaade, at de ei kunde gifte sig

[1]) Færey. S. 26. [2]) Nyere Landsl. V, 24. Norges gl. Love II, 91. [3]) Snorra-Edda Gylfag. 35. [4]) Helgakv. Hjørvardss. prof. Tillæg. [5]) Sigrdrifum. 23. [6]) „Vígit okkr saman Várar hendi" Thrymskv. 30. [7]) Hørds S. 19. [8]) Jons Chrr. 41. Norges gl. Love II, 369. [9]) Tacit. German. 20.

i nogen meget ung Alder; thi det hørte til Dagens Orden, at Ungdomsaarene skulde tilbringes paa Vikingetoge og Handelsreiser, og først naar længere Tid var tilbragt paa vidtløftige Omflakninger, som gave baade Rigdom og Berømmelse, tænkte man paa at slaa sig til Ro i Fædrenelandet og blive Huusfader. Men hvad Kvinderne angaar, da finder man i Sagaerne alt for mange Exempler paa, at de ere blevne gifte før deres 20de Aar, til at man skulde kunne ansee dette for at have været noget usedvanligt. At Piger ere blevne bortgiftede i sit 15de, ja 14de Aar, omtales paa flere Steder[1]), og de ældste norske Love, der sætte Kvindernes Myndighedsalder ligesaavel som Mændenes til det 15de Aar, udtrykke sig om saadanne tidlige Giftermaal som om noget ganske almindeligt[2]). Længere hen i Middelalderen begyndte man i Norge — udentvivl i Efterligning af, hvad der fandt Sted i sydligere Lande — ikke alene at trolove Personer med hinanden, af hvilke den ene eller begge vare aldeles i Barnealderen, men endog at lade Egteskabet mellem saadanne ordentlig fuldbyrde. Hvor vidt det har været drevet med denne Ufornuft, kan sees af Erkebiskop Jons Christenret[3]), i hvilken det erklæres for tilladeligt at trolove Børn, der ere 7 Aar gamle, dog saaledes at det virkelige Egteskab først indtraadte, naar han var 14 og hun 12 Aar gammel. Saadanne Egteskaber have dog udentvivl kun sjælden fundet Sted uden mellem fornemmere Personer, hvor Giftermaalet enten skulde tjene som Middel for Statsklogten, eller bane Veien til betydelige Rigdomme.

Ikkun det Egteskab, der var sluttet med formeligt Bryllup og forudgaaende Fæstemaal, var fuldkommen lovligt; ikkun ved det blev Konen Egtekone (eiginkona) og Hustru (húsfreyja) og nød de med dette hædrende Navn forbundne Rettigheder; ikkun af en saadan Forbindelse vare Børnene egtefødte (skilgetin, eðli borin, skírborin) og som Følge heraf arveberettigede (arfborin). Et af Faderen erkjendt uegte Barn nød rigtignok dennes Ret d. e. hans personlige Ret, eller den, som tilkom ham efter hans Stilling i Samfundet, men ikke Ret til Arv efter ham.

Bryllup uden foregaaende Fæstemaal benævntes skyndibrúðhlaup

[1]) Njaals S. 34; Laxd. S. 34 o. fl. St. [2]) Ældre Frostath. Lov IX, 23. XI, 18 jfr. Nyere Landsl. V, 2. [3]) 40.

d. e. Hastverksbryllup eller lausabrúðhlaup d. e. løst Bryllup. Et saadant Bryllup tilkjendegav gjerne, at Forbindelsen, som det beseglede, i og for sig selv var ulovlig og fremtvungen fra Brudgommens Side. Det medførte ikke heller Arveret for de i denne Forbindelse avlede Børn[1]).

Fandt egteskabelig Omgang Sted mellem Trolovede før Bryllup-pet, saa kunde Kvindens Frænder fordre Bøder for saadant af Manden, og det i slig Forbindelse avlede Barn ansaaes ikke for egtefødt og arvbaaret, med mindre Bryllupet siden virkelig blev holdet, eller ogsaa Mandens Død inden 12 Maaneder fra Trolovelsen var Aarsag i, at det gik overstyr[2]).

Egteskabeligt Samliv uden forudgaaende hverken Fæstemaal eller Bryllup kaldtes Frilleliv (frillulíf). Konen benævntes da Mandens Frille (frilla) og de sammenavlede Børn Frillebørn (frillubörn) eller uegte Børn (laungetin börn d. e. egentlig Børn avlede i Løn, modsat skilgetin börn); at tage en Kvinde til Frille kaldtes at taka konu frillutaki. Var Frillen en Trælkvinde (ambátt), saa hvilede en endnu større Plet paa Børnene, hvilke i dette Tilfælde benævntes trælbaarne (þýborin, ambáttar börn). En saadan Forbindelses Vilkaar, ligesom dens Varighed, var afhængig af Mandens Forgodtbefindende; men Børnene vare ikke arveberettigede. En simpel Bonde havde efter de ældre norske Love uden de lovlige Arvingers Samtykke kun Tilladelse til at give sin Frillesøn en Gave af 12 Ørers ($1\frac{1}{2}$ Marks) Verdi, eller hvis Faderen var en større Mand, som Hauld eller Lendermand, da forholdsviis mere[3]).

Benævnelsen Følgekone (fylgikona), som oftere forekommer i Sagaerne, maa antages oprindelig at have betegnet det Samme som Frille. Senere hen — i det 12te og 13de Aarhundrede — fik den en noget mere hædrende Betydning, idet den tillagdes den frie Kvinde, som indlod sig i egteskabeligt Samliv med en Mand ifølge en formelig Kontrakt, men uden Jagttagelse af de sedvanlige Bryllupsskikke og navnlig uden kirkelig Vielse. Forbindelser af denne Art synes at være blevne temmelig almindelige, især paa Island, fra den

[1]) Egils S. 7 og 9. [2]) Ældre Frostath. Lov III, 11. 13. [3]) Ældre Gulath. Lov 129.

Stund af, at Kirken begyndte at lægge større Hindringer i Veien for Egteskabsskilsmisse, end tilforn havde fundet Sted. En saadan Forbindelse kunde nemlig hæves paa en af Parternes Ønske og paa de engang fastsatte Vilkaar uden Kirkens Mellemkomst, hvilket efter de christelige Anskuelser ei kunde skee med det ordentlige Egteskab. Paa saadanne løse for Sedeligheden høist fordærvelige Forbindelser gav desuden Geistligheden selv hyppige Exempler, efter at egentligt Egteskab ved Coelibatsloven var blevet dens Medlemmer forbudt. Ofte indtog nu en saadan Følgekone en Huusfrues Plads, og man synes at have fundet Midler til at omgaa Loven til Gunst for de af en saadan Forbindelse avlede Børn, hvori den ved Geistlighedens Medvirkning lovtagne Ret til at bortgive en vis Deel af sin Formue ved Testamente [1]) ydede virksom Hjælp.

Endnu mindre end Frillebørn kunde naturligviis de Børn stedes til Arv, som enten vare avlede i Hor (hórgetin börn) eller med offentlige Skjøger (pútubörn) eller med Blodsforvandte i forbudne Led (meingetin börn).

Een Udvei stod allerede fra ældgammel Tid en Fader aaben til at faa sine uegte Børn erkjendte for fuldkommen arveberettigede, og denne var den saakaldte Ætledning (ættleiðing, at leiða í ætt, at leiða til arfs). Til denne Handling udfordredes imidlertid den nærmeste Arvings Samtykke. Ætledningen var baade i ældre og sildigere Tider forbunden med adskillige Formaliteter, som de gamle Love nøiagtigen foreskrive. Efter de ældre Love var Skikken herved følgende: Den, der foretog Ætledningen efter foregaaende Samtykke af den nærmeste Arving, skulde lade brygge i det mindste 3 Solds Øl til Gjestebud og slagte en treaars Oxe; af Skindet paa dennes høire Forbeen skulde han gjøre en Sko og sætte denne ved Skapkarret — det store Kar, i hvilket Ølet stod, og af hvilket man øste til Gjesternes Brug i mindre Kar, Horn eller Boller. Derpaa skulde — naturligviis under det foranstaltede Gjestebud, i Gjesternes Paasyn og Paahør — først den, der ætledede, stige i Skoen, dernæst den, der ætledes, og endelig Arvingen eller Arvingerne, hvis de vare flere. Ætlederen skulde tillige erklære, at han ved denne Handling indsatte den Ætledede (ættleiðingr) i al

[1]) Jons Christenret 15. Norges gl. Love II, 349.

den Ret, som tilkom et Barn født i lovligt Egteskab. Vare nogle af Arvingerne umyndige, da skulde de myndige Arvinger samtykke paa disses Vegne, idet de holdt dem i sine Arme, naar de selv traadte i Skoen. De Tilstedeværendes Udsagn og den benyttede Skö skulde siden bære Vidne om Ætledningens Rigtighed. Den Ætledede skulde lyse Ætledningen hvert 20de Aar, indtil den Arv tilfaldt ham, til hvilken han var ætledet[1]). Den ældre Frostathingslov indeholder tillige den Bestemmelse, at aldrig maa Karl lede Kvinde i Æt, eller Kvinde Karl[2]). Den ovenfor beskrevne Skik ved Ætledningen er upaatvivlelig ældgammel og oprindelig fra de hedenske Tider. I Magnus Lagabøters Lov har Handlingen faaet et mere religiøst Tilsnit. Her foreskrives det nemlig, at Ætlederen, den der skal ætledes, og Ætlederens Arvinger alle skulle indfinde sig for Kirkedøren og der holde paa een Bog (Messebog eller Evangeliebog), medens Ætlederen forkynder Ætledningen[3]). Ved Ætledning kunde ikke alene Fædre gjøre sine uegte Børn arveberettigede, men ogsaa egtefødte Brødre eller Søstre sine uegtefødte Søskende, og fjærnere Slægtninge, ja Personer, der ei vare forbundne ved noget Slægtskabsbaand, hinanden indbyrdes, naar den nærmeste lovlige Arving dertil paa foreskreven Maade gav sit Samtykke[4]).

Skjønt der intet Spor findes til, at Fleerkoneriet har været udtrykkeligen forbudet i Nordmændenes hedenske Lovgivning, saa er det dog temmelig sikkert, at det aldrig i sin egentligste Forstand har været almindeligt hverken i Norge eller paa Island. Bestemte Exempler paa Fleerkoneri afgive kun enkelte fyrstelige Personer (Kong Hjørleif den kvindekjære, Kong Harald Haarfager), og dog er det selv med Hensyn til dem ligesaa vanskeligt at dømme om den rette Beskaffenhed af deres egteskabelige Forbindelser, som det er med Hensyn til den christne norske Konge Harald Haardraade, der, som bekjendt, samtidig havde tvende Koner, den russiske Kongedatter Elisabeth og den norske Høvdingedatter Thora Thorbergsdatter, hvilke begge synes at have nydt Dronnings Navn og Rettighed. Det Almindelige i Hedenskabet saavel som i den christelige Tid har upaatvivlelig været, at Manden kun havde een Hustru (húsfreyja). Men det kan paa den anden Side heller ikke

[1]) Ældre Gulath. Lov 58; Ældre Frostath. Lov IX, 1. [2]) IX, 21.
[3]) Nyere Landslov V, 8. [4]) See de ovenfor anførte Lovsteder og Egils S. 9.

negtes, at det var meget sedvanligt, at Manden foruden sin Hustru havde een eller flere Friller, oftest af lavere Herkomst eller af Trælleæt. Hyppig boede Frillen i Mandens Huus; men undertiden var det ogsaa Tilfælde, naar Hustruen var stolt af Sindelag og derfor ikke kunde taale sin Medbeilerskes daglige Omgang, at denne sidste af Huusbonden blev anviist Bolig paa en eller anden Plads i Nærheden af Gaarden, hvor hun da holdt sin egen Huusholdning og sedvanlig havde sine med Huusbonden avlede Børn hos sig. Paa saadanne Forholde blev der i Almindelighed i den hedenske og ældre christelige Tid slet ikke lagt noget Dølgsmaal. Med Hensyn til deres indbyrdes Stilling benævntes Hustruen og Frillen eljur (Medbeilersker), og en Frille, som Manden holdt ved Siden af sin Kone hjemme i sit eget Huus, kaldtes arinelja (d. e. egentlig: Medbeilerske ved Arnen).

Ifølge det Ovenanførte kan der, i en Fremstilling af Egteskabets Ret hos de gamle Nordmænd, ikkun blive Tale om Forholdet mellem Huusbonde og Hustru, deres Rettigheder med Hensyn til hinanden indbyrdes, til deres Børn og deres Huus.

Uagtet hos de gamle Nordmænd, som ovenfor er viist, Konen paa en Maade blev kjøbt af Manden, og i de fleste Tilfælde selv aldeles ingen Stemme havde ved Indgaaelsen af Egteskabet, saa var det dog langt fra, at hun, i sin Stilling som Hustru, kunde betragtes som Mandens fuldkomne Eiendom, hvilken han kunde behandle efter vilkaarligt Tykke. Hustruen var og kaldtes fri; men hun stod under Mandens Vergemaal, og hans lovlige Magt over hende var, især under Hedenskabet, i mange Maader meget udstrakt. Ligesom Huusbonden, i Tilfælde at han greb sin Kone i Utroskab, havde Ret til at dræbe Boleren [1]), saaledes kan det heller ingen Tvivl være underkastet, at han i samme Tilfælde ogsaa havde Ret til at dræbe sin skyldige Hustru. At dette ligeledes har staaet ham frit for, saafremt han havde Vished om, at Konen stræbte ham efter Livet, kan sluttes deraf, at den ældre Frostathingslov overlader den Kone, der enten selv har dræbt sin Huusbonde eller overtalt anden Mand til at dræbe ham, til den Dræbtes Frænder, for at disse efter Forgodtbefindende kunne dræbe eller lem-

[1]) Ældre Gulath. Lov 160; Ældre Frostath. Lov IV, 39.

læste hende[1]). Det lader imidlertid til, at denne Ret sjælden er bleven benyttet, og at Manden i saadanne Tilfælde almindelig har ladet sig nøie med Skilsmisse. Udenfor de tvende nævnte Tilfælde synes Huusbonden aldrig at have havt Ret over sin Hustrus Liv. Sagaerne frembyde neppe meer end eet Exempel paa, at en Huusbonde af ringere Aarsag har dræbt sin Kone. Det var Islændingen Hallbjørn Oddssøn, der hug Hovedet af sin Kone Hallgerd, da hun vægrede sig ved at flytte med ham bort fra sin Faders Gaard; men Hallbjørn blev ogsaa til Hevn strax efter fældet af hendes Frænder[2]). Oftere finder man derimod omtalt, at Mænd have givet sine Koner Hug; dog har dette meest været for betydeligere Forseelser, eller gjort i Hidsighed, og alligevel sees det, at Konerne have optaget saadant meget ilde og ikke sjælden efter lang Tids Forløb, naar gunstig Leilighed tilbød sig, vidst at tage Hevn derfor paa den føleligste Maade[3]). Den ældre Gulathingslov forbyder Manden at slaa sin Hustru i Gilde eller Gjestebud under Straf af samme Bøder til hende, som tilkom ham selv, hvis denne Fornærmelse havde været øvet mod hende af en Anden; og skede det trende Gange, da stod det Konen frit for at forlade ham med Hjemmegift og Tilgift. At lægge voldsom Haand paa det svagere Kjøn ansaaes i det Hele af Oldtidens Nordmænd for en saa umandig Fremfærd, at ingen brav Mand kunde gjøre sig skyldig deri uden i høieste Overilelse[4]).

Nogle have troet, at det i den fjærne Oldtid var Lov eller idetmindste en almindelig Skik blandt Nordmændene, at Hustruen skulde følge sin Mand i Døden, brændes paa samme Ligbaal som han og høilægges med ham[5]).

Denne Paastand have de deels bygget paa udenlandske Skribenters Beretninger om enkelte germaniske Folkefærd[6]), deels paa en Fortælling i Odd Munks Olaf Tryggvessøns Saga[7]) om den svenske Dronning Sigrid Storraade, at hun nemlig skilte sig fra sin Mand Kong Erik Seiersæl, fordi det var Lov i Landet, at Hustruen skulde

[1]) Ældre Frostath. Lov IV, 35 jvfr. Halfs S. 8. [2]) Landn. II, 30. [3]) Halfs S. 7; Njaals S. 11. 16. 48; Eyrb. S. 13; Laxd. S. 34. [4]) Gisle Surssøns S. 63. [5]) F. Ex. Th. Bartholin Antiq. Dan. c. X p. 506 ff. [6]) Procop. de bello Goth. II, 14, om Herulerne. [7]) Munchs Udg. Kap. 4 S. 7. Fornm. S. X, 220.

lade sig høilægge med sin Mand, hvis denne døde først; og hun vidste, at Kong Erik havde kjøbt Seieren over sin Frænde Styrbjørn. ved at love sig til Odin om 10 Aar. Men hvad de første Beretninger angaar, da maa man — selv forudsat, at de kunne antages for paalidelige — vogte sig vel for blindt hen at overføre alt, hvad der fortælles om germaniske Folkefærds Skikke, paa Nordmændene. Den anden Beretning er taget af en blandt de mest upaalidelige Sagaer, som den gamle norsk-islandske Literatur har at opvise. Den har altsaa liden eller ingen Vegt, naar den ei styrkes ved andre Sagaers Udsagn; men dette er saa langt fra at være Tilfældet, at man tvertimod i disse finder meget hyppige Exempler paa, at Kvinder baade i Norge og i de øvrige nordiske Lande under Hedenskabet have indgaaet nyt Egteskab efter sin første Mands Død. Paastanden om Kvindernes Forpligtelse til at lade sig begrave med sine afdøde Mænd maa altsaa ansees for falsk. En ganske anden Sag er det, at enkelte Kvinder frivilligen have taget sig af Dage for at følge sine Elskere eller Mænd i Døden, som det i de gamle Eddadigte heder om Brynhild Budlesdatter, at hun dræbte sig selv paa sin Elsker Sigurd Fafnersbanes Ligbaal, og som det fortælles om Olaf Tryggvessons Dronning Thyri, at hun paa en Maade sultede sig ihjel af Sorg over sin Mands Død, eller som Islændingen Njaals høimodige Hustru Bergthora gjorde, idet hun lod sig indebrænde med sin Huusbonde, efter at have afviist Tilbudet om Redning med de Ord: „Ung blev jeg gift med Njaal, og det har jeg lovet ham, at een Skjebne skulde overgaa os begge" [1]). Dette er altsammen kun skjønne Træk af kvindelig Hengivenhed for Elsker og Mand, hvilke, i Forening med de i Sagaerne hyppig forekommende Beretninger om Hustruer, der have sørget sig til Døde (sprukku af harmi), naar deres Egtefæller vare døde fra dem [2]), danne glimrende Lyspunkter i de hedenske Nordmænds egteskabelige Liv, der forresten ikke har manglet sine mørke Sider.

Til disse maatte man fremfor Alt regne den Ret, at Huusbonden kunde bortbytte, bortteftamentere eller bortgive sin Hustru — saafremt det ellers kunde bevises, at denne Ret virkelig nogensinde har fundet

[1]) Njaals S. 130. [2]) Helgakv. Hundb. II Epilog; Hervarar S. 5; Laxd. S. 50; Gunnl. Ormst. S. 13; Bjørn Hitd. S. 68 f.

Sted, og ei idetmindste været afhængig af Konens Samtykke. Hvad der med størst Bestemthed synes at antyde en saadan Rets Tilværelse i Hedenskabet, er en Fortælling, der findes i Landnamabok [1]), at tvende af Islands Landnamsmænd, Illuge Rode og Holm-Starre, byttede med hinanden Landeiendomme, Koner og alt Løsøre. Illuge fik Holm-Starres Kone Jorunn; men hans forrige Hustru Sigrid hængte sig selv i Hovet (Templet), da hun ei vilde vide noget af Byttet. At dette Konebytte er gjort uden at indhente Konernes Samtykke, har man al Grund til at tro; men Exemplet er det eneste i sit Slags, som de gamle Sagaer have opbevaret os, og Handlingen kan være bleven foranlediget ved særegne Omstændigheder, hvilke nu ei mere kjendes — uden at grunde sig paa nogen egentlig ved Lovene hjemlet Ret. Man har ellers troverdige Beretninger, baade om at Huusbonden i levende Live har bortgivet sin Hustru til en anden Mand, der har elsket hende [2]), og om at Huusbonden kort før sin Død har bestemt sin efterlevende Kone for En eller Anden, som enten var hans særdeles Ven og havde gjort ham store Tjenester, eller for hvem han nærede høi Agtelse [3]); men i disse Tilfælde finder man, at Gaven enten støttede sig paa en af Giveren forhen bemerket Kjærlighed mellem de tvende angjældende Personer, altsaa havde Konens Samtykke — eller, at Gaven kun blev gjort med den Forudsætning, at hverken Konen selv eller hendes Frænder havde noget imod den nye Forbindelse, og saaledes egentlig blot kunde betragtes som en Anbefaling [4]). At Fæstekone paa saadan Maade er bleven bortskjenket af sin Fæstemand, finder man ogsaa omtalt [5]), uden at denne Bortskjenkning kan antages at have gjort noget Indgreb i Fæstekonens eller hendes Frænders Ret. Alt, hvad man følgelig af det Ovenanførte med nogenlunde Sikkerhed kan slutte, er, at Huusbonden i Hedenskabets Tid har havt Ret til at bortbytte, bortgive eller bortteftamentere sin Hustru, naar hun selv dertil gav sit Samtykke. Af en ganske anden Beskaffenhed var den tvungne Afstaaelse af Koner, som i Hedenskabet ei sjælden fandt Sted, naar nemlig den ene udfordrede den anden til Holmgang og satte hans Kone som Seierens Priis. Mangen, der ei følte sig istand til at bestaa en Holmgang

[1]) 1, 21. [2]) Floamanna S. 17. [3]) Fridth. S. 14; Egils S. 9.
[4]) Egils S. anf. St. [5]) Bjørn Hitd. S. 9.

mod en mere vaabenøvet Kjæmpe, overgav sin Hustru uden Strid; og det Samme nødtes ofte Fædre og Brødre til at gjøre med sine Døttre eller Søstre. Hvad der saaledes ved Holmgang var erhvervet, ansaaes udentvivl for lovlig erhvervet, som noget, paa hvilket senere ingen Paastand kunde gjøres uden ved ny Udæskning til Holmgang[1]). Denne raae, al egteskabelig Ro forstyrrende Skik afskaffedes strax ved Christendommens Indførelse, ligesom det og var naturligt, at fra den Tid al Slags Afhændelse af Koner efterhaanden maatte bortfalde som aabenbart stridende mod den nye Religions Aand.

Mandens Herredømme over Konen yttrede sig endelig ogsaa deri, at hun ei, uden hans Tilladelse, i længere Tid maatte forlade deres Huus, ikke engang om det gjaldt et Besøg til hendes nærmeste Slægtninger[2]).

Hustruen paa sin Side kunde fordre af sin Mand anstændig Underholdning, — at han ikke alene skaffede hende, hvad hun behøvede til at føre Huusholdningen, men ogsaa forsynede hende med Klæder og Smykker, saa at hun kunde vise sig paa en standsmæssig Maade baade hjemme i sit Huus og paa fremmede Steder, ved Sammenkomster og i Gjestebud. Hvad det sidste angaar, da finder man, at dette undertiden ved Fæstemaalet udtrykkelig er blevet betinget, i det Tilfælde at en mindre rig Pige blev for Pengenes Skyld giftet med en formuende, men for hende iøvrigt kun lidet passende Mand (gefin til fjár)[3]). Huusbonden var desuden skyldig at beskytte sin Hustru og paasee hendes Hæder og Ret i alle Henseender. Skede der hende noget til Fornærmelse, da var han pligtig at hevne eller paatale dette, som om det var øvet mod ham selv; han skulde tage Bøder paa hendes Vegne lige med dem, han skulde tage for sig selv, hvis han var den Forurettede. „Hver Mand eier saadan Ret paa sin Kone som paa sig selv," heder det i de gamle Love. Men han skulde ogsaa, hvis hun forsaa sig mod en Anden, erlægge Bøder for hendes Gjerning[4]). For Utroskab fra Mandens Side, hvis denne ikke ledede til aabenbar Mishandling af

[1]) Njaals S. 8 jvfr. med 24. [2]) Njaals S. 7; Herds S. 8; Droplaugarsona S. 10; Svarfd. S. 18. [3]) Lard. S. 34; Droplaugars. S. 23. 24. [4]) Ældre Gulath. Lov 52; Ældre Frth. Lov X, 37; Nyere Landslov V, 3; Gisle Surssøns S. 72; Njaals S. 35. 36–44. 49.

Konen eller til, at han ganske forlod hende, havde Hustruen neppe ifølge den hedenske Tids Lovgivning Ret til at fordre nogen Opreisning. Den ældre Frostathingslov[1]) har vistnok den Bestemmelse, at gift Mand, naar han begaar Leiermaal i eller udenfor sit Huus, skal bøde til sin Hustru tre Mark for hver Gang. Men til saadan Ret for Hustruen findes intet Spor i de andre gamle norske Love; den hidrører udentvivl fra de christelige Tider, da Geistligheden stræbte efter at faa de fra Fortiden overleverede Lovbestemmelser om de egteskabelige Forholde forandrede til Hustruens Fordeel. De geistlige Love fra Slutningen af 13de Aarhundrede vilde endog give Egtefællerne i denne Henseende lige Ret[2]); men den borgerlige Lovgivning ligesom og den almindelige Anskuelse og Vedtægt vedbleve i dette Stykke at hælde til Huusbondens Side.

Med Hensyn til Børnene var det baade i Hedenskabets og Christendommens Tider Manden alene, der kunde siges at have Rettigheder. Paa ham beroede det udelukkende, hvorvidt Barnet skulde opfødes eller udsættes, saalænge som Børneudsættelsen fandt Sted, og han raadede for Døttrenes Bortgiftning. Havde Konen nogen Stemme i disse Anliggender, saa var dette noget, som Manden af sin Godhed indrømmede, ikke noget, som hun med Rette kunde fordre.

Hvad Bestyrelsen af Eiendom angik, da vare udentvivl til alle Tider Mandens og Konens Rettigheder afhængige af Overeenskomsten ved Fæstemaalet. Forsaavidt som ingen særegne Betingelser ved denne Leilighed vare gjorte, raadede Manden uindskrænket baade for sit og Konens Gods, saalænge begge vare i Live og Egteskabet stod ved Magt; dog maatte han ikke uden hendes Samtykke føre hendes Gods ud af Landet[3]). Konen maatte ikke paa egen Haand raade for større Kjøb end til en vis i Loven bestemt og efter Mandens Stand afpasset Verdi; i modsat Fald stod det Manden frit for at rygge Handelen[4]). I Tilfælde af Egteskabets Ophævelse, enten ved den ene af Egtefællernes Død, eller ved Skilsmisse, der ei foranledigedes ved nogen Brøde fra Konens Side, deeltes Godset. Var det ved Egteskabets Indgaaelse fra

[1]) XI, 13. [2]) Jons Christenret 44. [3]) Ældre Gulath.-Lov 52; Ældre Frostath. Lov XI, 5; Nyere Landslov V, 3. [4]) Ældre Gulath. Lov 56; Ældre Frostath. Lov XI, 22; Nyere Landslov VIII, 21.

fra begge Sider vurderet, deeltes det i Forhold til, hvad hver af Egtefællerne havde bragt ind i Boet, og hvis det fælles Gods var ved Benyttelsen blevet forøget, faldt paa Mandens Part de to Trediedele af Forøgelsen, paa Konens den ene Trediedeel [1]); var der indgaaet nogen Fællesskabsovereenskomst mellem Egtefællerne, da maatte denne iagttages; var Egtefællernes Gods ikke vurderet, da tog Konen en Trediedeel af Boet foruden sine Klæder [2]), hvilket ogsaa var Tilfælde, hvis fattige Folk havde giftet sig sammen og siden under sit Egteskab lagt sig Noget til Bedste [3]). Alt dette gjaldt, som det synes, ligesaavel naar Konen ved Indtrædelsen i Egteskabet selv havde Formue — naar hun var en bemidlet Enke, eller allerede som Pige havde modtaget Arv —, som naar hun blot havde bragt sin Hjemmegift i Boet; dog fandt udentvivl Undtagelse Sted i det Tilfælde, at Konen eiede Odelsjord. Naar Egteskabet hævedes ved Dødsfald, beholdt altid den Efterlevende Tilgiften [4]).

Med Hensyn til Husets Bestyrelse, da paalaa Manden Omsorgen for alt det Udvendige (ráð utan stokks). Han skulde bestyre Jordbruget, besørge alle Handelsanliggender, Indkjøb og Salg, have Tilsyn med Gaardens mandlige Tyende, hvad enten dette var Træle (þrælar) eller Tjenestekarle og Arbeidsmænd (vinnumenn, verkmenn), fordele Gaardsarbeidet mellem dem og paasee, at det blev rigtig udført, sørge for Bygningernes Vedligeholdelse og andet deslige. Konen derimod paalaa Tilsynet med alt det Indvendige i Huset (ráð innan stokks). Hun skulde føre den egentlige Huusholdning, have Fødemidlerne under sin Varetægt, besørge deres Tillavning og Uddeling. Derfor hed det, at hun havde Buurnøglerne (búrlyklar) eller Nøglerne til Husets Forraadskammere, og disse Nøgler, baarne ved Siden, vare et Tegn paa den huusmoderlige Verdighed, hvilket stundom synes at være hende overdraget paa Bryllupsdagen [5]). Hun skulde videre have Opsyn med Gaardens kvindelige Tyende, Tjenestekvinder (griðkonur) og Trælkvinder (ambáttir), og paasee, at de kvindelige Arbeider i Huset, som Vævning, Uldarbeide og andet deslige, blev rigtig udført, samt at Mændenes Opvartning, hvilken paalaa Husets Kvinder, ordentlig besørgedes.

[1]) Nyere Landslov V, 3. [2]) Ældre Frostath. Lov XI, 6. [3]) Sammesteds 8. [4]) Ældre Frostath. Lov IX, 19. [5]) Thrymskv. 16. 19.

Ved Antagelsen af Tjenestefolk synes Hustruen oftest at have havt en vigtig Stemme, ligesom hun og kunde belønne eller straffe dem. Dog lader det, som om Retten til at aflive Træle eller give dem Frihed i Regelen har beroet hos Huusbonden alene. — Det gik imidlertid her som andensteds, at det ei manglede paa aandrige, modige og herskesyge Koner, der ikke vare tilfredse med de Rettigheder, som Lov og gammel Vedtægt hjemlede dem, men gik ind paa Mandens Enemerker og tilvendte sig et afgjørende Herredømme over ham. De Mænd, der saaledes lode sig styre af sine Koner (hafa ofkvæni eller kvánríki), maatte ofte høre ilde derfor og bleve, hvis deres Svaghed i saa Henseende gik meget vidt, betragtede med Foragt.

Egteskabsskilsmisse (skilnaðr) var udentvivl i Hedenskabets Tid meget hyppig blandt Nordmændene. Vare begge Egtefællerne enige i at adskilles, synes Loven ingen Vanskeligheder at have lagt i Veien for Skilsmissen. Konen flyttede da bort med det Gods, som hun havde bragt ind i Boet, eller med saameget mere, som Manden vilde unde hende, eller de i Forveien vare blevne forligte om, uden at nogen videre Formaliteter synes at være blevne iagttagne. Var det blot Manden, som ønskede Skilsmissen, da var der heller Intet, som hindrede ham i at sætte den i Verk, endog om han slet ingen lovlig Grund dertil havde, naar han kun udredede til Konen hendes Hjemmegift med Tilgift[1]). Imidlertid ansaaes udentvivl altid en saadan Skilsmisse for en Beskjæmmelse, tilføiet Konen og hendes Frænder, der ofte drog Uvenskab og Hevn efter sig. For Konen var det derimod vanskeligere at faa Egteskabet hævet, naar hun ingen lovlig Grund havde til Skilsmisse; thi Manden havde, naar hun saaledes forlod ham, ikke alene Ret til at forholde hende baade hendes Hjemmegift og Tilgift[2]) — endog i det Tilfælde, at hun forlod ham i en god Hensigt, nemlig fordi hun ei følte sig selv istand til at opfylde en Huusmoders Pligter, hvilket Forlangende af Skilsmisse fra Konens Side benævntes at beiðast or búi d. e. bede sig ud af Huusholdningen[3]); men han kunde endogsaa tvinge hende til at vende tilbage i hans Huus[4]).

Hvad man i Hedenskabets Tider har anseet for lovlige Grunde

[1]) Ældre Gulath. Lov 54. [2]) Ældre Frth. Lov XI, 14. [3]) Vaapnfirdinga S. 11 ff. [4]) Floam. S. 30.

til Skilsmisse for den ene eller den anden af Egtefællerne, er det vanskeligt at sige med Bestemthed; thi de gamle norske og islandske Love, som ere os levnede, have alle i dette Stykke mödtaget Tillempning efter Christendommens Fordringer, og i Sagaernes Beretninger er det som oftest umuligt, hvad dette angaar, at skjelne mellem det strengt Lovlige, det Billige og det blot Vilkaarlige.

Fuldkommen lovlig Grund til Skilsmisse ansaaes Manden at have, naar Konen gjorde sig skyldig i Utroskab[1]), og naar hun efterstræbte hans Liv[2]). At Manden i første Tilfælde har havt Ret til at beholde baade Hjemmegift og Tilgift, er vist[3]); at han ogsaa har havt denne Ret i det andet, er høist rimeligt. Forøvrigt finder man Exempler paa, at Mænd have forskudt sine Koner, fordi disse have ført altfor ødsel Huusholdning[4]), eller brugt uanstændig Mund mod sin Huusbonde i Forsamlinger[5]), eller ikke have kunnet forliges med sine Mænd[6]); men hvorvidt disse Grunde til Skilsmisse have været fuldkommen lovlige, og hvorvidt de for Konens Vedkommende have medført Tab af hendes Medgift eller Tilgift, lader sig ikke afgjøre. At al Slags Ulydighed fra Konens Side mod Mandens Befalinger i hine Tider har været anseet for at give denne sidste idetmindste en billig Grund til Skilsmisse, er rimeligt, ligesom ogsaa at det Samme har fundet Sted, naar Konen formedelst naturlige Mangler — f. Ex. Sygelighed, Alderdom — ei var istand til at opfylde en Hustrus Pligter, eller hun endelig var ufrugtbar. Men naar Egteskabet af saadanne mindre vigtige eller af Konen ikke selvvoldte Aarsager oplöstes, da er der Sandsynlighed for, at Manden oftest ved Skilsmissen har ladet hende beholde idetmindste hendes Hjemmegift, især hvis Egteskabet var barnløst.

Lovlig Grund til Skilsmisse for Konens Vedkommende var det, naar Manden mishandlede hende med Hug og Slag[7]); naar han i længere Tid ei vilde søge Seng med hende[8]), eller formedelst naturlig Feil ei kunde have egteskabelig Omgang med hende[9]); og endelig,

[1]) Ældre Frth. Lov XI, 14; Nyere Landsl. V, 5. [2]) Snorre Ol. Tr. S. 78; Halfs S. 8. [3]) Ældre Frth. Lov anf. St. [4]) Landn. II, 6 n. 8 S. 81. [5]) Njaals S. 34. [6]) Viga-Glums S. 16. [7]) Ældre Gulath. Lov 54; Eyrb. S. 14. [8]) Graagaas Festaþ. 16 (Finsens Udg. 158. II S. 55); Gisle Surss. S. 16. [9]) Njaals S. 7.

som det synes, naar Egtefællerne vare af forskjellig Religion [1]). I de tvende førstnævnte Tilfælde er det sikkert, at Konen kunde gjøre Fordring paa Hjemmegift og Tilgift. Man finder ellers, at enkelte Koner have anseet tvungent Egteskab for gyldig Grund til at forlade sin Mand [2]), samt at Koner have truet sine Mænd med Skilsmisse, ja virkelig udført Truselen, paa Grund af at Manden viiste sig som Usling, især naar det gjaldt om at hjælpe Konens Venner eller Frænder, eller naar han havde begaaet en eller anden Handling, som i høi Grad mishagede hende [3]); men saadanne Grunde kunde neppe gjøres gjældende uden netop i det Tilfælde, at Manden enten af Eftergivenhed eller Frygt lod al Paatale af Konens Opførsel fare, og det synes ikke, som om hun paa saadanne Grunde alene har kunnet fordre sit Gods udleveret.

Endelig maa nævnes en Grund til Skilsmisse, som man maa antage i Hedenskabet har været lovlig for hvilkensomhelst af Egtefællerne; det var nemlig, naar den ene af disse bar Klæder, som ikkun passede sig eller vare brugelige for det andet Kjøn — naar Manden bar en Skjorte, der var saa udringet i Brystet, at Brystvorterne blottedes, eller Konen gik med Buxer, i hvilke der var heelt Bagstykke [4]). Den troverdige Laxdøla Saga, der omtaler denne Lov, giver ogsaa Exempel paa, hvorledes den listigen benyttedes af den Part, der ønskede Skilsmissen — hvorledes en Kone selv syede sin Mand en Skjorte som den ovenfor beskrevne, og hvorledes hun, da han var eenfoldig nok til at bære den, paa Grund heraf erklærede sig skilt fra ham.

Forøvrigt kunde Skilsmissen fra Mandens Side iverksættes enten blot derved, at han forlod sin Kone eller sendte hende fra sig (láta konu eina eller, hvis han sneg sig bort fra hende paa en skammelig Maade, hlaupast brott frá konu), eller ogsaa ved en formelig Forkyndelse af Egteskabets Ophævelse (segja skilit við konu), hvilken Forkyndelse da maatte skee i Vidners Paahør og med Tilføielse af Skilsmissens Grund. Ikkun det sidste Slags Skilsmisse var, som det synes, fuldkommen lovlig, og med Jagttagelse af saadan Form paabydes den i den ældre Gulathingslov [5]). Naar Konen var den,

[1]) Flatøbogen I, 292. [2]) Kormaks S. 15. [3]) Thord Hredes S. 46; Njaals S. 151; Laxd. S. 48; Droplaugarf. S. 22; Viga-Glums S. 21. [4]) Laxd. S. 34 og 35. [5]) 54.

som forlangte Skilsmissen, da maatte hun, som det lader, iagttage endnu flere Formaliteter. Hun skulde nemlig trende Gange paa tre forskjellige Steder i Vidners Paahør forkynde Skilsmissen tilligemed den lovlige Grund til samme — først foran Sengen, dernæst foran Hovedindgangen (karldyr) paa Huset og endelig til Thinge. Saaledes seer man, at Skikken har været paa Island[1]), og at den did er overført fra Norge, har man al Grund til at tro. Det maa endelig bemerkes, at Egteskabsskilsmisse i den hedenske Tid ikke lagde noget Baand hverken paa den ene eller den anden af Egtefællerne med Hensyn til Indgaaelsen af et nyt Giftermaal[2]).

Den Vilkaarlighed, som blandt Nordmændene i Hedenskabets Tid fandt Sted med Hensyn til Egteskabsskilsmissen, søgte den christne Kirkes Forstandere efterhaanden at indskrænke, som noget, der stred mod Christendommens Aand. Idet de ifølge den katholske Kirkes Love fremstillede Egteskabet som et Sacrament, til hvis fuldkomne Lovlighed Kirkens Velsignelse udfordredes, gjorde de ogsaa dets Ophævelse til en af Kirken afhængig Sag. Allerede i det 12te Aarhundrede synes Skilsmissesager almindelig at være blevne lagte under Biskoppernes Dom, saaledes at disse havde at paakjende, hvorvidt der til Skilsmissen fandtes gyldige Grunde eller ikke[3]). De gamle Love og Sedvaner med Hensyn hertil kom saaledes lidt efter lidt ud af Kraft, og Geistligheden gjorde efterhaanden den Regel gjældende, at Egteskabet ikkun paa Grund af beviislig Utroskab fra en af Egtefællernes Side eller paa Grund af senere opdaget Slægtskab mellem dem i forbudne Led lovligen kunde opløses efter vedkommende Biskops Dom, og i første Tilfælde var det da enhver af Parterne forbudt at gifte sig paany uden Biskoppens særdeles Tilladelse[4]).

3.

Boliger.

De gamle Nordmænd synes i Indretningen af sine Boliger gjennem et meget langt Tidsrum at have holdt sig ved een og samme Skik.

[1]) Njaals S. 7. [2]) Lard. S. 35 o. m. a. St. [3]) Graagaas Festaþ. 14 (Finsens Udg. 149. II S. 39). [4]) Erkeb. Jons Chrr. 44. 47. Om Egteskabet hos

Hvorledes denne har været i Hedenskabets sidste Tider, sees ret vel af de mange indbyrdes godt samstemmende Beskrivelser, som Sagaerne i saa Henseende meddele. At den dengang allerede har bestaaet saaledes gjennem mange Aarhundreder, giver baade Sagaernes Vidnesbyrd og selve Indretningens Eiendommelighed, der dog er forbunden med en vis Grad af Uddannelse, fuldkommen Ret til at antage; ligesom man paa den anden Side finder, at den ogsaa har vedligeholdt sig langt ind i den christelige Tid. Først under Kong Olaf Kyrres Regjering i den senere Halvdeel af det 11te Aarhundrede indførtes paa Kongens Gaarde nogle Forandringer, der rimeligviis ei bleve ganske uden Efterligning. Imidlertid finder man, at endog Høvdinger — altsaa uden tvivl meget mere de lavere Klasser af Folket — endnu langt ude i det 13de Aarhundrede have holdt ved den gamle eiendommelige Indretning, der, saavidt skjønnes, har været omtrent den samme baade for Høie og Lave, kun efter en forskjellig Maalestok af Størrelse, Bekvemmelighed og Pragt.

Man maa ikke forestille sig de gamle Nordmænds Boliger (hýbýli) som vore, indbefattende under samme Tag en Mængde større og mindre Værelser, samt som oftest flere Stokverk høie; dette var ikke Tilfælde. Almindelig udgjorde hvert Værelse (herbergi) et Huus for sig, der i det Høieste kunde være forsynet med nogle smaa Aflukker eller Sidegange og et Loft. En større Gaard (bœr) bestod altsaa af en betydelig Samling af saadanne tæt sammen liggende Bygninger eller Huse (hús), hvilke dog som oftest ei engang synes at have været forbundne med hinanden ved lukkede Gange. Disse Bygninger vare i Norge udentvivl altid opførte af Træ; paa det skovløse Island, der maatte hente alt sit Bygningstømmer fra Norge, har det rimeligviis kun været de nogenledes velstaaende Indvaanere, der have kunnet vedligeholde den norske Skik med Tømmerbygninger, medens de Fattigere, ligesom nu der paa Øen er almindeligt, have ladet sig nøie med Boliger, opførte af Steen, sammenstampet Jord og Torv. Murede Steenbygninger omtales ikke i

Nordmændene i Oldtiden handler udførlig Skule Thorlacius i Afhandlingen Borealium veterum matrimonia cum Romanorum institutis collata (Specimen IV i hans Antiquitatum Borealium observationes miscellaneæ). Den lærde Forfatter har her paa det omhyggeligste benyttet baade trykte og utrykte Sagaer, men derimod saagodtsom intet Hensyn taget til de gamle Love.

Sagaerne som brugelige hverken paa det ene eller det andet Sted. Bygningsmaaden af Væggene (veggir) synes at have været den endnu i Norge almindelige og i sig selv mest hensigtsmæssige, af Laftverk, med ovenpaa hinanden lagte, i Enderne eller Hjørnerne (nafar, Enkelttal nöf) sammenfældede Tømmerstokke[1]). De paa denne Maade opførte Vægge beklædtes undertiden udvendig med en Paneling af Planker, kaldet skjaldþili d. e. Skjoldbeklædning[2]), og bleve almindelig tjærede for bedre at kunne holde sig mod Veirets Indvirkning[3]). Væggene dannede oftest en langagtig Fiirkant. Fra de to Langvægge (langveggir), der sjælden — som det synes — vare meget høie, hævede Taget (ræfr) sig, hvilende, ligesom endnu er brugeligt, paa Spærrer eller skraaliggende, øverst parviis sammenløbende Bjælker, hvilke med sin nedre Ende igjen støttede sig paa Bjælker, der indvendig gik tvert over Huset fra den ene Langvæg til den anden; disse sidste kaldtes Tvertræer d. e. Tverbjælker (þvertré)[4]) og tjente til at give det Hele mere Sammenhold og Fasthed. Taget selv var som det øvrige af Træ og almindelig udvendig klædt med Næver (næfrum þakit)[5]) og derovenpaa ved de bedre Huse med Bord (súðþakit) eller med Træspaaner d. e. tynde Træplader, liggende over hinanden som Skjæl paa en Fisk (spónþakit), hvilken Beklædning da, ligesom Væggebeklædningen, var tjæret[6]); ved de ringere Huse udentvivl almindelig med Torv. Dets øverste skarpe Rand, hvor Skraabjælkerne mødtes, kaldtes mœnir d. e. Møne. Den øverste Bjælke i hver af Sidevæggene kaldtes Brynaas (brúnáss)[7]). Taget gik paa de lange Sider noget ud over Væggene, og dette Fremspring kaldtes ups (Tagskjeg). De tvende kortere Vægge naaede i en Spids lige op til Mønen og kaldtes Gavlvægge (gaflveggr, gaflhlað)[8]).

Saaledes var den almindelige Bygningsmaade paa Husene, naturligviis med de Afændringer, som de enkelte Huses særegne Bestemmelse gjorde nødvendige. Thi med Hensyn hertil blev ikke alene selve Bygningsarbeidet meer eller mindre ombyggeligen udført, men ogsaa Størrelsen, Udbygningerne og fremfor alt den indre Indretning afpasset. For at erholde et nogenlunde klart Begreb om disse Forskjellig-

[1]) Egils S. 22. [2]) Egils S. anf. St. [3]) Olaf Tryggvesſ. S. i Fornm. S. 145 I S. 291. [4]) Njaals S. 130; Herrauds og Boses S. 12; Hørds S. 30. [5]) Egils S. 22; Haavam. 59. [6]) Rauðúlfs þáttr i Fornm. S. V S. 331. [7]) Njaals S. 78, 131. [8]) Njaals S. 128, 131.

heder bliver det altsaa nødvendigt at betragte særskilt de enkelte Bygninger, der almindelig fandtes paa en velbebygget Gaard.

Blandt disse indtog Hallen (höll), Skaalen (skáli) eller Stuen (stofa) den fornemste Plads. De tre Benævnelser bruges hyppig i Flæng; de synes ogsaa oprindelig at have betegnet det Samme. Gjorde man i senere Tider Forskjel paa dem, da var det neppe nogen anden, end den, at Benævnelsen Hal toges i en større og fornemmere Betydning, idet den kun anvendtes, naar Talen var om Hovedbygningen paa Kongens eller andre Storhøvdingers Gaarde, medens Benævnelsen Skaale ogsaa brugtes om Hovedbygningen paa simplere Bondegaarde, hvor den gammeldags Indretning længere vedligeholdt sig i sin Reenhed, og endelig Benævnelsen Stue fortrinsviis anvendtes enten paa mindre Bibygninger eller paa en til mere Bekvemmelighed indrettet Afdeling af en større Bygning. Navnet Sal (salr), som undertiden forekommer, især i de gamle Digte, synes i ældste Tider at have betegnet aldeles det samme som Hal eller Skaale [1]).

I efterfølgende Beskrivelse bruges Benævnelsen Skaale som den i Sagaerne hyppigst forekommende og som den, der udentvivl har været den almindeligste og egentligste for det Slags Bygninger, om hvilke for det første nærmest bliver Tale.

Skaalen var opført i en langagtig Fiirkant, som det synes oftest i Retningen fra Øst mod Vest, med Hovedindgang i den ene (den østre?) Gavl. Foran Hovedindgangen (karldyr) var et Slags Forstue, der benævnes forskjellig, snart forstofa, Forstue [2]), snart anddyri [3]), snart framhús [4]), snart forskáli [5]). Denne Forstue synes at have været aaben fortil og saa bred, at flere Personer kunde staa jævnsides i den [6]). Indgangen til selve Skaalen var forsynet med Dør (hurð), der almindelig var indrettet til at lukkes indenfra enten med en Slaa af Jærn (járnslá, en Jærnstang, der skjødes for den) eller med en Træbom (slagbrandr). I Skaalen var intet andet Loft end Huustaget; over Tverbjælkerne saa man lige op til Mønen. Naar Loft omtales i Skaalen [7]), da forstaaes udentvivl derved ikkun en Planketæk-

[1]) Vølundarkv. 7. 15. 28 og i flere af Eddakvadene. [2]) Snorre Ol. Hell. S. 124. [3]) Njaals S. 92. [4]) þáttr af Gunn. þidr. b. bag ved Lard. S. 376. [5]) Sturl. S. IX, 5. [6]) Njaals S. 92. [7]) Njaals S. 78.

ning ovenpaa Tverbjælkerne i dens indre Deel, til hvilken Forhøining en Stige fra Gulvet gav Adgang. Gulvet dannedes af faststampet Jord og blev til Stads strøet med Halm, Siv eller Straa [1]). Midt efter Gulvet paa Langs var en Steenlægning, kaldet arinn d. e. Arne eller eldstó d. e. Ildsted, paa hvilken der brændte Ilde [2]); thi først mod Slutningen af 11te Aarhundrede begyndte man at bruge murede Ovne og Skorstene. Røgen, der bølgede i Skaalens øvre Deel og overdrog Tverbjælkerne med Sod [3]), havde Udgang gjennem en Aabning paa Taget, der almindelig kaldtes Ljore (ljóri), undertiden ogsaa reykberi [4]).

Skaalen fik om Dagen sin Oplysning deels gjennem Ljoren, deels gjennem Glugger (gluggar Enkeltt. gluggr), anbragte paa Tagets nedre Deel, langs Brynaaserne [5]). Lukkelsen for Gluggerne benævntes speld [6]) eller almindeligere skjár [7]), og bestod udentvivl oftest af den tynde Hinde, der omgiver Kalven, naar den fødes (nu for Tiden paa Island kaldet líknarbelgr og anvendt til samme Brug), udspændt over en efter Gluggens Form afpasset Træramme (skjágrind). Denne Lukkelse, om den end var fore, lod dog nogen Lysning falde ned i Skaalen. Ljoren kunde ligeledes lukkes eller aabnes efter Behag, enten ved en simpel Trælem [8]) eller ved en Skjaa, lig den, som brugtes for Gluggerne [9]). Den aabnedes og lukkedes udentvivl paa samme Maade, som endnu er brugelig i Røgstuerne, nemlig ved Hjælp af en egen simpel Mekanisme, bestaaende i tvende sammenheftede Stænger. Glasvinduer vare udentvivl i Hedendommen en stor Sjeldenhed, der ei anvendtes uden i det Høieste paa Templer (hof), og det led vistnok meget langt hen i den christelige Tid, før man begyndte at bruge dem paa Vaaningshuse. At det med den ovenbeskrevne Indretning maatte være temmelig dunkelt i Skaalen, følger af sig selv. Langs med hver af Skaalens Sidevægge stod en Bænk, kaldet Langbænk (langbekkr). Den Langbænk, som stod ved den nordlige Væg, hvor altsaa de Siddende vendte sig mod Syd eller, efter de Gamles Udtryk, mod Solen, var egentlig bestemt for Husets Folk og kaldtes den høiere Bænk (æðri bekkr). Midt paa den var Huusbondens

[1]) Snorre Ol. Hell. S. 30; Gisle Surss. S. 27. [2]) Vatsd. S. 26; Snorre Yngl. S. 34. [3]) sótkr áss Snorre Yngl. S. 34. [4]) Vatsd. S. 3. [5]) Njaals S. 78. [6]) Njaals S. anf. St. [7]) Sturl. S. III, 25. [8]) Sn. Har. Haardr. S. 45. [9]) Fridth. S. 7; Fostbr. S. 38.

Høisæde (hásæti, öndvegi), foran hvilket de tvende, i Hedenskabet hellige, Høisædesstolper (öndvegissúlur), vare anbragte. Den modsvarende Langbænk, paa hvilken ankomne Fremmede almindelig anviistes Plads, kaldtes den ringere Bænk (úœðri bekkr); midt paa den var der ligeledes et Høisæde. En tredie Bænk gik langs med den Gavlvæg, der var ligeover for Hovedindgangen; denne Bænk kaldtes Tverpallen (þverpallr) og indtoges oftest af Husets Kvinder. Undertiden havde Skaalen Dør i begge Ender[1]), og da synes Tverpallen at have manglet. Foran Bænkene vare Fodskamler (fótpallr, stokkr, skör, fótaskör), og paa Bænkene selv blev der til Stads lagt Hynder (hœginði). Mellem enhver af Bænkene og den midterste steenlagte Deel af Gulvet maatte være Plads nok baade til at sætte Borde foran Bænkene, naar der skulde spises, og for de Opvartende til at kunne bevæge sig mellem Bordene og Ildene langs ad Gulvet[2]). Skaalens Vægge vare almindelig indvendig panelede, og Panelingen (þili) ligesom ogsaa det indre af Taget var undertiden ziret med Udskjæringer og Malning, forestillende mythiske eller historiske Begivenheder eller og Gjenstande af Naturen[3]). Det var ogsaa Skik at hænge Vaaben, især Skjolde, paa Væggene til Prydelse[4]); i mægtige Høvdingers Stue hang sedvanlig enhver Huuskarls Rustning paa Væggen over hans Sæde[5]). Ellers blev ved høitidelige Leiligheder Skaalens Vægge tjældede (tjaldaðir) d. e. behængte med Tapeter (tjöld Enkeltt. tjald eller reflar Enkeltt. refill)[6]), hvilke rimeligviis oftest have bestaaet i hjemmevævede med brogede Figurer indvirkede eller udsyede Uldtepper, undertiden vel ogsaa været forfærdigede af udenlandske kostbare Tøier. Hyppig var Skaalen udvendig omgivet af en lukket Gang (skot), med hvilken den stod i Forbindelse ved mindre Døre anbragte bag ved Bænkene[7]). Skotet har da enten ført til Forstuen, eller ogsaa havt sine egne Udgange.

Var Skaalen indrettet til dagligt Opholdssted for Husets Folk baade Sommer og Vinter, da benævntes den almindelig Ildskaale

[1]) Orkney. Saga S. 14. [2]) Egils S. 55. [3]) Laxd. S. 29; Rauðúlfsþ. i Fornm. S. V S. 340. [4]) Sturl. S. V, 3. [5]) Þáttr Eindriða ok Erlings i Fornm. S. V S. 307. [6]) Snorre Ol. Hell. S. 30; Gisle Surss. S. 27. [7]) Egils S. 61; Olaf Tryggvesøns S. i Fornm. S. 145; Vatsd. S. 44.

(eldaskáli), fordi der da jævnligen brændte Ilde paa Gulvet, ved hvilke Husets Folk sad med sit Arbeide, og ved hvilke tillige Maden blev tilberedet. I dette Tilfælde var ogsaa Skaalen forsynet med Senge (rekkjur, hvílur). Disse synes almindelig at have været indrettede langs Væggene bag ved Bænkene, saaledes at Enhver havde sin Seng bag sit Sæde. To eller flere have da rimeligviis oftest havt Seng tilfælles. Disse Senge have udentvivl været dækkede af Tapeterne, naar Skaalen var tjældet. Ved den indre Gavlvæg, bag Tverpallen, var desuden almindelig indrettet lukkede Senge, eller rigtigere talt eet eller flere afpanelede smaa Sengkammere. Saadant et Sengkammer kaldtes lokhvíla eller lokrekkja og havde en Dør til at skyde for og fra, forsynet med indvendig Lukkelse (lokur Enkeltt. loka). I samme Aflukke var ofte flere Senge, og Rummet var saa stort, at man kunde klæde sig af og paa derinde[1]). Fra Lokhvilerne gik undertiden Døre ud til Skotet eller den omkring Skaalen løbende lukkede Gang[2]), ligesom der mellem Lokhvilerne indbyrdes stundom var Glugger[3]). Sengene vare ellers ofte forsynede med kostbare Dækkener (kult) og med Omhæng (ársalr, rekkjurefill, sparlak, fortjald)[4]). Dyner (dýnur Enkeltt. dýna)[5]), stoppede med Duun (dúnklæði) og overtrukne med Bolster (bólstr)[6]), og Lagener (blæjur Enkeltt. blæja, eller bækr), undertiden af udenlandsk Lærred[7]), manglede ikke. Stundom synes ogsaa Sengen, for at den, der laa i den, kunde have bedre Ly, at have været omspændt med lodne Dyrehuder f. Ex. med Ræveskind[8]). I Sengene langs Sidevæggene laa Husets Mandfolk; i Sengene bag Tverpallen Husets Kvinder, hvilket Sagaerne betegne ved det Udtryk: „Mændene hvilede i Langbænken, Kvinderne i Tverpallen"[9]). I Lokhvilerne laa almindelig Huusbonden og hans Kone samt fornemme Gjester. Undertiden fandtes ogsaa Senge paa det Loft, som var anbragt paa Tvertræerne i Skaalens inderste Deel, altsaa ovenover Lokhvilerne[10]), hvilket Loft udentvivl i Almindelighed har været aabent

[1]) Eyrb. S. 52; Ol. Tryggvess. S. i Fornm. S. 175, II S. 84; Vatsd. S. 44; Egils S. 81. [2]) Vatsd. S. anf. St. [3]) Sturl. S. IX, 3. [4]) Eyrb. S. 50; Viglunds S. 19; Baard Snæfellsaas S. 7. [5]) Sturl. S. V, 3. [6]) Gudrunarkv. I, 15. [7]) Eyrb. S. 50. [8]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 46, VI S. 251. [9]) Sturl. S. III, 14 jvfr. V, 3 og Egils S. 75. [10]) Njaals S. 78.

ud imod Skaalen Naar Skaalen saaledes var indrettet til dagligt Ophold, var der ogsaa ofte for Bekvemmeligheds Skyld anbragt et Aflukke paa hver Side af den for deri at gjemme Fødemidler f. Ex. Meel og Tørfisk. Saadant Aflukke kaldtes Kleve (klefi) og stod ved en Dør i Forbindelse med selve Skaalen[1]).

Der kan neppe være nogen Tvivl om, at fornemmere og rigere Folk, især i Norge, hvor der var Overflod paa Huustømmer, have havt særegne Skaaler bestemte til Gjestebud (veitsluskáli, veitsluhöll), hvilke Skaaler da ikke have været forsynede med Senge, som Tilfældet var med Ildskaalen, i hvilken Husets Folk daglig opholdt sig. At Skaalen iøvrigt som oftest har været meget rummelig, kan deels sluttes deraf, at stor Plads behøvedes for at modtage saa mange Gjester, som hyppig indfandt sig ved de gamle Nordmænds Gjestebud; deels ogsaa af de Beskrivelser, der gives over enkelte af dem. En Ildskaale paa Island siges at have været 100 Alen lang (tíræðr at lengð) og 10 Favne bred[2]); og en anden sammesteds, bygget af Tømmer fra Norge, beskrives som 35 Favne lang, 14 Alen høi og 14 Alen bred[3]). Havde man paa Island, hvor man med saa stor Besværlighed maatte søge Tømmeret fra Udlandet, Skaaler af saadan Størrelse, da maa man meget mere antage, at dette har fundet Sted i det tømmerrige Norge.

Som Særegenhed ved enkelte Skaalers Indretning maa bemerkes, at det i Volsungasaga heder om Oldtidskongen Volsungs Hal, at den var saaledes bygget, at et stort Træ stod i dens Midte, hvis Stamme gik op gjennem Taget og udbredte derover sin Krone[4]). Denne Bygningsmaade har udentvivl tilhørt en fjærn Fortid. Ei mindre Eget er der i den Indretning, som fortælles at have været i Skaalen paa Gaarden Haukagil i det nordlige Island ved Slutningen af det 10de Aarhundrede, at nemlig en liden Bæk løb tvers igjennem den[5]). Endelig omtales paa tre Steder i Landnaamabok[6]) Skaaler, der have været byggede tvert over Landeveien, saaledes at alle Reisende, hvis de ei vilde gjøre en Om-

[1]) Eyrb. S. 52. [2]) Gisle Surss. S. 14. [3]) Landn. i Tillægget, Ísl. S. I S. 324. [4]) Vølf. S. 2. [5]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 132, I S. 265. [6]) II, 6. 13; III, 8.

vei, maatte derigjennem. Denne Indretning grundede sig egentlig i en vidtdreven Gjestfrihed; inde i Skaalen var da anrettet med Mad og Drikke, hvoraf de Reisende bleve indbudne til at tage for sig efter Behag.

Af ovenstaaende Beskrivelse vil det lettelig sees, at Skaalen almindelig var saaledes indrettet, at den ret vel kunde gjøre ethvert andet Vaaningshuus overflødigt. At den ogsaa virkelig i de ældste Tider har været det eneste Vaaningshuus paa Gaarden, er høist rimeligt, og det yderst Simple og Eenfoldige i dens væsentlige Indretning gjør, at man maa tillægge denne en overordentlig høi Ælde. Neppe fremtræder klarere i nogen anden Bygningsmaade den Tanke som den ledende, at skaffe Mennesker, der længe i et mildere Himmelstrøg have ført en omflakkende Levemaade under aaben Himmel eller høist under Telte, naar de ere komne ind i raaere og koldere Egne og der endelig have taget faste Boliger, et nødvendigt Ly, der paa den ene Side i et skovrigt Land var let at istandbringe, og under hvilket de paa den anden Side saa lidet som muligt skulde føle sig indeklemte eller udrevne af den kjære Sedvane at kunne leve familieviis nær sammen i større Hobe. Flokkede om de store Ilde i den rummelige og luftige Skaale, hvor de til Nød gjerne kunde have sine Huusdyr hos sig, maatte de mindst savne det sunde, frie, luftige Nomadeliv under aaben Himmel, hvortil de engang havde været vante, men som de forandrede Omstændigheder ei nu mere tillode dem at føre. Benævnelsen Skaale brugtes ogsaa af de Gamle ligesaavel om det simple Træskuur, hvilket den fredløse Stimand med egen Haand kunde opføre i den vilde Skov til Ly for sig og sin Hest [1]), som om den pragtfuldt udzirede Hovdingehal, naar den var bygget og indrettet paa ovenbeskrevne Maade.

Men var end Skaalen i den ældste Tid det eneste Vaaningshuus paa Gaarden, saa varede det dog vistnok ikke længe, før Higen efter større Bekvemmelighed og Pragt — en nødvendig Følge af den med faste Bopæle indførte og stedse stigende Forfinelse i Levemaade —, ligesom den bragte vore Forfædre til meer og meer at forbedre selve Skaalens, oprindelig saare simple, Indretning, saaledes ogsaa drev dem til at opføre paa sine Gaarde flere Vaaningshuse i forskjellige Oiemed.

[1]) Vatsd. S. 3.

Blandt de ældste af disse mindre Vaaningshuse maa udentvivl regnes den saakaldte Dyngje (dyngja), en affondret liden Bygning nær Skaalen, i hvilken Husets Kvinder som oftest holdt til, naar de vare sysselsatte med sine kvindelige Haandarbeider [1]). Ordet dyngja betegner egentlig en Rede.

Allerede tidlig kom ogsaa affondrede Sovekammere i Brug. Et affondret Huus, bestemt til Soveværelse, enten for Huusfaderen og enkelte af Husets Folk eller og for ankomne Gjester, benævnes snart svefnskemma, snart svefnbúr [2]). Benævnelsen skemma og búr synes at have været brugte om ethvert mindre, affondret Huus paa en Gaard, og Navnet skemma, der udentvivl maa udledes af det gammelnorske Ord skammr d. e. kort, antyder rimeligviis, at dette Slags Bygninger almindelig have været kortere end Skaalen, altsaa af en mere kvadratisk Form. Benævnelsen skemma bruges hyppig om en affondret Bolig for fornemme, især ugifte Kvinder, hvor de havde sit stadige Tilhold baade Nat og Dag, et Jomfrubuur [3]); den anvendtes ogsaa — som endnu er Tilfælde paa Island — om de noget afsidesliggende Forraadskammere [4]), i hvilke vel undertiden tillige Senge vare indrettede. Stod Skemmen noget langt borte fra de øvrige Huse paa Gaarden, kaldtes den útiskemma [5]). Det synes ikke at have været ualmindeligt, endog i temmelig gamle Tider, at Skemmen var tvende Stokverk høi. Dens nedre Deel kaldtes da undirskemma, dens øvre Deel skemmulopt eller blot lopt d. e. Loft. Skemmeloftet benyttedes til Sovested og havde undertiden flere Afdelinger. Paa een eller flere Sider havde dette Loft oftest en Svalgang (svalir, loptsvalir), til hvilken en Trappe eller Stige (rið, stigi) fra Gaarden førte. Loftet havde igjen sin Indgang fra Svalen, saaledes at det ei stod i umiddelbar Forbindelse med Underskemmen. Svalen har enten hvilet paa Stolper eller ogsaa paa selve det nedre Stokverk. Den har rimeligviis lignet vore Svalgange og efter Omstændighederne enten været udvendig aaben eller lukket ved en Paneling, forsynet med Glugger [6]).

[1]) Egils S. 32; Njaals S. 44; Vemunds S. 14; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 152, II S. 8; Gisle Surss. S. 15; Korm. S. 15. [2]) Har. Haardr. S. i Fornm. S. 21, VI S. 188—189; Fostbr. S. 29. [3]) Ragn. Lodbr. S. 1. [4]) Grett. S. 19. [5]) Sn. Har. Haarf. S. 39. [6]) Sn. Yngl. S. 14, Magnus Godes S. 13; Har. Haardr. S. i Fornm. S. 57. 85, VI S. 270. 327.

Paa Høvdingers eller rige Folks Gaarde fandtes undertiden et eget Huus for deri at modtage ankomne Reisende, især Folk af ringere Stand. Dette Huus benævntes gestahús [1]) eller gestaskáli, Gjesteskaale [2]).

En anden Bygning, som ikke sjælden fandtes paa Høvdingers og især paa Kongernes Gaarde, var den saakaldte Maalstue (málstofa), der benyttedes ved Samtaler og Overlægninger, naar man ei vilde vide af overflødige Vidner. Denne Bygning har rimeligviis været temmelig affsondret fra de øvrige Huse [3]).

Uagtet Skaalens gamle Indretning var saadan, at Kogning og Stegning der vel kunde foregaa, saa synes det dog meget tidligt at være blevet Skik paa større Gaarde at indrette et eget Huus hertil, som kaldtes Ildhuus (eldhús) [4]). Her synes Gaardens ringeste Tyende undertiden at have havt sine Sengesteder.

Stundom var ogsaa blandt Gaardens Bygninger en Badstue (baðstofa) indrettet for deri at kunne tage varmt Bad (laug, kerlaug) [5]). Paa Island, hvor der findes saa mange hede Kilder, benyttede man disse for at skaffe varmt Vand i Badstuen. Endnu sees ved Gaarden Reykholt i Borgarfjorden Levninger af den saakaldte Snorra-laug d. e. Snorres Bad, der skal være indrettet af den berømte Snorre Sturlasson, som længe havde sit Sæde paa ovennævnte Gaard. Her er det varme Vand ved en skjøn af hugne Stene dannet Vandledning ført fra den hede Kilde Skribla hen til en ligeledes af hugne Stene opført rummelig Vandkumme, der er cirkelrund og forsynet med et omkringgaaende Steensæde. Over denne Kumme har Badstuen staaet. I Norge var Badstuen udentvivl indrettet med et stort Badekar af Træ og en Ovn, ved hvilken Vandet ophededes.

Som Vaaningshusene vedkommende maa her ogsaa omtales de saakaldte Jordhuse (jarðhús). Dette var et Slags hemmelige underjordiske Kjældere, som i de ældste Tider hyppig fandtes ved Nordmændenes Gaarde. Hensigten med dem var deels, at Husets Folk og især Huusbonden kunde have en Udgang, som Ingen uden han selv vidste

[1]) Hords S. 9; Sturl. S. IX, 4. [2]) Fridthjofs S. 11. [3]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 63, VI S. 281. [4]) Svarfd. S. 1; Ketil Hængs S. 1; jvfr. Flatob. III, 419. [5]) Eyrb. S. 28.

om, og som han kunde benytte til at slippe ud igjennem i Tilfælde af pludseligt Overfald, naar alle de almindelige Adgange til Huset af hans Fiender vare spærrede; deels, at der paa Gaarden kunde findes et hemmeligt Tilflugtssted, hvor Huusbonden i Nødstilfælde kunde skjule En eller Anden for fiendtlige Efterstræbelser. I den urolige Oldtid, da man saa hyppig tog sig selv tilrette, og da private Feider vare saa almindelige, vare saadanne Indretninger nødvendige. Var Jordhusets Bestemmelse at danne en hemmelig Udgang, da bestod det blot i en underjordisk Gang, hvis ene Aabning var i det Huus, hvor Huusbonden oftest holdt til, almindelig i hans lokhvíla under eller bag Sengen, medens den anden Aabning enten var i et af Gaardens Udhuse, f. Ex. i Fjøset eller Faarestien, eller ogsaa i en nærliggende Skov, hvor den kunde skjules af Krat og Buske, eller overhovedet paa et Sted, hvor man ei let kunde finde den, og hvor den Flygtende, naar han kom ud, kunde vente at være i Tryghed. Undertiden gik ogsaa en saadan underjordisk Løngang mellem forskjellige af Gaardens Vaaningshuse, f. Ex. fra Soveskemmen til Skaalen. Var Jordhuset bestemt til et Skjulested for Efterstræbte, paa hvilket de i længere Tid kunde opholde sig, da var det indrettet med mere Omhyggelighed og forsynet med de nødvendigste Bekvemmeligheder. Adgangen til det var da oftest fra et af Gaardens Udhuse, maaskee fortrinlig fra Buret eller Forraadshuset; thi herfra var det lettest ubemerket at forsyne den Skjulte med hvad han behøvede til Livets Ophold. Jordhuse af sidstnævnte Beskaffenhed vare ogsaa undertiden anbragte længere borte fra selve Gaarden, paa Steder, hvor kun faa Folk vankede; og dette var især Tilfælde med de Jordhuse, som Tyve indrettede sig for deri at skjule sine Tyvekoster[1]).

Som allerede antydet, fandtes ikke alle de her omtalte Huse paa enhver Bondegaard. Paa de ringere var der rimeligviis kun en Skaale, en Skemme og maaskee tillige et Ildhuus; paa de bedre derimod foruden disse en Dyngje eller Fruerstue, et Trælehuus (þrælahús) eller særskilt Bolig for Gaardens Træle[2]) og en Badstue, hvortil

[1]) Laxd. S. 49. 80; Gisle Surss. S. 44; Vemunds S. 4. 28; Haavard Isf. S. 11; Magn. Godes S. i Fornm. S. 47, VI S. 106; Harald Haardr. S. i Fornm. S. 21. 93, VI S. 189. 344; Færey. S. 37. [2]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 145, I S. 292.

endnu paa Storhøvdingernes Gaarde kom en Gjestebudsskaale eller en Skaale, fortrinlig bestemt til deri at holde Gjestebud, et Gjestehuus til at herberge fattigere Reisende og en Maalstue.

De allerusleste Hytter benævntes kot, og Beboerne Kotbønder (kotbœndr).

Blandt Udhusene indtog Buret (búr) den første Rang. Det var Gaardens Forraadskammer, hvor ikke alene Madvarer opbevaredes [1]), men ogsaa Klæder og kostbare Sager, der ei dagligen vare i Brug, gjemtes [2]). Buret stod almindelig nogenlunde nær Vaaningshusene; man finder endog, at det undertiden har været forbundet med Ildhuset [3]); dog har dette vistnok været sjeldnere. At det ofte benævnes útibúr, synes antyde, at det egentlig skulde staa afsondret; og en anden Benævnelse, som hyppig tillægges denne Bygning, nemlig stokkabúr, antyder udentvivl, at den oftest var af samme Bygningsmaade, som Nutidens Stabbure eller Stolpeboder, at den ikke har hvilet umiddelbar paa Jorden, men paa Stolper. Dette bestyrkes ogsaa derved, at man finder omtalt, at en høi Trappe (rið) har dannet Adgangen dertil [4]). Forresten var Buret vel forsynet med Lukkelser [5]), og til yderligere Sikkerhed havde Gaardshunden (búrhundr) derudenfor sin Plads [6]). At det saavidt muligt var betrygget mod Indbrud, var saameget mere magtpaaliggende, som det ikke sjelden anvendtes til deri at skjule Forfulgte for deres Fienders Efterstræbelser [7]). Ellers har ofte — paa mindre Gaarde udentvivl almindeligst — Buur og Skemme været een og samme Bygning; deraf den hyppige Omvexling af disse Navne.

De øvrige Udhuse, som i de gamle Sagaer nævnes, ere:

Laden (hlaða, kornhlaða) [8]), der i Norge almindelig var en Bygning af betydeligt Omfang. Ligeledes nævnes kylna, Kjone eller Tørrehuus, og láfi, Laave, — den sidste forsynet med Bordgulv (láfaþili), paa hvilket Kornet tærskedes [9]).

Fjøset (fjós), hvilket var indrettet med Baaser (básar Enkeltt. báss) ligesom nuomstunder [10]). Kjøerne stode langs begge Sider med

[1]) Njaals S. 48. [2]) Grett. S. 19 S. 44. [3]) Njaals S. anf. St. [4]) Grett. S. anf. St. Viga-Glums S. 14. [5]) Grett. S. anf. St. [6]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 152, II S. 9; Njaals S. 48. [7]) Fostbr. S. 39; Viga-Glums S. 14. [8]) Eglls S. 11; Vølf. S. 43. [9]) Ældre Gulath. Lov 75. [10]) Magn. Godes S. i Fornm. S. 15, VI 28.

Hovederne mod Væggen og Halerne indad, og Indgangen var, som det synes, oftest i Gavlen[1]). Ovenpaa Fjøset var stundom Loft for Høet (heyhlaða eller heystál)[2]), maaskee ogsaa benævnt þref[3]), svarende til det endnu brugelige Trev (Fjøs-Trev og Stald-Trev). Denne Indretning var udentvivl i Norge almindelig, paa Island derimod, hvor man maatte spare paa Tømmeret, sjældnere. Her traadte i Stedet den saakaldte Høgaard (heygarðr), en Indhegning af Torv, i hvilken Høet blev sammenpakket og derpaa bedækket, ligeledes med Torv; herfra maatte man da bære Høet til Fjøset. Man finder ellers, at paa Island Fjøset undertiden har staaet i Forbindelse med Skaalen ved en Gang, der benævnes forskáli d. e. Forstue[4]). Man maa da udentvivl tænke sig Fjøset som bygget i Strøg med Skaalen og Gangen mellem de indre Gavler af begge.

Stalden (stallr eller hestastallr[5]), hrossahús)[6]).

Faarestien (sauðahús)[7]).

Svinestien (svínabœli)[8]).

Vandhuset (salerni, garðhús, kamarr)[9]), hvilket undertiden stod i Forbindelse med Skemmen, saaledes at man kunde komme did over Loftsvalen[10]); undertiden derimod var det et godt Stykke fjærnet fra Vaaningshusene[11]). Undertiden var det saaledes bygget, at Vand gik under[12]).

Laa Gaarden ved Søen, saa fandtes desuden altid ved samme eet eller flere Nøst (naust) d. e. Skuur, hvorunder Skibe og Baade, Gaarden tilhørende, gjemtes[13]).

Gaardens daglig benyttede Vaaningshuse, Skaalerne og Dyngjen, laa udentvivl oftest jævnsides, med Gavlen fremad, paa hvilke Hovedindgangene fandtes. Foran var en Steenlægning, et Slags Gaardsplads (hlað)[14]), og paa den modsatte Side af denne har rimeligviis oftest Skemmen eller Buret været beliggende (som endnu er Tilfælde

[1]) Gisle Surss. S. 29. [2]) Hørds S. 21. [3]) Specim. Diplomat. Norveg. p. 2. [4]) Gisle Surss. S. 29; Droplaugarsona Saga, kortere Bearbeidelse 28. [5]) Ørvar-Odds S. 2. [6]) Grett. S. 14 S. 25. [7]) Vemunds S. 28. [8]) Snorre Ol. Tr. S. 53. [9]) Eyrb. S. 26. [10]) Snorre Yngl. S. 14; Grett. S. 19 S. 44. [11]) Laxd. S. 47. [12]) Magnus Godes S. i Fornm. S. 8, VI S. 15. [13]) Grett. S. 19 S. 41. [14]) Sturl. S. V, 3.

paa Island). Udhusenes Beliggenhed har udentvivl været forskjellig. En Skigard (skíðgarðr) omkring Gaardsrummet med Grind eller Led (grindarhlið) nævnes undertiden [1]).

Ved Gaarden fandtes almindelig en Brønd (brunnr), hvis ikke en Bæk flød i Nærheden, der kunde gjøre Brøndens Tjeneste. En saadan Bæk kaldtes da brunnlækr d. e. Brøndbæk [2]). Nær Brønden var gjerne en Stillads opreist af Bjælker for derpaa at hænge Klæder, som skulde tørres; denne kaldtes váðmeiðr d. e. Klæde-Bjælke [3]).

I Nærheden af Gaarden fandtes ofte en Urtehave (laukgarðr d. e. Løggaard) [4]); hvis i denne Have Angelika eller Kvannerod særdeles dyrkedes, kaldtes den hvanngardr [5]); undertiden fandtes ogsaa en Frugthave eller Æblegaard (eplagarðr) [6]).

Den Indretning paa Gaardene, som nu er beskreven, var den almindelige i Norge og paa Island ved den Tid, da Christendommen der indførtes. I det 11te Aarhundredes senere Halvdeel begyndte man først heri at foretage nogen væsentlig Forandring, og denne udgik, som ovenfor er sagt, fra Kongens Gaarde.

I Kong Olaf den helliges og Kong Harald Haardraades Tid var endnu — heder det i Sagaerne — Kongsgaardene indrettede paa gammeldags Viis. Hovedbygningerne vare: en stor Hirdstue (hirðstofa), i hvilken Kongen og hans Hird dagligen holdt til. Hirdstuen var en fuldkommen Skaalebygning med Døre i begge Ender, Ilde langs Gulvet, Langbænke ved Sidevæggene, men, som det synes, uden Tverpall. Kongens Høisæde var midt paa den Langbænk, som vendte mod Solen, og ligeoverfor et andet Høisæde, hvilket almindelig Stallaren eller en anden af Kongens fornemste Raadgivere indtog. I denne Stue blev der spiist og drukket; derfor benævntes den ogsaa paa de Gaarde, hvor Kongen sjældnere og kun for kort Tid ad Gangen opholdt sig, nemlig naar han drog paa Gjesteri (veitslur), veitslustofa d. e. Gjestebudsstue. Foruden denne var der en stor Skaale, i hvilken Hirdmændene sov; samt paa de Gaarde, hvor Kongen stadigere

1) Ol. Tr. S. I Fornm. S. 200, II S. 148. 2) Hørds S. 30. 3) Vemunds S. 22; Viga-Glums S. 26. 4) Lard. S. 60. 5) Ældre Gulath. Lov 75. 6) Nyere Landslov IX, 9.

pleiede at have sit Sæde, en Stue til at holde Hirdstevner i, hvilken da falder sammen med den før omtalte Maalstue[1]).

I Kong Olaf Kyrres Tid (1066—1093) blev heri gjort en Forandring. Han lod i Gjestebudsstuerne indrette murede Ovne (ofnar, Ekt. ofn) istedetfor den gamle Arne, og han flyttede Kongens Høisæde fra Midten af Langbænken til Midten af Tverpallen, som, rimeligviis fra den Tid, blev kaldet Høipall (hápallr). Hele Gulvet blev nu steenlagt, og da Ilden ikke længere der skulde brænde, har det vel ei varet længe, før Plankegulve, som mere bekvemme under et koldt Himmelstrøg, have traadt i Steengulvenes Sted[2]). Disse Forandringer og især Indførelsen af Ovne havde udentvivl snart en merkelig Indflydelse paa hele Bygningsmaaden. Ovnstuen (ofnstofa) indtog nu den fornemste Plads blandt Gaardens Vaaningshuse; og da Ljoren ei mere behøvedes, men det derimod blev nødvendigt at holde Varmen mere indelukket, fik den heelt Plankeloft, hvilende paa Bygningens Tvertræer. Gluggerne maatte nu flyttes fra Taget paa Væggen og bleve forsynede med Glasruder, da Glasset blev mere almindeligt. Stuen blev ved lukkede Gange (forskálar) sat i Forbindelse med flere af Gaardens Bygninger[3]), en Loft-Sal (loptsalr, lopthús)[4]) indrettedes ovenpaa den, Kjælder (kjallari) anbragtes nedenunder[5]), de forhen eenslig staaende Vaaningshuse bleve overhovedet rykkede nærmere sammen og forvandlede til særskilte Værelser (herbergi) i een eneste større Bygning — kort den hele Huus-Indretning nærmede sig efterhaanden meer og meer til den nu brugelige. Benævnelsen Stue (stofa), der før havde været eenstydende med Benævnelsen Skaale, blev nu fortrinlig anvendt om den bekvemmere indrettede Deel af Bygningen, hvor Gjestebud holdtes, medens den gammeldags Skaale kun indtog en underordnet Plads, skjønt den længe synes at have været det daglige Tilholdssted for Husets Folk, og det Sted, hvor de fleste af dem sov om Natten. Benævnelsen Ildhuus (eldahús), der forhen ofte havde været brugt eenstydende med Ildskaale (eldaskáli) og

1) Snorre Ol. Hell. S. 55; Ol. Kyrres S. 2; Ol. Kyrres S. i Fornm. S. 2, VI S. 439. 2) Snorre Ol. Kyrres S. og Ol. Kyrres S. i Fornm. S. anf. Steder. 3) Sturl. S. IX, 5. 4) Sverrers S. 1. 5) Herrauds og Boses S. 12; Sturl. S. VI, 31.

betegnet det Huus, hvor man baade kogte og dagligen holdt til, blev nu egen for det særskilt indrettede Kogested, der ogsaa benævntes steikarahús (Stegers)[1]) og kun var at ansee som et Udhuus. Imidlertid vedblev man som tilforn at holde sig til Træbygninger, naar undtages enkelte Kongehaller, som opførtes af Steen i de større Kjøbstæder. Befæstninger om Gaardene synes aldrig ret at være komne i Gang i Norge; paa Island derimod, paa Orknøerne og paa Færøerne omtales undertiden i Sagaerne, at Høvdingerne — og det allerede tidlig — i Forbindelse med sine Gaarde have havt et Slags smaa Kasteller, der benævntes virki, til hvilke de i Tilfælde af fiendtligt Overfald kunde ty.

Til Slutning maa med Hensyn til Bygningerne i Kjøbstæderne bemerkes, at de hovedsageligen synes at have været indrettede ligesom de paa Landet, kun maaskee efter en mere indskrænket Maalestok. De have rimeligviis almindelig været saaledes byggede, at Gavlen vendte mod Gaden, og havt indgjerdede eller indbyggede Gaardsrum. I Byerne ere udentvivl de af Kong Olaf Kyrre indførte Forandringer i Husenes indre Indretning snarere blevne almindelige end paa Landet. Forresten er det høist sandsynligt, at de norske Byer i hine Tider hverken have været regelmæssigt eller smukt bebyggede, og at det har varet længe, førend man har kunnet finde sig i at underordne de Enkeltes Smag og Indfald det Almindeliges Nytte. I Kong Magnus Lagabøters Kjøbstadlove finder man dog allerede tydelige Spor til en Stræben efter at faa i Byerne en ordentligere og for samtlige Borgere bekvemmere Bygningsmaade[2]).

4.

Klædedragt.

At give en fuldstændig og nogenlunde tydelig Beskrivelse af de gamle Nordmænds Klædedragt (búnaðr, klæðabúnaðr) har sine store Vanskeligheder; thi deels synes vore Forfædre i sin Dragt ei at have havt noget særdeles Eiendommeligt, og som Følge heraf ei alle at have brugt samme Skik; deels mangler man gamle Frembringelser af bildende

[1]) Hervarar S. 13. [2]) Nyere Bylov VI, 4.

Kunst, der kunne anskueliggjøre Sagaernes Beskrivelser, hvilke, skjønt lyppige nok og ofte heel omstændelige, dog snarere give os Navne paa en heel Deel Klædningsstykker end noget tydeligt Begreb om Beskaffenheden af hvert enkelt. Hvad der af vore Oldskrifter lader sig uddrage til denne Gjenstands Oplysning, skal imidlertid blive meddeelt.

A. Hvad Mændenes Dragt angaar, da sige Sagaerne, at der med den, ligesom med Boligerne, i den senere Halvdeel af det 11te Aarhundrede, under Kong Olaf Kyrres Regjering, foregik en Forandring, idet pragtfuldere og kunstigere Moder (sundrgerðir), indførte fra Udlandet, fortrængte — idetmindste ved Kongens Hird — det ældre, simplere Klædesnit [1]). Det bliver alligevel vanskeligt at skjelne skarpt imellem, hvad der tilhørte den ældre, og hvad den nyere Skik; og dette er heller ikke nødvendigt, saameget mindre som de vigtigste Klædningsstykker udentvivl i det Væsentlige have været de samme før og efter ovennævnte Tidspunkt.

Nærmest Kroppen bares en Skjorte (skyrta), ogsaa undertiden benævnt Serk [2]) (serkr). Skjorten var til at drage paa sig over Hovedet; Aabningen til at stikke Halsen gjennem benævntes höfuðsmátt [3]) og maatte ikke være meget stor. Rimeligviis sammenheftedes Skjorten i Brystet med Sølgjer eller Spænder (sylgjur). Rigere Folk bare Skjorter af Lærred, fattigere derimod af Uldtøi. Naar man var klædt til Stads, maatte ikke Skjorten paa noget Sted komme til Syne. „Lad altid din Skjorte" — heder det i Kongespeilet [4]) — „skjære et godt Stykke kortere end din Kjortel; thi ingen høvisk Mand kan pynte sig med Hør eller Hamp."

Temmelig almindeligt synes det at have været ogsaa at have Underbuxer af Lærred (línbrækr Ekt. línbrók) [5]). Disse og Skjorten kaldtes under Eet Liinklæderne (línklæði) [6]), og i dem lader det, som om man har ligget om Natten [7]).

Den ydre Beenbedækning var Buxerne, af hvilke man brugte tvende som det synes temmelig forskjellige Slags. Det simplere Slags benævnes brækr, Enkeltt. brók, d. e. egentlige Buxer. Broken hold=

[1]) Snorre Ol. Kyrres S. 2. [2]) Gisle Surss. S. 29. [3]) Laxd. S. 34 og 35. [4]) Christiania Udg. S. 66; Kvartudg. S. 287. [5]) Laxd. S. 37. [6]) Kongesp. ans. Sted. [7]) Laxd. S. ans. Sted.

tes oppe om Livet ved en Linding, kaldet brókalindi eller brókabelti, sammenheftet med en Spænde. Broken synes oftest at have været temmelig vid; dog ansaaes det for stadseligt at have den trang[1]). Tjente Broken som Fodbedækning tillige, d. e. vare Buxer og Strømper i Eet, da benævntes den leistabrœkr; naaede den derimod blot til Anklerne og var sammenbunden om disse, da kaldtes den hökulbrœkr; selve Foden var i dette Tilfælde bedækket med en kort Strømpe eller Sok (sokkr). Det andet Slags Buxer, der almindelig regnedes for stadseligere, benævnes Hoser (hosur Enkeltt. hosa). Disse synes altid at have dannet Fodbedækningen tillige og oftest at have været temmelig snevre. De vare egentlig et Slags høie Strømper, og rimeligviis har man brugt korte Buxer under. Hoserne vare enten af Tøi eller af Skind eller Læder[2]); i dette Tilfælde synes de nogenledes at have svaret til vore Langstøvler, kun at de vare blødere, sad strammere og naaede høit op paa Laaret. Sporer vare da undertiden spændte ved Hælene[3]). Ellers var den egentlige Fodbedækning, hvad enten man brugte Brok eller Hoser, Sko (skór eller skóklæði) af Læder eller Skind[4]). Skoene vare snart høiere, snart lavere; de holdtes fast paa Foden ved Skotvenger (skóþvengir, Ekt. skóþvengr), der ofte vare prydede med Frønser eller Dusker[5]). Paa Kong Olaf den helliges Tid var det Skik at have lange Baand (reimar) af Silke i Skoene, hvilke Baand bleve viklede udenpaa Hoserne omkring Læggen lige op til Knæet[6]). Disse Baand er det maaskee, som undertiden benævnes hosnareimar[7]), medmindre herved snarere skulde menes et Slags Baand ved Hofterne til at holde Hoserne oppe med. Under Skoene fæstede man Skobrodder (skóbroddar), naar man skulde gaa paa glatte Steder.

Den almindelige Bedækning paa Overkroppen var Kjortelen (kyrtill). Denne har uden al Tvivl oftest været af Snit omtrent som de nu brugelige Skjorter, indrettet til at trække paa sig over Hovedet og forsynet med Ærmer[8]). Den holdtes ind til Livet ved et Belte (belti, gjörð), der ofte var meget kostbart, ziret med Sølv, Guld og

1) Eyrb. S. 45. 2) Kongesp. S. 66 (286). 3) Snorre Ol. Hell. S. 32. 4) Snorre Ol. Hell. S. 31. 5) Eyrb. S. 43. 6) Bjørn Hitdk. S. 19; Snorre Ol. Hell. S. 31. 7) Grett. S. 21 S. 51. 8) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 96, VI S. 349; Laxd. S. 46.

Edelstene, og ved hvilket gjerne hang en Tollekniv (tygilknífr) samt undertiden ogsaa en Pung (pungr, púss, sjóðr) til at gjemme Penge og Kostbarheder i[1]). I Brystet heftedes den, som det synes, sammen med Sølgjer. Kjortelens Vidde og Sidhed har rimeligviis været meget forskjellig; oftest lader den til at have naaet omtrent til Knæet eller lidt nedenfor[2]). Undertiden brugte man at trække Buxerne udenover Kjortelen; Buxelindingen traadte da i Beltets Sted; naar man var saaledes klædt, sagdes man „at være gjordet i Broken" (girðr í brækr). Kjortelen benævnes ellers ikke sjælden skyrta d. e. Skjorte, hvilket viser, at disse to Klædningsstykker maa have lignet hinanden meget i Snit. Ærmeløs Kjortel omtales, men som noget usedvanligt, idetmindste i ældre Tider[3]). Paa selve Hænderne bares hyppig Handsker (glófar, Ekt. glófi) af Skind, især Hjorteskind, og stundom udsyede med Guld[4]). For Kulden brugtes Vanter af Uld (vettir, Ekt. vöttr), der ovenikjøbet undertiden synes at have været indvendig forede med Duun[5]).

Udenover Kjortelen pleiede man endnu at have en Kappe. Kapperne vare mange Slags og benævntes overhovedet yfirhöfn, hvilket egentlig betegner et Overplag, et Klædningsstykke, som man har udenpaa selve Klæderne. Det Slags Kappe, som mest brugtes af bedre Folk, baade inde og ude, benævntes skikkja. Dette var en Kappe i egentligst Forstand uden Ærmer, sammenheftet over Brystet ved een eller flere Spænder (nisti)[6]) eller ved Baand (skikkjubönd)[7]). Paa saadanne Kapper sattes stor Priis, og de brugtes hyppig som Foræringer. De vare ikke sjælden af kostbare Tøier, underforede med Skind og bremmede med Sølv- eller Guldzirater (hlaðbúnar)[8]).

Hovedbedækningen var almindelig Hat (höttr) eller Hue (húfa). Hatten var forsynet med Bremmer, ofte meget brede, saaledes at de for en Deel skjulte Ansigtet (höttr síðr); den var udentvivl oftest af Filt (þófahöttr). Med Hensyn til Farven omtales sorte, graa og hvide Hatte. Gardiske Hatte og danske Hatte nævnes oftere, saaledes at

[1]) Fridth. S. 11; Vatsd. S. 10. [2]) Aan Bogsveigers S. 5. [3]) Snorre Magn. Barf. S. 8. [4]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 200, II S. 148; Herrauds og Boses S. 12. [5]) Snorre Har. Haarf. S. 16. [6]) Laxd. S. 75. [7]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 96, VI S. 348. [8]) Ljosvetn. S. 13; Harald Haardr. S. i Fornm. S. 100, VI S. 358.

man maa formode, at Nordmændene sedvanlig have hentet denne Hovedbedækning fra Udlandet og især fra Gardarike og Danmark. Huer synes at have været endnu mere i Brug end Hatte. De vare udentvivl ligesaa forskjellige i Form, som man finder, at de have været med Hensyn til Materien, af hvilken de forfærdigedes. Paa den ene Side omtales Silkehuer med Guld- eller Sølvbaand om (hlaðbúnar), paa den anden Side Huer af Bjørne- og Faareskind.

Forresten satte Nordmændene stor Priis paa skjønt Haar. Bleggnult Haar med Glands som Silke synes at have været mest afgjort, helst naar det tillige var langt og, uden at krølle sig synderlig oventil, faldt i Lokker om Nakken eller Skuldrene. I ældre Tider har man rimeligviis ladet det voxe saa langt som muligt. Fornemme Folk brugte da meget at binde et Baand eller et Slags Diadem om Panden, hvilket benævntes hlað eller skarband (Haarbaand) og ofte var af Guld, det vil udentvivl sige, bestod af sammenheftede Guldplader. I senere Tider omtales forskjellige Maader at skjære Haaret paa; dog blev det aldrig i Middelalderen, saavidt man kan skjønne, meget kort afskaaret, undtagen paa Geistlige, og i ældre Tider paa Træle. I Slutningen af det 12te Aarhundrede var det, som man seer af Kongespeilet[1]), Skik ved Hirden i Norge at skjære Haaret lidt kortere end Orelapperne og med en kort Top over Oienbrynene d. e. i Panden; derpaa kjæmte man det glat ud rundt om, saaledes som hvert Haar af sig selv vilde falde.

Med Hensyn til Skjegget, da har ogsaa Brugen været forskjellig til forskjellige Tider og efter de forskjellige Personers Smag. I den ældre Tid synes gamle Folk at have sat Priis paa et meget sidt og tykt Skjeg. Om den svenske Lagmand Thorgny, Kong Olaf den helliges Samtidige, heder det, at hans Skjeg naaede ham lige ned paa Knæerne, naar han sad, og bredte sig ud over hele Bringen[2]). Om Kong Harald Haardraade siges der, at han havde kort Skjeg, men lange Knebelsbarter (kampar)[3]). I Slutningen af det 12te Aarh. var det Skik ved Kongehirden i Norge at have kort Skjeg og korte Knebelsbarter, og noget senere brugte man sammesteds at rage et Kind-

[1]) S. 66 (288). [2]) Snorre Ol. Hell. S. 79. [3]) Snorre Harald Haardr. S. 104.

skjeg efter tydsk Mode [1]). Overhovedet lader det til at have været almindeligt for Lægfolket i Norge gjennem den største Deel af Middelalderen at bære Skjeg. At være skjegløs ansaaes for en Lyde [2]), skjønt iøvrigt en fiin og lys Ansigtsfarve holdtes for ikke mindre at pryde Manden end Kvinden.

Det var stadig Brug, at Mændene, især de fornemmere, altid gik med et eller andet Vaaben hos sig, ikke alene paa fremmede Steder eller paa Reiser, men ogsaa hjemme baade inde og ude. De havde gjerne et Spyd, en Øxe, en Kølle, eller om ikke andet, saa en Stav i Haanden. Hyppig vare de tillige omgjordede med et Sverd, og paa Reiser havde de desuden almindelig Hjælm paa Hovedet og Skjold paa Armen. Da Sverdene ofte vare forsynede med gyldne Hefter, og Sverdskeden samt Sverdbeltet kostbart udzirede, Spydbladet og Skaftet indlagt med Guld og Sølv, Øxeskaftet sølvbeslaget, Hjælmen forgyldt og Skjoldet smykket med Maling og Forgylding i forskjellige Figurer, saa vare disse Vaaben sande Prydelser.

Hvad hidtil er sagt, gjælder Mændenes mest sedvanlige Antræk; men man finder ogsaa, foruden de allerede opregnede Klædningsstykker, om hvilke det overhovedet ikke er saa vanskeligt at gjøre sig en Forestilling, andre Klædemon nævnte i Sagaerne, hvis Beskaffenhed man undertiden har være for at forklare sig. Vi skulle omtale de hyppigst forekommende.

Treyja, Trøie, har udentvivl lignet vore nu brugelige Trøier og været et kort Klædningsstykke, der traadte i Kjortelens Sted. Trøier synes ei at have været meget almindelige hos Nordmændene, men mere brugelige i Danmark, hvorhen Moden maaskee er kommen fra Tydskland. Undertiden omtales ærmeløse Silketrøier, hvilke bares uden over Brynjerne; herved forstaaes udentvivl intet andet end korte Vaabenkjortler [3]).

Slœður (fem. pl.) var en Pragtklædning, som ikkun synes at have været brugt af Konger og meget fornemme Folk. Den lignede, som det lader, Kjortelen deri, at den havde Ærmer; men den var fodsid ligesom en Kvindekjortel. Oftest var den af fiint Klæde, Silke eller andet kost-

[1]) Kongesp. S. 66 (288). [2]) Njaals S. 20 jvf. 35. 44. [3]) Njaals S. 17; Knytl. S. 55. 56; Halfdan Eysteinss. S. 13.

bart Tøi, og ikke sjælden udsyet med Guld. Det omtales desuden, at den undertiden foran var besat med Guldknapper fra øverst til nederst; muligen har den altsaa været aaben foran og bestemt til at sammenhegtes eller sammenknappes [1]).

Kufl var ogsaa et Slags Kjortel. Den omtales hyppig, og man har let ved at gjøre sig en Forestilling om dens Udseende, da Navnet anvendes om Munkenes Kjortel. Den var forsynet med en Hætte (kuflhöttr), som man efter Behag kunde trække frem over Hovedet eller kaste tilbage paa Nakken; den lader til at have været med Ærmer, rummelig, næsten fodsid, og holdt ind til Livet ved et Belte. Den synes mest at have været brugt som en Overkjole, og efterdi den var meget hensigtsmæssig til at skjule Ansigtet, bares den hyppig af dem, der ei vilde kjendes af Alle og Enhver. Naar den fortrinlig var indrettet til dette Øiemed, kaldtes den dularkufl [2]) (af dylja, skjule).

Hekla synes at have lignet Kuflen; den var ligesom denne forsynet med en Hætte (höttr) og tjente til Overkjole [3]). Om den har været med Ærmer eller ikke, kan ei af de gamle Beskrivelser skjønnes; derimod seer man, at den undertiden har været af kostbart Tøi, af Skarlagen [4]), og at det var et Klædningsstykke, som ogsaa brugtes af Kvinder [5]).

Stakkr og úlpa vare simplere Slags Kjortler. Skind-Stak brugtes af Folk, der vare paa Søreiser, paa Fiskeri eller paa Arbeide, ved hvilket de vare udsatte for at blive vaade [6]). Dette Klædningsstykke er endnu almindeligt paa Island under samme Navn; det er af Snit som en Skjorte, naar nedenfor Hofterne og forarbeides af ragede, med Tran indæltede Faareskind. Af samme Snit finder man, at ogsaa Stakken i ældre Tider har været [7]). Úlpa eller ólpa var et Slags Kofte, almindelig af tykt, grovt Tøi eller af Skind, undertiden med Haarene paa, i hvilket sidste Tilfælde den benævntes loðúlpa. Den synes baade at have været rummelig og sid. Den brugtes hyppig som Reiseklædning udenover de andre Klæder [8]).

Omtrent af samme Beskaffenhed maa man antage, at den saa-

[1]) Egils S. 70; Snorre Ol. Hell. S. 81; Njaals S. 124; Vatsd. S. 31. 32. [2]) Fridth. S. 11. [3]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 173, II S. 70—72; Svarfd. S. 5. [4]) Olaf Tr. S. anf. Sted. [5]) Sverrers S. 41. [6]) Eyrb. S. 37. [7]) Aan Bogsv. S. 5. [8]) Vatsd. S. 32; Egils S. 77.

kaldte bjálfi har været; den omtales oftest som forfærdiget af Reensskind (hreinbjálfi) og har udentvivl lignet de endnu brugelige Reenspelse[1]).

Ogsaa det Klædningsstykke, som ikke sjælden forekommer under Benævnelsen hjúpr, synes at have været et Slags Kjortel; thi hvor Benævnelsen „Hjup" findes i eet Haandskrift, staar ofte i et andet, ligesom til Forklaring, „kort Kjortel" (kyrtill stuttr). Den brugtes undertiden udenover Brynjen som en Vaabenkjortel[2]). Den har været snart pragtfuld, snart simpel; man finder nævnt baade Silkehjup[3]) og Skindhjup[4]), hvilket sidste Slags ogsaa synes at have været benævnt kösungr[5]).

Kápa, Kappe, var et Slags Overkjole. Den synes almindelig at have været meget sid, oftest forsynet med Ærmer (ermakápa)[6]), men dog ogsaa brugt til blot at slænge over sig. Loðkápa var en loden Kappe med Ærmer, almindelig fodsid og heftet om Livet med Belte; brugtes mest paa Reiser[7]). Möttull har udentvivl været næsten ganske af samme Beskaffenhed som den ovenomtalte skikkja; begge Benævnelser bruges ogsaa ofte i Fleng. Den beskrives som en ikke meget sid Kappe, uden Ærmer, fæstet over Brystet med Baand eller Spændinger. Den omtales ofte som forfærdiget af kostbart Tøi, Silke og Skarlagen, samt foret med fiint Pelsverk[8]).

Feldr eller vararfeldr er et Klædningsstykke, som meget hyppig omtales i Sagaerne, men om hvis Beskaffenhed det alligevel ikke er let at gjøre sig nogen tydelig Forestilling. Det var en meget vid og svær Kappe, som det synes, almindelig loden paa den ene Side; undertiden paa begge, i hvilket Tilfælde den benævntes feldr tviloðinn[9]). Rimeligviis har altsaa den ene Side været lodent Faareskind, den anden Side vævet Tøi, oftest udentvivl Vadmel. Stundom havde den særskilt Farve paa hver af Siderne, og kaldtes da feldr hálfskiptr[10]); man

1) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 182, II S. 98; Snorre Ol. hell. S. 204. 240. 2) Snorre Ol. Tr. S. 122 og Ol. Tr. S. i Fornm. S. 250, II, 309 jfr. Flatøbogen I, 481. 3) Flatøbogen anf. Sted. 4) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 119, VI S. 422. 5) Harald Haardr. S. anf. Sted, jvf. Fagrsk. 209. 6) Vandam. S. 16. 7) Egils S. 77 — hvoraf det sees, at loðkápa adskilte sig fra loðúlpa ved sin større Sidhed —; Finnb. Rammes S. 34; Alan Bogsv. S. 4. 8) Svarfd. S. 2; Knytl. S. 55; Flatøb. III, 409. 9) Fostbr. S. 32. 10) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 173, II S. 70. 71.

findes saaledes omtalt Feld, som paa den ene Side var sort, paa den anden hvid[1]). Den var saa vid, at den laa i flere store Folder (feldarröggvar), og efter Antallet og Størrelsen af disse Folder beregnedes dens Verdi i Handelen[2]). En fuldkommen vararfeldr skulde holde 4 gamle norske Alen (omtrent 3 af de nu brugelige) i Længde, 2 ($1\frac{1}{2}$) i Bredde og have 13 Folder (röggvar) tvers over[3]). Felden var stor nok til at kunne drages over Hovedet, naar man sad[4]), og bruges til Overbredsel over det hele Legeme, naar man laa[5]). Dens almindelige Farve var, som det synes, graa; deraf Benævnelsen Graafeld (gráfeldr)[6]), skjønt man ogsaa finder den omtalt sort og blaa[7]). Den var, som det lader, almindelig med Aabninger paa Siden til at at stikke Armene ud gjennem, hvis man vilde[8]), og disse Armhuller (handvegr) vare indrettede til at knappe sammen under Armen, naar man havde denne ude[9]). Forresten brugte man udentvivl oftest Felden som løsthængende Kappe (skikkja), hvilket man kan slutte af det paa flere Steder brugte Udtryk om at tage den paa (at skikkja sik[10]). Uagtet Felden vel egentlig var et Klædningsstykke fortrinlig bestemt til at bruges ude og paa Reiser, og derfor, som det synes, altid forfærdiget af simpelt indenlandsk Tøi og Skind, saa var den dog et Stykke, som man satte Priis paa, vel især formedelst den Mængde Tøi, der var i den. Undertiden sparede man ikke paa at udzire den, endog paa en kostbar Maade. Saaledes omtales Border — rimeligviis af Guld- eller Sølvzirater — omkring Armhullerne (feldr hlöðum búinn um handveginn)[11]). Især var den saakaldte dálkr eller feldardálkr, der synes at have været et Slags Spænding til at holde Felden sammen over Brystet[12]), ofte meget kostbar. Saaledes omtales Guld-Daalk i Felden[13]); og da Islændingerne vilde gjøre den norske Skald Eyvind Skaldespilder en Foræring til Erkjendtlighed for en Drapa, han havde digtet til deres Ære, skjøde de Sølv sammen og lode deraf smedde en

[1]) Fostbr. S. anf. Sted. [2]) Ljosv. S. 13. 17. [3]) Graagaas Kaupab. 85 (Finsens Udg. 246, II S. 92). [4]) Ljosv. S. 17. [5]) Fostbr. S. anf. Sted; Viga-Glums S. 6. [6]) Snorre Harald Graaf. S. 7. [7]) Fostbr. S. anf. Sted; Viga-Glums S. 8; Ældre Gulath. Lov 223. [8]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. anf. Sted. [9]) Droplaugarsona S. 26. [10]) Snorre Harald Graaf. S. anf. Sted; Ældre Gulath. Lov 223. [11]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 173, II S. 70. [12]) Viga-Glums S. 8; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 90, I S. 180; Snorre Harald Graaf. S. 18; Flateb. III, 409. [13]) Gisle Surss. S. 55.

feldardálk til Verdi af 50 Mark Sølv, hvilken de oversendte ham[1]). Et eget Slags Feld omtales under Navnet skautfeldr[2]); men hvori denne har adskilt sig fra den almindelige vararfeldr, siges ikke. Vararfelder vare ellers en staaende Handelsartikel i Norge og paa Island[3]).

Vesl er ogsaa Benævnelse paa et Slags Kappe, der ingensteds nøiere beskrives, uden forsaavidt man seer, at den undertiden har været tvískipt d. e. anderledes farvet paa den ene Side end paa den anden[4]), og at den ogsaa er bleven benævnt slagningr[5]).

Verja omtales sjældnere, men beskrives som en sid Overkjole (yfirhöfn) med Hætte, alt sammensyet af Pjalter[6]). Maaskee har altsaa denne Benævnelse især været brugt om en ussel Dragt, som ikkun Fattigfolk pleiede at bære.

Pilz og pilzungr omtales endnu sjældnere og har udentvivl været en Dragt, som ikkun en eller anden Særling brugte. Pilz betyder nuomstunder paa Island et Skjørt, og man finder ogsaa, at det har naaet lige ned paa Hælene. Navnet pilzungr betegner et lidet Skjørt; det skal være brugt uden over Piltset og have naaet til midt paa Læggen[7]).

Kjafal (eller efter en anden Læsemaade bjafal) skal have været en skotsk Dragt, som rimeligviis ingensinde har været brugelig blandt Nordmændene. Den beskrives som en i Siderne aaben Kjortel, knappet mellem Benene, men forresten uden Baand; den var forsynet med Hætte til at kaste over Hovedet og brugtes baade af Mænd og Kvinder, hvilke da vare nøgne paa det øvrige Legeme[8]).

Som egne Arter af Hovedbedækning, foruden de allerede omtalte, nævnes hetta, kveif og kofri.

Hætten har udentvivl adskilt sig fra Hatten og Huen derved, at den hang ned over Nakken[9]). Kveif findes at have været brugt i det 12te og 13de Aarhundrede af fornemme baade geistlige og verdslige Personer[10]); men om dens Udseende har man ingen Efterretning. Kof-

[1]) Snorre Harald Graafelds S. 18. [2]) Viga-Glums S. 6. [3]) Ældre Gulath. Lov 223; Graagaas Kaupab. 85; Snorre Harald Graaf. S. 7; Ljosv. S. 13. [4]) Viga-Glums S. 16. [5]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 46, I S. 78. [6]) Fostbr. S. 34. [7]) Aan Bogsv. S. 5. [8]) Thorf. Karlsefn. S. Ant. Amer. S. 130. 172. Grønl. hist. Mindesm. I, 412. [9]) Vandam. S. 5. [10]) Kongesp. S. 66 (290); Sverrers S. 156.

ren beskrives heller ikke nøiere, undtagen at den stundom har været af lodent Skind, af Lammeskind [1]).

Ved denne Leilighed maa ogsaa nævnes den saakaldte gríma, et Slags Bedækning for Ansigtet, der meget brugtes af Folk, der ønskede at være ubekjendte. Denne gríma eller Maske synes oftest at have været fæstet ved en Hat eller Hætte, der da benævntes dularhöttr. Udentvivl brugtes den mest i Forbindelse med den ovenfor omtalte kufl eller Hættekappe, og har rimeligviis almindelig bestaaet i et Stykke Tøi med Aabning for Oinene [2]). Om den, der bar saadan Grime for Ansigtet for ikke at kjendes, brugtes Udtrykket at fara með huldu höfði d. e. fare med tilhyllet Hoved. Man maa ellers vel skjelne mellem denne Ansigtsbedækning og det saakaldte url, der kun sjælden omtales, men synes at have været et Slags Slør, som fornemme Folk undertiden brugte for Ansigtet, enten fordi de vare øiensvage, eller for ikke at brændes formeget af Solen [3]).

Flere Slags Smykker omtales i Sagaerne som brugte af Mandfolkene. Armringe af Guld og Sølv, undertiden meget vegtige, og Fingerringe af Guld (fingrgull) bares almindelig af rige og fornemme Folk. Man finder endnu hyppig i Gravhauger fra hedensk Tid saadanne Ringe, og man kan af disses Beskaffenhed slutte, at de oftest kun have været af meget simpelt Arbeide, hvortil Aarsagen udentvivl var den, at de benyttedes i Handel istedetfor Mynt, og til saadant Brug ei sjælden maatte sønderhugges. Ringe af kunstigere Arbeide omtales dog ogsaa og findes undertiden i de hedenske Grave.

Et andet Slags Smykke forekommer under Benævnelsen men. Derved forstaaes udentvivl altid et Hals- eller Brystsmykke [4]), af hvad Beskaffenhed end dette har været. Man finder undertiden i Gravhaugerne svære Halsringe af Guld, deels slette, deels af snoet eller flettet Arbeide med flere Udziringer; man finder ogsaa Kjæder af Sølv med ihængende figurerede Guldplader, mest af udpuklet Arbeide (Bracteater), og en Mængde saadanne løse Plader, samt udenlandske Mynter af Guld og Sølv, begge Dele forsynede med Hemper, altsaa bestemte

[1]) Ölkofra þáttr 67; Sturl. S. V, 28. [2]) Fridth. S. 11; Gange-Rolfs S. 4. 29; Korm. S. 12; Thord Hredes S. 30. [3]) Snorre Ol. Hell. S. 31. [4]) Snorre Ol. Hell. S. 143. 149.

til at hænges paa Baand; man finder endelig Perler af ædle Metaller. Alt dette er upaatvivlelig men eller Levninger af saadanne.

Beslægtet hermed har udentvivl det Smykke været, der undertiden i Sagaerne omtales under Benævnelsen steinasörvi. Navnet selv — der maa udledes af steinn (Steen) og sörvi (Halsbaand) — antyder, at det har været et Slags Perlebaand. Man finder hyppig i hedenske Gravhauger i alle de tre nordiske Riger, og undertiden endog paa eet og samme Sted i stor Mængde, Perler af Rav, Koral, brændt, fiint Leer og især af farvet Glas, ei sjælden af en Art kunstigt Mosaikarbeide, og iøvrigt af forskjellig Figur og Tilslibning. Disse, der næsten altid bære Spor af at have været dragne paa Baand eller Traad, ere upaatvivlelig Levninger af Oldtidens Steinasørver, hvilke vistnok i hine Tider, da Kunststykker af Glas vare Sjældenheder, have været anseede for kostelige Klenodier [1]). Glasperler, der i de gamle Sagaer baade benævnes steinar og mere egentligen glertölur, findes ogsaa at have været brugte til at bebremme Klæder med; dog har denne Stads maaskee almindeligere været anvendt af Kvinderne end af Mændene [2]).

Forresten finder man, at Tollekniven (tygilknífr), hvis egentlige Plads var ved Siden, stundom har været baaren om Halsen, maaskee hængende i et eller andet Halssmykke [3]). Undertiden kastede man og selve Beltet, i hvilket Tollekniven hang, om Halsen [4]). Længere ude i den christelige Tidsalder brugte Nogle at have sin Bønnebog, naturligviis kostbart indbunden, hængende om Halsen; en Bog, som dertil var indrettet, kaldtes Halsbog (hálsbók) [5]). Ellers pleiede man ogsaa at bære saadanne Bøger i den Pung (púss), som man almindelig havde hængende ved Beltet eller ved Buxelindingen (brókabeltis-púss) [6]), og som tjente i Stedet for Lomme [7]).

De Spænder, hvormed Klæderne sammenheftedes, maa ogsaa regnes blandt Smykkerne, da de almindelig vare af kunstigt Arbeide og ei sjælden tillige af ædle Metaller. Saadanne Spænder omtales i

[1]) Heidarviga S. 23. 25. 30, S. 343. 348. 364. [2]) Thorf. Karlsefn. S. Ant. Amer. S. 106. Grønl. hist. Mindesm. I, 374. [3]) Heidarv. S. anf. Sted. [4]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 175, II S. 82. [5]) Haakon Sverrerss. og Inge Baardssøns S. i Fornm. S. IX, 70. 219. [6]) Sturl. S. IX, 3. [7]) Sturl. S. VI, 17.

Sagaerne under Benævnelserne sylgja, tygill eller tyglar, dálkr og nist, uden at man dog tydeligen kan see, om et forskjelligt Slags ved hvert af disse forskjellige Navne antydes.

Sylgja har upaatvivlelig svaret til de endnu i Norge velbekjendte Sølgjer, hvormed Bønderne hefte Linnedet sammen i Brystet. Man finder omtalt Sølgjer af Guld [1]).

Tygill, almindeligere forekommende i Fleertallet tyglar, maa man snarest tro har været et Slags Kroge eller Ringe eller maaskee blot Snørehuller paa begge Sider af Kappen foran i Brystet, igjennem hvilke man drog et Baand — undertiden af Guld – og saaledes sammensnørede Kappen. Man finder, at saadan Indretning har været anvendt baade paa den saakaldte Skikkja og især paa Møttullen; deraf den hyppig forekommende Benævnelse tyglamöttull eller möttull á tyglum [2]). Navnet tygill synes at maatte udledes af Verbet teygja, at tøie, trække.

Dálkr brugtes mest, som det synes, paa Felden (feldardálkr), undertiden ogsaa i Forbindelse med de næst ovenfor omtalte tyglar paa Møttullen [3]). At den har været et Slags Spændenaal, har man al Anledning til at slutte af Sagaernes Udladelser [4]). Om den saakaldte nist finder man ei videre Oplysning, end at den brugtes paa Kappen (skikkja), og at det i 11te Aarhundrede var Mode at have den lang (löng nist) [5]).

Man finder endelig meget ofte omtalt som Prydelse paa forskjellige Slags Klædningsstykker det saakaldte Lad (hlað), hvilket almindelig har bestaaet i en Bord eller Brem af Metalzirater, fæstet paa Klæderne. Dette Lad findes at have været anvendt om Huen (húfa hlaðbúin) og om Kappen (skikkja hlaðbúin). Naar det ikke sjælden heder om en Kappe, at den var hlaðbúin í skaut ofan d. e. prydet med Lad lige ned til Skjøderne, da er dette udentvivl saaledes at forstaa, at Kappen foran fra øverst til nederst har havt en Bord af Metalzirater.

[1]) Njaals S. 109. [2]) Ljosv. S. 13; Snorre Magn. Blindes og Harald Gilles S. 14; Flatøb. III, 409; Snorre Ol. Kyrres S. 2. [3]) Flatøb. anf. Sted. [4]) Gisle Surss. S. 55; Viga=Glums S. 8; Snorre Harald Graaf. S. 18, hvor den i et Vers omskrives med feldarstingi; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 90, I S. 180, hvor Talen er om at stikke en Daalk i Jorden; Flatøb. III, 409, hvor der bruges Udtrykket „hann snýr dálkinn or skikkjunni", hvorved man seer, at Kappen kom til at hænge løs. [5]) Lard. S. 75.

Med Hensyn til Farve og Tøi vare Klæderne meget forskjellige. Ringere Folk brugte almindelig Klæder af sort, graat eller graabruunt (mórent) Vadmel, overhovedet af Vadmel, der havde Uldens naturlige Farve. Ganske hvidt Vadmel har udentvivl været det mindst anseede Tøi; deraf var, som det synes, oftest Trælenes Klæder[1]). Fornemmere Folk, som f. Ex. den huusholderiske Fylkeskonge Sigurd Syr, kunde vel ogsaa stundom til dagligt Brug lade sig nøie med simple Klæder. Sigurd omtales saaledes at have baaret blaa Kjortel, blaa Hoser, høie Sko bundne ved Læggene, graa Kappe, graa bredbremmet Hat, Slør (url) for Ansigtet, Stav i Haanden med forgyldt Sølvholk og Sølvring i; men til Stads klædte han sig i Karduans Hoser, hvortil han spændte forgyldte Sporer, i Pellsklæder og yderst en Skarlagens Kappe, omgjordede sig med et smykket Sverd og satte forgyldt Hjælm paa sit Hoved[2]). I Almindelighed udmerkede Høvdinger og rigere Bønder sig ved Klæder af kostbarere Farve (litklæði) og tillige ofte af udenlandsk Tøi, hvilke Klæder de bare endog, naar de vare sysselsatte med sit Markarbeide eller andre huuslige Forretninger[3]). De Farver, der omtales som de stadseligste, vare Blaat, Rødt, Grønt og Bruunt; sjældnere omtales brogede Klæder. Sedvanlig havde de forskjellige Klædningsstykker forskjellig Farve og vare af forskjelligt Slags Tøi. Fiint Klæde, især det saakaldte Skarlagen (skarlat), hvorved forstodes Klæde af høirød Farve, brugtes meget i Kjortelen, ligesom og i Broken eller Hoserne; det sidste Slags Beenklæder havde man ogsaa ofte af sort Skind eller Karduan[4]), sjældnere maaskee af hvidt Tøi[5]). Kappen var almindelig det kostbareste Klædningsstykke; den var ofte af Skarlagen, ofte ogsaa af Silke eller andet prægtigt udenlandsk Tøi. Man finder overhovedet i Sagaerne Navne paa flere kostbare fremmede Tøier, hvis Betydning man nu ei mere kjender; saaledes de hyppig omtalte guðvefr[6]), der meget brugtes i Kapper, og pell[7]), desuden fustan[8]), baldikin[9]) og flere Slags.

1) Færey. S. 8; Harald Haardr. S. i Fornm. S. 95, VI S. 346. 2) Snorre Olaf Hell. S. 31—32. 3) Njaals S. 53. 4) Kongesp. S. 66 (286); Snorre Olaf Hell. S. 32. 5) Olaf Hell. S. i Fornm. S. V, 230. 6) Njaals S. 53 o. m. fl. St. 7) Snorre Olaf Hell. S. 81 o. m. fl. St. 8) Egils S. 81; Sverrers S. 36. 9) Sturl. S X, 18.

Vi maa til Slutning, før vi forlade Mandfolkenes Dragt, omtale korteligen de fremmede Moder, som efter Sagaernes Beretning i Kong Olaf Kyrres Dage optoges af Nordmændene.

Snorres Ord herom ere følgende: „Da optog man pragtfulde Moder (sundrgerðir), udenlandske Skikke og Klædesnit. Man brugte Pragthoser (drambhosur), rynkede om Benet (lerkaðar at beini). Nogle spændte Guldringe om Læggene; da brugte man Dragkjortler med Spænding i Siden (dragkyrtla laz at síðu) med Ærmer 5 Alen lange og saa trange, at man maatte drage dem paa med Haandtygil (við handtygil) og rynke (lerka) dem lige op til Axlerne; høie Sko (hávir skúar), overalt broderede med Silke (silki saumaðir) og undertiden belagte med Guld. Megen anden Pragt var da i Brug[1])." Man seer af denne Snorres Beskrivelse, at ved de nye Moder ikke egentlig noget ganske nyt Klædningsstykke førtes i Brug, men ikkun Snittet paa de ældre forandredes og gjordes mere kunstigt. Udentvivl vare disse nye Skikke af fransk-normannisk Oprindelse og kom over England til Norge. Forresten er Meget i Beskrivelsen dunkelt og forskjellig forklaret. De nye saakaldte drambhosur have vistnok kun skjelnet sig fra de ældre Hoser derved, at de vare rynkede om Benet. Brugen af Guldringe om Læggene maa man antage har været ubekjendt i ældre Tider, da saadanne Ringe ikkun brugtes om Hals, Arme og Fingre. Hvad der siges om Kjortelen, er det vanskeligste at forklare. Navnet dragkyrtill betegner rimeligviis ikkun en Kjortel til at drage (spænde eller snøre) sammen, og Udtrykket laz (læses formodentlig rigtigst láz) at síðu synes da at burde oversættes: „med Laas (Spænding) paa Siden" og at skulle betegne, at dette Slags Kjortler vare aabne i Siderne, med Indretning til der at spændes eller snøres sammen. Det nye Snit paa Kjortelen sigtede altsaa til at gjøre denne snevrere og lade den slutte tættere til Overkroppen, end Tilfældet kunde være, naar den efter gammel Viis var skaaren lige til som en Skjorte. Kjortelen i det Hele svarede da til de trange Ærmer, den skulde have. Kjortler af samme eller lignende Snit som det, Snorre her beskriver, synes ogsaa i ældre Tider stundom at have været brugte. Saaledes fortælles om Islændingen Egil Skallagrimssøn (i det 10de Aarhun-

[1]) Snorre Olaf Kyrr. S. 2 jvfr. Olaf Kyrr. S. i Fornm. S. 3, VI S. 440.

drede), da han jordede sin druknede Søn Bødvar, at han var iført en rød Fustans Kjortel, trang oventil (eller i Livstykket) og med Spænding paa Siden (hann hafði fustans kyrtil rauðan þröngvan upplítinn (upplutinn?) ok láz at síðu), hvilken Kjortel, ligesom og „de trange Hoser," efter Fortællingen revnede, da Egils Legeme trutnede ved den sterke Sindsbevægelse, hvori Sorgen satte ham[1]). Egil, der meget havde opholdt sig i England, kan der have faaet dette Snit paa sin Kjortel, hvilket ellers blandt Nordmændene paa den Tid var usedvanligt. Fortællingen kan ellers oplyse Snorres Beretning og tjene til at bestyrke den ovenfor fremsatte Fortolkning af samme. Hvad der skal forstaaes ved den handtygill, som brugtes ved de trange Ærmer, er endnu vanskeligere at see; man forklarer det almindelig ved et Slags Trækkebaand. Om Udtrykket hávir skúar (høie Sko) skal betegne høihælede Sko eller Sko, som gik høit op paa Foden, er heller ikke let at afgjøre; det sidste er maaskee rimeligst.

Om Kong Olafs Søn, Kong Magnus Barfod (1093—1103), heder det, at han og flere af hans Mænd efter Togene til Skotland og Irland optoge den der brugelige Klædedragt og gik med bare Lægge, korte Kjortler og korte Kapper[2]). Denne Skik har imidlertid neppe varet længere end i Kong Magnus's Dage og endog da ikke været stort andet end et Særsyn.

Den i Olaf Kyrres Tid optagne Klædedragt synes derimod at have holdet sig ved Hirden og blandt Høvdingerne i Norge indtil Kong Magnus Erlingssøns Dage (1161—1184), og man gjenkjender den tildeels i den Dragt, som Jarlen Erling Skakke efter gammel Skik siges at have baaret. „Han brugte," heder det, „gammeldags Klædedragt: lange Livstykker (langir upplutar) og lange Ærmer paa Kjortlerne, over Kjortlerne valskikkjur — uden Tvivl et eget Slags Kapper — samt høie Sko (uppháir skúar)." Denne Dragt lod han ogsaa sin Søn Kong Magnus bruge, medens han var yngre; men da Magnus blev ældre og begyndte at raade sig meer selv, klædte han sig prægtigere[3]). Man seer altsaa, at de Moder i Klædedragt, der i den 2den Halvdeel af det 11te Aarhundrede ansaaes for nye, i Slutningen

[1]) Egils S. 81. [2]) Snorre Magn. Barf. S. 18. [3]) Snorre Magn. Erl. S. 37.

af næste Aarhundrede betragtedes, idetmindste ved Hirden, som gammeldags og maatte vige for andre fremmede Skikke, der dog ikke nøiere beskrives.

Af Kongespeilets Udsagn om Dragten ved den norske Kongehird skulde man tro, at ved Udgangen af det 12te Aarhundrede snarere en Tilbagevenden til det ældre simplere Klædesnit, end en Fremskriden i Optagelsen af fremmede kunstigere Moder, har fundet Sted [1]). Det er vel muligt, at Kong Sverrer har bevirket dette, for saaledes paa en Maade at stikke af mod sin Medbeiler Kong Magnus Erlingssøn. Flere af de følgende norske Konger søgte at sætte en Grændse for den i deres Rige om sig gribende Lyst til fremmede Moder i Klædedragt.

Af Kong Haakon Magnussøn den ældre (1299—1319) har man flere Forordninger, hvori han, paaberaabende sig sine Forfædres Exempel, forbyder overdaadig Pragt i Klæder og Indførelse af fremmed Klædesnit, idet han henviser til den Dragt, som han selv bruger og lader sine Svende bruge, som til et Mønster [2]). Disse Foranstaltninger antyde vel de norske Kongers Anskuelse i det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; men Virkningen til Overdaads Indskrænkning er høist tvivlsom.

B. Med Hensyn til de norske Kvinders Dragt i ældre Tider give vore gamle Mindesmerker sparsommere Oplysninger end om Mændenes.

Det Klædningsstykke, som Kvinderne bare nærmest Legemet, benævntes Serk (serkr) og var almindelig af Linned; meget fornemme Kvinder havde den dog ogsaa stundom af Silke [3]). Den adskilte sig, som det synes, fra Mændenes Skjorte, der ellers undertiden benævnes ligedan, derved at den var mere udringet i Brystet [4]). I dette Klædningsstykke sov Kvinderne; deraf den hyppig forekommende Benævnelse Natserk (náttserkr) [5]).

Paa Benene havde Kvinderne Sokker og Sko, undereet benævnte skóklæði [6]).

Det vigtigste Klædningsstykke var Kjortelen (kyrtill). Kvinde=

[1]) Kongesp. S. 66 (286—288). [2]) Norges gl. Love III S. 80. 109. 116. [3]) Haakon Haakonss. S. 207. [4]) Laxd. S. 34 og 35. [5]) Sturl. S. IX, 3. [6]) Laxd. S. 13.

kjortelen var fodsid [1]) og udentvivl oftest forsynet med lange til Haandledet rækkende Ærmer [2]), skjønt der ogsaa findes Spor til, at Armene undertiden have været ubedækkede (maaskee blot brugt af ugifte Kvinder) [3]). Undertiden synes Kjortelen heel igjennem at have været vid, dog især nedentil; den holdtes da ind til Livet ved et **Belte** (belti, lindi), der ofte var af Sølv eller Guld [4]), og ved hvilket man finder, at Kvinderne ligesom Mændene have havt en **Pose** (púngr) heftet, for deri at gjemme Ringe, Guldstads og andre Smaasager [5]). Ved Beltet havde ogsaa Huusmoderen sine Nøgler fæstede. Undertiden var Kjortelen heel igjennem trangere, især om Midjen (miðþröngr) [6]). Som Benævnelse paa en særegen Art af Kjortel forekommer námkyrtill [7]), af nám, der synes at betegne et vist Slags Tøi [8]). Undertiden havde Kjortelen et trangt Livstykke, der benævntes upphlutr. Et eget Slags saadanne Livstykker forekommer under Navn af vefjarupphlutr, der synes at betegne et Livstykke til at vikle om sig (af vefja omvikle) [9]). Man finder ogsaa omtalt, at Kvinderne ved visse Leiligheder knyttede om sig udenover Kjortelen et Klæde (blæja), der da rimeligviis har tjent som et Slags Forklæde og været indrettet til saadant særeget Brug; man seer, at det undertiden har været stadseligt, med farvede Spetter og Fryndser (tröf) nedenom [10]). Kjortelen gik udentvivl i Almindelighed ikke saa høit op, at den ganske skjulte Halsen og Barmen; hertil synes man at have brugt et eget Klædningsstykke, kaldet smokkr, et Slags Krave, hvis Beskaffenhed iøvrigt ikke kjendes, samt derhos et Klæde (dúkr), viklet om selve Halsen [11]). Dog lader det ogsaa, som om fornemme Kvinder stundom have havt Halsen og den øvrige Deel af Brystet blottet, ikkun prydet med Halskjeder eller lignende Smykker [12]). Et Slags Zirater paa Axlerne omtales under Navnet dvergar [13]), men hvorledes disse have været beskafne, vides ikke. Som Pragtklædning for fornemme Kvinder omtales ligesom for Mændene slœður (Fleert.), der beskrives som sid (síðar slœður) [14]), maaskee for Kvinderne et Slags Slæbekjortel. Navnet slœður synes nemlig at maatte

1) Gisle Surss. S. 67. 2) Alan Bogsv. S. 5. 3) Skirnismaal 6. 4) Njaals S. 13. 5) Sturl. S. IX, 3. 6) Alan Bogsv. S. 5. 7) Laxd. S. 55; Snorre Olaf Tr. S. 110. 8) Egilssons Lex. poët. s. v. námdúkr. 9) Laxd. S. 55. 10) Laxd. S. 55. 11) Rigsmaal 16. 12) Rigsmaal 26. 13) Rigsmaal 16. 14) Rigsmaal 26.

udledes af slóð, der betegner den Vei eller det Spor, som dannes af Noget, der slæber langs Jorden.

Udenover Kjortelen bare Kvinder af bedre Stand almindelig en Kappe, der snart benævnes skikkja, snart möttull, og udentvivl altid har været ærmeløs, og oftest heftet over Brystet med Spænde eller Baand. Den saakaldte tyglamöttull omtales som brugt af Kvinder ligesaavel som af Mænd [1]). Et andet Slags Kvindekappe forekommer omtalt under Navnet vefjarskikkja [2]) eller vefjarmöttull [3]). Udentvivl har man derved forstaaet en Kappe, der ei var bestemt til at sammenhegtes over Brystet, men kun til at kastes løseligen over Kjortelen som et Slags Shawl. Kvindekapperne vare ligesom Mandskapperne ofte meget kostbare, bremmede med Metalzirater (hlaðbúnar) [4]) og underforede med Graaverk [5]). At der imidlertid har været nogen Forskjel mellem begge Kjøns Kapper, maa sluttes deraf, at Kvindernes oftere nævnes med det særegne Navn kvennskikkja (Kvindekappe) [6]). Maaskee har dog denne Forskjel kun bestaaet deri, at Kvindekappen har været sidere, naaende lige til Fodderne, medens Mandskappen almindelig blot naaede lidt nedenfor Knæet.

Hvad Hovedprydelsen angaar, da satte — som naturligt var — Kvinderne ei mindre Priis paa et langt og skjønt Haar, end Mændene, og det lysgule var mest afgjort, ligesom i det Hele en hvid Hud og fiin Ansigtsfarve synes at have været, hvad man fortrinlig fordrede hos en kvindelig Skjønhed. Pigerne bare almindelig Haaret udslaget og et Baand (band, dregill) om Panden; de fornemmere bare et gyldent Baand (gullband) eller et Diadem af Guldzirater (gullhlað) [7]). Var Haaret meget skjønt og langt, vikledes undertiden dets nederste Ender om Beltet [8]). Gifte Koner havde oftest en Hovedbedækning, bestaaende i et stort Klæde, kaldet Hoveddug (höfuðdúkr) [9]), der blev paasat paa forskjellige Maader. Et opsat Hovedtøi benævntes overhoved faldr, og at paasætte sig det hed at falda sér [10]); men efter den forskjellige Maade, paa hvilken dette skede,

[1]) Haakon Haakonssøns S. 207. [2]) Laxd. S. 76. [3]) Njaals S. 13. [4]) Njaals S. 33. [5]) Olaf Tr. S. i Fornm. S. 195, II S. 134. [6]) Njaals S. 130; Ol. Tr. S. i Fornm. S anf. St. [7]) Kjalnes. S. 13; Aan Bogsv. S. 5; Orkney. S. 280; Snorra-Edda, Gylfaginn. 35; Snorre Olaf Tr. S. 110. [8]) Njaals S. 13. [9]) Gisle Surss. S. 21. [10]) Laxd. S. 44.

tillagdes ogsaa Hovedtøierne særegne Benævnelser. Saaledes omtales krókfaldr[1]), sveigr[2]) og mótr, uden at man dog med Sikkerhed kan vide, hvori disse have skjelnet sig fra hinanden. De tvende første Navne synes antyde en krummet Form, og rimeligviis have de Hovedtøier, som saaledes benævntes, lignet det endnu paa Island brugelige skaut eller skautfaldr, der fra Baghovedet af bøier sig næsten i Form af et Horn fremover mod Panden. Om Formen af den saakaldte mótr veed man Intet; kun finder man, at dette Hovedtøi undertiden har været meget pragtfuldt og kostbart; saaledes omtales i Laxdøla Saga en hvid mótr, i hvilken 8 Ører (1 Mark) Guld var indvirket[3]). Foruden disse Navne forekomme i det gamle Sprog et Par Udtryk, der synes at hentyde paa endnu tvende Arter af Hovedtøier med egne Benævnelser; disse Udtryk ere at typpa og at skupla. Det første, der forekommer i det gamle Eddadigt Thrymskvida[4]), maa udentvivl udledes af toppr, en Top, og synes saaledes at have betegnet en topformet Omvikling af Hovedet med et Klæde; selve Hovedtøiets Navn har rimeligviis været toppr. Udtrykket er i bemeldte Digt sat i Forbindelse med det saakaldte *Brudeliin*, om hvilket ovenfor er talt[5]); men man seer ikke, om det har været selve Brudelinet, der blev viklet om Hovedet i Topform, eller om dette blot har hængt udenover det toppede Hovedtøi[6]). Udtrykket at skupla forekommer i Jomsvikinga Saga[7]) som eenstydende med at falda sitt d. e. opsætte Hovedtøiet saaledes, at det bedækker en stor Deel af Ansigtet eller hænger sidt ned for Ansigtet; det bruges om Brudens Hovedtøi paa Bryllupsdagen, og Sammenhængen viser, at man ei ret har kunnet see Ansigtet paa den, der bar saadan Hovedbedækning, hvilken rimeligviis har været benævnet skupl eller skupla[8]). Da det af andre Steder[9]) lader, som om netop *Brudelinet* for en stor Deel har skjult Brudens Ansigt, saa er det meget sandsynligt, at Udtrykket at skupla har været brugt om den Maade, paa hvilken Brudelinet almindelig opsattes, noget som ogsaa bestyrkes derved, at man af anførte Sted af Jomsvikingasaga seer, at Brudene den an=

¹) Laxd. S. 33. ²) Rigsmaal 16; Laxd. S. 55. ³) Laxd. S. 43. 44. 45. ⁴) 16. 19. ⁵) S. 22. ⁶) Thrymskv. 27. ⁷) Fornm. S. XI, 106. ⁸) [Ordet findes endnu bevaret i Formerne skypill m. og skupla f., see Fritzners Ordbog under disse Ord]. ⁹) Thrymskv. 27.

den Dag i Brylluppet ei brugte at skupla, men da lode sit Ansigt bedre tilsyne.

Da de gamle Skalde hyppig benævne Kvinden deels hvítfölduð d. e. hvidfaldet[1]), deels línbundin d. e. liinbunden, omviklet med Liin[2]), saa maa man antage, at den saakaldte Fald oftest har været af hvidt Linned. At Hovedtøiet var høit (at falda hátt), ansaaes for stadseligt[3]), og til at faa det stort var god Anledning, da Hoveddugen, af hvilken det dannedes, undertiden var meget lang. Man finder saaledes omtalt en guldindvirket Hoveddug af 20 Alens Længde[4]).

Falden eller Hovedtøiet synes ikke altid at have skjult Haaret ganske; idetmindste finder man, at Enker, der dog udentvivl, ligesaavel som gifte Koner, skulde bruge Hovedbedækning, undertiden endogsaa udenfor Huset og naar de vare i fuld Pynt, have baaret sit Haar nedhængende over Brystet og viklet om Beltet[5]). Maaskee have de i dette Tilfælde havt Hoveddugen hængende løst over sig som et Slags Slør. Oftest have imidlertid, som det lader, Konerne havt sit Haar opsat eller opbundet, om det end ikke aldeles skjultes af Hovedtøiet; saadant opbundet Haar er det, som fortrinlig i det gamle Sprog benævnes haddr[6]).

Paa Reiser synes Kvinderne at have brugt Overklæder af samme Navn og Beskaffenhed som Mændenes. Saaledes omtales som Reisedragt for Kvinder Olpe (ólpa) og Hætte (hetta) af Filt (flóki); ogsaa Hat (höttr)[7]). Hekla, hvilken man seer ligesaavel er bleven brugt af Kvinder, som af Mænd[8]), var ogsaa et Slags Reisekappe.

Kvindernes Smykker vare omtrent de samme som Mændenes: Arm- og Fingerringe, Hals- og Brystsmykker, Spænder og Border af Guld og Sølv.

Hvad Tøiet i Kvindernes Klæder og dets Farve angaar, da gjælder herom overhovedet, hvad forhen er anført med Hensyn til Mændenes Dragt. Den blaa og den røde Farve synes ogsaa af Kvinderne at have været mest yndede. Skarlagens Kjortel og rød eller blaa Kappe af Silketøi eller fiint Klæde nævnes paa flere Steder som

[1]) Hervarar S. 15 i Fornald. S. I, 478. 481. [2]) Eyrb. S. 28. [3]) Eyrb. S. 28. [4]) Gisle Surss. S. 21. [5]) Njaals S. 13. 33. [6]) Gudrunarkv. I, 15; Snorra-Edda, Skaldskpm. 41. [7]) Sturl. S. IV, 36. [8]) Sverr. S. 41.

fornemme Kvinders Stadsdragt[1]). Forresten kan der vel neppe være nogen Tvivl om, at Kvindernes Dragt fuldt saameget har været underkastet Modens Indflydelse, som Mændenes, endskjønt vore gamle Sagaer ei udlade sig derom.

De gamle historiske Mindesmerkers Skildringer af Nordmændenes Klædedragt i Oldtiden synes overhovedet at pege hen paa Hang til Pragt og Lyst til at bære sin Rigdom til Skue. Dette Træk i Folkets Charakteer finder man ogsaa at være gaaet i Arv til dets Ætlinger, de franske Normanner, der ifølge udenlandske Historieskriveres Vidnesbyrd længe vare bekjendte for sin ødsle Pragt i Klæder[2]).

5.

Det daglige Liv og dets Sysler.

I en Skildring af de gamle Nordmænds daglige Sysler bliver den velstaaende Bonde den, man nærmest maa have for Øie. Den norske Bonde har altid maattet ansees som det norske Folks første Repræsentant; i Oldtiden var han, saa at sige, den eneste. Ikke nok, at Bønderne udgjorde Massen af Folket og den mest raadende Deel af Statssamfundet; hvad mere var: Navnet Bonde omfattede i Grunden alt, hvad der var frit blandt Folket; thi Landets fornemste Høvdinger, lige til Kongen selv, vare Bønder.

Som bekjendt fremspirede ikke Kjøbstadlivet i Norge før ved Midten af det 11te Aarhundrede, og før i Midten af det 12te kan det ei siges at have vundet nogen Kraft. Men de norske Kjøbstæder opsvang sig aldrig gjennem den hele Middelalder til den høie Betydning i Staten, der kunde tillade Bymanden at blive Landmandens Lærer i høiere Dannelse og finere Seder. Tvertimod, ligesom i det Offentlige Byerne gjennem hele denne Tid blot kunde ansees for at være til for Landmandens Skyld, saaledes var, i det Private, Bylivet ikkun en Efterligning af Landlivet, naturligviis efter Omstændighederne noget — dog kun ubetydelig — afændret. Kongen tog rigtignok tid-

[1]) Njaals S. 13. 33; Færey. S. 57. [2]) „Vestium luxuria delectantur." Gaufredus Malaterra de acqvisitione regni Siciliæ I, 3, Carusii Bibliotheca historica regni Siciliæ I, 161.

lig med sin Hird sit fastere Ophold i de fremblomstrende Kjøbstæder, og det Samme gjorde den høiere Geistlighed; men forøvrigt havde Alt, hvad der var dannet, rigt og mægtigt blandt Folket, sin faste Bolig paa Landet. Paa Hovedbolet, paa Odelsgaarden var Høvdingens egentlige Sæde, hvor han, omringet af sin Slægt og sit Tyende, viiste sig som Huusbonde i sit rette Væsen; den Gaard, som han gjerne tillige eiede i nærmeste Kjøbstad, beboede han kun midlertidig, saalænge som Handelsforretninger eller Kongens Nærværelse holdt ham i Byen.

Den velstaaende Bonde havde almindelig et temmelig talrigt Tyende, i det gamle Sprog benævnt hjón eller hjú, hvilken Benævnelse omtrent udtrykker det Samme som Romernes familia. Tyendet bestod i ældre Tider gjerne baade af Frie og Træle. Det frie mandlige Tyende benævntes húskarlar, verkmenn og vinnumenn. Benævnelsen „Huuskarl" indeholdt udentvivl som oftest noget mere hædrende end de andre to Navne, der egentlig betegne „Arbeidsfolk." Vikingetogene ligesom ogsaa de hyppige private Feider og Lysten til at vise sin Magt foranledigede, at Høvdinger og rige Bønder omgave sig med et talrigt Tyende af frie, vaabenøvede Mænd. Den norske Høvding Erling Skjalgsson paa Sole havde stedse hos sig 90 eller flere frie Mænd (frelsingjar), der levede paa hans Bekostning, og naar Fiender vare i Nærheden, forøgede han deres Tal til 200 eller flere[1]). Den kongebaarne Høvding Geirmund Heljarskind, som fra Hordeland drog over til Island og der opslog sin Bopæl, var almindelig omgiven af 80 vaabendygtige Mænd[2]). Det frie kvindelige Tyende benævntes vinnukonur, griðkonur og undertiden ambáttir, hvilke Benævnelser alle svare til de nu brugelige Navne: Tjenestekvinder, Tjenestepiger. Det ufrie mandlige Tjenestetyende benævntes þrælar (Enkeltt. þræll), Træle; det kvindelige ambáttir, Trælkvinder. Af dette Tyende havde Nogle faste engang for alle tildeelte Forretninger. Saaledes nævnes þjónn og bryti som de fornemste blandt Trælene[3]). Den førstes Bestilling kjender man ikke; den anden derimod var et Slags Huushovmester, der havde Opsynet med det hele Gaardsbrug. Blandt Trælkvinderne nævnes ligeledes seta og deigja som mere agtede end de øv-

[1]) Snorre Ol. Hell. S. 21. [2]) Sturl. S. I, 2. [3]) Ældre Gulath. Lov 198.

rige[1]). Den sidste var et Slags Huusholderske, som under Hustruen førte Opsynet med den indre Huusholdning. Da Trældommen efterhaanden ophørte, traadte frit Tjenestetyende ind i disse Bestillinger, og nu synes Benævnelserne ráðsmaðr (Raadsmand eller Raadskarl) og ráðskona (Raadskone) at være blevne almindeligere end de ældre bryti og deigja, skjønt disse vistnok ogsaa paa sine Steder beholdtes. Andet ringere mandligt Tjenestetyende med fast Bestilling var hirðir eller hjarðarsveinn, Hyrden, hvis Forretninger imidlertid oftest, helst paa større Gaarde, deeltes mellem Flere, saaledes at der var smalamaðr, Faarehyrde eller egentlig Gjætergut, nautakarl eller fjóskarl, Fjøskarl, som gjætede Bølingen og passede Fjøset, hestasveinn eller hrossasveinn, Staldkarl, som tillige gjætede Hestene, naar de vare paa Græsgang. Blandt det ringere kvindelige Tyende nævnes matselja, der havde den Forretning at udskifte og fremsætte Maden; maaskee var dette imidlertid oftest samme Person som Deigjen eller Raadskonen.

Det øvrige Tyende fik hver Dag sine Sysler foreskrevne af Huusbonde og Hustru. Disse Sysler vare for Mændene især *Arbeide paa Ager og Eng*, hvortil omtrent de samme Redskaber brugtes som nuomstunder, hvorvel overhovedet rimeligviis simplere indrettede; *Jagt*, som især dreves om Vinteren paa Ski; *Fiskeri*, der var en overordentlig vigtig Næringsgreen for Folket; *Indsamling af Fugleæg*; *Vedhugst*; *Kulbrænding*; *Tjærebrænding*; *Saltkogning*, hvor dertil gaves Anledning; *Besørgelse af Bygningsarbeide* og *Istandsættelse af Gaardsredskaberne*.

Kvindernes Sysler vare at *malke*, besørge *Tilberedelsen af Mad og Drikke*, hjælpe til ved *Markarbeidet*, især ved *Høningen*, hvor man i Oldtiden ligesom nu brugte Kvinderne til at rage[2]); hertil kom de almindelige kvindelige Haandgjerninger, *Linets* og *Uldens Behandling*, *Uldens Kjæmning* (Kardning), *Spinding*, *Vævning* og *Søm*. Endelig skulde Kvinderne i det Hele besørge Opvartningen for Husets Mandfolk, og hver af det kvindelige Tyende havde een eller flere af Karlene, som de i saa Henseende maatte *tjene* (þjóna). Denne Opvartning omfattede Tilsynet med Klæderne og deres Reenholdelse; desuden var det udentvivl da, ligesom

[1]) Ældre Gulath. Lov anf. Sted. [2]) Eyrb. S. 51.

endnu paa Island, Skik, at Kvinderne trak Klæderne af Mændene, naar disse skulde gaa til Sengs, ligesom man finder, at det kvindelige Tyende har vasket og pyntet Mændenes Hoveder[1]).

Vikingetogene, som gjennem hele Hedenskabet og langt ind i Christendommen vare en Rigdomskilde og en Yndlingssyssel for de norske Høvdinger og rige Bønder, bortvendte ei ganske deres Opmerksomhed fra Huusvæsenets og Landbrugets Bestyrelse. Man finder omtalt den Skik, at Huusbonden først om Vaaren besørgede Saaningen, drog derpaa i den saakaldte Vaarviking, kom saa hjem ved Midsommerstid og besørgede Avlens Bjergning, drog nu atter i den saakaldte Høstviking, fra hvilken han ei kom tilbage før een Maaned ind i Vinteren (i Slutningen af November Maaned), hvorpaa han roligen med sine Mænd overvintrede paa sin Gaard[2]). Desuden pleiede Bonden, naar han var kommet noget til Aars, at opoffre sig aldeles til Landbruget, og lade een eller flere af sine unge Sønner overtage Vikingen[3]).

Huusbonden og Huusmoderen vare ei selv, hvad Huusvæsenet angik, ledige, ligesaalidet som deres Børn, og det om de end kunde være baade rige og af høi Stand. Den huusholderiske Konge Sigurd Syr paa Ringerike gik selv om paa sine Marker og saa til med sine Arbeidsfolk. Ledsaget af tvende Mænd — heder det — var han snart paa Ageren, hvor man skar Kornet, snart ved Laden; han var i simple Klæder, i blaa Kjortel og blaa Hoser, med høie Sko bundne om Læggen; han havde graa Kappe og bredbremmet graa Hat, et Slør for Ansigtet og en sølvholket Stav i Haanden, med Sølvring i Holken[4]). De islandske Høvdinger, Helten Gunnar af Hlidarende og den lovkyndige Høskuld med Tilnavn Hvitanesgode, saaes at bortlægge sine kostbare Kapper og selv saa Korn[5]). Høvdingen Skalla-Grim stod selv i Smidjen og hamrede Jærnet[6]). Den mægtige Ingemunds Sønner i Vatsdalen paa Island skiftede Gaardsarbeiderne mellem sig, og nogle af dem beskjeftigede sig med Fiskefangst; „thi," lægger den gamle Saga til, „det var dengang Skik, at fornemme Folks Børn toge sig noget Arbeide for[7])." Unge Mennesker af fornem Æt syslede dog

[1]) Heldarv. S. 21; Viglunds S. 17. [2]) Orkn. S. 396—398. [3]) Vatsd. S. 1. 2. [4]) Snorre Olaf Hell. S. 31. [5]) Njaals S. 53. 112. [6]) Eglls S. 30. [7]) Vatsd. S. 22 jvfr. Ljosv. S. 5.

i det Hele mest med sine Vaaben, sørgede for at holde dem i god Stand og øvede sig i at bruge dem med Færdighed, idet de derhos hyppig fornøiede sig med Spil og Lege[1]. Fornemmere Kvinder syslede meget med kunstig Vævning og Brodering[2]; dog finder man ogsaa, at de have taget sig af Huusholdningen. Saaledes heder det om den hørdske Konge Alfreks Dronninger, at de selv saa til med Blegningen af sine Lærreder og kappedes med hinanden i Ølbrygning[3].

Konger og mægtige Høvdinger, til hvem Mange henvendte sig om Raad og Hjælp, pleiede i den fjærnere Oldtid dagligen at sidde paa en Haug nær Gaarden, udentvivl oftest paa en af deres Forfædres Gravhauger, for at der Alle og Enhver kunde have den frieste Adgang til dem. De havde da gjerne imedens en eller anden ubetydelig Ting at sysle med til Tidsfordriv, legede med sine Hunde eller Høge, jævnede Manken paa sine Heste, eller andet saadant. Ved denne Leilighed synes det at have været almindelig Skik, at Høvdingen sad ene, rimeligviis for at enhver Kommende kunde tale til ham med desto mere Fortrolighed[4]. Ellers pleiede stedse fornemme Folk at have et Par Mænd, der fulgte dem overalt og tjente dem til Selskab og Opvartning[5]. Ligeledes finder man tidligt, at fornemme Mænd og Kvinder have havt saakaldte Skosvende eller Kammertjenere[6].

Den almindelige Tid at staa op om Morgenen for at gaa til Arbeide synes at have været mellem Kl. 4 og 5, hvilken Tid derfor baade i ældre og senere Tider benævntes rísmál d. e. Opstandelsestid. Den af Husets Folk, som det tilkom først at være paa Benene, var Hyrden. Den almindelige Sengetid synes at have været mellem 10 og 11 om Kvelden og benævntes háttatími (af hátta, gaa til Sengs)[7]. Heri fandt dog udentvivl i gamle Dage, ligesom nu, enkelte Afændringer Sted, baade efter Aarstiderne og efter det forehavende Arbeides Beskaffenhed. Gamle Folk gik gjerne tidlig til Sengs og stode seent op[8], og fornemme Folk holdt det meget strengt, at Ingen, uden den

[1]) Rigsm. 32. 39; Ragn. Lodbr. S. 16. [2]) Vøls. S. 32; Gudrunarkv. II, 14. [3]) Halfs S. 1. [4]) Fridth. S. 2; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 172, II S. 59; Thrymskv. 6; Gautreks S. 8 og 9. [5]) Snorre Ol. Hell. S. 31; Haakon Sverrerssøns og Inge Baardssøns S. Fornm. S. IX, 184. 186; Sturl S. VI, 4. [6]) Njaals S. 3. [7]) See Sciagraphia horologii Islandici veteris et novi S. 34 og 44, bagved Rymbegla, Kbhavn. 1801. [8]) Laxd. S. 7.

høieste Nød var forhaanden, skulde forstyrre deres Nattero[1]). Om Dagen, naar Mandfolkene ei havde Arbeide ude, holdt de for det meste til i Skaalen, hvor ogsaa Huusbonden var. Hver synes at have havt sin bestemte Plads paa Bænken, nemlig foran den Seng, i hvilken han sov om Natten. Var Nogen ganske ledig, laa han gjerne udstrakt paa Bænken, indhyllet i sin Feld, der, som ovenfor sagt, tjente baade til Kappe og Overbredsel om Natten. Saadan Stilling indtog ogsaa gjerne den, der havde vigtige Ting at overveie, eller han gik ordentlig til Sengs og bredte Felden over sit Hoved; undertiden kunde han ligge saaledes hele Døgnet, og Ingen maatte da forstyrre ham[2]). Den dybt Sørgende pleiede at gjøre det Samme, og det ansaaes i det Hele for Tegn paa Sorg, naar man indhyllede sit Hoved i Kappen[3]). Fornemmere Folk havde gjerne et Hynde (hægindi) under Hovedet, naar de hvilede paa Bænken. Kvinderne, forsaavidt de ei havde Arbeide ude eller syslede med Maden, sad gjerne om Dagen i Dyngjen med sine Haandarbeider. Ogsaa Mandfolk indfandt sig ikke sjælden der, — Pigernes Friere og Andre, som kunde have Lyst til at samtale med Kvinderne. Til Dyngjen søgte desuden almindelig omløbende Tiggerkjerlinger (farandkonur), som fore Gaardene imellem med Nyheder og Sladder. Der kunde da falde mangt lystigt Snak, som man ei altid vilde, at Huusbonden skulde høre; der bagtalte man Folk, og der gave ikke sjælden vittige Hoveder sin Dadlesyge Luft i bidende Spotteviser, som gjerne optoges med levende Bifald af Kvinderne, men ogsaa ofte senere kostede Skalden Livet[4]).

Det synes, som om i Almindelighed et meget fortroligt Forhold har fundet Sted mellem Familie og Tyende. At det frie Tyende blev mishandlet af Huusbonde eller Huusmoder med Hug og Slag, lader til at have været sjældent og taaltes ikke gjerne af den lidende Part med Rolighed. Den islandske Høvding Hoskulds Hustru Jorunn kunde ei lide sin Tjenestekvinde Melkorka, en irsk Kongedatter, der var bleven fangen af Vikinger og solgt i Trældom, men siden kjøbt af Hoskuld og dennes Frille. En Kveld, da Melkorka skulde hjælpe Huusfruen til Sengs, lagde hun hendes Sko og Sokker paa Gulvet. Jorunn greb

[1]) Snorre Ol. Hell. S. 131. [2]) Ísl. bók 7. [3]) Laxd. S. 19; Egils S. 56; Ljosv. S. 17. [4]) Njaals S. 44.

i Brede Sokkerne og viskede hende med dem om Ørene; men nu blev ogsaa Melkorka hidsig og gav Huusfruen et Slag i Næsen, saa det hele Ansigt flød i Blod. Hoskuld maatte selv skille dem ad og lod nu, for at have Fred i Huset, Melkorka flytte til en liden Plads i Nærheden af sin Gaard[1]). Saadanne Optrin omtales imidlertid yderst sjælden i de gamle Familiesagaer.

Om Kvelden samledes det hele Huus i Skaalen om Arne-Ildene, der vexelviis benævnes langeldar, Langilde, som de, der med enkelte Mellemrum brændte langs hele Skaalen; setueldar, som de, omkring hvilke Folkene sad; máleldar, naar man ved dem lavede Maden til Maaltiderne; undertiden ogsaa sviðueldar, forsaavidt som man benyttede dem til til Skoldning af slagtede Dyrs Hoveder o. s. v. Familie og Tyende smeltede her saagodtsom sammen. Kvelden tilbragtes i livlig Munterhed under lystige, ofte ogsaa belærende Samtaler; jo klarere Ildene brændte, des større var Glæden. Nogle af Kvinderne indtoge nu Tverpallen med sine Haandarbeider; Andre syslede med de store Madkjedler over Ildene; Karlene sad med sit Arbeide eller laa ledige paa Langbænkene; Børnene legede omkring paa Gulvet; Huusbonden var i sit Høisæde, eller rykkede undertiden, hvis han var en gammel Mand, Ilden noget nærmere og sad da gjerne paa en bevægelig Stol; thi af saadanne gaves der ogsaa enkelte i Huset, der benævntes reiðustólar (Ekt. reiðustóll) og synes almindelig at have været et Slags Læneftole, hvis Læner, der undertiden vare kunstig udskaarne, benævntes stólbrúðir, og som ikke sjælden vare saa rummelige, at Flere kunde sidde paa een og den samme. Mandfolkene, især de ældre, brugte meget at bage sig (bakast) ved Ildene, det vil sige, sidde eller ligge afklædte tæt ved Ilden for ret at faa Kroppen gjennemvarmet. Man brugte ogsaa ved samme Leilighed at lade Kroppen, især Ryggen, gnide sterkt med Klæder, hvilket Arbeide gjerne Børnene forrettede[2]). Vare Ildene optændte særdeles for dette Øiemed, benævntes de bakeldar d. e. Bageilde. Saadan Bagning foretog man baade for Reenlighedens og for Sundhedens Skyld, ligesom man og i samme Hensigt ofte tog varmt Bad, paa Island, hvor Leilighed gaves, i de varme Kilder, ellers

[1]) Laxd. S. 13. [2]) Orkn. S. 74; Jomsvik. S. i Fornm. S. XI. 64; Grett. S. 14.

i dertil indrettede Badstuer eller i store Kar, som undertiden synes at have været indrettede med Laag over, for at Varmen der inde i bedre kunde holdes vedlige[1]). Naar man om Kvelden sad i Skaalen ved Ildene, havde man udentvivl i Almindelighed ingen anden Lysning end Skinnet af disse. Sjældnere lader det til, at man derhos tillige har benyttet Blus eller Fakler (log), udentvivl af Tyri; endnu sjældnere Kjerter (kerti), hvilke selv ved Kongens Hird ei ret skulle være komne i Brug før i Kong Olaf Kyrres Dage[2]). Naar man endelig gik til Sengs, lod man Ildene slukne, uden forsaavidt, at man havde Gløder til at tænde dem paany den følgende Dag. Thi uagtet man kjendte og brugte Ildstaal og Flint, ja endogsaa kunstigere Fyrtøier, saa var det dog dengang, ligesaalidt som nu mange Steder paa Landet, Skik at benytte dette Tændemiddel uden i overordentlige Tilfælde, f. Ex. paa Reiser. Undertiden lod man eet eller flere Blus brænde Natten over i Soveskaalen, og disse synes da at have været befæstede i et Slags Stager, der hidsedes op under Loftet, eller i hængende Lygter, der havde Ruder af gjennemsigtigt Horn (skriðljós). Fornemme Folk brugte meget, naar de vare gangne til Sengs, at lade sine Fødder klø eller gnide, indtil de vare faldne i Søvn, og dette udførtes, ligesom ogsaa Føddernes Tvætning, af Kvinderne[3]).

De gamle Nordmænd havde tvende Hovedmaaltider. Det første benævntes dagverðr eller dögurðr d. e. Dagmaaltid, hvilket man nød om Formiddagen, udentvivl henimod Middag, saa at det egentlig svarede til vort Middagsmaaltid[4]). Efter dette Maaltid synes det at have været almindeligt, at man tog sig en liden Hvilestund[5]). Det andet Maaltid benævntes náttverðr d. e. Natmaaltid (Nadver), og nødes henimod den Tid, da man skulde gaa til Sengs. Det sidste Maaltid holdtes udentvivl for det fornemste, og ved dette gik det overflødigst til med Mad og Drikke. Desforuden har man rimeligviis ogsaa spiist paa andre Tider af Dagen f. Ex. om Morgenen strax man stod op[6]); men om disse mindre Maaltider tale de gamle Sagaer ikke;

[1]) Sn. Sig. Jorsalaf. S. 25; Sturl. S. V, 8. VI, 33. VII, 57; Sogubrot 7; Eyrb. S. 28 jvfr. Vigastyrs S. 286 f.; Ol. Hell. S. i Fornm. S. 60, IV S. 110; Jomsv. S. 149 i Fornm. S. XI, 156; Thord Hredes S. 14; Bjørn Hitd. S. 19. [2]) Sn. Ol. Kyrres S. 3. [3]) Sturl. S. III, 36; Olaf Tryggvess. S. i Fornm. S. 213, II S. 187. [4]) Kongesp. S. 6 (20). [5]) Kongesp. anf. Sted. [6]) Grett. S. 32.

maaskee nødes de ei heller af Husets Folk samlede, saaledes som, idetmindste hos mere velstaaende Folk, var Tilfælde med Dagverden og Natverden. Disse og især det sidste nødes almindelig ved Ildene i Skaalen. Huusbonden tog nu sin Plads i Høisædet, de øvrige Mandfolk paa Langbænkene i bestemt Orden; jo nærmere Høisædet paa begge Sider, des hæderligere var Pladsen. Man tog Haandtvæt før Maaltidet, enten forinden man satte sig i sine Rum, eller ogsaa efter at have taget Plads, i hvilket Tilfælde en af Kvinderne bar Vaskevand i et Bækken (mundlaug) samt Haandklæde omkring til hver især. Derpaa blev, som det heder, Bordene optagne (váru borð upptekin), det vil sige, flere smale Borde bleve satte langs henad Gulvet foran de paa Bænkene Siddende, mellem dem og Ildene. Det Bord, som sattes foran Høisædet, benævntes hásætisborð, d. e. Høisædesbordet[2]). Hvert af disse Smaaborde for sig benævntes skutill. Hos velstaaende Folk bleve Duge af hvidt Linned bredte paa Bordene, idetmindste for de fornemste af de Tilstedeværende. Derefter fremsattes Maden, der ofte toges lige fra de store Kogekjedler, der hang over Ildene. Fast Mad fremsattes paa Diske (diskar Enkeltt. diskr) eller Tallerkener, der udentvivl oftest vare blotte Træbretter, men dog ogsaa undertiden omtales som værende af Metal eller endog Sølv; den sønderskares af hver især med Tollekniven; Gafler lader det ei til at man har brugt; Fingrene maatte gjøre deres Tjeneste. Brødet var almindelig bagt i Lever (hleifar) og brødes isønder. Grød fremsattes i Truge (tryglar Enkeltt. trygill) og spiistes med Skeer af Træ, Horn eller Been (spœnir eller spænir, Enkeltt. spónn eller spánn); Melk eller anden flydende Spise fremsattes i de saakaldte Asker (askar Enkeltt. askr), et Slags lave og vide Trækander med Laag paa, eller i Boller (bollar Enkeltt. bolli), der ogsaa oftest vare af Træ, og af disse drak man. Ofte var det udentvivl Tilfælde, at Flere langede til samme Fad eller Trug. Maden var i den ældre Tid almindelig simpel, og Retterne ei mange; men den nødes udentvivl i Overflod. Kjød og Fisk spiistes baade friskt og tørret. Stegte Sager ansaaes for Lækkerier, der kun kom paa de fornemste Folks Bord. Melken nødes enten i naturlig Skikkelse som Drikke, eller opvarmet, eller

[1]) Snorre Olaf Hell. S. 124.

endelig, og det udentvivl almindeligst, som skyr, det vil sige sammenløben og skilt fra Mysen; i denne sammenløbne Tilstand gjemtes den fra Sommeren af til Vinteren i Kar eller i Sække af Skind (skyrkýll).

Drikken ved Maaltiderne var almindelig Øl eller Melk. Paa somme Steder (f. Ex. hos den huusholderiske Konge Sigurd Syr paa Ringerike) nødes Øl til Kjødmad, derimod Melk til Fiskemad, og skiftedes saaledes hver anden Dag; men der, hvor det gik overflødigere til, drak man stedse Øl ved de to Hovedmaaltider. Kostbarere Drik, der dog kun nødes ved Gjestebud og andre overordentlige Leiligheder, var Mjød, hvilken for at gjøres mere berusende undertiden tilsattes med visse Urter (mjöðr grasaðr); sjældnere brugtes Viin. Ringere Drik, hos fattige Folk, var Myse eller Syre og Kjernemelk (afr). Ølet blev i større Huusholdninger indbaaret i et stort Kar, kaldet skapker, hvilket sattes paa eller ved et eenligstaaende Skjenkebord, benævnt trapiza. Af Skapkarret østes i mindre Kar, Drikkehorn, Bægere eller Boller. Drikkehornene vare ikke sjælden hos rige Folk beslagne med Sølv eller endog Guld og besatte med Stene. De vare til Stads saa skurede og polerede, at man kunde see igjennem dem, næsten som gjennem Glas; de vare deels forsynede med Metalfødder, saaledes at man kunde sætte dem fra sig med Drikke i; deels vare de uden Fødder og kunde da ikke lægges af Haanden uden tomte. Bollerne vare oftest af Træ, ikke sjælden af kostbart udenlandsk Træ (mösurbollar), beslagne med Sølv og forsynede med Sølvhadde eller tvertover gaaende Sølvhank; stundom vare de vel ogsaa heelt af Sølv, eller af andet Metal. Sjældnere omtales Bæger med Stett paa (stórstéttarker), hvilket rimeligviis var samme Slags Kar, som ogsaa med et af fremmede Sprog laant Navn kaldtes kaleikr d. e. Kalk. Drikkekarrene og alt, hvad øvrigt der hørte til Bordanretningen, benævntes undereet borðbúnaðr d. e. Bordtøi. Hver Mand havde ei sit Drikkekar, men idetmindste To, ofte vel ogsaa Flere, benyttede eet. I mindre Huusholdninger udmaaltes Ølet til hvert Maaltid (var máldrykkja). Hvor det gik mere overflødigt til, fandt derimod denne Udmaaling kun Sted ved Dagverden, da man derimod ved Natverden drak umaalt (var úmælt drukkit) d. e. hver kunde drikke saa meget ham lystede [1]). Man pleiede

[1]) Snorre Olaf Hell. S. 21.

i saa Fald at fortsætte Drikken, efter at Spisebordene vare borttagne, og sjælden gik man da vistnok til Sengs uden med et Ruus. I saadan Drikken tog imidlertid, som det synes, ei det ringere frie Huustyende og endnu mindre Trælene Deel.

Opvartningen ved Bordet forrettedes almindelig af Kvinderne, der gik til og fra den ydre, ubesatte Side af Bordene, mellem disse og Ildene. Den saakaldte matselja (see ovfr.) synes at have besørget Maden sat paa Bordet og udskiftet. Den Kvinde derimod, som bar Ølet om, benævntes ölselja [1]). Det lader ikke til, at Kvinderne dagligdags have siddet ordentlig til Bords som Mændene, men under disses Maaltid ikkun beskjeftiget sig med Opvartningen. Hos de rigeste Bønder og hos Høvdingerne har dog oftere i saa Henseende nogen Undtagelse fundet Sted, ligesom hos dem i de ældste Tider Madlavning og Bordanretning ofte var overladt til Trælene.

Den daglige Levemaade i Kongens Gaard lignede i Hovedsagen den ovenfor beskrevne, kun at langt flere Mennesker og deriblandt mange fornemme Folk der dagligdags vare forsamlede, hvilket gjorde Huusholdningen vidtløftigere og gav Hverdagslivet det mere høitidelige Udseende, som et Gjestebud kunde have hos Bonden. Allerede medens Norge bestod af mange Smaariger, omgave Kongerne sig med en Mængde vaabendygtige Mænd, som deels benævntes deres Huuskarle, deels deres Hird. Den fornemste Hensigt med dette talrige Huussinde var udentvivl den, stedse at have dygtige Kjæmper om sig, der hjemme kunde danne et sikkert Forsvar i Tilfælde af fiendtligt Overfald og paa Vikingetogene udgjøre Hærens Kjerne. Tjente de imidlertid en Konge, som mere opoffrede sig til fredelige Sysler end til Krigen, fik de vistnok ikke altid, naar de vare hjemme, sidde ledige, men maatte gjøre Nytte paa Gaarden, arbeide med Ager og Eng.

Norges Enekonge kunde ikke tage Sagen ganske paa samme Fod som de fordums Fylkeskonger. Paa den ene Side vare hans Gaarde for mange og vidt spredte over det hele Land, til at han skulde kunne have umiddelbart Opsyn med deres Bestyrelse; dette maatte han overlade til sine Aarmænd (ármenn Enkeltt. ármaðr) eller Gaardsfogder. Paa den anden Side samlede sig nu om Kongen mange fornemme

[1]) Egils S. 44.

Mænd fra alle Kanter af Landet, hvilke traadte i hans Tjeneste som Krigsmænd og som Medhjælpere i Landsstyrelsen, ei som simple Arbeidskarle. Navnet Hird fik en høiere Betydning, og flere Klasser opstode af det kongelige Huussinde. Den ældste Inddeling af dette, der udentvivl allerede skriver sig fra Kong Harald Haarfagers Dage, er: 1) Hirdmændene (hirðmenn, Enkeltt. hirðmaðr), der overhoved skulde være Mænd af god Byrd, dannede Seder og prøvet Tapperhed; deres Forretning var at holde det nærmeste Vern om Kongens Person og tillige udbrede Glands om Kongeverdigheden. Deres Betydning i det offentlige Liv er det her ei Stedet at omtale. 2) Gjesterne (gestir, Enkeltt. gestr), der forrettede de ydre Vagter og færdedes i Kongens Erinder; de stode under Hirdmændene i Rang. Ikkun disse tvende Klasser henregnedes til den egentlige Hird. 3) Huuskarle, der skulde forrette almindeligt Gaardsarbeide i Kongens Gaard, men tillige vare vaabenøvede Mænd. Endelig kom hertil en Mængde Træle, som besørgede de laveste Sysler, men naturligviis endnu mindre end Huuskarlene regnedes til Hirden.

Antallet paa det frie Huussinde, som i Olaf den helliges Tid stedse omgav Kongens Person og fulgte ham paa hans Reiser omkring i Landet, var 60 Hirdmænd, 30 Gjester og 30 Huuskarle [1]), hvilket Antal holdt sig som det almindelige indtil Kong Olaf Kyrres Dage. I den store Hirdstue (hirðstofa), hvor Alt var indrettet paa gammel Viis, og hvor Ilde brændte langs Gulvet, sad Kongen selv i Høisædet paa den høiere Langbænk (æðri bekkr), som vendte mod Solen d. e. mod Syd; Hirdbiskoppen og dernæst Presterne sad ham nærmest paa høire Side, paa venstre hans verdslige Raadgivere [2]); desuden havde, som det synes, Hirdmændene, forsaavidt Pladsen strakte til, ogsaa sit Sæde paa denne Bænk; alle ordnede efter deres Alder og Anseelse, de Gjævere Høisædet nærmere, de Ringere fjernere. Paa den anden eller ringere Langbænk sad Kongens mest hædrede Raadgiver, oftest Stallaren, i Høisædet, og til begge Sider Gjesterne paa samme Maade ordnede [3]). Sad nogle af Hirdmændene

[1]) Snorre Olaf Hell. S. 55. [2]) Snorre Olaf Hell. S. 55 jvfr. med Olaf Hell. S. i Fornm. S. 58, IV S. 108. [3]) Snorre Olaf Hell. S. og Olaf Hell. S. i Fornm. S. anf. Steder.

ogsaa paa denne Bænk, da have de udentvivl havt sin Plads paa Stallarens venstre Side, som her blev den hæderligste. Huuskarlene nævnes ei som siddende i Hirdstuen; maaskee har det ei været Skik, at de her toge Sæde, men holdt til i en Stue for sig selv. Have de været tilstede, da har deres Plads udentvivl været nedenfor Gjesterne paa Stallarens høire Side. Var Dronningen nærværende, da indtog hun Sædet paa Kongens venstre Side, og hendes Kvinder nedenfor hende paa samme Bænk, eller, hvis der var flere, end der kunde rummes, da sad de øvrige paa den ringere Bænk til Stallarens høire Side — alle i samme Orden som Mændene. Den ringeste Plads paa begge Sider ansaaes den at være, som var nærmest Dørene, af hvilke der, som før er sagt, paa Kongens Hirdstue og ellers i Almindelighed paa de kongelige Gjestebudsstuer var een i hver Ende[1]). Samme Skik iagttoges, naar Kongen var paa Gjesteri[2]). Maaltiderne vare ved Hirden de samme som ellers hos Bonden, og ligeledes forholdt det sig med Anretningen og Bevertningen, kun at begge Dele overhovedet vare pragtfuldere. Almindelig blev i Kongens Gaard Maden tilberedet i en egen Bygning, kaldet steikarahús eller Stegers, hvor Kokkene (steikarar, matsveinar, soðgreifar), i ældre Tider udentvivl altid Træle, holdt til under en egen Opsynsmand, kaldet steikarahöfðingi d. e. Overkok[3]). Skjenkningen ved Maaltiderne besørgedes af Betjente, der kaldtes byrlarar eller skenkjarar d. e. Skjenkere, hvilke fyldte Hornene ved Skapkarret og bare dem om. Kongen drak gjerne den til, som sad i Høisædet ligeover for ham, og det holdtes naturligviis for en stor Ære at drikkes til af Kongen. Ved saadan Tildrikken bragtes Hornet mellem Ildene fra den ene til den anden af de Drikkende. Ofte drak ogsaa hver med sin Sidemand (sessunautr) og kappedes om, hvo der kunde taale mest. Almindelig synes der ved Kongens eget Bord, ved Høisædesbordet, at have været opvartet med noget bedre Mad end ved de andre Borde, og det ansaaes for en Ære, naar Kongen sendte en eller anden af de Tilstedeværende en Ret fra sit Bord[4]). Kongen gav Tegn, naar Maaltidet skulde

[1]) Olaf Kyrr. S. i Fornm. S. 2; Fagrsk. 219; Rauðúlfs þáttr i Fornm. S. V S. 332. [2]) Olaf Kyrr. S. i Fornm. S. 2. [3]) Fostbr. S. 46; Odd Munks Olaf Tr. S. i Fornm. S. X, 302 (Munchs Udg. Kap. 32). [4]) Har. Haardr. S. i Fornm. S. 102, VI S. 364.

ophøre, og var han knap paa Maden til sine Mænd, saa gjorde han dette saa snart som muligt. Saaledes berettes det om Kong Harald Haardraade, som med alle sine store Egenskaber ofte viiste en lav Gnieragtighed, at han pleiede at banke i Bordet med Kniven, saasnart han selv var mæt, og dette var et Tegn for Tjenerne til strax at rydde Bordene, hvorved Mange kom til at gaa sultne derfra [1]). Ellers holdt denne Konge, saameget han end havde færdets i Udlandet, paa den gamle Levemaade og de gamle huuslige Skikke. Naar det gik paa Drikken løs, led han ikke, at Nogen skulkede, som han ei selv havde givet særdeles Fritagelse. I Julen hørte det til Fornøielserne i Hirden at fastsætte Drikkeboder for smaa Forseelser, og de, der havde forløbet sig, sad paa Gulvet i Halmen, medens de tømte Bødehornene. Var En eller Anden saa modvillig, at han ved slig Leilighed ei vilde drikke, hvad ham tilkom, saa kunde det vel hænde, at Kongen selv bar det fyldte Horn hen til ham, og nu hjalp ingen Udflugter [2]).

Fra Olaf Kyrres Tid blev de norske Kongers Huusholdning mere pragtfuld og Huussindets Antal forøget. Denne Konge var nemlig almindelig omgiven af 120 Hirdmænd, 60 Gjester og ligesaamange Huuskarle. I Hirdstuen kom Ovne i Stedet for Langildene, steen- eller plankelagt Gulv istedetfor det blotte Jordgulv. Sædernes Orden blev ganske forandret. Kongens Hoisæde henflyttedes til Tverpallen eller, som den nu blev benævnt, Høipallen (hápallr). Ved hans venstre Side sad Dronningen, hvis hun var tilstede [3]). Noget længere udad i Stuen var Stallarestolen (stallarastóll), paa hvilket Sæde Stallarerne og andre gjæve Hovdinger sad, saaledes at de vendte sig imod Hoisædet. Imellem Bordene, der bleve satte foran disse tvende Sæder, stod ved Maaltidet Skjenkebordet (trapiza). Bægere traadte nu istedetfor de gamle Dyrehorn, og den Skik at drikke med den, der sad ligeover ved Bordet, ophørte, da hver nu drak Skaal (minni), med hvem han vilde. Visse af Hirdmændene fik den Forretning at opvarte ved Kongens eget Bord; disse bleve benævnte Skutilsvende (skutilsveinar d. e. Bordsvende, af skutill Bord) og stode over de øvrige Hirdmænd i

[1]) Flatøbogen II, 418. [2]) Har. Haardr. S. i Fornm. S. 43, VI S. 242.
[3]) Haakon Haakonss. S. 254.

Verdighed. Blandt Skutilsvendene valgtes igjen Drotseten (dróttseti) og Skjenkeren (skenkjari), hvilke skulde have Overopsyn med Bevertningen; dog vides ikke med Sikkerhed, om disse Embeder opstode allerede i Kong Olaf Kyrres Dage, eller om de maaskee ere yngre. Andre Betjente skulde holde brændende Kjerter for Kongens Bord, og der skulde være saamange Kjerter, som der sad fyrstelige Personer (tignir menn d. e. ei lavere i Verdighed end Jarl) ved Bordet. Disse Betjente benævntes Kjertesvende (kertisveinar)[1]. Der opstod saaledes i Olafs Dage tvende nye Klasser i Hirden. Da Skutilsvendene senere, som de ypperste af Hirdmændene, kom til at indtage en vigtig Plads i Staten, synes deres Forretninger i Kongens Huusvæsen at være traadte i Baggrunden, saaledes at de kun ved store Høitider, naar Kongen ret skulde vise sig i sin Verdigheds hele Glands, forrettede Bordtjenesten, ligesom Drotseten i det 14de Aarhundrede fra en blot Huushovmester blev hævet saa at sige til Rigets første Embedsmand. Kjertesvendene vedbleve derimod, som det synes, altid at betragtes som et Slags kongelige Pager; men da man valgte til deres Bestilling opvoxende Ynglinger af gjæv Æt og dannede Seder, der siden skulde opstige til høiere Poster i Staten, saa blev ogsaa deres Bordtjeneste senere indskrænket til de største Høitider.

Den Indretning af Hirden, som blev gjort i Olaf Kyrres Dage, stod længe ved Magt. Iøvrigt er det sandsynligt, at Hirdmændenes Antal ligesom og Gjesternes og Huuskarlenes i de senere Tider meget forøgedes; men kun nogle af dem vare da virkelig nærværende ved Hirden eller om Kongens Person, medens andre vare fordeelte paa forskjellige Kanter af Landet i kongelige Bestillinger[2].

I Slutningen af det 12te Aarhundrede finder man, at der er indtraadt en strengere Affsondring mellem de forskjellige Klasser af Kongens Huussinde, end rimeligviis i ældre Tider har fundet Sted. Kongespeilet, der er skrevet ved denne Tid, oplyser dette. Man seer, at Huuskarlene dengang spiiste for sig selv, affsondrede fra den øvrige Hird[3]. Ikke engang Gjesterne spiiste sammen med Kongen og Hird-

[1]) Snorre Olaf Kyrr. S. 3 og 4 jvfr. Olaf Kyrres S. i Fornm. S. 2 og 4.
[2]) Kongesp. S. 60 f. (261 ff.) [3]) Sammesteds S. 57 f. (249).

mændene uden paa de største Høitider, ved Juul og Paaske[1]). Hirdmændene derimod spiiste altid i samme Stue som Kongen selv[2]). I Kong Magnus Erlingssøns Tid kom det engang til voldsomme Optrin i Hirden, fordi Kongen under et Julehold i Bergen lod Hirdmændene i Kongsgaardens store Hirdstue beverte med Mjød, medens Gjesterne i en anden Stue kun fik Øl. Om Kvelden den femte Dag Juul grebe de berusede Gjester til Vaaben og stormede mod Hirdstuen. Kongen, som selv vilde træde frem i Døren for at stille Larmen, var nær bleven dræbt, og Hirdmændene, af hvilke kun de faa, som den Dag havde Vagt, vare bevæbnede, havde ondt ved at forsvare sig og maatte bryde Ovnene ned for at verge sig med Ovnstenene. Endelig samlede Kongens Huuskarle sig i Vaaben; ogsaa Lendermændenes Huuskarle og Borgerne kom til, og nu blev Larmen stillet; men flere af Gjesterne maatte deels med Livet, deels med Lemlæstelse bøde for den begangne Uorden[3]).

Kongespeilet oplyser ypperlig, hvorledes Skikkene paa denne Tid vare, naar Nogen fremstillede sig for Kongen, enten for at optages i Hirden eller for at gjøre ham sin Opvartning. Han skulde først søge at faa en eller anden af Hirden til at forestille sig og tale sin Sag; af denne skulde han ogsaa faa udspurgt, naar det kunde falde bedst at fremtræde; skulde det skee, medens Kongen var tilbords, da burde man helst vælge Tiden, naar Kongen allerede næsten var mæt. Den, der vilde forestilles for Kongen, skulde da pynte sit Hoved og sit Skjeg, iføre sig stadselige Klæder og begive sig, ledsaget af en Tjener, til Kongens Herberge. Kappen og Huen skulde han lægge fra sig udenfor. Fik Tjeneren Tilladelse til at følge med ham ind, saa maatte dog ikke denne følge ham længere end indenfor Døren eller i det Høieste til Stallarestolen. Han selv skulde, idet han traadte frem for Kongen, bøie sig for ham og hilse ham med de Ord: „Gud give Eder en god Dag, Herre Konge!" Det var ikke anstændigt at træde Kongen altfor nær, end mindre at støtte sig med Haanden til Kongens Bord, medens man talede med ham; man skulde derimod holde sig saa langt fra Bordet, eller hvis saadant ei var for Kongen, fra Fodskammelen

[1]) Kongesp. S. 60 (259). [2]) Sammesteds S. 63 (273 ff.). [3]) Sverrers S. 64.

foran Høisædet, at al Opvartning ubehindret kunde foregaa. Man skulde, medens man saaledes stod, helst spænde den høire Haand om det venstre Haandled og saa lade Armene synke ned i den Stilling, de af sig selv vilde falde[1]). Man skulde i Samtale med Kongen iagttage at tiltale denne i Fleertallet (med I), men derimod vogte sig vel for at bruge det samme om sig selv (vi); ligeledes skulde man vogte sig vel for, hvis man ei ret fattede, hvad Kongen sagde, at spørge op igjen med et „haa" eller „hu" eller „hvad", men blot sige: „Herre?" eller ogsaa, hvis man vilde spørge med flere Ord: „Min Herre! fortryd ikke paa, at jeg spørger op igjen, om hvad I sagde til mig; thi jeg fattede det ei ret."

Af Kong Magnus Lagaboters Hirdskraa eller Hirdlov seer man, at Pragten og Ceremoniellet ved det norske Kongehof i det 13de Aarhundrede fremdeles har tiltaget. Fra denne Konges Tid var det ellers, at Skutilsvendene tillagdes Navnet Riddere og benævntes Herrer; deres Betydning som kongelige Hofsinder blev nu, da de kom til at udgjøre den første Klasse af Statens Borgere, lidt efter lidt forglemt.

Om de senere Kongers huuslige Liv før Kalmarunionen vide vi saagodtsom Intet.

Af Egenheder ved Kjøbstadlivet i Norge i gamle Dage have Sagaerne og de gamle Love kun opbevaret lidet, og, som før er sagt, har det neppe adskillet sig i nogen høi Grad fra Landlivet. Med Kjøbstæderne synes de saakaldte skytningar eller skytningsstofur at være opstaaede. Det var et Slags Vertshuse, hvor de Handlende og fremmede Søfolk holdt til og nøde Bevertning mod Betaling[2]). Öldrhús, d. e. Olhuse eller Drikkestuer, er upaatvivlelig kun en anden Benævnelse paa samme Gjenstand[3]). Skytningsstuerne sees ofte at have været Skuepladsen for blodige Slagsmaal, endog mellem Høvdinger.

Oldtidens Nordmænd, baade i Norge selv og paa Island, færdedes meget paa Reiser, snart til Søs, snart til Lands, deels i Forretninger f. Ex. i Handelsanliggender, deels for at besøge langt fraværende Venner og Frænder. I et Land af Norges Beskaffenhed var

[1]) Kongesp. S. 65—67 (283—293). [2]) Sn. Ol. Kyrres S. 2; Lard. S. 73.
[3]) Ældre Gulath. Lov 157.

det naturligt, at Søveien benyttedes, hvorsomhelst man paa nogen Maade kunde komme til dermed. Søfarten var tidlig, ja allerede i de ældste Tider, til hvilke Landets Historie og Sagn naa, fortrinlig uddannet, og paa Skibet kunde man lettere føre alle Nødvendigheder med sig end til Lands. Nordmændenes Skibe, endog de mindre, vare desuden gjerne forsynede med et Slags Telte (tjöld), som man udspændte om Natten, naar man laa i Havn, og under hvilke man havde tilstrækkeligt Ly. Man havde altsaa paa Skibet selv fornødent Herberge, naar man kun fandt en Havn.

Landreiser, og det undertiden temmelig vidtløftige, kunde imidlertid heller ikke undgaaes. Formedelst Veienes slette Beskaffenhed foretoges de almindelig til Hest, især om Sommeren. Alt, hvad som hører til Ridetøi (reiði), Bidsel (beitsl), Sadel (söðull), Stigbøiler (stigreip, ístig), Sporer (sporar), Hestesko (hestajárn) o. s. v. — alt dette finder man allerede i de ældste Tider i Brug blandt Nordmændene. Fornemme Folk satte en Ære i at have alt Ridetøi pragtfuldt: malede Sadler, indlagte med Metal og besatte med Stene, kostbare Bidsler og Sadeldækkener omtales ofte. Kvinderne rede ligesaavel som Mændene, og man finder, at deres Sadler have havt den endnu paa Landet almindelige Stolform. Ogsaa Varer og Fødemidler førtes almindelig paa Hesteryg i Kløv. Vogn (vagn) og Kjerre (kerra) omtales vel, men have vistnok været sjælden brugte. Til at befordre gamle eller sygelige Folk anvendte man undertiden et Slags Baare, der hang mellem tvende Heste.

Om Vinteren i godt Sneeføre vare Befordringsmidlerne flere. Man færdedes da meget paa Ski og trak en Slæde (skíðsleði) eller Kjælke (kjálki) med sig, paa hvilken man kunde have Varer eller Levnetsmidler. Man brugte da og Slæder med forspændte Heste eller Oxer[1]). Undertiden spændte man Telt over Slæden, naar Fruentimmer eller sygelige Folk skulde reise i ondt Veir[2]). Kjøretøi synes imidlertid ogsaa om Vinteren sjældnere at have været brugt af Mandfolk, som hellere benyttede Skierne eller rede.

[1]) Sturl. S. III, Tillæg Kap. 14 (Udg. I S. 217); Eyrb. S. 37; Gisle Surss. S. 36 f.; Sn. Halfd. Sv. S. 9. [2]) Sn. Halfd. Sv. S. 5; Vatsd. S. 34.

For de Reisendes Bekvemmelighed var der i hine Tider kun lidet sørget fra det Offentliges Side. Vel fandtes der hist og her, hvor Veien laa over øde Fjeldstrækninger eller andre paa lange Strøg ubeboede Steder, Sælehuse (sáluhús, sálustofur) d. e. Bygninger, hvor de Reisende kunde finde Huusly og Brænde, men hvor forøvrigt ofte Ingen havde fast Bolig. Oftest maatte imidlertid Reisende ty til den private Gjestfrihed, og denne afhjalp vistnok ogsaa for en stor Deel Mangelen af offentlige Foranstaltninger. Gjestfrihed var et glimrende Træk i de gamle Nordmænds Charakteer. Ingen, der søgte og behøvede Huusly, han maatte være fornem eller ringe, kunde bortvises, uden at man derved paadrog sig et skammeligt Rygte for Karrighed. Derimod var det en stor Anbefaling for en Huusbonde, naar det hed om hans Huus, „at Alle der fandt Gjestning" (þar var allra manna gisting), eller „at Gjest og Tigger der fik Underholdning" (ala gest ok ganganda)[1]). Naar en Reisende kom til Huus, var det Skik, ikke at gaa lige ind, om end Dørene stode aabne; man skulde banke paa, hvis man ikke traf nogen af Husets Folk ude, og først paa Indbydelse, som sjælden udeblev, maatte man træde nærmere. Var det kjendte Folk, der kom, traadte gjerne Huusbonden selv ud for at modtage dem. Man hilsede hinanden med at blotte Hovedet og med de Ord: „heill ok sæll!" d. e. „vær frisk og lykkelig!" Undertiden hilsede man hinanden ogsaa med Kys. Kvinder og udlevede svagelige Oldinger bleve løftede af Hesten. Naar den Reisende var kommen ind, blev der allerførst sørget for at faa Ildene optændte eller opfriskede, Gjestens vaade Klæder aftrukne og tørre givne ham i Stedet. Herved vare Husets Kvinder virksomme. Naar han var bleven tør og opvarmet, blev ham anviist Sæde; var det en fornem og agtet Mand, da i Høisædet ligeover for Huusfaderen, eller ogsaa ved dennes Side. Mad og Drikke bleve nu ikke sparede. Allerede det gamle Digt Haavamaal anbefaler saadan Hjælpsomhed mod den Reisende; det beder nemlig her (Vers 3):

Ild behøver
den, som ind er kommen
og er kold om sine Knæ;

[1]) Laxd. S. 15; Hervs S. 19.

Mad og Klæder
har den Mand behov,
som over Fjelde har faret.

For et udmerket Tegn paa Velvillie holdtes det, naar Huusfaderen og Huusmoderen overlode en ankommen Reisende sin egen Seng. Var den Ankomne Husets Folk ubekjendt, holdtes det uovereensstemmende med Gjestfriheden at udfritte ham om hans Navn eller Erinde. Selv Bekjendte spurgte man ei om dette sidste, og det var sedvanligt, om den Ankomne havde et Erinde til Husets Folk, da først at fremkomme dermed ved Afreisen. Ingen ubehagelig Tidende vilde man skulde forstyrre Husets Glæde, medens den Fremmede var der, eller gjøre dennes maaskee nødtvungne Ophold for ham selv ubehageligere. En Grændse var der imidlertid i den almindelige Vedtægt sat for Misbrug af Gjestfriheden, idet man ansaa det for uanstændigt for den Reisende at sidde meer end tre Nætter over paa eet og samme Sted, naar han ei dertil havde modtaget særskilt Indbydelse [1]). At gaa den Reisende uegennyttig tilhaande med Hesteskifte og andet deslige hørte med til Gjestfrihedens Fordringer. Desuden var det almindelig Skik, at Huusbonden, hvis den Ankomne var ham bekjendt, fulgte denne paa Vei ved Afreisen; og da var det ofte, at Gjesten først fremkom med sit Erinde. Fattigfolk nøde ogsaa godt af denne Gjestfrihed. De omstreifende Tiggere, der benævntes stafkarlar, göngumenn, göngukonur, fandt Modtagelse og Hjælp i Høvdingens som i Bondens Huus. I Skaalen, selv hos Kongerne, fik de i ældste Tider Indgang under Maaltidet og havde Plads i Halmen nærmest Døren, hvor de fortærede, hvad der raktes dem fra Bordene. Paa større Gaarde var ogsaa Plads for dem i den saakaldte Gjesteskaale eller Gjestehuus; ellers fik de Nattely i Laden. Sagaerne mangle ikke Træk af en aldeles overdreven, man kan næsten sige, naragtig Gjestfrihed. Saaledes fortælles f. Ex. om den norske Kvinde Geirrid, der fra Haalogaland drog over til Island og nedsatte sig der, at hun byggede sin Skaale tvert over den alfare Vei; hun sad selv i Døren paa en Stol og indbød alle Reisende, hvis Vei faldt der forbi; inde i Skaalen stod altid et Bord besat med Mad [2]). Om en anden til Island udvandret Nord-

[1]) Egils S. 82. [2]) Landn. II, 13.

mand Thorbrand heder det, at han lod bygge et Ildhuus saa stort, at Alle, som reiste gjennem Dalen, i hvilken han boede, kunde fare med sine kløvbelagte Heste derigjennem, og Mad stod da rede for Alle og Enhver[1]).

Oldtidens Nordmænd viiste sig i Venskab som i Fiendskab fulde af Alvor.

Sin Ven skal man
en Ven være,
ham og hans Ven;
men sin Vens Uven
skal ingen Mand
Venskab vise,

heder det i det gamle Haavamaal[2]), og paa et andet Sted i samme Digt[3]):

Kjender du en Vens Sorg,
gjør den din egen Sorg,
og giv ei dine Fiender Fred!

Af saadan Tænkemaade udsprang hine inderlige Venskabsforbindelser, paa hvilke de gamle Sagaer fremstille saa mange Exempler, men ogsaa hine bittre Familiefeider, hine mangfoldige Drab, fremkaldte af Hevngjerrighed, hvis Skildring ofte udgjør Hovedindholdet af de samme Sagaer. Det maa imidlertid til vore Forfædres Ære siges, at Sagaerne ogsaa fremstille hyppige Exempler paa Høimodighed og Forsonlighed udviist mellem Fiender, ligesom den hele Indretning med Drabsbøder viser en Stræben efter, saavidt Folkets Charakteer og Tidsalderens Tænkemaade tillod, at hemme Blodhevnen gjennem Lovene og hindre Familiehadets Vedvaren i det Uendelige. Thi, omendskjønt den Dræbtes Slægtninger i de ældre Tider ei ligefrem vare pligtige til at opgive Blodhevnen, naar Drabsmanden bød Bøder, og mangen Søn lod haant om „at bære Faderhevnen i Pungen," saa holdtes det dog vistnok i den almindelige Mening for ligesaa hæderligt at modtage en rundelig Bod, helst naar anseede og agtede Mænd vare Midlere, som at kræve Liv for Liv. Men at lade Frænder ligge dræbte eller selv taale Fornærmelser, uden hverken at erholde Bod eller søge Hevn, det holdtes enhver ærekjær Mand uverdigt.

[1]) Landn. III, 8. [2]) 42. [3]) 128.

En Venskabsforbindelse, som støttede sig til Religionen, og som ansaaes for uopløselig, indgik man i Hedenskabets Tider ved det saakaldte Fostbrødrelag. Denne Forbindelse knyttedes oftest mellem Ynglinger, som enten havde henlevet sine Barndomsdage sammen i Enighed og Kjærlighed, eller som ved Tilfælde i Livet, f. Ex. paa Vikingetoge, vare stødte sammen og havde lært at kjende og agte hinandens gode Egenskaber. De religiøse Skikke, hvormed Fostbrødrelaget sluttedes, og de Forpligtelser, det medførte for Fostbrødrene, fremstilles paa flere Steder i de gamle Sagaer. De tvende, eller flere, som vilde indgaa Fostbrødrelag, opskare trende Torvstrimler (jarðarmen), hvilke de hævede i Veiret ved Hjælp af et Spyd, som de satte under Strimlernes Midte, dog saaledes at begge Ender vare faste ved Jorden. De traadte derpaa ind under de opskaarne Torvstrimler, saarede sig selv i det Indre af Haanden og lode Blodet løbe sammen i Midten under Torven. Siden knælede de og svore med sammenlagte Hænder, under Paakaldelse af Guderne som Vidner, at, hvis en af dem omkom paa en voldsom Maade, skulde den anden hevne ham som sin Broder[1]). At det gjordes til en Betingelse med, at den længere levende Fostbroder skulde sidde tre Nætter i Gravhaugen hos den Døde, har sikkert været en Sjældenhed, om det ikke maa regnes reentud blandt de senere christelige Tiders fabelagtige Udsmykninger af Hedenskabets Indretninger[2]). Ofte endtes den hidsigste Tvekamp med et Fostbrødrelag, og at bryde dette ansaaes for det største Nidingsverk.

I Hedenskabets Tider indtraf endogsaa undertiden det Tilfælde, at den ene Ven ei vilde overleve den anden, men fulgte ham frivillig i Døden. Den berømte og ædle norske Høvding Ingemund Thorsteinssøn, der havde nedsat sig i Vatsdalen paa Island, levede her i det fortroligste Venskab med tvende andre Nordmænd, Eivind Sørkver og Gaut, som boede i Nærheden af ham. Da Ingemund var dræbt, og Budskabet om hans Død kom til Eyvind, lod denne sig falde paa sit eget Sverd og bød døende sin Fostersøn at underrette hans Ven Gaut, om hvad han havde gjort. Da Gaut hørte det, udbrød han: „Ingemunds Venner sømmer ei Livet," og strax fulgte han Eyvinds Exempel[3]).

[1]) Gisle Surss. S. 11; Fostbr. S. 1; Thorst. Vikingss. S. 21. [2]) Egils og Aasm. S. 6. [3]) Vatsd. S. 23.

Det hørte til Venskabs Fordringer, at Vennerne, naar Leilighed gaves, hyppig skulde besøge hinanden. Saaledes heder det i Haavamaal[1]):

Har du en Ven,
som vel du tror,
far du ofte ham at finde;
thi med Riis tilgror
og med høie Græs
den Vei, som Ingen vandrer.

Bleve Venner saa vidt skilte fra hinanden, at gjensidige Besøg bleve altfor besværlige, saa benyttede de dog given Leilighed for at sende hinanden mundtlige Budskaber — thi Brevvexling kjendte hine Tider ikke —, og saadanne Budskaber ledsagedes gjerne med Gaver (vinarorð ok vinargjöf). Var det meget magtpaaliggende Ting, hvorom den Ene vilde underrette den Anden, eller vilde man anbefale Budbringeren til sin Vens særdeles Beskyttelse eller Fortrolighed, saa lod man ham medtage en eller anden Gjenstand, som Vennen vel kjendte, og ved hvis Gjensyn han kunde overbevise sig om, at Budbringeren virkelig kom fra den, han sagde, og nød dennes Fortrolighed. En saadan Ting benævntes da Jærtegn (jartegn, jartein) og bestod oftest i en Ring, et Vaaben, eller overhovedet et Klenodie, helst et, som var blevet Budsenderen skjenket af den samme Ven, til hvilken han nu skikkede det som Jærtegn. Ofte lod man til end større Vished Budbringeren underrette den, til hvem han sendtes, om en eller anden Omstændighed, der stod i Forbindelse med Jærtegnet, og som ikkun var de tvende Venner bekjendt. Undertiden kunde det vel ogsaa hænde, at Jærtegnet ei bestod i andet end den blotte Meddelelse af en saadan Hemmelighed[2]). Jærtegn traadte da i hine Tider, medens Skrivekunsten ei var synderlig anvendt, i Stedet for senere Tiders Brev med Segl for. Thi Runer, ristede paa Kjævle (kefli) eller paa Træplade (spjald), hvilket ogsaa stundom anvendtes, afgave ei den tilbørlige Sikkerhed mod Forfalskning, med mindre egne, indviklede Runetegn brugtes, som maatte ansees for ikkun at være saare Faa bekjendte[3]).

[1]) 120. [2]) Vatsd. S. 3. 5; Sn. Ol. Hell. S. 54. 153; Sn. Har. Haardr. S. 28; Hørds S. 13. 14; Gisle Surss. S. 14. 19 f. 57; Magn. Godes S. i Fornm. S. 49; Har. Haardr. S. i Fornm. S. 79; Finnb Ramm. S. 14.
[3]) Sturl. S. VI, 30; Gisle Surss. S. 45; Svarfd. S. 11.

Undertiden indrettede man et eget Jærtegn for et vist Tilfælde, f. Ex. naar den ene Ven vilde advare den anden for en stor overhængende Fare. Saaledes fortælles om Islændingen Gisle Surssøn, at han smedede en Penge, der bestod af tvende Stykker, hvilke kunde tages fra hinanden og igjen ved Hjælp af smaa Nagler, fordeelte i begge Stykker, sættes sammen saaledes, at den saa ud som ganske heel. Han overgav sin Ven Vestein det ene Stykke og beholdt selv det andet med den Aftale, at de ei skulde sende hinanden dette Jærtegn, med mindre den Enes Liv svævede i Fare[1]).

Fiendskabet gave Oldtidens Nordmænd Luft ved Feider og Overfald, Drab, Indebrænden og Forhaanelser. Kunde man ei ramme sin Fiende selv, saa gik det ofte ud over hans uskyldige Slægtninger eller Tjenestefolk; i deres Blod maatte da Hevnlysten kjøle sig[2]). Hemmelige Drab, hvilke Drabsmanden ei vilde vedgaa, der i det gamle Sprog egentlig benævntes Mord (morð), vare sjældnere og ansaaes i Almindelighed for en skjændig Forbrydelse, der klæbede paa Gjerningsmanden det afskyede Navn morðingi (Morder) eller morðvargr (Mordulv) og efter de hedenske Begreber skulde straffes i et andet Liv med Naastrønds Pinsler[3]). Drabsmanden skulde ærlig forkynde sin Drabsgjerning offentlig (lýsa víginu), saafremt den ei var øvet i Vidners Nærværelse.

Selv hvis Omstændigheder vare forhaanden, der kunde synes at give Drabsmanden gyldig Grund til at undlade den egentlige Lysning af Drabet — f. Ex. naar Drabet var Hevn for et begaaet Mord — saa undlod han dog som oftest ikke paa en eller anden forblommet Maade at antyde det som sit Verk[4]). Med Hensyn til den hyppig forefaldende Indebrænden var det almindelig Skik, at man lod Kvinder, Huustyende, ofte ogsaa enkelte Mandfolk af Familien, som man ei havde noget imod eller af hvem man ei frygtede Hevn, Frihed til at gaa ud af Huset, før det antændtes[5]). Den, som derimod lumsk indebrændte sin Fiende med hans hele Huussinde, belagdes med det vanærende Navn brennuvargr (Brændeulv) d. e. Mordbrænder og stilledes i Klasse med Morderen.

1) Gisle Surss. S. 14. 2) Njaals S. 36 ff. 3) Voluspaa 43.
4) Gisle Surss. S. 24. 5) Njaals S. 130.

Blandt de Forhaanelser, i hvilke man søgte Hevn over sine Fiender, maa især nævnes det saakaldte Nid. Man skjelnede mellem to Slags Nid, nemlig tungunið (Tungenid) d. e. forhaanende Ord, og trénið (Træ-nid d. e. forhaanende Billeder, som oftest ridsede i eller udskaarne af Træ; deraf Benævnelsen[1]). Tungenidet udtaltes hyppig i Digte — de saakaldte Nidviser (níðvísur) —, hvilke man, foruden det Vanærende, de medførte, desuden tilskrev et Slags Trolddomskraft[2]). Trænidet eller de forhaanende Billeder afridsedes eller opreistes paa Steder, hvor de faldt i Øinene, helst paa Fiendens egne Enemerker. Til dette sidste Slags Nid maa fortrinlig henregnes den saakaldte Nidstang (níðstöng), der ogsaa synes at have været tilskreven en vis Trolddomskraft, nemlig den at skræmme de Gaarden eller Familien beskyttende Aander (Vætter, Alfer) og saaledes bringe Ulykke over den Angjældende. Nidstangen synes almindelig at have bestaaet i en opreist Stang (en Hasselstang) med et paaheftet Dyrehoved (Hestehoved), hvis Gab var opspilet, eller med en heel Dyrekrop paasat[3]); og dens Opreisning ledsagedes af en Forbandelses- eller Forhaanelsesformular. Andre Nidbilleder svarede nærmere til nyere Tiders Karrikaturer[4]), idet de fremstillede den Angjældende paa en naragtig eller vanærende Maade. Endelig havde man ogsaa undertiden Billedet af et forhadt Menneske ved Haanden, for paa det at øve den Forhaanelse, som man ei formaaede at tilføie selve Personen, det skulde forestille[5]). De gamle norske Love forbyde strengeligen al Slags Nid, ja sætte endog Fredløsheds Straf derfor[6]).

Ligesom Christendommen paa den ene Side lidt efter lidt bragte de hedenske Fostbrødrelag ud af Brug, og naturligviis endnu snarere udryddede den mindre almindelige Skik, frivillig, ved Selvmord, at følge sine Venner i Døden, saaledes bidrog den paa den anden Side uden-tvivl meget til at formilde de voldsomme Udbrud af privat Fiendskab, der i Hedendommens Tid heel ofte forstyrrede den offentlige Fred. Den formaaede imidlertid ingenlunde ganske at kvæle Hevnlysten, der engang var dybt indgroet i Folkets Charakteer og havde sluttet sig saa

1) Ældre Gulath. Lov 138. 2) þáttr þorl. Jarlask. 4 i Fornm. S. III, 97 f. 3) Egils S. 60; Vatsd. S. 33. 34. 4) Bjørn Hitd. S. 33; Gisle Surss. S. 6. 5) Landn. IV, 4. 6) Ældre Gulath. Lov 138.

fast til dets Retfærdighedsfølelse, at Hevn og Ret i Folkeanskuelsen saa at sige smeltede sammen. De Borgerkrige, som i det 12te og 13de Aarhundrede rasede vildt i Norge og endnu vildere paa Island, gave Hevngjerrigheden nyt Liv og ny Næring; og det lader sig ikke negte, at de udsøgte Grusomheder, som i disse Feider, især paa sidstnævnte Ø, hyppig øvedes af Fiende mod Fiende, og den Mangel paa stadig Trofasthed i Venskab, som ei sjælden lader sig tilsyne, meget ofte fremkalder en Afsky for disse Fiendskaber mellem Christne, som hine Asadyrkernes Hevnsgjerninger langt fra ikke i samme Grad vække.

6.

Forlystelser.

Nordmændenes Forlystelser i Oldtiden kunne maaskee bekvemmest henføres til følgende Klasser: 1) Gjestebud, 2) Legems- og Vaabenøvelser, 3) Lege, 4) Skuespil, 5) Spil, 6) Musik, 7) Jagt og anden dermed beslægtet Tidsfordriv.

1. Gjestebudet (veitsla, samkunda) benævntes ogsaa almindelig drykkja d. e. Drikkelag, eller hvad der vil sige det Samme, öl, fordi Drikken, især Ølet, derved udgjorde Hovedsagen. Gjestebudet erholdt ellers forskjellige Navne, deels efter Maaden, paa hvilken det holdtes; saaledes: samburðaröl d. e. Sammenskudsgjestebud; hvirfingsdrykkja d. e. Omgangslag, Gjestebud, som holdtes skifteviis hos Bønderne i en vis Bygd; heimboð eller vinaboð, Gjestebud, til hvilket en Mand indbød sine Slægtninger og Venner; — deels efter Anledningen, i hvilken det holdtes; saaledes: blótveitsla, Offergjestebud; brúðkaupsveitsla, Bryllup; erfisöl, Arveøl, Gravøl; burtferðaröl, Gjestebud, som En holdt strax før en forestaaende Reise; heimkomuöl, Gjestebud for at feire en lykkelig Hjemkomst; — deels endelig efter Tiden, paa hvilken det holdtes; saaledes: jólaveitsla eller jólaboð, Julegjestebud; haustboð, Gjestebud, som holdtes om Høsten, naar alt Sommerarbeide var tilendebragt.

Ved enkelte af disse forskjellig benævnte Gjestebud fandt ogsaa visse særegne Skikke Sted; men saadanne Egenheder, forsaavidt de vare af nogen Betydenhed og overhovedet kjendes, ere deels allerede

forhen omtalte, f. Ex. hvad Bryllupperne angaar, deels skulle de senere omhandles, saaledes hvad Arveølet angaar. Her maa fortrinlig Opmerksomheden fæstes paa de saakaldte heimboð eller vinaboð, som de almindeligste, og som de, hvis Skikke man i Hovedsagen gjenfinder i alle de øvrige.

Det ligger i selve Navnet paa dette Slags Gjestebud, at de holdtes efter forudgaaende Indbydelse (boð), og denne fandt almindelig Sted en god Stund — ofte flere Maaneder — forud, for at Gjesterne kunde have Anledning til at indrette sig paa det Bekvemmeste, især naar de havde en lang Vei for at søge Gjestebudet. Indbydelsen skede enten til hver enkelt af Gjesterne i hans Hjem eller under Eet til en heel Forsamling f. Ex. til Thinge eller i et andet Gjestebud. Tiden for Gjestebudet blev med det Samme tilsagt, ligesom og i hvor mange Dage det skulde vare; undertiden blev endelig ogsaa tilføiet, at ingen af Gjesterne skulde drage ubegavet bort [1]). Forberedelserne i Gjestebudshuset bestode i Slagtning, Brygning og Tilveiebringelse af anden Mad og Drikke [2]). Gjestebudsskaalens Vægge behængtes med Tapeter (tjöld), Bænkene belagdes med Hynder eller Dækkener, Bordtøiet oppudsedes, Gulvet bestroedes med Halm, Ildene optændtes, Skjenkebordet anrettedes og det fyldte Skapkar indbragtes. Gjesterne synes almindelig at have indrettet sin Reise saaledes, at de ankom om Eftermiddagen eller imod Aftenen den Dag, da Gjestebudet skulde tage sin Begyndelse. Visse af Husets Folk, baade Mænd og Kvinder, vare udseede til at gaa de ankommende Gjester til Haande, ligesom og til senere at besørge Opvartningen; disse sagdes at ganga um beina d. e. see Folk tilgode. Een eller flere af Husets Mandfolk havde Tilsyn med, at der blev sørget for de ankomne Gjesters Heste, samt modtog til Bevaring Mændenes Vaaben; thi væbnet reiste man oftest. Naar Gjesterne kom ind, vare Kvinderne rede for at modtage Reiseklæderne og Kvindernes indpakkede Pyntesager, hvormed senere hen i Gjestebudet skulde stadses. Ved en saadan Modtagelse synes det at have gaaet heel livligt og forvirret til, helst i ældre Tider, medens Kogningen foregik i selve Skaalen, hvor Gjesterne modtoges. Lidt efter lidt, naar de Fleste vare komne, blev det roligere, og nu indtog hver den ham anviiste Plads,

[1]) Laxd. S. 27. [2]) Finnb. Rammes S. 29.

Mændene paa Langbænkene, Kvinderne paa Tverpallen. At skikke Folket til Sæde (skipa mönnum í sæti) rigtig efter hvers Stand og Anseelse var en vigtig Sag. Forsømmelse i dette Stykke kunde tidt vække stort Misnøie, ja bittert Fiendskab. Huusfaderen indtog, hvis han var en anseet Mand, almindelig selv det ypperste Høisæde. Undtagelse heri kunde dog finde Sted, hvis en Konge, Jarl eller en anden meget fornem Mand var blandt Gjesterne, da i saa Tilfælde den første Hædersplads indrømmedes ham. Da Huusfruen, hvis hun ikke var meget fornem, selv syslede med Opvartningen, saa indtoges Hæderspladsen midt paa Tverpallen af den mest anseede kvindelige Gjest. Var der flere Folk tilstede, end som kunde rummes paa de faste Bænke nærmest Væggene, saa blev der anbragt endnu en Rad Bænke fremmenfor hine. Disse ydre Bænke benævntes framsæti eller forsæti. Desuden benyttedes Stole (reiðustólar, akstólar). Naar alt Folket var skikket til Sæde, var det almindeligt, at Huusbonden lyste Fred over Laget (mæla fyrir griðum). Det varede nu gjerne ei længe, før Vaskevand (handlaug) blev ombaaret baade til Mænd og Kvinder; ofte udførtes denne Forretning af Huusfruen selv. Derpaa bleve Bordene fremsatte; hvis der var dobbelte Bænkerader, saa kom de, der sad paa Fremsæderne (framsætismenn) til at indtage Bordenes ydre Side, saaledes at de vendte Ryggen mod Ildene. Var Kongen eller en Jarl eller en anden saadan høifornem Høvding i Gjestebudet og indtog Høisædet, saa sad Huusbonden undertiden paa en særskilt Stol paa den ydre Side af de Borde, der stode foran Høvdingen og hans ypperste Mænd, for bedre at see til med Opvartningen her og tillige samtale med den fornemme Gjest. Efter at Indretningen af Ovnstuer var bleven almindeligere, anbragtes ofte ved Gjestebud endnu een eller flere Rader af Borde, der oftest synes at have gaaet langs efter Stuen. Maden fremsattes nu; først naar man havde spiist lidt, begyndte Skjenkningen, der besørgedes enten af Husets Kvinder eller af visse dertil udseede Mandfolk, der benævntes Skjenkere (skenkjarar, byrlarar), og blandt hvilke der da gjerne var en Formand, der havde Overtilsynet dermed. Drikken fortsattes oftest, efter at Maden og Bordene vare borttagne. Skaaler (minni) bleve udbragte enten af Huusbonden eller af En, som han dertil udnævnte. Skaaler bleve i de hedenske Tider

drukne til Gudernes Minde, i de christelige til Christi, Jomfru Marias og andre Helgeners. En vis Orden fandt udentvivl ofteſt Sted ved disse Skaalers Udbringelse. Forresten drak man enten Omgangsskaaler (sveitardrykkja), saaledes at Alle omtrent kom til at drikke lige meget, eller den Ene drak den Anden til med en særegen Skaal, saaledes at han tømte et Horn eller Bæger til Halvs og bragte det selv eller lod det bringe til den Anden, som da maatte uddrikke det Levnede; eller ogsaa slog endelig To og To, almindelig Gjenboerne eller Sidemændene ved Bordet, sig sammen for den hele Aften og drak til Jævns med hinanden for at kappes, om hvo der kunde taale mest; dette sidste kaldtes at drekka tvímenning. Undertiden satte Mænd og Kvinder sig i Bunterad, og Mand og Kvinde drak Tvimenning med hinanden, vel ikke til Jævns, men dog saaledes, at, ifølge Sagaernes Vidnesbyrd, ogsaa Kvinderne ved slig Leilighed ofte fik sig en Ruus. Kvinderne opmuntrede i det Hele Mandfolkene til at drikke, og naar Huusfruen eller Datteren i Huset viiste en af Gjesterne den Ære selv at træde hen for ham med det fyldte Horn og drikke ham til paa hans og hans Slægts Velgaaende, da kunde naturligviis ei Gjesten undslaa sig for at tømme det ham overrakte Horn. Hertil kom ofte endnu, for at hæve Munterheden, Drikkebøder (víti), at nemlig den af Gjesterne, som forsaa sig mod en forud fastsat Vedtægt eller skulkede med Drikken, dømtes til at tømme et Horn forlods (vítishorn). At Drikken, hvormed der bevertedes, alt som det led ud paa Aftenen, blev sterkere og bedre, saaledes at f. Ex. Mjød og endelig Viin afløste hinanden ovenpaa Ølet, ansaaes for en Herlighed ved Gjestebudet. Virkningen af slig rundelig Bevertning var, som man let kan tænke, den, at Mandfolkene som ofteſt bleve yderlig berusede og i sin Ruus ei altid opførte sig paa den fineste Maade. Den høitidelige Fredlysning (griðasetning), som gik forud for Laget, kunde vel behøves for at lægge Baand paa Gjesterne i denne Tilstand og hemme Udbrudet af deres ophidsede Lidenskabelighed, som ikke desto mindre ogsaa ofte gav sig Luft i Voldsgjerninger og Slagsmaal. Da Gjesterne, som det synes, i Almindelighed ei havde Vaaben ved Haanden, saa brugtes ved saadanne Leiligheder, foruden Næverne, de tunge, sterktbeslagne Drikkehorn, afpillede Kjødbeen og andet deslige. Huusbonden med det roligere Parti af Gjesterne maatte

være Mellemmand og understøttedes heri kraftigen af Kvinderne, som holdt paa de mest Ophidsede, eller hvis de Stridende havde faaet fat paa Vaaben, kastede Klæder over disse for at hindre eller døve deres Virkning. Som oftest bleve de Stridende temmelig let forligte, naar de havde sovet Rusen ud; sjældnere synes det at have været, at den af de stridende Parter, som holdt sig fornærmet, strax reiste hjem fra Gjestebudet med sine Venner og Ledsagere. Enden paa den hele Drikken blev ikke sjælden, at Mandfolkene sovnede hver i sit Sæde eller i Sengen bagved Sædet, eller tumlede om i Gulvhalmen og bleve der liggende Natten over. De Gjester, som vare sig selv nogenlunde mægtige, bleve førte til de for dem bestemte Senge; men det kunde vel hænde sig, at de, endog efter at have lagt sig, maatte tømme eet eller flere Horn, som Huusfruen eller en af de andre Husets Kvinder rakte dem, idet hun siddende ved Sengen holdt den Liggende med godt Snak.

Almindelig synes det at have gaaet varmest til den første Gjestebudsaften; da satte Verten en Ære i at see alle sine Gjester vel tilpakkede [1]). Den følgende Dag, naar Gjestebudsfolket igjen var kommet paa Benene og havde samlet sig i Gjestebudsskaalen, var det gjerne det første, man foretog sig, at jævne de Tvistigheder, der kunde have reist sig under forrige Aftens Ruus. Naar dette var lykkelig udført, begyndte Drikken paany. Nu var dog gjerne Drikkelysten for det første mindre, ligesom ogsaa den støiende Munterhed; men naar det led mod Kvelden, fornyedes forrige Aftens Optrin, og saaledes fortsattes, medens Gjestebudet varede [2]).

Man maa imidlertid dog ikke heller forestille sig, at en umaadelig Drikken var det eneste, hvori Oldtidens Nordmænd søgte Gjestebudets Glæder. Om Dagen verlede man med Legemsøvelser, Lege og andre Fornøielser, som nedenfor nærmere skulle omtales, og selv om Kvelden, naar Rusen endnu ikke havde taget altformeget Overhaand, oplivedes

[1]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 145 I S. 291. [2]) Lard. S. 46. 68. 69; Egils S. 7. 11. 31. 44. 48. 49. 55. 74; Gunnl. Ormst. S. 11; Snorre Yngl. S. 41; Snorre Ol. Hell. S. 32. 123. 151. 175; Sturl. S. I, 13. VIII, 2. IX, 2; Njaals S. 35. 117. 137; Landn. III, 10; Ljosv. S. 8. 13; Viga-Glums S. 4; Raudúlfsþ. 1 i Fornm. S. V, 331 f.; Ol. Hell. S. i Fornm. S. 14. 103. IV S. 25. 235 f.; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 201. II S. 154; Magn. Godes S. i Fornm. S. 27. VI S. 52; Korm. S. 25.

Laget ved adskilligt ædlere, tildeels aandeligt Tidsfordriv. Kvad bleve fremsagte eller sungne [1]); Sagaer, baade sandfærdige og opdigtede, fortalte, eller i senere Tider oplæste [2]); Gaader bleve fremsatte [3]). Hertil kom endnu den saakaldte mannjafnaðr d. e. Mandjævning, der enten bestod deri, at man tog et Par af de i Landet eller Bygden mest anseede Mænd, der da oftest ei selv vare tilstede, og gjorde en Sammenligning mellem deres Dygtighed og Egenskaber til Gjenstand for Samtalen, hvori da enhver af de Nærværende lagde sit Ord med og holdt paa een af Parterne; eller ogsaa bestod deri, at de i Gjestebudet Værende indbyrdes valgte sig jafnaðarmenn d. e. hver valgte sig en Mand af Gjesterne til at sammenligne sig med [4]). Dette Tidsfordriv, hvad enten det nu øvedes paa den ene eller den anden Maade, udartede imidlertid ikke sjælden til en farlig Spøg, der kunde have bittert Fiendskab til Følge.

Endelig maa blandt Gjestebudenes Fornøielser ogsaa omtales den saakaldte heitstrenging d. e. Aflæggelse af høitidelige Løfter. Skikken tilhørte den hedenske Tid, og Løfterne bleve aflagte ved Udtømmelsen af Bragehornet (bragafull) d. e. ved den Skaal, som udbragtes til Ære for Brage, Skaldekunstens Gud. Hver, til hvem Bragehornet kom, reiste sig fra sit Sæde, steg med den ene Fod paa Stokken eller Skammelen foran Sædet og aflagde Løftet, idet han begyndte saaledes: „Jeg stiger paa Stokken og aflægger det Løfte" o. s. v. (stíg ek á stokk ok strengi ek heit). Derpaa tømte han Hornet og satte sig atter i sit Sæde. Undertiden finder man, at den Lovende satte den ene Fod paa en Steen, idet han aflagde Løftet. Det høitidelige Løfte angik oftest Udførelsen af en eller anden Stordaad, der kunde fortjene at foreviges gjennem Skaldenes Kvad. Den første Juleaften var det især Skik at aflægge saadanne Løfter; ved andre Offerfester, ved Bryllupper, Gravøl og i simple Gjestebud skede det dog ogsaa. Ved Christendommens Udbredelse synes Skikken efterhaanden at være bortfalden tilligemed Bragehornet selv [5]).

[1]) Laxd. S. 29; Har. Haardr. S. i Fornm. S. 110, VI S. 391 f. [2]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 99, VI S. 354 ff.; Sturl. S. I, 13. IX, 51; Fostbr. S. 32. [3]) Hervarar S. 15. [4]) Snorre Sigurd Jorsalaf. S. 24. [5]) Hørds S. 14; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 201, II S. 154; Jomsv. S. 37; Helgakv. Hjørvardss. Indl.; Hønsethorers S. 12; Ørvar-Odds S. 30.

Ved Oldtidens Gjestebud samledes ofte en stor Mængde Mennesker. Da den norske Høvding Thorolf Kveldulfssøn modtog Kong Harald Haarfager som Gjest paa sin Gaard Sandnes paa Haalogaland, havde han indbudet 500 Mand, og det uagtet Kongen ei havde mindre end 300 i sit Følge. Da intet af Vaaningshusene paa Gaarden var stort nok til at rumme denne Menneskemængde, lod Thorolf en stor Kornlade paa det prægtigste indrette til Drikkeskaale[1]). Landnamsmanden Hjaltes Sønner paa Hof i Hjaltadal i Islands nordlige Fjerding havde ikke mindre end 1200 Gjester i Arveølet efter sin Fader[2]). Det sidste Gjestebud omtales vel som det eneste i sit Slags paa Island; men at Gjesternes Antal opsteg til flere Hundreder, synes ei at have været nogen Sjældenhed. Det kan under saadanne Omstændigheder ei forekomme besynderligt, at den, som holdt Gjestebudet, for at beverte og huse saa mange Mennesker, maatte, selv om han iøvrigt var en rig og fornem Mand, laane hos Venner og Naboer Bordtøi, Sengeklæder og andet saadant[3]).

Store Gjestebud pleiede heller ikke at være af kort Varighed. Gjesterne kom ofte langveis fra og kunde ei være tjente med at gjøre en lang og besværlig Reise for een Aftens eller Dags Fornøielse. Gjestebudene varede ei sjælden en Uge, en halv Maaned, ja længere[4]). Derimod holdt en Huusbonde ikke ofte saadanne Lag. I Hedenskabets Tid holdt stundom en og anden Høvding tre Gjestebud om Aaret, nemlig paa de tre store Offerhøitider: ved Vinternat, i Julen og ved Sommerdag, hvilke Gjestebud efter Christendommens Indførelse bleve forandrede til Høstgjestebud ved Mikkelsdags Tider, Julegjestebud og Paaskegjestebud[5]); men dette holdtes ogsaa for noget ret Meget, for Beviis paa en stor Pragtlyst (rausn). Oftest var det udentvivl Tilfældet, at en velstaaende Bonde kun een Gang om Aaret gjorde et saadant stort Vennelag, og dette synes almindeligst at have været om Høsten eller i Tiden mellem Vinterens Begyndelse og Julens Ende, da man baade havde lettest for at tilveiebringe de fornødne Fødemidler, og Folk tillige vare mindst heftede med magtpaaliggende Gaardssysler.

Hvad der meget maatte bidrage til at gjøre Oldtidens Gjestebud

[1]) Egils S. 11. [2]) Landn. III, 10. [3]) Sturl. S. IX, 5. [4]) Laxd. S. 27. [5]) Snorre Ol. Hell. S. 123.

bekostelige for Verten, var den Skik, at Gjesterne ved Afreisen skulde begaves med Foræringer, hvilket synes at have været holdet for uomgjængelig fornødent, naar et Gjestebud skulde have Navn af herligt eller overflødigt. Naar Dagen kom, paa hvilken Gjestebudet var bestemt til at hæves, gjorde alle Gjesterne sig rede til Afreisen. Reisetøi og Vaaben bleve dem nu igjen overgivne af Husets Folk, der imidlertid havde havt dem i sin Varetægt, og deres Heste, for hvilke Verten, medens Gjestebudet stod, havde sørget, bleve fremledede. Derpaa fulgte Huusbonden hver af Gjesterne — idetmindste de, som vare nogenlunde anseede — ud af Huset eller endog et lidet Stykke paa Vei, hvilket kaldtes: at følge dem af Gaarden (leiða or garði), og endelig kom han ved Afskeden frem med den Gave, som var den Bortreisende tiltænkt, og som bestod i et Vaaben, et Smykke, et kostbart Klædningsstykke eller andet deslige. Dette benævntes: at lede En ud med Gaver (leiða út með gjöfum). Gavens Verd blev afmaalt deels efter Gjesternes større eller mindre Fornemhed, deels efter det Venskab, i hvilket de stode til Verten; og man lod vel heller ikke altid ud af Syne den Gjengjæld, som man ved lignende Anledning kunde vente. „Stedse seer Gaven efter Gjengjæld (æ sér gjöf til gjalda)" lød det gamle Ordsprog.

Det Ovenanførte fremstiller hovedsageligen Skikkene ved Oldtidens Vennelag (vinaboð, heimboð). At det har gaaet aldeles ligedan til i de saakaldte Omgangslag (hvirfingsdrykkjur), er høist sandsynligt. De synes at have været et Slags Pligtgjestebud, som de fornemste Bønder i en vis Bygd indbyrdes havde forbundet sig til at holde for hinanden efter en vis Orden. Sammenskudslagene (samburðaröl) havde derimod et Slags større Offentlighed og holdtes gjerne, hvis de ei tillige vare Omgangslag, paa den Gaard i Bygden, som havde det største Huusrum. Her samledes da de i Laget Deeltagende, og hver medbragte sit Bidrag af Madvarer o. s. v. (föng)[1]; den Fornemste af de Tilstedeværende overtog Vertens Skyldigheder med Hensyn til Skaaler og saadant videre. De christne Gilder (gildi), der ei vare egne for Byerne alene, men ogsaa oprettedes i flere Landsbygder, vare i Grunden kun en Uddannelse af de ældre Sammenskudslag, hvor-

[1]) Snorre Haakon Godes S. 16.

ved disse, som oprindelig mest vare hedenske Offerfester, fik et christeligt Tilsnit, og tillige gjennem visse Love, som enhver af Gildebrødrene (gildar) forpligtede sig til at iagttage med Hensyn til deres indbyrdes Forhold baade i og udenfor selve Gildet eller Gjestebudet, kom til at danne Sammenholdspunkter for visse mindre Foreninger, hvis Hovedhensigt var ei alene Nydelsen af selskabelige Glæder, men ogsaa, at Medlemmerne indbyrdes kraftigen skulde understøtte hinanden.

2. At Oldtidens Nordmænd satte stor Priis paa alt, hvad der kunde gjøre Legemet smidigt og kraftfuldt, samt give Færdighed i at bruge Vaaben, var en naturlig Følge af Folkets krigerske Charakteer. Legems- og Vaabenøvelser vare derfor den opvoxende Ungdoms almindeligste og kjæreste Tidsfordriv, som man ovenikjøbet vidste at give mangfoldige Afvexlinger.

Bryden deelte sig, som det synes, i to Slags, under de forskjellige Benævnelser fang og glíma. Fang svarede udentvivl nærmest til vort Rygtag eller Ryggspænd, og hvad der mest ved dette Slags Bryden udfordredes hos de Kjæmpende, var Styrke, især i Armene. Ved glíma derimod kom det langt mere an paa Smidighed end paa Styrke, og Benene brugtes af de Stridende meer end Armene. Dette Slags Bryden er endnu meget gjængs paa Island, og at det i Oldtiden har været yndet og uddannet, det viser baade den Omstændighed, at det saa ofte omtales i Sagaerne, og tillige de mange Kunstudtryk, som man sammesteds forefinder paa de forskjellige Knev (brögð), som de Stridende herved kunde anvende; saaledes sveifla[1]), at den Ene løftede den Anden i Veiret, svingede ham længe i Ring med Heftighed og derpaa kastede ham pludselig til Jorden; lausamjöðm, naar man med en Vending med Hoften (mjöðm) søgte at fælde sin Modstander; hælkrókr d. e. Hælkrog, Krogspænden o. fl.[2]). Ved Bryden overhovedet og især ved det sidst omtalte Slags var det almindeligt, at de Kjæmpende blottede den øvre Deel af Legemet lige til Beltestedet[3]).

Nær beslægtet med den egentlige Bryden var den saakaldte skinnleikr d. e. Skindleg, af hvilken der lader til at have været forskjellige Slags. Et benævntes hráskinnsleikr d. e. Leg med raat Skind, og synes al-

[1]) Grett. S. 65. [2]) Saga om Jøkul Buas. 1. 2. 3. Svarfd. S. 12; Egils og Aasm. S. 13; Hjalmters og Ølvers S. 16. [3]) Grett. S. 74.

mindeligst at have bestaaet deri, at Tvende grebe i hver sin Ende af en raa Dyrehud og prøvede, hvo der kunde trække Huden fra den anden eller drage ham omkuld, eller ogsaa, om de vare saa sterke, at de kunde splitte Huden imellem sig; denne Øvelse kaldtes ogsaa skinndráttr d. e. Skindtrækning [1]). Til Raaskindslegen lader det til, at man desuden har henført Kasten med en sterkt sammenviklet raa Dyrehud, hvilken da den, som den kastedes til, maatte søge at gribe og derpaa kaste til en Anden [2]). Raaskindslegen synes imidlertid at have tilhørt en meget fjærn Tid og omtales ikke uden i de æventyrlige Sagaer. En Forfinelse heraf var flere i senere Tider almindelige Slags Skindlege. En bestod deri, at Tvende trak hver i sin Ende af et Skindreb og prøvede saaledes Styrke, hvilket kaldtes reipdráttr eller at draga reip; var En meget sterk, saa holdt han et Reb i hver Haand, og lod saa Een eller Flere igjen drage i hvert Reb; kunde han ved denne Øvelse ovenikjøbet i en siddende Stilling beseire sine Modstandere, da glimrede han endnu mere [3]). En anden bestod i, at man af Rebet dannede en Hank eller Løkke; de Stridende holdt hver i sin Side af denne og havde da bedre Haandfæste; dette kaldtes at toga á hönk d. e. at trække Hank, og den havde vundet, som trak Hanken fra den anden [4]). Den saakaldte beltadráttr [5]) har udentvivl været aldeles samme Øvelse, kun at et sammenspændt Belte her traadte i Rebhankens Sted.

Lod man Rebet fare og prøvede Styrke blot derved, at den Ene slyngede sin krummede høire Arm ind i den Andens og søgte enten at drage ham til sig eller tvinge ham til at rette Armen og slippe Taget, saa kaldtes dette at handkrækjast d. e. trække Krog. Baade ved denne Øvelse og ved Skindtrækningen heder det, at i de ældste Tider de Kjæmpende stundom havde en Ild imellem sig, for saaledes at gjøre Kampen saameget farligere for den Tabende.

Hoppen (hlaup) var meget i Brug; man øvede sig i at hoppe høit i en tung Rustning, hoppe baglænds ligesaa let som forover, hoppe ned fra høie Steder, saaledes at man kom staaende paa Jorden, hoppe over brede Afgrunde og saadant videre [6]). Man øvede sig ogsaa me-

[1]) Hjalmters og Ølvers S. 17. [2]) Baard Snæf. S. 13. [3]) Saxo Gramm. XII S. 601 Müller, om Kong Erik Eiegod. [4]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 77, VI S. 312. [5]) Sverrers S. 73. [6]) Njaals S. 19. 85. 93. 146. 147; Hørds S. 35; Orkn. S. 76; Færey. S. 24.

get i at gaa eller klavre paa bratte Steder, hvilken Øvelse benævntes brattgengi, og heri kappedes man [1]).

At kunne gaa udenbords paa Aarebladene, medens Skibet blev roet, ansaaes, som rimeligt, for en stor Kunst. Den norske Konge Olaf Tryggvesson skal have udmerket sig ved Færdighed heri, som i saa mange andre Legemsøvelser. Det synes, som om man har søgt at vænne Drengene allerede i en meget ung Alder til denne Færdighed ved at lade dem øve sig i at gaa paa voxne Folks fremrakte Hænder [2]).

Handahlaup benævntes den Øvelse, som nu kaldes Rundkast.

Hurtigløben benævntes skeið, og man satte stor Priis paa at være rask til Fods (frár, fóthvatr) [3]). Stundom brugte man for at paaskynde Løbet at stode sig frem med een eller tvende Stager [4]).

Skiløben (skíðfœri) var en meget anseet Kunst; man øvede sig ikke alene i at løbe hurtig paa Ski, men ogsaa i at kunne løbe paa bratte og farlige Steder, gjøre hurtige Vendinger og store Hop. Skistaven benævntes geisli [5]).

Et Slags Skøiteløben var ogsaa i Brug. Skøiterne vare Dyrebeen og benævntes ísleggir d. e. Iisbeen; den, som forstod denne Kunst, sagdes at kunna á ísleggjum [6]).

Svømmen benævntes sund eller sundfœri. Man øvede sig baade i at svømme langt ovenpaa Vandet (langsund) og i at holde sig længe og svømme godt under Vandet (kaf eller kafsund). Desuden lagde man sig efter at gjøre alle Slags Kunster under Svømningen; ja man brugte endog at brydes baade over og under Vandet.

Handsaxaleikr benævntes den Kunst at kunne lege med et Par smaa Sverd (handsöx) saaledes, at man kastede dem i Luften og greb dem igjen uden at skade sig. At kunne lege med tre Haandsverd, saaledes at eet stedse var i Luften, holdtes for en herlig Kunst. Kong Olaf Tryggvesson skal have udmerket sig heri, og hvad mere er, han siges at have kunnet øve Kunsten, idet han gik paa Aarebladene, medens man roede.

Vaabenøvelserne dreiede sig om Bueskyden (bogaskot),

[1]) Snorre Ol. Tr. S. 92. [2]) Magnus Godes S. i Fornm. S. 2, VI S. 5 f. [3]) Snorre Sig. Jorsalaf. S. 34; Harald Gilles S. 14. [4]) Kjalnes. S. 7; Kroka-Refs S. 3; Saxo Gramm. XIV S. 660 om Harald Gille. [5]) Snorre Ol. Hell. S. 151; Flatøbogen III. 409. [6]) Snorre Sig. Jorsalaf. S. 24.

Kasten (handskot) og Fegten (skilming); Færdighed i disse Øvelser benævntes under Eet vápnfimi, den, der besad dem, vápnfimr.

Ved Bueskydning benyttedes deels Haandbue (handbogi), deels Laasbue (lásbogi); man øvede sig baade i at skyde kraftigen og sikkert (harðskeyti og beinskeyti), og det var en meget almindelig Fornøielse at skyde til Maals (ganga í skotbakka). Skiven, man skjød paa, benævntes skotspónn.

Ved Kasten benyttede man deels Stene, deels Kastespyd. Stenene kastede man gjerne enten med den bare Haand eller med Slynge (slöngva). Af Kastespyd gaves der flere Slags; det saakaldte gaflak var blandt de almindeligste. Man nøiedes ikke med at kaste eet Spyd ad Gangen med Kraft og Sikkerhed; de mere Øvede kastede to Spyd ad Gangen, eet med hver Haand, og vare istand til at gribe sin Modstanders Spyd i Luften og sende ham det strax tilbage.

I Fegten (skilming) øvede man sig i Brugen af Øxe, Sverd og Spyd, samt i Afbøden med Skjoldet. Ogsaa her satte man stor Priis paa at kunne bruge den venstre Haand ligesaavel som den høire. Den Kunst pludselig at kaste Sverd og Spyd i Luften, gribe hiint med venstre, dette med høire Haand og derpaa bibringe sin Modstander et Hug fra den Side, han mindst ventede det, gjorde ofte Udslaget i en haardnakket Tvekamp

At ogsaa Rideøvelser, som Kapriden og saadant lignende, have været i Brug blandt Nordmændene allerede i en fjærn Oldtid, kan ei omtvivles, skjønt Sagaerne mindre bestemt udtale sig derom. Naar der imidlertid tales om turniment eller burtreið d. e. Turnering som brugelig allerede under Hedenskabet, saa er dette upaatvivlelig en Overførelse af senere Tiders Skikke paa de tidligere. I Slutningen af det 12te og i det 13de Aarhundrede maa man dog antage, at saadanne kunstigere Rideøvelser ei have været aldeles ubekjendte i Norge, da Kongespeilet anbefaler dem som et verdigt Tidsfordriv for Hirdmændene. At der i Norge har været holdt Turneringer lignende de i sydligere Lande brugelige, derom findes ingen Underretning.

3. Af egentlige Lege omtales ingen hyppigere i de gamle Sagaer end:

Boldspil (knattleikr). Til denne Leg samlede sig ofte unge

Mennesker i stor Mængde, og man legte den paa en vid Slette eller paa Isen. Bolden benævntes knöttr og synes ofteſt at have været af Træ eller idetmindste af en meget haard Materie. Den sloges med en Træstav, som benævntes knattré eller knattdrepill. I Legen blev almindelig Tvende, som omtrent kunde jævnes i Styrke, parrede sammen, og Kunsten synes at have bestaaet i, at naar den Ene slog Bolden ud, skulde den Anden søge at gribe den. Ofte kom det ved denne Leg til alvorlige Optrin mellem de legende Par, idet den Ene i Hidsighed saarede den Anden deels med den haarde Bold og deels med Slag af Boldtræet[1]).

Den saakaldte soppleikr har ogsaa været et Slags Boldspil og maaskee aldeles det samme som det før omtalte. Bolden benævntes her soppr og Træet soppdrepr[2]).

Hvorledes derimod den undertiden omtalte sköfuleikr har været beskaffen, vides ikke. Kun saameget seer man, at der ved denne Leg benyttedes visse Redskaber, der kaldtes sköfur (Enkeltt. skafa?) og undertiden forfærdigedes af Horn, samt at Legen ikke just var af nogen mild Natur, da Folk stundom satte Livet til i den[3]).

Torfleikr kaldte man en Leg, i hvilken tvende Partier kastede paa hinanden med Græstorv[4]). Denne Leg har dog neppe været blandt de meget anseede.

Dans (dans, dansleikr) var ogsaa en gammel Fornøielse blandt Nordmændene. Hvorvidt den allerede var brugelig i Hedendommens Tid, lader sig ei med Sikkerhed afgjøre; dog bliver det høist rimeligt, da man finder, at den i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede var i fuld Gang, og paa den Tid misbilligedes af ivrige christne Geistlige[5]). Den Dans, som af Oldtidens Nordmænd brugtes, og som synes at have været dem paa en Maade eiendommelig, var dog meget forskjellig fra senere Tiders Danse. Den var forbunden med Sang; derimod lader det ikke til, at Musik af Instrumenter ved den har været anvendt, idetmindste ikke i ældre Tider. Man dansede efter Melodien af Viser, som de Dansende selv afsang, og som vare af forskjelligt Indhold;

[1]) Grett. S. 15; Hords S. 22; Gisle Surssøns S. 26. 32; Viglunds S. 13; Thorstein Vikingssøns S. 10; Gange-Rolfs S. 9; Halfd. Eysteinss. S. 8. [2]) Herrauds og Boses S. 3. [3]) Hords S. 22. [4]) Eyrb. S. 41. [5]) Den hell. Jons S. 24 i Biskupa Sögur I, 237.

snart var det Kjærlighedsviser (mansöngs-vísur), snart Spotteviser; undertiden vel ogsaa Viser af historisk Indhold. Disse Viser benævntes dansar (Enk. dans) og udentvivl har det hørt til, at de Dansende skulde indrette sit Minespil efter Visens Indhold. Begge Kjøn deeltoge i denne Fornøielse. Naar man dansede til de saakaldte Mansøngs-Viser, lader det til, at Sangen har været udført som Vexelsang mellem Mænd og Kvinder. Dette Slags Dans har udentvivl undertiden, ligesom Viserne selv, efter hvilke den dansedes, været temmelig letfærdig, og det var over den, de strengere christelige Lærere især forargede sig[1]). Dans efter Viser af forskjelligt, ofte historisk Indhold, var i Brug paa Island endnu i den første Halvdeel af det 18de Aarhundrede. De Dansende havde stundom hver sine Roller at udføre, og Hovedpersonernes eller Fordansernes Minespil, ja endog deres Dragt var derefter afpasset. Men da man af Mangel paa Plads i de almindelige Vaaningshuse for den til Dansen samlede Mængde ofte benyttede Kirkerne til at danse i, og desuden megen Uanstændighed skal være gaaet i Svang ved saadanne Leiligheder, blev al Dans der paa Øen strengeligen forbuden, og gik virkelig temmelig hastig ganske af Brug. Paa Færøerne har derimod dette Slags Dans holdt sig lige til vore Tider; de Dansende danne en stor Kreds, holde hinanden i Hænderne og bevæge sig kun ubetydelig udenfor det Sted, som hver engang indtager; Fordanserne ere tillige Forsangere; Mængden af de Dansende istemmer oftest kun Dansevisens Omkvæd[2]). Paa disse Islændingernes og Færøboernes Danse passe de faa Udladelser, der i Sagaerne findes om den ældre Dans, meget godt, og man kan saaledes af Beskrivelserne over hine meget vel udfylde det Ufuldstændige i Sagaernes Beretninger. Et andet Slags Dans efter Instrumentalmusik, mere lignende nyere Tiders Danse, synes dog i det 14de Aarhundrede, ja maaskee tidligere at have været i Brug, rimeligviis som Efterligning af udenlandske Skikke. I den fabelagtige Herrauds Saga fra 14de Aarhundrede omtales flere saadanne Danse efter Harpeslag, og deriblandt en, der benævntes faldafeykir, d. e. Faldefyger, fordi den var

[1]) Sturl. S. I, 13. V, 8. VII, 39. IX, 36. X, 25. Jons S. 13. Bisk. S. I, 165. [2]) Lyngbye, Færøiske Qvæder Indl. S. 8.

saa voldsom, at Kvindernes Hovedtøier (faldr) under den faldt af og føg omkring i Stuen[1]).

Som et Slags Dans kan man maaskee ogsaa betragte den saakaldte hringleikr, Ringleg[2]), der ei i Sagaerne nærmere beskrives, men som sandsynligviis har været samme Leg, som ellers benævntes og endnu paa Island benævnes hringbrot, d. e. Ringbrud. De Dansende holde hinanden i Hænderne og opstille sig i en Runddeel, dog saaledes, at Rækkens Ender ei ganske naa sammen. De Tvende, som staa yderst i Rækken, ere Fordansere og siges „at bryde Ringen" (brjóta hringinn). Den ene af dem begynder med at danse under Armene paa det nærmest staaende Par, og saaledes fremdeles hele Rækken igjennem; alle de øvrige maa holde fast i hinandens Hænder og følge ham. Naar Fordanseren har danset under Armene paa det sidste Par, og Rækken igjen er kommen i sin oprindelige Orden, begynder den anden Fordanser fra den modsatte Ende paa samme Maade, og saaledes fortsættes afvexlende. Slipper En af de Dansende Taget, saa forstyrres den hele Leg.

Endelig maa omtales en Leg, som ikkun synes at have været brugelig paa Island, nemlig den saakaldte syrpuþingslög d. e. Skarnthingsloven. Den bestod i et Slags Narrespil, hvorved hele Lovgivningsvæsenet og Rettergangen paa en latterlig Maade efterlignedes. En Islænding, Brand Thorkelsson, ogsaa benævnt Vöðu-Brandr, skal først have fundet paa denne Leg i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, og den blev optaget med saadant Bifald i Nabolaget omkring den Gaard, paa hvilken Brand holdt til, at alle unge Mænd strømmede did hver Aften for at holde Syrpu-Thing, til stor Uleilighed for Huusbonden, der for denne Spøgs Skyld i længere Tid næsten ingen Nytte havde af sine Tjenestefolk[3]).

4. Naar Talen er om Skuespil hos Oldtidens Nordmænd, saa menes ikke dermed sceniske Forestillinger; thi at saadanne have været i Brug blandt dem, dertil findes intet Spor —, men andre Fornøielser, der vare beregnede paa Tilskuernes Underholdning. Allerede deres Legemsøvelser, Vaabenøvelser, Lege, ja endog Holmgange eller

[1]) Herrauds og Boses S. 12. [2]) Sturl. S. 11, 25 (slá hringleik).
[3]) Ljosvetn. S. 9.

Tvekampe kunde betragtes som et Slags Skuespil, forsaavidt som de jævnlig holdtes paa offentlige Steder i Paasyn af en Mængde Tilskuere.

Paa Thingene, hvor saa mange Mennesker strømmede sammen, anstillede almindelig Ungdommen, udenfor den Tid, som var bestemt for Retshandlinger, sine Lege og Legemsøvelser i de Ældres Paasyn. Da Thingene holdtes paa Steder af vid Udstrækning, saa var det ogsaa let her at finde en Legevold (leikvöllr, leikvangr), bekvem til at tumle sig paa. Man valgte almindelig en Slette, omgiven af mindre Høider, eller under en Bakke eller Lid, hvorfra Tilskuerne af begge Kjøn kunde have let for at oversee Legen.

Ungdommen i visse Bygder satte hinanden desuden ofte særskilte Stevner til Lege paa passende Steder. Man kunde være samlet i flere Dage og opslog da Boder paa Legepladsen (leikbúðir) til sin Bekvemmelighed. Undertiden foranstaltede en eller anden velstaaende Bonde Legen, og de Deeltagende bleve da tilbudne Nattely i hans Huus. Saadanne Lege vare sande Høitider, og Tilskuere samlede sig til dem i Mængde, Kvinder saavelsom Mænd. Pigernes Bifald var ei de legende Ynglinger ligegyldigt, og hyppig gjordes ved saadan Leilighed det første gjensidige Indtryk, der senere fremkaldte nærmere Forbindelser. De, hvis Styrke og Smidighed var almindelig bekjendt, gjorde sig ikke sjælden kostbare; de optraadte kun i Legen en Gang imellem for ret at fordunkle de øvrige Legende, men foretrak forresten at samtale med de tilstedeværende Kvinder. Disse vidste ogsaa ret vel at nytte Leiligheden for paa en net Maade at komme i Tale med den af de Legende, som fandt deres Behag. Den gamle Vatsdøla Saga frembyder et Exempel. Ingolf Thorsteinsson fra Hof i Vatsdalen paa Island var den fagreste som den smidigste og vaabendygtigste Yngling der i Egnen. Han var saa afgjort af Kvinderne, at det hed om ham i en Folkevise, at „alle Kvinder vilde have Ingolf til Elsker, endog Kjærlingen, som kun havde tvende Tænder igjen i den øvre Gumme." I de Lege, som engang holdtes ved et Høstthing, glimrede Ingolf i alle Færdigheder. Under Boldspillet hændte det sig, at Bolden rullede for ham hen til det Sted, hvor den skjønne Valgerd Ottarsdatter sad. Hun kastede sin Kaabe over Bolden, og Ingolf,

som kom for at søge den, undlod ikke at give sig i Samtale med Pigen. Det første Bekjendtskab var hermed knyttet, og ved Ingolfs senere Besøg hos Valgerds Fader blev det fortroligere[1]).

Heel ofte toge imidlertid ogsaa disse Sammenkomster en alvorligere Vending, især naar Ungdommen fra tvende Bygdelag eller ogsaa tvende større Landskaber havde sat hinanden Stevne for at prøve, hvilken af begge der var raskest. Det seirende Partis Overmod og det tabendes krænkede Æresfølelse gav sig her ikke sjælden Luft i Handlinger, der forvandlede Legen til en blodig Kamp og Legevolden til en Valplads bedækket af Døde og Saarede[2]).

Det lader, som om Nordmændene i ældre Tider stundom til almindelig Forlystelse have ladet Forbrydere kjæmpe paa Liv og Død mod vilde Dyr eller mod hinanden indbyrdes. En saadan Kamp berettes der, at Kong Harald Haarfager lod foranstalte mellem en Islænding Bue Andridesson, paa hvilken han var bleven forbittret, og en Blaamand d. e. et vildt Menneske fra det Indre af Asien eller Afrika. Kampen, heder det, foregik paa en vid Slette, i Kongens og en Mængde andre Tilskueres Paasyn. Paa Sletten stod en Steen, tyk nede ved Jorden, men oventil spids; over denne skulde den ene Kjæmpende søge at faa kastet den anden, for saaledes at dræbe ham. En Steen, der havde denne Bestemmelse, kaldtes fangahella d. e. Brydningshelle. De Kjæmpende havde nemlig ingen Vaaben, men brødes. Bue fik kastet sin Modstander grue over Stenen, saaledes at hans Brystbeen knustes, og blev nu tagen til Naade af Kongen[3]). Om Haakon Jarl fortælles ligeledes, at han lod Islændingen Finnboge den sterke, der havde dræbt en af Jarlens Frænder, brydes med en Blaamand. Jarlen, siges der, lod alle sine Stridsmænd samle paa Kampsletten og sin Stol sætte i Midten. Finnboge seirede og knuste Blaamandens Ryg over den Steen, som stod paa Marken. Men endnu vilde ei Jarlen tilgive ham, og han maatte en Stund efter, ligeledes i en Mængde Tilskueres Paasyn, brydes paa Søen under Svømning med en stor tæmmet Bjørn (alidýr), som Jarlen eiede. Ogsaa denne lykkedes det Finnboge at dræbe, og nu tog

[1]) Vatsd. S. 37. [2]) Lard. S. 45; Vatsd. S. 37; Egils S. 40; Eyrb. S. 43; Ljosv. S. 9; Hords S. 22. [3]) Kjalnes. S. 15.

Jarlen ham til Naade [1]). — Om Kong Olaf Tryggvesson berettes, at han for en talrig Forsamlings Øine lod en Islænding, der havde dræbt en af hans Hirdmænd, sønderslides af sin Hund [2]) — Vel kan man mod disse Exempler, og det maaskee med Grund, indvende, at det sidste kun fremstiller en Grumhedshandling af Kong Olaf, hvortil hans Hidsighed tilskyndede ham, og at de tvende første, til hvilke man kan finde flere Sidestykker i de mest æventyrlige Sagaer, ere hentede fra mindre paalidelige Kilder; men at en virkelig Oldtidsskik ligger til Grund for Sagaernes maaskee udsmykkede Beretninger om saadanne Kampe, derom synes den troverdige Eyrbyggja Saga at vidne, idet den fortæller, at ved det Sted paa Thorsnes paa Island, hvor Thors Hov i Hedenskabet havde staaet, saaes endnu, da Sagaen affattedes, „den Domring, i hvilken Mænd bleve dømte til at offres (til blóts), og inde i Ringen" — heder det videre — „staar Thors Steen, over hvilken de Mænd bleve knuste, der offredes; og end seer man Blodspor paa Stenen." [3]). Man veed af andre Kilder, at det netop var Forbrydere og helst — som det synes — forbryderske Træle, som de hedenske Nordmænd ved sine Menneskeoffringer dræbte [4]). Det bliver altsaa høist sandsynligt, at man undertiden, ja almindelig, har ladet disse, naar der til samme Tid var flere af dem, brydes parviis paa Liv og Død, som ovenfor beskrevet, og maaskee skjenket den Seirende Livet. Men var deslige Skuespil en Forlystelse paa Offerfesterne, bliver der heller intet urimeligt i, at man ogsaa anstillede dem udenfor disse, naar passende Leilighed tilbød sig, samt gav dem Afverling ved at lade Forbryderen træde i Kamp med glubende Dyr eller vilde Mennesker af overordentlige Kræfter. Muligens kan man i denne Skik søge en medvirkende Aarsag til den store Priis, som Oldtidens norske og nordiske Høvdinger satte paa tæmmede Bjørne, især Hvidbjørne [5]), noget, der rigtignok ikke indskrænker sig til det Tidsrum alene, i hvilket man kan antage hine Kampe at have været i Brug. At saadanne grusomme Skuespil kunde behage vore Forfædre paa et lavere Dannelsestrin og paa en Tid, da Asatroen

1) Finnb. Rammes S. 16 og 17. 2) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 208, II S. 173. 3) Eyrb. S. 10. 4) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 165 og 228, II S. 41. 237. 5) Vatsd. S. 16; Har. Haardr. S. i Fornm. S. 72, VI S. 297; Grœnlend. þ. 6, Flatøb. III, 454; Kroka-Refs S. 22.

i flere Henseender gav deres Charakteer et Præg af Haardhed, kan ikke vække nogen Forundring, naar man betænker, at lignende, ja vel endog grusommere Skuespil hørte til de gamle Romeres meest yndede Forlystelser i deres Dannelses gyldne Tidsrum. Forresten synes det sikkert, at dette Slags Skuespil ei har vedligeholdt sig blandt Nordmændene længer end til Christendommens almindelige Indførelse hos dem.

Et andet Slags Skuespil, som derimod synes baade at have været ældgammelt blandt Nordmændene og at have holdt sig som meget yndet langt ned i Tiden, er den saakaldte Hestekamp eller Hestething (hestavíg, hesta at, hestaþing), ved hvilken man hidsede Hingster paa hinanden og lod dem slaaes saalænge, indtil ofte den ene laa død paa Kamppladsen. Man opfødte med Hensyn hertil de Hingster, som havde store og skarpe Fortænder, i det gamle Sprog benævnte vígtennr d. e. Kamptænder. Eierne af saadanne satte hinanden Stevne til Hestekampen, og til denne strømmede altid en Mængde Tilskuere af begge Kjøn. Til Kampplads valgtes, som ved andre lignende Skuespil, en Slette med Høider i Nærheden, paa hvilke Tilskuerne, især Kvinderne, toge Sæde. Hingsterne bleve parviis førte frem, og for at hidse dem paa hinanden havde man nogle Hopper staaende bundne i Nærheden. Hver af Hingsterne blev fremledet enten af Eieren selv, eller af en haandfast, med Hesten vel bekjendt Karl. Naar de nu reiste sig paa Bagbenene og begyndte at bides, skulde Mændene, der fulgte dem, hidse (etja) og hjælpe hver sin; og dette gjorde de deels ved at drive dem frem med en Stav, som de til den Ende havde i Haanden, og som benævntes hestastafr d. e. Hestestav, deels ved at støtte Hesten bagfra. De anseeligste Høvdinger fulgte ofte selv sine Hingster i Kampen, og undertiden vare i Forveien Dommere udnævnte, der i tvivlsomme Tilfælde skulde afgjøre, hvilken Hest havde bidt bedst fra sig. Ikke sjælden kom de tvende Mænd, der hidsede Hingsterne, i sin Iver selv i Kamp med Hestestavene, naar den Ene syntes, at den Anden mishandlede hans Hingst. Ofte kunde paa et saadant Hestething mange Par Kamphingster blive hidsede sammen, og det regnedes ei for liden Ære at være Eier af den bedste[1]).

[1]) Njaals S. 58. 59; Grett. S. 29; Vem. S. 12. 23; Viga-Glums S. 13. 18; Aron Hjorleifss. S. 18.

Det maa endelig her ikke lades uberørt, at man meget tidlig finder omtalt, at de norske Konger — ligesom vel ogsaa andre af Folkets Høvdinger — havde Gjøglere (trúðir, Enkeltt. trúðr, eller leikarar, Enkeltt. leikari) i sin Gaard, som ved allehaande Kunster morede Kongen og hans Hird. Allerede om Kong Harald Haarfager heder det i et samtidigt Digt af Skalden Hornklove, hvilket Fagrskinna har opbevaret, at han til sin Fornøielse havde Gjøglere, der gjorde Kunster med ørerløse Hunde, medens andre hoppede paa Hælen om Ilden med brændende Sponer i Hænderne og luende Huer stukne under deres Belte. Neppe kan hermed forstaaes andet end Gjøglere, som med Taskenspillerkunster og naragtige Danse morede Tilskuerne. I Sverrers Saga fortælles, at da Skalden Maane som hjemvendende Pilegrim kom til Kong Magnus Erlingssøn, traf han denne og hans Hird morende sig med at see paa tvende Gjøglere (leikarar), der i Stuen lode smaa Hunde hoppe over høie Stænger, og det saameget høiere, som Tilskuerne vare fornemmere. Kongen opfordrede Maane til at gjøre en Vise om Gjøglerne. Skalden kvad tvende, hvori han spottede med deres Kunster og Narrefagter, samt med deres Gigespil og Blæsen paa Pibe, hvormed de altsaa maa have ledsaget sine Gjøglerier. Viserne vakte stor Latter og bleve idelig gjentagne af Hirdmændene, som, idet de afsang dem, sloge Kreds om Gjøglerne. Disse kom nu i stor Vaande og vare glade ved omsider at slippe ud[1]).

Det lader ligeledes, som om Kongerne ogsaa undertiden have havt Hofnarre til sin Morskab. Saaledes heder det, at Harald Haardraade havde en frisisk Dverg kaldet Tuta, hvilken han imellemstunder til Hirdens Fornøielse lod træde frem iført Kongens Ringbrynje, der var saa stor til Dvergen, at den slæbede efter ham[2]).

5. Af Spil omtales i Sagaerne tvende Hovedslags som brugelige hos vore Forfædre, nemlig Terningspil (tenningakast) og Bretspil (tafl).

Terninger benævntes i det gamle Norske tenningar, Enkeltt. tenningr. At Terningespil har været en ældgammel Fornøielse i Norge, kan sluttes deraf, at man paa flere Steder i Landet i Gravhauger fra hedensk Tid har fundet Terninger af Been nedlagte med den Døde.

[1]) Sverrers S. 85. [2]) Harald Haardr. S. i Fornm. S. 101. VI S. 362.

Disse Terninger ere imidlertid i Formen forskjellige fra de nu brugelige, idet de ikke danne nogen fuldkommen Kubus, men derimod ere langagtige og have paa de tvende Endeflader enten aldeles intet Merke eller ogsaa paa begge eet Øie; paa de 4 Sideflader have de Merkerne 3, 4, 5 og 6; Merket 2 mangler i alle Tilfælde. Af Sagaernes Udladelser kan man dog slutte, at allerede i den første christelige Tid Terninger af den nu almindelige Indretning maa være komne i Brug[1]). Terningespil om Penge nævner Kongespeilet som noget, der var en dannet Mand uanstændigt.

Bretspil spilledes med Brikker (töflur, Enkeltt. tafla) paa Bret (tafl eller taflborð). At spille Bretspil benævntes at tefla; det omtales allerede i det ældgamle Digt Voluspaa som et Tidsfordriv for Aserne i Verdens gyldne Alder. Sagaerne have opbevaret Benævnelserne paa flere forskjellige Arter af dette Slags Spil, uden dog at give nogen fuldstændig Oplysning om Egenhederne ved hver enkelt.

Ved det saakaldte hnottafl synes man at have brugt et Slags Terninger benævnte húnar (Enkeltt. húnn eller húni)[2]).

Hnefatafl spilledes med sorte og lyse Brikker; en af Brikkerne, der lader til at have været den fornemste, kaldtes hnefi[3]).

Skák eller skáktafl lignede udentvivl meget nyere Tiders Skak, om det ikke var aldeles det samme. Dette kan man foruden af Navnet ogsaa slutte deraf, at det spilledes paa Bret, der var inddeelt i Ruder (reitir, Enkeltt. reitr), og med Brikker af forskjellige Benævnelser; saaledes omtales nogle, der kaldtes riddarar d. e. Riddere[4]).

Endelig nævnes ogsaa kotra eller kvotra, om hvilket dog intet i Sagaerne findes til Oplysning, undtagen at det spilledes paa et anderledes indrettet Bret, end Skakspillet, hvorfor man undertiden havde tafl eller Bret indrettet for Skakspil paa den ene Side og for Kotra paa den anden[5]).

Baade Brettet og Brikkerne, som brugtes ved disse Slags Spil, vare undertiden af kunstigt og kostbart Arbeide, og med Brettet fulgte almindelig en Pung (taflpungr), i hvilken Brikkerne gjemtes[6]).

[1]) Snorre Ol. Hell. S. 97; Sturl. S. V, 31. [2]) Hervarar S. 15 jvfr. med Udtrykket húnum verpa i Fagrsk. 6. [3]) Hervarar S. 15; Fridthj. S. 3. [4]) Hervarar S. 15; Sturl. S. VIII, 1; Snorre Ol. Hell. S. 162. 163. [5]) Sturl. S. V, 48; Kroka-Refs S. 22. [6]) Guld-Thorers S. 14; forresten om tafl:

Hvor almindelig yndet Tavlspillet har været blandt Nordmændene, viser sig tydeligen af Sagaerne, der omtale det paa den ene Side som en Kunst, hvis Fiinheder Høvdingen satte en Ære i at forstaa[1]), og paa den anden Side som en Tidsfordriv, der morede selve Tjenestetyendet i ledige Stunder[2]).

6. At Musik allerede hørte op i Hedendommens Tider har hørt blandt Nordmændenes Forlystelser, maa ansees som aldeles vist; dog har deres Musik i hine fjærne Tider rimeligviis været høist ufuldkommen og indskrænket sig til Sang og enkelte Instrumenter af simpel Indretning.

Hvorvidt de gamle Skalde have foredraget sine Digte i Sang, eller blot simpelt hen fremsagt dem, lader sig neppe af vore gamle Mindesmerker med Bestemthed afgjøre; at de have foredraget dem i en Art af simpelt Recitativ, bliver imidlertid temmelig sandsynligt. At Tryllekvadene eller de saakaldte galdrar have været sungne, er afgjort; om deres Fremførelse bruges ogsaa Udtrykket gala, som synes at betegne en mere afvexlende og kunstigere Sang end Recitativet[3]). Det er merkeligt, at der blandt Briterne af den gamle Stamme i Wales og Cornwallis skal have været et gammelt Sagn, at de havde lært den fleerstemmige Sang i en fjærn Oldtid af Nordmændene; man skulde heraf slutte, at Sangkunsten endog havde været nogenledes uddannet hos vore hedenske Forfædre. Men hvorledes end dette forholder sig, saa maa man dog antage, at de her have staaet langt tilbage for sydligere europæiske Folkefærd; thi det siges udtrykkelig paa flere Steder i Sagaerne, at den Sang, der hørtes ved den christelige Gudstjeneste, og som dog neppe kan have været overordentlig udmerket, da de første fremmede christne Lærere vanskelig kunde medføre nogen stor Mængde dygtige Sangere paa sine Omvendelsesreiser, henrykte de hedenske Nordmænd som noget saa skjønt i sit Slags, at de ei før havde hørt Mage dertil[4]). At Sangkunsten gjennem Christendommens Indførelse altsaa har faaet et betydeligt Stød fremad, kan ei omtvivles, og den vigtige Plads, den indtog i den christelige Gudstjeneste, og som blev

Vatsd. S. 25; Ragnar Lodbr. S. 16; Knytl. S. 114; Magn. Godes S. i Fornm. S. 16, VI S. 29; Korm. S. 3. [1]) Orkn. S. 150. [2]) Hørds S. 21. [3]) Laxd. S. 37. [4]) Ol. Tr. S. i Fornm. S. 216, II S. 200.

vigtigere, alt som Gudstjenestens Pragt blev større, maa have bidraget meget til dens Uddannelse og Udbredelse.

Af musikalske Instrumenter (söngtól, hljóðfœri) maa man udentvivl antage visse blæsende for at være de ældste blandt Nordmændene. Luren (lúðr) var deres ældgamle Krigsinstrument; med den kaldtes ogsaa Folket til Møder. Dens ældste simple Indretning see vi udentvivl i de endnu paa Landet brugelige Trælure. Senere synes man at have betegnet simplere blæsende Instrumenter af Metal, som Trompeter, Valdhorn og andre lignende, med samme Navn.

Horn, vel fortrinlig Bukkehorn, ere ogsaa ældgamle som musikalske Instrumenter[1]; Heimdalls Gjallarhorn er noksom bekjendt fra de gamle Eddamyther. Da dette Gjallarhorn ogsaa benævnes lúðr eller Luur[2], saa maa man antage, at ogsaa Hornet har været henregnet under Hovedbenævnelsen Luur, der altsaa har omfattet alle blæsende Instrumenter af en sterkere og dybere Tone, alle de, som fortrinligviis brugtes i Strid.

Piben (pípa) er udentvivl ogsaa gammel, og under denne Benævnelse lader det til, at man har indbefattet alle blæsende Instrumenter af en spædere Tone. Man finder ingensteds omtalt, at Piben har af Nordmændene været anvendt til Krigsmusik. I Sagaer fra en yngre Tidsalder nævnes den derimod hyppigen som brugt i Forbindelse med andre Instrumenter, der senere skulle omtales, ved høitidelige Gjestebud og lignende Leiligheder.

Blandt Strengeinstrumenter var udentvivl Harpen (harpa) et af de ældste og mest yndede blandt Oldtidens Nordmænd; allerede i de gamle Eddadigte omtales den paa flere Steder, og den orknøiske Jarl Røgnvald, der var født i Norge og der opdragen, regner i en Vise — fra første Halvdeel af det 12te Aarhundrede — Harpespil blandt de Færdigheder, hvori han var stolt af at udmerke sig[3]). Man brugte, som det synes, ofte at ledsage Afsyngningen af Digte med Harpeslag (hörpusláttr). Hvorledes imidlertid den gamle norske Harpe har været indrettet, findes ei udførligen beskrevet. Det lader, som om den undertiden har været temmelig stor, eftersom der etsteds siges — rigtignok i en æventyrlig Saga — at et voxent Fruentimmer

[1]) Eyrb. S. 11. [2]) Snorre-Edda Gylfag. 27. [3]) Orkn. S. 150.

kunde staa ret op i Harpens Mave (í maga hörpunnar) d. e. i Kassen, der laa under Sangbunden. Det findes ogsaa omtalt, at den Spillende (harpari), naar han vilde frembringe ret kraftige og sterke Toner, trak et eget Slags Handsker paa Hænderne, udentvivl Handsker forsynede med Negle eller smaa Kløer af Metal[1]).

Af Strengeleg omtales i Sagaerne ogsaa fiðla d. e. Fidle, Violin, og gígja d. e. Gige, og da hos Snorre[2]) fiðlarar (Enk. fiðlari) d. e. Violinspillere og gígjarar (Enk. gígjari) d. e. Gigespillere omtales ved Siden af hinanden, maa man antage, at Nordmændene allerede i det 13de Aarh. have skjelnet mellem disse ellers i Oldtiden vistnok ofte i Fleng brugte Benævnelser, og dermed betegnet tvende forskjellige Instrumenter. At Gigen i Slutningen af 12te Aarhundrede har været i Brug i Norge, er fuldkommen sikkert[3]), men om Nordmændene have kjendt den i Hedendommens Tid, er uvist. Efter Snorre skulde baade den og Violinen være ældgamle i Norden. Om Upsalakongen Hugleik, der maa antages at have levet flere Aarhundreder før Harald Haarfager, fortæller han[4]), „at han havde ved sin Hird allehaande Spillemænd (leikarar), Harpespillere, Gigespillere og Violinspillere (harparar, gígjarar, fiðlarar)"; og om den svenske Konge Olaf Skautkonung — i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede — heder det, at da Retterne vare indkomne paa Kongens Bord, fremtraadte Spillemænd „med Harper, Giger og andre Instrumenter (söngtól)[5])." Man har imidlertid Grund til at tvivle om Snorres Nøiagtighed i disse Beretninger, især i den første; vel muligt, at han i Opregningen af de musikalske Instrumenter, som i hine Oldtidskongers Hird lode sig høre, har laant Navne fra sin egen Tidsalder. Merkeligt bliver det dog, hvad den sidste Beretning angaar, at en islandsk Høvding Mørd, der levede i den senere Halvdeel af det 10de Aarhundrede, altsaa var ældre end Olaf Skautkonung, bar Tilnavnet gígja d. e. Gigen[6]), noget som synes vise, at Instrumentet allerede den Tid var kjendt i Norden, og at det altsaa ei heller er urimeligt, at det kan

[1]) Vols. S. 43; Norna-Gests S. 2; Voluspaa 34; Oddrunargr. 29; Atlakv. 31; Atlamaal 62; Herrauds og Boses S. 12. 13; Baard Snæfellsaas S. 7. [2]) Yngl. S. 25. [3]) Sverrers S. 85. [4]) Yngl. S. anf. St. [5]) Snor. Ol. Hell. S. 96 jfr. Ol. Hell. S. i Fornm. S. 89, IV S. 202. [6]) Njaals S. 1.

have været brugt ved Kong Olafs Hird. Iøvrigt beskrives ingensteds Indretningen af de gamle Nordmænds Fidler og Giger.

Orgel (organ) og tvende andre Instrumenter, simphón og salterium, omtales oftere i de fabelagtige Sagaer fra 14de og 15de Aarhundrede, paa hvilken Tid man altsaa maa antage, at disse Instrumenter have været kjendte og brugte i Norge[1]). Hvad Orgelet angaar, da veed man, at det allerede i det 7de Aarhundrede var i Brug i det sydlige Europa, skjønt endnu da i en meget ufuldkommen Skikkelse. I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede finder man, at det ei alene var benyttet, men endog forfærdigedes i Norge[2]). Hvad de to andre ovennævnte Instrumenter angaar, da betegnede symphonia i Middelalderen et Slags blæsende Instrument og psalterium enten et Slags Harpe eller et Haandorgel.

Hos de samme Sagaskrivere, som omtale disse sidste Instrumenter, forekommer ogsaa Navnet bumba, og at dermed forstaaes Tromme eller Pauker eller et andet deslige Instrument, maa sluttes deraf, at det heder, at der paa dette Instrument blev banket — váru bumbur barðar.

Sang, Harpe, Gige, Pibe, Orgel og Tromme eller Pauker sammenstilles overhovedet i de norske Æventyr fra 14de og 15de Aarhundrede, naar Talen er om den Musik, som ved Høitideligheder lod sig høre, og denne Sammenstilling maa udentvivl grunde sig paa Tidsalderens Brug, paa hvad Sagaskriverne selv ved saadanne Leiligheder havde været Vidne til.

Man maa af flere Beretninger i Sagaerne slutte, at det tidlig har været Skik, at de nordiske Konger — og udentvivl i Lighed med dem ogsaa andre Høvdinger[3]) — ved høitidelige Leiligheder lode Musik opføre for sig, især medens de sad til Bords. Men naar man undtager Sang og Harpespil — hvilke tvende Slags Tonekunst stode i Anseelse formedelst deres nære Forbindelse med Skaldekunsten, og hvad den sidste angaar, ogsaa med den christelige Gudstjeneste — saa lader det ikke til, at fornemmere Folk have sat nogen Priis paa selv at lægge sig efter Musik. Tvertimod finder man, at Spillemænd i Alminde-

[1]) Gange-Rolfs S. 37; Iekul Bueas. S. 3. [2]) Laurentius S. 58.
[3]) Eyrb. S. 11.

lighed have været betragtede af Oldtidens Nordmænd med et Slags Foragt og regnede blandt Gjøglere, ligesom de betegnedes med det samme Navn som disse, nemlig leikarar.

7. Jagt (veiðr, dýraveiðr) var fra de alderældste Tider, blandt Nordmændene som hos de fleste andre med dem beslægtede Folkefærd, en meget yndet Forlystelse, især for Konger og Hovdinger[1]; thi af Almuen dreves den som Næringsvei, ei som Tidsfordriv.

Man jagede deels med Hunde, deels med Høge eller Falke; med de første efter større Dyr, som Elger, Rener og Hjorter, af hvilke sidste udentvivl Norge i Oldtiden har havt flere end nuomstunder, ligeledes efter Rovdyr, som Ulve og Bjørne; Høgene eller Falkene anvendte man mest til Fuglejagt.

At afrette Hunde til Jagten have Nordmændene fra de ældste Tider forstaaet. Jagthunden benævntes i det gamle Sprog dýrhundr[2]) eller sporhundr[3]). At norske Hovdinger stundom have holdt mange saadanne Hunde, kan sees deraf, at i Sagaerne omtales egne Betjente til at vogte dem under Navn af hundasveinar (Hundedrenge), hvilke lade til ofteſt at have været opvoxende Ynglinger, og Betjeningen kan ei have været anseet som foragtelig, da man finder, at Hovdingens egne Nærpaarørende have udført den. Saaledes benyttede Kong Harald Haardraades Stallare, den meget anseede Ulf Uspaksson, sine egne Søstersønner til sine Hundesvende[4]).

Til Fuglejagt afrettede man ikke alene den egentlige Falk (valr, geirvalr), men ogsaa mindre Fugle af Høgeart, under Eet benævnte haukar d. e. Høge[5]). Det er bekjendt, hvor yndet Falkejagten var over næsten hele Europa gjennem Middelalderen og langt ned i de nyere Tider, og man har Grund til at formode, at det for en stor Deel var ved de i Frankrige bosatte Nordmænd, den blev saa almindelig udbredt. De norske Falke vare altid i stor Anseelse i Udlandet, og de norske Konger gjorde hyppig Foræringer af saadanne til fremmede Fyrster.

[1]) Vatsd. S. 5; Sn. Halfd. Sv. S. 5; Ol. Tryggv. S. 42; Ol. Hell. S. 90; Grett. S. 21; Kongesp. S. 135 (620); Halfs S. 16; Ol. Hell. S. i Fornm. S. 21. 89, IV S. 35. 200; Magn. Godes S. ibid. 49, VI S. 111. [2]) Eyrb. S. 43. [3]) Orkn. S. 112. [4]) Ljosv. S. 29. [5]) Rolf Krakes S. 40. 44; Vols. S. 23. 24; Ol. Tr. S. i Fornm. S. 65, I S. 119; Ol. Hell. S. ibid. 85, IV S. 181; Ældre Gulath. Lov 75.

Jagten baade med Hunde og Høge dreves ellers deels tilfods, deels til Hest; det sidste har dog maaskee for Høvdingerne været det almindeligste. Hundene brugte man, som det lader, at holde sammenkoblede med Lænker, indtil de skulde slippes paa Dyret; Falkene holdt de Jagende paa Haanden.

At ogsaa Kvinderne i Norge have forlystet sig med Falkejagt, kan man med temmelig Sikkerhed slutte deraf, at de siges at have havt sine afrettede Høge, ligesaavel som Mændene. Da Kong Olaf Tryggvessøns Søster Astrid afslog at egte Erling Skjalgssøn, gav Kongen hende sit Misnøie tilkjende ved at lade plukke Fjædrene af hendes Høg[1]). Almindeligere har det dog nok været, hvad man ogsaa finder omtalt, at Kvinderne i Sommertiden morede sig i Nøddelunden, medens Mændene fore paa Jagt[2]).

7.
Begravelsesskikke.

Baade under Hedendommen og i den christelige Tid ansaa Nordmændene det for en hellig Pligt ei at tilføie de Dødes Lig nogen Forhaanelse eller Lemlæstelse, men tvertimod at sørge for, at de snarest muligt bleve gjemte i Jordens Skjød. I det gamle hedenske Digt Sigrdrifumaal i den ældre Edda heder det (V. 33):

— — — jeg dig raader,
at Lig du hjælper,
hvor paa Jord du dem finder,
hvad enten de ere sotdøde
eller sødøde
eller vaabendøde Mænd.

Man finder, at det i Hedendommens Tid var Fredløshedssag (skóggangssök) at undlade at bedække et Lig med Muld (moldu hylja)[3]); og i den ældste christelige Lovgivning — med hvilken udentvivl Hedendommens Love i denne Henseende have stemmet — fastsattes forhøiede Drabsbøder for det Tilfælde, at Drabsmanden tillod sig at mishandle den Dræbtes Lig[4]).

[1]) Snorre Ol. Tr. S. 63. [2]) Halfs S. 16; Njaals S. 88. [3]) Droplaugars. S. 16. [4]) Ældre Gulath. Lov 241. 242.

Det førnævnte Eddadigt Sigrdrifumaal opregner i Korthed de Pligter, man i hedensk Tid troede sig at skylde den Afsjæledes Lig:

Haug bør man op kaste
for den Hedenfarne;
to Hænder og Hoved,
kjæmme ham og tørre,
før Kisten ham modtager,
og ønske ham salig at sove (V. 34).

Den første Pligt, man skyldte den Dødes Lig, var at lukke dets Øine og sammenklemme dets Næsebor, saafremt disse — hvad der især kunde være Tilfældet, naar den Afsjælede havde faaet en voldsom Død — stode vidt opspilede. Denne Forretning udførte gjerne en nær Beslægtet eller fortrolig Ven af den Døde, og dette synes fortrinligviis at have været benævnt nábjargir d. e. Ligbjergning. Undertiden, naar den Døde skulde hevnes, ansaaes denne Handling som Ansporelse for den, der udførte den, til at paaskynde Hevnens Fuldbyrdelse [1]). Herpaa fulgte Ligets Vaskning og Pyntning, til hvilken sidste ogsaa maa henregnes Paabindingen af de saakaldte Helsko d. e. Dødssko [2]). Hvis Omstændighederne tillode det, synes man at have lagt Liget paa et dertil indrettet Leie, indtil Hauglægningen kunde foregaa [3]). Havde den Afdøde i levende Live været en vild og heftig Mand, som man frygtede for efter Døden vilde som Gjenganger gjøre Uro i det Huus, han havde beboet, saa iagttog man nogle egne Skikke. Den, der skulde udføre Ligbjergningen (veita nábjargir), nærmede sig ei den Døde forfra, rimeligviis fordi man troede, at Ligets aabne Øine kunde udøve en eller anden Trolddomsindflydelse; men han gik hen til Liget bagfra, lukkede dets Øine, og først nu turde Andre træde nærmere for at behandle det. En saadan Død blev heller ikke udbaaren af Huset gjennem nogen af de almindelige Indgange, men der blev brudt Hul paa Huusvæggen bag Liget, saaledes at det gjennem Aabningen blev udbaaret baglænds [4]).

Med Hensyn til den videre Behandling af Liget var Skikken for-

[1]) Njaals S. 99. [2]) Gisle Surss. S. 24. [3]) Viga-Glums S. 23.
[4]) Egils S. 61; Eyrb. S. 33.

skjellig. Enten brændte man det paa et Baal og samlede Asken i Urner, over hvilke man derpaa opkastede en Haug; eller man lagde Liget i Haug ubrændt. Snorre angiver den første Skik for den ældre, men tilkjendegiver derhos, at begge Skikke bestode ved Siden af hinanden, især blandt Nordmændene og Svenskerne[1]). Man benævnte endog efter disse Skikke Tidsalderen, i hvilken hver af dem brugtes, saaledes at man kaldte den ældre Tid brunaöld d. e. Brændalderen, den derimod, som laa Christendommen nærmere, haugöld d. e. Haugalderen. Om Aarsagerne til denne Forandring i Begravelsesmaaden veed man imidlertid intet med Sikkerhed.

Blev Liget brændt, da lagde man det almindelig paa Ligbaalet i fuld Prydelse med Smykker, Kostbarheder og Vaaben; ofte bleve Heste, Hunde og Høge, eller andre Dyr, som den Afdøde havde yndet, ja endogsaa Træle dræbte og brændte paa samme Baal. Man sammenkastede derpaa, som det synes, Gravhaugen paa samme Sted, hvor Baalet var brændt, efter at man om Urnerne, i hvilke den Brændtes Aske var samlet, havde dannet af Stene et Gjemmested eller Gravkammer, hvori man tillige henlagde Vaaben, Huusgeraad, Redskaber og Kostbarheder. Ovenpaa Haugen reiste man undertiden en Bautasteen til Minde om den der Nedlagte.

Blev Liget lagt i Haugen ubrændt, da synes man almindelig at have i Forveien paa Begravelsesstedet bygget et Gravkammer, enten af flade Steenheller i Form af en rummelig Ligkiste, hvilken Indretning det udentvivl er, som undertiden benævnes kista, undertiden ogsaa steinþró, eller ogsaa sammentømret af Bjælker, i Ligning af et ordentligt Værelse. I dette Gravkammer blev da Liget enten henlagt i en udstrakt Stilling, eller og hensat paa en Stol; i begge Tilfælde iklædt sine bedste Prydelser, omgivet af de Gjenstande, som han i Livet havde havt kjærest, og som den Døde troedes at kunne komme til at have Brug for i et andet Liv. At lægge Guld og Kostbarheder i Graven med den Døde var ogsaa ved denne Begravelsesmaade almindeligt. Ofte blev den Døde nedlagt i sit Skib eller i en Baad, og overhoved synes man med Hensyn til Begravelsesskikkene at have havt for Øie den Afdødes Sysler i Livet. Om Gravkammeret blev kastet

[1]) Snorre Fortale.

Stene og derovenpaa Muld, saa at Gravhaugen ofte hævede sig til en kjæmpemæssig Størrelse. Ved Gravens Lukning blev det Ønske udtalt, at den Døde maatte sove salig d. e. han henviistes til Valhal. Ofte bleve flere Personer hauglagte i en og samme Haug. Saaledes blev almindelig efter et holdet Slag flere af de Faldne jordede tilsammen. Stundom indsatte man ogsaa den Dødes Lig i en forhen afleden Frændes eller Vens Gravhaug, som man i denne Hensigt aabnede [1]).

Man synes aldrig at have biet længe med den Dødes Begravelse. Naar denne var udført, saa stod kun tilbage at holde Gravøl eller Arveøl, i det gamle Sprog benævnt erfi eller erfisöl, efter ham. Dette var en meget vigtig Høitidelighed, ved hvilken Arvingen formelig tog Arven i Besiddelse efter den Afdøde. Ved samme Leilighed blev ogsaa den Afdødes Gjæld opgjort og Skifte holdet, hvis Arvingerne vare flere. Den 7de Dag efter Dødsdagen synes at have været den tidligste, paa hvilken Arveøllet lovligen har kunnet holdes; ofte udsattes det til den 30te Dag, og ofte ogsaa meget længer. Var den Afdøde en anseelig Høvding, kunde det vel undertiden vare eet, ja flere Aar, før Arveøllet efter ham holdtes; og Gjester indbødes da fra alle Kanter, selv fra fjærne Steder. Var den Afdøde Huusbonde, da stod hans Høisæde øde indtil Arveøllet. Paa Gjestebudets første Aften sad Arvingerne paa et lavere Sæde, undertiden paa Høisædets Fodskammel, indtil Mindeskaalen (minni) efter den Afdøde blev udbragt. Naar den var tømt, satte de sig i Høisædet, og ved denne Handling var det egentlig de toge Arven i Besiddelse. Siden kunde Gjestebudet fortsættes i mange Dage med den overflødigste Bevertning, og med de samme Skikke, som i andre Gjestebud vare brugelige [2]).

Ved Christendommens Indførelse ophørte naturligviis Hauglægningen, og Begravelse ved Kirkerne med christelige Ceremonier tog sin

[1]) Laxd. S. 7. 17. 26. 66; Vatsd. S. 23; Egils S. 22. 27. 55. 61. 81; Njaals S. 79; Eyrb. S. 33. 37. 51; Vøls. S. 31. 38; Svarfd. S. 7; Viga-Glums S. 23; Sigurdarkv. III, 62—67; Atlam. 101; Egils og Asm. S. 7; Grett. S. 18; Hervarar S. 5. 16; Orvar-Odds S. 14. 31. 32; Gange-Rolfs S. 3; Gisle Surss. S. 31; Aan Begs. S. 6; Landn. II, 6. [2]) Egils S. 81; Sn. Ol. Tr. S. 39; Eyrb. S. 54; Jomsv. S. 5; Fagrsk. 54—56; Vatsd. 27; Ældre Gulath. Lov 23.

Begyndelse. Arveøllet vedblev derimod længere, dog blev det efterhaanden mere betragtet som et Sjæleøl (sáluöl) d. e. et Gjestebud til Bedste for den Afdødes Sjæls Salighed, som derfor ogsaa blev sat i nærmere Forbindelse med Begravelsen og afholdt paa selve Begravelsesdagen i Prestens Nærværelse [1]).

[1]) Ældre Gulath. Lov 23.

Fortegnelse over de i Anmærkningerne citerede oldnorske Skrifter.

Aan Bogsveigers Saga i Fornaldar sögur Norðrlanda. Kbhavn. 1829—30. 8. II S. 323—362.
Aron Hjørleifssøns Saga i Biskupa sögur. Kbhavn. 1858. I S. 619—638.
Baard Snæfellsaas's Saga, udg. af G. Vigfusson. Kbhavn. 1860. 8.
Bandamanna Saga, udg. af H. Fridriksson. Kbhavn. 1850. 8. Citeret efter Sider.
Bjørn Hitdølakappes Saga, udg. af H. Fridriksson. Kbhavn. 1847. 8. Citeret efter Sider.
Droplaugarsona Saga, udg. af K. Gislason. Kbhavn. 1847. 8. Citeret efter Sider.
Edda, Snorres (den yngre), udg. ved den arnamagnæanske Kommission. Kbhavn. 1848—52. 2 Bd. 8.
— Sæmunds (den ældre), udg. af P. A. Munch. Christiania. 1847. 8.
Egils Saga, udg. i Reykjavik. 1856. 8.
Egils og Aasmunds Saga, i Fornaldar sögur III, 365—407.
Eyrbyggja Saga, udg. af G. Vigfusson. Leipzig. 1864. 8.
Fagrskinna, udg. af Munch og Unger. Christiania 1847 8.
Finnboge Rammes Saga, udg. af E. C. Werlauff, tilligemed Vatsdøla Saga. Kbhavn. 1812. 4.
Floamanna Saga, i Fornsögur, udg. af G. Vigfusson og Th. Møbius. Leipzig. 1860. 8. S. 117—161.
Fostbrødra Saga, udg. i Kbhavn. 1822. 8.
Fridthjofs Saga, i Fornaldar sögur II, 61—100.
Færeyinga Saga, udg. af Rafn. Kjøbenhavn. 1832. 8.
Gange-Rolfs Saga, i Fornaldar sögur III, 235—364.
Gautreks Saga, i Fornaldar sögur III, 1—53.
Gisle Surssøns Saga, udg. af K. Gislason. Kbhavn. 1849. 8. (den kortere Bearbeidelse, S. 1—74). Citeret efter Sider.
Gretters Saga, udg. af G. Magnusson og G. Thordarson. Kbhavn. 1853—1859. 8.
Grœnlendinga þáttr i Flatøbogen (Christiania 1860 fgg.) III, 445—454.
Guld-Thorers Saga, udg. af Maurer. Leipzig. 1858. 8.
Gunnlaug Ormstunges Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 187—276.
Haakon Haakonssøns Saga i Fornmanna sögur IX og X.
Haavard Isfirdings Saga, udg. af G. Thordarson. Kbhavn 1860. 8.
Halfdan Eysteinssøns Saga i Fornaldar sögur III, 519—558.
Halfs Saga, udg. af Sophus Bugge, Christiania. 1864. 8.
Heidarviga Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 277—394.
Herrauds og Boses Saga, i Fornaldar sögur III, 191—234.
Hervarar Saga, i Fornaldar sögur I, 409—512.
Hjalmters Saga, i Fornaldar sögur III, 453—518.
Hønsethorers Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 119—186.
Hørds Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 1—118.
Jomsvikinga Saga i Fornmanna sögur XI.

Jon den helliges Saga i Biskupa sögur I (Kbhavn 1858) S. 149—202.
Jokul Buessons Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 461—476.
Ketil Høngs Saga, i Fornaldar sögur II 107—139.
Kjalnesinga Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1847) S. 395—460.
Knytlinga Saga, i Fornmanna sögur XI.
Kongespeilet, udg. af Keyser, Munch og Unger, Christiania 1848. 8. Citeret efter Sider. (I Parenthes tilsat Sidetallene efter den ældre Udgave, Sorø 1768. 4.).
Kormaks Saga, udg. af den arnamagnæanske Kommission, Kbhavn 1832. 8.
Kroka-Refs S., udg. i Kbhavn 1866. 8. Citeret efter Sider.
Landnaamabok, i Íslendinga sögur I (Kbhavn 1843).
Laxdøla Saga, udg. af den arnamagnæanske Kommission. Kjobenhavn. 1826. 4.
Laurentius's Saga, i Biskupa sögur I (Kbhavn 1858) S. 787—877.
Ljosvetninga Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1830). S. 1—112.
Love, de gamle norske, efter: Norges gamle Love, udgivne af Keyser og Munch, Christiania 1846—49. 3 Bd. 4.
Njaals Saga, udg. af Ol. Olavius, Kbhavn 1772. 4.
Nornagests Saga, udg. af Sophus Bugge, Christiania 1864. 8
Orkneyinga Saga, udg. af J. Jonsson, Kbhavn 1780. 4. Citeret efter Sider.
Ragnar Lodbroks Saga, i Fornaldar sögur I, 235—299.
Rolf Krakes Saga, i Fornaldar sögur I, 1—109.
Snorre Sturlassons norske Kongesagaer, udg. af C. R. Unger, Christiania 1867. 8.
Sturlunga Saga, udg. af det islandske Literaturselskab, Kbhavn 1817—20. 2 Bd. 4. Citeret efter þættir og Kapitler.
Svarfdøla Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1830) S. 113—198.
Sverrers Saga, i Fornmanna sögur VIII.
Søgubrot, i Fornaldar sögur I, 361—388.
Thord Hredes Saga, udg. af H. Fridriksson, Kbhavn 1848. 8. Citeret efter Sider.
Thorstein Vikingssøns Saga, i Fornaldar sögur II, 381—459.
Vatsdøla Saga i Fornsögur, udg. af G. Vigfusson og Th. Mobius, Leipzig 1860. 8. S. 1—80.
Vemunds og Viga-Skutas Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1830) S. 229—320.
Viga-Glums Saga, i Íslendinga sögur II (Kbhavn 1830) S. 321—398.
Viglunds Saga, udg. af G. Vigfusson sammen med Baard Snæfellaas's Saga. Kbhavn 1860. 8.
Volsunga Saga, udg. af Sophus Bugge, Christiania 1865. 8.
Ölkofra þáttr, udg. sammen med Kroka-Refs S. Kbhavn 1866. 8. Citeret efter Sider.
Orvar-Odds Saga, i Fornaldar sögur II, 159—322.

Hvor ikke andet er udtrykkelig bemærket, er citeret efter Kapitler.

